

**Universitatea Liberă Internațională din Moldova
Facultatea Istorie și Relații Internaționale**

**Studii de Arheologie și Istorie
în onoarea profesorului Gheorghe Postică**

**Chișinău, ULIM
2014**

[902/904+94](478)(092)(082)

S 93

Editori:

Ludmila COADĂ, conf. univ., dr.

Pavel PARASCA, conf. univ., dr. hab.

Machetare:

Larisa PATLIS, magistru

Coperta:

Alexandru ERMURACHE

Lucrarea a fost recomandată spre publicare de către Senatul ULIM (proces verbal nr. 4 din 18 decembrie 2013). În culegere sunt incluse materialele Conferinței Internaționale *Studii de Istorie și Arheologie în Contextul Proceselor Integraționiste Contemporane* (22 ianuarie 2014).

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Studii de arheologie și istorie în onoarea profesorului Gheorghe Postică /
ed.: Ludmila Coadă, Pavel Parasca. – Chișinău: ULIM, 2014. - 445 p.

100 ex.

ISBN 978-9975-101-59-2.

[902/904+94](478)(092)(082)

S 93

ISBN 978-9975-101-59-2

Gheorghe Postică la 60 de ani

*„Respectul pentru adevăr
reprezintă
începutul înțelepciunii”*

Aleksandr Herzen

CUPRINS

PROFESORUL GHEORGHE POSTICĂ LA 60 DE ANI (Ludmila COADĂ)	7
GHEORGHE POSTICĂ - CERCETĂTOR DESCHIS SPAȚIULUI INFORMAȚIONAL (aspecte de analiză biblio-metrică) (Ludmila CORGHENCI)	11
BIBLIOGRAFIA ȘTIINȚIFICĂ A SAVANTULUI GHEORGHE POSTICĂ (Ludmila CORGHENCI)	15
Ion NICULIȚĂ, Aurel ZANOCI, Mihail BĂȚ <i>Situația demografică și cultural-cronologică din zona Sabarna, regiunea Nistrului Mijlociu, în mileniul I a. Chr. în lumina noilor cercetări arheologice</i>	28
Vlad VORNIC, Larisa CIOBANU <i>Ceramica romană de uz casnic din complexele culturii Sântana de Mureș-Cernjachov din spațiul pruto-nistrean</i>	58
Valeriu BUBULICI, Sergiu MATVEEV <i>Un mormânt sarmatic descoperit la Bălțata (r. Criuleni)</i>	133
Octavian MUNTEANU, Ion TENTIUC <i>Orizontul medieval cercetat în incinta fortificației getice de la Horodca Mică</i>	145
Ion URSU <i>Prezența arcului în complexele funerare ale turanicilor din spațiul carpato-nistrean în secolele X-XIV</i>	165
Eugen SAVA, Ion TENTIUC, Ana BOLDUREANU, Ion EREMIĂ, Mariana ȘLAPAC <i>Cetatea Benderului. O propunere de cercetare și restaurare</i>	184
Victor SPINEI <i>Date privind tezaurul medieval cu obiecte de podoabă de la Cernăuți aflate în arhiva de la Kunsthistorisches Museum</i>	200

Andrei COROBCEAN <i>Despre originea și evoluția paradigmei etnice în arheologie .....</i>	223
Ion EREMIA <i>Civilizația medievală timpurie dintre Nistru și Prut – abordări savante și aprecieri diletante .....</i>	239
Pavel PARASCA <i>Un termen incitant și discutabil: Rusovlabia .....</i>	283
Ludmila BACUMENCO-PÎRNĂU, Mihai-Cristian AMĂRIUȚEI <i>Strategii de ascensiune socială a boierimii moldovene la cumpăna veacurilor XVII-XVIII. Cazul clucerului Gheorghe Hermezîu .....</i>	306
Ion GUMENĂI <i>Minoritățile confesionale în structura demografică a orașului Chișinău de la anexare până la abolirea autonomiei .....</i>	337
Valentin TOMULEȚ <i>Problema reconfirmării statutului de mașil și de ruptaș în Basarabia sub regim de dominație țaristă (1812-1847) .....</i>	348
Ludmila COADĂ <i>Chestiunea învățământului public pe agenda Zemstvei județului Soroca: între prioritate și imperiozitate .....</i>	375
Ion ȘIȘCANU <i>RASS Carelă – antecedentul RASS Moldovenești .....</i>	388
Ludmila TIHONOV <i>Minoritățile naționale din Basarabia în primul an de ocupație sovietică: germanii basarabeni .....</i>	412
Sergiu MUSTEAȚĂ <i>Carierea de istoric în R.S.S. Moldovenească .....</i>	421

PROFESORUL GHEORGHE POSTICĂ LA 60 DE ANI

Ianuarie 2014. Cea de-a 60-a iarnă și aniversare l-au găsit pe omagiatul istoric Gheorghe Postică într-o funcție înaltă în stat - cea de viceministru al culturii. E același om, însă, cum era la jubileul de 50 de ani pe care-l sărbătorea în mediul academic ULIM-ist sau la celebrarea a 40 de ani acum două decenii și cum a fost probabil dintotdeauna - calm, binevoitor, plin de înțelepciune și tâlc, și extrem de implicat în tot ceea ce face. Chibzuit și limpede în gândire și judecată, tenace și competent în domeniile în care activează, vertical și ferm în pozițiile pe care le ia, înzestrat cu puterea cuvântului și sincer în dialog cu oamenii, hotărât să facă lucrurile utile și să lase urme oriunde calcă - astfel este cunoscut în egală măsură viceministrul, arheologul și istoricul, savantul și profesorul Gheorghe Postică.

În noiembrie 2009, la câteva luni de la schimbările produse în politica și guvernarea Republicii Moldova în urma evenimentelor din aprilie și a alegerilor parlamentare anticipate din iulie a aceluiași an, Gheorghe Postică, la acea vreme arheolog și istoric cu renume, director al Institutului de Istorie și Științe Politice din cadrul Facultății Istorie și Relații Internaționale a ULIM, vicerector pentru știință, devenea viceministru al culturii. Lansarea distinsului profesor în mediul guvernamental nu a fost nici întâmplătoare, nici surprinzătoare. Intra într-un minister cu funcționarii căruia coopera de ani buni, ale cărui probleme și lacune la capitole precum strategii, politici, finanțe le cunoștea foarte bine și la activitățile căruia se alinia și participa, fie și din afară, în repetate rânduri. Motivul de bază al acceptării prestigioasei, dar în același timp responsabile și anevoioasei funcții, poate fi găsit predominant în aspirațiile acestuia de a contribui, prin diverse pârghii, la salvagardarea patrimoniului cultural-istoric al Republicii Moldova și de a activa rolul statului în acest proces imperios. Având deja la activ numeroase demersuri privind protejarea vestigiilor și valorilor istorice, fiind, împreună cu alți colegi, autor al mai multor proiecte, inclusiv proiecte de legi în domeniu, cunoscând experiența statelor lumii în conservarea patrimoniului național, noul viceministru s-a angajat să-și aducă

aportul la schimbarea atitudinii autorităților și societății față de valorile cultural-istorice materiale și imateriale, dinamizarea procesului de conservare a acestora și promovarea lor, dat fiind semnificația pe care o au în consolidarea fundamentului identitar al neamului și a conexiunilor dintre trecut, prezent și viitor.

Preocupările și interesul pentru ceea ce înseamnă bunurile și moștenirea culturală își găsesc, se pare, începuturile în anii când omagiatul conștientiza pasiunea pentru istorie și alegea să-și facă studiile universitare pentru o calificare în „istorie”. Absolvirea, în 1976, a Facultății Istorie a USM a fost doar un început în cariera profesională a tânărului specialist de atunci. Doctoratul luat la Universitatea de Stat „Mihail Lomonosov” din Moscova și încununat cu obținerea, în 1988, a gradului științific de candidat în istorie, apoi, în 1994 – a celui de doctor în istorie și ulterior postdoctoratul care i-a adus, în 2006, gradul de doctor habilitat concomitent la două specialități – Arheologie (07.00.06) și Istoria Românilor (07.00.02) au constituit etape semnificative în maturizarea profesională a istoricului Gheorghe Postică, pentru care arheologia devenise în timp un fel de a fi, un mod de viață, iar protejarea patrimoniului cultural-istoric – o prioritate. Rezultatele remarcabile înregistrate în procesul de cercetare – axat pe civilizația veche românească, pe epoca evului mediu timpuriu cu accente pe istoria spațiului dintre Prut și Nistru – l-au înscris în lista numelor de rezonanță din lumea istoricilor și din rândul experților în domeniul arheologiei medievale din Republica Moldova, România și sud-estul Europei. Lucrările savantului Gheorghe Postică, materializate sub forma unor monografii, manuale, studii și articole – printre care *Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistrean (secolele V-XIII)* (2007), *Orbeul Vechi: Cercetări arheologice 1996-2001* (2006), *Istoria Românilor. Epoca antică și medievală. Manual pentru clasa a X-a de liceu* (3 ediții – 2001, 2002, 2003, în colab. cu Demir Dragnev), *Mănăstirea Căpřiana de la întemeiere până în zilele noastre* (două ediții, 2002, 2003), *Căpřiana. Repere istorico-arheologice* (1996, în colab. Cu N. Constantinescu), *Civilizația veche românească din Moldova* (1995), *Românii din codrii Moldovei în evul mediu timpuriu* (1994) – sunt înalt apreciate și valoroase prin verticalitatea și viabilitatea tezelor înaintate, prin temeinicia argumentelor și prin rolul pe care îl au la completarea istoriografiei din Republica Moldova. Acestora li se adaugă o serie de legi și documente, rezultate în urma coordonării, elaborării și promovării, de către istoricul

Gheorghe Postică, a legislației și actelor normative în domeniul patrimoniu cultural național, inclusiv: legile privind constituirea Rezervației Orheiul Vechi (nr. 251/2008), protejarea patrimoniului arheologic (nr. 218/2010), monumentelor de for public (nr. 192/2011), patrimoniului cultural mobil (nr. 280/2011) și patrimoniului cultural imaterial (nr. 58/2012); documentele de politici culturale: „Strategia de dezvoltare a culturii Republicii Moldova / Cultura 2020” și „Propunerea de politică publică privind modernizarea și eficientizarea activității muzeelor din Republica Moldova”; actele normative privind implementarea legislației naționale în domeniul protejării patrimoniului arheologic (2012), mobil (2013) și imaterial (2013).

Meritele distinsului savant nu se opresc aici. Printre realizările sale se înscriu: crearea Agenției Naționale Arheologice (2013); coordonarea din partea Republicii Moldova a procesului de elaborare și promovare în Lista reprezentativă a patrimoniului cultural imaterial al umanității UNESCO a obiceiului „Colindatul de ceată bărbătească” (2010-2013); elaborarea concepției științifice privind crearea „Rezervației cultural-naturale Orheiul Vechi” (2007-2008); elaborarea unei viziunii noi de ansamblu privind civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistean (2006); elaborarea și argumentarea unei viziuni noi privind cronologia și istoria cetății medievale a Orheiului Vechi (1996-2006); studierea arheologică sistematică și descrierea metodică a fortificațiilor Orheiului Vechi și publicarea surselor descoperite (1996-2001); argumentarea în baza unor noi abordări metodice a caracterului romanice al civilizației medievale timpurii din spațiul pruto-nistean și a continuității populației locale în perioada secolelor V-XIII (1994, 2006); cercetarea arheologică sistematică a Mănăstirii Căpřiana, descrierea metodică și publicarea vestigiilor descoperite (colab. dr. N. Constantinescu, România), (1993, 2001-2008); fondarea în Republica Moldova a direcției noi de cercetare științifică: Arheologia Bisericească (1993); cercetarea arheologică sistematică a așezării medievale timpurii de lângă satul Hansca, r.Ialoveni, sit, ce reprezintă un etalon al etnogenezei românești (colab. dr. Ion Hâncu), (1976-1981, 1990-1991).

Istoric, arheolog și savant de excepție, Gheorghe Postică a ținut să împărtășească și transmită, de-a lungul anilor, cunoștințele sale generațiilor de studenți ai facultăților de istorie de la UPS „Ion Creangă”, ULIM și USM. Ideile și concepțiile sale în materie de istorie, arheologie,

numismatică, muzeografie, patrimoniu au avut întotdeauna priză în aulele studențești. Profesor model, erudit și pasionat, Gheorghe Postică a captivat atenția audienței prin inteligența și deschiderea sa, prin felul său de a fi și prin originalitatea viziunilor expuse de la catedră. Cu multă muncă și dăruire de sine, profesorul a „dăscălit” și educat tineri, viitori specialiști, mulți dintre care îl consideră în continuare mentorul lor. Calitatea de mentor i se potrivește cu adevărat, profesorul Gheorghe Postică, ghidând și susținând o serie întreagă de discipoli, pe care i-a îndrumat să-și continue studiile doctorale la Chișinău, Iași și în alte părți ale lumii.

Apărător al patrimoniului cultural, istoric dedicat, arheolog zeLOS și bun pedagog - toate pornesc de la ceea ce se numește dragoste și devotament față de neam, tendința de a păstra vie memoria trecutului, a valorifica și transmite generațiilor tinere moștenirea cultural-istorică. Acestea au fost și motivele pentru care savantul Gheorghe Postică a „luptat” întotdeauna pentru dreptate și adevăr, împotriva falsurilor și denaturărilor istoriei, implicându-se direct, mai ales cu începere din anii avântului mișcării de renaștere națională, declanșat la sfârșitul anilor '80, în procesul de reabilitare a valorilor istorice și restabilirii adevărului științific. A fost astfel unul dintre coautorii concepției implementării Istoriei Românilor în școala din Republica Moldova (1989-1990), primei programe școlare la Istoria Românilor în Republica Moldova (1990), Concepției predării „Istoriei Românilor” și „Istoriei Universale” în școala generală din Republica Moldova (1990-1991 și 1994-1995), manualului „Istoria Românilor. Epoca antică și medievală” pentru liceele din Republica Moldova (din 2001), continuând și astăzi, în calitatea sa de viceministru, să promoveze valoarea, adevărul istoric și mândria de neam.

Ajuns în cea de-a 60-ea iarnă a vieții, urăm, distinsului profesor Gheorghe Postică, noi realizări și o longevitate istorică!

Ludmila Coadă. 22 ianuarie 2014.

**GHEORGHE POSTICĂ - CERCETĂTOR DESCHIS
SPAȚIULUI INFORMAȚIONAL**
(aspecte de analiză biblio-metrică)

de

Ludmila CORGHENCI*

Cercetarea reprezintă o direcție strategică de dezvoltare / modernizare / optimizare a societății. Această concluzie este confirmată prin Strategia „Europa 2020: o strategie pentru creștere inteligentă, ecologică și favorabilă incluziunii”, care stabilește cinci obiective măsurabile pentru dezvoltarea societății: ocuparea forței de muncă, cercetarea și inovarea, schimbările climatice și energia, educația și combaterea sărăciei¹.

Activitatea de cercetare are ca scop producerea de noi cunoștințe, acestea fiind materializate, în primul rând, în publicații. Publicațiile științifice reprezintă un indicator de bază pentru evaluarea/măsurarea activității de cercetare, a eficienței acesteia². Ne referim atât la indicatorii statistici biblio-metrici (apartenență tipologică, de limbă, predominarea diverselor suporturi de fixare a informației etc.), cât și la capacitatea de comunicare deschisă a publicațiilor prin intermediul repozitoriilor, bibliotecilor digitale, alte rețele informaționale. În acest sens cazul cercetătorului-arheolog, doctor habilitat Gheorghe Postică este relevant.

Opera „postichiană” include circa 160 de publicații. Prima lucrare, semnată de către Gh. Postică, datează cu anul 1978. Cel mai rodnic an în funcție de quantumul publicațiilor este anul 1999, fiind semnate 21 de lucrări, fiind urmat după numărul publicațiilor de anul 1991 – 18 titluri, iar în anii 2002, 2003, 2008 și 2009 autorul publică câte 14 lucrări. În medie, per an, Gh. Postică

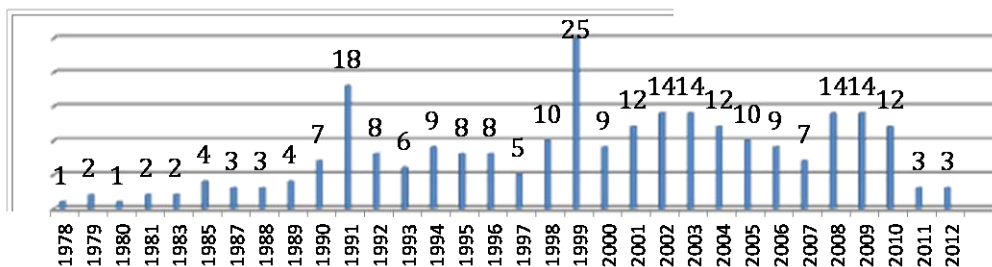
* Ludmila CORGHENCI, director adjunct, DIB ULIM, e-mail: lcorghenci@ulim.md.

¹ EUROPA-2020: o strategie pentru creștere inteligentă, ecologică și favorabilă incluziunii. [Accesat la 10 sept. 2012] Disponibil: <http://www.dae.gov.ro/admin/files-/Europa%202020.pdf>.

² V. Canțer, S. Toma, V. Minciună et al. Indicatorii de evaluare a cercetării autohtone și tendințele europene de dezvoltare a științei și inovației. In: Intellectus. 2012, nr. 1, pp. 47-56.

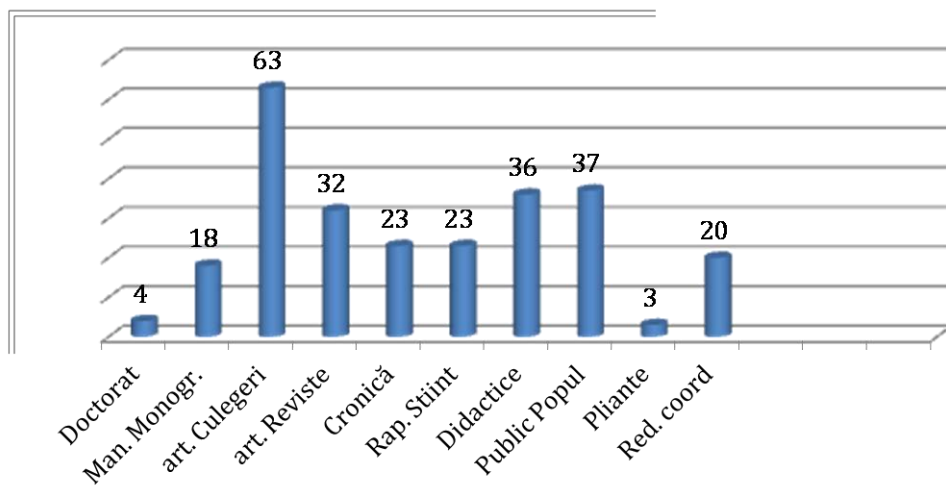
semnează câte 7 lucrări. Cea mai productivă este perioada, cuprinsă între anii 1999-2009, când per an autorul editează circa 12 publicații.

Analiza bibliometrică cronologică:

Patrimoniul documentar al cercetătorului Gh. Postică include diverse categorii de publicații în funcție de apartenența tipologică (n. a.: apartenența tipologică a publicației este determinată prin îmbinarea organică a destinației funcționale a lucrării și a conținutului acesteia). În acest sens analiza bibliometrică ne oferă următoarea situație statistică:

Analiza bibliometrică tipologică:

Statisticile ne permit să conchidem, că tipul predominant de publicații în palmaresul documentar sunt articolele publicate în culegeri (total 63 de lucrări), urmând publicațiile de prezentare și de conținut publicistic (total 37 lucrări),

lucrările didactice (total 36), contribuțiile în reviste științifice (total 32 lucrări) și altele. Palmaresul tipologic relevă utilizarea rațională de către cercetător a posibilităților de promovare a rezultatelor investigațiilor efectuate. Astfel, contribuțiile în culegeri și reviste au următoarele caracteristici, stimulatoare pentru domeniul de cercetare: operativitate și flexibilitate, acces și destinație largă, posibilități de publicație în serie a articolelor, de continuitate, facilități de accesare on-line, prezențe în colecțiile diverselor instituții info-bibliotecare etc.

Este semnificativ și cuantumul publicațiilor de prezentare și de conținut publicistic. Prin acestea Gh. Postică contribuie la promovarea rolului social al științei și rezultatelor investigațiilor, cunoașterea impactului acestora, sprijinirea și susținerea patrimoniului istorico-arheologic, formarea opiniei publice, încurajarea discuțiilor constructive. Este vorba despre rolul de mediator al cercetătorului: rezultatele investigațiilor sunt promovate/prezentate pe înțelesul publicului larg, astfel fiind augmentat rolul cercetării, al științei în general. Lucrările, semnate de către Gh. Postică, au fost editate în Republica Moldova, România, Rusia, Germania, Ucraina și alte țări, în limbile română, rusă, germană etc.

Prezintă un interes deosebit analiza patrimoniului documentar „postichian” în funcție de suportul de fixare a informației. Optând pentru documente tradiționale (informație fixată pe hârtie), Gh. Postică a devenit un adept al îmbinării organice a acestora cu utilizarea formatului electronic³. Este evident, că cercetătorul, deținând un nivel înalt al culturii informației, este un actor activ al procesului de comunicare științifică, care presupune „partajarea informațiilor sau/și construirea unui dialog științific, precum și comunicarea științei într-un mod (inter)activ prin intermediul unor strategii diferite, adaptate la grupurile-țintă specifice în următoarele scopuri: sporirea cunoașterii, transferul de cunoștințe, formare opiniei, schimbarea de atitudine, schimbarea de comportament etc.”⁴

În acest sens menționăm următoarele prezențe ale lucrărilor, semnate de către Gh. Postică, în acces on-line:

- <http://usm-md.academia.edu/PosticaGheorghe> - acces integral (în formatul pdf) la 8 publicații monografice și ghiduri, semnate de către Gh. Postică și 1

---

³ Ludmila Corghenci. Evaluarea info-metrică a patrimoniului documentar în contextul tendințelor europene de dezvoltare a științei și educației. In: Facultatea Istorie și Relații Internaționale 2008-2012. Studiu ist.-bibliogr. Chișinău, 2012, pp. 97-105. ISBN 978-9975-101-94-3.

⁴ Nelly Țurcan. Comunicarea științifică în contextul accesului deschis la informație. Chișinău, 2012. 324 p. ISBN 978-9975-71-253-8, p. 26.

publicație biobibliografică. Cel mai mare număr de accesări sunt contorizate pentru lucrarea „Peisajul Cultural Orheiul Vechi” Chișinău, 2010 (situația la 13 ianuarie 2014)

- <http://gpostica.blogspot.com/> - blog cu un potențial informațional și documentar puternic, oferind acces la un volum consistent de informație factografică, documentară și bibliografică: profiluri personale, personalia, monografiile de autor, discursuri etc.
- <http://ru.scribd.com/posticag> – biblioteca digitală contabilizează prezența on-line a 26 de publicații de autor și 14 colecții tematice, astfel facilitând accesul la diverse publicații de conținut similar. Dintre colecțiile create de către cercetătorul Gh. Postică specificăm: „Legislație. Acte normative”, „Patrimoniu cultural”, „Numismatica”, „Arheologia secolelor V-XIII (Moldova)” etc.

Vizibilitatea cercetărilor științifice ale doctorului habilitat Gheorghe Postică este confirmată și de citarea publicațiilor acestuia. Ca suport de analiză a servit programul software Publish or Perish, acesta utilizând Google Scholar pentru a obține citări prime și calculând o serie de măsurători pentru citările publicațiilor autorului. Astfel, cel mai frecvent au fost citate două lucrări ale lui Gh. Postică: „Românii din codrii Moldovei în evul mediu timpuriu” și „Orheiul Vechi” (situația la 13 ianuarie 2014).

Despre cercetătorul Gheorghe Postică au fost publicate circa 48 de lucrări, acestea reliefând aportul considerabil la dezvoltarea științei arheologice, contribuțiile la salvagardarea patrimoniului cultural arheologic, specificul investigațiilor efectuate.

Analiza info-metrică a patrimoniului documentar, semnat de către Gh. Postică, reliefează multiplele implicații în calitate de autor, coordonator de proiecte, redactor, responsabil de ediții, promotor al rezultatelor investigațiilor.

Este vorba despre un Cercetător, care corespunde într-un total principiilor și condițiilor, stipulate în „Carta europeană a cercetătorilor”: libertatea de cercetare, responsabilitatea și atitudinea profesională, buna practică în cercetare, angajamentul public etc.⁵.

---

⁵ CARTA europeană a cercetătorilor: aprob. de Comisia Comunităților Europene la 11.03.2005. [Citat la 13.01.2014] Disponibil: cercetare.spiruharet.ro/.

BIBLIOGRAFIA ȘTIINȚIFICĂ A SAVANTULUI GHEORGHE POSTICĂ¹

TEZE DE DOCTORAT

2006

1. Postică, Gheorghe. Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistrean (secolele V-XII); autoref. tz. doct. habilitat în științe ist. Specialitățile: 07.00.06 – Arheologie; 07.00.02 – Istoria Românilor / Gheorghe Postică; consultant șt.: Ion Niculuță; Univ. de Stat din Moldova. - Chișinău, 2006. – 47 p.
2. Postică, Gheorghe. Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistrean (secolele V-XII): tz. doct. habilitat în științe ist. Specialitățile: 07.00.06 – Arheologie; 07.00.02 – Istoria Românilor / Gheorghe Postică; consultant șt.: Ion Niculuță; Univ. de Stat din Moldova. - Chișinău, 2006. – 413 p.

MONOGRAFII. MANUALE. LUCRĂRI COLECTIVE

2004

3. Mereni: monogr. unui sat răzeșesc / Veaceslav Stăvilă; coaut.: Emilian Baciuc, Vasile Bujac, Gheorghe Postică [et al.]. – Chișinău: Atelier, 2004. – 356 p. – ISBN 9975-9574-8-X.

2006

4. Postică, Gheorghe. Orheiul Vechi: cercetări arheol. 1996-2001 / Gheorghe Postică; cuv. înainte de Victor Spinei. – Iași: Ed. Univ. „Alexandru Ioan Cuza”, 2006. – 229 p.; 125 fig.; 98 fotogr. – (Bibliotheca Archaeologica Iassenisi). - ISBN 978-973-703-174-7.
Pleșca, Vitalie. [Recenzie] // Revista de Istorie și Politică = History & Politics / Univ. Liberă Intern. din Moldova. – 2008. – Nr 1/2. – P. 275-277.

2007

5. Dicționar de istorie : Ed. a 2-a, rev. și adăugită / A. Agachi, I. Cașu, D. Dragnev, Gh. Postică [et al.]. – Chișinău : Civitas, 2007. - 416 p.
6. Postică, Gheorghe. Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistrean (secolele V-XIII) / Gheorghe Postică; cuv. înainte de Victor Spinei. – București: Ed. Acad. Române, 2007. – 415 p. – ISBN 978-973-27-1592-5.
Pleșca, Vitalie. [Recenzie] // Revista de Istorie și Politică = History & Politics / Univ. Liberă Intern. din Moldova. – 2009. – Nr 1/2. – P. 241-244.

2008

7. История. Древний Мир и Средние Века: Учеб. пособие по Всеобщ. истории и Истории Румын. 10-й кл. / Емил Драгнев, Вираджил Пысларюк, Георге Постикэ [et al.]. – Кишинэу: Civitas, 2008. - 248 p. – ISBN 978-9975-936-00-2.

---

¹ Lista completează cronologic studiul: Gheorghe Postică la 50 de ani: Biobibliogr. / Univ. Liberă Intern. din Moldova. – Chișinău, 2004. – 112 p. – ISBN 9975-940-58-7. Sunt identificate bibliografic publicațiile, semnate/editate de către Gh. Postică între anii 2005-2013.

2010

8. Peisajul Cultural Orheiul Vechi / Gheorghe Postică, Nicolae Boboc, Varvara Buzilă [et al.] / coord. șt.: Gheorghe Postică ; Univ. de Stat din Moldova, Centrul de Cercet. Arheol. din Moldova. – Chișinău : CEP USM, 2010. - 138 p. – Referințe bibliogr.: p. 137-138. – ISBN 978-9975-71-016-9.

CONTRIBUȚII ȘTIINȚIFICE

Articole în culegeri

2005

9. Postică, Gheorghe. Etapele de bază ale Orheiului Vechi în lumina investigațiilor arheologice din anii 1996-2001 / Gheorghe Postică // Symposia Professorum. Seria Istorie și Științe Politice: materialele ses. șt. din 15-16 oct. 2004 / Univ. Liberă Intern. din Moldova; dir. publ.: A. Galben; coord. șt.: V. Moraru. - Chișinău, 2005. - P. 22-26. - ISBN 9975-934-87-0.
10. Postică, Gheorghe. Vestigii arheologice din perioada lui Ștefan cel Mare la Orheiul Vechi / Gheorghe Postică // Ștefan cel Mare –personalitate marcantă în istoria Europei (500 de ani de la trecerea în eternitate): ref. și comunicări / Acad. de Științe a Moldovei; Inst. de Istorie. – Chișinău: Civitas, 2005. – P. 111-113.

2006

11. Postică, Gheorghe. Observații privind topografia și structura așezărilor medievale timpurii din spațiul pruto-nistean / Gheorghe Postică // Tyragetia: an.: Vol. 15 / Muzeul. Naț. de Istorie. – Chișinău, 2006. – P. 60-76.
12. Postică, Gheorghe. Observations concerning the topography and the structure of the early medieval settlements from Prut-Dniester space / Gheorghe Postică // Miscellanea romano-barbarica: In honorem setagenarii magistri Ion Ioniță Oblata / ed.: V. Mihăilescu-Bârliba, C. Hriban, L. Munteanu. -- București: Ed. Acad. Române, 2006. – P. 265-286.
13. Postică, Gheorghe. Spațiul pruto-nistean și vechile cnezate rusești în secolele X-XII / Gheorghe Postică // Civilizația medievală și modernă în Moldova: Studii In honorem Demir Dragnev. – Chișinău: Civitas, 2006. – P. 216-228.

2008

14. Postică, Gheorghe. Peisajul Cultural Orheiul Vechi: clasare, valoare, autenticitate, integritate // Studii de muzeologie resp. ed.: Elena Ploșniță. - Ch.: Ed. Bons Offices SRL, 2008. – Vol. 16. - P. 55-78. – (Bibl. „Tyragetia).
15. Postică, Gheorghe. Peisajul Cultural Orheiul Vechi: definire, caracteristici, semnificație, // Romanii in Europa medievala (între Orientul bizantin si Occidentul latin): Studii in onoarea Profesorului Victor Spinei / Muzeul Brăilei; vol. ingr. de: D. Teicu, I. Câdea. -- Brăila: Ed. Istros, 2008. - P. 717-753.

2009

16. Postică, Gheorghe. Civilizația din spațiul pruto-nistean în perioada medievală timpurie // Studia Archeologiae et historiae antiquae. Doctissimo viro Scientiarum Archeologiae et Historiae Ion Niculiță, anno septuagesimo aetatis suae, dedicatutr /

- Univ. de Stat din Moldova; ed.: Aurel Zănoci, Tudor Arnău, Mihai Băţ. – Chişinău: Bons Offices SRL, 2009. - P. 365-384.
17. Postică, Gheorghe. Istoricul cercetării arheologice în zona Orheiului Vechi // *Miscellanea Historica et Archaeologica in Honorem Professoris Ionel Căndea / Muzeul Brăilei*; ed.: Valeriu Sârbu, Cristian Luca. - Brăila: Ed. Istros, 2009. - P. 209-248.
18. Postică, Gheorghe. The Early Medieval Spirituality in the Prut-Nistru space // *Studia Antiqua et Medievala: Miscellanea in honorem annos LXXV peragentis Professoris Dan Gh. Teodor oblata / Inst. of Archaeology of Iaşi*; ed.: Dan Aparaschivei. – Bucureşti: Ed. Acad. Române, 2009. – P.369-400.
19. Postică, Gheorghe. Tiverţii – populaţie locală străveche din bazinul râului Nistru // *Probleme actuale de istorie naţională: Studii în onoarea prof. Pavel Parasca / Univ. Liberă Intern. din Moldova*; ed.: Andrei Galben, Gheorghe Postică. – Ch.: ULIM, 2009. – P. 21-34. – Referinţe bibliogr.: p. 30-34.

2010

20. Rezultate preliminare privind sondajele geofizice din anul 2009 şi perspectivele folosirii magnetometriei în Republica Moldova / Alexandru Popa, Sergiu Mustaţă, Gheorghe Postică [et al.] // *Arheologia între ştiinţă, politică şi economia de piaţă*. – Chişinău: Pontos, 2010. – P. 145-157. – Abstract în lb. germ.

2011

21. Постикэ, Георге. Культурно-природный заповедник Орхейул Векь: проблемы управления и разработки номинационного досье для включения в Список Всемирного наследия / Георге Постикэ // *Управление всемирным наследием и глобальные вызовы современности*: материалы междунар. науч.-практ. семинара государств-участников СНГ, 1-3 марта 2011, Москва, Рос. Федерация. - Москва, 2011- P. 96-101.

Articole în reviste

2003

22. Postică, Gheorghe. Citadela Orheiului Vechi în lumina cercetărilor arheologice din anii 1996-2000 / Gheorghe Postică // *Arheologia Moldovei*. 2003. – Nr 26. - P. 91-143.

2004

23. Postică, Gheorghe. Consideraţii privind vestimentaţia medievală timpurie din spaţiul pruto-nistrean / Gheorghe Postică // *Revista de Istorie a Moldovei*. – 2004. – Nr 4. – P. 5-9.
24. Postică, Gheorghe. Două tunuri din bronz din perioada lui Ştefan cel Mare descoperite în cetatea Orheiului Vechi / Gheorghe Postică // *Arheologia Moldovei*. – 2004. – Nr 27. – P. 165-177.
25. Postică, Gheorghe. Perla Împăratului roman Constantin cel Mare, descoperită la Bursuceni – Sângerei / Gheorghe Postică // *Literatura şi arta*. – 2004. – 22 ian. – P. 7.

2005

26. Postică, Gheorghe. Complexul monumental din piatră din secolul XV descoperit în citadela Orheiului Vechi / Gheorghe Postică // *Revista Arheologică*. – 2005. – Nr 2. – P. 371-387.
27. Postică, Gheorghe. Consideraţii privind „citadela de pământ” de la Orheiul Vechi în lumina săpăturilor arheologice din anii 1996-2001 / Gheorghe Postică // *Revista Arheologică*. – 2005. – Nr 1. – P. 133-151.

28. Postică, Gheorghe. Mănăstirea Căpřiana – viziune istorico-arheologică / Gheorghe Postică // *Akadememos*. – 2005. – Nr 1. – P. 38-42.
29. Postică, Gheorghe. Structuri teritoriale medievale timpurii în spațiul pruto-nistrean / Gheorghe Postică // *Revista Arheologică*. – 2005. – Nr 2. – P. 212-237.
30. Постикэ, Георге. Цитадель золотоордынского города Шехр аль-Джедид (Старый Орхей, Молдова) / Георге Постикэ // *Российская Археология*. – 2005. – Nr 2. – P. 151-155.

2006

31. Postică, Gheorghe. Problema civilizației medievale timpurii din spațiul pruto-nistrean în istoriografia contemporană / Gheorghe Postică // *Destin românesc*. - 2006. – Nr 3/4. – P. 158-187.
32. Postică, Gheorghe. Tunurile din bronz din timpul lui Ștefan cel Mare și Sfânt descoperite în cetatea medievală de la Orheiul Vechi / Gheorghe Postică // *Cohorta*. – 2006. - Nr 1. – P. 58-65.

2007

33. Postică, Gheorghe. Cetatea Orheiului în strategia lui Ștefan cel Mare / Gheorghe Postică // *Tyragetia / Muzeul. Naț. de Istorie*. – 2007. – Nr 2. – P. 9-16.
34. Postică, Gheorghe. Obști sătești și formațiuni teritoriale românești din perioada medievală timpurie în spațiul pruto-nistrean / Gheorghe Postică // *Destin românesc*. – 2007. – Nr 1/2. – P. 188-212.

2008

35. Postică, Gheorghe. Citadela medievală a Orheiului Vechi și problema localizării centrului politic al Principelui Dimitrie din anii 60 ai secolului al XIV-lea / Gheorghe Postică // *Revista de Istorie și Politică = History & Politics / Univ. Liberă Intern. din Moldova*. – 2008. – Nr 1/2. – P. 133-142. – Referințe bibliogr.: p. 140-142. – Abstract în lb. engl.
36. Postică, Gheorghe. Spiritualitate medievală timpurie în spațiul pruto-nistrean / Gheorghe Postică // *Tyragetia: Arheologie. Istorie Antică*. – 2008. - Vol. 17. – Nr 1. – P. 131-154. – Referințe bibliogr.: p. 147-150. – Abstract în lb. engl. și rusă.

2009

37. Postică, Gheorghe. [Comunicare prezentată în cadrul „mesei rotunde” „650 de ani de la constituirea Statului Moldovenesc: realitate sau fals?: 25 febr. 2009, Chișinău] / Gheorghe Postică // *Destin românesc*. – 2009. – Nr 1. – P. 29-32.
38. Postică, Gheorghe. Ein Diplomatengeschenk von Kaiser Konstantin? / Gheorghe Postică // *Archäologie in Deutschland*. – 2009. - Nr 1. – P. 64-65.

2010

39. Postică, Gheorghe. Considerații privind politicile muzeale în cadrul complexului Orheiul Vechi și perspective de viitor / Gheorghe Postică, Iulia Postică // *Tyragetia*. – 2010. - Nr 2. – P. 291-296.
40. Postică, Gheorghe. Salvagardarea patrimoniului cultural în Republica Moldova, / Valeriu Căvruș, Gheorghe Postică // *Akadememos*. – 2010. – Nr 2. – P. 38-43.

LUCRĂRI COORDONATE ȘI REDACTATE. RECENZII. RESPONSABILITĂȚI ÎN CADRUL COLEGIILOR DE REDACȚIE

2005

41. Boldureanu, Anuța. Moneda otomană în Moldova (1512-1603): autoref. al tz. de dr. în ist.: specialitatea 07-00-06 – Arheologie / Anuța Boldureanu; *conducător șt.: Gheorghe Postică*; Univ. de Stat din Moldova. – Chișinău, 2005. – 34 p.

42. Codex ULIM / Univ. Liberă Intern. din Moldova; dir. publ.: A. Galben; *col. red.*: Pavel Parasca, *Gheorghe Postică [et al.]*. – Chișinău: ULIM, 2005. – 168 p. – ISBN 9975-934-70-6.

2007

43. Publicațiile Facultății de Istorie și Relații Internaționale (1997-2007) : bibliogr. / aut./alcăt: Ludmila Corghenci, Tatiana Panaghiu ; dir.: Andrei Galben ; *consultant șt.*: *Gheorghe Postică* ; Univ. Liberă Intern. din Moldova. – Chișinău : ULIM, 2007. – 148 p. – ISBN 978-9975-101-07-3. – (Colecția „Scriptio”; Fascicula 1).

2008

44. Borziac, Ilie. Paleoliticul superior din spațiul carpato-nistrean: (cronostratigrafie, cronologie și periodizare culturală) : tz. doct. habilitat în științe ist. Specialitatea: 07.00.06 - Arheologie / *consultant șt.*: *Gheorghe Postică* ; Univ. de Stat din Moldova. - Chișinău, 2008. - 354 p.
45. Ilie Borziac : biobibliogr. la 60 de ani / Univ. Liberă Intern. din Moldova ; alcăt.: Ludmila Corghenci ; *red. șt.*: *Gheorghe Postică*. – Chișinău : Ulim, 2008. – 114 p. – ISBN 978-9975-920-91-9.

2009

46. Pavel Parasca : biobibliogr. la 70 de ani / Univ. Liberă Intern. din Moldova; echipa de lucru: Ludmila Corghenci, Valentina Chitroagă, Lorina Beșelea [et al.]; *red. șt.*: *Gheorghe Postică*. – Chișinău : ULIM, 2009. – 127 p. – ISBN 978-9975-934-66-4.
47. Probleme actuale de istorie națională: Studii în onoarea prof. Pavel Parasca / Univ. Liberă Intern. din Moldova, Inst. de Istorie și Științe Politice; *ed.*: Andrei Galben, *Gheorghe Postică*. – Chișinău: ULIM, 2009. – 357 p. – ISBN 978-9975-934-80-0.

2010

48. Kyzlasov, Leonid R. The Urban Civilization of Northern and Innermost Asia: Hist. and Archaeological Research / Kyzlasov, Leonid R.; *ed.*: *Gheorghe Postică*, Igor Kyzlasov. - București: Editura Acad. Române; Braïla: Ed. Istros a Muzeului Braïlei, 2010. - 426 p.

2011

49. Ciobanu, Ion. Ceramica din secolele X-XI în spațiul pruto-nistrean / Ion Ciobanu; *conducător șt.*: *Gheorghe Postică* // Conferința științifică „Politici europene de cercetare și inovare: cooperare, idei, oameni și capacități”: 18 mai 2011: rez. comunicărilor. Științe umanistice și sociale / Univ. de Stat din Moldova. – Chișinău, 2011. – P. 13-14.
50. Dergaciova, Lilia. Moneda și circulația monetară în Moldova (mijlocul sec. XIV – primul sfert al sec. XVI): 07.00.08 – Arheologie: autoref. tz. doct. în istorie / Lilia Dergaciova; Acad. de Științe a Moldovei; *ref. oficial*: *Gheorghe Postică*. – Chișinău, 2011. – 31 p.

2012

51. Registrul național al patrimoniului cultural imaterial din Republica Moldova = National Inventory of the intangible cultural heritage of the Republic of Moldova / *ref. șt.*: *Gheorghe Postică*, Virgil-Ștefan Nițulescu; coord. șt.: Varvara Buzilă. - Chișinău : Lumina, 2012. – Vol. A. - 224 p.
52. Tentiu, Ion. Contribuții la istoria și arheologia spațiului pruto-nistrean. Siturile de la Durlești și Molești / Ion Tentiu ; *ref. șt.*: *Gheorghe Postică*, Sergiu Musteață. – Chișinău : Ed. Bons Offices, 2012. - 288 p.

Ediții științifice universitare coordonate

53. Analele Științifice ale Universității Libere Internaționale din Moldova / dir. Andrei Galben; *red. resp.*: *Gheorghe Postică*. – Chișinău : ULIM, 1996–2011.
Vol. 1: Economie . – 1999. – 96 p. – Text: lb. rom. rusă. – Bibliogr. la sfârșitul art.; Vol. 2: Economie – 227 p. – Bibliogr. la sf. art.; Vol. 1: Drept. – 1996. – 92

- p.; Vol. 2: Drept. – 1997. – 80 p.; Vol. 3: Drept. – 1999. – 96 p. – Texte: lb. rom., rusă. – Bibliogr. la sfîrșitul art.; Vol. 4: Drept. – 2004. – 126 p. – Bibliogr. la sfîrșitul art.; Vol. 1: Medicină. – 1996. – 112 p.; Vol. 2: Medicină. – 1998. – 128 p.; Vol. 3: Medicină. – 2000. – 172 p.; Vol. 1: Filologie. – 1999. – 112 p.; Vol. 2: Filologie. – 2003. – 228 p.; Vol. 1: Istorie. – 2000. – 114 p.; Vol. 9: Seria Economică. – 2009. – 317 p.; Vol. 10: Seria Economică. – 2010. – 231 p.; Vol. 11: Seria Economică. – 2011. – 268 p.
54. Symposia Professorum / Univ. Liberă Intern. din Moldova; dir. publ.: A. Galben; *coord. șt.: Gheorghe Postică.* – Chișinău: [ULIM], 1999-2008.
Seria Economică. – 1999. – 67 p.; Seria Drept. – 1999. – 67 p.; Seria Medicină. – 1999. – 147 p.; Seria Filologie. – 1999. – 103 p.; Seria Istorie. – 1999. – 71 p.; Seria Psihologie, Biblioteconomie, Științe reale. – 2000. – 77 p.; Seria Drept. – 2000. – 47 p.; Seria Economică. – 2000. – 114 p.; Seria Medicină. – 2000. – 146 p.; Seria Filologie. – 2000. – 87 p.; Seria Istorie. – 2000. – 65 p.; Seria Biblioteconomie. – 2001. – 78 p.; Seria Psihologie și Pedagogie. – 2001. – 240 p.: tab.; Seria Economică. – 2001. – 246 p.: tab.; Seria Drept. – 2001. – 255 p.; Seria Medicină. – 2001. – 148 p.; Seria Inginerie. – 2001. – 58 p.: graf., tab.; Seria Filologie. – 2001. – 340 p.; Seria Istorie. – 2001. – 178 p.; Seria Biblioteconomie. Informare. Documentare. – 2002. – 70 p.; Seria Psihologie și Științe ale Educației. – 2002. – 284 p.; Seria Economică. – 2002. – 406 p.; Seria Drept. – 2002. – 337 p.; Seria Medicină. – 2002.- Vol. 1. – 290 p. – Vol. 2. – 140 p.; Seria Filologie. – 2002. – 288 p.; Seria Istorie. – 2003. – 285 p.; Seria Biblioteconomie. Informare. Documentare. – 2003. – 95 p.; Seria Filologie. – 2003. – 278 p.; Seria Inginerie și Informatică. – 2004. – 116 p.; Seria Economică. – 2003. – 218 p.; Seria Drept. – 2004. – 121 p.; Seria Medicină. – 2004. – 133 p.; Seria Biblioteconomie. Informare. Documentare. – 2007. – 140 p.; Seria Economică. – 2007. – 326 p.; Seria Biblioteconomie. Informare. Documentare. – 2008. – 83 p.
55. Symposia Studentium / Univ. Liberă Intern. din Moldova; dir. publ.: A. Galben; *coord. șt.: Gheorghe Postică.* – Chișinău : [ULIM], 1999-2004.
Seria Economică. – 1999. – 62 p.; Seria Medicină. – 1999. – 75 p.; Seria Istorie, Filologie, Drept. – 1999. – 45 p.; Seria Economică. – 2000. – 75 p.; Seria Medicină. – 2000. – 120 p.; Seria Istorie, Filologie, Drept. – 2000. – 84 p.; Seria Drept. Filologie. – 2001. – 132 p.; Seria Economică. – 2001. – 104 p.; Seria Istorie, Psihologie. – 2001. – 180 p.; Seria Psihologie. – 2002. – 132 p.; Seria Drept. – 2002. – 203 p.; Seria Medicină. – 2002. – 372 p.; Seria Filologie. – 2002. – 31 p.; Seria Istorie. – 2002. – 194 p.; Seria Psihologie și Științe ale Educației. 2003. – 108 p.; - Seria Filologie. – 2003. – 35 p.; Seria Drept. – 2004. – 198 p.

Membru al colegiilor de redacție

56. Cugetul : rev. de istorie și cultură / *col. red.: Pavel Parasca, Gheorghe Postică* [et al.] – Chișinău : Prut Internațional, 2005 – 2013.
57. Destin românesc = Romanian Destiny : rev. de istorie și cultură / fondator: Inst. Cultural Român; red. șef: Gheorghe Negru; col. red.: Vladimir Beșleagă, Pavel Parasca, *Gheorghe Postică* [et al.], – 1994-2013.
58. Revista Camerei Naționale a Cărții = National Book Chamber's Magazine : publ-teoretico-șt. / editor : Camera Națională a Cărții din Rep. Moldova ; *consultant șt.: Gheorghe Postică.* – Chișinău, 2012-2013. – ISSN 1857-4750.
59. History & Politics = Revistă de Istorie și Politică / fondator: Univ. Liberă Intern. din Moldova ; dir.: Andrei Galben ; *col. red.: Mihnea berindei, Andrei Brezeanu, Gheorghe Postică* [et al.]. – Chișinău, 2008-2012. – ISSN 1857-4076.

CRONICĂ. NOTE. OMAGII

2004

60. Postică, Gheorghe. Ion Niculiță - fondatorul arheologiei traco-geto-dace din Republica Moldova / Gheorghe Postică // Niculuță, Ion. Traco-Getica: studii și materiale. – Chișinău : Cartdidact, 2004. – P. 4-5. – ISBN 9975-940-72-2.
61. Postică, Gheorghe. [Prefață] / Gheorghe Postică // Stăvilă, Veaceslav. Mereni: monogr. unui sat răzeșesc / coord.: Emilian Baciu, Vasile Bujac, Anatol Caraman [et al.]; coord. șt.: Gheorghe Postică. – Chișinău : Atelier, 2004. – P. 7. – ISBN 9975-9574-8-X.

2005

62. Postică, Gheorghe. Prefață / Gheorghe Postică // Musteață, Sergiu. Populația spațiului pruto-nistean în secolele VIII-IX. – Chișinău : Pontos, 2005. – P. 16. – ISBN 9975-926-43-6.

2006

63. Postică, Gheorghe. Prefață / Gheorghe Postică // Spinci, Victor. Români în contextul politic internațional de la începutul mileniului al II-lea. – Chișinău : Cartdidact, 2006. – P. 7-11. – (Universa Valachica).

2007

64. Postică, Gheorghe. Cercetarea științifică la Facultatea Istorie și Relații Internaționale / Gheorghe Postică // Publicațiile Facultății Istorie și Relații Internaționale (1997-2007): Bibliogr. / Univ. Liberă Intern. din Moldova. – Chișinău : ULM, 2007. – P. 12-16. – (Col. „Scriptio”. Fascicula 1-a); Mod de acces: http://library.ulim.md/pdf/pub-fac_ist_rei.pdf. - Accesat la 9 ian. 2014.

2008

65. Postică, Gheorghe. Ilie Borzic - savant de notorietate internațională / Gheorghe Postică // Ilie Borzic la 60 de ani: Biobibliogr. / Univ. Liberă Intern. din Moldova. – Chișinău, 2008. - P. 10-13. – (Colecția „Universitaria”; Fascicula a 32-a); Mod de acces: (<http://library.ulim.md/pdf/Borzic.pdf>). – Accesat la 9 ian. 2014.

2009

66. Postică, Gheorghe. Pavel Parasca la 70 de ani // Destin românesc. – 2009. – Nr 2. – P. 148-152.
67. Postică, Gheorghe. Pavel Parasca la vârsta de 70 de ani / Gheorghe Postică // Pavel Parasca: bibobibliogr. la 70 de ani / Univ. Liberă Intern. din Moldova; echipa de lucru: Ludmila Corghenci, Valentina Chitroagă, Lorina Beșlea [et al.]. – Chișinău, 2009. – P. 9-18. – (Colecția „Universitaria”; Fascicula a 38-a); Mod de acces: <http://library.ulim.md/pdf/2009/parasca.pdf>. - Accesat la 10 ian. 2013.

2010

68. Postică, Gheorghe. În ritm cu Schimbarea și în consens cu Biblioteca / Gheorghe Postică, Zinaida Sochircă // Schimbarea de sine pentru schimbarea celorlalți: monogr. biobibliogr. in onorem Ludmila Corghenci / Univ. Liberă Intern. din Moldova. – Chișinău, 2010. – P. 15-17. – (Colecția „Universitaria”; Fascicula a 44-a).
69. Postică, Gheorghe. Leonid R. Kyzlasov: well known scientist of Siberian, Central and Middle Asian studies / Gheorghe Postică // Kyzlasov, Leonid R. The Urban Civilization of Northern and Innermost Asia: Hist. and Archaeological Research / ed.: Gheorghe Postică, Igor Kyzlasov, - București: Ed. Acad. Române; Brăila: Ed. Istros a Muzeului Brăilei, 2010. – P. 9-12.

LUCRĂRI DIDACTICE

2004

70. Postică, Gheorghe. [Programul de studii și descrierea cursului „Probleme fundamentale de istorie veche a românilor”: anul 1] / Gheorghe Postică // Parasca, Pavel. Curriculum în baza ECTS: specialitatea Relații intern. / Pavel Parasca, Mitru Ghițiu; dir. ed.. A. Galben; coord. șt.: A. Guțu; Univ. Liberă Intern. din Moldova. – Chișinău, 2004. – P. 59-60. – ISBN 9975-934-33-1.

2007

71. Postică, Gheorghe. [E-Portofoliu educațional: materiale didactice] [Resursă electronică] / Gheorghe Postică ; Univ. Liberă Intern. din Moldova. – Chișinău, 2007. – (CD-Rom); Mod de acces: ftp://ftp.ulim.md/Istorie/2007/Postica_Gheorghe/ . – Accesat la 9 ian. 2014.

MATERIALE PROMOȚIONALE, DE PREZENTARE

2004

72. Postică, Gheorghe. „Cartea vieții mele urmează să fie scrisă”: [interviu cu Gh. Postică, savant] / pentru conformitate: Veronica Gorincioi // Democrația. – 2004. – 3 febr. – P.11.
73. Postică, Gheorghe. Orheiul Vechi: muzeu al naturii și civilizației: [album]. – Chișinău, 2004. – [10] p.
74. Postică, Gheorghe. Orheiul Vechi - vatră de istorie și civilizație // Moldova și Lumea. – 2004. – Nr 1. - P. 14-18. – Idem și în lb. rusă.
75. Postică, Gheorghe. Orheiul Vechi: ghid turistic. - Chișinău: PNUD Moldova, 2004. – [24] p. – Idem și în lb. engl.

2008

76. „Orheiul Vechi”, o șansă istorică de a ajunge pe Lista Patrimoniului Mondial UNESCO: scrisoare deschisă Președintelui Rep. Moldova / Alexandru Cebotaru, Andrei Eșanu, Gheorghe Postică [et al.] // Natura. – 2008. – Mai (Nr 5). – P. 3.
77. Postică, Gheorghe. Mănăstirea Căpriană. – Chișinău, 2008. - 8 p.
78. Postică, Gheorghe. Mănăstirea Căpriană.: Scurt istoric. - Chișinău, 2008. - 16 p.
79. Postică, Gheorghe. Orheiul Vechi: Tourist guide. – Ed. a 2.a. – Chișinău, 2008. - 24 p.
80. Postică, Gheorghe. Orheiul Vechi: un singur pas până la UNESCO: [interviu cu Gh. Postică, arheolog, prof. la Univ. Liberă Intern. din Moldova] // Natura. – 2008. – Dec. (Nr 12). – P. 3.
81. Postică, Gheorghe. Va avea oare R. Moldova un monument înscris în Lista Patrimoniului Mondial UNESCO?: [despre Complexul natural-cultural Orheiul Vechi: interviu cu Gh. Postică, savant] / pentru conformitate: Alecu Reniță // Natura. – 2008. – Apr.Nr 4. – P. 3.

2009

82. Postică, Gheorghe. Deținem o comoară fabuloasă pe care avem datoria s-o salvăm de la degradare și uitare, s-o facem cunoscută nouă și întregii lumi: [interviu cu savantul Gh. Postică, dr. hab.] / consemnare: Alecu Reniță, // Natura. – 2009. - Mai (Nr 5). – P. 3.
83. Postică, Gheorghe. „Mitrăliera” lui Stepaniuc țintește în universități: [despre concepția educației ist.: interviu cu Gh. Postică, dr. hab., Igor Cașu, istoric, Gheorghe Negru, dr.] / consemnare: Angelina Olaru // Timpul de dimineață. – 2009. – 17 iul. – P. 23.
84. Postică, Gheorghe. Orheiul Vechi: șansa UNESCO: [despre includerea Complexului Orheiul Vechi în Lista Patrimoniului Mondial UNESCO] // Natura. – 2009. – Ian. (Nr 1). – P. 3.

85. Postică, Gheorghe. Republica Moldova riscă să-și piardă patrimoniul arheologic de milenii: interviu cu Gh. Postică, dr. hab., arheolog / consemnare: Tamara Gorincioi // Capitala. – 2009. – 10 iul. – P. 6.; Столица=Capitala. – 2009. – 10 июля. – P. 6.

2010

86. Postică, Gheorghe. Este necesară o schimbare radicală, care să conducă la formarea unor structuri administrative eficiente: [dialog cu Gh. Postică, vice-ministru al Culturii din Rep. Moldova] / consemnare : Virgil Ștefan Nițulescu // Curier cultural (București). – 2010. – 11 febr. Mod de acces: (http://www.observatorcultural.ro/Este-necesara-o-schimbare-radicala-care-sa-conduca-la-formarea-unor-structuri-administrative-eficiente*articleID_23198-articles_details.html). - Accesat la 9 ian. 2014.
87. Postică, Gheorghe. Gheorghe Postică: Ministerul nu poate rezolva problemele fiecărei instituții” : [interviu cu vice-ministrul Culturii al Rep. Moldova, prof. univ.] / consemnare : Angelina Olaru // Vocea poporului. – 2010. – 29 oct. – P. 6. – Idem în lb. rusă.
88. Postică, Gheorghe. Un om îndrăgostit de trecut – profesorul universitar Gheorghe Postică: [interviu cu Gh. Postică, vice-rector al Univ. Libere Intern. din Moldova] / consemnare : Nicolae Cîrlig // Altarul credinței. – 2010. – 28 oct.
89. Постикэ, Георгий. Археология под контролем государства: [интервью с вице-ректором Междунар. Независ. Ун-та Молдовы Г. Постикэ]/ записала Ирина Ляхова // Кишиневский обозреватель. – 2010. – 2 сент. – P. 15.
90. Постикэ, Георгий. Не просто грустно и больно – опасно! [о сохранении культур. наследия Молдовы: интервью с проф. Г. Постикэ] / материал подготовлен Семеном Одажну // Новое время. – 2010. – 28 мая. – P. 9.

2012

91. Postică, Gheorghe. Ultima șansă ca Orheiul Vechi să ajungă în lista UNESCO : [coment. de Gh. Postică, vice-ministru al Culturii] / consemnare : Natalia Hadârcă // Adevărul : ed. de Moldova. – 2012. – 26 sept. – P. 5.

DISCURSURI LA CONFERINȚE INTERNAȚIONALE

92. Alocuțiunea dlui Gheorghe POSTICĂ, viceministru al culturii Republicii Moldova la cea de a VI-a Conferință a Miniștrilor Culturii din Europa de Sud-Est cu genericul „Patrimoniul cultural: o punte spre un viitor comun”, 23 aprilie 2010, Cetinje, Muntenegru. Mod de acces: <http://gpostica.blogspot.com/2010/04/alocutiunea-dlui-gheorghe.html>. – Accesat la 13 ian. 2014.
93. Alocuțiunea dlui Gheorghe Postică la a VIII-a Reuniune a Summit-ului Șefilor de Stat și de Guvern SEECP "Dialogul civilizațiilor", Istanbul, 23 iunie 2010. Mod de acces: <http://gpostica.blogspot.com/2010/06/alocutiunea-dlui-gheorghe-postica-la.html>. – Accesat la 13 ian. 2014.
94. Le Discours du Monsieur Gheorghe POSTICĂ a la Conférence Ministérielle sur „La Valeur Sociale du Patrimoine Culturel en Europe”, Skopje, 25 Septembre 2010. Mod de acces: <http://gpostica.blogspot.com/2010/09/le-discours-du-monsieur-gheorghe.html>. – Accesat la 13 ian. 2014.
95. Alocuțiunea dlui Gheorghe POSTICĂ, viceministru al culturii Republicii Moldova la Conferința de la Yalta “The Kyiv Initiative and the Eastern Partnership –cooperation and synergies” Yalta, 26-27 May 2011. Mod de acces: <http://gpostica.blogspot.com/2011/05/gheorghe-postica-ylta-conference-kyiv.html>. - Accesat la 13 ian. 2014.

96. Le discours de M. Gheorghe Postica, Le Vice-Ministre de la Culture de République de Moldova, a La septième Conférence ministérielle sur le patrimoine culturel en Europe du Sud-Est, le 10 Juin 2011, Belgrade. Mod de acces: <http://gpostica.blogspot.com/2012/11/gheorghe-postica-seventh-ministerial.html>. - Accesat la 13 ian. 2014.
97. Mesajul prezentat de dl Gheorghe Postică, viceministru al culturii Republicii Moldova la Summitul Șefilor de Stat din Europa de Sud-Est "Dialogul civilizațiilor" de la Viminacium, Republica Serbia, 2 septembrie 2011. Mod de acces: <http://gpostica.blogspot.com/2011/09/mesajul-prezentat-de-dl-gheorghe.html>. - Accesat la 13 ian. 2014.
98. Alocuțiunea dlui Gheorghe POSTICĂ, viceministru al culturii Republicii Moldova la cea de a VIII-a Conferință a Miniștrilor Culturii din Europa de Sud-Est în domniul patrimoniului cultural, 24-25 octombrie 2012, Sofia, Bulgaria. Mod de acces: <http://gpostica.blogspot.com/2012/11/alocutiunea-dlui-gheorghe-postica-la.html>. - Accesat la 13 ian. 2014.
99. Alocuțiunea dlui Gheorghe POSTICĂ, viceministru al culturii Republicii Moldova la Conferința Ministerială "Muzeele din Europa de Sud-Est – Statutul, Managementul și Parteneriate", 13 noiembrie 2012, Skopje, Republica Macedonia. Mod de acces: <http://gpostica.blogspot.com/2012/11/conferinta-ministeriala-muzeele-din.html>. - Accesat la 13 ian. 2014.
100. Alocuțiunea Dlui Gheorghe POSTICĂ, viceministru al culturii Republicii Moldova la Consiliul Miniștrilor Culturii din Europa de Sud-Est, 9 aprilie, 2013, Kranj, Republica Slovenia. Mod de acces: <http://gpostica.blogspot.com/2013/04/consiliul-ministrilor-culturii-din.html>. - Accesat la 13 ian. 2014.
101. Alocuțiunea Dlui Gheorghe POSTICĂ, viceministru al culturii Republicii Moldova la Conferința a X-a a miniștrilor culturii din țările Consiliului Europei "La gouvernance de la culture – promouvoir l'accès à la culture", Moscova, Fédération de Russie, 15-16 aprilie 2013. Mod de acces: <http://gpostica.blogspot.com/2013/04/10e-conference-des-ministres-de-la.html>. - - Accesat la 13 ian. 2014.
102. Выступление г-на Георге Постикэ, вице-министра культуры Республики Молдова на первой встрече министров культуры Второго всемирного форума по межкультурному диалогу (Баку, 31 мая 2013 года). Mod de acces: <http://gpostica.blogspot.com/2013/06/2nd-world-forum-on-intercultural.html>. - - Accesat la 13 ian. 2014.

DESPRE GHEORGHE POSTICĂ

2004

103. Arnăuț, Tudor. Istoricul Gheorghe Postică la vârsta împlinirii = The Historian Gheorghe Postică at the age of fulfillments / Tudor Arnăuț // Gheorghe Postică la 50 de ani: biobibliogr. / Univ. Liberă Intern. din Moldova. Dep. Informațional-Biblioteconomic; ed. îngr.: Z. Sochircă ; echipa de lucru: L. Corghenci, V. Chitoroagă, N. Pîslaru [et al.]; consultant șt.: Gh. Postică. – Chișinău, 2004. – P. 30-35. – ISBN 9975-940- 58-7.
104. Bibliografie: [inf. bibliogr. asupra publ. semnate de prof. Gh. Postică] // Studii de istorie veche și medievală: omagiu prof. Gheorghe Postică / Asoc. Naț. a Tinerilor Istoric; Univ. Liberă Intern. din Moldova; Univ. Ped. de Stat „Ion Creangă”; Univ. de Stat din Moldova; vol. îngr.: Tudor Arnăuțu, Octavian Munteanu, Sergiu Musteață. – Chișinău: Pontos, 2004. – P. 10-17. – ISBN 9975-927-29-7.

105. Gheorghe Postică: [date privind activitatea prof. Gh. Postică] // Stăvilă, Veaceslav. Mereni: monogr. unui sat răzeșesc / coaut.: Emilian Baciuc, Vasile Bujac, Anatol Caraman [et al.] ; coord. șt.: Gheorghe Postică. – Chișinău: Atelier, 2004. – P. 214-215. - ISBN 9975-9574-8-X.
106. Gheorghe Postică la 50 de ani: biobibliogr. / Univ. Liberă Intern. din Moldova. Dep. Informațional Biblioteconomic; ed. îngr.: Z. Sochircă ; echipa de lucru: L. Corghenci, V. Chitoroagă, N. Pîslaru [et al.] ; consult. șt.: Gh. Postică. – Chișinău, 2004. – 112 p. – ISBN 9975-940- 58-7.
107. Munteanu, Octavian. Șapte schițe de portret între 50 de zăpezi = Seven sketches of portrait among 50 winters // Gheorghe Postică la 50 de ani: biobibliogr. / Univ. Liberă Intern. din Moldova. Dep. Informațional Biblioteconomic; ed. îngr.: Z. Sochircă ; echipa de lucru: L. Corghenci, V. Chitoroagă, N. Pîslaru [et al.] ; consultant șt.: Gh. Postică. – Chișinău, 2004. – P. 16-23. – ISBN 9975-940- 58-7.
108. Musteață, Sergiu. Arheologul și profesorul Gheorghe Postică la vârsta de 50 de ani = The Archaeologist and Professor Gheorghe Postică of the age of 50 / Sergiu Musteață, Maria Neagu // Gheorghe Postică la 50 de ani: biobibliogr. / Univ. Liberă Intern. din Moldova. Dep. Informațional Biblioteconomic; ed. îngr.: Z. Sochircă ; echipa de lucru: L. Corghenci, V. Chitoroagă, N. Pîslaru [et al.] ; consultant șt.: Gh. Postică. – Chișinău, 2004. – P. 24-29. – ISBN 9975-940- 58-7.
109. Niculiță, Ion. Profesorul Gheorghe Postică la 50 de ani // Studii de istorie veche și medievală: omagiu prof. Gheorghe Postică / Asoc. Naț. a Tinerilor Istorici; Univ. Liberă Intern. din Moldova; Univ. Ped. de Stat „Ion Creangă” ; Univ. de Stat din Moldova ; vol. îngr.: Tudor Arnăutu, Octavian Munteanu, Sergiu Musteață. – Chișinău: Pontos, 2004. – P. 7-8. – ISBN 9975-927-29-7.
110. Petrencu, Anatol. Profesorul și omul de știință Gheorghe Postică – 50 de ani // Cugetul. – 2004. – Nr 1. – P. 74-75.
111. Răileanu, Nicolae. A 50-a aniversare: Gheorghe Postică / Nicolae Răileanu, Nicolae Chetranu, Alexandru Levinschi // Studii de istorie veche și medievală: omagiu prof. Gheorghe Postică / Asoc. Naț. a Tinerilor Istorici; Univ. Liberă Intern. din Moldova; Univ. Ped. de Stat „Ion Creangă”; Univ. de Stat din Moldova; vol. îngr.: Tudor Arnăutu, Octavian Munteanu, Sergiu Musteață. – Chișinău: Pontos, 2004. – P. 9. – ISBN 9975-927-29-7.
112. Republica Moldova. Președintele (Vladimir Voronin, 2001-2009). Decret privind conferirea de distincții de stat unor cadre didactice: [nr. 1965-III din 30 iul. 2004: privind conferirea Medaliei „Meritul Civic” dlui Gh. Postică, prorector al Univ. Libere Intern. din Moldova] // Monitorul oficial al Rep. Moldova. – 2004. – Nr 138/146. – P. 32-33. – Idem și în lb. rusă.
113. Tentiuc, Ion. Profesorul Gheorghe Postică la 50 de ani / Ion Tentiuc, Virgiliu Bîrlădeanu // Analele Universității Libere Internaționale din Moldova Istorie: Vol. 2 / Univ. Liberă Intern. din Moldova; dir. publ.: A. Galben; coord. șt.: Gh. Postică. – Chișinău, 2004. – P. 106-107. – ISBN 9975-934-21-8.
114. Vicol, Dragoș. Comunitatea științifică internațională a omagiat exemplara personalitate a savantului Gheorghe Postică // Literatura și arta.–2004.– 29 ian.–P. 4.
115. Vicol, Dragoș. Istoria arheologului Gheorghe Postică: (de la întemeiere până în zilele noastre) // Gheorghe Postică la 50 de ani: biobibliogr. / Univ. Liberă Intern. din Moldova. Dep. Informațional Biblioteconomic; ed. îngr.: Z. Sochircă ; echipa de lucru: L. Corghenci, V. Chitoroagă, N. Pîslaru [et al.] ; consult. șt.: Gh. Postică. – Chișinău, 2004. – P. 11-15. – ISBN 9975-940-58-7; Lit. și arta. 2004. – 22 ian. – P. 7.

116. Малькова, Валентина. Ренессанс Старого Орхья: об археолог. экспедиции под руководством проф. Георгия Постикэ // Аргументы и факты. – 2004. – Ноябрь. (№ 47). – P. 8.
117. Підгаєцький, Віталій. «Мова-мораль-ремесло» як теоретико-методологічна парадигма Постикэ // Studii de istorie veche și medievală: omagiu prof. Gheorghe Postică / Asoc. Naț. a Tinerilor Istorici; Univ. Liberă Intern. din Moldova; Univ. Ped. de Stat „Ion Creangă”; Univ. de Stat din Moldova; vol. îngr.: Tudor Arnăutu, Octavian Munteanu, Sergiu Musteață. – Chișinău: Pontos, 2004. – P. 43-45. – ISBN 9975-927-29-7.

2007

118. Noblețe și istorie: [Gheorghe Postică, dr. hab. în științe ist.] // ULIM – 15 ani de ascensiune. – Chișinău, 2007. – P. 55. – (supl. ed. de „VIP magazin”).
119. Republica Moldova. Președintele (Vladimir Voronin, 2001-2009). Decret privind conferirea de distincții de stat : [conferirea Medaliei „Mihai Eminescu” dlui Gh. Postică, dr. hab. în istorie: nr. 1291-IV din 28 aug. 2007] // Monitorul oficial al Rep. Moldova. – 2007. – Nr 136/140. – P. 33. – Idem și în lb. rusă.

2008

120. Istrate, Liliana. O perlă a Moldovei – Orheiul Vechi : [despre Gheorghe Postică, dir. al Centrului de Cercet. Arheol. și coord. de proiect]//Cultura. – 2008. – 7 aug. – P.9.
121. Porcesco, Crisitna. Valențe turistice ale patrimoniului cultural prin prisma copiilor : [despre participarea lui Gheorghe Postică, dr. hab., la lucrările Școlii de Vară „Orheiul Vechi 2008”] // Moldova suverană. – 2008. – 6 aug.
122. Republica Moldova. Guvernul (2006-2009). Hotărâre cu privire la aprobarea modificărilor și completărilor ce se operează în Hotărârea Guvernului nr. 69 din 27 ianuarie 2003: [Gheorghe Postică, dr. hab., membru al Consiliului de Observatori pentru restaurarea Complexului Monastic „Căpriana”: nr. 657 din 2 iun. 2008] // Monitorul Oficial al Rep. Moldova. – 2008. – Nr 99-101. – P. 49-50. – Idem în lb. rusă.
123. Savu, Constantin. In simpozion memorabil : [despre participarea lui Ilie Borziciac și Gheorghe Postică, prof. la Univ. Liberă Intern. din Moldova, la Simp. Intern., 8-10 iul. 2008, Iași] // Literatura și arta. – 2008. – 17 iul. – P. 3.
124. Vartic, Andrei. Basarabia, rană de la hotarul de Est : se închină arheologilor Victor Spinei și Gheorghe Postică. – Sibiu, 2008. – 42 p. – ISBN 978-973-739-585-6.
125. Vartic, Andrei. Cărți valoroase ale anului 2007: [despre lucrarea „Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistean (sec. V-VIII) de Gheorghe Postică, București, 2007] // Gazeta bibliotecarului. – 2008. – Mai (Nr 1/2). – P. 11-13.

2009

126. Musteață, Sergiu. Istoricul și arheologul Gheorghe Postică la 55 de ani // Destin românesc. – 2009. – Nr 1. – P. 163-164.
127. Nechiț, Irina. De ce comuniștii serbează statalitatea în anul electoral 2009: [despre participarea cercetătorilor Pavel Parasca și Gheorghe Postică la lucrările mesei rotunde „650 de ani de la constituirea Țării Moldovei: realitate și falsuri”] // Jurnal de Chișinău. – 2009. – 3 mar. – P. 8.
128. Republica Moldova. Guvernul. Hotărâre cu privire la aprobarea componenței nominale a Colegiului Ministerului Culturii: [Gheorghe Postică, vice-ministru al Culturii: nr. 840 din 17 dec. 2009] // Monitorul oficial al Rep. Moldova. – 2009. – Nr 189/190. – P. 17. – Idem în lb. rusă.
129. Republica Moldova. Guvernul. Hotărâre cu privire la numirea în funcție a dlui Gheorghe Postică: [vice-ministru al Culturii: nr. 727 din 20 noiem. 2009] // Monitorul oficial al Rep. Moldova. – 2009. – Nr 169/170. – P. 21. – Idem în lb. rusă.

130. Vartic, Andrei. Fără „gloria istoriei”: [despre lucrarea „Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistrean (sec. V-VIII) de Gheorghe Postică, București, 2007] // Timpul de dimineață. – 2009. – 13 ian. – P. 6.

2010

131. Încă o problemă pentru Republica Moldova – „arheologia neagră”: [despre participarea lui Gh. Postică, dr. hab., la conf., org. de Acad. de Științe a Moldovei, sept. 2010, Chișinău] // Timpul de dimineață. – 2010. – 21 sept. – P. 5.
132. Republica Moldova. Guvernul. Dispoziție: [Gheorghe Postică, membru al Grupului de lucru pentru org. celei de-a 6-a ed. a Forumului Intern. Investițional: nr. 6-d din 26 ian. 2010] // Monitorul oficial al Rep. Moldova. – 2010. – Nr 13/14. – P. 11. – Idem în lb. rusă.
133. Republica Moldova. Guvernul. Hotărâre cu privire la comisiile interguvernamentale pentru colaborare economică, comercială, științifică și tehnică : [Gheorghe Postică, membru al Comis. interguvernamentale: nr. 912 din 29 sept. 2010] // Monitorul oficial al Rep. Moldova. – 2010. – Nr 194/196. – P. 18. – Idem în lb. rusă.
134. [Постикэ Георге: биопр. данные, проф. унив.] // Кто есть кто – 2010. – Nr 1. – P. 52. – (прил. к «Экон. обозрению. Логос пресс. Документ»).

2011

135. Nani, Anastasia. Avem comori, dar n-avem bani să le dezgropăm: [despre participarea lui Gheorghe Postică și Ion Tentiuc, cercetători, la săpăturile arheol. de pe teritoriul Rep. Moldova] // Adevărul: ed. de Moldova. – 2011. – 25 noiem. – P. 1-2.
136. Rapuc, Irina. Și-a luat startul Mișcarea Civică „Anul 1812”: [Gheorghe Postică, dr. hab. – membru al Consiliului de Coord. al Mișcării Civice „Anul 1812”] / Timpul de dimineață. – 2011. – 27 iun. – P. 3.
137. [Постикэ Георге: биопр. данные, проф. унив.] // Кто есть кто – 2011. – Nr 1. – P. 87. – (прил. к «Экон. обозрению. Логос пресс. Документ»).

2012

138. Facultatea Istorie și Relații Internaționale 2008-2012 : studiu ist. - bibliogr. / Univ. Liberă Intern. din Moldova. – Chișinău : ULIM, 2012. – P. 38-39, 263-264. – ISBN 978-9975-101-94-3.
139. [Gheorghe Postică: date biogr. și bibliogr.]. Mod de acces: <http://gpostica.blogspot.ro/>. – Accesat la 9 ian. 2014.
140. [Gheorghe Postică: date biogr. și bibliogr.]. Mod de acces: http://ro.wikipedia.org/wiki/Gheorghe_Postic%C4%83. – Accesat la 9 ian. 2014.
141. Josu, Nina. Unirea face Puterea: [despre participarea lui Gheorghe Postică, prof. univ., la Conf. șt. „Unirea Principatelor Române din 1859: context istoric și semnificații actuale”, 24 ian. 2012, Chișinău] / Nina Josu // Literatura și arta. – 2012. – 26 ian. – P. 2.
142. [Постикэ Георге: биопр. данные, проф. унив.] // Кто есть кто – 2012. – Nr ½. – P. 89. – (прил. к «Экон. обозрению. Логос пресс. Документ»).

2014

143. [Gheorghe Postică : date biogr. și bibliogr.] Mod de acces: <http://gpostica.blogspot.com/2008/09/bi%20%20biografie.html>. – Accesat la 10 ian. 2014.

Ludmila Corghenci

SITUAȚIA DEMOGRAFICĂ ȘI CULTURAL-CRONOLOGICĂ DIN ZONA SAHARNA, REGIUNEA NISTRULUI MIJLOCIU, ÎN MILENIUL I A. CHR. ÎN LUMINA NOILOR CERCETĂRI ARHEOLOGICE

de

Ion NICULIȚĂ, Aurel ZANOCI, Mihail BĂȚ*

Spațiul geografic al zonei Saharna reprezintă o fâșie cu lățimea de circa 2,0-4,5 km și lungimea de circa 8,5 km, amplasată pe malul drept al Nistrului, cuprinsă între localitățile Stohnaia (47° 43' 37" Nord, 28° 57' 53" Est) și Buciușca (47° 38' 55" Nord, 28° 59' 35" Est) și se încadrează în hotarele comunei Saharna, raionul Rezina, Republica Moldova (fig. 1/1, 3).

Acest teritoriu este parte componentă a Podișului Nistrean, cu înălțimi absolute de 250-347 m față de nivelul mării, segmentate de o rețea de ape și văi¹. Valea Nistrului în această zonă se caracterizează prin râpe puternic erodate, dezvoltate în roci sedimentare compacte (calcar, marnă, gresie, șist). Ca rezultat acestea au căpătat forma unor canioane cu pantele abrupte (20-30°), sau, uneori, chiar foarte abrupte (40-70°)², străbătute de o rețea de râulețe mici, afluenți ai Nistrului (fig. 1/4).

Dealurile și coastele văilor sunt acoperite de soluri argilo-nisipoase, cenușoase și cernoziom, pe care s-a dezvoltat o floră specifică zonei de silvostepă, caracterizată de prezența stejarului, teiului, arțarului, fagului etc.³

Astfel, condițiile fizico-geografice, prielnice pentru traiul oamenilor, au contribuit în cea mai mare măsură la popularea din cele mai vechi timpuri a acestui teritoriu.

Cercetările periegetice și sistematice, întreprinse în regiunea Nistrului Mijlociu, de către specialiștii laboratorului științific „Tracologie” al

---

* Ion NICULIȚĂ, prof. univ., dr. hab., USM; Aurel ZANOCI, conf. univ., dr., USM, e-mail: azanoci@gmail.com; Mihail BAT, lect. univ., USM, e-mail: mb_usm@yahoo.com.

¹ Н. Л. Рымбу. Природно-географическое районирование Молдавской ССР, Кишинев, 1982, p. 12, 14.

² Ibidem, p. 33, 46.

³ C. Mihăilescu, V. Sochircă, T. Constantinov. Mediul geografic al Republicii Moldova, vol. I. Resurse naturale, Chișinău, 2006, p. 112-130.

Universității de Stat din Moldova, s-au soldat cu rezultate remarcabile, materializate prin evidențierea a noi situri, anterior necunoscute, precum și prin concretizarea locului amplasării și atribuției cultural-cronologice a celor deja introduse în circuitul științific.

Este binecunoscut faptul că din punctul de vedere arheologic este dificil de elucidat adecvat situația demografică a unei regiuni concrete, deoarece pentru aceasta există o serie de impedimente. În primul rând, este dificil de stabilit numărul precis al așezărilor care au funcționat într-o anumită perioadă, fiindcă multe din ele au fost distruse de lucrările agricole, iar altele se află sub localitățile actuale. În al doilea rând, foarte puține situri au fost cercetate exhaustiv ca să putem stabili numărul locuințelor și, respectiv, să determinăm cu aproximație numărul locuitorilor din așezările preistorice.

Și totuși, ca urmare a prospecțiunilor de suprafață, a sondajelor și cercetărilor arheologice întreprinse în zona Saharna au fost cartate circa 25 monumente, care se încadrează în intervalul de timp cuprins între sfârșitul sec. XII a. Chr. și sfârșitul sec. III a. Chr. Gradul de cercetare al acestor situri este diferit (diagrama 1). Unele din ele, cum ar fi așezările: Saharna Mare/„Dealul Mănăstirii”, Saharna Mică, Saharna „La Șanț”, Saharna „Țiglău”, Saharna „La Revichin” și necropolele: Saharna „Gura Hulboacei”, Saharna „Țiglău”, au fost investigate prin săpături arheologice. Majoritatea lor, însă, rămân a fi cunoscute doar după cercetările de suprafață, sau prin sondeaje.

Problema primordială, în studierea obiectivelor arheologice din regiunea Nistrului Mijlociu este de a stabili perioada fondării, funcționării și abandonării lor. Deși încă la un nivel relativ modest de cercetare, analiza materialelor recoltate permite, în linii majore, de a urmări evoluția diacronică a acestor monumente. Astfel, ca urmare a investigațiilor arheologice la siturile din microzona Saharna au fost evidențiate patru perioade de evoluție: 1) sfârșitul sec. XII - sec. XI a. Chr.; 2) sec. X - prima jumătate a sec. VIII a. Chr.; 3) a doua jumătate a sec. VIII - sec. VI/V a. Chr.; 4) sec. V/IV-III a. Chr.

I. Sfârșitul sec. XII - sec. XI a. Chr.

Acest orizont a fost documentat prin cercetările arheologice efectuate la așezările deschise (fig. 2/1) Saharna Mică, Saharna „Țiglău” și Saharna Mare/„Dealul Mănăstirii”⁴.

Cele mai elocvente urme de locuire din această perioadă au fost atestate la **Saharna Mică**, de unde sunt cunoscute vestigiile a trei construcții (două de suprafață și un bordei) și șase gropi menajere. Construcțiile de suprafață (fig. 3/1, 3) aveau formă patrulateră în plan, cu dimensiunile de 4,95×4,28 m (*construcția nr. 1*) și, respectiv, de 3,5×1,9 m (*construcția nr. 3*) și au fost edificate dintr-o carcasă de bârne și nuiele, lipită cu lut. În interiorul lor au fost descoperite instalații de încălzire ce constau dintr-un cuptor (*construcția nr. 1*) și o vatră (*construcția nr. 3*). Bordeiu (*construcția nr. 2*) avea forma quasi-ovală cu dimensiunile de 2,8×2,7 m și se adâncea în stratul steril până la 0,8 m (fig. 3/2). Majoritatea gropilor menajere, atribuite perioadei timpurii, aveau forma de clopot cu diametrul gurii cuprins între 1,1 și 1,6 m, diametrul fundului – de 1,7-2,2 m și adâncimea de 0,6-1,3 m. Atât în complexe, cât și în stratul cultural a fost descoperit un bogat sortiment ceramic (fig. 4) reprezentat de fragmente de la oale, străchini și cupe/cești, ornamentate în exclusivitate cu decor incizat sau în relief⁵.

La **Saharna „Țiglău”**, orizontului de la sfârșitul sec. XII - sec. XI a. Chr. i-a fost atribuită o groapă (*nr. 8*) în formă de clopot cu diametrul gurii de 1,3 m, al fundului – de 1 m și adâncimea de 0,6 m (fig. 5/1), în care au fost descoperite (fig. 5/2-7) vase cu gâtul trompetiform, străchini tronconice cu pereți ondulați și buza ușor îngroșată în interior și cupe cu

---

⁴ În publicațiile anterioare (M.T. Капуба. Раннее железо в лесостепи между Днестром и Сиретом (культура Козня-Сахарна), In: „Stratum plus”, 3, 2000, p. 366; M. Kašuba, V. Haheu, O. Levički. Vestigii traco-getice pe Nistrul Mijlociu, București, 2000, p. 126; I. Niculiță, A. Niciu. Cercetări arheologice la situl Saharna-Dealul Mănăstirii, In: „Tyragetia” s.n., I/1, 2007, p. 225-248; I. Niculiță, A. Zanoci, T. Arnăuț. Habitatul din mileniul I a. Chr. în regiunea Nistrului Mijlociu (siturile din zona Saharna), Chișinău, 2008, p. 51-68 etc.) pentru perioada de la sfârșitul sec. XII - prima jumătate a sec. VIII a. Chr. se vorbea despre două situri distincte: Saharna Mare și Saharna „Dealul Mănăstirii”. Ca urmare a cercetărilor arheologice efectuate în ultimii ani s-a stabilit că în această perioadă a existat un singur sit, care ocupa întreaga suprafață a așezării desemnată sub numele de „Dealul Mănăstirii”, precum și partea de sud și centrală a interfluviului Saharna Mare. Din aceste considerente, pentru a nu crea confuzii, s-a decis că așezarea de la sfârșitul sec. XII - prima jumătate a sec. VIII a. Chr. să fie numită Saharna Mare / „Dealul Mănăstirii”.

⁵ I. Niculiță, A. Zanoci, T. Arnăuț. Op. cit., p. 14-24, fig. 3-11, foto 4, 5, 8, 9.

gâtul profilat și trunchiul bitronconic, unele exemplare au câte o toartă supraînălțată cu buton cilindric în partea de sus, ornamentate cu benzi din linii oblice incizate, întrerupte de suporturi aplatizate⁶, similare celor din groapa nr. 1 de la Saharna Mică⁷ sau cu motive în formă de frunză de „brăduț”. Tot materialul ceramic din *groapa nr. 8* completamente se încadrează în intervalul de timp de la finele sec. XII - sec. XI a. Chr. Această groapă a fost suprapusă, parțial, de un alt complex (*groapa nr. 9*) în a cărui umplutură s-au descoperit fragmente de la diverse vase ornamentate cu decor în relief și prin ștanțare, caracteristice sortimentului ceramic răspândit la monumentele culturii Cozia-Saharna⁸. Suprapunerea acestor două complexe cu material diferit demonstrează incontestabil că *groapa nr. 8* a fost utilizată cu mult înaintea gropii nr. 9, ceea ce înseamnă că în aria sitului Saharna „Țiglău” inițial a existat o așezare, ca și cea de la Saharna Mică, care a funcționat la finele sec. XII - sec. XI a. Chr.

O situație similară a fost atestată și la **Saharna Mare/„Dealul Mănăstirii”**. Aici, în partea de sud-vest a interfluviului, la adâncimea de 1,20 m de la nivelul actual de călcare a fost descoperită o groapă (*nr. 119*). Ea avea formă de clopot cu diametrul gurii de 1,0 m, iar al fundului – de 1,6 m și adâncimea de 1,24 m (fig. 5/8). În emblecton au fost descoperite 49 fragmente ceramice modelate cu mâna dintre care: patru de la străchini, 36 de la oale și nouă de la cești, ornamentate cu incizii oblice și orizontale, triunghiuri hașurate sau cu brâu în relief (fig. 5/9-13). Deasupra gropii urma un strat de sol cenușos cu grosimea de cca 0,5 m, suprapus de o aglomerație de oase umane, depuse, în cea mai mare parte, în poziție anatomică. În asociere cu oasele au fost descoperite mai multe fragmente ceramice, ornamentate cu decor incizat, ștanțat și în relief⁹. Faptul că lipsesc urme de bulversare a umpluturii gropii nr. 119 de către cei care au amenajat *aglomerația de oase umane*, dar și diferența de nivel ($\approx 0,5$ m) dintre ambele complexe demonstrează că acestea au fost utilizate în diferite perioade cronologice: groapa – la finele sec. XII - sec. XI a. Chr., iar aglomerația de oase – în secolele următoare.

---

⁶ I. Niculiță, A. Niciu. Habitatul din prima epocă a fierului de la Saharna-Țiglău. Considerații preliminare, In: „Tyragetia s.n.”, II/1, 2008, p. 227, fig. 17/2-10.

⁷ I. Niculiță, A. Zanoci, T. Arnăuț. Op. cit., p. 19-20, fig. 9/1, 3-11.

⁸ I. Niculiță, A. Niciu. Op. cit., p. 228-229, fig. 17/1, 18/1-9.

⁹ I. Niculiță, A. Zanoci, M. Băț, S. Matveev. Investigațiile arheologice la situl Saharna Mare (2009-2011) (I), In: „Tyragetia” s.n., VI/1, 2012, p. 134, 141-144, fig. 27/4, 8-23, fig. 33-35.

Din punctul de vedere topografic, siturile enumerate sunt situate în imediata apropiere unul față de altul, formând astfel o „aglomerație” din trei așezări.

II. Sec. X - prima jumătate a sec. VIII a. Chr.

Din această perioadă în zona Saharna sunt cunoscute 11 așezări și două necropole (fig. 2/2) – Saharna „Țiglău”¹⁰, Saharna „Gura Hulboacei”¹¹. Dintre așezările repertoriate sunt investigate arheologic numai două – Saharna Mare/„Dealul Mănăstirii” și Saharna „Țiglău”. La Saharna I au fost realizate doar mici sondaje¹².

Printre așezările hallsattiene timpurii din regiunea Nistrului Mijlociu mai amplu cercetată rămâne a fi cea de la **Saharna Mare/„Dealul Mănăstirii”**. Aici, inițial, a existat o așezare deschisă care a ocupat partea de sud-vest și centrală a interfluviului. După o anumită perioadă, la periferia ei de sud-est a fost edificată o „citadelă” de formă semiovală în plan, cu dimensiunile de 60×64 m (circa 0,32 ha) (fig. 6/1). Ea era delimitată de jur-împrejur de un sistem defensiv artificial, ce consta dintr-un „zid” cu șanț adiacent. Ca urmare a cercetărilor arheologice (fig. 6/2) s-a stabilit că „zidul” consta din două paramente din bârne de lemn, amplasate la distanța de circa 1 m unul față de altul, spațiul dintre ele fiind umplut cu pământ și pietre. Șanțul a fost săpat în fața „zidului” și avea lățimea de 4,2-6,0 m, iar adâncimea de la nivelul antic de călcare fiind de 1,2-1,6 m¹³.

La „citadelă”, pe latura de nord-vest, a fost acroșată o altă „incintă”, la fel, de formă semiovală, cu dimensiunile de 55×78 m, delimitată de un

---

¹⁰ Г. Д. Смирнов. Сахарнянский скифский могильник II (Гура Гульбока), In: Известия Молдавского филиала АН СССР, №5 (25), Кишинев, 1955, p. 119; М.Т. Кашуба, Н.В. Гольцева. Сахарнянский могильник I (Цыглану), In: „Советская археология”, №1, 1991, p. 197-209; М.Т. Кашуба. Раннее железо..., p. 368-390.

¹¹ Г. Д. Смирнов. Op. cit., p. 117-119; А. И. Мелюкова. Итоги изучения памятников скифского времени в Молдавии в 1952-1953 гг., In: Известия Молдавского филиала АН СССР, №5 (25), Кишинев, 1955, p. 58-63; А. И. Мелюкова. Памятники скифского времени лесостепного Среднего Поднестровья, In: Материалы и исследования по археологии СССР, вып. 64, Москва, 1958, p. 84-87; М. Т. Кашуба. Раннее железо..., p. 390-396.

¹² М. Т. Кашуба. Раннее железо..., p. 414-416, fig. XLVIII/2, 5, 7-11, 13, XLIX.

¹³ I. Niculiță, A. Zănoși, M. Băț. Die frühhallstattzeitliche Befestigung von Saharna, Rajon Rezina, Republik Moldova, In: (Hrsgs. E. Sava, B. Govedarica, B. Hänsel) Der Schwarzmeerraum von Äneolithikum bis in die Früheisenzeit (5000-500 v. Chr.) Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, Band 27, Rahden/Westf., 2011, p. 226-236; I. Niculiță, A. Zănoși, M. Băț, S. Matveev. Op. cit., p. 112-114, fig. 4, 9, 10.

șanț ale cărui capete se uneau cu șanțul defensiv al „citadelei”. Fragmentele ceramice identificate în partea inferioară a șanțului se încadrează în sortimentul ceramic caracteristic culturii Cozia-Saharna, ceea ce ne permite să datăm construcția defensivă descrisă, la fel, ca și „citadela”, în perioada hallstattiană timpurie¹⁴.

În urma investigațiilor arheologice, efectuate în perimetrul așezării civile, au fost descoperite două bordeie, 45 de gropi menajere și un bogat și variat material arheologic¹⁵, atribuite orizontului cultural Cozia-Saharna (fig. 7). De asemenea, în cadrul așezării au fost atestate și unele complexe, legate de practicile funerare ale locuitorilor acestui sit¹⁶.

În incinta „citadelei”, la fel, au fost atestate o construcție de suprafață, peste 40 de gropi menajere, un complex de cult și un divers inventar arheologic¹⁷, care se încadrează perfect printre vestigiile de tip Cozia-Saharna.

Situl **Saharna „Țiglău”** reprezintă o așezare deschisă cu suprafața de circa 300 m², situată pe malul înalt al Nistrului. Aici, în urma cercetărilor arheologice au fost descoperite: un bordei, două construcții de suprafață, 40 gropi menajere și un bogat și variat inventar arheologic¹⁸, atribuit orizontului hallstattian timpuriu de tip Cozia-Saharna (fig. 8).

Cercetând modalitatea de amplasare a monumentelor hallstatiene timpurii din zona Saharna, observăm o grupare a lor într-o „aglomerație” ce ocupa o fâșie de teren pe malul drept al Nistrului, cu lungimea de circa 8 km. „Citadela” de la Saharna Mare se afla la distanță egală de la extremitățile acestei „aglomerații”, ceea ce permite interpretarea ei în calitate de centru „administrativ-politic” al acestei formațiuni teritoriale.

---

¹⁴ I. Niculiță, A. Zanoci, M. Băț, S. Matveev. Op. cit., p. 124-126, fig. 18-20.

¹⁵ I. Niculiță, A. Niciu, Cercetări arheologice ..., p. 225-248; I. Niculiță, A. Zanoci, T. Arnăuț. Op. cit., p. 51-68, 71-87, fig. 40-67, 69-84; I. Niculiță, A. Niciu, A. Corobcean. Rezultatele investigațiilor arheologice la așezarea civilă Saharna „Dealul Mănăstirii” (campania 2008), In: „Tyragetia” s.n., III/1, 2009, p.193-225; I. Niculiță, A. Niciu. Cercetări arheologice la situl Saharna-Dealul Mănăstirii. Campania 2011, In: „Tyragetia” s.n., VI/1, 2012, p. 169-184.

¹⁶ I. Niculiță, A. Niciu. Practici funerare în situl din prima epocă a fierului de la Saharna-Dealul Mănăstirii, In: „Tyragetia” s.n., V/1, 2011, p. 227-237.

¹⁷ I. Niculiță, A. Zanoci, M. Băț, S. Matveev. Op. cit., p. 126-161, fig. 21-45.

¹⁸ I. Niculiță, A. Niciu. Habitatul din prima epocă a fierului ..., p. 205-232.

III. *A doua jumătate a sec. VIII - sec. VI/V a. Chr.*

În această fază de evoluție se încadrează siturile de la Saharna Mică și Saharna Mare (fig. 2/3). Cercetările arheologice demonstrează că către mijlocul sec. VIII a. Chr. - începutul sec. VII a. Chr. promontoriul **Saharna Mică** este din nou populat. Din această vreme aici va funcționa o așezare (fig. 9/1) fortificată cu „zid” și un șanț adiacent (fig. 9/2-4). În urma cercetărilor arheologice s-a stabilit că „zidul” consta din două paramente din bârne verticale, unite între ele cu chingi din lemn, dispuse orizontal. Spațiul dintre ele era umplut cu moloz, nisip, lut și bucăți de piatră. Astfel, fiind edificat un veritabil zid cu lățimea de circa 6 m. Șanțul avea o deschidere la gură de circa 5,4 m și se adâncea până la 2 m. Prezența printre ruinele „zidului” a ceramicii traco-getice din sec. VII-VI a. Chr., oferă posibilitatea de a presupune că „zidul” incintei Saharna Mică a fost ridicat și a funcționat anume în această perioadă¹⁹. Cu timpul, ca urmare a creșterii numărului populației și a necesității de spațiu, sistemul defensiv este demolat. Pe creasta fostului „zid”, precum și în stratul de la gura șanțului au fost sesizate urme de la construcții al căror inventar arheologic poate fi încadrat în sec. IV-III a. Chr.²⁰. Această situație demonstrează, fără echivoc, că sistemul defensiv a funcționat anterior acestor edificii.

La **Saharna Mare** (fig. 10/1), în această perioadă situl a fost fortificat cu o palisadă, amplasată în partea de vest a interfluviului, care îl întretăia de la o margine la alta. De la această construcție defensivă s-a păstrat un șanț (fig. 10/2, 3), care are în secțiune formă trapezoidală cu lățimea la gură de 1,2-1,8 m, iar la fund – de 0,20-0,36 m, adâncimea fiind de circa 1 m. Acest șanț, după toate probabilitățile, constituia „fundamentul”/locașul în care au fost fixate bârnele palisadei²¹.

---

¹⁹ I. Niculiță, A. Zanoci, T. Arnăut. Op. cit., p. 25-28, pl. 1, foto 3.

²⁰ Ibidem, p. 28-34, fig. 12-13.

²¹ Ibidem, p. 87, fig. 50-51, foto 11; I. Niculiță, A. Zanoci, T. Arnăut, M. Băț. Evoluția sistemului defensiv al siturilor din zona Saharna în mileniul I a. Chr., In: (Ed. I. Căndea) *Tracii și vecinii lor în antichitate. Studia in honorem Valerii Sîrbu, Brăila, 2010*, p. 363-364, fig. 7.

IV. Sec. V/IV-III a. Chr.

În această perioadă numărul siturilor crește simțitor. Prin periegeze²² și investigații arheologice în microzona Saharna au fost identificate 11 fortificații și opt așezări civile (fig. 2/4). Dintre acestea, cercetări arheologice au fost întreprinse doar la patru situri fortificate: Saharna Mare, Saharna Mică, Saharna „Revichin” și Saharna „La Șanț”. Iar la cetatea Buciușca a fost realizat un sondaj arheologic restrâns, prin care s-a stabilit perioada de edificare a sistemului defensiv²³.

Fortificația **Saharna Mare** ocupă în această perioadă partea centrală și de est a interfluviului de formă aproximativ trapezoidală, ce face parte din terasa înaltă (altitudinea de cca 140 m față de albia râului) a malului drept al Nistrului. Laturile de nord, est și sud ale interfluviului sunt marcate de malurile înalte și abrupte ale două defileuri ce se unesc în partea de vest a satului Saharna. Pentru apărarea cetății din sec. V/IV-III a. Chr. a fost utilizat un sistem defensiv circular ce închidea o incintă cu suprafața de circa 6 ha. Elementele defensive de pe latura de vest aveau o lungime de circa 385 m și constau dintr-un „zid” cu șanț adiacent, trei bastioane cu șanțuri proprii, amplasate la flancuri și în centru (fig. 12). Ca urmare a cercetărilor arheologice s-a stabilit că „zidul” a avut o lățime de cca 5,6 m și a fost construit dintr-o carcasă de lemn, ce consta din patru paramente, umplută cu pământ, nisip, pietriș și piatră (fig. 12/4). Șanțul avea lățimea în partea superioară de 15 m, iar în cea inferioară – de 6 m și adâncimea de circa 3,2 m. Bastioanele au fost amplasate în fața porților de intrare și aveau formă semicirculară, cu diametrul de circa 70 m – cel central și circa 30 m – cele de la flancuri. La edificarea bastioanelor a fost utilizată aceeași tehnică de construcție ca și la „zidul” de incintă – carcasă de lemn cu emplecton²⁴. Pe

---

²² I. Niculiță, A. Zanoci, S. Matveev, A. Niciu, M. Băț, A. Corobcean. Spatial archeological research in the Middle Dniester area, In: Third Arheoinvest congress. Interdisciplinary research in archaeology (June 6th-8th, 2013, Iași, Romania), Programme and abstracts, Iași, 2013, p. 26-28.

²³ I. Niculiță, A. Zanoci, M. Băț. Fortificația Buciușca – cercetări preliminare, In: Sesiunea științifică a Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei (11-12 octombrie 2012, Chișinău). Rezumatele comunicărilor, Chișinău, 2012, p. 17-19.

²⁴ I. Niculiță, A. Zanoci, T. Arnăuț. Sistemul defensiv al cetății din epoca fierului – Saharna Mare, In: „Tyragetia” s.n., I/1, 2007, p. 27-62; I. Niculiță, A. Zanoci, T. Arnăuț. Habitatul ..., pl. 5-7, foto 13-26; I. Niculiță, A. Zanoci, T. Arnăuț, M. Băț. Op. cit., p. 365-371, fig. 8-11.

laturile de nord, est și sud, care în prezent sunt destul de abrupte, situl a fost apărat, de asemenea, cu un „zid”, ale cărui vestigii au putut fi urmărite pe o lungime totală de circa 650 m. Pe traseul de est acest „zid” este ondulat, formând opt bastioane, grupate câte patru la flancurile de nord-est și de sud-est (fig. 12/3). Bastioanele au o formă semi-rotundă cu diametrul de 9-11 m (fig. 13/3) și sunt amplasate la o distanță de 5-6 m unul față de altul, depărtarea dintre grupurile de bastioane fiind de 34 m. Bastioanele au fost amplasate în așa mod ca să apere atât flancurile, cât și partea frontală a fortificației. În urma investigațiilor arheologice s-a stabilit că atât la construcția „zidului”, cât și a bastioanelor a fost utilizată aceeași tehnică de edificare: carcasă din lemn, ce consta din două paramente, umplută cu pământ și piatră (fig. 13/4-6). Lățimea „zidului” astfel creat, variază de la o porțiune la alta, dar se încadrează în limitele 1,1-1,6 m (fig. 13/7).

Ca urmare a cercetărilor arheologice efectuate în incinta cetății traco-getice de la Saharna Mare au fost descoperite urmele a patru construcții de suprafață, nouă vetre, peste 130 de gropi menajere și un bogat și variat material arheologic, reprezentat de unelte de muncă, arme, piese de harnașament, obiecte de podoabă²⁵, ceramică locală și de import²⁶.

Așezarea fortificată **Saharna Mică** se află la nord de Saharna Mare, fiind amplasată pe un promontoriu cu altitudinea de cca 160 m ce avea versanții din partea de sud-vest, sud și sud-est, abrupti aproape invulnerabili (fig. 14/4). În partea de nord și nord-est, așezarea a fost apărată prin intermediul a două bastioane. „Zidul” bastionului de nord descria un semicerc cu diametrul de circa 50 m și a fost construit dintr-o carcasă din bârne de lemn (fig. 14/1-3), cu lățimea de circa 8 m, umplută cu pământ și piatră²⁷. Pentru edificarea bastionului de nord-est a fost utilizată, însă, o altă tehnică de construcție. Acesta avea un fundament din piatră, care prezenta un zid în formă de semicerc cu o lungime totală de 37 m și lățimea cuprinsă

---

²⁵ I. Niculiță, A. Zanoci, S. Matveev, M. Băț. Piese de port, podoabă și de toaletă din așezarea traco-getică Saharna Mare, In: (Eds. D. Măgureanu, D. Măndescu, S. Matei) *Archaeology: making of and practice. Studies in honor of Mircea Babeș at tis 70th anniversary*, Pitești, 2011, p. 193-204.

²⁶ I. Niculiță, A. Zanoci, T. Arnăut. *Habitatul ...*, p. 102-140, fig. 92-159.

²⁷ I. Niculiță, A. Zanoci, T. Arnăut, M. Băț. *Op. cit.*, p. 374, fig. 14.

între 5 și 9 m (fig. 14/5, 6). De la zid s-au păstrat de la două până la nouă rânduri de piatră ruptă²⁸.

Ca urmare a investigațiilor arheologice în nivelul de locuire datat cu sec. V/IV-III a. Chr. au fost descoperite patru construcții, 19 gropi menajere și un variat material arheologic²⁹.

Fortificația **Saharna „La Revichin”** este situată la 2,2 km nord-est de cetatea Saharna Mică, pe malul drept al Nistrului, care atinge aici înălțimea de 80-100 m de la nivelul râului. Ea are forma semicirculară și ocupă o suprafață de circa 150×70-75 m. Pe latura de est-nord-est este apărată de malul înalt și abrupt al Nistrului, iar pe restul laturilor – cu un sistem defensiv artificial ce consta dintr-un „zid” cu șanț adiacent. În urma cercetărilor arheologice s-a stabilit că „zidul” a fost edificat dintr-o carcasă din bârne de lemn, cu lățimea de circa 5 m, umplută cu pământ și nisip. Șanțul avea lățimea de 8 m și adâncimea de circa 5,5 m³⁰.

Prin cercetări arheologice în incinta cetățuiei au fost atestate trei construcții adâncite în sol, 12 construcții de suprafață și un variat material arheologic, reprezentat în cea mai mare măsură de ceramică traco-getică și de import³¹.

Cetatea **Saharna „La Șanț”** a fost amplasată la sud de situl Saharna Mare pe malul înalt și abrupt al unui canion – Valea Crac (fig. 15/1) și consta din două incinte. Prima avea formă poligonală neregulată cu dimensiunile 307×254 m. Ea era delimitată în părțile de nord și vest de pantele abrupte ale depresiunii, iar în cele de sud și est – de un sistem defensiv artificial, reprezentat de un șanț și, probabil, de un „zid” sau o palisadă, care descriu un semicerc cu lungimea totală de 458 m (fig. 15/2). A doua incintă are forma semiovală, cu dimensiunile de circa 175×60 m, și a fost amplasată în extremitatea de nord-est a primei incinte. În așa mod, la

---

²⁸ I. Niculiță, A. Zanoci, T. Arnăut. Habitatul ..., p. 25, 169, fig. 2.

²⁹ Ibidem, p. 28-46, fig. 12-39.

³⁰ A. Levinschi, S. Covalenco, E. Abâzov. Fortificația getică „Saharna-La Revichin” – sistemul defensiv, In: „Tyragetia”, XI, 2002, p. 41-44, fig. 1; A. Levinschi. Fortificația getică „Saharna - La Revichin” (cercetările din anii 2000-2002), In: Cercetări arheologice în Republica Moldova (2000-2003), Chișinău, 2004, p. 64, 74.

³¹ A. Levinschi, O. Șcipachin, M. Negură. Complexele locative din fortificația getică „Saharna-La Revichin”. In: „Tyragetia”, IX, 2000, p. 87-100; A. Levinschi. Op. cit., p. 65-80, fig. 1-6.

nord fortificația era apărată natural de malul abrupt al canionului, iar în vest, est și sud – de un sistem defensiv artificial: „zid” cu șanț adiacent. Prin cercetările, realizate la acest sistem defensiv s-a stabilit că „zidul” consta dintr-o carcasă din bârne de lemn cu lățimea de circa 3 m, umplută cu pământ și piatră (fig. 15/3, 4). În fața „zidului”, la o distanță de 2,7 m, au fost sesizate urmele unui șanț cu lățimea în partea superioară de 2,2 m, iar adâncimea față de nivelul antic de călcare fiind de 0,5 m. Proporțiile modeste ale șanțului nu se corelează cu caracteristicile unui element defensiv, mai degrabă ele mărturisesc despre utilizarea lui pentru drenarea apelor³².

Cercetările arheologice efectuate în incintă, deși modeste ca suprafață, au scos în evidență nouă gropi menajere și un variat material arheologic, care se încadrează în sec. V/IV-III a. Chr.³³.

Din punct de vedere topografic s-a observat că siturile din această perioadă sunt grupate pe malurile canioanelor care pleacă de la albia Nistrului și duc spre interiorul teritoriului. Excepție face doar cetatea Saharna „La Revichin”, care este amplasată nemijlocit pe malul înalt și abrupt al Nistrului. În regiunea investigată sunt atestate trei canioane prin a căror intermediu se făcea legătura dintre albia Nistrului și teritoriile aferente.

Primul este amplasat în preajma satului Stohnaia, pe malurile lui fiind atestate trei fortificații (Stohnaia I, Stohnaia III, Stohnaia IV) și o așezare civilă.

Cel de-al doilea canion își are începutul pe teritoriul actuali localității Saharna, bifurcându-se la vest de mănăstirea „Sf. Treime”. În acest spațiu au fost atestate cinci fortificații (Saharna Mare, Saharna Mică, Saharna „La Șanț”, Saharna „Valea Grimidon”, Saharna „La Vile”) și patru așezări civile. Cel de al treilea canion se află la nord de localitatea Buciușca, pe malurile lui fiind amplasate două fortificații (Buciușca și Saharna „Hulboaca”) și o așezare civilă.

În cadrul acestor „concentrări”/„aglomerări” de situri așezările civile sunt situate în nemijlocita apropiere a fortificațiilor, formând așa-numita zonă „extra-murus”. De exemplu, la nord de cetatea Saharna Mică, recent a fost cercetată o așezare civilă din aceeași perioadă. Această

---

³² I. Niculiță, A. Zanoci, T. Arnăut. Habitatul ..., p. 151-153, pl. 9, foto 27-30.

³³ Ibidem, p. 153-162, fig. 162-173; A. Zanoci, M. Băț. The fortification Saharna – La Șanț, In: Cumidava, XXXI-XXIV, 2011, p. 116-130.

observație este valabilă și pentru alte cetăți, cum ar fi: Saharna „La Șanț”, în a cărei apropiere au fost repertoriate trei așezări civile; Saharna „Hulboaca” cu o așezare civilă adiacentă etc.

Plecând de la amplasarea topografică a siturilor din zona Saharna, dar și de la rezultatele investigațiilor arheologice la unele din ele, putem presupune că în sec. V/IV-III a. Chr. pe acest teritoriu a existat o formațiune administrativ-teritorială, al cărei centru/„capitală” putea fi fortificația de la Saharna Mare.

***

La monumentele investigate arheologic, dar și la unele din cele cercetate prin sondaje sau prospecțiuni, au fost identificate mai multe nivele de locuire, care se încadrează în sec. XII/XI-III a. Chr. Actualmente, doar la un singur sit – Saharna Mare – a fost atestat întreg spectrul cultural-cronologic, începând cu faciesul Tămăoani-Holercani-Hansca/Sihleanu-Râmnicele-Saharna Mică și terminând cu sec. III a. Chr. La Saharna Mică au fost surprinse trei nivele de locuire (sfârșitul sec. XII - sec. XI a. Chr.; a doua jumătate a sec. VIII - sec. VI/V a. Chr.; sec. V/IV-III a. Chr.). Dintre siturile cu două nivele de locuire se evidențiază cele de la Saharna „Țiglău” (sfârșitul sec. XII - sec. XI a. Chr.; sec. X - prima jumătate a sec. VIII a. Chr.); Stohnaia I (sec. X - prima jumătate a sec. VIII a. Chr.; sec. V/IV-III a. Chr.) etc. Însă, cele mai numeroase (10) rămân a fi monumentele, la care a fost atestat doar un nivel de locuire, cel din sec. V/IV-III a. Chr.³⁴.

Cartarea monumentelor din sec. XII/XI-III a. Chr. din zona Saharna și compararea situației demografice din alte regiuni populate de comunitățile din această perioadă, mai ales de cele de tip Cozia-Saharna și de cele traco-getice, permite să vorbim despre un spațiu populat destul de dens.

Deși numărul monumentelor variază de la o perioadă la alta, putem constata o locuire permanentă a acestui teritoriu. „Explozii demografice” sunt atestate în sec. X-IX/VIII a. Chr. și V/IV-III a. Chr. – vremea când au funcționat cele mai multe situri. Descreșterea numărului de situri poate fi cauzată de unele „cataclisme”, care s-au produs în perioadele respective, sau de gradul insuficient de cercetare a monumentelor arheologice³⁵.

---

³⁴ În cazul unor cercetări mai ample la aceste monumente, de asemenea ar putea fi identificate mai multe niveluri de locuire.

³⁵ Menționăm că 60% din situri rămân a fi cunoscute doar prin cercetări de suprafață.

Indiferent de perioadă, așezările nu erau construite răzlețit, ci formau grupuri constituite din câteva situri. De regulă, aceste „aglomerări” sunt alcătuite din fortificații, așezări deschise și necropole. Numărul siturilor în „aglomerări” variază de la o perioadă la alta, cele mai „bogate” fiind specifice pentru cultura Cozia-Saharna și pentru cea traco-getică (sec. V/IV-III a. Chr.). Probabil, aceste „aglomerări” reprezintă spațiul vital al unor formațiuni politico-teritoriale din regiunea Nistrului Mijlociu.

LISTA FIGURILOR

Diagrama 1. Gradul de cercetare al siturilor de la sfârșitul sec. XII - sec. III a. Chr. din microzona Saharna.

Fig. 1. 1 - Localizarea microzonei Saharna în regiunea Nistrului Mijlociu; 2 – harta topografică; 3 - ortofotoplan; 4 - harta digitală de elevație (după www.geoportal.md).

Fig. 2. Harta evoluției diacronice a siturilor din zona Saharna: 1 - sfârșitul sec. XII - sec. XI a. Chr.; 2 - sec. X - prima jumătate a sec. VIII a. Chr.; 3 - a doua jumătate a sec. VIII - sec. VI/V a. Chr.; 4 - sec. V/IV-III a. Chr.

Fig. 3. Saharna Mică. Orizontul cultural de la sfârșitul sec. XII - sec. XI a. Chr.: 1 - construcția nr. 1; 2 - construcția nr. 2; 3 - construcția nr. 3.

Fig. 4. Saharna Mică. Material ceramic din orizontul cultural de la sfârșitul sec. XII - sec. XI a. Chr.: 1-5 - construcția nr. 1; 6 - construcția nr. 2; 7-9 - construcția nr. 3.

Fig. 5. Nivelul de locuire de la sfârșitul sec. XII - sec. XI a. Chr.: 1-7 - Saharna „Țiglău” (groapa nr. 8); 8-13 - Saharna Mare/ „Dealul Mănăstirii” (groapa nr. 119).

Fig. 6. Saharna Mare/ „Dealul Mănăstirii”. 1 - Conturul așezării civile și al „citadelii” din sec. X - prima jumătate a sec. VIII a. Chr.; 2 - vestigiile „zidului” de apărare.

Fig. 7. Saharna Mare/ „Dealul Mănăstirii”. Descoperiri din orizontul cultural din sec. X - prima jumătate a sec. VIII a. Chr.

Fig. 8. Saharna „Țiglău”. Material ceramic de tip Cozia-Saharna.

Fig. 9. Saharna Mică. Valul și șanțul cetății din a doua jumătate a sec. VIII - sec. VI/V a. Chr.

Fig. 10. Saharna Mare. Sistemul defensiv al cetății din a doua jumătate a sec. VIII - sec. VI/V a. Chr.: 1 - ortofotoplanul și conturul liniei defensive; 2 - planul și profilul șanțului (baza palisadei); 3 - vestigiile șanțului (vedere dinspre vest).

Fig. 11. Amplasarea siturilor fortificate din sec. V/IV-III a. Chr. în microzona Saharna (1 - Saharna Mică; 2 - Saharna Mare; 3 - Saharna „La Șanț”; 4 - Saharna „Valea Grimidon”; 5 - Saharna „La Vile”).

Fig. 12. Saharna Mare. Sistemul defensiv de pe latura de vest al cetății din sec. V/IV-III a. Chr.:

1 - vestigiile „zidului” de apărare; 2 - ortofotoplan; 3 - bastionul central; 4 - variantă de reconstituire a „zidului” de apărare.

Fig. 13. Saharna Mare. Sistemul defensiv de pe latura de est al cetății din sec. V/IV-III a. Chr.:

1 - ortofotoplan; 2 - amplasarea bastioanelor; 3 - vedere dinspre nord asupra bastioanelor de la flancul de nord-est; 4-6 - gropi de la pari din structura construcției defensive; 7 - variantă de reconstituire a „zidului” de apărare.

Fig. 14. Saharna Mică. Cetatea din sec. V/IV-III a. Chr.: 1-3 - bastionul central; 4 - schiță topografică; 5-6 - bastionul de nord-est.

Fig. 15. Saharna „La Șanț”. Cetatea din sec. V/IV-III a. Chr.: 1 - vedere dinspre est; 2 - ortofotoplanul așezării; 3 - secțiune prin sistemul defensiv; 4 - planul și profilul „zidului” de apărare.

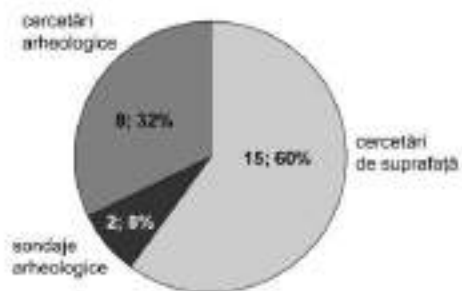

Diagrama 1. Gradul de cercetare al siturilor de la sfârșitul sec. XII - sec. III a. Chr. din microzona Saharna.

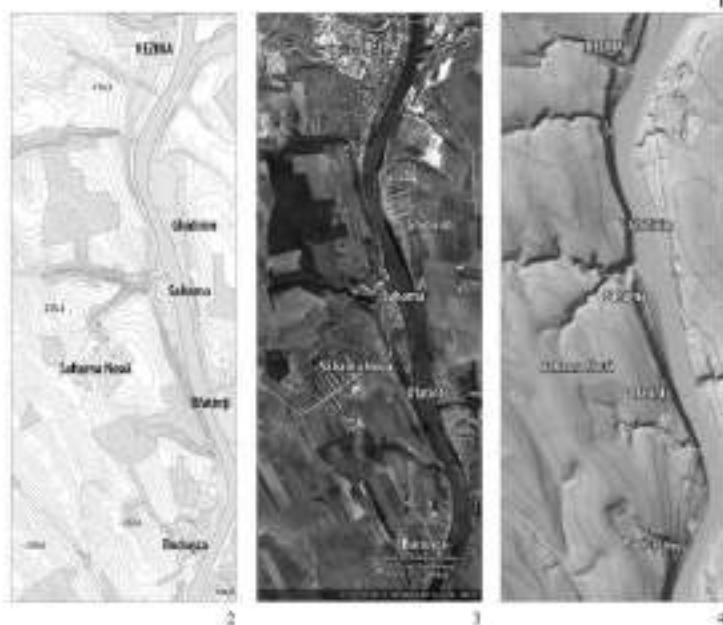

Fig. 1. 1 - Localizarea microzonei Saharna în regiunea Nistrului mijlociu; 2 - harta topografică; 3 - ortofotoplan; 4 - harta digitală de elevație (după www.geoportal.md).

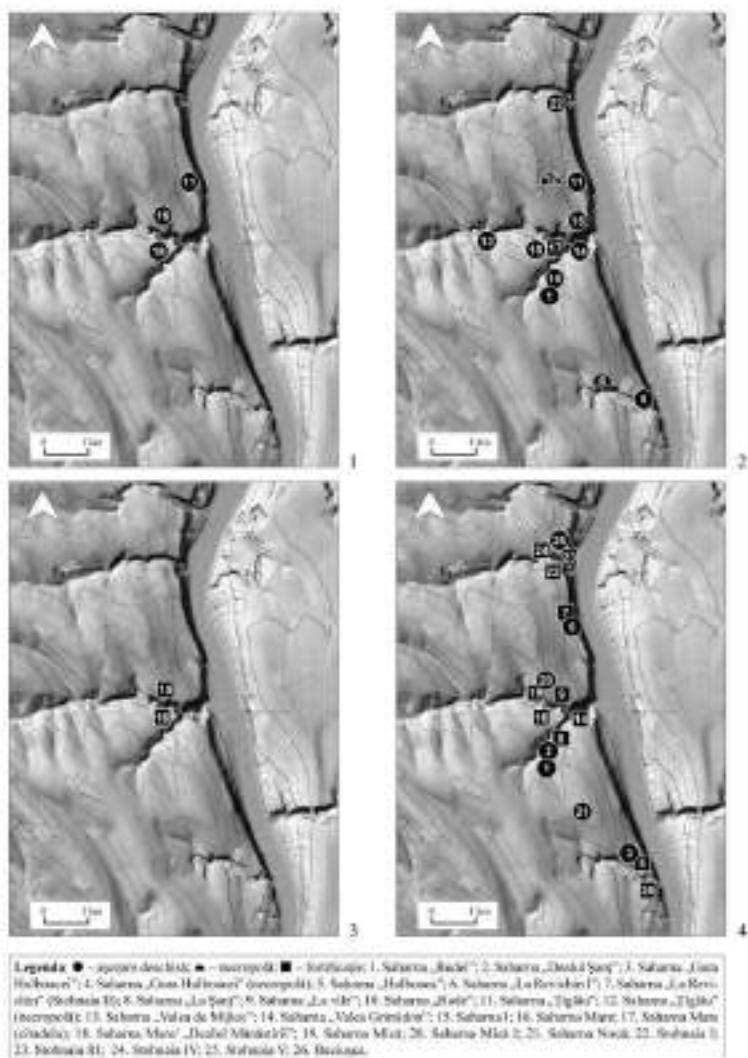

Fig. 2. Harta evoluției diacronice a siturilor din zona Saharna:

- 1 - sfârșitul sec. XII - sec. XI a. Chr.; 2 - sec. X - prima jumătate a sec. VIII a. Chr.;
3 - a doua jumătate a sec. VIII - sec. VI/V a. Chr.; 4 - sec. V/IV-III a. Chr.

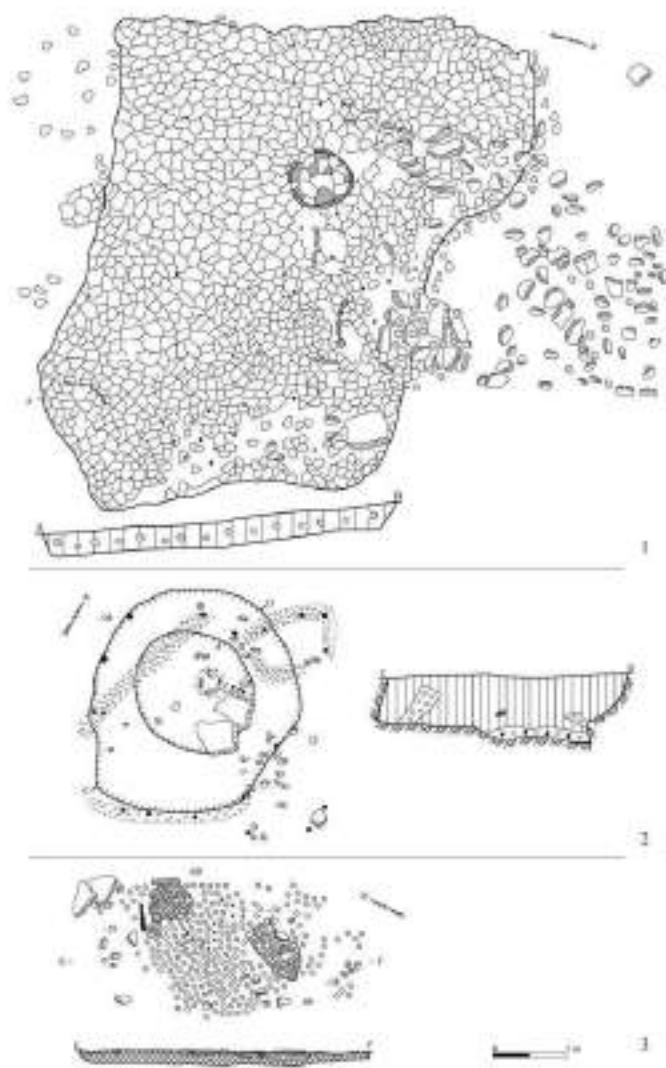

Fig. 3. Saharna Mică. Orizontul cultural de la sfârșitul sec. XII - sec. XI a. Chr.:
 1 - construcția nr. 1; 2 - construcția nr. 2; 3 - construcția nr. 3.

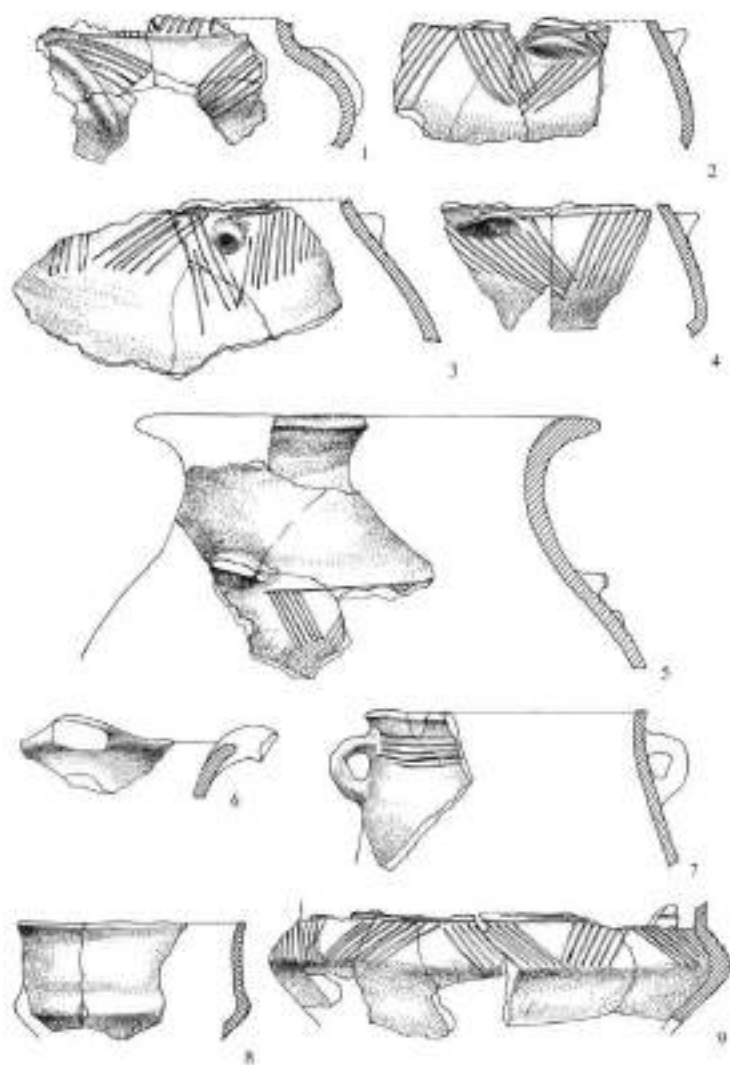

Fig. 4. Saharna Mică. Material ceramic din orizontul cultural de la sfârșitul sec. XII - sec. XI a. Chr.: 1-5 - construcția nr. 1; 6 - construcția nr. 2; 7-9 - construcția nr. 3.

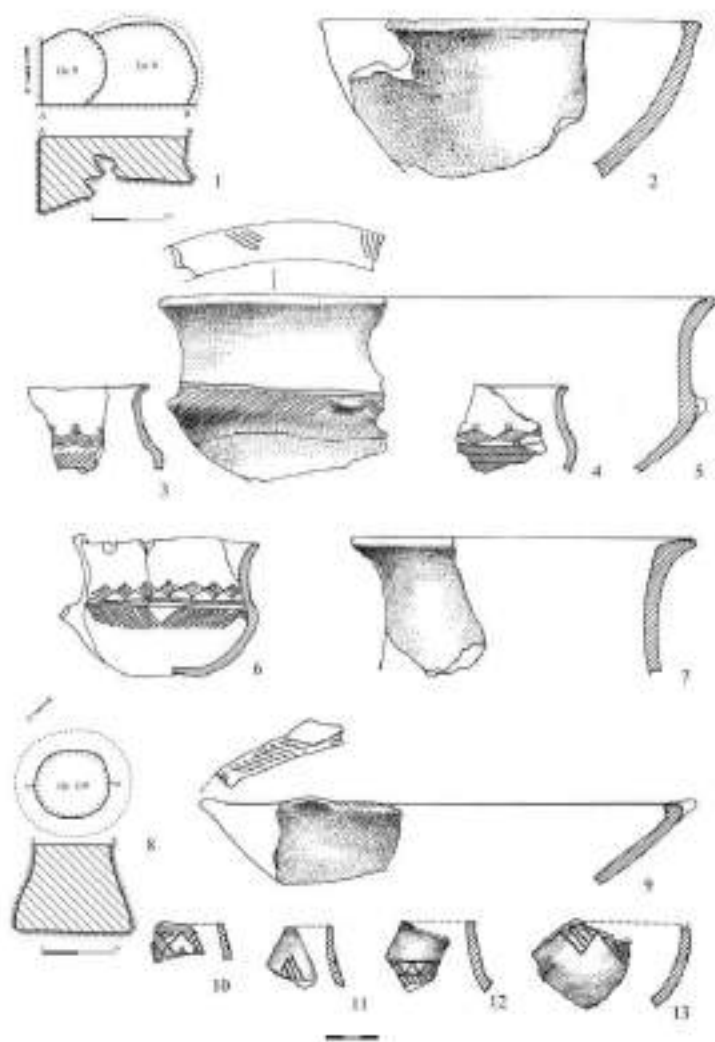

Fig. 5. Nivelul de locuire de la sfârșitul sec. XII - sec. XI a. Chr.: 1-7 - Saharna „Țigla” (groapa nr. 8); 8-13 - Saharna Mare/ „Dealul Mânăstirii” (groapa nr. 119).

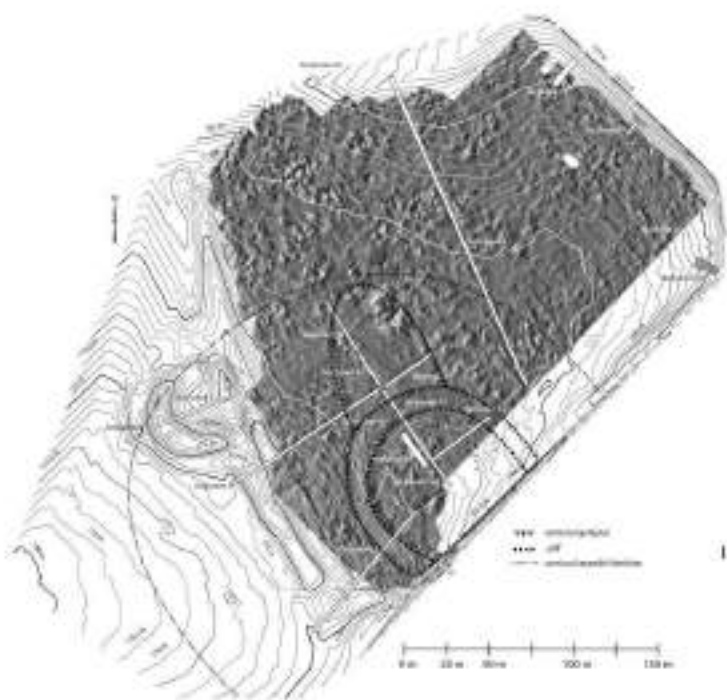

Fig. 6. Sahara Mare/ „Dealul Mănăstirii”. 1 - Coșturul aşezării civile și al „citadelei” din sec. X- prima jumătate a sec. VIII a. Chr.; 2 - vestigiile „zidului” de apărare.

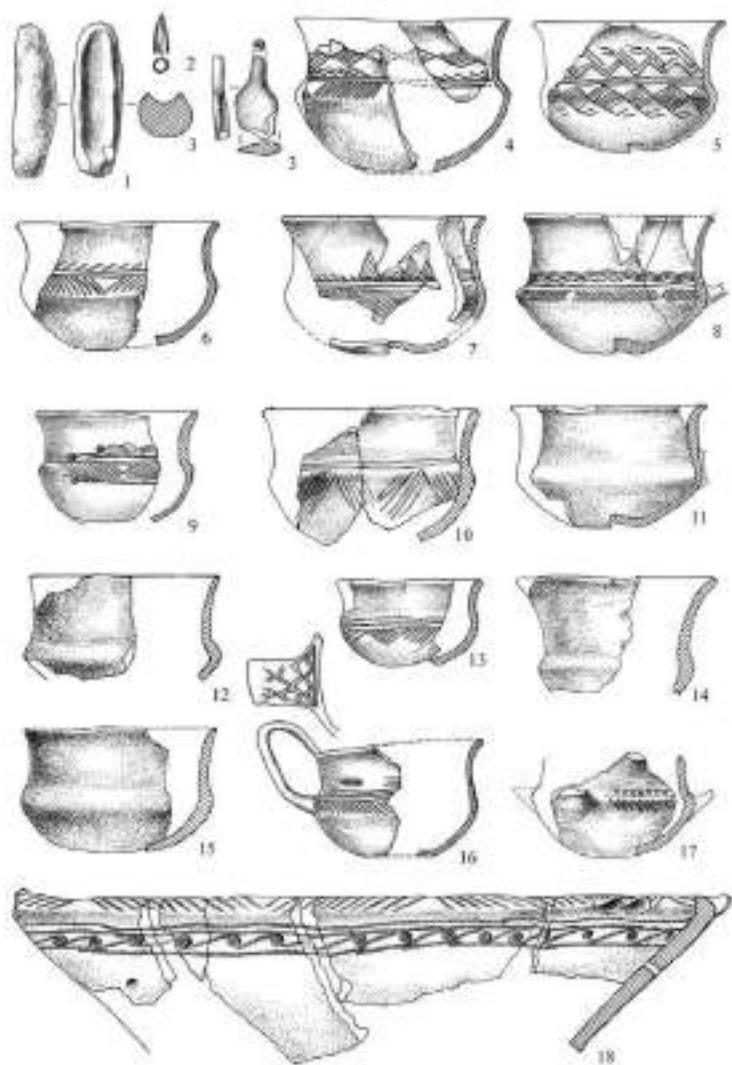

Fig. 7. Sahama Mare, „Dealul Mântăstirii”. Descoperiri din orizontul cultural din sec. X - prima jumătate a sec. VIII a. Chr.

Fig. 8. Saharna „Țiglu”. Material ceramic de tip Cozia-Saharna.

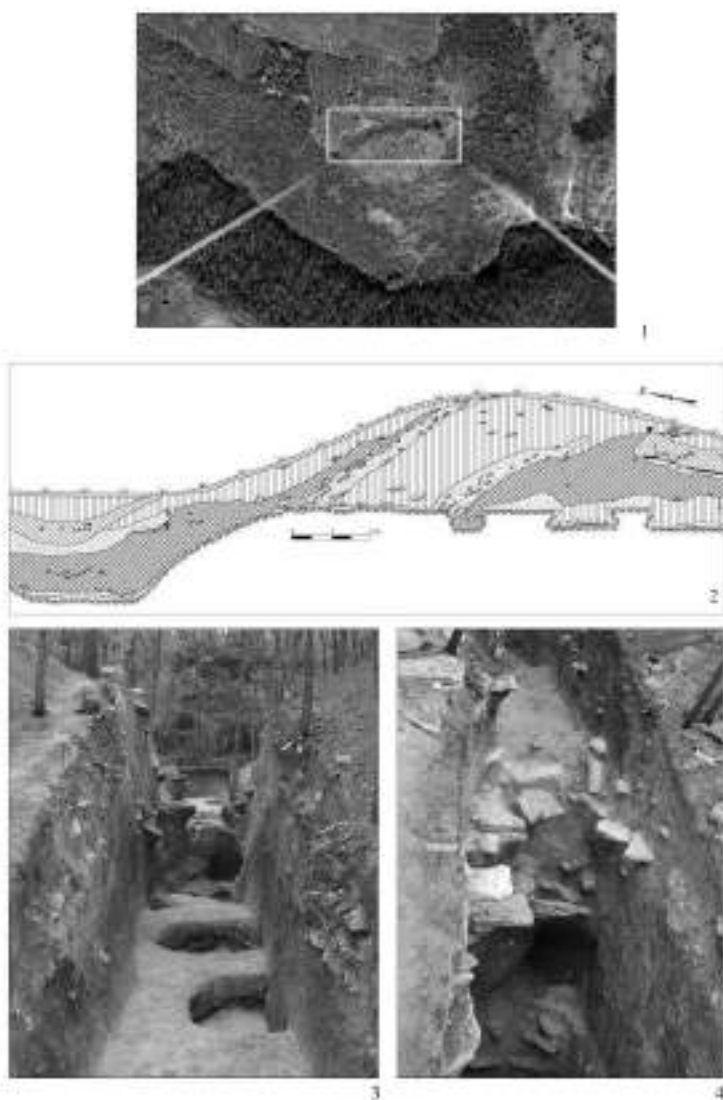

Fig. 9. Sabarna Mică. Valul și șanțul cetății din a doua jumătate a sec. VIII - sec. VI/V a. Chr.

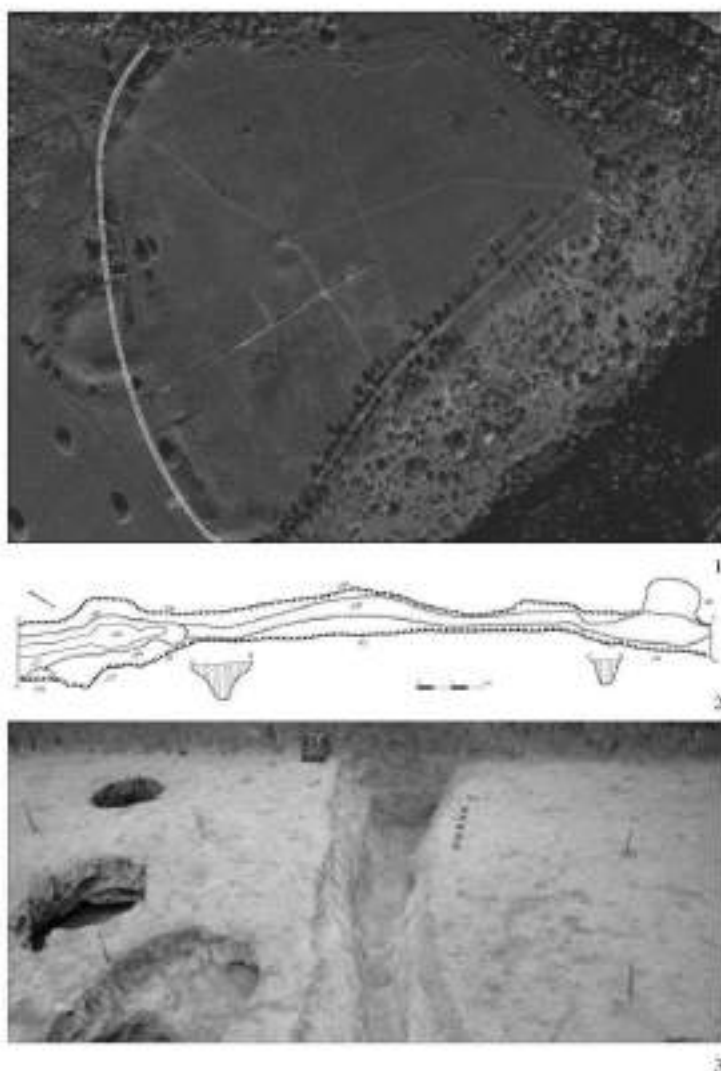

Fig. 10. Saharna Mare. Sistemul defensiv al cetății din a doua jumătate a sec. VIII - sec. VI/V a. Chr.: 1 - ortofotoplana și conturul liniei defensive; 2 - planul și profilul șanțului (baza palisadei); 3 - vestigiile șanțului (vedere dinspre vest).

Fig. 11. Amplasarea siturilor fortificate din sec. V/IV-III a. Chr. în microzona Saharna (1 - Saharna Mică; 2 - Saharna Mare; 3 - Saharna „La Șanț”; 4 - Saharna „Valea Grindunului”; 5 - Saharna „La Vile”).

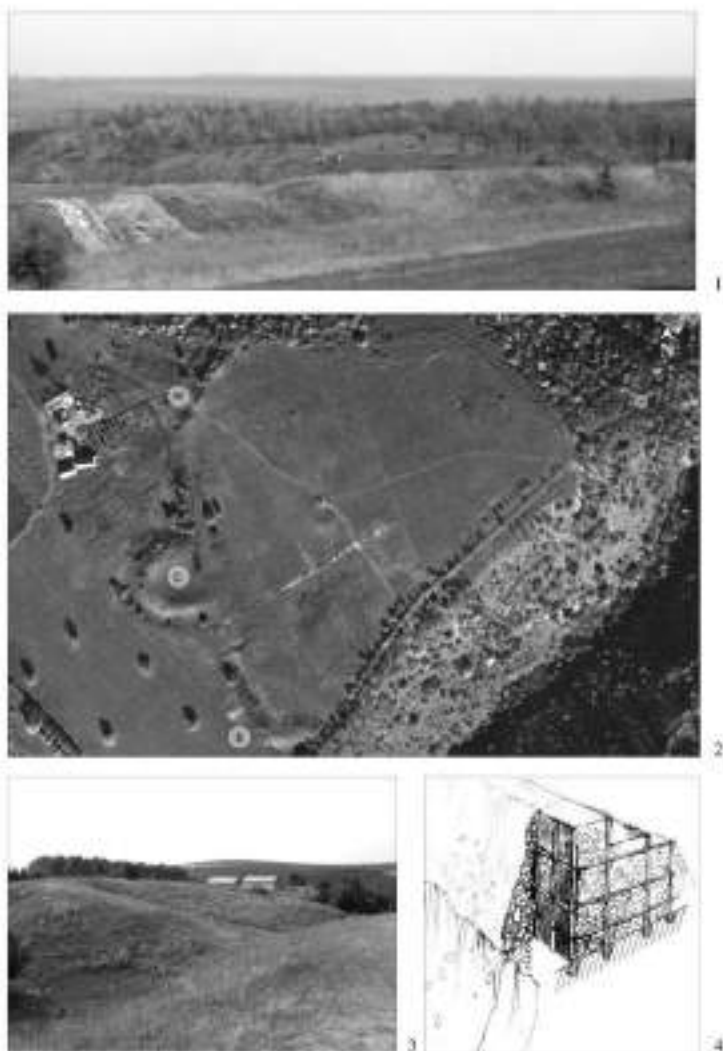

Fig. 12. Săharna Mare, Sistemul defensiv de pe latura de vest al cetății din soac, V/IV-III a.
 Crt.: 1 - vestigiile „zidului” de apărare; 2 - ortofotoplan; 3 - bastionul central; 4 - variantă de
 reconstituire a „zidului” de apărare.

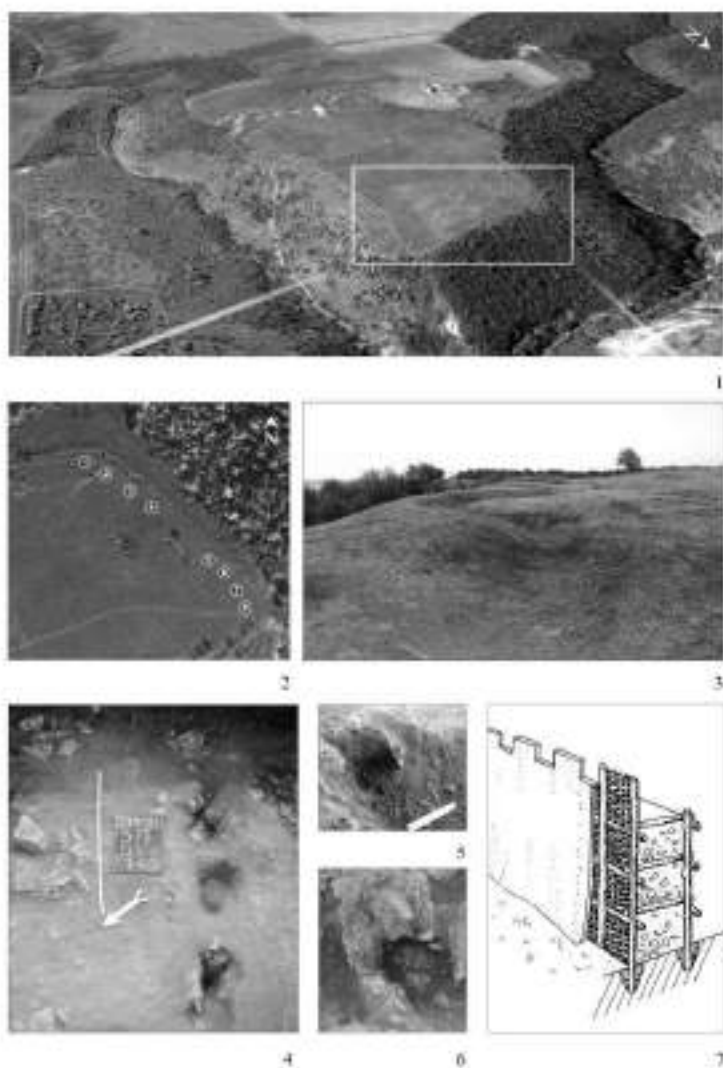

Fig. 13. Saharna Mare. Sistemul defensiv de pe latura de est al cetății din sec. V/IV-III a. Chr.: 1 - ortofotoplan; 2 - amplasarea bastionelor; 3 - vedere dinspre nord asupra bastionelor de la flancul de nord-est; 3-; 4-6 - gropi de la pari din structura construcției defensive; 7 - variantă de reconstituire a „zidului” de apărare.

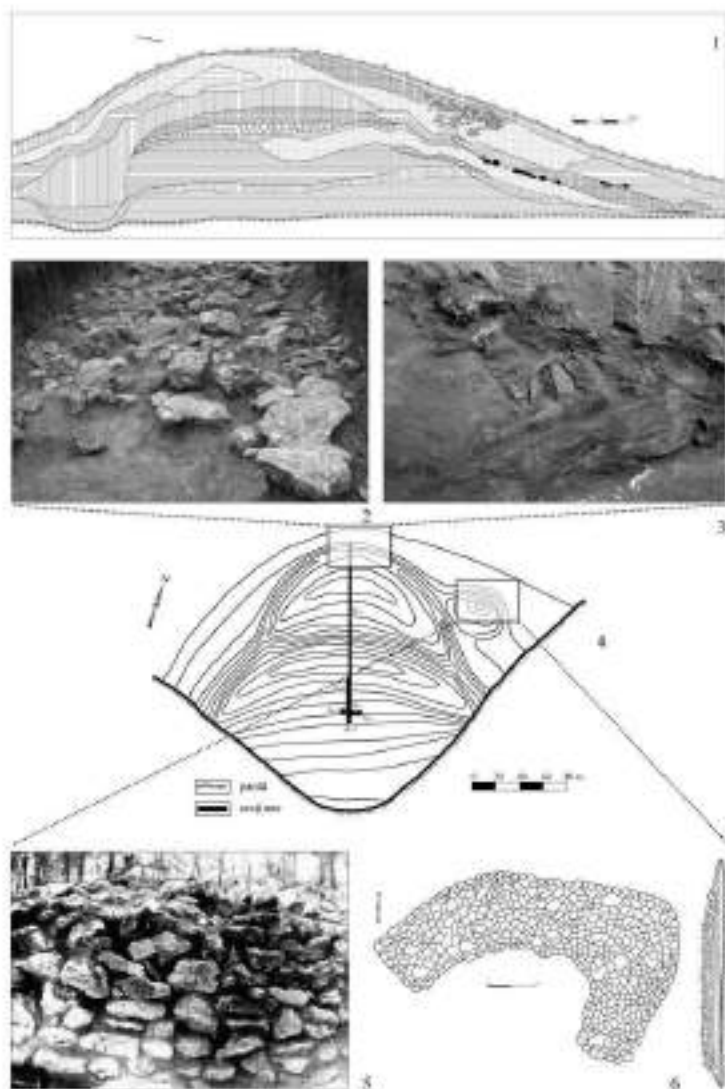

Fig. 14. Săhama Mică, Cetatea din sec. V/IV-III a. Chr.: 1-3 - bastionul central; 4 - schiță topografică; 5-6 - bastionul de nord-est.

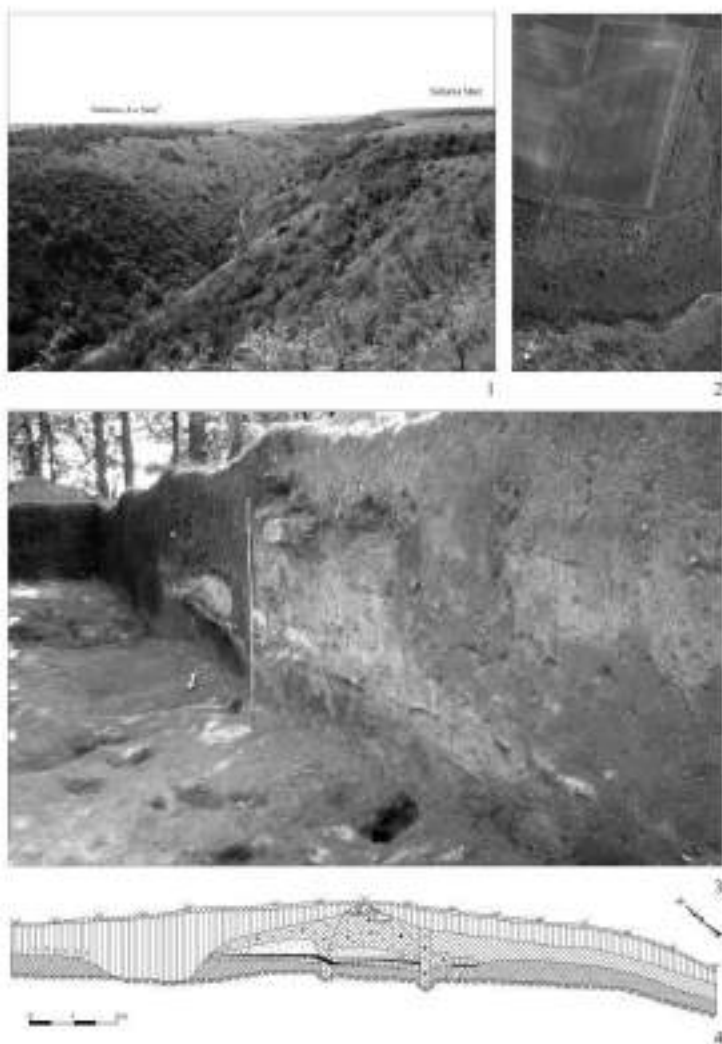

Fig. 15. Saharna „La Șarç”. Cetatea din sec. V/IV-III î. Chr.: 1 - vedere dinspre est; 2 - cefototoparul așezării; 3 - secțiune prin sistemul defensiv; 4 - planul și profilul „zidului” de apărare.

CERAMICA ROMANĂ DE UZ CASNIC DIN COMPLEXELE CULTURII SÂNTANA DE MUREȘ- CERNJACHOV DIN SPAȚIUL PRUTO-NISTREAN

de

Vlad VORNIC, Larisa CIOBANU*

Complexele culturii Sântana de Mureș-Cernjachov, datate în a doua jumătate a sec. III și în sec. IV p.Chr., au o răspândire de mare densitate în tot spațiul pruto-nistrean. Potrivit ultimelor evaluări, făcute după verificările perieghetice efectuate în anul 1993, în regiunea dintre Prut și Nistru au fost semnalate peste o mie de așezări și necropole.

Cercetarea vestigiilor acestei culturi în spațiul nominalizat este legată în special de numele lui G.B. Fedorov și E.A. Rikman. În 1950, G.B. Fedorov a inițiat primele cercetări de suprafață. Tot el a întreprins și săpături în anii 1953-1954 în așezarea de la Lopatna¹, iar în 1954-1955 în necropolele de la Mălăiești² și Bălțata³. G.B. Fedorov a alcătuit și prima hartă cu descoperiri arheologice din prima jumătate a mil. I p.Chr., inclusiv pentru cele aparținând culturii Sântana de Mureș-Cernjachov⁴.

E.A. Rikman începe în 1953 cercetarea necropolei de la Lăpușna⁵ și a așezărilor de la Solonceni și Lucășeuca I⁶. Pe parcursul a mai mult de două decenii a efectuat săpături de mare amploare în așezarea și cimitirul de la

---

* Vlad VORNIC, dr., director, Agenția Națională Arheologică; e-mail:

vornic.vlad@yahoo.com; Larisa CIOBANU, Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM.

¹ Г. Б. Федоров. Население Прутско-Днестровского междуречья в I тысячелетии н.э. In: Материалы и исследования по археологии СССР, № 89, Москва, 1960, с. 257.

² Г. Б. Федоров. Малаештский могильник (памятник черняховской культуры в бассейне реки Прут), In: Материалы и исследования по археологии СССР, № 82, Москва, 1960, с. 253-302.

³ Г. Б. Федоров. Два черняховских могильника в Молдавии, In: Материалы и исследования по археологии Юго-Запада СССР и РНР, Кишинев, 1960, с. 221-239.

⁴ Г. Б. Федоров. Население..., *passim*.

⁵ Э. А. Рикман. Разведывательные раскопки у с. Лапушна, In: Известия Молдавского филиала Академии наук СССР, № 6 (20), Кишинев, 1954.

⁶ Э. А. Рикман. Раскопки селищ первых веков н.э. в Поднестровье, In: Краткие сообщения Института истории материальной культуры. Вып. 68, Москва, 1957, с. 75-83.

Budești (1954-1957)⁷, în așezările de la Bălăbănești (1956-1957)⁸, Zăicana (fost Zagaicani) (1957-1958)⁹, Delacău (1958-1960)¹⁰, Comrat (1960-1961)¹¹, Sobari (1962, 1965, 1967, 1971)¹² și Ruseni (1972-1973)¹³ și în necropolele de la Bălțața (1963-1964)¹⁴ și Hansca-Lutărie (1967-1970)¹⁵. Lucrările sale de teren au fost însoțite de numeroase publicații. În anul 1975 E.A. Rikman publică primul repertoriu al complexelor culturii Sântana de Mureș-Cernjachov din Republica Moldova¹⁶ și o valoroasă monografie pentru acea perioadă¹⁷.

Aceste prime săpături și publicații, ce pot fi considerate de pionierat, conțin și multe lacune și lucruri depășite, între lipsurile sesizate fiind înregistrarea incompletă a datelor din timpul cercetărilor de teren, stilul uneori telegrafic al textelor rapoartelor de săpături, absența sau numărul foarte redus al ilustrațiilor din aceste rapoarte, calitatea slabă și incorectă a unora dintre ilustrațiile din publicații.

---

⁷ Э. А. Рикман. Раскопки у с. Будешты (к вопросу о населении Днестровско-Прутского междуречья в первых веках н.э.), In: Материалы и исследования по археологии Юго-Запада СССР и РНР, Кишинев, 1960, с. 197-219; Э.А. Рикман, Памятник Великого переселения народов (по раскопкам поселения и могильника у с. Будешты), Кишинев, 1967.

⁸ Э. А. Рикман. Черняховское селище у с. Балабанешты, In: Материалы и исследования по археологии СССР, № 116, Москва, 1964, с. 253-256.

⁹ Э. А. Рикман. Селища первых веков н.э. у с. Загайкины и Делакэу (Молдавия), In: Краткие сообщения Института археологии. Вып. 90, Москва, 1962, с. 60-68.

¹⁰ Э. А. Рикман. Селища... с. 60-68; Э.А. Рикман, Черняховское селище Делакэу, In: Материалы и исследования по археологии СССР, № 137, Москва, 1967, с. 165-196.

¹¹ Н. Ф. Керару, Э.Ф. Рикман. Новые данные о памятниках первых веков нашей эры на территории Молдавии, In: Известия Молдавского филиала Академии наук СССР, № 4 (70), Кишинев, 1960, с. 3-20.

¹² Э. А. Рикман. Поселение первых столетий нашей эры Собарь в Молдавии (о связях черняховцев с античным миром), In: Советская Археология, № 2, Москва, 1970, с. 180-197; Alexandru Popa. Die Siedlung Sobari, Kr. Soroca (Republik Moldau), In: Germania, 73, 1, S. 119-131; Alexandru Popa. Romains ou barbares? Architecture en pierre dans le barbaricum à l'époque romaine tardive (sur le matériel archéologique du Nord-Ouest du Pont Euxin), Chișinău, 2001, p. 76-83.

¹³ Э. А. Рикман. Поселение черняховской культуры Русяны, In: Археологические открытия (1972 г.), Москва, 1973, с. 415.

¹⁴ Э. А. Рикман. Раскопки могильника черняховского типа Бацаты II в 1963-1964 гг., In: Могильники черняховской культуры, Москва, 1988, с. 111-132.

¹⁵ И. Т. Никулицэ, Э. А. Рикман. Могильник Ханска-Лутэрия II первых столетий н.э., In: Краткие сообщения Института археологии. Вып. 133, Москва, 1973, 116-123.

¹⁶ Э. А. Рикман. Памятники сарматов и племен черняховской культуры. Археологическая карта Молдавской ССР. Вып. 5, Кишинев, 1975.

¹⁷ Э. А. Рикман. Этническая история Поднепровья и прилегающего Подунавья в первых веках нашей эры, Москва, 1975.

Investigațiile arheologice sistematice sau de salvare în obiectivele culturii Sântana de Mureș din interfluviul Prut-Nistru din deceniile următoare au fost efectuate deja de alte generații de specialiști. Printre acestea se remarcă săpăturile de mare anvergură întreprinse în anii 1974-1978 de către arheologul I. Rafalovič în faimoasa necropolă de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Dănceni, asupra căreia s-a publicat și o monografie¹⁸, dar care este destul de modestă ca nivel științific, întrucât nu a reușit să pună descoperirile în adevărata lor valoare. Dintre celelalte situri cercetate, mai cunoscute sunt așezările de la Goleni¹⁹, Solonceni²⁰, Nagornoe²¹, Căușeni²², Mîndrești²³, Bursuceni²⁴ și Giurgiuiești²⁵, precum și necropolele de la Oselivka²⁶, Brăviceni²⁷, Cholmskoe²⁸, Cealic²⁹, Nagornoe³⁰, Furmanovka³¹, Belen'koe³², Petrești³³, Slobozia-Chișcăreni³⁴ și Ciocîlteni³⁵.

---

¹⁸ И. А. Рафалович. Данчены. Могильник черняховской культуры III–IV вв. н.э., Кишинев, 1986.

¹⁹ А. Н. Левинский. Исследование черняховского поселения Голяны, In: Археологические исследования в Молдавии (1984 г.), Кишинев, 1989, 180-187.

²⁰ А. Н. Левинский. Раскопки на поселении черняховской культуры Солончены, In: Археологические исследования в Молдавии (1986 г.), Кишинев, 1992, 189-208; Alexandru Levinschi, Atelierile de ceramică de la Solonceni și unele probleme privind olăritul la purtătorii culturii Sântana de Mureș-Černjachov, In: Tyragetia, III, 1996, p. 61-78.

²¹ А. В. Гудкова, А. А. Росохатский. Поселение и могильник черняховской культуры Нагорное II в низовьях Дуная, In: Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья (V тыс. до н.э. – V в. н.э.). Материалы международной конференции. Кишинев, 10-14 декабря 1990 г., Кишинев, 1991, с. 231-232.

²² С. М. Агальников, А.Н. Левинский. Исследования на поселении у г. Каушаны, In: Археологические исследования в Молдавии (1985 г.), Кишинев, 1990, с. 73-89.

²³ И. С. Тентюк. Поселение первых веков нашей эры у с. Мындрепты, In: Археологические исследования в Молдавии (1985 г.), Кишинев, 1990, с. 162-176.

²⁴ О. В. Ларина, Г. И. Постикэ. Археологические памятники у с. Бурсучены, In: Археологические исследования в Молдавии (1985 г.), Кишинев, 1990, с. 256-266.

²⁵ Oleg Levițki, Vasile Naheu, Vlad Vornic, Larisa Ciobanu. Așezarea de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Giurgiuiești-„Stâna lui Ion” și „Stâna lui Mocanu”, In: Revista Arheologică I, nr. 2, Chișinău 2005, 312-350.

²⁶ Г. Ф. Никитина. Могильник у с. Оселивка Кельменецкого района Черновицкой обл., In: Могильники черняховской культуры, Москва, 1988, с. 5-98; Г. Ф. Никитина. Анализ археологических источников могильника черняховской культуры у с. Оселивка, Москва, 1995.

²⁷ Vasile Grosu, Vlad Vornic, Larisa Ciobanu. Ceramica romană din necropola de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Brăviceni, In: Revista Arheologică, II, nr. 1-2, Chișinău, 2006, p. 104-127; Vasile Grosu, Vlad Vornic, Necropola de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Brăviceni (raionul Orhei, Republica Moldova). Date preliminare, In: Acta Musei Tutovenssis, IV, Bârlad, 2009, p. 20-28.

Deși o parte dintre vestigiile au rămas inedite sau au fost publicate lacunar, cercetările de teren menționate, dar și descoperirile fortuite, au furnizat informații deosebit de valoroase pentru cunoașterea conținutului culturii Sântana de Mureș-Černjachov din regiunea în discuție. În același timp, trebuie de subliniat că o serie de probleme privind aceste antichități nu au fost pe deplin clarificate, din care cauză în literatura istorico-arheologică se poartă încă discuții în contradictoriu.

O problemă deosebit de importantă pentru istoria regiunii de la nordul Dunării de Jos, ce a suscitat interesul diferitor specialiști mai ales în

---

²⁸ А. В. Гудкова, М. М. Фокеев. Земледельцы и кочевники в низовьях Дуная I–IV вв. н.э., Киев, 1984.

²⁹ Т.А. Щербакoва. Могильник черняхoвской культуры у с. Чaлык, In: Археологические исследования в Молдавии (1985 г.), Кишинев, 1990, с. 141-162.

³⁰ А.В. Гудкова, А.А. Росохатский. Поселение и могильник черняхoвской культуры Нагорное II в низовьях Дуная, In: Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья (V тыс. до н.э. – V в. н.э.). Материалы международной конференции. Кишинев, 10-14 декабря 1990 г., Кишинев, 1991, с. 231-232. А.В. Гудкова, А.А. Росохатский, М.М. Фокеев, Работы на могильнике черняхoвской культуры Нагорное II в 1993 г., In: Археологичні дослідження на Україні, Киев, с. 42-44.; А.А. Росохатский, О выделении группы памятников черняхoвской культуры типа Беленькое в Северном Причерноморье, In: Проблемы истории и археологии Нижнего Поднестровья. Тезисы докладов конференции, Белгород-Днестровский, 1995, с. 47-49.

³¹ Э.А. Сымонович. Придунайский могильник Фурмановка, In: Могильники черняхoвской культуры, Москва, 1988, с. 143-163.

³² А.В. Гудкова, Могильник IV в. н.э. в с. Беленькое, In: Новые исследования по археологии Северного Причерноморья, Киев, 1987, с. 56-66; А.А. Росохатский. О выделении группы памятников..., с. 47-49; Boris Magomedov, Belen'koe, provincia di Belgorod-Dnestrovskij, regione di Odessa (Ucraina), In: I Goty, Milano, 1994, p. 88-89, fig. I. 128; I. 129.

³³ Serghei Kurceatov, Vlad Vornic. Un mormânt cu amforă romană din necropola de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Petrești (r. Ungheni), In: Tyrageția, XIII, Chișinău, 2005, p. 87-95.

³⁴ Alexandru Levinschi. Despre un grup de necropole ale culturii Sântana de Mureș-Černjachov din interfluviul Nistru-Prut, In: Tyrageția, IV-V, 1997, p. 117-130; Alexandru Levinschi. Gräberfelder der späten Černjachov-Kultur, In: Die Sântana de Mureș-Černjachov-Kultur, Bonn, 1999, p. 23-32; А.Н. Левинский. Лазо – могильник финальной фазы черняхoвской культуры в Молдавии, In: Stratum plus, 4, Кишинев, 1999, с. 121-166.

³⁵ Alexandru Levinschi. Raport asupra investigațiilor arheologice în necropola din epoca romană târzie Ciocîlteni (Orhei) – campania din anul 1990, Arhiva MNIM, nr. 325, Chișinău, 1991; Alexandru Levinschi, Raport asupra investigațiilor arheologice în necropola din epoca romană târzie Ciocîlteni (Orhei) – campania din anul 1991, Arhiva MNIM, nr. 341, Chișinău, 1992; Alexandru Levinschi, Ciocîlteni. In: Cronica cercetărilor arheologice, Cluj-Napoca, 1995, p. 21.

ultimele decenii, este cea privind relațiile purtătorilor culturii Sântana de Mureș-Černjachov cu lumea romană. După cum dovedesc cercetările de până acum, aceste relații sau legături au fost multiple și s-au manifestat în diverse domenii. Ponderea cea mai însemnată în ansamblul acestor raporturi au deținut-o însă cele din sfera economică. Intensele relații comerciale și de altă natură dintre populațiile locale și migratoare de la nordul Dunării de Jos cu Imperiul Roman se reflectă, din punct de vedere arheologic, prin monede, recipiente de sticlă și ceramică, obiecte de podoabă și diferite alte produse romane descoperite în așezările și necropolele culturii Sântana de Mureș-Černjachov. O analiză aprofundată a acestor artefacte și a altor vestigii, coroborată cu izvoarele scrise, ar fi în măsură să ne ofere o imagine mai cuprinzătoare cu privire la populațiile ce au locuit în *barbaricum*-ul est-european în antichitatea târzie.

Un anumit loc în rândul produselor de factură romană pătrunse în mediul extraprovincial îl ocupă vasele ceramice de uz casnic³⁶. Spre deosebire de monede sau alte câteva categorii de piese (recipiente de sticlă, amfore, podoabe) care au constituit obiectul unor cercetări sistematice și îndelungate³⁷, ceramica romană de uz comun din complexele Sântana de Mureș-Černjachov n-a atras atenția cuvenită a arheologilor. Abia în ultimul timp se constată un anumit interes și față de acest domeniu, fiind publicate

---

³⁶ Deși în mod obișnuit prin ceramică de uz casnic/comun înțelegem recipientele utilizate curent la pregătirea mâncării sau care serveau drept veselă pentru masă, termenul este totuși unul convențional. În mod cert, pentru romani olăria la care ne referim era de uz comun. Pentru cele mai multe dintre comunitățile culturii Sântana de Mureș însă vasele din pastă fină acoperite cu vopsea roșiatică sau cel puțin unele dintre ele, fiind întrebuițate într-o cantitate extrem de redusă, reprezentau, după toate probabilitățile, produse de lux.

³⁷ А.А. Нудельман. Топография кладов и находок единичных монет, Кишинев, 1976; А.А. Нудельман, Очерки истории монетного обращения в Днестровско-Прутском регионе, Кишинев, 1985; Alexandru Popa, Larisa Ciobanu. Moneda romană în Basarabia, Chișinău, 2003; H. G. Rau. Körpergräber mit Glasbeigaben des 4. Nachchristlichen Jahrhunderts im Oder-Weicseel-Raum, In: ActaPA, 3, 1972, p. 109-214; М. Б. Щукин. Вопросы хронологии черняховской культуры и находки амфор, In: Советская археология, № 2, Москва, 1968, с. 41-51; В. В. Кропоткин. Римские импортные изделия в Восточной Европе (II в. до н.э. – V в. н.э., Москва, 1970; А.В. Кропоткин, В.В. Кропоткин. Северная граница распространения римских амфор в Восточной Европе, In: Могилиники черняховской культуры, Москва, 1988; Б.В. Магомедов. Римские амфоры в Черняховской культуре, In: Готы и Рим, Киев, 2006; Gudrun Gomolka-Fuchs. Gläser der Sântana de Mureș-Černjachov-Kultur aus Rumänien und der Republik Moldavien, In: Die Sântana de Mureș-Černjachov-Kultur, Bonn, 1999, S. 129-142; О. В. Гонкало. Бусы и подвески черняховской культуры, Киев, 2008.

câteva studii preliminare³⁸. O analiză amănunțită a acestei categorii de produse romane ar putea aduce însă informații utile pentru cunoașterea mai aprofundată a culturii materiale a populațiilor ce au locuit în mediul culturii Sântana de Mureș-Černjachov și pentru aprecierea mai nuanțată a raporturilor purtătorilor acestei culturi cu romanii în sec. IV p.Chr. De asemenea, cercetarea atentă a ceramicii uzuale de import ar permite completarea cunoștințelor cu privire la istoria economică a ținuturilor nord-dunărene în epoca romană târzie. În plus, studiul tipologiei, ca și încadrarea cronologică a acestor piese, poate ușura mult datarea complexelor în care au fost aflate, a așezărilor și mai ales a mormintelor.

Într-un articol cu caracter preliminar publicat în 2005 am examinat o grupă mai restrânsă de recipiente ceramice romane de uz comun descoperite în obiectivele de tip Sântana de Mureș din interfluviul Prut-Nistru, anume cămile cu gura trilobată³⁹. Din păcate însă, spațiul editorial avut la dispoziție nu ne-a permis să prezentăm atunci și catalogul acestor descoperiri. De asemenea, trebuie să menționăm că unele vase, fiind încă inedite sau publicate necorespunzător, nu au putut fi incluse în ilustrație, iar altele nici examinate. În studiul de față ne propunem să prezentăm și să analizăm întreaga gamă de vase ceramice provincial-romane semnalate până în prezent în complexele de secol IV din spațiul nominalizat, exceptând amforele, care constituie o categorie deosebită de recipiente, utilizate pentru păstrarea și, mai ales, transportarea vinurilor, uleiului de măsline și a altor produse, și care necesită o tratare aparte.

La elaborarea acestei lucrări ne-am bazat pe materialul ceramic recuperat din fondurile Muzeului Național de Istorie a Moldovei (MNIM) și ale Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală (MNEIN) din Chișinău, în parte inedite, pe rapoartele preliminare de săpături păstrate în arhiva MNIM și pe studiile despre descoperirile din așezările și necropolele culturii Sântana de Mureș-Černjachov din spațiul pruto-nistrean publicate de diferiți cercetători. Ținem să menționăm însă că la adunarea datelor

---

³⁸ Vlad Vornic, Larisa Ciobanu. Căni-oenochoe romane de lut în complexele culturii Sântana de Mureș-Černjachov din spațiul pruto-nistrean, In: *Analele ANTIM*, nr. 6, Chișinău, 2005, p. 25-40; Б.В. Магомедов, С.В. Диденко. Краснолаковая керамика в Черняховской культуре, In: *Боспорские исследования*, XXI, Симферополь-Керчь, 2009, с. 320-349; С.В. Диденко. Сосуды группы Pontic Red Slip Ware в черняховской культуре, In: *Ostrogotica*, Харьков, 2009, с. 64-71.

³⁹ Vlad Vornic, Larisa Ciobanu. Căni-oenochoe..., p. 25-40.

asupra descoperirilor de recipiente ceramice de factură romană făcute în obiectivele arheologice din sec. IV p.Chr. am întâmpinat anumite dificultăți. O bună parte a ceramicii romane, ca de altfel a întregii olării, descoperite în necropole și, mai ales, în așezări este în stare fragmentară, ceea ce nu permite reconstituirea formelor întregi de vase. În același timp, consemnăm că unele dintre vasele întregi sau fragmentare provenind din diferite complexe de pe teritoriul Republicii Moldova, mai ales din săpăturile mai vechi, nu au putut fi recuperate pentru a fi studiate și desenate de noi. De asemenea, nu au putut fi cercetate majoritatea pieselor originale descoperite în sudul sau nordul spațiului pruto-nistean, aflate în colecțiile unor muzee din Ucraina sau Rusia. În aceste cazuri, informația folosită la întocmirea catalogului și ilustrația corespunzătoare au fost preluate din rapoartele preliminare și studiile publicate până acum, unele prezentând însă numeroase lacune. Lipsesc, de obicei, datele referitoare la contextul arheologic, structura pastei, tehnologia de lucru, culoarea și calitatea firnisului, modul de realizare a ornamentelor etc., iar desenele sau fotografiile prezentate sunt de calitate mediocră. Unele dificultăți am mai întâlnit la sistematizarea și clasificarea propriu-zisă a materialului ceramic, la stabilirea terminologiei formelor, la precizarea destinației unor forme și tipuri de vase, la înscrierea lor cronologică și la stabilirea analogiilor cu ceramica romană din regiunile învecinate.

O problemă dificilă și departe de a fi soluționată este determinarea centrelor de proveniență a recipientelor ceramice de factură romană descoperite în complexele culturii Sântana de Mureș-Černjachov. De fapt, o problemă prezintă chiar delimitarea ceramicii romane de uz comun de olăria lucrată pe plan local, recte în așezările din *Gothia* nord-dunăreană și nord-pontică. După opinia unor cercetători, pe care o împărtășim și noi, cel mai sigur mod în care se poate determina proveniența unui artefact sunt analizele de laborator specifice. În privința descoperirilor luate în discuție, însă, trebuie subliniat că deocamdată nu dispunem de rezultate ale unor analize petrologice sau chimice efectuate în laboratoare specializate care să permită precizarea originii recipientelor. În aceste condiții este posibil ca anumite vase, mai ales dintre cele reprezentate prin cioburi puțin caracteristice fără resturi de vopsea roșie la exterior, considerate de noi importuri, să fie în realitate de producție locală, lucrate în mediul culturii Sântana de Mureș-Černjachov.

Cu toate acestea, bazându-ne pe cercetările arheologice de până acum, apreciem că în marea majoritate a cazurilor vasele ceramice de proveniență provincial-romană pot fi deosebite relativ ușor de olăria confecționată la roată produsă în atelierele din cuprinsul culturii Sântana de Mureș-Černjachov. Remarcăm că, spre deosebire de ceramica de producție locală, care este toată arsă reducător⁴⁰, recipientele de proveniență romană identificate în așezările și necropolele de sec. IV din *barbaricum*-ul est-european sunt lucrate din pastă roșiatică sau gălbui-cărămizie. Indiciul cel mai clar al originii romane a vaselor analizate îl constituie însă resturile de vopsea de culoare roșie sau brună păstrate pe suprafața exterioară a unora dintre aceste recipiente.

De altfel, trebuie menționat în acest context că o parte dintre vasele luate în discuție, în special cele din grupa cănilor-oenochoe și a ulcioarelor, fără sau cu urme slabe de vopsea roșie la exterior, nu au fost recunoscute de unii dintre specialiști ca fiind de fabricație romană și în consecință au rămas neincluse în categoria ceramicii romane de import.

Spre exemplu, E.A. Rikman, deși a sesizat urme de vopsea roșie pe toarta și gâtul unui vas, a socotit greșit că cele patru căni sau ulcioare din pastă roșiatică descoperite în necropola Sântana de Mureș de la Budești ar fi fost lucrate pe plan local, dar nu în ateliere provincial-romane⁴¹. Categoriei ceramicii romane, în afară de amfore, autorul citat i-a atribuit doar un castron din pastă fină acoperit cu vopsea de culoare roșiatică și un fund inelar de vas similar, descoperite în cuprinsul unor locuințe din așezarea aferentă⁴². La rândul lor, G.B. Fedorov și M.G. Roșal' au considerat că oenochoele de lut din mediul culturii Sântana de Mureș ar fi de origine sarmatică, denumindu-le în chip eronat „căni de tip sarmatic”⁴³, cu toate că în complexe apartinând acestei populații nomade din spațiul prutonistrean vasele de acest fel sunt extrem de slab documentate. Ținem să subliniem că la înglobarea cănilor și ulcioarelor din pastă roșie din

---

⁴⁰ Așa cum arată datele arheologice, fragmentele ceramice de culoare roșiatică de producție locală descoperite în complexe ale acestei culturi sunt arse secundar, provenind de la vase cenușii ce au trecut fie prin flăcările care au distrus așezările, fie prin focul rugurilor funerare.

⁴¹ Э.А. Рикман. Памятник..., с. 61, 64, 72, 79.

⁴² Э.А. Рикман. Памятник..., с. 36; Э.А. Рикман, Этническая история..., с. 227, 244-245, рис. 30, 3.

⁴³ Г.Б. Федоров, М.Г. Рошаль. Раскопки черняховского могильника у с. Балцата, In: Археологические исследования в Молдавии (1974-76 гг.), Кишинев, 1981, с. 91, 102.

complexele Sântana de Mureș din spațiul pruto-nistrean în categoria ceramicii romane de import nu a subscris nici V.V. Kropotkin, unul dintre cei mai buni cunoscători ai importurilor romane din regiunile nord-pontice. Astfel, în studiul monografic despre produsele romane de import din Europa de Est publicat în anul 1970 cercetătorul amintit a inclus în categoria ceramicii romane doar fragmentele de vase acoperite cu vopsea roșie descoperite în așezările de la Komarov, Budești, Delacău, Zăicana, Comrat și Sobari, precum și câteva căni sau ulcioare din aria răsăriteană a culturii Černjachov⁴⁴, însă nu și pe cele înregistrate în regiunea de la vest de Nistru. Totuși, trebuie să notăm că mai recent anumiți arheologi din fosta URSS au determinat unele căni și ulcioare (cu sau fără vopsea roșie la exterior), identificate în diferite complexe de tip Sântana de Mureș din spațiul pruto-nistrean, ca fiind articole fabricate în centre de olărie provincial-romane⁴⁵.

Spre deosebire de cercetătorii ruși și ucraineni, cei mai mulți dintre specialiștii români au atribuit recipientele lucrate din pastă fină de culoare roșiatică descoperite în așezările și necropolele de tip Sântana de Mureș de pe teritoriul României atelierelor de olărie romane. Referitor la unele oenochoe lucrate din pastă cu multe impurități, arse oxidant și acoperite cu angobă roșiatică la exterior, B. Mitrea și C. Preda și-au exprimat însă părerea că ele ar fi fost confecționate în ateliere romano-„barbare” de la nordul Dunării, respectiv în arealul culturii Sântana de Mureș⁴⁶. În ceea ce ne privește, deși nu respingem categoric această ipoteză, subscriem totuși la opinia lui I. Ioniță, după care proveniența ceramicii de factură romană din unele ateliere din mediul culturii Sântana de Mureș este puțin probabilă, „deoarece existența unor ateliere și a unor meșteri specializați în acest gen de ceramică în

---

⁴⁴ В.В. Кропоткин. Римские импортные изделия..., с. 17-18, 70-76, 84-85.

⁴⁵ Э.А. Сымонович. Придунайский могильник..., с. 162; Т.А. Щербакова, Могильник..., с. 141-162; И.В. Бруяко, А.Н. Левинский, А.А. Росохатский. Новые находки стеклянных кубков из могильников черняховской культуры Днестровско-Прутского междуречья, In: Материалы и исследования по археологии и этнографии Молдовы, Кишинев, 1992, с. 149-159; Б.В. Магомедов, С.В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 320-349.

⁴⁶ Bucur Mitrea, Constantin Preda. Necropole din secolul al IV-lea în Muntenia, București, 1966, p. 47.

*unele așezări ale acestei culturi ar presupune și folosirea acestei categorii ceramice în mai mare măsură în așezările respective și în cele din apropiere*⁴⁷.

După cum arată limpede descoperirile arheologice, în marea majoritate a așezărilor și necropolelor culturii Sântana de Mureș-Černjachov ceramica de factură romană, în comparație cu cea de producție locală, a fost întrebuințată într-o proporție mult mai scăzută, reprezentând abia 1-5% din întregul material ceramic recoltat⁴⁸. Excepție fac stațiunile din zona de litoral nord-vest-pontică și nord-dunăreană, aflată un anumit timp fie sub ocupația, fie sub supravegherea riguroasă a Imperiului Roman. În așezările de sec. IV din regiunea nominalizată cantitatea de ceramică provincial-romană este destul de mare, în unele stațiuni, cum ar fi de pildă cea de la Kamenka-Ančekrak, constituind aproximativ jumătate din totalul vestigiilor ceramice⁴⁹. Un procent relativ mare de ceramică romană (cca 9-10%) se constată și în așezările cu construcții de piatră de la Sobari și Komarov, situate pe malul drept al Nistrului Mijlociu și Superior, la o distanță apreciabilă de *limes*-ul roman⁵⁰. Trebuie subliniat însă că între recipientele de lut provincial-romane semnalate în așezările culturii Sântana de Mureș-Černjachov, ca de altfel și în cele din alte medii culturale ale *barbaricum*-ului est-european, predomină net amforele, folosite cu precădere la transportul vinului și al uleiului de măsline. O situație diferită pare să se ateste în necropole, unde vasele romane de uz comun, mai ales cele din categoria cănilor și ulcioarelor, se întâlnesc la fel de des sau chiar mai frecvent decât recipientele de transport. Dar, lipsind analizele statistice amănunțite ale ceramicii romane descoperite în mai multe complexe reprezentative de tip Sântana de Mureș-Černjachov, nu putem face acum comparații și aprecieri mai nuanțate cu privire la utilizarea amforelor și a vaselor romane de uz

---

⁴⁷ Ion Ioniță. Așezarea de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Iași-Fabrica de cărămizi, In: Arheologia Moldovei, VII, 1972, p. 301.

⁴⁸ Ion Ioniță. Contribuții cu privire la cultura Sântana de Mureș-Černjachov pe teritoriul R.S. România, In: Arheologia Moldovei, IV, 1966, p. 206; Ion Ioniță. Așezarea..., p. 291; Э.А. Рикман, Этническая история..., с. 215.

⁴⁹ В. Магомедов. Черняховская культура Северо-Западного Причерноморья, Киев, 1987, с. 44-45; Oleg Levițki, Vasile Haheu, Vlad Vornic, Larisa Ciobanu, Așezarea de tip..., p. 329.

⁵⁰ Э. А. Рикман. Этническая история..., с. 171; М.Ю. Смішко, Поселення 3-4 ст. н.е. з слідами скляного виробництва біля с. Комарів, Чернівецької області, In: Матеріалі і дослідження з археології Прикарпаття та Волині, № 5, Киев, 1964, с. 74; М.Ю. Смішко, Ю. Л. Щапова. Раскопки у с. Комарова-Днестровка, In: Археологические открытия (1974), Москва, 1975, с. 355.

casnic în așezările și cimitirele acestei culturi, problema urmând a fi clarificată de investigațiile viitoare.

***

Așa cum am menționat deja, rezultatele cercetării ceramicii romane de uz comun din aria culturii Sântana de Mureș-Černjachov, comparate cu cele privind monedele sau alte importuri, sunt modeste. Deocamdată cunoaștem o singură tipologie a vaselor de lut romane acoperite cu vopsea roșiatică din cuprinsul culturii respective, realizată recent de B.V. Magomedov și S.V. Didenko⁵¹, din care însă, spre regret, lipsesc o parte din descoperirile făcute pe teritoriul Republicii Moldova și, mai ales, al României. La această lucrare se mai adaugă un articol sintetic semnat de S. Didenko despre vasele de import aparținând așa-numitei grupe *Pontic Red Slip Ware*, descoperite în aria răsăriteană a culturii Sântana de Mureș-Černjachov⁵², și un articol mai amplu, dar cu un vădit caracter preliminar, publicat acum câțiva ani, dedicat cănilor cu gura trilobată semnalate în interfluviul Prut-Nistru⁵³. Pentru recipientele analizate de noi am propus și o schiță tipologică, ele fiind împărțite, după formă și dimensiuni, în opt variante diferite⁵⁴.

Cât privește tipologia ceramicii romane cu firnis roșu din cultura Sântana de Mureș-Černjachov alcătuită de B.V. Magomedov și S.V. Didenko, ea cuprinde următoarele categorii de vase: castroane, farfurii, platouri, ulcioare, căni-oenochoe, pahare, cupe și castroane cu trei torți, dintre care ultimele trei forme sunt reprezentate prin doar câte o piesă⁵⁵. Luând drept criterii de bază morfologia și mărimea recipientelor, cercetătorii ucraineni au încercat să întocmească o tipologie cât mai detaliată, cu fixarea unor datări înguste și stabilirea celor mai adecvate analogii pentru diferitele tipuri și variante de vase. Deși se constituie, fără îndoială, într-un instrument de lucru absolut necesar și util, lucrarea în discuție are și neajunsuri, principalele fiind, în opinia noastră, lipsa unui catalog al descoperirilor și omiterea multora dintre recipientele romane de uz casnic găsite în spațiul de la vest de Nistru. Trebuie remarcat că nici tipurile și variantele de vase nu au fost întotdeauna clar și precis definite de

---

⁵¹ Б.В. Магомедов, С.В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 320-349.

⁵² С.В. Диденко, Сосуды..., с. 64-71.

⁵³ Vlad Vornic, Larisa Ciobanu. Căni-oenochoe..., p. 25-40.

⁵⁴ Vlad Vornic, Larisa Ciobanu. Căni-oenochoe..., p. 27-39.

⁵⁵ Б. В. Магомедов, С. В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 320-349.

B.V. Magomedov și S.V. Didenko, în unele cazuri recipiente asemănătoare fiind grupate în tipuri diferite (a se vedea spre exemplu tipurile „Koblevo” și „Belen’koe, M.131” de căni/ulcioare), iar în altele piese de formă și dimensiuni deosebite înglobate în același tip (de pildă tipul „Cholmskoe” de căni-oenochoe). De asemenea, nu au fost examinate compoziția pastei și caracteristicile firnisului vaselor, autorii făcând precizizarea că această problemă reprezintă o sarcină pentru următoarea etapă a cercetării⁵⁶.

Procedând acum la analiza olăriei romane de uz casnic descoperită în complexele Sântana de Mureș-Černjachov din regiunea pruto-nistreană, credem că, pentru o mai bină sistematizare și scoaterea în evidență a specificului ceramicii respective, este mai potrivită prezentarea ei pe categorii sau forme, succesiunea acestora fiind redată după frecvența tipurilor de vase. La clasificarea tipologică propriu-zisă a ceramicii am folosit drept criterii forma, mărimea și decorul vaselor, fără a fi neglijate nici calitatea și culoarea pastei și a firnisului. De asemenea, pentru fiecare tip sau variantă de vas am încercat, pe cât a fost posibil, să precizăm funcționalitatea, cronologia, analogiile corespunzătoare și zona de răspândire. În ceea ce privește denumirea vaselor, întrucât aceasta nu este încă standardizată, am încercat să utilizăm termenii românești cei mai adecvați, menționând acolo unde este cazul și termenii folosiți de alți cercetători.

Spre deosebire de olăria locală aflată din abundență în complexele de tip Sântana de Mureș-Černjachov din spațiul pruto-nistrean și care este foarte variată, ceramica romană de uz casnic cunoaște o gamă relativ restrânsă de forme, cuprinzând căni-oenochoe, ulcioare, castroane, amforete, patere, cupe și cești.

Căni-oenochoe. Întrebuințate la păstrarea și, mai ales, la turnarea lichidelor, dar poate și pentru băut, vasele din această categorie sunt reprezentate cel mai bine în cadrul ceramicii romane de uz comun descoperită în așezările și cimitirele culturii Sântana de Mureș-Černjachov din spațiul pruto-nistrean. După datele de care dispunem, până în prezent în diferite complexe de sec. IV p.Chr. din regiunea dintre Prut și Nistru au fost identificate un număr de 36 căni cu gura trilobată de lut de factură romană, întregi sau fragmentare. Marea lor majoritate, 29 de exemplare, au fost descoperite în necropole și doar șapte vase (dintre care șase sub formă de

---

⁵⁶ Б. В. Магомедов, С. В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 320.

fragmente) în așezări. Din totalul de 36 oenochoe identificate până în prezent, șapte provin din necropola de la Nagornoe (mormintele 1, 18, 23, 30, 36, 66 și 75)⁵⁷. Un număr de patru vase de acest fel au fost găsite în necropola de la Petrești (mormintele 51, 113, 158 și 186)⁵⁸. Alte trei căni cu gura treflată au fost descoperite în cimitirul de la Brăviceni (mormintele 34 și 169 și strat)⁵⁹. Tot trei oenochoe s-au semnalat și în complexul funerar de la Cealic (mormintele 3, 18 și 22)⁶⁰. Două căni cu gura treflată au fost identificate în necropola de la Budești (mormintele 228 și 287)¹⁹, iar un al treilea exemplar sub formă de fragmente în așezarea aferentă (locuința 10)⁶¹. Un număr de două căni cu gura trilobată au fost semnalate în cimitirul de la Furmanovka (mormintele 8 și 14)⁶², iar alte două vase de acest fel în cimitirul de la Belen'koe⁶³. Cioburi provenind tot de la două căni-oenochoe au fost descoperite și în așezarea de la Bulboaca (strat)⁶⁴. Doar câte un exemplar de oenochoe au fost găsite în necropolele de la Slobozia-Chișcăreni (Lazo) (mormântul 28)⁶⁵, Bălțata (mormântul 1)⁶⁶, Cholmskoe (mormântul 17)⁶⁷, Dănceni (mormântul 318)⁶⁸, Ciocîlteni (mormântul 21)⁶⁹ și Cantemir (mormânt distrus)⁷⁰, precum și în așezările de la Budăi

⁵⁷ И. В. Бруяко, А. Н. Левинский, А. А. Росохатский. Новые находки..., с. 152-153, рис. 2, 3; Б.В. Магомедов, С.В. Диденко, Краснолаковая керамика..., с. 338-339, рис. 7, 3, 6.

⁵⁸ Vlad Vornic, Larisa Ciobanu. Căni-oenochoe..., p. 27-39, fig. 2, 3; 3, 3; 4, 3, 5.

⁵⁹ Vasile Grosu, Vlad Vornic, Larisa Ciobanu. Ceramica romană..., p. 107, 111-112, 120-121, 123, 125, fig. 2, 2; 8, 4; 9, 6.

⁶⁰ Т. А. Щербакова, Могиальник..., 143, 152, 155, fig. 4, 3; 10, 3; 11, 4

⁶¹ Vlad Vornic, Larisa Ciobanu. Ceramica romană de import din așezarea și necropola de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Budești, In: Revista Arheologică, I, nr. 2, Chișinău, 2005, p. 299, 301-302, 308-309, fig. 3, 5, 6; 4, 4.

⁶² Э. А. Симонович. Придунайский могиальник..., с. 152, 154, рис. 8, 14; 10, 2.

⁶³ Material inedit, săpături А. Rosochatskij (Б.В. Магомедов, С.В. Диденко, Краснолаковая керамика..., с. 344, nota 10).

⁶⁴ И. А. Борзник, С. И. Коваленко, М. Т. Кашуба. Отчет Днестровской экспедиции о полевых исследованиях в 1985 г., Архива MNIM, nr. 221, Chișinău, 1986, p. 29, 39, 44, 45, рис. 31,1-3; 4-7; И.А. Борзник, М.Т. Кашуба, Исследования на поселении у с. Булбоака, In: Археологические исследования в Молдавии (1985 г.), Кишинев, 1990, с. 99, 105, рис. 3, 7.

⁶⁵ А. Н. Левинский. Лазо..., с. 145-146, рис. 26, 2.

⁶⁶ Г. Б. Федоров, М.Г. Ропаль. Раскопки ..., с. 91-93, рис. 2, 2.

⁶⁷ А. В. Гудкова, М. М. Фокеев. Земледельцы и кочевники..., с. 63, рис. 20, 8.

⁶⁸ И. А. Рафалович. Данчены..., с. 92, таб. XLII, 10.

⁶⁹ Alexandru Levinschi. Raport... nr. 325, Chișinău, 1991, p. 40, fig. 14, 5.

⁷⁰ Vlad Vornic, Larisa Ciobanu. Un complex funerar cu amforă romană descoperit la Cantemir, In: Revista Arheologică, I, nr. 1, Chișinău, 2005, p. 341, nota 2.

(descoperire întâmplătoare)⁷¹, Sobari (locuința 2)⁷², Vișoara (material de suprafață)⁷³ și Lozova (material de suprafață)⁷⁴.

Descoperirea cu precădere a oenochoelor în necropole indică folosirea lor mai ales în practicile funerare, ca vase de ofrandă – foarte probabil conținând lichide – depuse în morminte alături de defuncți. Recipientele în discuție au fost întrebuințate însă de către populația culturii Sântana de Mureș și în scopuri casnice, dovadă fiind cămile sau fragmentele de căni cu gura trilobată semnalate în așezările de la Budăi, Sobari, Budești, Bulboaca, Vișoara și Lozova. Este foarte probabil chiar ca oenochoele de lut să fi fost utilizate în viața cotidiană din așezări într-o proporție mult mai mare decât atestă datele de care dispunem în stadiul actual al cercetărilor. Această apreciere se bazează pe faptul că ceramica din așezări, spre deosebire de olăria din complexele funerare, este puternic fragmentată și identificarea diferitor forme de vase, implicit, a oenochoelor este extem de dificilă. Trebuie notat totuși că așezările amintite nu sunt singurele din aria culturii Sântana de Mureș-Černjachov în care s-a identificat această formă de vas, fragmente de oenochoe ceramice provincial-romane semnalându-se și în unele așezări sincrone înrudite de pe teritoriul României, spre exemplu, la Iași-*Fabrica de cărămizi*⁷⁵ și Iași-*Nicolina*⁷⁶.

În general, cămile cu gura trilobată analizate au fost lucrate din pastă fină, bine frământată, cu nisip mărunț și rare particule de mică în compoziție, iar suprafața exterioară a celor mai multe recipiente – acoperită cu o substanță de culoare roșie sau roșie-maronie, de calitate inferioară, care în mare parte nu s-a păstrat. O excepție prezintă cana de la Sobari, care a fost confecționată dintr-o pastă zgrunțuroasă, cu mult nisip în compoziție, iar la exterior a fost acoperită cu o angobă alburie, ce se mai păstrează doar pe unele porțiuni.

---

⁷¹ A. A. Нудельман, Э. А. Рикман. Два клада и находки отдельных монет (римских и ранневизантийских) из Молдавии, In: Известия Молдавского филиала Академии наук СССР, 4 (31), Кишинев, 1956, с. 43, рис. 1.

⁷² Vlad Vornic, Larisa Ciobanu. Căni-oenochoe..., p. 28, 32, 39, fig. 4, 2.

⁷³ Material nepublicat, periegeze Eugen Ușurelu și Sergiu Bodean.

⁷⁴ Material inedit, cercetări de suprafață Vlad Vornic, Ion Ursu, Nicolai Telnov și Vasile Iarmulschi.

⁷⁵ Ion Ioniță. Așezarea ..., p. 294.

⁷⁶ I. Ioniță. Mărturii milenare în vatra Iașilor, In: Fortus. Un deceniu în universul muncii și creației tehnice românești, Iași, 1986, p. 78.

Oenochoele de factură romană recuperate din complexele de tip Sântana de Mureș din spațiul pruto-nistrean, pe lângă caracteristici comune, prezintă și deosebiri în ceea ce privește profilul și mărimea. În funcție de aceste criterii (formă și dimensiuni), ele pot fi grupate în mai multe variante⁷⁷.

Varianta a (fig. 2, 2, 3; 3, 1, 2; 4, 1), cea mai bine reprezentată, cuprinde cămile descoperite în mormântul 17 de la Cholmskoe, mormântul 22 de la Cealîc, mormântul 14 de la Furmanovka, mormântul 169 de la Brăviceni și mormintele 18, 23 și 66 de la Nagornoe⁷⁸. Ele au corpul sferoidal aplatizat sau piriform, cu diametrul maxim în jumătatea lui inferioară, gâtul larg, marginea mai mult sau mai puțin evazată și fundul pe suport inelar. Cu excepția unui vas, toate celelalte au toarta prinsă cu un capăt al ei de o porțiune de sub buză și ridicată până la nivelul buzei sau puțin mai sus, iar celălalt capăt cade pe umărul vasului. Cana de la Brăviceni însă are toarta cu partea de sus prinsă pe gât în poziție perpendiculară. Unele vase, în afară de vopseaua sau angoba de pe suprafața exterioară, nu prezintă nici un fel de ornamentație. Cele mai multe recipiente însă au fost decorate cu nervuri în relief sub margine și cu benzi de caneluri pe partea superioară a corpului. Cămile din această variantă sunt de dimensiuni medii, înălțimea lor variind între 15 și 20 cm.

În ceea ce privește cronologia, precizăm că mormintele în care s-au găsit aceste oenochoe se datează într-o fază târzie a culturii Sântana de Mureș-Černjachov, ce corespunde, în principal, celui de al treilea sfert al sec. IV p.Chr.⁷⁹. În tipologia realizată de B.V. Magomedov și S.V. Didenko

---

⁷⁷ Pentru a evita confuziile, folosim în lucrarea de față, cu unele ajustări și completări, tipologia noastră mai veche propusă pentru aceste vase (Vlad Vornic, Larisa Ciobanu, Căni-oenochoe...), cu toate că variantele stabilite de noi ar putea fi evidențiate și în tipuri aparte, așa cum, de altfel, au făcut unii specialiști (M.B. Магомедов, С.В. Диденко, Краснолаковая керамика..., c. 338-339). Pe de altă parte, este interesant de consemnat că O.L. Șovan a inclus toate cămile romane cu gura trilobată descoperite în marea necropolă din vremea migrației goșilor de la Mihălășeni, indiferent de forma și dimensiunile lor, într-un singur tip (tipul 1), împărțit în câteva variante (Octavian Liviu Șovan, Necropola de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Mihălășeni (jud. Botoșani), Târgoviște 2005, p. 177).

⁷⁸ Se cuvine de menționat că pentru cămile și ulcioarele descoperite în mormintele 18, 30, 36, 38, 66, 75 și 87 de la Nagornoe dispunem doar de informația consemnată de B.V. Magomedov și S.V. Didenko (M.B. Магомедов, С.В. Диденко, Краснолаковая керамика..., c. 338-339), fără să știm exact deocamdată care sunt caracteristicile morfologice și dimensionale ale acestor recipiente.

⁷⁹ În lucrarea de față nu discutăm detaliat problema datării cănilor-oenochoe ceramice provincial-romane descoperite în complexele de tip Sântana de Mureș-Černjachov din

vasele la care ne referim, cu excepția celui de la Brăviceni, au fost înglobate într-un tip aparte, numit „Cholmskoe”, datat în a doua jumătate a sec. IV – începutul sec. V p.Chr.⁸⁰.

Referitor la analogii, notăm că o cană cu buza trilobată aproape identică cu cea de la Cholmskoe a fost descoperită într-un bogat mormânt de inhumație (nr. 17) din necropola de tip Sântana de Mureș de la Independența⁸¹. Potrivit lui I. Ioniță, care a realizat o cronologie internă riguroasă pentru acest cimitir de pe valea Dunării, mormântul 17 aparține fazei IIA de evoluție a complexului⁸². Două oenochoe asemănătoare au mai fost semnalate în mormintele 2 și 108 ale necropolei de la Mihălășeni, fiind grupate de autorul săpăturilor în tipul 1a de căni romane⁸³. Dintr-o regretabilă eroare, vasele respective n-au fost incluse în diagrama combinatorie întocmită de O.L. Șovan pentru stabilirea cronologiei relative a acestui mare cimitir. Totuși, atât mormântul 2 cât și mormântul 108, pe baza altor piese de inventar, au putut fi integrate în tabel, ambele complexe datându-se în faza timpurie de funcționare a necropolei, proiectată în primele decenii ale sec. IV p.Chr.⁸⁴.

Varianta b (fig. 2, 4, 5; 3, 4) include trei exemplare, descoperite în necropolele de la Petrești (mormântul 186), Bălțața (mormântul 1) și Slobozia-Chișcăreni (mormântul 28). Aceste căni sunt de dimensiuni mai mari, cu înălțimea peste 25 cm, iar corpul, de formă ovoidală cu diametrul maxim în jumătatea lui inferioară, are o siluetă mai zveltă. Torțile sunt lungi și au capătul de sus lipit aproape perpendicular pe gât sau sub buză, iar cel de jos – oblic pe umăr. Ca ornament, toate trei recipientele prezintă pe partea superioară a corpului și pe gât benzi de linii orizontale ușor incizate. În plus, exemplarul de la Petrești are un prag puțin evidențiat pe umăr. Tot acestei variante de oenochoe aparține, se pare, și recipientul din care s-au păstrat câteva cioburi din partea lui superioară, descoperit în mormântul 113

---

spațiul pruto-nistrean, întrucât la acest subiect ne-am referit pe larg cu alt prilej (Vlad Vornic, Larisa Ciobanu, Căni-oenochoe...).

⁸⁰ Б. В. Магомедов, С. В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 338.

⁸¹ Bucur Mitrea, Constantin Preda. Necropole din secolul al IV-lea în Muntenia, București, 1966, p. 52, fig. 127, 7.

⁸² Ion Ioniță. Das Gräbelfeld von Independența (Walachei), Bonn, 1971, p. 51-53.

⁸³ Octavian Liviu Șovan. Necropola..., p. 15, 43, 177, pl. 6A, 15; 57B, 7; Ion Ioniță, Mircea Mamalaucă, Vlad Vornic, Antichitatea târzie în bazinul Prutului. Catalog, Bârlad, 2009, p. 34, nr. 152.

⁸⁴ Ion Ioniță, Mircea Mamalaucă, Vlad Vornic. Antichitatea târzie..., p. 185-190, pl. 387.

al cimitirului de la Petrești (fig. 10, 4). Oenochoele în discuție nu prezintă la exterior urme de vopsea roșie, din care cauză nu au fost incluse în clasificarea lui B.V. Magomedov și S.V. Didenko.

Toate cănila din această serie au fost aflate în morminte ce conțineau un inventar bogat și variat, printre care și piese ce se încadrează cronologic destul de exact (fibule de argint cu placă și semidisc, piepteni de os cu mâner semicircular și aripioare laterale, amfore romane etc.). În funcție de indiciile oferite de aceste elemente de datare, în special de fibulele găsite în complexul funerar de la Slobozia-Chișcăreni, am fixat ca spațiu cronologic pentru cănila din *varianta b* ultimul sfert al sec. IV – începutul sec. V p.Chr., fără să excludem însă nici posibilitatea ca unele exemplare să fi fost folosite încă din perioada de dinaintea invaziei hunilor⁸⁵.

Cât privește analogiile, oenochoe romane de formă și dimensiuni asemănătoare celor de la Bălțața, Petrești și Slobozia-Chișcăreni au mai fost semnalate în unele cimitire Sântana de Mureș de pe teritoriul României, și anume la Spanțov⁸⁶, Mărtinești⁸⁷ și Mihălășeni⁸⁸. Ținem să subliniem în acest context că la Mihălășeni recipientul la care ne referim, ca de altfel marea majoritate a vaselor de lut romane descoperite aici, au fost datate în ultima fază de evoluție a necropolei, atribuită cu probabilitate perioadei de după invazia hunilor (376-420 p.Chr.)⁸⁹.

Varianta c (fig. 3, 5; 4, 2-4; 6, 3) înglobează șapte căni, găsite în mormintele 1⁹⁰, 30, 36 și 75 de la Nagornoe, mormântul 8 de la Furmanovka, mormântul 228 de la Budești și mormântul 51 de la Petrești. În genere, ele prezintă aceleași caracteristici ca și cele din *varianta b*, cu deosebirea că au corpul de formă bitronconică, iar lărgimea maximă este nu în partea lui inferioară, ci aproximativ la mijloc. Reprezintă tipul „Furmanovka” după B.V. Magomedov și S.V. Didenko, cu datare la

---

⁸⁵ Vlad Vornic, Larisa Ciobanu. Căni-oenochoe..., p. 28-29.

⁸⁶ Bucur Mitrea, Constantin Preda. Necropole..., p. 29, fig. 52, 2.

⁸⁷ Victor Bobi. Considerații preliminare asupra celor două necropole din secolul al IV-lea e.n. descoperite în Moldova de Jos, In: Memoria Antiquitatis, IX-XI, 1985, p. 221, fig. 9, 2.

⁸⁸ Octavian Liviu Șovan. Necropola..., p. 62, pl. 95, 13; Ion Ioniță, Mircea Mamalaucă, Vlad Vornic, Antichitatea târzie..., p. 23, nr. 94.

⁸⁹ Octavian Liviu Șovan. Necropola..., p. 185-190, pl. 387.

⁹⁰ Dintr-o eroare, într-un articol semnat de I. Brujako, A. Levinskij și A. Rosochatskij vasul respectiv a fost publicat ca provenind din mormântul 4 (И. В. Бруяко, А. Н. Левинский, А. А. Росохатский, Новые находки..., с. 152-153) (Б. В. Магомедов, С. В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 339, nota 9)

sfârșitul sec. IV – începutul sec. V p.Chr.⁹¹. În ce ne privește însă, ținând seama de reperele de care dispunem în acest moment, am fixat cronologia cănilor cu gura trilobată din această grupă ceva mai larg, în a doua jumătate a sec. IV – începutul sec. V p.Chr. În privința datării dispunem de situația extrem de interesantă din mormântul 59 din necropola de la Mogoșani, unde o astfel de cană s-a găsit împreună cu o monedă perforată de argint din vremea împăratului Iulian Apostatul (361-363 p.Chr.)⁹². În afară de vasul de la Mogoșani, deocamdată nu cunoaștem alte analogii apropiate pentru oenochoele în discuție din regiunea pruto-nistreană.

Varianta d (fig. 3, 3) conține o cană de dimensiuni medii (Î 18,3 cm), cu gâtul îngust, marginea puternic evazată, cu ciocul de scurgere evidențiat, corpul bitronconic, având partea superioară decorată cu benzi de linii orizontale incizate, toarta prinsă de buză și de umăr și fundul inelar. A fost găsită asupra scheletului din mormântul 18 al necropolei de la Cealic, care aparține, ca timp, celei de a doua jumătăți a sec. IV p.Chr. Unui recipient similar ar putea aparține și alte câteva fragmente caracteristice provenind de la o oenochoe, descoperite în mormântul 158 al necropolei de la Petrești (fig. 10, 1), ce se datează, pe baza unui pahar conic de sticlă cu pereții subțiri, în a doua jumătate a sec. IV – începutul sec. V p.Chr.

În bibliografia avută la îndemână nu am găsit analogii directe pentru cana cu gura trilobată din mormântul 18 de la Cealic în celelalte regiuni cu monumente aparținând culturii Sântana de Mureș-Černjachov. Consemnăm totuși că un recipient relativ asemănător cu exemplarul de la Cealic, dar cu umerii rotunjiți, a fost semnalat în mormântul 14 din cimitirul înrudit de la Mogoșani⁹³.

Varianta e (fig. 5, 4-6). Căni scunde, cu înălțimea variind între 8,6 și 13 cm, corpul bitronconic, cu diametrul maxim în jumătatea inferioară, gura larg deschisă și fundul pe suport inelar. Toarta, executată dintr-o bandă cu canelură mediană, este fixată cu un capăt sub margine, iar cu celălalt de umăr. O oenochoe similară a fost identificată în necropola de la Dănceni (mormântul 318), iar alte două căni, dintre care una cu buza parțial lipsă, în necropola de la Brăviceni (mormântul 34 și strat). Recipientul găsit în stratul

---

⁹¹ Б. В. Магомедов, С. В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 338-339.

⁹² Gheorghe Diaconu. Mogoșani. Necropola din sec. IV e.n., București, 1970, p. 20, fig. 8, 1.

⁹³ Gheorghe Diaconu. Mogoșani..., p. 22-23, fig. 8, 2, 3.

de depuneri arheologice al cimitirului de la Brăviceni nu prezintă nici un fel de ornamentație. Celelalte două căni însă sunt decorate pe partea superioară a corpului cu linii incizate orizontale.

În stadiul actual al cercetărilor cănile incluse în *varianta e* nu pot fi datate exact, deoarece ele au apărut în contexte arheologice care nu permit fixarea unei cronologii mai strânse. În linii mari, oenochoele mici, cu corpul bitronconic și marginea evazată se datează către mijlocul și în a doua jumătate a sec. IV p.Chr. Aproximativ aceeași cronologie (a doua jumătate a sec. IV) propune pentru aceste cănițe, numite „de tip Dănceni”, arheologii B.V. Magomedov și S.V. Didenko⁹⁴. Pentru moment cunoaștem o singură analogie apropiată pentru recipientele în discuție, și anume cănița din mormântul 44 de la Polocin⁹⁵.

Varianta f (fig. 5, 3) nu este reprezentată decât printr-o singură cană, care a fost descoperită în necropola de la Ciocîlteni (mormântul 21). Ea are corpul de formă bitronconică, cu diametrul maxim în jumătatea inferioară, marginea scundă, dreaptă și fundul inelar. Toarta, modelată dintr-un fir oarecum circular în secțiune, este prinsă grosolan cu un capăt sub margine, iar cu celălalt de umăr. Este de dimensiuni medii, cu înălțimea de 15,3 cm. Trebuie notat că recipientul respectiv a fost lucrat cu stângăcie și imperfecțiune, fapt ce nu poate fi pus decât pe seama unui meșter începător.

În ceea ce privește cronologia, cana cu gura treflată de factură romană de la Ciocîlteni se datează pe baza unei cataramă și a unei fibule de bronz cu piciorul înfășurat, corpul din bandă și resortul scurt, în al treilea sfert al sec. IV p.Chr.

Din câte cunoaștem până în prezent, o oenochoe identică cu cea descoperită în mormântul 21 al necropolei de la Ciocîlteni nu a mai fost reperată în cuprinsul culturii Sântana de Mureș-Černjachov. Un vas relativ asemănător, dar cu umărul mai ridicat, toarta din bandă și fundul ușor profilat, a fost semnalat în necropola birituală de la Mogoșani (mormântul 18)⁹⁶.

Varianta g (fig. 5, 7) conține și ea un singur recipient, pus ca vas de ofrandă în mormântul 3 al necropolei de la Cealîc. Este vorba de o cană de

---

⁹⁴ Б. В. Магомедов, С. В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 339.

⁹⁵ Ion Ioniță, Mircea Mamalaucă, Vlad Vornic. Antichitatea târzie..., p. 82, nr. 407.

⁹⁶ Gheorghe Diaconu. Mogoșani..., p. 24, fig. 8, 4.

dimensiuni mari, cu corpul globular, gâtul larg cilindric, buza îngroșată și fundul inelar, abia profilat. Toarta, aproximativ ovală în secțiune, cu două șanțuri longitudinale pe latura exterioară, este fixată cu capătul de sus direct de buză, iar cu cel de jos de umărul vasului. Pe gât este decorat prin câteva caneluri ușoare. În lipsa altor elemente de datare, fiind singurul obiect de inventar al mormântului în care s-a aflat, vasul în discuție poate fi atribuit, în linii generale, celei de a doua jumătăți a sec. IV p.Chr.

Din câte știm, această formă de oenochoe romană nu a fost atestată deocamdată în alte complexe ale culturii Sântana de Mureș-Černjachov. Vase oarecum asemănătoare se întâlnesc însă în necropola romană de la Sucidava⁹⁷ și în complexe databile în sec. IV-VI p.Chr. din Dobrogea⁹⁸.

Varianta b (fig. 5, 1, 2) este reprezentată prin două căni de dimensiuni reduse, cu gura trilobată, gâtul larg, corpul sferoidal, caneluri sau linii incizate pe umăr și fundul inelar. Toarta pornește de sub buză și se oprește pe diametrul maxim. Un exemplar a fost descoperit într-un mormânt distrus de la Cantemir, iar altul în mormântul 286 al necropolei de la Budești împreună cu fragmente de la alte trei vase lucrate la roată pe plan local, elemente care însă nu oferă posibilitatea unei datări restrânse. În linii mari, vasele se datează către mijlocul și în a doua jumătate a sec. IV p.Chr. Momentan cunoaștem o singură analogie pentru această oenochoe, și anume cănița din mormântul 44 de la Spanțov⁹⁹.

Varianta i (fig. 2, 1) conține o cană de dimensiuni medii, cu corpul piriform puțin evidențiat, având diametrul maxim în partea lui inferioară, gâtul îngust, toarta din bandă, cu partea de sus prinsă pe gât în poziție perpendiculară, și fundul ușor profilat, cu baza plată. A fost descoperită întâmplător în cuprinsul unei așezări de tip Sântana de Mureș de la Budăi. Este important de subliniat că vasul respectiv adăpostea un tezaur de monede de argint din vremea împăratului Constantius II (337-361)¹⁰⁰. Analogii apropiate, deși nu perfecte, găsim în nordul Moldovei, la Miorcani

---

⁹⁷ Gheorghe Popilian, Dorel Bondoc. The Roman and Late Roman cemetery of Sucidava-Celei. The excavation from 1969-1983, Craiova, 2012, p. 185, 188, pl. CII, Grave 345; CV, Grave 358.

⁹⁸ Andrei Opaț. Aspecte ale vieții economice din provincia Scythia (secolele IV-VI p.Chr.), București, 1996, p. 115-116, pl. 46, 6; Andrei Opaț, Local and Imported Ceramics in the Roman Province of Scythia (4-6 centuries AD), In: BAR. International Series 1274, Oxford, 2004, p. 62, pl. 45, 6.

⁹⁹ Bucur Mitrea, Constantin Preda. Necropole..., p. 31, fig. 70, 1.

¹⁰⁰ А. А. Нудельман, Э. А. Рикман. Два клада..., с. 143-145.

și Lețcani, în morminte de înhumăție datate spre mijlocul și în a doua parte a sec. IV p.Chr.¹⁰¹. Un vas relativ asemănător, având însă corpul mai bombat, a fost semnalat și în marea necropolă romano-bizantină de la Callatis¹⁰².

Varianta j (fig. 10, 5) este documentată prin partea superioară a unei căni confecționate dintr-o pastă zgrunțuroasă, cu mult nisip în compoziție, având suprafața exterioară acoperită cu angobă alburie; prezintă ciocul de scurgere puternic profilat, cu decor din caneluri orizontale sub margine, gâtul relativ îngust și toarta, din care s-a păstrat doar un rest, fixată cu capătul superior de gât. A fost găsit la Sobari, în ruinele locuinței 2, care datează în a doua parte a sec. IV – începutul veacului următor. Fără analogii.

Un număr de cinci oenochoe, și anume cele semnalate în așezările de la Budești (fig. 10, 2), Bulboaca (fig. 10, 6-7), Lozova (fig. 10, 3) și Vișoara (fig. 11, 12), fiind reprezentate prin fragmente ne semnificative, nu au putut fi încadrate tipologic. Ca timp, aparțin sec. IV p.Chr., mai curând celei de a doua jumătăți a acestui veac, fără a fi o datare foarte exactă.

Ulcioare. Utilizate cu predilecție pentru păstrarea lichidelor, ulcioarele constituie o altă categorie a ceramicii provincial-romane documentată relativ bine în complexele culturii Sântana de Mureș-Černjachov din regiunea pruto-nistreană. Din câte cunoaștem, până acum au fost identificate sigur cel puțin 18 vase de acest fel întregi sau aproape întregi, provenind din diferite așezări și necropole: Budești (3 exemplare/locuința 10 și mormintele 57 și 324)¹⁰³, Nagornoe (4 ex./mormintele 5, 38, 61 și 87)¹⁰⁴, Brăviceni (2 ex./mormintele 49 și 87)¹⁰⁵, Ciocîlteni (2 ex./mormintele 3 și 46)¹⁰⁶, Slobozia-Chișcăreni (2

---

¹⁰¹ Ion Ioniță, Necropola din secolul IV de la Miorcani (jud. Miorcani), In: Cercetări Istorice, 5, Iași, 1974, p. 91, fig. 6, 5; Cătălina Bloșiu, Necropola din secolul al IV-lea e.n. de la Lețcani (jud. Iași), In: Arheologia Moldovei, VIII, 1975, p. 229, 235. fig. 14, 10; 43, 7.

¹⁰² Constantin Preda, Callatis. Necropola romano-bizantină, București, 1980, p. 28, pl. XI, LXI, M103.

¹⁰³ Vlad Vornic, Așezarea și necropola de tip Sântana de Mureș-Černjachov de la Budești, Chișinău, 2006, p. 234-235, fig. 41, 9; 73, 14; 103, 35.

¹⁰⁴ А. В. Гудкова, А.А. Росохатский, М. М. Фокеев. Работы..., с. 1, 5; Б. В. Магомедов, С. В. Диденко, Краснолаковая керамика..., с. 335-337, fig. 6, 3, 8.

¹⁰⁵ Vasile Grosu, Vlad Vornic, Larisa Ciobanu, Ceramica romană..., p. 107-108, fig. 3A, 2; 5, 2.

¹⁰⁶ Alexandru Levinschi, Raport... nr. 325, p. 16, fig. 5, 4; Alexandru Levinschi, Raport... nr. 341, p. 25, fig. 9, 2.

ex./mormintele 20 și 36)¹⁰⁷, Băcioi (1 ex./mormânt distrus)¹⁰⁸, Belen'koe (1 ex./mormântul 131)¹⁰⁹, Cealic (1 ex./mormântul 25)¹¹⁰, Furmanovka (1 ex./mormânt distrus)¹¹¹, Lipoveni (2 ex./morminte distruse)¹¹², Gotești (1 ex./descoperire întâmplătoare)¹¹³ și Vărvăreuca (1 ex./descoperire fortuită)¹¹⁴. Tot categoriei ulcioarelor sau cănilor ar mai putea aparține un recipient cu toartă găsit într-o așezare de tip Sântana de Mureș de la Bleșteni (nerecuperat)¹¹⁵, vasele înalte cu partea superioară lipsă de la Slobozia-Chișcăreni (mormintele 1 și 25)¹¹⁶ (fig. 10, 10,14), Brăviceni (mormântul 158)¹¹⁷ (fig. 10, 13) și Petrești (mormântul 182) (fig. 10, 9), precum și unele dintre fragmentele ceramice mai mult sau mai puțin caracteristice semnalate în stațiunile de la Budești (fig. 11, 1-5; 13, 15), Comrat (fig. 11, 13, 14, 17-19), Delacău (fig. 11, 9,15,16), Giurgiulești (fig. 12, 5,6,9-13), Cholmskoe (fig. 8, 8), Sobari (fig. 10, 11), Ustia, Zaim și Zăicana¹¹⁸.

La fel ca și în cazul cănilor cu gura trilobată, cele mai multe dintre ulcioarele întregi sau întregibile au fost găsite în necropole, fiind depuse ca vase de ofrandă, probabil cu băuturi, în morminte de înhumăție. Este interesant de remarcat că, așa cum s-a putut observa, de cele mai dese ori recipientele respective, ca de altfel și cănila cu gura trilobată, erau dispuse în cadrul mormintelor lângă cap sau, mai rar, în zona picioarelor defuncțiilor¹¹⁹.

În general, ulcioarele sunt confecționate dintr-o pastă fină de culoare roșie sau gălbui-cărmăzie, o parte dintre ele având suprafața

¹⁰⁷ A. Н. Левинский, Лазо..., с. 136, 149, рис. 17, 4; 31, 3.

¹⁰⁸ А.А. Нудельман, Э.А. Рикман. Новые находки памятников первых веков нашей эры в Молдавии, *Ип: Археология, этнография и искусствоведение Молдавии*, Кишинев, 1968, с. 173-180, рис. 5, 4; Э.А. Рикман, *Этническая история...*, с. 127, рис. 34, 3.

¹⁰⁹ Boris Magomedov. Belen'koe..., p. 188, pl. I, 129; Б.В. Магомедов, С.В. Диденко, *Краснолаковая керамика...*, с. 332, 339, рис. 4, 7.

¹¹⁰ Т. А. Щербакова. Могильник..., с. 156, fig. 9, 15.

¹¹¹ Б. В. Магомедов, С.В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 335, рис. 6, 1.

¹¹² Э. А. Рикман. Памятники..., с. 60, рис. 19. Un al doilea vas, ce provine tot dintr-un mormânt distrus și se află într-o colecție privată a unui localnic, este inedit (informații oferite cu amabilitate de dl dr. Sergiu Matveev).

¹¹³ Э. А. Рикман. Этническая история..., с. 243-244, рис. 30,31.

¹¹⁴ Э. А. Рикман. Этническая история..., с. 227, рис. 28, 1.

¹¹⁵ Э. А. Рикман. Памятники..., с. 37.

¹¹⁶ А. Н. Левинский. Лазо..., с. 123, 141, рис. 3, 10; 23, 4.

¹¹⁷ Vasile Grosu, Vlad Vornic, Larisa Ciobanu. *Ceramica romană...*, p. 117-118, fig. 6B, 2

¹¹⁸ Э. А. Рикман. Этническая история..., с. 227

¹¹⁹ Э. А. Рикман. Этническая история..., с. 107.

exterioară acoperită cu vopsea de nuanță roșie sau brună. În funcție de caracteristicile morfologice pe care le prezintă, se pot distinge mai multe tipuri, dintre care unele au variante.

Tipul 1, cel mai bine reprezentat, cuprinde câni cu gâtul îngust, tronconic, corpul piriform, umerii coborâți și fundul inelar. După dimensiuni și unele detalii de profil, ele pot fi grupate în două variante:

Varianta a (fig. 6, 2,4; 7, 1-4; 8, 9) include cel puțin nouă recipiente, întregi sau aproape întregi, descoperite în necropolele de la Nagornoe (mormintele 38, 61 și 87), Brăviceni (mormântul 87), Slobozia-Chișcăreni (mormântul 20), Băcioi (mormânt distrus), Furmanovka (mormânt distrus), Lipoveni (mormânt distrus), precum și în așezarea de la Gotești (descoperire fortuită). Aceste ulcioare sunt de dimensiuni mari, cu înălțimea variind între 24 și 33 cm, iar corpul, de formă ovoidală cu diametrul maxim în jumătatea lui inferioară, are de obicei o siluetă zveltă. Torțile sunt lungi și au capătul de sus lipit oblic sau aproape perpendicular pe gât, iar cel de jos – oblic pe umăr. Ca ornament, majoritatea recipientelor prezintă pe partea de sus a corpului și pe gât benzi de linii orizontale ușor incizate, iar pe suprafața exterioară sunt acoperite cu vopsea roșie. Tot acestei variante de ulcioare aparțin după toate aparențele și vasele, din care s-au păstrat doar cioburi din partea lor superioară, descoperite în necropola de la Cholmskoe (fig. 8, 8) și în așezarea de la Comrat (fig. 11, 17,18). În cuprinsul culturii Sântana de Mureș-Černjachov vase de acest fel, cu sau fără vopsea roșie la exterior, s-au mai semnalat în necropolele de la Bârlad-Valea Seacă (mormintele 336 și 501)¹²⁰, Spanțov (mormântul 66)¹²¹ și Alexandru Odobescu (mormântul 18)¹²².

Referitor la cronologie, notăm că mormintele în care s-au găsit ulcioare de lut romane, cu corpul piriform de dimensiuni mari, se datează în a doua jumătate a secolului IV – începutul secolului următor. Este interesant de remarcat că unele din aceste complexe, cum ar fi de pildă mormântul 87 al necropolei de la Brăviceni, se pot atribui, pe baza unor fibule cu placă și semidisc și altor elemente, fazei finale a culturii Sântana de

---

¹²⁰ Vasile Palade. Așezarea și necropola de la Bârlad-Valea Seacă (sfârșitul sec. al III-lea – a doua jumătate a sec. al V-lea), București, 2004, p. 129, 139, fig. 221, 1; 265, 12.

¹²¹ Bucur Mitrea, Constantin Preda. Necropole..., p. 39, fig. 92, 6.

¹²² Bucur Mitrea, Constantin Preda. Necropole..., p. 101, fig. 242, 5.

Mureș-Černjachov, proiectată de cei mai mulți cercetători în etapa timpurie a epocii hunice (376-420)¹²³.

În tipologia realizată de B.V. Magomedov și S.V. Didenko ulcioarele incluse de noi în *tipul 1a* au fost atribuite tipului „Opaïț III” și datate în a doua jumătate a sec. IV – începutul sec. V p.Chr.¹²⁴. Facem însă precizarea că *tipul III* de ulcioare după A. Opaïț nu este unul omogen, cuprinzând mai ales *lekythoi* cu gâtul îngust, tronconic, decorat cu linii incizate orizontale, corpul puternic bombat, având dimensiuni mijlocii, cu înălțimea de cca 20 cm¹²⁵.

Varianta b (fig. 8, 1-3). Ulcioare de dimensiuni mai mici, cu înălțimea de cca 15-17 cm, corpul piriform, gâtul îngust tronconic, prevăzut cu caneluri sau cu o mică proeminență în zona de prindere a capătului de sus al torții, marginea evazată și toarta, din bandă, ovală sau circulară în secțiune, prinsă cu un capăt de gât, iar cu celălalt de umăr. S-au descoperit patru ulciorușe întregi aparținând acestei variante, în necropolele de la Brăviceni (mormântul 49), Budești (mormântul 57), Ciocîlteni (mormântul 3) și Lipoveni (mormânt distrus). Tot din această serie ar putea face parte și vasele cu gura distrusă *ab antiquo*, găsite în cimitirele de la Brăviceni (mormântul 158) (fig. 10, 13) și Petrești (mormântul 182) (fig. 10, 9). Este interesant de remarcat că, spre deosebire de exemplarele din *tipul 1a*, majoritatea ulcioarelor din această grupă nu prezintă la exterior vopsea roșie. De asemenea, notăm că, așa cum arată datele arheologice, ulcioarele de *tipul 1b* sunt slab documentate în complexe din alte zone de răspândire a culturii Sântana de Mureș-Černjachov. De fapt, în bibliografia avută la dispoziție am găsit o singură analogie directă pentru vasele la care ne referim în aria vestică a acestei culturi, anume un ulcioruș de lut roman descoperit în mormântul 16 al necropolei de la Polocin¹²⁶. În schimb, mai multe vase asemănătoare, dar nu identice, au fost semnalate în unele așezări și necropole din provincia Scythia, fiind incluse într-o clasificare mai recentă a lui A. Opaïț în *tipul I-A* de *lekythoi*, datat cu preponderență în sec. IV

---

¹²³ Bucur Mitrea, Constantin Preda. Necropole..., p. 101; Octavian Liviu Șovan. Necropola..., p. 177, p. 186, 189; Б. В. Магомедов, С. В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 336.

¹²⁴ Б. В. Магомедов, С. В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 336.

¹²⁵ Andrei Opaïț. Local and Imported Ceramics..., p. 71, pl. 49, 1-3.

¹²⁶ Ion Ioniță, Mircea Mamalaucă, Vlad Vornic. Antichitatea târzie..., p. 99, nr. 444.

p.Chr¹²⁷. Referitor la cronologia ulcioarelor din mediul culturii Sântana de Mureș, precizăm că ele s-au găsit în morminte datate în general la mijlocul și în a doua jumătate a sec. IV p.Chr¹²⁸.

Tipul 2 (fig. 8, 7) conține un ulcior de dimensiuni mijlocii, cu înălțimea de cca 21 cm, având gura ruptă din vechime. Corpul este ovoidal, bine proporționat, gâtul ușor tronconic cu baza mică jos, marginea simplă și fundul inelar. La baza gâtului și pe corp are ca decor trei benzi de striuri orizontale. A fost descoperit în mormântul de inhumație 324 al necropolei de la Budești, ce aparține fazei a II-a de evoluție a complexului, proiectată de noi în treimea mijlocie a sec. IV p.Chr.¹²⁹. Un ulcior de formă și dimensiuni asemănătoare, dar având caneluri în spirală pe corp, a fost semnalat în cimitirul înrudit de la Mihălășeni (mormântul 220)¹³⁰. O.L. Șovan a separat vasul la care ne referim într-un tip aparte de căni de import romane (*tipul 3*), considerând că „singurele analogii apropiate pentru acest tip de cană sunt cele din necropola de la Callatis”¹³¹. Se cuvine de subliniat însă că ulcioarele la care face trimitere autorul citat sunt totuși de formă și dimensiuni diferite de recipientele de la Mihălășeni și Budești, aparținând la un tip deosebit¹³². De altfel, acest din urmă tip de ulcioare este documentat și în unele complexe de epocă romană târzie din sudul spațiului pruto-nistean (a se vedea *tipul 7* din clasificarea de față).

Tipul 3 (fig. 8, 4) este reprezentat printr-un ulcior de dimensiuni mijlocii, cu înălțimea de 16,5 cm, descoperit în mormântul 36 al cimitirului de la Slobozia-Chișcăreni. Se caracterizează prin corp bitronconic alungit, cu diametrul maxim în partea lui inferioară, decor constând din linii incizate orizontale pe umăr, gât îngust, gura pâlniformă, toarta din bandă cu o șanțuire pe latura exterioară și fundul inelar. Pe baza unui pahar de sticlă *tip Eggers 228* găsit în același mormânt și a altor indicii, se poate aprecia că ulciorul la care ne referim se datează în a doua jumătate a sec. IV p.Chr., mai degrabă în al treilea pătrar al acestui veac. Deocamdată nu am găsit analogii.

---

¹²⁷ Andrei Opaț. Local and Imported Ceramics..., p. 70, pl. 47, 1, 2, 4.

¹²⁸ Vlad Vornic. Așezarea și necropola..., p. 241; Vasile Grosu, Vlad Vornic, Larisa Ciobanu, Ceramica romană..., p. 108.

¹²⁹ Vlad Vornic. Așezarea și necropola..., p. 241.

¹³⁰ Octavian Liviu Șovan. Necropola..., p. 177, pl. 120, 8; Ion Ioniță, Mircea Mamalaucă, Vlad Vornic, Antichitatea târzie..., p. 39, nr. 184.

¹³¹ Octavian Liviu Șovan. Necropola..., p. 177.

¹³² Constantin Preda. Callatis..., p. 25-27, pl. IX-XI.

Tipul 4 (fig. 9, 1) include un vas de dimensiuni mari (H 35 cm) puternic fragmentat, descoperit în locuința 10 a așezării de la Budești. Recipientul este lucrat din pastă pastă fină roșiatică, cu nisip mărunț în compoziție, și suprafața exterioară acoperită cu vopsea roșiatică-maronie. Are fundul inelar foarte puțin profilat, corpul piriform alungit, umerii puternic reliefați. Toarta este prinsă de gâtul cilindric înalt și umăr. Marginea este evazată, cu caneluri orizontale. Pe umăr are un decor ce constă din linii orizontale incizate. Un fragment de buză, prezentând pe latura exterioară linii orizontale adâncite drept decor, descoperit în locuința 1 a aceleiași așezări, ar putea proveni de la un ulcior de formă asemănătoare, dar nu identică (fig. 11, 11). Analogii directe pentru ulciorul din locuința 10 de la Budești pentru moment nu se cunosc în cuprinsul culturii Sântana-černjachov. În opinia lui B.V. Magomedov și S.V. Didenko, vasul în discuție ar corespunde tipului „Opaïț III-A” de ulcioare, răspândit în zona Dunării de Jos în sec. IV-VI¹³³ p.Chr. Trebuie arătat însă că, așa cum se poate ușor constata, ulcioarele de *tipul III-A* după tipologia lui A. Opaïț sunt numai relativ asemănătoare, dar nu identice, cu recipientul de la Budești, ele având dimensiuni mai mici, corpul aproape cilindric și fundul plat¹³⁴. Cât privește cronologia, pe baza unui fragment de pahar conic de sticlă și a unei spade-pumnal de fier descoperite în aceeași locuință 10 din așezarea de la Budești, ulciorul nostru se încadrează în a doua jumătate a sec. IV – începutul sec. V p.Chr.¹³⁵.

Tipul 5 (fig. 9, 2) este documentat printr-un singur exemplar descoperit în mormântul 46 al necropolei de la Ciocîlteni. Ulciorul are dimensiuni medii (Î 17,2 cm) și prezintă corpul bombat, cu diametrul maxim în treimea superioară, gâtul cilindric, îngust și scurt, decorat cu două linii incizate orizontale, marginea ușor evazată, toarta circulară în secțiune, prinsă de gât și umăr, și fundul larg concav; gura ruptă *ab antiquo*. Cronologic, recipientul în discuție se încadrează în limitele sec. IV p.Chr., poate spre mijlocul acestuia ori în al treilea sfert al veacului respectiv. Menționăm că el a fost găsit împreună cu alte trei vase lucrate la roată pe plan local, elemente care însă nu oferă posibilitatea unei datări restrânse. În

¹³³ Б. В. Магомедов, С. В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 337.

¹³⁴ Andrei Opaïț. Local and Imported Ceramics..., p. 64, pl. 49, 6.

¹³⁵ Vlad Vornic. Așezarea și necropola..., p. 60, 194, 212, fig. 45, 2, 5; Б.В. Магомедов, С.В. Диденко, Краснолаковая керамика..., с. 337.

literatura de specialitate disponibilă nu am găsit analogii directe pentru acest vas printre descoperirile culturii Sântana de Mureș-černjachov.

Tipul 6 (fig. 6, 1) conține un ulcior fără decor de dimensiuni relativ mari (Î 26 cm), cu gâtul scund, marginea puternic evazată, corpul piriform, având diametrul maxim în jumătatea inferioară, toarta cu două caneluri pe latura exterioară, prinsă de gât și de umăr, și fundul inelar. A fost depus ca vas de ofrandă în mormântul 131 al necropolei de la Belen'koe, care se încadrează pe baza unei perechi de fibule cu placă și semidisc de argint de dimensiuni mari în ultimul pătrar al sec. IV p.Chr. și în primele decenii ale veacului următor¹³⁶. Un ulcior întrucâtva asemănător, însă ornamentat cu linii orizontale pe gât și umăr, s-a găsit în mormântul 26 al necropolei de la Koblevo, datat la mijlocul și în al treilea sfert al sec. IV p.Chr.¹³⁷. Analogii mai apropiate tipologic, dar nu și geografic, sunt cunoscute la Callatis¹³⁸ și în unele complexe funerare de sec. IV din Crimeea (Kilen-Balka, Družnoe, Inkerman)¹³⁹.

Tipul 7 (fig. 8, 5) cuprinde și el un singur ulcior, descoperit în mormântul 5 al necropolei de la Nagornoe, care aparține, ca timp, celei de a doua jumătăți a sec. IV – începutului veacului următor¹⁴⁰. Ca formă, el se înfățișează cu corpul sferoidal, gâtul ușor tronconic, marginea dreaptă, toarta din bandă, prinsă oblic de gât și de umăr, și fundul inelar, foarte îngust. Este decorat cu o bandă de striuri ce pornesc de pe umăr și se opresc sub partea cea mai bombată a vasului, o nervură în relief sub buză și cu două linii incizate la baza gâtului. În mediul culturii Sântana de Mureș-černjachov deocamdată nu cunoaștem analogii directe pentru acest ulcior. Un vas similar, dar cu corpul mai zvelt, a fost semnalat într-un mormânt sarmatic cu catacombă de la Novosel'skoe-Čamș, datat cu ajutorul unei

---

¹³⁶ Boris Magomedov. Belen'koe..., p. 88; Б. В. Магомедов, С. В. Диденко, Краснолаковая керамика..., с. 333.

¹³⁷ Э. А. Сымонович. Коблевский и Ранжевский могильники около г. Одессы. In: Могильники черняховской культуры, Москва, 1979, рис. 10, 5; Б. В. Магомедов, С. В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 332, рис. 4, 1.

¹³⁸ Constantin Preda. Callatis..., p. 27, pl. XI, LXVII, M161.

¹³⁹ Б. В. Магомедов, С. В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 333, рис. 4, 8, 9.

¹⁴⁰ Б. В. Магомедов, С. В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 337; А.В. Гудкова. I-IV вв. в Северо-Западном Причерноморье (Культура оседлого населения), In: Stratum plus, 4, 1999, с. 366.

amfore de *tip Inkerman* în cursul sec. IV p.Chr.¹⁴¹. Foarte frecvent apar ulcioarele de acest tip în mormintele de sec. IV p.Chr. din marea necropolă romano-bizantină de la Callatis, cercetată și publicată de C. Preda, care pledează convingător pentru caracterul funerar al acestor recipiente¹⁴². Deși mai rar, ulcioarele cu corpul striat se întâlnesc și în alte localități urbane din Scythia (Beroe, Histria, Aegyssus, Tomis, Sacidava), precum și în unele centre antice din estul Mediteranei (Atena, Efes, Isthmia, Pergamon) și din Crimeea (Chersones, Panticapeum ș.a.)¹⁴³. Cât privește originea, A. Opaș se pronunță pentru atribuirea ulcioarelor cu corpul striat unor centre de producție aflate în zona microasiatică¹⁴⁴, deși nu trebuie exclusă existența unor ateliere de olărie care realizau astfel de vase nici în Dobrogea sau în alte regiuni de tradiție culturală greacă.

Tipul 8 (fig. 10, 12) include un ulcior miniatural (H 9 cm) cu corpul sferoidal, gâtul îngust cilindric, marginea ușor îndoită în afară și fundul concav; gura și toarta din bandă, care se prindea de buză și umăr, sunt rupte din antichitate. A fost găsit în mormântul 25 (cenotaf) al necropolei de la Cealic, fiind depus ca vas de ofrandă, împreună cu alte trei recipiente ceramice de tipuri diferite lucrate pe plan local, care însă nu prezintă valoare cronologică¹⁴⁵. În lipsa altor elemente de datare, vasul în discuție poate fi atribuit, în linii generale, celei de a doua jumătăți a sec. IV p.Chr. Momentan nu cunoaștem corepondențe pentru acest ulcioruș.

Tipul 9 (fig. 8, 6) este reprezentat printr-un ulcior cu corpul sferoidal înalt, gâtul îngust cilindric, marginea îngroșată la exterior, toarta prinsă perpendicular de gât și oblic de umăr, și fundul inelar. Provine dintr-un mormânt descoperit întâmplător într-un punct neprecizat din perimetrul com. Vărvăreuca (r. Florești)¹⁴⁶. Deocamdată nu cunoaștem analogii directe pentru acest vas printre descoperirile culturii Sântana de Mureș-černjachov.

---

¹⁴¹ М. М. Фокеев. Позднейшие могильники сарматского времени в степи между Днестром и Дунаем, In: Древности Юго-Запада СССР, Кишинев, 1991, с. 58, рис. 1, 8.

¹⁴² Constantin Preda. Callatis..., p. 25-27, pl. IX-X.

¹⁴³ Constantin Preda. Callatis...; Andrei Opaș, Aspecte ale vieții economice ..., p. 120-121, pl. 50, 10-12; Andrei Opaș. Local and Imported Ceramics..., p. 64-65, pl. 49, 10-12; Б. В. Магомедов, С. В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 334-335.

¹⁴⁴ Andrei Opaș. Aspecte ale vieții economice ..., p. 121; Andrei Opaș, Local and Imported Ceramics..., p. 65.

¹⁴⁵ Т. А. Щербакова. Могильник..., с. 156.

¹⁴⁶ Э. А. Рикман. Этническая история..., с. 227.

Este interesant de consemnat însă că ulcioare de formă asemănătoare, dar lucrate din pastă fină cenușie în ateliere de olărie locale, au fost semnalate în mai multe complexe aparținând acestei culturi, dintre care cităm necropolele de la Budești¹⁴⁷, Polocin¹⁴⁸, Spanțov¹⁴⁹, Iacobeni¹⁵⁰ etc.

Tipul 10 (fig. 11, 2, 9) este prezent prin două fragmente de vase lucrate din pastă fină, de culoare cărămizie sau roșiatică-roz, cu gâtul îngust, gura în formă de pânjie și marginea subțiată, evazată. Toarta, din bandă, se prindea cu capătul superior de cupa pânjiei. Au fost găsite *passim* în așezările de la Budești și Delacău. Par să provină de la niște ulcioare similare sau apropiate tipologic de cele descoperite în stațiunile Sântana de Mureș de la Barcea¹⁵¹, Mărtinești¹⁵², Pietroasele¹⁵³ și Bârlad-Valea Seacă¹⁵⁴.

Castroane. Folosite la aducerea ori servirea mâncării la masă, castroanele constituie o grupă nu prea mare, dar bine reprezentată de ceramică romană de uz casnic, recipiente întregi sau, mai ales, fragmente provenind de la astfel de vase semnalându-se în cel puțin 12 situri de tip Sântana de Mureș-Černjachov din regiunea pruto-nistreană, și anume în așezările de la Budești¹⁵⁵, Bursuceni¹⁵⁶, Căușeni¹⁵⁷, Colibași¹⁵⁸, Comrat¹⁵⁹,

---

¹⁴⁷ Vlad Vornic. Așezarea și necropola..., p. 228, fig. 88, 1.

¹⁴⁸ Ion Ioniță, Mircea Mamalaucă, Vlad Vornic. Antichitatea târzie..., p. 90, nr. 447.

¹⁴⁹ Bucur Mitrea, Constantin Preda. Necropole..., p. 26, fig. 39, 3.

¹⁵⁰ Ion Ioniță. Contribuții..., p. 80, fig. 214, 4.

¹⁵¹ Mircea Nicu, Stela Țau. Necropola birituală din secolul al IV-lea e.n. de la Barcea, jud. Galați, In: Materiale, 1980, p. 421, fig. 7, 8; 8, 2; Stela Țau, Mircea Nicu. Necropola din secolul al IV-lea e.n. de la Barcea (jud. Galați), In: Materiale, 1981, p. 417, fig. 13, 6; Ion Ioniță, Mircea Mamalaucă, Vlad Vornic. Antichitatea târzie..., p. 115, 126, nr. 577, 588, 641.

¹⁵² Victor Bobi. Considerații preliminare..., p. 208, fig. 8, 3, 4.

¹⁵³ Gheorghe Diaconu. Castrul de la Pietroasa, In: Al. Odobescu, Tezaurul de la Pietroasa, Opere, IV, București, 1976, fig. 8, 14.

¹⁵⁴ Vasile Palade. Așezarea și necropola..., p. 204, fig. 166, 10; Ion Ioniță, Mircea Mamalaucă, Vlad Vornic. Antichitatea târzie..., p. 66, nr. 322.

¹⁵⁵ Э. А. Рикман. Раскопки у с. Будешты (к вопросу о населении Днестровско-Прутского междуречья в первых веках н.э.), In: Материалы и исследования по археологии Юго-Запада СССР и РНР, Кишинев, 1960, с. 209, рис. 11, 2; Vlad Vornic, Așezarea și necropola..., p. 53, 236, fig. 34, 16.

¹⁵⁶ О. В. Ларина, Г. И. Постикэ. Археологические памятники..., с. 260, рис. 3, 3; Ion Ioniță, Mircea Mamalaucă, Vlad Vornic. Antichitatea târzie..., p. 51, nr. 242.

¹⁵⁷ С. М. Агулников, А. Н. Левинский. Исследования..., с. 87, рис. 4, 20.

¹⁵⁸ Ion Vlasenco, Alexandru Popa. Noi așezări de tip Sântana de Mureș-Černjachov pe teritoriul Republicii Moldova, In: Hierasus, XI, Botoșani, 2001, p. 91, pl. 9, 9.

¹⁵⁹ Materiale inedite, săpături Em. Rikman.

Giurgiuleşti¹⁶⁰, Ialoveni¹⁶¹, Lozova¹⁶² și Țarigrad¹⁶³, precum și în necropolele de la Brăviceni¹⁶⁴, Belen'koe¹⁶⁵ și Nagornoe¹⁶⁶. Este interesant de consemnat că, așa cum arată descoperirile de până acum, castroanele se întâlnesc mai frecvent în așezări și mai rar în necropole¹⁶⁷, fiind, deci, utilizate mai puțin în practicile funerare decât cămile și ulcioarele.

La fel ca și categoriile de vase romane prezentate mai sus, castroanele sunt lucrate în general dintr-o pastă fină, cu nisip mărunț în compoziție, au culoare roșie sau cărămiziu-gălbuie, majoritatea lor având suprafața interioară și partea superioară a exteriorului acoperite cu vopsea de culoare roșie sau brună de calitate inferioară. După formă, ele pot fi grupate în șase tipuri.

Tipul 1 cuprinde castroane tronconice, cu pereții relativ oblici sau ușor arcuiți și marginea mai mult sau mai puțin îngroșată și îndoită spre interior. În funcție de profilul buzei, se pot distinge câteva variante:

Varianta a (fig. 12, 1; 13, 1, 2, 5, 8, 10) include castroane cu marginea mai mult sau mai puțin îngroșată, carenată. Fragmente de recipiente de acest fel s-au semnalat în așezările de la Comrat, Giurgiuleşti, Lozova, Ialoveni și Țarigrad, precum și în necropola de la Brăviceni. Fiind găsite în stratul de cultură sau la suprafața solului, castroanele respective nu oferă posibilități de precizare a poziției cronologice. În linii generale, ele se plasează în limitele secolului IV p.Chr., mai curând spre mijlocul și în al treilea sfert al acestui veac.

---

¹⁶⁰ Oleg Levițki, Vasile Haheu, Vlad Vornic, Larisa Ciobanu. Așezarea de tip..., p. 331, fig. 18, 1; 23, 2

¹⁶¹ Vlad Vornic, Sergiu Tabuncic. Obiective arheologice din epoca romană identificate în microzona orașului Ialoveni, In: Revista Arheologică, III, nr. 1-2, Chișinău, 2007, p. 331, fig. 9, 10.

¹⁶² Material nepublicat, cercetări de suprafață V. Vornic, I. Ursu, N. Telnov și V. Iarmulski.

¹⁶³ Inedit, periegeze Sergiu Bodean și Eugen Ușurelu.

¹⁶⁴ Vasile Grosu, Vlad Vornic, Larisa Ciobanu. Ceramica romană..., p. 108, fig. 1A, 2; 9, 13.

¹⁶⁵ Boris Magomedov. Belen'koe..., p. 88-89, pl. I, 129.

¹⁶⁶ А. В. Гудкова, А.А. Росохатский, М.М. Фокеев. Работы..., рис. 1, 13; Б.В. Магомедов, С.В. Диденко, Краснолаковая керамика..., с. 326, 340, рис. 2, 18; 8, 4, 6.

¹⁶⁷ În ceea ce privește castroanele fragmentare de culoare cărămizie sau cărămiziu-cenușie descoperite în cimitirele de la Cealic (mormântul 16) și Dănceni (mormântul 39), considerate de autorii săpăturilor ca fiind de import (Т.А. Шербакова. Могильник..., с. 149, рис. 4, 10; И.А. Рафалович. Данчены..., с. 35-36, таб. XIX, 11), precizăm că, așa cum am putut constata, ele sunt de fapt de factură Sântana de Mureș-Cernjachov, prezentând urme clare de ardere secundară.

Varianta b (fig. 13, 3, 4, 7) înglobează castroane cu marginea îngroșată, rotunjită. Un castron spart în bucăți, cu mai multe perforații de la reparație s-a descoperit într-o groapă de provizii (nr. 30) din așezarea de la Bursuceni, iar resturi provenind de la astfel de recipiente – în așezările de la Căușeni și Colibași, precum și în necropola de la Brăviceni. Fiind găsite *passim* sau în complexe care nu conțin elemente de inventar cu posibilități de datare restrânsă, castroanele din această variantă pot fi date, în linii generale, în limitele sec. IV p.Chr.

Varianta c (fig. 13, 6) este reprezentată de un castron întregit de formă tronconică, cu umerii abia evidențiați, buza trasă spre interior, profilată la exterior printr-o carenă pronunțată și fundul inelar, puternic profilat. A fost descoperit la Budești, în ruinele locuinței de suprafață nr. 7, atribuită unei faze mai târzii de existență a așezării, corespunzătoare celei de-a doua jumătăți a sec. IV p.Chr.¹⁶⁸.

Judecând după datele arheologice publicate până acum, tipul de castron tronconic cu marginea îngroșată, arcuită spre interior, pare să lipsească în celelalte regiuni ale culturii Sântana de Mureș-Černjachov. Este interesant de consemnat însă că în primele secole ale erei noi castroanele de acest fel se întâlnesc foarte frecvent în centrele antice de pe litoralul de nord și de vest al Mării Negre, precum și în așezările rurale din *chora* acestora¹⁶⁹. Resturi de castroane de import din pastă roșiatică având marginea îngroșată și îndoită spre interior au fost semnalate și în unele așezări datând din sec. III p.Chr din sudul și centrul interfluviului Prut-Nistru, cum ar fi spre exemplu cele de la Drakulja¹⁷⁰, Etulia (nr. X)¹⁷¹, Cișmichioi¹⁷², Odaia¹⁷³ și

¹⁶⁸ Vlad Vornic. Așezarea și necropola..., p. 51-53, 64, 241.

¹⁶⁹ Т. Н. Книпович. Краснолаковая керамика первых веков нашей эры из раскопок Боспорской экспедиции в 1935-1940 гг., In: Материалы и исследования по археологии, № 25, Москва, 1952, tipurile 14 (M) și 13 (T), p. 303, 304, 315; А.В. Бураков, Козырьское городище рубежа и первых столетий нашей эры, Киев, 1976, с. 90, 91, 95, 96, pl. VII, 22-24, 27; VIII, 1-3, 10, 11, 13-15; A. Rădulescu, Contribuții la cunoașterea ceramicii romane de uz comun din Dobrogea, Pontica, VIII, 1975, p. 352; Н.М. Секерская, Краснолаковая керамика первых веков нашей эры из Никония, In: Северное Причерноморье, Киев, 1984, с. 131, рис. 2, 2,5; В.В. Крапивина, Ольвия: материальная культура I-IV вв. н.э., Киев, 1993, с. 42, 107-108, fig. 45, 1-8, 17, 20, 23, 24; Alexandru Suceveanu, La ceramique romaine des I-III siècles ap. J.-C., Histria, X. Bucarest, 2000, p. 26-27, pl. 5, 40, 42-45, 49.

¹⁷⁰ А. В. Гудкова, М. М. Фокеев. Поселения первой половины I тыс. н.э. на степной речке Дракуля (Низовья Дуная), In: Северное Причерноморье, Киев, 1984, с. 66, 67, рис. 2, 8.

¹⁷¹ Material inedit, săpături T. Ščerbakova.

Ialoveni¹⁷⁴. Destul de bine este reprezentat castronul roman de import cu marginea îngroșată, arcuită spre interior, în complexele funerare sarmatice, așa cum o atestă descoperirile de la Crasnoc¹⁷⁵, Florițoaia¹⁷⁶, Divizija¹⁷⁷, Feștelița¹⁷⁸, Bădragii Noi¹⁷⁹, Pogoraști¹⁸⁰, Petrești¹⁸¹ etc.

Ținem să relevăm, în acest context, că străchinile-castroane de formă tronconică cu marginea îngroșată îndoită spre interior sunt foarte numeroase în centrul de olărie aparținând dacilor liberi de la Pruteni¹⁸². Este interesant de remarcat că marea majoritate a castroanelor din pastă fină cărămizie produse în atelierele de aici au întreaga suprafață interioară și partea de sus a celei exterioare acoperite cu o angobă de culoare roșatică, angobă care imită firnisul de pe exemplarele de factură romană.

Tipul 2 (fig. 13, 13) conține un castron tronconic, scund, cu pereții oblici, marginea relativ înaltă, neîngroșată, aplecată puțin spre interior și fundul inelar. Ar putea fi considerat și o variantă deosebită a tipului 1. Vasul la care ne referim a fost găsit în mormântul 131 al necropolei de la

---

¹⁷² Vlad Vornic, Larisa Ciobanu. Ceramica lucrată la roată din așezările de tip Etulia Cișmichioi I și Cișmichioi II, In: Revista Arheologică, III, nr. 1-2, Chișinău, 2007, p. 175, fig. 5, 11.13.15-17.

¹⁷³ Vlad Vornic, Valeriu Bubulici, Larisa Ciobanu. O așezare dacică din epoca romană descoperită la Odaia (comuna Miciurin, raionul Drochia, Moldova), In: Revista Arheologică, II, nr. 1-2, Chișinău, 2006, p. 358, fig. 4, 1.

¹⁷⁴ Vlad Vornic, Sergiu Tabuncic, Larisa Ciobanu, Vasile Iarmulschi, Ion Ursu. Sondajul în obiectivul arheologic de la Ialoveni-Marginea de sud a orașului, In: Revista Arheologică, IV, nr. 1, Chișinău, 2008, p. 193, fig. 7, 10.

¹⁷⁵ Н. А. Кетрау, Н. А. Серова. Курганная группа у с. Красное, In: Археологические исследования Молдавии (1979-1980), Кишинев, 1983, с. 149, рис. 4, 7; autorii au atribuit în mod greșit mormântul din care provine acest castron culturii scitice.

¹⁷⁶ С. И. Курчатова, А.Н. Левинский. Новые материалы сарматского времени из Попрутья. In: Revista Arheologică, III, nr. 1-2, Chișinău, 2007, с. 317-318, рис. 4, 1.

¹⁷⁷ Л.В. Субботин, А.Н. Дзиговский. Сарматские древности Днестро-Дунайского междуречья. II. Курганные могильники Дивизийский и Белолесский, Киев, 1990, рис. 3, 10.

¹⁷⁸ С. М. Агульников. Сарматские курганные могильники в Нижнем Поднестровье, In: Никоний и античный мир Северного Причерноморья, Одесса, 1997, с. 279, 281, рис. 2, 14.

¹⁷⁹ С.И. Курчатова, О.В. Симоненко, А.Ю. Чирков. Сарматський військний могильник на середньому Пруті, In: Археологія 1, Київ, 1995, с. 118, 119, рис. 11, 6.

¹⁸⁰ Ion Ioniță. Noi descoperiri sarmatice pe teritoriul Moldovei, In: Arheologia Moldovei, II-III, 1964, p. 312, fig. 6.

¹⁸¹ Material nepublicat, cercetări S. Kurceatov, S. Ćirkov și E. Jarovoj.

¹⁸² Vlad Vornic, Nicolai Telnov, Valeriu Bubulici, Larisa Ciobanu. Pruteni. Un centru de olărie dacic din epoca romană (cercetările din anii 2001 și 2003), Chișinău, 2007, p. 79, tipul 1.

Belen'koe, datat, precum deja am arătat, cu ajutorul unor fibule de argint cu placă și semidisc în ultimul pătrar al sec. IV – începutul veacului următor. Constituie, împreună cu un fragment provenind de la un recipient similar descoperit în așezarea înrudită de la Kamenka-Ančekrak¹⁸³, varianta „Belen'koe, M. 131” a castroanelor de formă tronconică după clasificarea lui B. Magomedov și S. Didenko, cu datare în a doua jumătate a sec. IV p.Chr.¹⁸⁴. Un castron roman întreg de formă asemănătoare, având însă pe latura exterioară a buzei caneluri orizontale, s-a identificat în necropola de tip Sântana de Mureș de la Copuzu¹⁸⁵. Alte analogii, dar tot nu perfecte, mai găsim la Kaborga și Viktorovka, în complexe datate în al doilea sfert al sec. IV p.Chr. și, respectiv, în a doua treime a aceluiași veac¹⁸⁶.

Tipul 3 (fig. 13, 12) este reprezentat printr-un castron scund, cu pereții oblici, umerii abia evidențiați, marginea dreaptă neîngroșată, cu o șanțuire la exterior, și fundul inelar. A fost descoperit în mormântul 18 al necropolei la Nagornoe, încadrat cronologic în al treilea pătrar al sec. IV p.Chr.¹⁸⁷. Deocamdată cu cunoaștem corespondențe apropiate pentru acest recipient în cuprinsul culturii Sântana de Mureș-Černjachov.

Tipul 4 (fig. 12, 2) este reprezentat printr-un fragment provenind de la un castron de formă bitronconică, decorat pe umăr cu striuri orizontale. Castroanele bitronconice de factură provincial-romană se întâlnesc extrem de rar în complexe de culturii Sântana de Mureș-Černjachov. Un exemplar întreg, înalt, cu marginea evazată și fundul inelar, dar lipsit de ornament, a fost descoperit în stratul arheologic al necropolei de la Mihălășeni¹⁸⁸, iar fragmente provenind de la castroane bitronconice s-au semnalat în așezarea contemporană de la Iași-Fabrica de cărămizi¹⁸⁹.

Tipul 5 (fig. 13, 11) este prezent printr-un castron de dimensiuni mici descoperit la Nagornoe, în mormântul 67, ce aparține, ca timp, ultimei treimi a sec. IV p.Chr.¹⁹⁰. Vasul are corpul semisferic, umerii puțin

---

¹⁸³ Б. В. Магомедов. Каменка-Анчекрак. Поселение черняховской культуры, Киев, 1991, рис. 19, 7.

¹⁸⁴ Б. В. Магомедов, С. В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 324-325.

¹⁸⁵ Crișan Mușețeanu. Necropola din secolul al IV-lea e.n. de la Copuzu, In: Cultură și civilizație la Dunărea de Jos, 2, Călărași, 1986, fig. 4, 8.

¹⁸⁶ Б. В. Магомедов, С. В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 323-325, рис. 2, 2, 3.

¹⁸⁷ Б. В. Магомедов, С. В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 326.

¹⁸⁸ Octavian Liviu Șovan. Necropola..., p. 129, pl. 325, 225.

¹⁸⁹ Ion Ioniță, Așezarea..., p. 294, fig. 9,1.

¹⁹⁰ Б. В. Магомедов, С. В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 340.

evidențiați, fundul inelar și marginea îndoită la orizontală, decorată pe partea superioară cu alveole circulare, iar pe latura exterioară cu creștături. Castroane sau boluri de formă asemănătoare sunt cunoscute în atelierile de olărie de la Telița-Valea Morilor, datate în a doua jumătate a sec. IV – primul pătrar al veacului următor¹⁹¹. Aceste vase nu reprezintă altceva decât transpunerea în lut a unor boluri de argint, care erau foarte la modă în sec. IV-V¹⁹².

Tipul 6 (fig. 12, 24) conține un castron cu trei torți descoperit în același cimitir de la Nagornoe (mormântul 60), atribuit cronologic celei de a doua jumătăți a sec. IV – începutul sec. V. Recipientul este înalt, cu corpul rotunjit, gâtul cilindric, marginea răsfrântă la orizontală și fundul inelar; pe umăr și gât prezintă un decor realizat prin ștampilare. Pentru moment nu cunoaștem analogii exacte pentru acest vas. Așa cum au remarcat și alți cercetători¹⁹³, castronul la care ne referim prezintă anumite similitudini cu vasele cu două torți de *tip 4* după Gh. Popilian, răspândite în prima parte a sec. III p.Chr. în provinciile romane Dacia și Moesia Inferior¹⁹⁴.

Amforete. Cunoscute și cu numele de amfore de masă, amforidioane sau ulcioare cu două torți și întrebuițate îndeosebi la păstrarea lichidelor¹⁹⁵, vasele din această categorie sunt mai slab documentate în mediul culturii Sântana de Mureș-Černjachov. Din câte știm, până acum în spațiul pruto-nistean au fost descoperite doar trei asemenea recipiente, în necropolele de la Bălțata (mormântul 1)¹⁹⁶, Ciocîlteni (mormântul 3)¹⁹⁷ și Tighina/Bender (mormânt distrus)¹⁹⁸. După formă, ele se grupează în două tipuri:

---

¹⁹¹ Victor Baumann. Așezări rurale antice la gurile Dunării. Contribuții arheologice la cunoașterea habitatului rural (sec. I-IV p.Chr.), Tulcea, 1995, p. 409, pl. IV, 5, 7, 10; Andrei Opaț. Aspecte ale vieții economice..., p. 134, pl. 54, 4, 6-7.

¹⁹² Andrei Opaț. Aspecte ale vieții economice..., p. 134.

¹⁹³ Б. В. Магомедов, С. В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 340.

¹⁹⁴ Gheorghe Popilian. Ceramica romană din Oltenia, Craiova, 1980, p. 92, pl. XXXIX, 399-404.

¹⁹⁵ Т. А. Шербакова. Керамический комплекс поселения III-IV вв. у с. Томай. In: Археологические исследования в Молдавии (1983 г.), Кишинев, 1988, с. 95; Mitrea, Preda 1966 p. 32, 135; Gheorghe Popilian. Ceramica romană..., p. 102-104; Andrei Opaț. Aspecte ale vieții economice..., p. 39-43.

¹⁹⁶ Г. Б. Федоров, М. Г. Рошаль. Раскопки..., p. 92-93, рис. 2, 1.

¹⁹⁷ Alexandru Levinschi. Raport... nr. 325, p. 16-17, fig. 5, 11.

¹⁹⁸ Э. А. Рикман. Этническая история..., с. 227.

Tipul 1 (fig. 9, 4). Amforetă cu gura largă pâlniformă, buza ușor evazată, gâtul scund, torțile mici, fixate cu un capăt sub margine, iar cu celălalt de umeri, corpul cilindro-ovoidal, mai larg în partea inferioară, decorat cu patru benzi de striuri orizontale, și fundul inelar. A fost găsită în mormântul 1 de la Bălțața, împreună cu o cană de lut romană cu gura trilobată, un pieptene de os cu mânerul în formă de clopot și alte diferite piese de inventar, pe baza cărora a fost încadrat cronologic în a doua jumătate a sec. IV– începutul sec. V p.Chr.¹⁹⁹. Deocamdată nu am găsit analogii directe pentru acest recipient. Anumite similitudini prezintă cu amforele de tip *Robinson M 273*, care au însă fundul rotunjit terminat printr-o proeminență, fiind datate în sec. IV și în prima parte a veacului următor²⁰⁰.

Tipul 2 (fig. 9, 3) este reprezentat printr-o amforetă cu corpul ovoidal, având diametrul maxim în partea superioară a înălțimii, gâtul îngust cilindric, cu o nervură de unde pleacă torțile, marginea evazată și fundul inelar; torțile din bandă se prind cu un capăt de gât și cu celălalt de umeri. S-a descoperit în mormântul 3 al necropolei de la Ciocîlteni, în asocierie cu alte 12 vase ceramice, o fibulă de bronz cu picior înfășurat și cu resort scurt, patru cataramă de argint și bronz, un pieptene de os cu mâner în formă de clopot, un cuțitaș de toaletă de bronz și o mărgică de chihlimbar, pe baza cărora poate fi datat în a doua jumătate a sec. IV p.Chr. Judecând după descrierea sumară făcută de E.A. Rikman, aceluiași tip ar putea aparține și amforeta provenită dintr-un mormânt de înhumare descoperit fortuit în perimetrul or. Tighina/Bender. Analogii apropiate pentru vasul de la Ciocîlteni se găsesc în unele complexe de tip Sântana de Mureș din regiunile extracarpatiche ale României, la Alexandru Odobescu²⁰¹, Nicolae Bălcescu²⁰², Miorcani²⁰³, Polocin²⁰⁴ și Barcea²⁰⁵. Două recipiente de formă asemănătoare, lucrate din pastă roșiatică, dar acoperite în întregime cu smalt de culoare

---

¹⁹⁹ Vlad Vornic, Larisa Ciobanu, Căni-oenochoe..., p. 29.

²⁰⁰ H. Robinson. *The Athenian Agora. Pottery of the Roman period*, Princeton, 1959, tabl. 29, M 273; Serghei Kurceatov, Vlad Vornic, *Un mormânt...*, 2005, p. 93.

²⁰¹ Bucur Mitrea, Constantin Preda. *Necropole...*, p. 97, fig. 233, 1.

²⁰² Bucur Mitrea, Constantin Preda. *Necropole...*, p. 103, fig. 246, 6.

²⁰³ Ion Ioniță. *La nécropole du IV siècle de n.è. a Miorcani, București*, 1977, R49b, 11.

²⁰⁴ Ion Ioniță, Mircea Mamalaucă, Vlad Vornic. *Antichitatea târzie...*, p. 89, nr. 445.

²⁰⁵ Ion Ioniță, Mircea Mamalaucă, Vlad Vornic. *Antichitatea târzie...*, p. 119, nr. 599.

verde-oliv, au mai fost semnalate în cimitirele înrudite de la Spanțov²⁰⁶ și Nicolae Bălcescu²⁰⁷ din Muntenia.

Patere. Potrivit informației consemnate de B.V. Magomedov și S.V. Didenko în studiul despre ceramica romană cu firnis roșu din cultura Černjachov, asemenea vase, fără a se preciza însă numărul lor, s-au descoperit în necropola de la Belen'koe, cercetată de A.A. Rosochatskij, dar deocamdată nepublicată²⁰⁸. Recipientele ar aparține așa-numitei *Pontic Red Slip Ware, forma 1*, după tipologia lui K. Domžalskij, care reprezintă patere cu fundul lat, inelar, pereții oblici, scunzi și cu marginea dreaptă sau puțin invazată²⁰⁹. Vase întregi de acest fel sau fragmente provenind de la astfel de patere s-au descoperit în necropola de la Syčavka și în așezările de la Viktorovka, Kamenka-Ančekrak și Lugovoe, în complexe datate în a doua jumătate a sec. IV p.Chr. – începutul veacului următor²¹⁰.

Cupe. Dispunem de un singur exemplar (fig. 12, 23) descoperit în ruinele așa-numitei „case post-gotice” aparținând orizontului cultural Sântana de Mureș-Černjachov de la Tyras, datat în a doua jumătate a sec. IV p.Chr.²¹¹. Recipientul are gura largă, buza verticală cu o carenare puternică la partea ei inferioară, corpul tronconic și baza inelară. Diferite variante de astfel de vase au fost răspândite în epoca romană în diverse centre nord- și vest-pontice²¹². Prototipul lor este forma VI de *sigilatta pontica* după J. Hayes²¹³. Dintre multiplele descoperiri cunoscute în Crimeea, analogia cea mai apropiată tipologic este un recipient din necropola Černaia Rečka

---

²⁰⁶ Bucur Mîtreă, Constantin Preda. Necropole..., p. 35, 135, fig. 80.

²⁰⁷ Bucur Mîtreă, Constantin Preda. Necropole..., p. 104, 135, fig. 246, 4.

²⁰⁸ Б. В. Магомедов, С. В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 344.

²⁰⁹ Б. В. Магомедов, С. В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 328, 344; В. В. Крапивина, К. Домжальский. Позднеантичная Ольвия в свете находок краснолаковой керамики, In: Боспор и Северное Причерноморье в античную эпоху, Санкт-Петербург, 2008, с. 79.

²¹⁰ Б. В. Магомедов, С. В. Диденко. Краснолаковая керамика..., с. 328.

²¹¹ Н. М. Кравченко, В. Н. Корпусова. Деякі риси матеріальної культури Пізньоримської Тіри. In: Археологія 18, 1975, с. 36, рис. 8, 1.

²¹² Т. Н. Книпович. Краснолаковая керамика..., с. 295, рис. 1, 4, 10; Alexandru Suceveanu. La ceramique romaine..., p. 73-74, pl. 27, 20-25; О. Шаров. Керамический комплекс некрополя Чадыр-Даг. Хронология комплексов с римскими импортами, Санкт-Петербург, 2007, с. 74-77.

²¹³ J. Hayes. Sigillatie orientali, In: Enciclopedia dell'arte antica classica e orientale. Atlante delle forme ceramiche, Roma, 1985, p. 94, pl. XXIII, 7-8.

(mormântul 19)²¹⁴. O.V. Šarov a inclus ambele aceste vase în grupa III a cupelor târzii, datată în a doua jumătate a sec. IV și, eventual, în prima parte a sec. V p.Chr.²¹⁵. În tipologia concepută de A. Opaïț cupele din această serie se înscriu în *tipul I*, datat cu preponderență în a doua jumătate a în sec. IV – prima jumătate a veacului următor²¹⁶.

Cești. Numite în literatura arheologică și cănițe²¹⁷ sau olițe cu o toartă²¹⁸ și utilizate în special pentru băut, ceștile de lut romane sunt întâlnite extrem de rar în complexele culturii Sântana de Mureș-Černjachov. De fapt, cunoaștem un singur fragment din partea superioară a unui astfel de vas (fig. 10, 8), găsit într-o așezare de la Căușeni din zona Bugeacului²¹⁹. Recipientul avea marginea răsfrântă, ușor îngroșată și corpul bombat, fiind atribuit de S. Agulnikov și A. Levinschi *tipului 15(M)* după clasificarea lui T.N. Knipovič, datat în a doua jumătate a sec. I – prima parte a sec. III p.Chr.²²⁰. În opinia autorilor săpăturilor de la Căușeni, văsciorul ar fi putut apare în această așezare odată cu întemeierea ei, ce ar corespunde începutului sec. III p.Chr.²²¹. După părerea noastră însă, fragmentul ceramic la care ne referim poate proveni și de la o ceașcă de *tip Opaïț I*, ce apare frecvent în sec. IV în mai multe situri din Dobrogea²²².

*****

Să vedem acum ce concluzii se pot desprinde din studiul ceramicii romane de uz casnic descoperite în așezările și necropolele de tip Sântana de Mureș-Černjachov din interfluviul Prut-Nistru.

După cum dovedesc clar cercetările arheologice, olăria de factură romană a fost întrebuințată în marea majoritate a complexelor culturii Sântana de Mureș-Černjachov într-o proporție scăzută, reprezentând abia 1-5% din întregul material ceramic recoltat. O situație mult diferită se constată însă în așezările și necropolele din zona de litoral nord-vest-pontică și nord-

---

²¹⁴ А.И. Айбабин. Хронология могильников Крыма позднеантичного и раннесредневекового времени, In: Материалы по археологии, истории и этнографии Таврики, Симферополь, I, 1990, с. 5, 13.

²¹⁵ О. Шаров. Керамический комплекс..., с. 96-99.

²¹⁶ Andrei Opaïț. Aspecte ale vieții economice..., p. 122, pl. 51, 14-17.

²¹⁷ Gheorghe Popilian. Ceramica romană..., p. 104-105.

²¹⁸ Т. Н. Книпович. Краснолаковая керамика..., с. 304.

²¹⁹ С. М. Агульников, А. Н. Левинский. Исследования..., с. 84, 87, рис. 4, 19.

²²⁰ Т. Н. Книпович. Краснолаковая керамика..., с. 304; С. М. Агульников, А. Н. Левинский. Исследования..., с. 87-88.

²²¹ С. М. Агульников, А. Н. Левинский. Исследования..., с. 87-88

²²² Andrei Opaïț. Aspecte ale vieții economice..., p. 123.

dunăreană, aflată sub puternica înrăurire a centrelor antice din vecinătate, unde cantitatea de ceramică provincial-romană este destul de mare, atingând deseori 30-50% din totalul vestigiilor ceramice. De asemenea, un procent relativ mare de ceramică romană (cca 10%) se constată și în așezările cu construcții de piatră de la Sobari și Komarov, situate pe malul drept al Nistrului Mijlociu și Superior, la o distanță apreciabilă de *limes*-ul roman. Dar, așa cum au remarcat și alți specialiști²²³, ținuturile din bazinul Nistrului Superior au avut contacte și relații de diversă natură nu doar cu lumea romană sud-dunăreană, ci și cu cea din centrul și vestul Europei.

Descoperirile de până acum arată limpede că în cadrul ceramicii provincial-romane semnalate în așezări predomină net amforele. Preponderența covârșitoare a categoriei respective de vase față de olăria de uz casnic în cadrul ceramicii romane de import se datorează faptului că aceste recipiente nu reprezentau o marfă în sine, ci ambalaje pentru două produse esențiale – uleiul de măsline și vinul. În comparație cu așezările, în necropole se atestă o altă situație, vasele romane de uz comun, mai ales cele din categoria cănilor și ulcioarelor, întâlnindu-se la fel de des sau chiar mai frecvent decât recipientele de transport.

Spre deosebire de olăria locală aflată din abundență în complexele de tip Sântana de Mureș-Cernjachov din spațiul pruto-nistrean și care este foarte variată, ceramica romană de uz casnic cunoaște o gamă mai restrânsă de forme, cuprinzând căni-oenochoe, ulcioare, castroane, amforete, patere, cupe și cești.

Cănilor-oenochoe și ulcioarele sunt reprezentate cel mai bine în cadrul ceramicii romane de uz comun descoperite în complexele culturii Sântana de Mureș-Cernjachov din spațiul pruto-nistrean. Descoperirea cu precădere a recipientelor din aceste categorii în necropole indică folosirea lor mai ales în practicile funerare, ca vase de ofrandă – foarte probabil conținând lichide – depuse în morminte alături de defuncți.

Din prezentarea mai mult sau mai puțin detaliată a oenochoeilor și a ulcioarelor reiese clar că din punct de vedere tipologic ele sunt de o mare diversitate, fiind grupate de noi în câte zece tipuri sau variante și foarte probabil că această cifră va crește în urma cercetărilor și descoperirilor viitoare. Fără îndoială, varietatea mare a cănilor cu gura treflată și a

---

²²³ Ion Ioniță. Vase de sticlă romane la dacii liberi (secolele II-III d.Hr.), In: Arheologia Moldovei, XXIII-XXIV, 2001, p. 236.

ulcioarelor sugerează existența mai multor ateliere și chiar centre producătoare de astfel de recipiente. Ținem să subliniem însă că în stadiul actual al cercetărilor locul sau chiar zona atelierelor de proveniență a vaselor respective nu pot fi stabilite încă cu exactitate. După câte se pare, ele se aflau în unele dintre centrele antice de pe *limes*-ul dunărean. Spre această concluzie ne conduce în primul rând constatarea că oenochoele și cele mai multe dintre tipurile de ulcioare documentate în spațiul pruto-nistrean lipsesc în aria estică a culturii Sântana de Mureș-Černjachov. Așa cum s-a menționat deja, analogiile cele mai apropiate pentru majoritatea cănilor cu gura trilobată și a ulcioarelor de proveniență romană din interfluviul Prut-Nistru se întâlnesc în complexele de tip Sântana de Mureș din regiunile extracarpătice ale României, iar unele tipuri și la sud de Dunăre. Având în vedere aceste lucruri, putem presupune că în unele localități romane de frontieră au funcționat ateliere de olărie care produceau ceramică cu predilecție pentru populațiile „barbare” din zona de la nord de Dunăre.

O problemă mai deosebită pentru cănilor cu gura trilobată și ulcioarele de factură romană, ca de altfel și pentru celelalte categorii de vase ceramice de import din mediul culturii Sântana de Mureș, o constituie încadrarea lor cronologică. Deși există încă serioase dificultăți în calea rezolvării definitive a acestei chestiuni, descoperirile viitoare urmând și în această privință să aducă noi completări și precizări, am încercat totuși să stabilim o cronologie restrânsă a diferitor tipuri și variante de oenochoe și ulcioare, bazându-ne atât pe datarea complexelor în care au fost găsite recipientele, cât și pe analogii. Nu vom consemna aici limitele cronologice fixate de noi pentru fiecare tip sau variantă de vas, deoarece aceste aspecte au fost discutate amănunțit în paginile de mai sus. Ținem doar să subliniem o concluzie, care este deosebit de importantă. Oenochoele și ulcioarele ceramice de factură romană identificate în complexele culturii Sântana de Mureș din regiunea pruto-nistreană datează, în absoluta lor majoritate, dacă nu chiar în totalitatea lor, din fazele mijlocie și târzie ale culturii respective, în general din a doua treime a sec. IV și până la începutul veacului următor. O parte dintre căni și ulcioare sunt de atribuit treimeii mijlocii a sec. IV, care corespunde perioadei de după încheierea *foedus*-lui din anul 332 dintre Constantin cel Mare și Ariarich, conducătorul vizigoților, și până la marea invazie hunică din anul 376. Unele vase însă datează cu certitudine din etapa timpurie a epocii migrației hunilor (376-420). De fapt, descoperirile

analizate în lucrarea de față, alături de alte materiale romane de import (unele tipuri de vase de sticlă, amfore ș.a.), vin să întărească observația făcută de unii cercetători, după care legăturile populației locale din ținuturile de la est de Carpați cu lumea romană nu s-au întrerupt prin năvala hunilor, ci s-au menținut destul de strânse și după acest eveniment, manifestându-se în diverse domenii²²⁴.

O altă categorie importantă de vase ceramice romane de uz comun documentată în complexe de culturii de tip Sântana de Mureș-Černjachov din regiunea pruto-nistreană o constituie castroanele. Este interesant de consemnat că, așa cum arată descoperirile de până acum, castroanele se întâlnesc mai frecvent în așezări și mai rar în necropole, fiind folosite mai puțin în practicile funerare decât cămile și ulcioarele. După formă, ele au fost grupate în șase tipuri, mai bine reprezentat fiind primul tip, cuprinzând castroane tronconice, cu pereții relativ oblici sau ușor arcuiți și marginea îngroșată, îndoită spre interior, celelalte tipuri fiind documentate doar prin câte un exemplar. Bine atestat în perioada anterioară în centrele antice nord-vest-pontice și în complexe atribuite populațiilor „barbare”, castronul de factură romană, de formă generală tronconică, cu marginea îngroșată și invazată, pare să lipsească în celelalte regiuni ale culturii Sântana de Mureș-Černjachov. Cât privește cronologia, diferitele tipuri de castroane se plasează în limitele secolului IV p.Chr., cu preponderență spre mijlocul și în a doua parte a acestui veac.

Celelalte categorii de vase romane de uz casnic, incluzând amforete, patere, cupe și cești, sunt mult mai rare decât oenochoele, ulcioarele sau castroanele. În general, acestea sunt tipuri comune, cu o lungă existență în ceramica romană, care largesc varietatea formelor ceramice romane în aria culturii Sântana de Mureș-Černjachov, dar nu aduc, cel puțin deocamdată, mai multe precizări privind căile și zonele de contact dintre Imperiul Roman și zona dintre Prut și Nistru în sec. IV p.Chr.

În ceea ce privește căile de pătrundere a vaselor de lut romane de uz casnic în așezările culturii Sântana de Mureș, considerăm că marea majoritate a acestor articole au ajuns în mediul extraprovincial ca rezultat al relațiilor comerciale stabilite între Imperiul Roman și populațiile „barbare” aflate în vecinătatea fruntariilor romane. Această opinie este susținută atât de tabloul înfățișat de răspândirea celorlalte produse romane și în special a

---

²²⁴ Ion Ioniță. Din istoria și civilizația dacilor liberi, Iași, 1982, p. 117.

monedei de bronz în regiunea pruto-nistreană în perioada culturii Sântana de Mureș-Ĉernjachov, cât și de constatarea că cele mai multe dintre complexe arheologice în care s-au semnalat vase de uz casnic de factură romană se află în apropiere de râurile Dunăre, Prut, Nistru, Răut sau Botna (fig. 1), râuri care în antichitate reprezentau importante artere de comunicație și de circulație a mărfurilor. Ținem însă să notăm că nu excludem nici posibilitatea ca unele recipiente lucrate într-o tehnică rudimentară, precum cana cu gura trilobată de la Ciocâlteni, să fi ajuns în *Gothia* pe calea jafului, iar altele, mai fine și mai elegante, să reprezinte niște daruri făcute de romani aristocrației tribale locale.

Un alt aspect pe care ținem doar să-l relevăm aici este cel al imitării de către olarii din *barbaricum*-ul est-european a vaselor de lut provincial-romane. De fapt, chiar și o superficială examinare a tipologiei ceramicii cenușii de factură Sântana de Mureș-Ĉernjachov arată cât se poate de elocvent că o bună parte dintre formele respective reprezintă copii sau replici realizate de meșterii locali ale vaselor ceramice romane. Reproducerea a numeroase forme de recipiente romane de ceramică, dar și a unora de sticlă și metal, ce comporta cunoașterea unor tehnologii avansate și o pregătire mai deosebită, indică nivelul ridicat la care ajunsese meșteșugul olăritului în arealul culturii Sântana de Mureș-Ĉernjachov, datorat în mare măsură puternicei înrâuriri a civilizației romane exercitate asupra populațiilor din cuprinsul acestui complex cultural.

De altfel, după cum apreciază cei mai mulți cercetători, întreaga cultură Sântana de Mureș-Ĉernjachov, constituită în spațiul dominat de triburile gotice, nu reprezintă altceva decât rezultatul unui puternic proces de aculturație, în care diverse elemente de civilizație provincial-romană sunt imitate sau preluate și prelucrate în manieră proprie de populațiile intrate în sinteza acestui vast complex cultural.

Încheiem cu observația că studiul vaselor de uz comun de factură romană ar putea sta la baza unui capitol dintr-o lucrare monografică despre ceramica romană descoperită în complexe aparținând populațiilor „barbare” din ținutul pruto-nistrean, lucrare care se reclamă a fi elaborată.

CORPUSUL DESCOPEIRILOR

La redactarea catalogului au fost folosite următoarele prescurtări: com. = comună; D = diametru; Df = diametrul fundului; Dg – diametrul gurii; Depozit = loc de depozitare; Gr. = groapă; H = înălțime; Loc. = locuință; M. = mormânt; mun. = municipiu; P. = parcelă; r. = raion.

MASO = Muzeul Arheologic de Stat din Odessa, Ucraina

MȚNB-D = Muzeul Ținutului Natal din Bilgorod-Dnistrovsk, Ucraina

MNIM = Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Chișinău

MNEIN = Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Chișinău

MISȚNT = Muzeul de Istorie și Studiere a Ținutului Natal, Tighina/Bender

RM = Republica Moldova

1. Băcioi (mun. Chișinău, RM).

Necropolă situată în vatra satului, descoperită întâmplător în anul 1962. În același an cercetări la fața locului a efectuat A.A. Nudelman, iar în 1964 – E.A. Rikman.

1. Ulcior cu gura în formă de pâlnie, corpul piriform, toarta ovală în secțiune, cu șanțuri longitudinale pe latura exterioară, și fundul inelar, lucrat din pastă densă, compactă, cu nisip relativ fin și mică gălbuie în compoziție; sub margine și pe umăr prezintă două benzi de striuri ornamentale; are culoare cărămiziu-gălbuie, suprafața exterioară este acoperită cu vopsea roșiatică, pe alocuri semnalându-se și pete brun-negricioase. Făcea parte din inventarul mormântului de inhumație distrus cu prilejul săpării unui beci. H 23 cm (fig. 7, 2).

Bibl.: A.A. Нудельман, Э.А. Рикман, *Новые находки...*, с. 173-180, рис. 5, 4; Э.А. Рикман, *Памятники...*, с. 127, рис. 34, 3.

Depozit: MNEIN, nr. inv. 92-1, 11616.

2. Bălțata (r. Criuleni, RM).

Necropolă birituală amplasată la 1,5 km E de sat. Prin săpăturile executate de G.B. Fedorov (1956 și 1973-1975) și E.A. Rikman (1963-1964) au fost dezvelite 100 de morminte (57 de inhumație și 43 de incineratie) și o groapă cu caracteristici rituale.

1. Cană cărămiziu-gălbuie cu gura trilobată, modelată din pastă fină; are corpul piriform și fundul pe suport inelar; pe gât și pe umăr este decorată cu două fâșii de caneluri orizontale. Descoperită în M.1, de inhumație, care mai conținea, printre altele, o amforetă de factură romană, un pieptene de os, 25 fragmente de amfore romane și 288 fragmente de ceramică locală. H 28,5 cm (fig. 3, 4).

2. Amforetă cărămizie lucrată din pastă conținând nisip fin și particule de calcar, cu gura în formă de pâlnie, torți mici, corpul în formă de burduf și fundul inelar. Găsită tot în M.1. H 41 cm (fig. 9, 4).

Vasele nu au fost recuperate.

Bibl.: Э.А. Рикман, *Памятники...*, с. 110-114; Г.Б. Федоров, М.Г. Рошаль, *Раскопки...*, с. 89-106, рис. 2, 1,2; Э.А. Рикман, *Раскопки...*, с. 111-132.

Depozit: MNEIN(?).

3. Belen'koe (r. Bilgorod-Dnistrovskij, reg. Odessa, Ucraina).

Necropolă birituală, investigată în anul 1982 de A.V. Gudkova și în 1986-1991 de A.A. Rosochackij, fiind dezvelite 175 de complexe funerare, datate în perioada C3-D1 (cca 300-425 p.Chr.).

1. Ulcior din pastă fină, cărămiziu, cu suprafața exterioară acoperită cu firnis roșiatic; are gura pălniformă, corpul globular-alungit, toarta în bandă aplatisată și fundul pe suport inelar. Găsit în M.131, de inhumație, datat în faza D1 (375-425 p.Chr), pe baza a două fibule de argint cu placă și semidisc. H 26 cm (fig. 9, 2).

2. Castron din pastă fină, cărămizie, având ambele suprafețe, interioară și exterioară, acoperite cu firnis roșiatic; este de formă tronconică, cu marginea verticală și fundul inelar. Aflat în același M.131. H 6 cm (fig. 13, 13).

3-4. Două căni-oenochoe, având suprafața exterioară acoperite cu vopsea roșie. Provin din săpăturile lui A.A. Rosochatskij, nefiind publicate.

5-6. Patere (două?) cu fundul lat, inelar, pereții oblici, scunzi și cu marginea dreaptă sau puțin invazată. Descoperite de A.A. Rosochatskij, inedite.

Bibl.: A.B. Гудкова, *Могильник...*, с. 56-66; А.А. Росохатский, *К изучению могильников и погребального обряда племен черняховской культуры Буджакской степи*, In: *История и археология Нижнего Подунавья*, Рень, 1989, с. 90-91; Boris Magomedov, *Belen'koe...*, p. 88, pl. I.129; Б.В. Магомедов, С.В. Диденко, *Краснолаковая керамика...*, с. 344, nota 10.

Derowitz: MASO; M¹NB-D, nr. inv. A 8934-A 9264.

4. Bleșteni (r. Edineț, RM).

Așezare descoperită în preajma satului de V. Grosu, în anul 1973.

1. Ulcior(?) lucrat din pastă fină; de culoare cărămiziu, acoperit cu firnis roșiatic. A fost găsit împreună cu alte fragmente ceramice și o fusaiolă de lut. Nepublicat și nerecuperat.

Bibl.: Э.А. Рикман, *Памятники...*, с. 37.

Derowitz: MNIM(?).

5. Brăviceni (r. Orhei, RM).

Necropolă descoperită fortuit în 1977 la marginea de NE a satului. În anii 1977, 1980 și 1981 V. Grosu a cercetat 181(?) de morminte, dintre care 180(?) de inhumație și unul de incinerare în urnă (M. 96), precum și 53 de gropi cu caracter de cult. Ceramica romană constituie 5,7%.

1. Fragment ceramic corodat cu urme slabe de vopsea roșie provenind de la un castron roșiatic modelat din pastă relativ fină, cu nisip mărunț și mică; vasul avea marginea îngroșată și îndoită spre interior. Găsit în M.3. Dg cca 25 cm (fig. 13, 10).

2. Cană roșiatică lucrată din pastă densă, cu nisip fin în compoziție; are gura treflată, corpul bitronconic, toarta din bandă cu canelură mediană și fundul pe suport inelar; drept ornament prezintă sub margine și pe umăr linii orizontale încizate. Aflată în M.34, în asociere cu două vase cenușii, patru pandantive și o fusaiolă. H 13 cm (fig. 5, 6).

3. Ulcior cărămiziu din pasta compactă, pe alocuri cu urme de vopsea roșiatică; are gura în formă de pălnie, gâtul îngust, corpul piriform, toarta modelată și fixată cam

neglijent, fundul inelar; sub margine și pe umăr este decorată cu linii orizontale incizate. Găsită în M.49, împreună cu patru oale cenușii și o fusaiolă. H 14,5 cm (fig. 8, 3).

4. Ulcior cărămiziu păstrând urme de firnis roșiatic cu luciu; lucrat din pastă fină, cu mică; are gura pâlifornă, gâtul îngust, corpul piriform, toarta cu caneluri longitudinale pe latura exterioară și fundul pe suport inelar; sub margine și pe umăr sunt plasate câte o bandă de caneluri, iar pe gât o nervură în relief. Vasul a fost găsit în M.87, în asociere cu două fibule de argint, o cataramă de bronz și o scoică *Cypraea*. H 33 cm (fig. 7, 4).

5. Fragment din pereții unui vas mare (castron?) roșiatic cu suprafața acoperită cu vopsea de aceeași culoare; pasta fină. A fost semnalat în pământul de umplutură a M.151. Nerecuperat.

6. Ulcior(?) fragmentar cărămiziu, cu urme de vopsea roșiatică pe suprafața exterioară; modelat cam neglijent, dar din pastă fină; are gâtul îngust, corpul piriform, toarta ovoidală în secțiune și fundul pe suport inelar; gura ruptă din vechime. S-a găsit spart în bucăți în solul de umplutură a M.158. H păstrată 12 cm (fig. 10, 13).

7. Cană roșiatică-cărămizie de nuanță roz, din pastă fină; are gura trilobată, corpul piriform, toarta din bandă cu șanțuire mediană și fundul inelar. Aflată în M.169, în asociere cu cca 20 piese de inventar, inclusiv o fibulă de bronz cu piciorul înfășurat și 14 vase cenușii. H 15 cm (fig. 2, 3).

8. Două fragmente dintr-un castron roșiatic de dimensiuni mari, modelat din pastă nisipoasă; este tronconic, cu marginea ușor îngroșată, arcuită spre interior, și fundul pe suport inelar. Găsite în strat. H cca 12 cm (fig. 13, 5).

9. Cană-oenochoe scundă, roșiatică, din pastă relativ fină, cu nisip mărunț și mică în textură; are gura largă, corpul bitronconic, toarta din bandă cu canelură mediană și fundul inelar. Găsită în strat. H 10,5 cm (fig. 5, 4).

10. Fragment de fund de vas cărămiziu-deschis, lucrat din pastă fină, cu mică în compoziție. Provine din strat. Df cca 7 cm (fig. 13, 14).

Bibl.: Vasile Grosu, Vlad Vornic, Larisa Ciobanu, *Ceramica romană...*, p. 104-127, fig. 1A, 2; 2, 2; 3A, 2; 5, 2; 6B, 2; 8, 4; 9, 6,13; 10, 5.

Depozit: MNIM.

6. Budăi (r. Orhei, RM).

Așezare identificată în anul 1956 de E.A. Rikman în perimetrul moșiei satului, la distanța de 3 km E de or. Orhei.

1. Cană cu gura trilobată, gâtul îngust, corpul piriform și fundul plat, lucrată din pastă foarte fină, cu mică; are culoare roz-cărămizie, păstrând urme vagi de vopsea roșiatică pe suprafața exterioară. Găsită fortuit în anul 1951; conținea un tezaur de 127 *siliquae* emise de Constantius II (337-361) și o imitație barbară, ascunse în cenușă. H 18,3 cm (fig. 2, 1).

Bibl.: А.А. Нудельман, Э.А. Рикман, *Два клада...*, с. 143-144; Э.А. Рикман, *Памятники...*, с. 101, nr. 414.

Depozit: MNEIN, inv. nr. PMK 2545, A 35/1

7. Budești (mun. Chișinău, RM).

Așezare și necropolă de la marginea de SV a satului, descoperite în 1954 de E.A. Rikman. Așezarea a fost cercetată în anii 1955-1957 (E.A. Rikman) și 1973 (Gh. Cebotarenco și T. Șcerbakova), iar necropola în anii 1954-1957 (E.A. Rikman). În necropolă au fost dezvelite peste 370 de morminte (132 incinerări și 240? înhumații) și câteva gropi de cult. În așezare s-au cercetat 10 locuințe de suprafață, una adâncită și diverse anexe gospodărești, iar în spațiul adiacent așezării – două cuptoare de redus minereul de fier și unul de ars ceramică. Ponderea ceramicii romane în ambele complexe constituie cca 2%.

1. Fragment din marginea unui ulcior cărămiziu-gălbui modelat din pastă fină, cu mică în structură; buza este ușor îngroșată spre exterior; sub ea, vasul prezenta câteva caneluri ornamentale. Găsit în semibordeiul 1. Dg 7,3 cm (fig. 11, 1).
2. Fund de vas cărămiziu-gălbui, cu urme de vopsea roșiatică pe suprafața exterioară a pereților; pasta fină, cu mică și rare fr. de calcar. Descoperit în semibordeiul 1. Df 10 cm (fig. 13, 15).
3. Fragment din marginea ușor evazată, decorată cu caneluri orizontale, a unei căni(?) roșiatică lucrată din pastă fină, acoperită cu angobă brun-maronie; așezare, p. IV. Dg 9 cm (fig. 11, 3).
4. Fund inelar de vas gălbui (supr. exterioară)-cărămiziu (supr. interioară); acoperit în interior cu vopsea roșiatică-vișinie; pasta cu nisip fin, multă mică și rare particule albe (scoici pisate?). Descoperit în semibordeiul 1. Df 9 cm (fig. 11, 6)
5. Fund inelar de castron(?) cărămiziu-roșiatic, lucrat din pasta fină, cu mică în textură; exteriorul recipientului (chiar și pe fund) a fost acoperit cu firnis roșiatic. Găsit în Loc. 1. Df 8,7 cm (fig. 11, 7).
6. Fragment din partea superioară a unui ulcior(?) cărămiziu-roz modelat din pasta fină, cu gura în formă de pâlnie; sub buză prezintă câteva linii orizontale ușor incizate. Găsit în așezare, P. X. Dg 6,6 cm (fig. 11, 2).
7. Fragment din partea superioară a unui vas (ulcior?) cu buza verticală, slab profilată la exterior; pasta cărămiziu-gălbuie, fină, cu mică în compoziție; prezintă o perforație în zona umărului. Găsit în așezare, P. X. Dg 4,2 cm (fig. 9, 4).
8. Castron roșiatic lucrat din pastă relativ fină, cu suprafața exterioară acoperită cu firnis roșiatic; are formă tronconică, cu buza trasă spre interior, profilată la exterior printr-o carenă pronunțată și fundul inelar profilat. Găsit în Loc. 7. H 16 cm, Dg 31,5 cm (fig. 13, 6).
9. Mic fragment din buza unei căni gălbui-cărămizii, modelată din pastă relativ fină, cu gura trilobată, ce constituie ciocul ei de scurgere; fragmentul păstrează urme vagi de vopsea. Găsit în Loc. 10 (fig. 10, 2).
10. Ulcior fragmentar cărămiziu-roșiatic din pastă relativ fină, având suprafața exterioară acoperită cu vopsea roșiatică-maronie; buza este ușor profilată, gâtul îngust, cilindric, corpul piriform alungit, toarta cu cinci șanțuri longitudinale la exterior și fundul inelar abia profilat. Descoperit în Loc. 10. H cca 35 cm (fig. 9, 1)
11. Ulcior roșiatic-cărămiziu modelat din pastă fină; are gura în formă de pâlnie, gâtul cilindric, corpul piriform și fundul inelar; drept decor prezintă trei nervuri ușor reliefate sub buză și patru linii incizate pe umăr. Descoperit în M. 57. H 16,5 cm (fig. 8, 2).

12. Cană cărămizie cu gura trilobată lucrată din pastă fină; are corpul bitronconic și fundul pe suport inelar; este ornamentată cu trei benzi de linii orizontale ușor incizate; gura a fost ruptă ab antiquo. A fost găsită în M. 228. H cca 22 cm (fig. 3, 5).

13. Cană roșiatică cu gura trilobată de mici dimensiuni, din pastă fină; are corpul aproximativ sferoidal, gura largă și fundul inelar; toarta este prinsă de buză și zona diametrului maxim; pe umăr prezintă trei linii orizontale incizate. Descoperită în M. 286. H 9(?) cm (fig. 5, 1). Nerecuperată.

14. Ulcior cărămiziu lucrat din pasta fină, cu corpul ovoidal, gâtul tronconic, marginea verticală simplă și fundul inelar; a fost decorată cu trei benzi de linii orizontale incizate, dispuse la baza gâtului și pe corp; gura ruptă din vechime. Găsit în M. 324. H 20,4 cm (fig. 8, 7).

15. Fragment din corpul unui recipient cărămiziu-gălbui, modelat din pastă cu nisip fin în compoziție; ornament constând din caneluri orizontale. Descoperit *passim* în necropolă (fig. 11, 5).

Bibl.: Э.А. Рикман, *Памятник...*, *passim*; В.В. Кропоткин, *Римские импортные изделия...*, с. 709; Г.Т. Чеботаренко, Т.А. Щербакова, *Усадьба...*, с. 93-104; Э.А. Рикман, *Памятники...*, с. 109; Э.А. Рикман, *Этническая история...*, *passim*; Vlad Vornic, *Așezarea și necropola...*, *passim*; Vlad Vornic, Larisa Ciobanu, *Căni-oenochoe...*, p. 301-309, fig. 1, 7,10,14,20; 3, 5,6,8; 4, 1,2,3,4.

Depozit: MNIM.

8. Bulboaca (r. Briceni, RM).

Așezare cu mai multe niveluri de locuire, situată la 1,3 km NV de sat și investigată în 1985 prin săpături arheologice coordonate de I. Borzic.

1. Câteva fragmente ceramice provenind de la două(?) oenochoe din pastă fină, de culoare cărămiziu-gălbuie, ornamentate sub buză cu striuri orizontale. Descoperite în stratul de cultură. Dg cca 8 cm și 6,5 cm (fig. 10, 6,7).

Bibl.: И.А. Борзика, С.И. Коваленко, М.Т. Кашуба, *Отчет Днестровской экспедиции...*, с. 29, 39, 44, 45, рис. 31, 1-3; 4-7; И.А. Борзика, М.Т. Кашуба, *Исследования...*, с. 99, 105, рис. 3, 7.

Depozit: MNIM.

9. Bursuceni (r. Sîngerei, RM).

Așezare amplasată la 1,3 km V de localitate, cercetată prin săpături de salvare în anul 1978 de Gh. Postică, dezvelindu-se o locuință de suprafață, șapte semibordeie, patru vetre de foc în aer liber și numeroase gropi de provizii sau cu altă destinație.

1. Castron cărămiziu-roșiatic lucrat din pastă cu nisip mărunț, păstrând urme de firnis roșiatic pe ambele suprafețe; are marginea îngroșată, trasă spre interior, corpul tronconic și fundul pe suport inelar; vasul a fost reparat în vechime, în pereții lui fiind semnalate 10 perforații. Descoperit în Gr. 30. H 9,8 cm, Dg 2,4 (fig. 13, 3).

Bibl.: О.В. Ларина, Г.И. Постикэ, *Археологические памятники...*, с. 259, рис. 3, 3; Ion Ioniță, Mircea Mamalaucă, Vlad Vornic, *Antichitatea târzie...*, p. 51, nr. 242.

Depozit: MNIM, Chișinău.

10. Cantemir (r. Cantemir, RM).

Necropolă situată la cca 0,4 km NV de oraș și 0,2 km E de r. Prut, descoperită întâmplător în toamna anului 1988. Cercetări la fața locului a efectuat I. Tentiuc.

1. Cană roșiatică cu gura trilobată, corpul globular și fundul inelar; pe umăr prezintă două caneluri largi orizontale. H 13,5 cm (fig. 5, 3). Provine dintr-un mormânt de înhumăție distrus, orientat NE-SV, descoperit cu prilejul lucrărilor agricole.

Bibl.: Vlad Vornic, Larisa Ciobanu, *Cămi-oenochoe...*, p. 27, nota 27.

11. Cărbuna (r. Ialoveni, RM).

Așezare (nr. IV) aflată la 2 km SE de sat, în partea inferioară a pantei malului stâng al r. Căinari. A fost descoperită de S. Armașu și L. Polevoi în anul 1960.

1. Fragmente de recipiente roșiatică acoperite cu firnis roșu, găsite împreună cu fragmente de amfore roșiatică și de vase de factură Sântana de Mureș-Černjachov. Inedite, nerecuperate.

Bibl.: Э.А. РИКМАН, *Памятники...*, с. 140, nr. 592; Э.А. РИКМАН, *Этническая история...*, с. 219, табл. XVIII.

Depozit: MNIM(?).

12. Căușeni (r. Căușeni, RM).

Așezare cu două niveluri de locuire, atribuite culturilor Belozerka (sec. XII-X a.Chr.) și Sântana de Mureș-Černjachov (sec. III-IV p.Chr.), situată la SE de or. Căușeni. Situl a fost cercetat prin săpături arheologice de salvare în 1985 de S. Agulnicov și A. Levinschi.

1. Fragment de castron tronconic, cărămiziu, cu pereții oblici și buza îngroșată, invazată, având suprafața acoperită cu vopsea roșie. Descoperit în stratul de cultură. Dg 31,4 cm (fig. 11, 1).

2. Fragment de la o ceașcă(?) cu marginea ușor îngroșată, evazată, lucrată din pastă fină cărămizie și acoperită cu vopsea roșie. Găsit în stratul arheologic. Dg 7 cm (fig. 11, 2).

Bibl.: С.М. АГУЛЬНИКОВ, А.Н. ЛЕВИНСКИЙ, *Исследования...*, с. 87, рис. 4, 19,20.

Depozit: MNIM.

13. Cealnic (r. Taraclia, RM).

Necropolă birituală, situată în marginea de N a satului. A fost cercetată parțial în anul 1984 de T.A. Ščerbakova prin săpături de salvare, descoperindu-se 29 de morminte (27 de înhumăție, unul de incinerăție și un cenotaf).

1. Cană-oenochoe cărămiziu-deschisă din pastă fină, cu nisip și mică în compoziție; suprafața exterioară și o treime din cea interioară (gâtul) a fost acoperită cu vopsea de culoare roșiatică-maronie; are gura largă, corpul globular și fundul inelar, puțin profilat. Găsită în M.3. H 25,5 cm (fig. 5, 6).

2. Cană lucrată din pastă fină, cu gura trilobată, gâtul îngust, corpul bitronconic și fundul pe suport inelar; are culoare roz-maronie, fără urme de angobă. Găsită în M.18, în asociere cu multe mărgelă de sticlă, un pieptene de os, două fibule și o

cataramă miniaturale, un cuțitaș și un ac, toate de bronz, și șase vase ceramice. H 17-18 cm (fig. 3, 3).

3. Cană-oenochoe cărămizie modelată din pastă fină, cu mică în textură, având suprafața exterioară acoperită în cea mai mare parte (și gura în interior) cu vopsea roșiatică; are gâtul larg, corpul piriform și fundul inelar. Găsită în M.22, împreună cu două fibule de bronz, un colier alcătuit din 23 de mărgelile și cinci recipiente cenușii din pastă fină. H 17 cm (fig. 2, 2).

4. Vâscior fragmentar cărămiziu-roșiatic, modelat din pastă fină, cu multă mică, păstrând urme de vopsea roșiatică pe suprafața exterioară; prezintă corpul globular, gâtul îngust cilindric și un mic rest de toartă, prins pe margine; gura și fundul lipsă. Găsit în M.25, în asociere cu trei recipiente cenușii. H păstrată 9 cm (fig. 10, 12).

Bibl.: T.A. Шербакова, *Могильник...*, c. 143, 149, 152, 155, 156, 159, рис. 4, 3; 9, 15; 10, 3; 11, 4; Vlad Vornic, Larisa Ciobanu, *Căni-oenochoe...*, p. 27, fig. 1, 8; 2, 1; 4, 1, 6.

Depozit: MNIM.

14. Cholmskoe (r. Arciz, reg. Odessa, Ucraina)

Cimitir situat la 4 km S de sat, pe platoul de pe malul stâng al râului Tašlyk, la vărsarea lui în lacul Kitaj. În perioada anilor 1977-1978 a fost investigat de A.V. Gudkova, fiind descoperite 56 morminte de inhumație.

1. Cană de tip oenochoe acoperită cu firnis maroniu de calitate foarte proastă (se desprinde de pe vas) având corpul piriform, gâtul ușor tronconic, toarta în bandă lată cu două caneluri longitudinale la exterior și fundul inelar. Găsit în M.17, împreună cu un colier de mărgelile de sticlă, o fibulă de bronz și alte șase vase ceramice. H 17,5 cm (fig. 3, 2).

2. Fragment din partea superioară a gâtului unei căni de culoare cărămizie, acoperit cu angobă roșiatică; sub buză prezintă două caneluri orizontale. Descoperit în umplutura M.42, deranjat din vechime. Dg 7 cm (fig. 8, 8).

3. Fragmente ceramice provenind de la un recipient lucrat din pastă fină, cărămiziu, acoperit cu firnis roșiatic, au fost găsite în umplutura M.56, care era distrus din antichitate.

Bibl.: A. B. Гудкова, М.М. Фокеев, *Земледельцы и кочевники...*, c. 64, 69, 71, рис. 19, 12; 22, 14.

15. Ciocîlteni (r. Orhei, RM).

Necropolă plană situată la 0,5 km V de sat, investigată parțial în cursul a trei campanii arheologice (1990, 1992, 1993) de Al. Levinschi. Au fost cercetate 67 de morminte, dintre care 53 de inhumație și 14 de incinerare.

1. Ulcior modelat din pasta fină, roz-cărămizie, cu mică și rare particule albe de calcar în compoziție, având suprafața acoperită cu angobă de nuanță roz-crem; gura este în formă de pâlnie, gâtul îngust cilindric, corpul sferoidal, ușor asimetric și fundul profilat și ușor concavat; sub buză, la nivelul prinderii torții, vasul are un brâu ornamental în relief. Descoperit în M. 3, de inhumație, în asociere cu alte 12

recipiente ceramice, două cataramă de argint, două de bronz, o fibulă și un cuțitaș de bronz, un pieptene de os și o mărgică de chihlimbar. H 16 cm (fig. 8, 1).

2. Amforetă din pasta fină cărămiziu-gălbuie, cu mică și rare particule albe în textură; suprafața exterioară este acoperită cu angobă proprie, de nuanță ceva mai deschisă; are gura în formă de pâlnie, gâtul îngust, cilindric, corpul piriform, torțile din bandă, cu o canelură largă longitudinală, și fundul inelar. Aflat tot în M. 3. H 26,6 cm (fig. 9, 4).

2. Cană modelată din pastă fină cărămizie, cu mică și rare particule albe în textură; are gura trilobată, marginea neîngroșată, corpul bitronconic, cu diametrul maxim în jumătatea inferioară, și fundul inelar. Recipientul nu are stabilitate, fiind în general lucrat neîngrijit, mai ales toarta și prinderea ei de corp. Găsit în M. 21, de inhumație, împreună cu 4 vase cenușii, un colier de mărgelă de sticlă albastră, o fibulă cu piciorul înfășurat și o cataramă de bronz. H 15,5 cm (fig. 5, 3).

3. Uclior cărămiziu-roșiatic modelat din pastă fină, fără degresanți vizibili; are marginea puțin evazată, gâtul scurt și îngust, corpul piriform, toarta scurtă și fundul profilat, plat, ușor concav. Aflat în M. 46 de inhumație în asociere cu alte 4 recipiente cenușii. H 17,2 cm (fig. 8, 1).

4. Șapte fragmente de vase roșiatică (patru de pereți și trei de funduri) au fost descoperite în stratul de cultură al necropolei.

Bibl.: Alexandru Levinschi, *Raport...* nr. 325, Chișinău, 1991; Alexandru Levinschi, *Raport ...*, nr. 341, Chișinău, 1992; Alexandru Levinschi, *Ciocâlteni...*, p. 21.

Depozit: MNIM.

16. Colibași (r. Cahul, RM).

Așezare situată la marginea de S a satului, semnalată de A.T. Smilenko.

1. Fragment de castron lucrat din pastă roșiatică, cu marginea mult îngroșată, îndoită ușor spre interior. Dg cca 30 cm (fig. 13, 7).

Bibl.: Ion Vlasenco, Alexandru Popa, *Noi așezări...*, p. 90, pl. 9, 9.

17. Comrat (r. Comrat, RM).

Așezare amplasată în dreapta șoselei Comrat-Chișinău, pe malul drept al r. Ialpuș. A fost descoperită în 1959 și cercetată în 1960-1961 de E.A. Rikman, dezvelinduse o suprafață de peste 1500 mp, în care s-au identificat opt locuințe de suprafață și una adâncită, două cuptoare de reducere a minereului de fier ș.a.

1. Ciob desprins dintr-un umăr de recipient din pastă fină cărămizie, compactă, cu o urmă de perforație (fig. 11, 15).

3. Fragment de vas lucrat din pastă cărămiziu-gălbuie, amestecată cu multă mică, reprezentând parțial gâtul și umărul lui; trecerea de la baza gâtului la umăr este evidențiată printr-un prag, iar în partea inferioară a umărului sunt două caneluri orizontale; suprafața exterioară este acoperită cu angobă cărămiziu-roșiatică (fig. 11, 16).

4. Ciob din gâtul unui recipient modelat din pastă fină, cu mică în compoziție, de culoare cărămizie, având o nervură orizontală în relief și un rest de torțită; ambele suprafețe (exterioară și interioară) ale fragmentului sunt acoperite cu vopsea roșiatică-maronic. Dg 4 cm (fig. 11, 17).

5. Fragment desprins din partea inferioară a gâtului și umărul unui ulcior lucrat din pastă fină, cărămiziu-gălbuie, cu mică în compoziție; gâtul este delimitat de umăr printr-o nervură în relief; pe umăr prezintă drept ornament trei benzi de striuri orizontale (fig. 11, 18).
6. Fragment de toartă bandată cu o canelură largă pe latura exterioară, provenind de la un vas din pasta fină de culoare gălbuie, amestecată cu puțină mică (fig. 11, 13).
7. Fragment de toartă de vas, utilizat în calitate de unealtă (lustruitor ?); pasta fină, cărămizie, cu mică în textură; suprafața fragmentului este acoperită cu vopsea roșiatică, pe alocuri ștersă; toarta este ovală în secțiune, prevăzută cu două caneluri laterale și o nervură mediană, dispuse longitudinal (fig. 11, 14).
8. Toartă cu secțiunea aproximativ rectangulară provenind de la un recipient lucrat din pastă fină cărămiziu-gălbuie, cu puțină mică în compoziție (fig. 11, 19).
9. Fragment de fund inelar de vas modelat din pastă fină cărămiziu-gălbuie, cu mică; ciobul este perforat din vechime. Df 7 cm (fig. 11, 20).
10. Fragment de fund inelar provenind de la un recipient lucrat din pastă fină cărămiziu-gălbuie, cu mică; după cum indică perforația păstrată în perete, vasul a fost reparat în vechime. Df 9 cm (fig. 11, 21).
11. Fragment reprezentând partea inferioară a unui recipient cu fund inelar lucrat din pastă relativ fină, de culoare gălbui-cenușie, conținând mică și scoici pisate. Df 8,5 cm (fig. 11, 22).
12. Fragment de fund de vas pe suport inelar, lucrat din pastă fină, cărămiziu-gălbuie, cu mică în compoziție. Df 10 cm (fig. 11, 23).
13. Fragment de buză cu marginea îngroșată, trasă spre interior, provenind de la un castron lucrat din pastă cărămiziu-roșiatică, cu nisip fin și mică în compoziție; suprafața interioară și parțial cea exterioară a ciobului este acoperită cu firnis roșiatic-cărămiziu. Dg cca 27 cm (fig. 13, 1).
- 14-30. Alte 16 fragmente ne semnificative de vase roșiaticice sau cărămizii (majoritatea cu resturi de vopsea) de factură romană doar le semnalăm, fără a fi ilustrate.

Toate cioburile au fost descoperite *passim*, fiind nepublicate.

Bibl.: Н.А. Кетгару, Э.А. Рикман, *Новые данные...*, с. 19; В.В. Кропоткин, *Римские импортные изделия...*, с. 84, № 713; Э.А. Рикман, *Памятники...*, с. 56, № 148; Э.А. Рикман, *Этническая история...*, с. 219, табл. XVIII.

Depozit: MNIM.

18. Dănceni (r. Ialoveni, RM)

Necropolă situată la marginea de V a satului, pe malul drept al r. Ișnovăț. A fost cercetată în 1974-1976 și 1978 de I.A. Rafalovič și în 1979 de N. Gol'ceva, fiind dezvelite 338 (?) de morminte (244 de incineratii și 94 de inhumații). Ceramică romană de uz casnic a fost semnalată numai într-un singur mormânt.

1. Cană lucrată din pasta fină, cărămizie-oranj, fără degresanți vizibili în compoziție; suprafața vasului a fost acoperită cu angobă, peste care s-a aplicat un strat de firnis roșiatic păstrat prost; are gura trilobată, gâtul larg, corpul bitronconic

decorat cu trei benzi de striuri ornamentale și fundul inelar. Descoperită în M. 318, împreună cu o oală modelată cu mâna. H 10 cm (fig. 5, 2). Nerecuperat.

Bibl.: И.А. Рафалович, *Данчены...*, с. 92, табл. XLII, 10; Vornic, Larisa Ciobanu, *Căni-oenochoe...*, p. 27, fig. 5, 1.

19. Delacău (r. Anenii Noi, RM).

Așezare (nr. I) situată pe malul drept al Nistrului, la E de sat. Săpături arheologice a efectuat E.A. Rikman în anii 1958-1960. Au fost descoperite nouă locuințe de suprafață, una adâncită, instalații de foc, gropi de provizii și un bogat material arheologic. În fondurile MNIM am identificat nouă fragmente de recipiente provincial-romane de uz casnic, care sunt inedite:

1. Fund de vas cărămiziu-gălbui lucrat din pastă fină, cu mică, păstrat cu un mic fragment de perete; la exterior, inclusiv fundul, a fost acoperit cu vopsea cărămiziu-roșiatică; găsit în 1958 în stratul de cultură. Df 10 cm (fig. 11, 10).

2. Fund păstrat cu o mică porțiune de perete, provenind de la un vas lucrat din pastă fină, cu puțină mică și particule albe în compoziție, de culoare cărămizie; găsit în 1958 în stratul de cultură. Df 9 cm (fig. 11, 11).

3. Fragment de gât de vas lucrat din pastă relativ fină, cu puțină mică, de culoare cărămizie, suprafața exterioară fiind acoperită cu vopsea roșiatică-brună. Găsit în 1958 în stratul arheologic.

4. Fragment mic de toartă de vas cu trei caneluri longitudinale; pasta fină, cu mică; culoarea ciobului este cărămiziu-gălbuie, având suprafața acoperită cu vopsea cărămiziu-roșiatică. Găsit în 1958 în stratul de cultură.

5. Fragment de toartă cu secțiunea ovală provenind de la un vas de culoare cărămizie modelat din pastă friabilă, fină, cu puțină mică și particule albe în compoziție. Găsit *passim* în 1958.

6. Fragment din partea superioară a unei căni sau amforete (toarta păstrată cu o porțiune de gât cu margine) modelată din pastă cărămiziu-gălbuie de nuanță cenușie, cu nisip relativ fin și puțină mică în compoziție; recipientul avea gura în formă de pâlnie și toarta sau torțile lungi. Găsit în 1959 în stratul de cultură. Dg cca 8 cm (fig. 11, 9).

7-9. Trei fragmente atipice de vase lucrate din pastă fină, cu mică în textură, având culoare cărămizie sau cărămizie-gălbuie. Descoperite în strat în 1959.

Bibl.: Э.А. Рикман, *Черняховское селище Делакзу...*, с. 165-196; Э.А. Рикман, *Памятники...*, с. 114-115; В.В. Кропоткин, *Римские импортные изделия...*, с. 84, № 711.

Depozit: MNIM.

20. Furmanovka (r. Kiliya, reg. Odessa, Ucraina).

Necropolă situată la est de sat, pe malul lacului Kitaj. În procesul investigațiilor arheologice efectuate în anii 1970 de E.A. Symonovič au fost dezvelite 25 de morminte (22 înhumații și 3 incineratii).

1. Cană din pastă fină, roșiatică-maronie, acoperită cu firnis roșiatic; are gura trilobată, corpul bitronconic, toarta lungă și fundul inelar. Găsită în M.8, cu

inventar foarte bogat, ce mai includea o fibulă și o cataramă de bronz, un pahar de sticlă, un pieptene de os, opt vase ceramice cenușii ș.a. H cca 32,5 cm (fig. 4, 3).

2. Cană roșiatică-maronie fragmentară (toarta lipsă din vechime) cu gura treflată, corpul piriform și fundul pe suport inelar. Găsită în M.14, fiind depusă lângă craniu. H 18,5 cm (fig. 3, 1).

3. Ulcior roșiatic-cărămiziu acoperit cu vopsea roșiatică, fragmentar (marginea și o parte de gât rupte din vechime); are gâtul îngust, corpul piriform și fundul inelar. Descoperit fortuit în necropolă. H păstrată 25,5 cm, Df 7,5 cm (fig. 6, 2).

Bibl.: Э.А. СЫМОНОВИЧ, *Придунайский могильник...*, с. 143, 152, 154, 162, рис. 8, 14; 10, 2; Б.В. МАГОМЕДОВ, С.В. ДИДЕНКО, *Краснолаковая керамика...*, с. 335-336, рис. 6, 1; 7, 7.

Depozit: MASO.

21. Giurgiulești (r. Cahul, RM).

Așezare de tip Sântana de Mureș-Āernjachov, descoperită în anul 1982 de V. Haheu la periferia SV a satului r. Prut, în locurile numite *Stâna lui Ion* și *Stâna lui Mocanu*. Săpături arheologice au fost efectuate în anul 1997 de O. Levițki și V. Haheu, dezvelindu-se patru locuințe adâncite, șase gropi ceramică și diferite piese de inventar, între care și două monede de bronz. Vasele de factură provincial-romană constituie cca 30%, predominând însă amforele.

1. Fragment de buză invazată de castron lucrat din pastă fină, cu mică, de culoare cărămiziu-gălbuie deschisă; are urme de vopsea roșiatică pe ambele fețe. Găsit în stratul arheologic. Dg cca 26,5 cm (fig. 12, 1).

2. Fragment mic de toartă de vas modelat din pastă fină, friabilă, de culoare cărămiziu-gălbuie; ciobul are urme de vopsea brun-închisă atât pe suprafața exterioară, cât și pe cea interioară. Găsit în stratul de cultură (fig. 12, 10).

3. Fragment din marginea verticală a unui recipient din pastă fină, cu mică, de culoare cărămiziu-gălbuie; pe ambele suprafețe și pe buză are vopsea roșiatică-maronie. Găsit *passim*. Dg cca 9 cm (fig. 12, 5).

4. Fragment din gâtul îngust, cilindric, decorat la exterior cu linii incizate orizontale, al unui ulcior lucrat din pastă fină, cu marginea simplă, neevazată. Găsit în Gr. 5. Dg 4,5 cm (fig. 12, 6).

5. Fragment din buza unui vas din pastă fină, cu mică, de culoare cărămiziu-gălbuie; pe ambele suprafețe și pe margine ciobul este acoperit cu vopsea roșiatică-maronie. Găsit în stratul de cultură. Dg cca 12 cm (fig. 12, 3).

6. Fragment de toartă de vas lucrat din pastă fină, cu mică, de culoare cărămiziu-gălbuie, acoperit cu vopsea roșiatică. Găsit în Loc. 1 (fig. 12, 11).

7. Fragment din toarta unui recipient lucrat din pastă friabilă, cu nisip fin și mică, de culoare cărămiziu-gălbuie; pe ambele suprafețe toarta păstrează urme de vopsea roșiatică-maronie. Găsit în Loc. 4 (fig. 12, 12).

8. Fragment din gâtul unui ulcior decorat cu incizii orizontale pe suprafața exterioară. Găsit în stratul de cultură. D cca 9 cm (fig. 12, 4).

9. Fragment de buză verticală de vas, trasă aproape perpendicular spre exterior; pasta fină, cu mică, de culoare cărămiziu-gălbuie. Găsit în strat. Dg cca 14 cm (fig. 12, 8).

10. Fragment de fund inelar puternic profilat provenind de la un recipient de culoare cărămiziu-gălbui lucrat din pastă semifină, compactă, cu mică și particule albe; la exterior se păstrează urme de vopsea roșiatică-maronie. Găsit în strat. Df cca 8,5 cm (fig. 12, 18).
11. Ciob din partea inferioară a unui vas cu fundul inelar slab profilat, modelat din pastă semifină, cu mică și particule albe în textură, de culoare cărămizie. Găsit în strat. Df cca 9,5 cm (fig. 12, 19).
12. Fragment de buză verticală, ușor îngroșată la exterior a unui recipient. Găsit în stratul de cultură. Dg cca 11 cm (fig. 12, 7).
13. Mic fragment de fund inelar de vas. Df cca 8,5 cm (fig. 12, 15).
14. Fund inelar al unui recipient lucrat din pasta semifină, cu mică și particule albe, de culoare cărămizie-deschisă; întreaga lui suprafață exterioară (chiar și pe fund) a fost acoperită cu o vopsea-angobă cărămizie de nuanță ceva mai închisă. Găsit în stratul de cultură. Df 10,5 cm (fig. 12, 17).
15. Fragment de fund inelar a unui vas din pasta fină, cu mică, de culoare cărămizie, păstrat împreună cu un segment de perete; suprafața exterioară a vasului a fost acoperită cu vopsea roșiatică-cărămizie. Găsit în strat. Df cca 11 cm (fig. 12, 20).
16. Fragment de toartă oval-aplatizată în secțiune de la un recipient din pastă semifină, cu particule albe, negre și maronii, având culoare gălbui-cărămizie de nuanță cenușie; vasul a fost acoperit cu angobă proprie. Găsit în Loc. 2 (fig. 12, 13).
17. Fragment de perete din zona umărului unui vas modelat din pasta fină, cu mică, de culoare cărămiziu-gălbui, drept ornament are două linii orizontale incizate; pe suprafața exterioară a ciobului s-au păstrat urme de vopsea roșiatică-vișinie. Găsit în Loc. 2 (fig. 12, 2).
18. Fragmentul unei torți de recipient din pasta fină, cu mică și rare particule albe, de culoare gălbui-cărămizie; și pe suprafața exterioară, dar și pe cea interioară ciobul are urme clare de vopsea roșiatică-cărămizie. Găsit în stratul de cultură (fig. 12, 9).
19. Fragment de perete de vas lucrat din pasta compactă, fină, cu mică și rare particule albe, de culoare cărămizie, păstrând o bandă de ornament ce constă din câteva caneluri și nervuri bine reliefate. Găsit în stratul de cultură (fig. 12, 14).
20. Fund inelar profilat al unui recipient din pasta fină, cu mică și particule albe de calcar, de culoare gălbui-cărămizie; pe suprafața exterioară (chiar pe fund) ciobul are urme clare de vopsea roșiatică-cărămizie. Găsit în stratul arheologic. Df 6 cm (fig. 12, 16).
21. Fund inelar profilat provenind de la un vas din pastă cu nisip fin, mică și rare particule de calcar, de culoare gălbui-cărămizie; suprafața exterioară are urme de vopsea roșiatică-cărămizie. Găsit în stratul de cultură (fig. 12, 21).
22. Fragment din peretele unui recipient modelat din pastă cu nisip fin, mică și particule albe, de culoare cărămizie (fig. 12, 22).

Bibl.: Oleg Levițki, Vasile Haheu, Vlad Vornic, Larisa Ciobanu, *Așezarea de tip...*, p. 312-350, fig. 11, 6,7; 12, 1,5; 18, 1,6-9; 19, 4,5,10,11; 20, 13-15; 23, 1,2,16,17,19,20.

Depozit: MNIM.

22. Gotești (r. Cantemir, RM).

Așezare semnalată de E.A. Rikman în 1975.

1. Ulcior lucrat din pastă fină, cărămiziu, cu suprafața acoperită cu firnis roșiatic; are gura în formă de pâlnie, gâtul îngust, corpul ovoidal decorat cu o bandă de striuri orizontale pe umăr și fundul profilat. Reprezintă o descoperire fortuită. H cca 29 cm (fig. 7, 1).

Bibl.: Э.А. РИКМАН, Этническая история..., с. 244-245, fig. 30, 31.

23. Hansca (r. Ialoveni, RM).

Așezare cu mai multe niveluri de locuire, amplasată în punctul *Limbari-Căprăria* din preajma localității.

1. Două fragmente de pereți de vas de culoare cărămizie, acoperit cu firnis roșiatic. Au fost descoperite în groapa 248, împreună cu un cuțit de fier și ceramică atribuită culturii Sântana de Mureș-Čerňachov, în cursul investigațiilor arheologice din anul 1991 efectuate de Gh. Postică.

Bibl.: Ion Vlasenco, Alexandru Popa, Noi așezări..., p. 83-84.

24. Ialoveni (r. Ialoveni, RM).

Așezare situată la cca 2 km SV de marginea vestică a orașului și 0,8 km SV de *Iazul lui Bozju*, descoperită în anul 2005 de V. Vornic și S. Tabuncic.

1. Fragment de buză arcuită spre interior, neîngroșată și ușor carenată la exterior, provenind de la un castron roșiatic lucrat din pastă cu nisip fin și mică în structură. Găsit în procesul cercetărilor de suprafață din 2005 (fig. 13, 8).

Bibl.: Vlad Vornic, Sergiu Tabuncic, Obiective arheologice..., p. 330-331, fig. 9, 10.

25. Komarov (r. Kelmency, reg. Černivcy, Ucraina).

Așezare amplasată pe versantul de S al unui pârâu, care se varsă în r. Nistru. Descoperită în 1956 și cercetată prin săpături în 1956-1957 și 1974 de M. Smiško, fiind dezvelite o construcție de piatră, cinci locuințe, un atelier de sticlărie, un cuptor de olărie, șase vetre etc.

1. Câteva fragmente provenind de la un vas (platou?) mare cărămiziu, din pastă fină, acoperit cu firnis roșiatic de calitate proastă; recipientul avea fundul plat și marginea înaltă, pe suprafața exterioară, sub buză, fiind plasate două caneluri. Descoperite în rezultatul cercetărilor lui M. Smiško din anul 1957. H 5 cm, Dg cca 40 cm. Npublicat.

2. Alte câteva cioburi mici de recipiente ceramice de culoare roșiatică acoperite cu firnis au fost găsite în același an (1957). Au rămas inedite.

3. Fragmente de vase *terra sigillata*, semnalate în cursul cercetărilor din anul 1974. Nu au fost publicate.

Bibl.: В.В. Кропоткин, Римские импортные изделия..., с. 84, № 707; М.Ю. Смишко, Ю. Л. Щапова, Раскопки..., с. 355; Ion Niculiță, Alexandru Popa, Prezența romană..., p. 45.

Depozit: Universitatea din Lviv

26. Lipoveni (r. Cimișlia, RM).

Necropolă descoperită în 1956 de N. Chetaru și E. Rikman în marginea de N a satului.

1. Ulcior din pastă fină roșiatică, cu gura în formă de pâlnie, corp piriform alungit și fund profilat inelar(?); suprafața exterioară a vasului prezintă firnis de culoare roșie. Provine dintr-un mormânt distrus. H cca 28 cm (fig. 8, 9).

2. Ulcior cărămiziu-deschis similar după formă cu cel descris mai sus, însă de dimensiuni mai reduse și având suprafața exterioară acoperită cu angobă roz-cărămizie. Potrivit informației furnizate de S. Matveev, a fost descoperit în perimetrul necropolei din nisipărie. Inedit.

Primul vas s-a pierdut(?), iar al doilea se găsește într-o colecție particulară a unui localnic.

Bibl.: Э.А. РИКМАН, Этническая история..., с. 60, рис. 19.

27. Lozova (r. Strășeni, RM).

Așezare situată la cca 1 km NV de sat. A fost descoperită de A. Galben în 1969 și prospectată prin cercetări de suprafață de I. Ursu, V. Vornic, N. Telnov și V. Iarmulschi în 2007.

1. Fragment de margine de cană cu gura trilobată(?) lucrată din pastă fină cu mică, de culoare cărămiziu-gălbuie. Dg cca 7,5 cm (fig. 10, 3).

2. Fragment de margine de castron tronconic, cu marginea trasă spre interior, modelat din pastă fină, cărămizie deschisă, cu puțină mică și rare particule albe (calcar?) în compoziție. Dg 26,5 cm (fig. 13, 2).

Materialul este inedit.

Depozit: MNIM.

28. Mîndrești (r. Telenești, RM).

Așezare situată pe prima terasă a r. Ciulucul Mijlociu din preajma localității. Cercetată prin săpături arheologice în 1985 de I. Tentiuc.

1-4. Patru fragmente de vase din pastă fină, cu firnis roșiatic la exterior, descoperite în stratul de cultură.

Bibl.: И.С. ТЕНТЮК, Поселение..., с. 175.

Depozit: MNIM.

29. Nagornoe (r. Reni, reg. Odessa, Ucraina).

Necropolă din a doua jumătate a sec. IV p.Chr. situată pe malul de E al lacului Cahul, la 0,2 km S de localitate, în preajma așezării. Prin săpăturile arheologice întreprinse de A.V. Gudkova și A.A. Rosochatskij au fost dezvelite 88 morminte de înhumare.

1. Cană-oenochoe din pastă fină roșiatică cu corpul bitronconic și fundul inelar, având gura ruptă *ab antiqno*. Găsită în M.1. H păstrată 32 cm (fig. 4, 4).

2. Ulcior cu marginea dreaptă, gâtul ușor tronconic, corpul sferoidal și fundul inelar, foarte îngust. Este decorat cu o bandă de striuri pe mijlocul corpului, o nervură în relief sub buză și cu două linii incizate la baza gâtului. Găsit în M.5. H 16 cm (fig. 8, 5)

3. Cană cu gura trilobată din pastă roșiatică, găsită în M.18. Inedită.
4. Castron scund cu marginea verticală neîngroșată, cu o șanțuire la exterior, pereții oblici, umerii abia evidențiați și fundul inelar. Provine din M.18. H 5,5 (fig. 13, 12).
5. Cană scundă cu gura treflată, corpul ovoidal și fundul pe suport inelar; pe corp prezintă o bandă de striuri. Descoperită în M.23. H cca 20 cm (fig. 4, 1)
6. Cană cu gura trilobată din pastă roșiatică, găsită în M.30. Inedită.
7. Cană cu gura trilobată din pastă roșiatică, găsită în M.36. Inedită.
8. Ulcior cu gura pâlniformă lucrat din pastă fină roșiatică. Descoperit în M.38. Nerepublicat.
9. Castron înalt cu trei torți lucrat din pastă fină cărămizie, cu suprafața acoperită cu firnis roșiatic; are corpul rotunjit, gâtul cilindric, marginea rășfrântă la orizontală și fundul inelar; pe umăr și gât prezintă un decor realizat prin ștampilare. Descoperit în M.60. H cca 16,5 cm, Dg 16,5 cm, (fig. 12, 24).
10. Ulcior cu gura pâlniformă, corpul zvelt de formă ovoidală și fundul pe suport inelar; lucrat din pastă fină roșiatică. Descoperit în M.61. H 33 cm (fig. 6, 4).
11. Cană cu gura trilobată din pastă roșiatică, aflată în M.66. Inedită.
12. Castron de dimensiuni mici, modelat din pastă fină roșiatică; are corpul semisferic, umerii puțin evidențiați, fundul inelar și marginea îndoită la orizontală, decorată pe partea superioară cu alveole circulare, iar pe latura exterioară cu creștături. Găsit în M.67 (fig. 13, 11).
13. Cană cu gura trilobată, corp bitronconic, decorat pe partea superioară cu linii incizate orizontale, și fund inelar. Găsită în M.75. H 28 cm (fig. 6, 3).
14. Ulcior cu gura pâlniformă lucrat din pastă fină roșiatică. Descoperit în M.87. Nerepublicat.

Toate vasele au fost acoperite cu vopsea roșie.

Bibl.: И.В. Бруяко, А.Н. Левинский, А.А. Росохатский, *Новые находки...*, с. 152, 153, рис. 2, 3; А.В. Гудкова, А.А. Росохатский, *Поселение и могильник...*, с. 231-232; А.В. Гудкова, А.А. Росохатский, М.М. Фокеев, *Работы...*, *passim*; А.В. Гудкова, *I - IV вв. в Северо-Западном Причерноморье...*, с. 366; Б.В. Магомедов, С.В. Диденко, *Краснолаковая керамика...*, с. 326, 335-338, 340, рис. 2, 18; 6, 3,8; 7, 3,6; 8, 4,6.

Derogă: MASO; MṬNB-D(?).

30. Palanca (r. Ștefan Vodă, RM).

Așezare din perimetrul comunei.

1. Fragment de buză de oală(?) lucrată din pastă fină cărămizie, acoperită cu firnis roșiatic. Nerepublicat și nerecuperat.

Bibl.: Э.А. Рикман, *Памятники...*, с. 96; Э.А. Рикман, *Этническая история...*, с. 219, 227, табл. XVIII.

Derogă: MNIM(?).

31. Petrești (r. Ungheni, RM)

Necropolă plană birituală, situată pe un promontoriu, la 100 m V de intersecția drumurilor Ungheni-Bălți-Petrești. A fost cercetată în 1986 și 1988 de S.

Kurceatov, S. Ćirkov și V. Glazov, dezvelindu-se 195 de morminte (190 de inhumație și 5 de incineratie) și 5 gropi cu caracteristici rituale.

1. Cană cu gura treflată, gâtul relativ îngust, corpul bitronconic și fundul inelar lucrată din pastă fină, cărămizie; pe gât are drept decor o nervură orizontală în relief, iar sub margine, pe umăr și mai sus de d max – benzi ornamentale din incizii și caneluri. Descoperită în 1986 în M.51. H 31 cm (fig. 4, 4).

2. Cană romană din pastă fină de culoare roz-cărămizie cu gura trilobată, gâtul relativ îngust, corpul piriform, cu d max în partea inferioară și cu fundul pe suport inelar; sub buză și pe partea superioară a corpului are ca decor 5 benzi de linii incizate orizontale, iar în zona d max – un prag în relief. Găsită în anul 1988 în M.186. H 25,5 cm (fig. 2, 4).

3. Fragmente de cană cu gura treflată, modelată din pastă fină cărămizie, cu mică, păstrate din partea superioară a recipientului – buză, gât și umăr; sub margine și pe umăr recipientul are câte două benzi de striuri orizontale decorative. Descoperite în 1988 în M.113. D cca 12 cm (fig. 10, 4).

4. Fragmente din marginea unei căni cu gura trilobată, păstrate cu un rest semnificativ de toartă; recipientul a fost lucrat din pastă foarte fină, cărămiziu-gălbui, fără degresanți vizibili cu ochiul liber; pe suprafața exterioară se observă urme vagi de vopsea cărămizie. Găsite în M.158. Dg cca 7,5x7,5 cm (fig. 10, 1).

5. Jumătatea inferioară a unui vas modelat din pastă fină, roz-roșiatică; are pereții groși, corpul piriform și fundul pe suport inelar. Descoperit în 1988 în M.182. Df 5,8 cm (fig. 10, 9).

Bibl.: Serghei Kurceatov, Vlad Vornic 2005, p. 89, 92, fig. 2, 6; Vlad Vornic, Larisa Ciobanu, *Căni-oenochoe...*, p. 27, 29-30, 32-33, fig. 2, 3; 3, 3; 4, 3,5.

Depozit: MNIM.

32. Ruseni (r. Edineț, RM).

Așezare situată la 4 km V de sat, în dreapta șoselei Edineț-Otaci, în punctul *Valea Lența*. Descoperită de V. Marchevici în 1971, cercetată prin săpături arheologice de E.A. Rikman în anii 1972-1973. Au fost descoperite patru locuințe de suprafață, două adâncite, monede ș.a.

1. Fragment de ulcior(?) lucrat din pastă fină, gălbui-cărămizie, cu mică în structură; este prevăzut cu o nervură sub buză. Găsit în anul 1972 în ruinele Loc. 2. Dg cca 6 cm. Inedit.

Bibl.: Э.А. РИКМАН, *Памятники...*, с. 41.

Depozit: MNIM.

33. Slobozia-Chișcăreni (r. Sîngerei, RM)

Necropolă din a doua jumătate a sec. IV p.Chr. situată la cca 3 km NV de sat. Prin săpăturile de salvare din 1983 executate de A. Levinschi au fost cercetate 45 de morminte de inhumație.

1. Cană sau ulcior fragmentar, cu corpul piriform, toarta din bandă, prinsă cu capătul interior de umăr și fundul profilat, concav; gura ruptă din vechime; este lucrat din pastă fină cărămizie, compactă, cu nisip mărunț și rare fragmente de

calcar; suprafața exterioară a vasului este acoperită cu vopsea roz-alburie. Descoperit în M.1. H păstrată cca 15 cm (fig. 10,14).

1. Cană cu gura treflată, corpul ovoidal și fundul inelar, modelată din pastă fină, cărămie; jumătatea superioară a recipientului este decorată cu 10 benzi de linii orizontale incizate. Descoperit în M.28. H 31,2 cm (fig. 2, 5).

2. Ulcior roman din pastă fină cărămie, cu gura în formă de pâlnie, gâtul îngust, corpul ovoidal, decorat cu benzi de striuri în partea superioară, și fundul pe suport inelar. Găsit în M.20. H 29,6 cm (fig. 7, 3).

3. Ulcior cu gura pâlniformă, corp bitronconic și fund inelar, lucrat din pastă fină cărămie, cu urme abia vizibile de angobă roșiatică pe suprafața exterioară; treimea mijlocie a vasului a fost ornamentată cu linii orizontale incizate. Descoperit în M.36. H 16 cm (fig. 8, 4).

4. Partea inferioară cu fund profilat, concav a unui vas modelat din pastă fină, cărămiziu-deschisă, cu urme vagi de vopsea roșiatică pe suprafața exterioară; păstrează două benzi înguste de striuri orizontale, constând din câte două-trei linii. Găsit în M. 25. Df 5,5 cm (fig. 10, 10).

Bibl.: Alexandru Levinschi, *Despre un grup de necropole...*, p. 117-130; Alexandru Levinschi, *Gräberfelder...*, S. 23-32; A.H. Левинский, *Лазо...*, c. 121-166.

Depozit: MNIM.

34. Sobari (com. Cremenciug, r. Soroca, RM).

Așezare situată la 2 km V de localitate, în punctul numit *Bolota* sau *Cetățuie*. A fost descoperită în 1950 de G.B. Fedorov. În anii 1962, 1965, 1967 și 1971 a efectuat săpăturile arheologice E.A. Rikman, iar în anii 1991-1994 – I. Niculiță, secondat de Al. Popa și V. Banaru. Au fost descoperite o incintă fortificată de piatră, o construcție de piatră cu peristil, două locuințe de suprafață, diferite alte complexe și un bogat inventar arheologic.

1. Fragment din marginea unui vas lucrat din pastă fină, compactă, gălbui-cenușie, cu mică în structură, ce avea gura în formă de pâlnie, buza ușor rotunjită, neîngroșată, prevăzută cu două caneluri distanțate pe suprafața exterioară. Găsit în 1962 în stratul de cultură. Dg cca 11 cm (fig. 10, 11). Inedit.

2. Fragment de cană cu gura treflată, modelată din pastă cărămiziu-gălbui de nuanță fumurie, cu mult nisip în compoziție, reprezentând partea ei superioară, marginea și gâtul; are ciocul de scurgere puternic profilat, cu decor din caneluri orizontale sub margine, gâtul relativ îngust și toarta, din care s-a păstrat doar un rest, fixată cu capătul superior de gât; suprafața exterioară a recipientului a fost acoperită cu angobă de nuanță ceva mai deschisă. Găsit în Loc. 2 în anul 1967. Dg 7,5x9 cm (fig. 10, 5).

3. Fund inelar de vas cărămiziu-roșiatic, lucrat din pasta fină, cu mică în textură; exteriorul recipientului a fost acoperit cu vopsea roșiatică. Găsit în passim în așezare. Df 9 cm (fig. 11, 8).

4-5. Două fragmente mici de recipiente ceramice roșiatice, acoperite cu vopsea roșie. Au fost descoperite în în cursul săpăturilor arheologice din 1967. Nepublicate.

Bibl.: В.В. Кропоткин, *Римские импортные изделия...*, с. 85, nr. 715; Э.А. Рикман, *Поселение...*, с. 180-197.; Э.А. Рикман, *Памятники...*, с. 64-66; Ion Niculiță, Alexandru Popa, *Prezența romană...*, p. 51; Alexandru Popa, *Romains ou barbares...*, p. 76-84.

Depozit: MNIM.

35. Tighina/Bender (mun., RM).

Necropolă reperată în grădina lui L. Mazur în 1970, când s-a descoperit întâmplător un mormânt de inhumație, care conținea, printre altele, zece vase ceramice lucrate la roată și cu mâna.

1. Amforetă cu două torți din pastă fină, roșie-cărămizie, având gâtul îngust, corpul rotunjit și fundul inelar; are suprafața exterioară acoperită cu vopsea roșie.

Nepublicat.

Bibl.: Э.А. Рикман, *Памятники...*, с. 133; Э.А. Рикман, *Этническая история...*, с. 227, 245.

Depozit: MISTŃN(?).

36. Tyras/Bilgorod-Dnistrovsk (r. Bilgorod-Dnistrovskij, reg. Odessa, Ucraina).

1. Cupă din pastă fină cărămizie, cu suprafața acoperită cu firnis roșiatic, având buza verticală, neîngroșată, prevăzută cu o carenă la baza ei, corpul tronconic și baza inelară. Găsită în ruinele așa-numitei „case post-gotice” aparținând orizontului cultural Sântana de Mureș-Černjachov de la Tyras. H 11,7 cm, dg 13,8 cm, df 5 cm (fig. 12, 23).

Bibl.: Н.М. Кравченко, В.Н. Корпусова, *Деякі риси...*, с. 36, рис. 8, 1; Б.В. Магомедов, С.В. Диденко, *Краснолаковая керамика...*, с. 340, рис. 8, 1.

37. Țarigrad (anterior **Glavan**) (r. Drochia, RM).

Așezare situată la 200 m S de localitate. A fost identificată de P.P. Gricenko în 1951.

1. Fragment de buză ușor trasă spre interior, îngroșată și carenată, provenind de la un castron lucrat din pastă fină cărămiziu-gălbui, de nuanță roz, cu mică în textură (fig. 13, 9). Inedit, cercetări de suprafață efectuate de Sergiu Bodean și Eugen Ușurelu în anul 2007.

Depozit: MNIM.

38. Ustia (r. Dubăsari, RM).

Așezare aflată în preajma satului, pe malul drept al r. Răut. Descoperită de G.D Smirnov în 1946-1947.

1. Fragment de ulcior cu gâtul îngust modelat din pastă fină cărămizie, cu suprafața exterioară acoperită cu vopsea roșiatică. Nepublicat și nerecuperat.

Bibl.: Э.А. Рикман, *Памятники...*, с. 82-83; Э.А. Рикман, *Этническая история...*, с. 220, 227, табл. XVIII.

Depozit: MNIM(?).

39. Vărvăreuca (r. Florești, RM).

Necropolă semnalată de V. Marchevici în 1975.

1. Ulcior din pastă fină acoperit cu vopsea roșiatică având corpul sferoidal înalt, gâtul îngust cilindric, marginea îngroșată la exterior și fundul inelar. Provine dintr-un mormânt descoperit întâmplător într-un punct neprecizat din perimetrul comunei Vărvăreuca (fig. 8, 6). Nerecuperat.

Bibl.: Э.А. РИКМАН, *Этническая история...*, с. 227, 240, рис. 28, 1.

40. Vișoara (r. Glodeni, RM).

Așezare cu mai multe orizonturi culturale situată în punctul *Podul lui Vasilică* de la marginea comunei.

1. Fragment de buză provenind de la o cană cu gura largă trilobată, din pastă cu nisip foarte fin și mică în compoziție; are culoare cărămie-deschisă (fig. 11, 12).

2. Fragment de toartă a unui vas lucrat din pastă fină, cu nisip foarte fin și multă mică; suprafața recipientului gălbui-cărămiziu a fost acoperită cu vopsea roșiatică-cărămizie.

Material inedit, periegeze efectuate de Sergiu Bodean și Eugen Ușurelu în anul 2007.

Depozit: MNIM.

41. Zaim (r. Căușeni, RM).

Așezare (marcată cu nr. I) situată la 2 km SE de sat, pe valea r. Botna. A fost identificată de L. Polevoj și I. Rafalovič în 1960.

1. Fragment de buză lată orizontală provenind de la un castron(?) lucrat la roată din pastă fină roșie, acoperit cu firnis roșiatic.

2. Fragment de ulcior, având păstrat un rest de toartă, lucrat din pastă fină cărămie și acoperit cu vopsea roșie.

Materialul este inedit, nefiind însă recuperat.

Bibl.: Э.А. РИКМАН, *Памятники...*, с. 141; Э.А. РИКМАН, *Этническая история...*, с. 219, 227, табл. XVIII.

Depozit: MNIM(?).

42. Zăicana (fost **Zagaicani**, r. Criuleni, RM).

Așezare (nr. I) situată la 1 km E de localitate, pe panta văii *Odăi*. A fost semnalată de N. Chetraru în 1957 și cercetată de E. Rikman în 1957-1959, fiind descoperite șase locuințe de suprafață, alte complexe și un interesant material arheologic, inclusiv un brăzdar de fier.

1. Fragment de buză de oliță(?) din pastă fină cărămie, acoperită cu firnis roșiatic. Nepublicat.

2. Ciob de fund inelar de vas lucrat din pastă fină cărămie, acoperit cu vopsea roșie. Inedit.

Material nerecuperat.

Bibl.: В.В. Кропоткин, *Римские импортные изделия...*, с. 84, № 712; Э.А. РИКМАН, *Памятники...*, с. 108; Э.А. РИКМАН, *Этническая история...*, с. 219, 227, табл. XVIII. *Depozit*: MNIM(?).

***

Notă: Această lucrare a fost elaborată acum doi ani, fiind trimisă în aprilie 2012 la Muzeul Județean Prahova din Ploiești pentru *Arheologia mileniului I p.Chr.*, volumul III, care însă n-a mai apărut în anul 2012, din cauza lipsei fondurilor pentru finanțarea publicației, după cum ne-a informat dl dr. Bogdan Ciupercă.

LISTA FIGURILOR

Fig. 1. Harta descoperirilor de vase ceramice romane de uz casnic în așezări și necropole de tip Sântana de Mureș-Černjachov din spațiul pruto-nistrean: 1 – Băcioi; 2 – Bălțata; 3 – Belen'koe, 4 – Bleșteni; 5 – Brăviceni; 6 – Budăi; 7 – Budești; 8 – Bulboaca; 9 – Bursuceni; 10 – Cantemir, 11 – Cărbuna; 12 – Căușeni; 13 – Cealic, 14 – Cholmskoe; 15 – Ciocîlteni; 16 – Colibași; 17 – Comrat; 18 – Dănceni; 19 – Delacău; 20 – Furmanovka; 21 – Giurgiulești; 22 – Gotești; 23 – Hansca; 24 – Ialoveni; 25 – Komarov; 26 – Lipoveni; 27 – Lozova; 28 – Mîndrești; 29 – Nagornoe; 30 – Palanca; 31 – Petrești; 32 – Ruseni; 33 – Slobozia-Chișcăreni; 34 – Sobari; 35 – Tighina/Bender; 36 – Tyras/Bilgorod-Dnistrovsk; 37 – Țarigrad; 38 – Ustia; 39 – Vărvăreuca; 40 – Vișoara; 41 – Zaim; 42 – Zăicana.

Fig. 2. Căni cu gura trilobată din necropolele de la Budăi (1), Cealic (2, M. 22), Brăviceni (3, M. 169), Petrești (4, M. 186) și Slobozia Chișcăreni (5, M. 28) (desene după piese originale).

Fig. 3. Căni cu gura trilobată din necropolele de la Furmanovca (1, M. 14), Cholmskoe (2, M. 17), Cealic (3, M. 18), Bălțata (4, M. 1) și Budești (5, M. 228) (1-2, după Magomedov, Didenko 2009; 3, 5, după original; 4, după Fedorov, Roșal' 1981).

Fig. 4. Căni cu gura trilobată din necropolele de la Nagornoe (1, M. 23; 4, M. 1), Furmanovka (2, M. 8), Petrești (3, M. 51) (1, 2, după Magomedov, Didenko 2009; 3, după original; 4, după Brujako, Levinskij, Rosohatskij 1992).

Fig. 5. Căni cu gura trilobată din necropolele de la Budești (1, M. 286), Cantemir (2, M. distrus), Ciocîlteni (3, M. 21), Brăviceni (4, strat; 6, M. 34), Dănceni (5, M. 318) și Cealic (7, M. 3) (1, după Rikman 1967a; 2, după schița lui I. Tentiuc; 3, 4, 6, 7, după original; 5, după Rafalovič 1986).

Fig. 6. Ulcoare (1, 2, 4) și oenochoe (3) din necropolele de la Ciocîlteni (1, M. 46), Furmanovka (2, M. distrus) și Nagornoe (3, M. 75; 4, M. 61) (1, după original; 2-4, după Magomedov, Didenko 2009).

Fig. 7. Ulcoare din aşezarea de la Goteşti (1, *passim*) şi necropolele de la Băcioi (2, M. distrus), Slobozia Chişcăreni (3, M. 20) şi Brăviceni (4, M. 87) (1, după Rikman 1975b; 2-4, după piese originale).

Fig. 8. Ulcioare din necropolele de la Ciocîlteni (1, M. 3), Budeşti (2, M. 57; 7, M. 324), Brăviceni (3, M. 49), Slobozia Chişcăreni (4, M. 36), Nagornoe (5, M. 5), Vărvăreuca (6, M. distrus), Cholmskoe (8, M. 42), Lipoveni (9, M. distrus) (1-4, 7, după piese originale; 5, după Gudkova, Rosochatskij Fokeev 1997; 6, după Rikman 1975b, fără scară; 8, după Gudkova, Fokeev 1984a; 9, după Rikman 1975a).

Fig. 9. Ulcioare (1, 2) şi amforete (3, 4) din aşezarea de la Budeşti (1, Loc. 10) şi necropolele de la Belen'koe (2, M. 131), Ciocîlteni (3, M. 3) şi Bălţata (4, M. 1) (1, 3, după piese originale; 2, după Magomedov, Didenko 2009; 4, după Fedorov, Roşal' 1981).

Fig. 10. Ceramică din necropolele de la Petreşti (1, M. 158; 4, M. 113; 9, M. 182), Slobozia Chişcăreni (10, M. 25; 14, M. 1), Cealic (12, M. 25) şi Brăviceni (13, M. 158) şi aşezările de la Budeşti (2, Loc. 10), Lozova (3, *passim*), Sobari (5, Loc. 2; 11, *passim*), Bulboaca (6, 7, *passim*) şi Căuşeni (8, *passim*) (1-5, 9-14, după original; 6, 7, după Borzizak, Kovalenko, Kaşuba 1986).

Fig. 11. Ceramică din aşezările de la Budeşti (1, 6, semibordeiul 1; 7, Loc. 1; 2-4, 8, *passim*), Sobari (8, *passim*), Delacău (9-11, *passim*), Vişoara (12, *passim*) şi Comrat (13-23, *passim*) şi cimitirul de la Budeşti (5, strat) (după original).

Fig. 12. Ceramică din aşezările de la Giurgiuleşti (1-22), Tyras/Bilgorod-Dnistrovsk (23) şi necropola de la Nagornoe (24) (1-22, după original; 23-24, după Magomedov, Didenko 2009).

Fig. 13. Ceramică din aşezările de la Comrat (1, *passim*), Lozova (2, *passim*), Bursuceni (3, Gr. 30), Căuşeni (4, *passim*), Budeşti (6, Loc. 7; 15, semibordeiul 1), Colibaşi (7, *passim*), Ialoveni (8, *passim*), Ţarigrad (9, *passim*), şi necropolele de la Brăviceni (5, *passim*; 10, M. 3; 14, *passim*), Nagornoe (11, M. 67; 12, M. 18) şi Belen'koe (13, M. 131) (1-3, 5, 6, 8-10, 14, 15, după original; 4, după Agulnikov, Levinskij 1990; 7, după Vlasenco, Popa 2001; 11, 12, după Magomedov, Didenko 2009; 13, după Magomedov 1994).

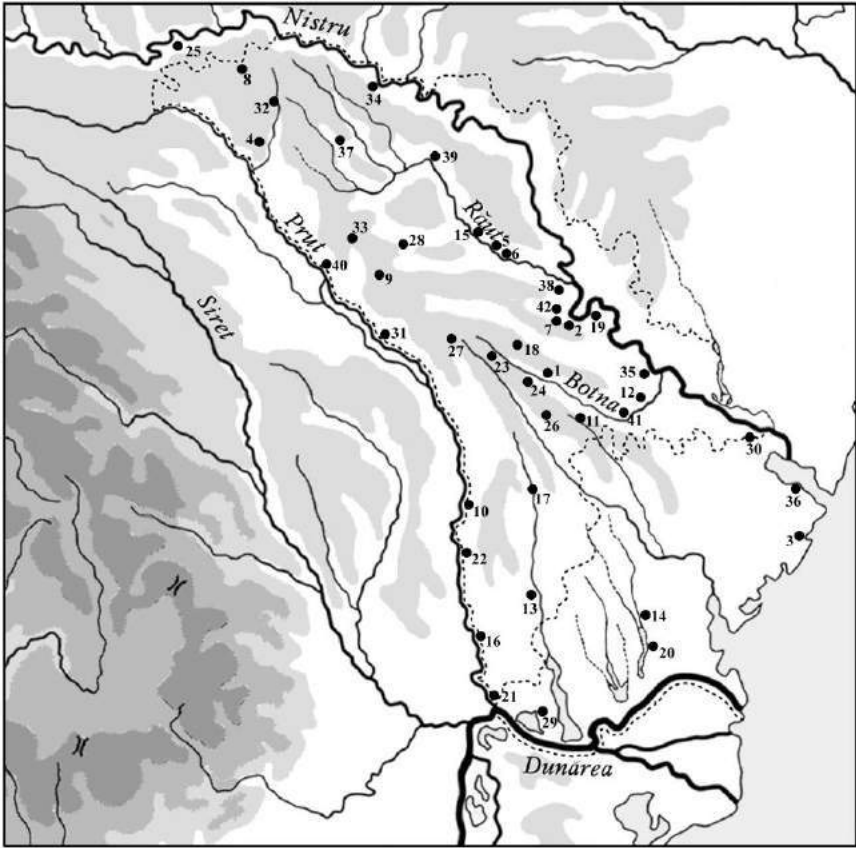

Fig. 1.

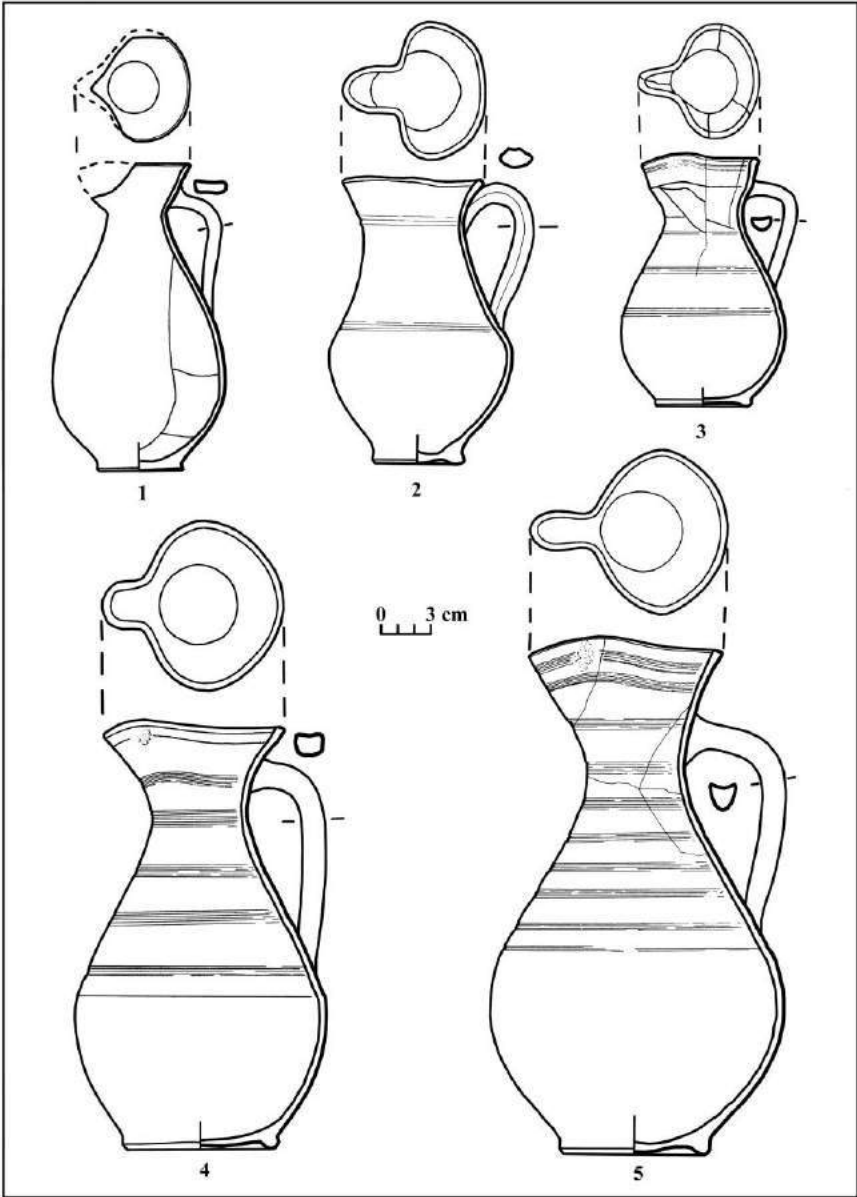

Fig. 2.

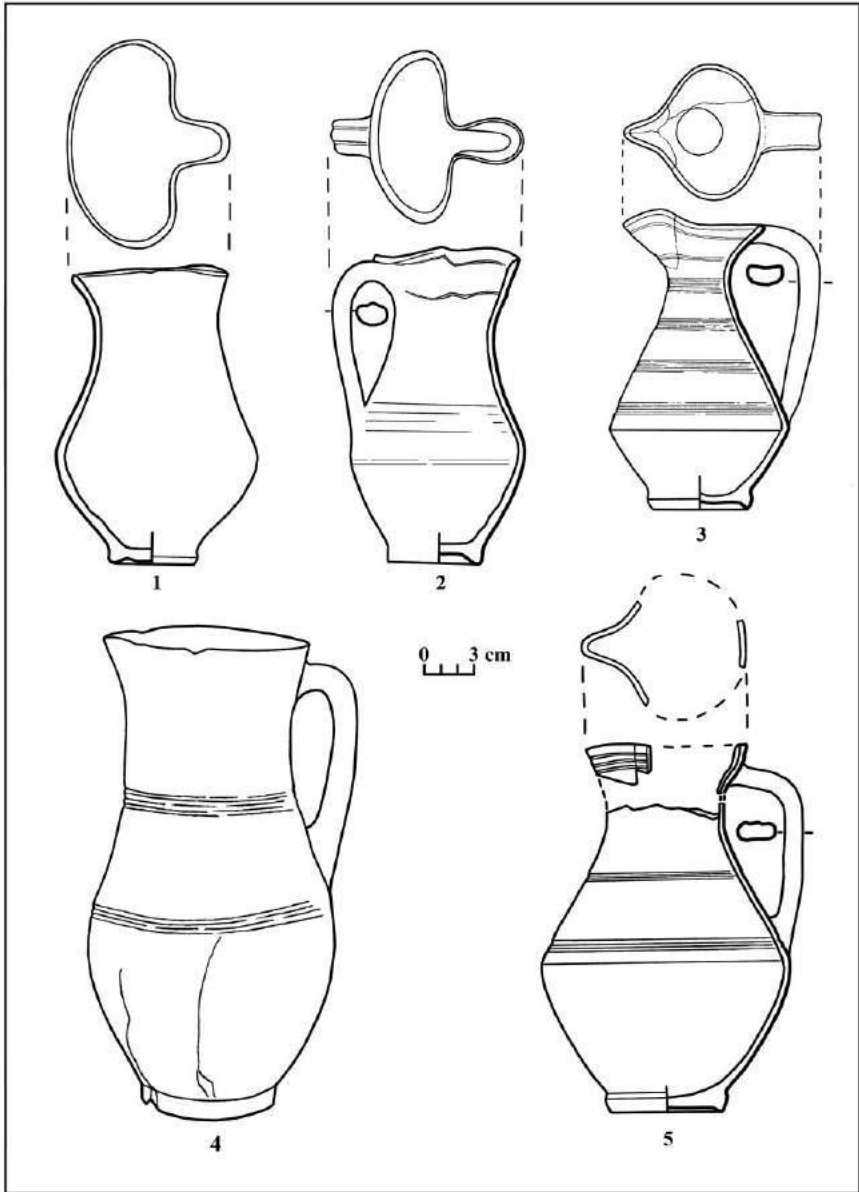

Fig. 3.

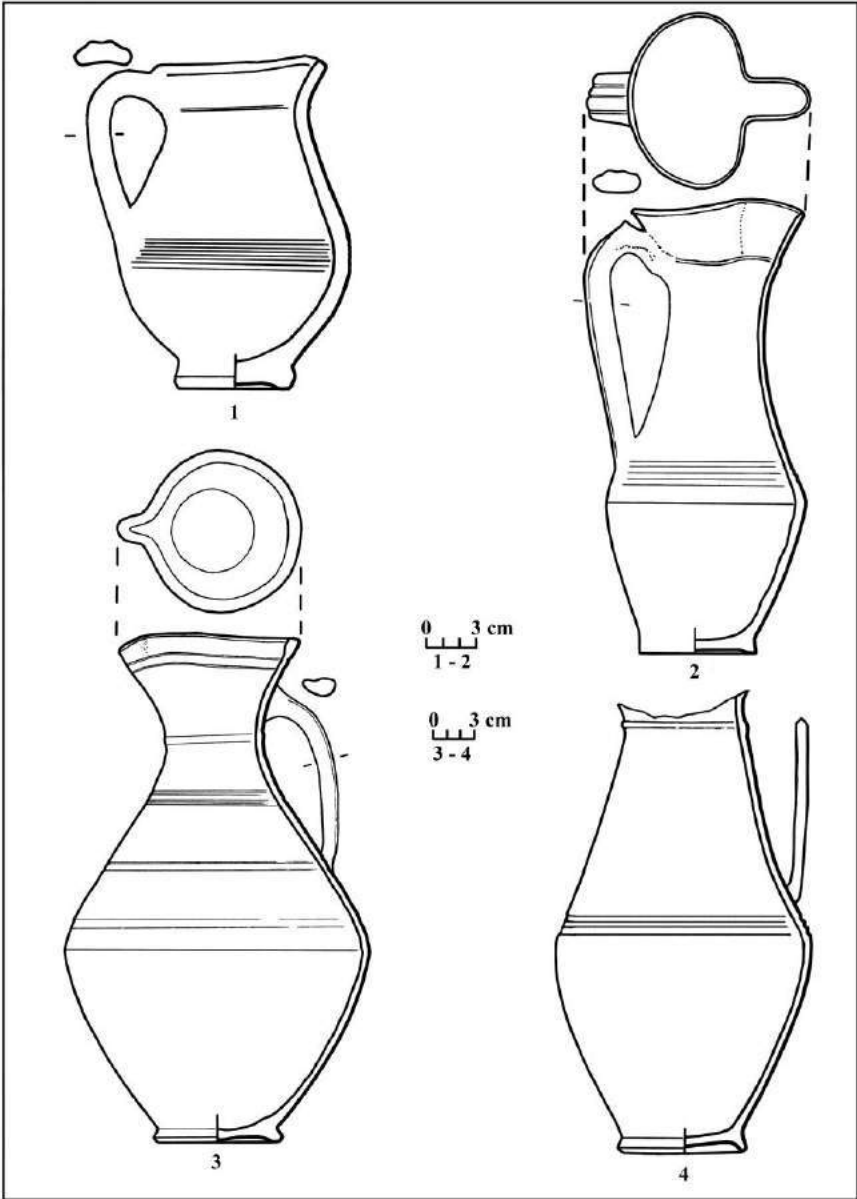

Fig. 4.

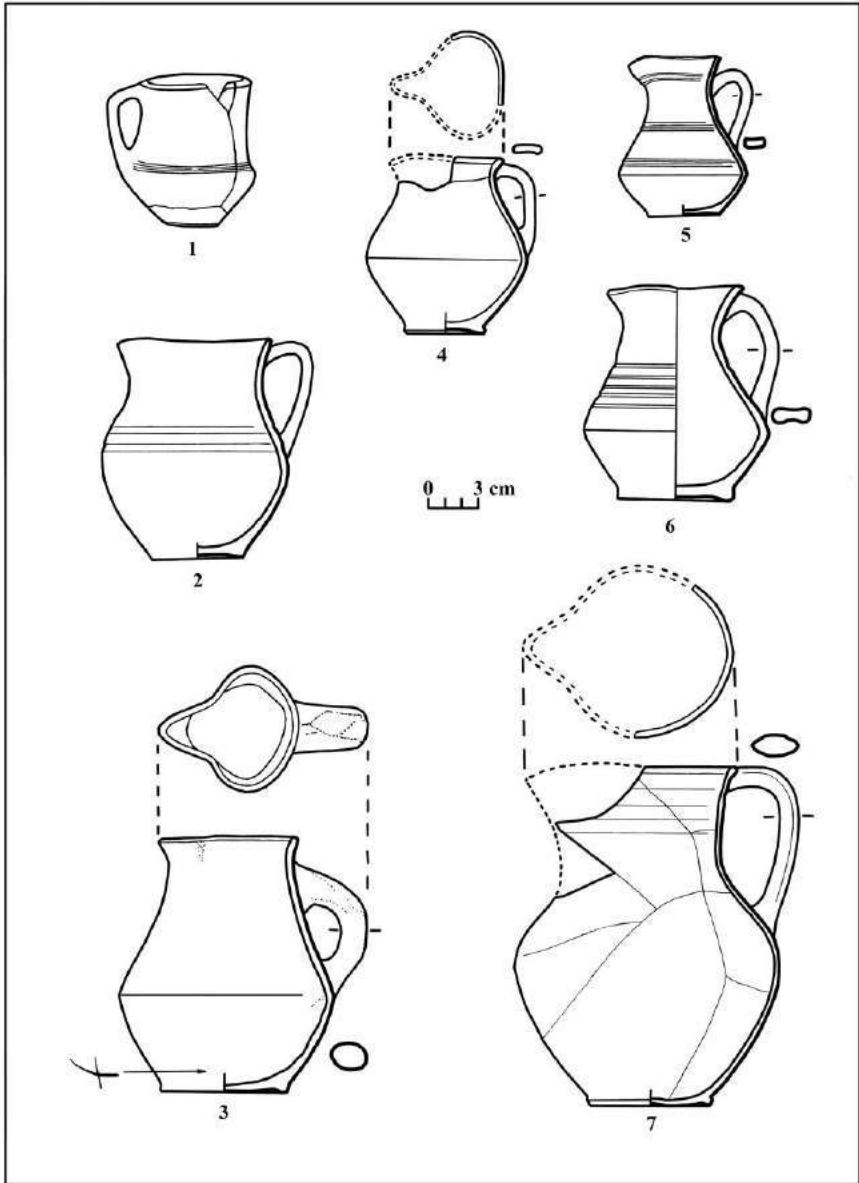

Fig. 5.

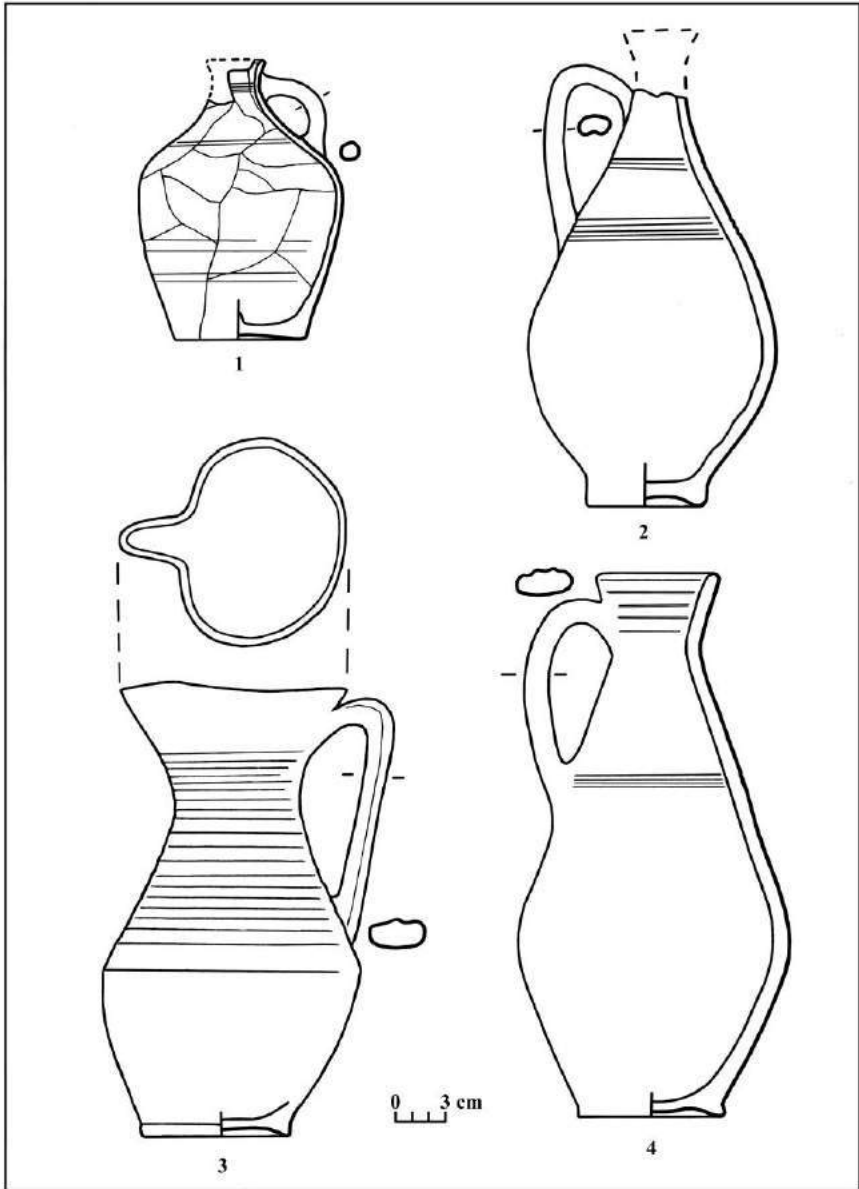

Fig. 6.

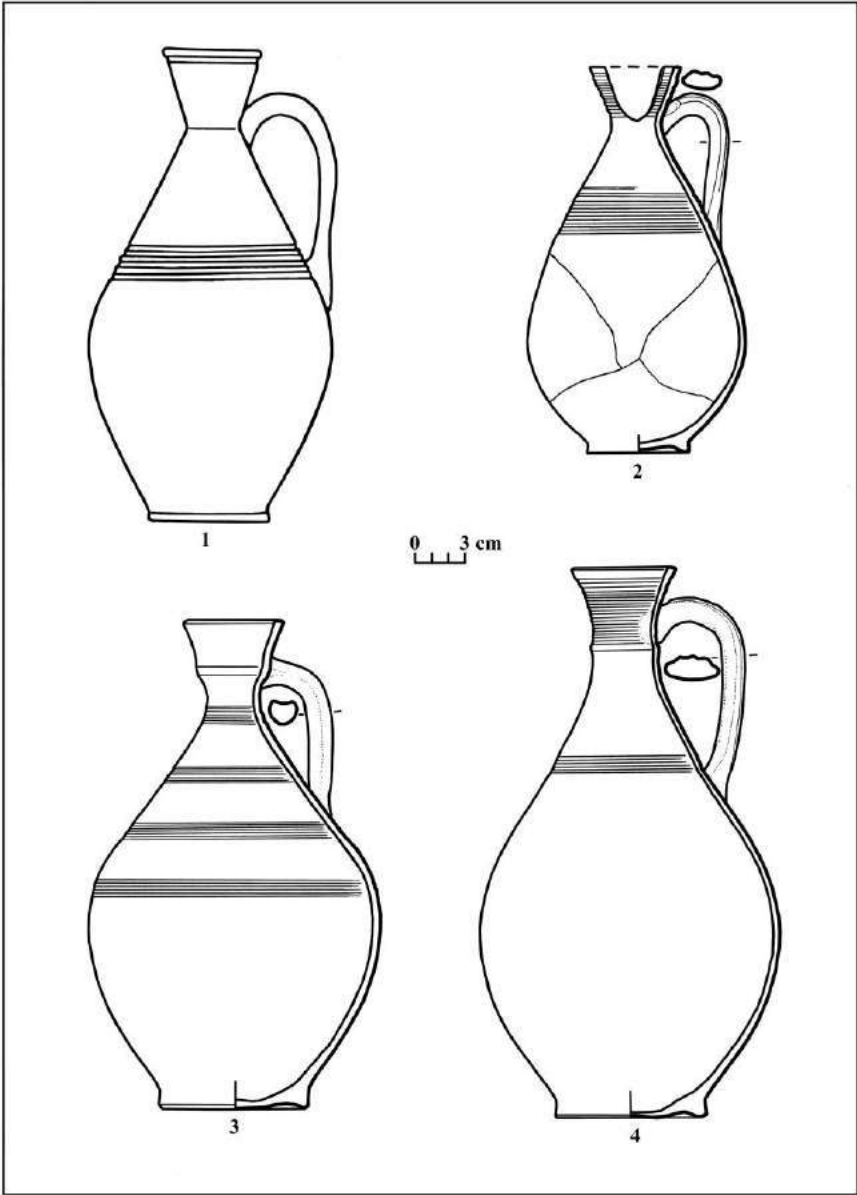

Fig. 7.

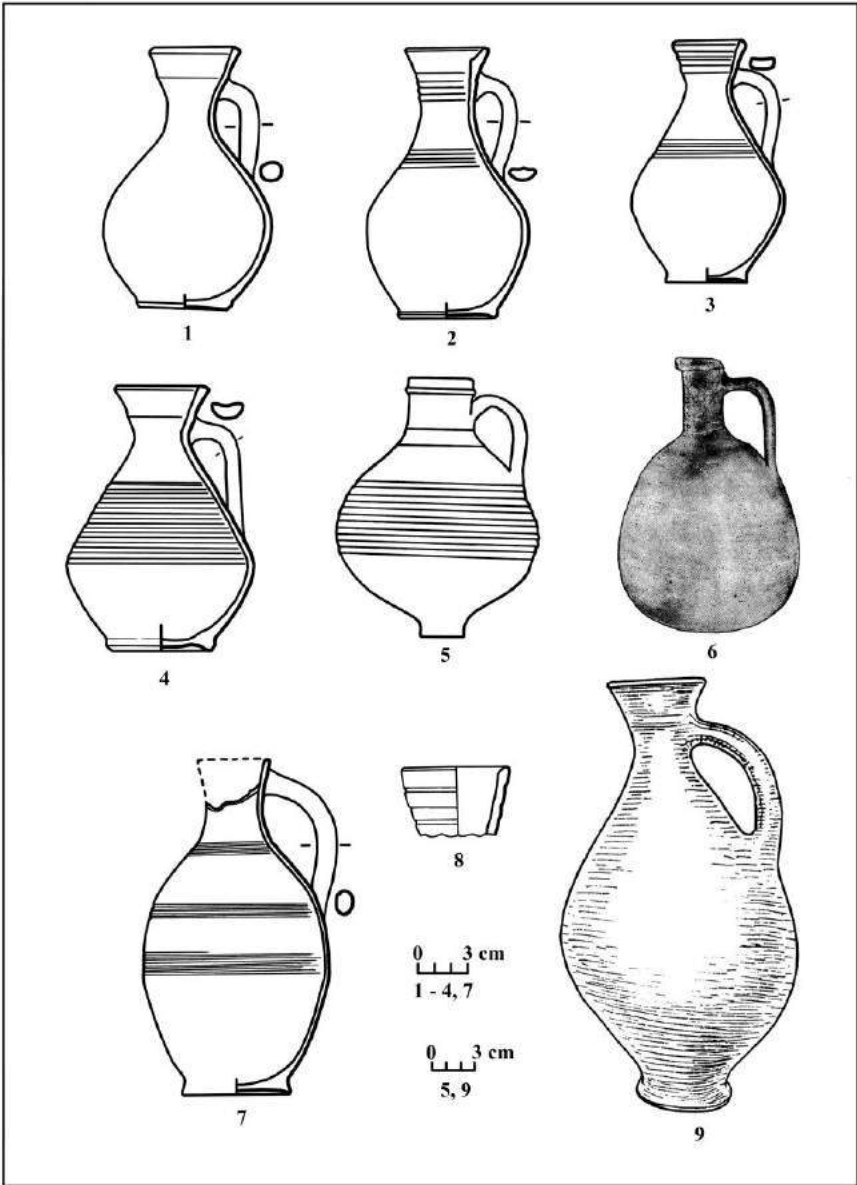

Fig. 8.

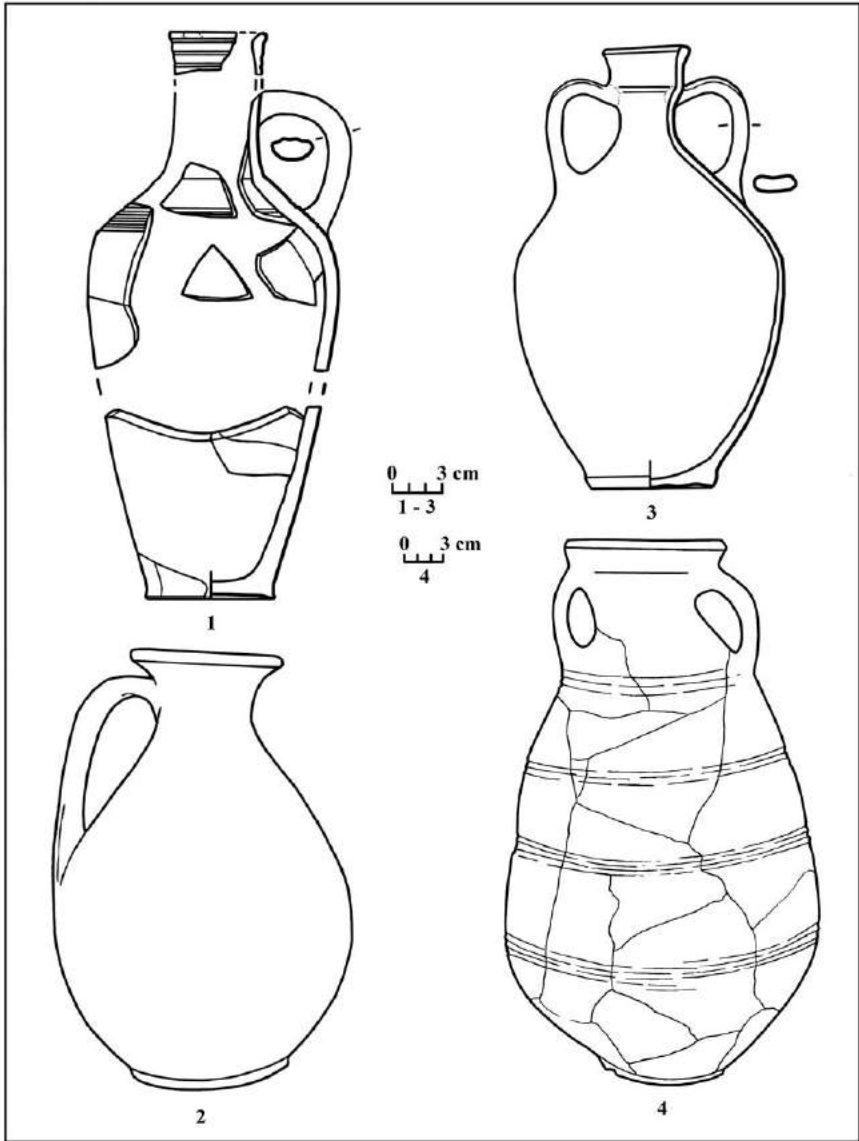

Fig. 9.

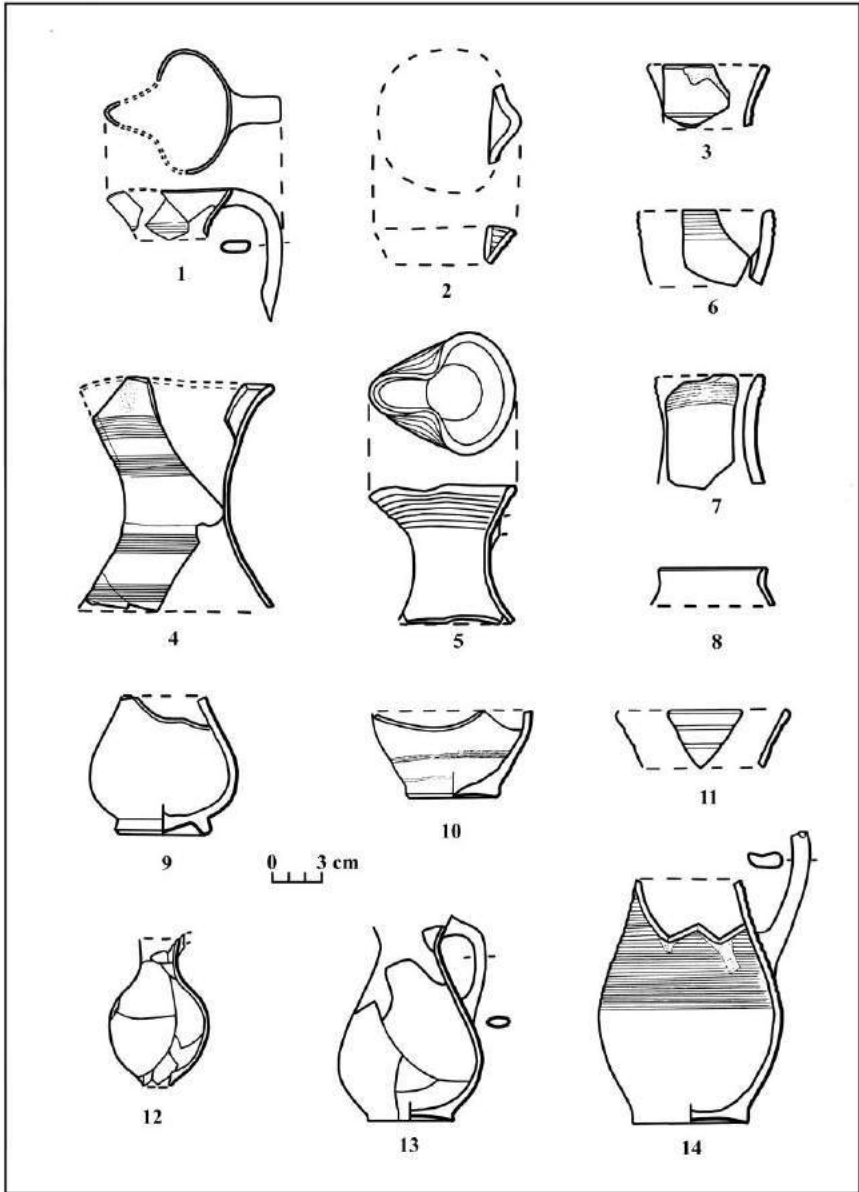

Fig. 10.

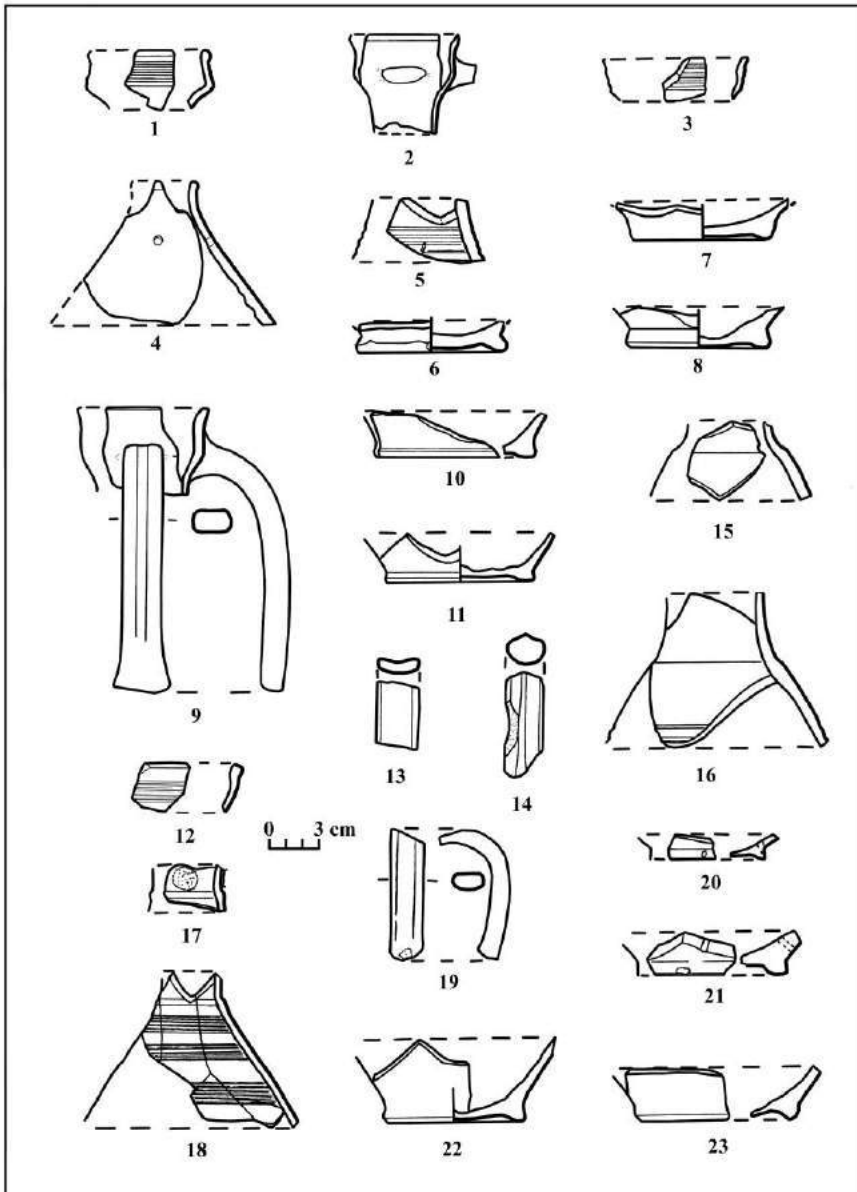

Fig. 11.

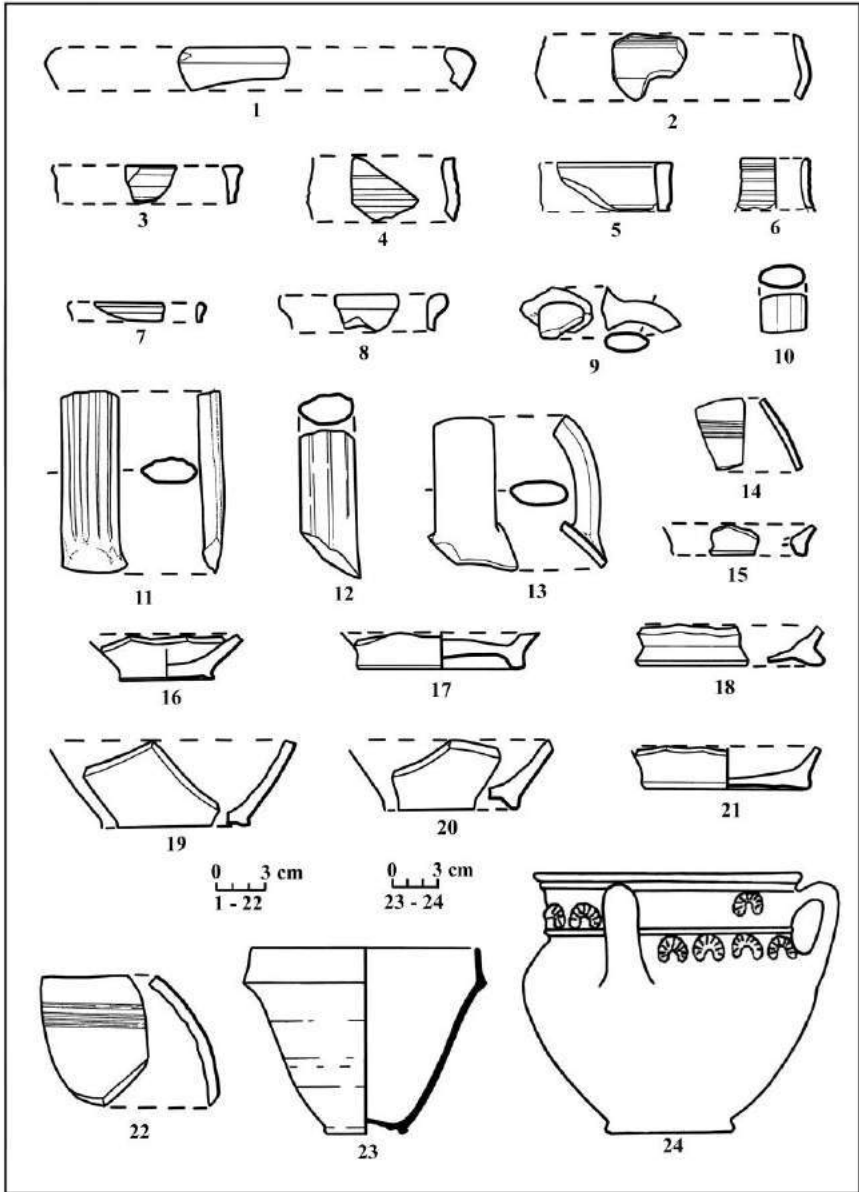

Fig. 12.

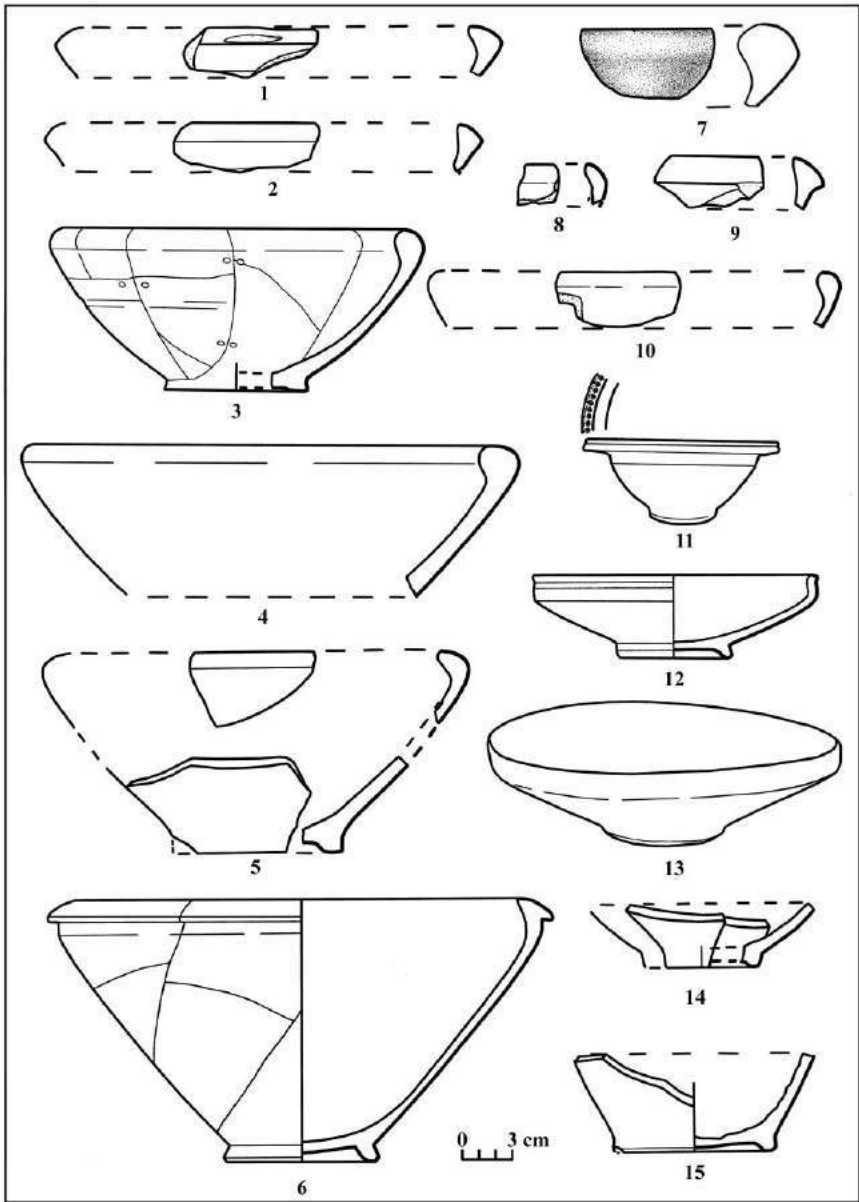

Fig. 13.

UN MORMÂNT SARMATIC DESCOPERIT LA BĂLȚATA (r. CRIULENI)

de

Valeriu BUBULICI, Sergiu MATVEEV*

În primăvara anului 2008 în grădina d-nei Irina Gulico din satul Bălțata (r. Criuleni), str. Boris Glavan 11, în timpul amenajării unei construcții gospodărești au fost descoperite câteva oase umane, fragmente de ceramica lucrată la roata olarului și măргеle din sticlă¹.

Pe teren a intervenit echipa formată din colaboratorul științific a MNIM Valeriu Bubulici, dr.conf. Sergiu Matveev și studenți ai Facultății de Istorie și Filosofie a USM.

Analiza vizuală a locului, identificat prin coordonatele GPS, latitudine 47°3'6.19" N și longitudine 29°2'52.25" E, a scos în evidență resturile unui complex funerar din epoca antică, parțial distrus de lucrările de construcție. Complexul era amplasat pe panta înclinată a versantului stâng a pârâului din partea sudică a localității (fig. 1). Topografia terenului nu evidențiază indici de prezență a vreunui tumul, fapt care permite presupunerea că este cazul unei înmormântări izolate (sau necropole?) plane.

Zona s. Bălțata a avut o locuire intensă în prima jumătate a mileniului I p. Chr., fiind cunoscute prin periegeze și cercetări arheologice nouă situri din secolele III-IV p. Chr.². În apropierea complexului identificat în anul 2008, se afla necropola Bălțata II, limitele căreia nu au fost identificate cu siguranță, dar suprafața ei a fost evaluată la cel puțin 800 m² dintre care au

---

* Valeriu BUBULICI, cercet. șt., Muzeul Național de Istorie a Moldovei, e-mail: vbubulici@mail.ru; Sergiu MATVEEV, conf. univ., dr., USM, e-mail: sssmatveev@yahoo.com.

¹ Informația a fost oferită de studentul Facultății de Istorie și Filosofie a USM, Anatol Gotmaniuc, locuitor al s. Bălțata.

² Pe teritoriul localității sunt cunoscute mai multe situri arheologice, dintre care se remarcă nouă atribuite culturii Sântana de Mureș – Černjachov: Bălțata I (necropolă), Bălțata II (necropolă), Bălțata III (necropolă), Bălțata IV (așezare), Bălțata V (așezare), Bălțata VI (așezare), Bălțata VII (așezare), Bălțata VIII (așezare), Bălțata IX (așezare), pentru detalii a se vedea: Э. А. Рикман. Памятники сарматов и племен черняховской культуры, Кишинёв: Штиинца, 1975, с. 110-114.

fost investigați în anii 50-70 ai sec. XX circa 60000 m², fiind descoperite circa 100 de înmormântări, atât inhumații cât și incinerării³. Pe de altă parte, în aceeași zonă, au fost identificate mai multe morminte sarmatice la Cimișeni⁴, Bălăbănești⁵ sau Pașcani⁶, datate cu sec. II p. Chr.

Pentru recuperarea complexului funerar a fost făcut un sondaj cu dimensiunile de 1,50x2 m. Stratul superior cu o grosime de 0,58 m era compus din cernoziom cu resturi de la construcții moderne. El era urmat de un strat de cernoziom fertil cu grosimea de circa 0,50 m, după care, la nivelul stratului lutos a fost depistat conturul gropii funerare. În plan și în secțiune, groapa avea forma rectangulară cu colțurile ușor rotunjite cu lățimea de 0,95 m, lungimea recuperată 1,7 m⁷ și adâncimea de 0,66 m. La adâncimea de circa 0,5 m a gropii (circa 1,58 m de la nivelul actual de călcare) au fost depistate rămășițele unei amenajări din lemn (coșciug ?), într-o stare avansată de putrefacție. Au fost identificate resturile a 7 scânduri amplasate transversal cu dimensiunile părților păstrate variind între 0,15-0,3 m lățime, circa 0,45 m lungime și grosimea de 0,04 m. Pereții laterali fiind făcuți din scânduri cu o înălțime păstrată de 0,15 m aveau o grosime de 0,03-0,06 m (fig. 2, fig. 4/1).

Sub amenajarea din lemn au fost identificate resturile unui schelet uman în stare puternică de degradare (fig. 3, fig. 4/2). Scheletul era amplasat în decubit dorsal, orientat pe axul NNE-SSV, cu mâinile întinse de-a lungul corpului (fig. 3, fig. 4/2). Sub presiunea solului și a activității rozătoarelor, craniul și cutia toracică au fost puternic deteriorate, fiind recuperați 7 dinți și fragmente de oase în stare fărâncioasă. S-au păstrat părți din *humerusul* stâng, din oasele bazinului: părți a *iliumului* și *sacrum*. De la membrele posterioare cel mai bine sau păstrat femurele, rotulele și părțile superioare

---

³ Э. А. Рикман. Этническая история населения Поднепровья и прилегающего Подунавья: в первых веках нашей эры, Москва: Наука, 1975, с. 263-264; Г. Б. Федоров, М. Г. Рошаль. Раскопки черняховского могильника у с. Балцата, In: Археологические исследования в Молдавии (1974-1976 гг.), Кишинев: Штиинца, 1981, стр. 89.

⁴ В. С. Бейлекчи, С. М. Агульников. Отчет о работах славянской экспедиции в зоне строительства Верхнепугаченского орошаемого массива (1981 г.), Архива MNIM, nr. 174.

⁵ В. И. Гросу. Хронология памятников сарматской культуры Днестровского-Прутского междуречья, Кишинев, 1990, с. 72-73.

⁶ В. И. Гросу. Новые сарматские памятники на территории Молдавии (дополнение к археологической карте Молдавии), In: Археологические исследования в Молдавии в 1979-1980, Кишинев: Штиинца, 1983, стр. 31-32.

⁷ Partea de sud a complexului a fost afectată de șanțul de fundație.

ale tibiilor, tăiate de șanțul construcției. Sub oasele bazinului au fost identificate resturi putrefiate ale unei scânduri cu dimensiunile de 0,03x0,15x0,15 m (fig. 3, fig. 4/2).

Scheletul era însoțit de divers inventar funerar. În zona vertebrelor cervicale au fost recuperate 10 mărgele de la un colier, dintre care șase din sticlă albastră în formă de pastile cu diametrul de 0,6-0,8 cm și grosimea 0,2-0,3 cm cu orificiu transversal cu diametrul de 0,1 cm, trei mărgele din coral roșu de formă cilindrică cu lungimea de 0,8-1,3 cm și diametrul de 0,3-0,4 cm, diametrul orificiului de 0,15 cm și o piesă de calcedoniu de culoare alb-gri cu formă elipsoidală cu diametrele de 1,4 și 1,9 cm, diametrul orificiului de 0,5-0,7 cm (fig. 4.2, fig. 5/1). Mărgele în formă de pastile de culoare albastră sunt cunoscute în cadrul inventarului funerar a mormintelor de la Trușeni⁸, Pașcani (mormânt distrus)⁹ etc., incluse în tip 72 și tip 75 după tipologia elaborate de Alexeeva E.¹⁰ și sunt datate cu sec. II-III p. Chr. Mărgelele din coral sunt cunoscute la Codrul Nou (tumulul 1, mormântul 1)¹¹, Hăncăuți (tumulul 1, mormântul 11)¹², Holmskoe (mormântul 22)¹³ etc., complexe datate cu a doua jumătate a sec. I p. Chr. Mărgica din calcedoniu găsește analogii în inventarul mormintelor datate cu sfârșitul sec. I-prima jumătate a sec. II p. Chr. de la Bădrăgii Vechi (tumulul 25, mormântul 3)¹⁴, Cimișlia (mormânt distrus), Taraclia II (tumulul 17, mormântul 14)¹⁵ etc.

---

⁸ V. Vornic, S. Tanbuncic. Un mormânt sarmatic descoperit la Trușeni (mun. Chișinău), In: Revista arheologică, seria nouă, vol. IV, nr. 2, Chișinău, 2008, p. 180, fig. 1/3-39.

⁹ В. И. Гросу. Новые сарматские памятники на территории Молдавии ..., стр. 31-32; В. И. Гросу. Хронология памятников сарматской культуры Днестровского-Прутского междуречья, с. 77, рис. 23/18.

¹⁰ Е. М. Алексеева Античные бусы Северного Причерноморья, САИ, вып. Г 1-12, Москва, 1978, рис. 68, 70.

¹¹ Е. В. Яровой Отчет о полевых исследованиях Нижнепрутской новостроечной экспедиции в 1984, Архива MNIM, nr. 215, стр. 3, рис. 3.

¹² В.А. Дергачев. Материалы раскопок археологической экспедиции на Среднем Пруте (1975-1976), Кишинев, 1982, стр. 46-48, рис. 12/4.

¹³ А. В. Гудкова, М. М. Фокеев. Земледельцы и кочевники в низовьях Дуная I-IV вв. н.э., Киев, 1984, стр. 19, рис. 8/12.

¹⁴ А. Ю. Чирков Отчет о полевых исследованиях Единецкого отряда Прутской археологической новостроечной экспедиции в 1989 году, Архива MNIM, nr. 310, стр. 22, рис. 14/1.

¹⁵ V. Grosu. Sarmati în spațiul geto-dacic răsăritean, In: Arheologia Moldovei, XVIII, București, 1995, p. 157.

În partea dreaptă a craniului a fost descoperit un fragment de fusaiolă aproape tronconică confecționată din pastă de lut în amestec cu șamotă mărunțită, arderea incompletă și neuniformă, culoarea variază între gri-închis la negru, piesa are diametrul maxim de 3,3 cm, diametrele bazelor de 1,3 cm, înălțimea de 2,6 cm și diametrul orificiului de 0,7 cm (fig. 6). Acest tip de piese este bine cunoscut în cadrul inventarului funerar sarmatic din complexe date de diferiți cercetători cu sec. I – a prima jumătate a sec. II p. Chr., spre exemplu la Bădrăgii Vechi (tumulul 32, mormântul 2)¹⁶, Lenkovcy (tumulul 1, mormântul 2)¹⁷ și Pașcani (mormânt distrus)¹⁸, Taraclia I (tumulul 1, mormântul 1)¹⁹ etc.

În zona sternului a fost descoperită o cataramă de bronz de formă inelară, confecționată dintr-o bară de bronz cu diametrul de 0,3 cm, diametrul verigii de 2,4 cm, acul cataramii rotund în secțiune avea diametrul de 0,15 cm, era ascuțit la capăt, partea care se prindea de verigă era aplatizată (fig. 8). Cataramele inelare sunt unul dintre cele mai răspândite forme de cataramă în mediu sarmatic. Piese similare din complexe date cu sfârșitul sec. I-prima jumătate a sec. II p. Chr. sunt cunoscute la Brăviceni (tumulul 4, mormântul 1)²⁰, Olănești (tumulul 13, mormântul 3)²¹ etc.

Pe oasele din partea stângă a bazinului au fost descoperite două mărgele. Prima mărgică a fost confecționată din chihlimbar de culoare cafenie, avea forma cilindrică cu diametrul bazelor de 1,4 cm și înălțimea de 0,6 cm, diametrul orificiului de 0,5 cm. A doua piesă a fost confecționată din sticlă de culoare azurie, avea forma rectangulară în plan și în secțiune cu dimensiunile de 0,6x1,1x2,4 cm, orificiul transversal avea diametrul de 0,2 cm (fig. 7.1).

Lângă genunchiul drept, din partea exterioară a scheletului a fost descoperit un fragment de piesă din fier puternic oxidat. (fig. 9/4).

---

¹⁶ V. Bârcă. *Istorie și civilizație. Sarmatii în spațiul est-carpatic (sec. I a. Chr. – începutul sec. II p. Chr.)*, Cluj-Napoca, 2006, p. 286-287, fig. 23/4.

¹⁷ V. Bârcă. *Istorie și civilizație. Sarmatii în spațiul est-carpatic ..*, p. 323-324, fig. 70/1.

¹⁸ В. И. Гросу. *Новые сарматские памятники на территории Молдавии ..*, стр. 33, рис. III/14.

¹⁹ V. Bârcă. *Istorie și civilizație. Sarmatii în spațiul est-carpatic ..*, p. 360, fig. 119/3.

²⁰ О. Ларина, И. Манзура, В. Хахей. *Брэвиченские курганы*, Кишинев, 2008, с. 27, рис. 14/3,6.

²¹ В. И. Гросу. *Хронология памятников сарматской культуры Днестровского-Прутского междуречья*, с. 71, рис. 19а.

În partea inferioară a picioarelor, în zona afectată de șanțul de construcție, au fost recuperate 135 de mărgelile întregi și 10 fragmentate. Mărgelile au fost confecționate din pastă sticloasă, au forma sferică cu diametrele de 0,5-0,6 cm și diametrul orificiului de 0,15 cm. După culoare pot fi împărțite în trei grupe: 56 verzi, 44 alb-gălbui și 35 roșii-maronii. Cele fragmentare se includ în aceleași grupe, un fragment având culoarea albăstrie. Acest tip de mărgelile bine cunoscute în complexe funerare sarmatice, fiind datate larg cu secolele I-III p. Chr.²².

Tot din aceeași parte a complexului funerar provin fragmente de la un vas întregibil de tip ulciur. Vasul provenit din mediul provincial roman a fost confecționat la roata olarului dintr-o pastă fină cu impurități de mică, arderea fiind uniformă și completă, culoare cărămizie, suprafața exterioară acoperită cu firnis roșu de calitate proastă. Vasul are forma asimetrică, cu gura în formă de pâlnie, ornamentată cu două linii orizontale paralele incizate, gâtul cilindric ornamentat cu linii verticale evidențiate prin diferență de culori, corpul bitronconic cu două linii paralele incizate în partea superioară și fundul inelar. În partea superioară a gâtului și pe diametrul maxim al corpului sau păstrat urmele unui mâner de formă plată cu două caneluri verticale în partea exterioară, pierdut în antichitate (fig. 10). Înălțimea ulciurului este de 19,8 cm, diametrul gurii de 7 cm, diametrul gâtului 4,6 cm și diametrul maxim al corpului 13,6 cm, diametrul fundului este de 8,4 cm. Vasul, cu mici rezerve, face parte din tip 28 identificat de O. Brunkner, analog celui descoperit la Sirmium și a fost datat cu sfârșitul sec. I – sec. II p. Chr.²³, își regăsește similitudini și în forma vasului descoperit la Hăncăuți (tumulul 2, mormântul 1), datat cu a doua jumătate a sec. I p. Chr.²⁴.

Analiza resturilor osteologice și a materialelor arheologice dovedește că înmormântarea a aparținut unei femei care ar fi decedat la o vârstă de circa 50-60 de ani. În rezultatul cercetărilor complexul funerar poate fi atribuit culturii sarmatice și datat cu sec. II p. Chr.

---

²² Е. М. Алексеева. Античные бусы Северного Причерноморья, САИ, вып. Г 1-12, Москва, 1975, рис. 2, рис. 5, тип 1.

²³ Olga Brunkner. Rimska keramika u jugoslovenskom delu provincije donje Panonije, Beograd, 1981, pl. 140/83.

²⁴ В. И. Гроссу. Периодизация памятников сарматской культуры Днестровско-Прутского междуречья, In: Археологические исследования в Молдавии в 1977-1978 гг. Кишинев, 1982, с. 11.

Fig. 1. Plan de situație

Fig. 2. Groapa funerară. Acoperământul de lemn

Fig. 3. Groapa funerară. Resturile defunctului

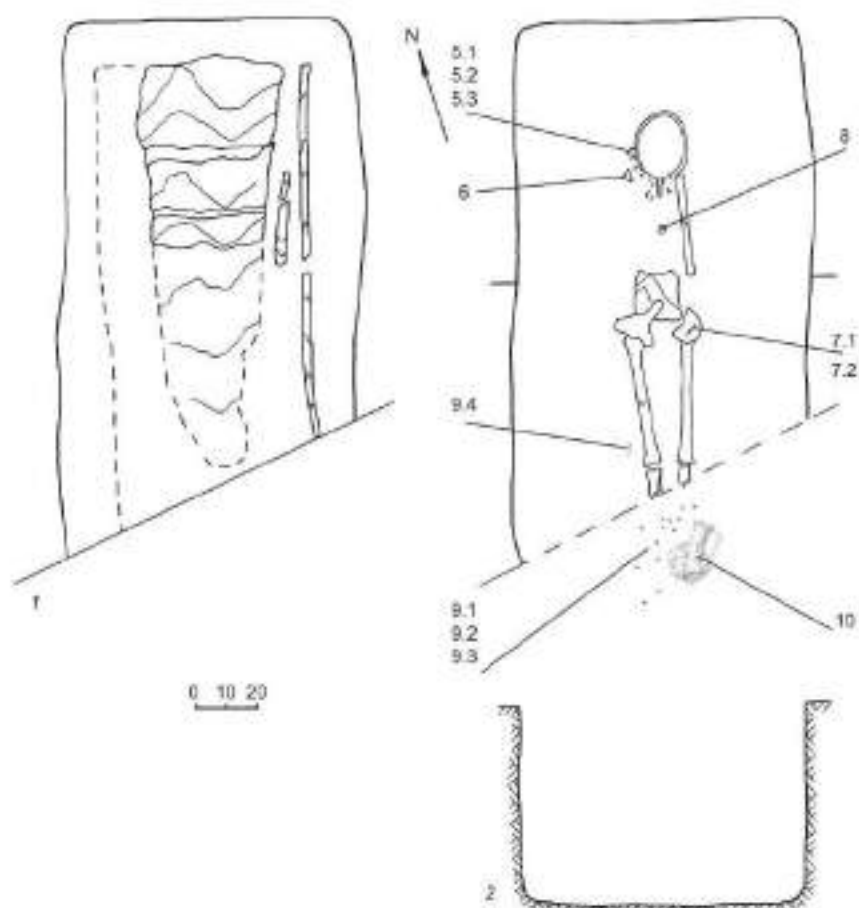

Fig. 4. Planul și secțiunea gropii

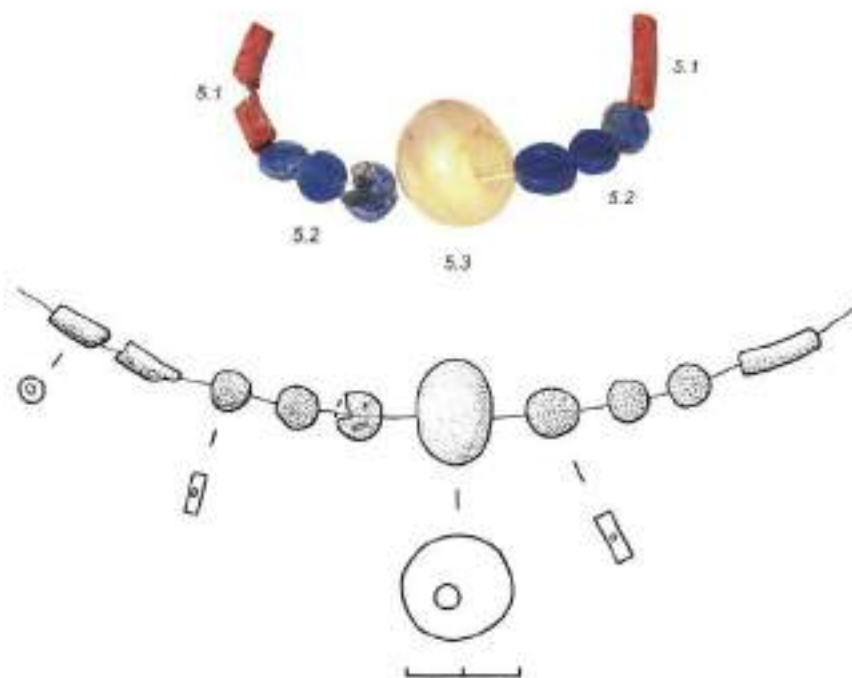

Fig. 6. 1. Mărgele din corai; 2. Mărgele de sticlă albastră; 3. Mărgeică din calcedoniu

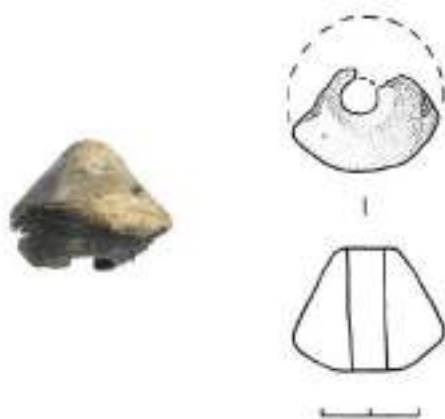

Fig. 6. Fuseicivă

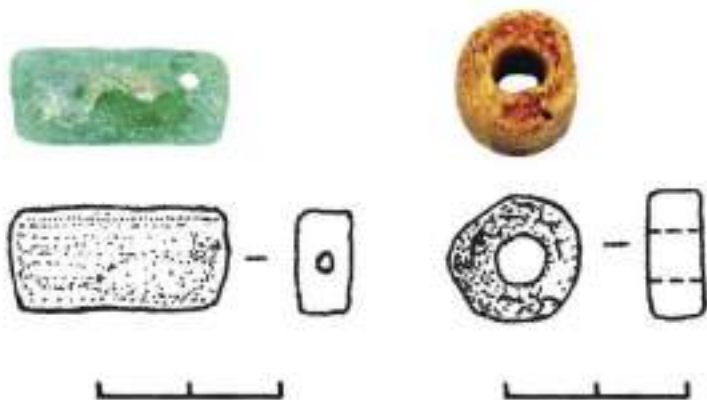

Fig. 7. 1. Mărgică rectangulară din sticlă; 2. Mărgică din chihâmbur

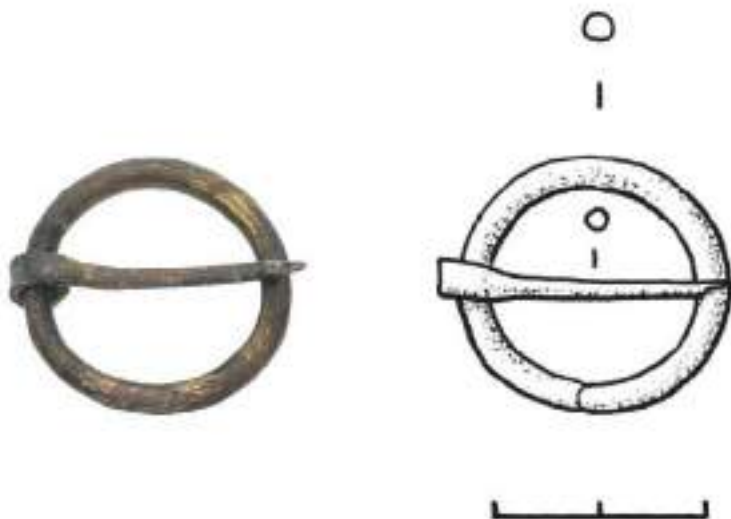

Fig. 8. Cătară

Fig. 9. 1. Mărgele de sticlă roșie-maronie; 2. Mărgele de sticlă alb-gălbuie;
3. Mărgele de sticlă verzui; 4. Piesă din fier

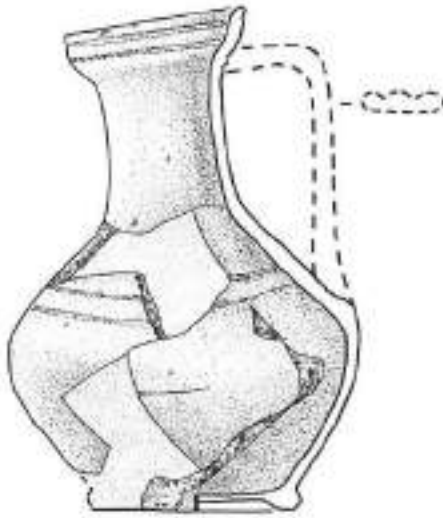

Fig. 10. Vas cu finis roșu

ORIZONTUL MEDIEVAL CERCETAT ÎN INCINTA FORTIFICAȚIEI GETICE DE LA HORODCA MICĂ

de

Octavian MUNTEANU, Ion TENTIUC*

Partea centrală a spațiului pruto-nistrean a conferit în toate epocile istorice condiții propice de locuire pentru comunitățile umane. Acestea au știut să folosească eficient potențialul natural al zonei pentru a-și stabili vetrele în locurile cele mai comode – solurile bogate și fertile, învelișul vegetal, structura lumii faunistice, bogata rețea de ape, larga întindere de păduri, cu reale posibilități de utilizare a lemnului și a vânatului, dar și pentru refugiu în caz de necesitate.

Cu toate că interesul pentru cercetarea pe cale arheologică a așezărilor rurale medievale din partea centrală a spațiului pruto-nistrean s-a manifestat destul de târziu, totuși, investigațiile de teren din ultimele decenii au reușit să identifice și să includă în circuitul științific un anumit număr de vestigii reprezentate de situri arheologice din diferite perioade cronologice aparținând evului mediu timpuriu, evului mediu dezvoltat sau tardiv. Aceste investigații au adus noi date în legătură cu diverse aspecte ale evoluției satului medieval, demonstrând perpetuarea vieții umane în regiunea menționată și, totodată, aducând noi dovezi pentru reconstituirea aspectelor social-economice, culturale și de viață spirituală ale comunităților locale.

În acest context se înscriu și cercetările întreprinse în ultimii ani în incinta fortificației de la Horodca Mică, r-nul Ialoveni (fig. 1/1). Cercetarea fortificației de la Horodca, realizată în ultimii ani, se înscrie într-un șir de acțiuni dedicate investigațiilor de teren în fortificațiile getice întreprinse relativ recent în spațiul dintre Prut și Nistru¹. O atenție accentuată, în

---

* Octavian MUNTEANU, doctor în istorie, conferențiar universitar, șef Catedră, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, e-mail: ocmunteanu@gmail.com; Ion TENTIUC, doctor în istorie, conferențiar universitar, șef Sector Arheologie și Istorie Veche, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, e-mail: ion_tentiuc@yahoo.com.

¹ I. Niculiță, S. Teodor, A. Zanoci. Butuceni. Monografie arheologică, București, 2002; I. Niculiță, A. Zanoci, Sistemul defensiv la traco-geții din regiunea Nistrului Mijlociu. In:

majoritatea studiilor realizate pe marginea cercetărilor din cetățile getice, a fost acordată sistemului defensiv. Situl de la Horodca nu constituie o excepție, mai ales în contextul conservării foarte bune a liniei defensive. Încă din perioada cercetărilor de teren, în special procesul analizei complexului tablou stratigrafic, am admis existența mai multor etape de fortificare consecutivă a promontoriului numit de localnici „La Hultan”, cunoscut în bibliografia de specialitate cu numele de Horodca Mică².

Tracians and circumponitic world.– Chișinău: Cartdidact, vol. II, 2004, p. 14-129; I. Niculiță, A. Zancoci, T. Arnăuț. Sistemul defensiv al cetății din prima epocă a fierului – Saharna Mare. In: Tyragetia, S.N., vol. I (XVI) nr. 1, 2007, p. 27-62; I. Niculiță, A. Zancoci, T. Arnăuț. Habitatul din mileniul I a. Chr. în regiunea Nistrului Mijlociu. Siturile din zona Saharna, Chișinău, 2008; A. Levinschi. Limita cronologică superioară a fortificațiilor getice din microzona Saharna – Rezina, In: Interferențe cultural-cronologice în spațiul nord-pontic, Chișinău, 2003, p. 261-284; A. Levinschi, Fortificația getică „Saharna – La Revechin” (cercetările din anul 2000-2002). In: Cercetări arheologice în Republica Moldova (2000-2003), Chișinău, 2004, I, p. 64-80; A. Levinschi. Date preliminare privind începutul de locuire a geților pe locul așezării fortificate Saharna Mare, In: Tyragetia S.N., vol. 1 (XVI) nr. 1, 2007, p. 275-278; O. Munteanu. Les elements du systeme defensif de Cosauti. In: Tracians and circumponitic world. Chișinău, II, 2004, p. 82-104; O. Munteanu. Getae fortification of Cosauti, District Soroca. In: Daco-geții: 80 de ani de cercetări arheologice sistematice la cetățile dacice din munții Orăștiei, Cluj-Napoca, 2004, p. 219-233; Munteanu. Noi linii defensive cercetate în microzona fortificației Cosăuți. In: Revista Arheologica, Serie nouă, vol. III, nr.1-2, 2007, p. 295-310; O. Munteanu, V. Iarmulșchi. Preliminarii privind fortificația de la Horodca Mică. In: Tyragetia, S.N., vol. I (XVI) nr. 1, 2007, p. 279-286; O. Munteanu, V. Iarmulșchi, V. Perju, L. Ermurachi. Fortificația getică de la Horodca Mică: complexe din incintă cercetate în anii 2006-2007, In: Păstrarea patrimoniului cultural în țările europene (materialele conferinței internaționale, Chișinău, 25-26 septembrie 2008), Chișinău, 2009, p. 61-80; O. Munteanu, V. Iarmulșchi, V. Perju, L. Ermurachi. Prima fază de edificare a fortificației de la Horodca Mică. In: Tyragetia S.N., vol. 1, IV (XIX), 2010, 179-198; Octavian Munteanu, Veronica Perju. Fortificația de la Horodca Mică: rezultatele primilor ani de cercetare, In: Probleme ale științelor socio-umane și modernizării învățământului. Volumul II, Chișinău, 2010, p. 520 – 531; Octavian Munteanu. Etapele de edificare ale fortificației de la Horodca Mică. In: Tyragetia S.N. vol. 1, VII (XXII), 2013, 311-329; S. Musteață. Unele considerații preliminare privind rezultatele cercetărilor arheologice din cadrul cetății getice Mășcăuți-Cetate. In: Tracians and circumponitic world. Summaries Chișinău 2004, p. 88-90; Vasile Haheu. Sisteme de fortificații traco-getice la est de Carpați, Chișinău, 2008.

² Т. С. Пасек. Археологические разведки в Молдавии, In: КСИИМК, 26, 1949, с. 57-68; Т. Златковская. Городище Матеуцы. In: Новое в советской археологии, Москва, 1965, с. 220-225; Т. Златковская, Л.Л. Полевой. Городища прудо-днестровского междуречья IV-III вв. до н. э и вопросы политической истории гетов. In: МИА СССР, 150, 1969, с. 35-60; В. Лапушнян, И. Никулицэ, М. Романовская. Памятники раннего железного века, In: АКМ, 4, Кишинев, 1974; Ion Gh. Hîncu. Cetăți antice și medievale timpurii din Republica Moldova, Chișinău, 1993; O. Munteanu, Etapele de edificare ale fortificației de la Horodca Mică, p. 311-329.

Fortificația din perioada getică de la Horodca a fost descoperită și inclusă în circuitul științific încă din perioada interbelică³. Aceasta este amplasată pe penultima terasă a râului Botna, pe un promontoriu delimitat de două râpe (fig. 1/2). Dinspre vest râpa este foarte adâncă și abruptă. Spre nord și nord-est pantele sunt mai domoale, dar suficient de greu accesibile. Șeaua de legătură cu restul teritoriului revine părților de sud-vest, sud și sud-est, care au și fost întărite de locuitorii spațiului. Fortificația este constituită din câteva elemente defensive: val cu șanț adiacent, escarpă și bastion. La limita sud-vestică a promontoriului, având în vedere specificul topografic al spațiului, panta a fost taluzată o porțiune de circa 50 m, ceea ce, bineînțeles, a facilitat efortul de a fortifica spațiul întărit. Restul porțiunii, ocupată de șeaua de legătură, a fost fortificat cu val și șanț (fig. 1/2). Valul a fost ridicat în partea de sud și sud-est a promontoriului și reprezintă două segmente întrerupte, amplasate sub unghi de circa 160 de grade. Dinspre exterior acestea au formă rotunjită, conferind segmentului un caracter semicircular. Lungimea segmentului fortificat în partea de sud este de 65 m măsurate din interior și 75 m din exterior. Diferența de lungime se explică prin caracterul curbat al sistemului defensiv. Lungimea segmentului sud-estic este de 45 de m atât în exterior cât și în interior. Proporționalitatea lungimilor se datorează caracterului rectiliniu pe care o are această porțiune de fortificație. Lățimea valului este pe segmentul de vest reprezintă 32-33 m. Acesta se lărgeste ușor doar în locul de joncțiune cu „bastionul”, unde atinge circa 35 m. Segmentul de sud-est al valului este ceva mai îngust. În partea de est lățimea lui variază între 25 și 30 m. Înălțimea valului variază între 5 și 6,5 m (măsurată de la vârful valului până la nivelul de călcare din incintă). Șanțul adiacent are lățimea preponderent de 12-13 m. Pe anumite porțiuni lățimea lui crește, iar pe altele – se micșorează. Astfel, în partea de vest a bastionului, în imediata apropiere a acestuia, șanțul se îngustează până la 10 m, iar în partea opusă a bastionului – din contra, se lărgeste până la 15 m. La momentul actual, diferența de nivel între vârful valului și fundul șanțului este de 5,2 m. Spațiul întrerupt între cele două segmente defensive are o

---

³ Ștefan Ciobanu. Biserici vechi din Basarabia. In: Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice. Secțiunea din Basarabia, I, Chișinău, 1924, p. 57. Cercetările perieghetice efectuate în anul 1968 în bazinul superior al Botnei de către L.L. Polevoi au condus la identificarea, în împrejurimile s. Horodca, a unor așezări medievale din secolele XVI și XVII (vezi: Л.Л. Полевой. Археологические памятники верхнего течения р. Ботна. In: Далекое прошлое Молдавии, Кишинев, 1969, 185-210).

lățime cuprinsă între 10 și 13 m (fig. 1/2). După toate probabilitățile anume aici poate fi localizată intrarea în cetățuie.

În partea de sud-est a „intrării” se ridică un „bastion”, care face joncțiune cu porțiunea vestică a valului (fig. 1/2). Certitudinea acestei joncțiuni este ușor compromisă de „calea de acces” în incintă care, după cât se pare, poate fi apreciată ca una realizată în perioada contemporană cu ajutorul tehnicii. Acest fapt, constatat vizual, necesită însă precizări de teren suplimentare. Construcția „bastionului” prezintă în momentul de față forma unei movile de formă circulară cu înălțimea de peste 7 m de la nivelul actual de călcare. Diametrul „bastionului” este de circa 16,5 m. Din partea exterioară bastionul este precedat de un șanț, care face legătură directă cu șanțul adiacent al segmentului vestic de fortificație. Lățimea șanțului din preajma „bastionului” este mai mică decât a construcțiilor în preajma valurilor, constituind 6 m în partea de vest și 9 m în cea de est.

* * *

Investigațiile realizate până în prezent au vizat nu doar sistemul defensiv, dar și unele spații din incinta fortificației. Aceste cercetări ne-au permis să constatăm că, de rând cu vestigiile getice, în fortificația de la Horodca Mică poate fi delimitat și un orizont medieval. Trebuie să menționăm faptul că existența unui nivel de locuire din această epocă era sugerat încă din primii ani de cercetare. Practic în straturile superioare din toate secțiunile trasate până în anul 2011, au fost descoperite fragmente ceramice care pot fi atribuite tradițiilor medievale. Astfel, în partea de est a incintei a fost descoperit un fragment de vatră care, stratigrafic, a fost atribuit acestui orizont. În stratul de cultură dinspre linia sudică a sistemului defensiv au fost descoperite patru monede de argint, dintre care două fiind emise de Hoarda de Aur, iar altele două aparținând unor emisiuni tătarogroveze din secolul al XV-lea⁴ (fig. 7, 1-4). Descoperirea acestor monede reprezintă indicii suplimentare în favoarea prezenței unui orizont medieval în incinta fortificației de la Horodca Mică.

Supozițiile s-au amplificat în perioada investigațiilor din vara anului 2011. În procesul săpăturilor întreprinse în incinta fortificației a fost descoperită și cercetată o locuință, materialele din umplutura și de pe

---

⁴ A. Boldureanu, O. Munteanu. Monede medievale din secolul al XV-lea descoperite la Horodca Mică, raionul Ialoveni, In: Al XII-lea Simpozion de Numismatică. Rezumatele comunicărilor, Chișinău, 2011, p. 14-15.

podeaua căreia au permis de a o atribui ca aparținând perioadei medievale. În cele ce urmează vom prezenta acest complex medieval și vestigiile arheologice descoperite acolo.

Locuința 1 (Fig. 3). A fost descoperită în secțiunea din partea centrală a incintei la adâncimea de 0,24 m de la nivelul actual de călcare. Era adâncită de la nivelul medieval de călcare în partea estică, cu 0,7 m, iar dinspre vest, până la 0,5 m, formând o suprafață orizontală a nivelului podelei (diferența de adâncime a locuinței este determinată de panta urmărită la suprafața actuală a nivelului de călcare). Spațiul în care a fost amenajată locuința⁵, avea lungimea de 3,8 m. Așa cum pereții laterali ai locuinței depășeau limitele secțiunii, au fost cercetați doar pe lățimea de 2 m, însă judecând după configurație, putem presupune că locuința avea în plan o formă aproximativ dreptunghiulară, având lățimea, probabil, de aproximativ 3,5 m. Pereții erau aproape verticali, ușor înclinați către interior, înclinarea fiind mai accentuată pe latura de vest. Podeaua locuinței a fost descoperită la adâncimea medie de 0,84 m de la suprafața solului actual. Aceasta era simplă însă destul de bine bătătorită, fără să prezenta urme evidente de lutuire.

În interiorul locuinței au fost descoperite două gropi de formă circulară provenite de la parii de susținere ai acoperișului sau de la pereții construcției. O groapă de par a fost cercetată în colțul de sud-est a locuinței. Aceasta avea forma circulară în plan cu diametrul de 0,16 m și adâncimea de 0,4 m. Umplutura gropii a păstrat urmele unui par de lemn carbonizat, resturile căruia au fost surprinse până la distanța de 0,45 m de groapa în care a fost fixat. Cea de-a doua groapă de par a fost identificată pe mijlocul laturii scurte, de est, a locuinței. Aceasta avea forma circulară în plan cu diametrul de 0,23 m și adâncimea de 0,32 m. Și în umplutura acestei gropi s-au păstrat urmele unui par de lemn, carbonizat. De remarcat faptul că la săparea gropii de par a fost străpunsă, parțial, vatra unui cuptor cotlonit. Crusta vetrei cuptorului a fost deteriorată pe un segment cu lățimea de până la 0,1 m. Intrarea în locuință, deși nesesizată arheologic, se făcea, probabil,

---

⁵ Locuința a fost descoperită în ultimele zile de aflare pe șantier, astfel încât dezvelirea spațiilor ce depășeau limitele Secțiunii a fost rezervată pentru cercetare în anii viitori.

în prima fază de existență a locuinței, pe latura scurtă, opusă cuptorului cotlonit⁶.

Umplutura locuinței era neomogenă fiind constituită din sol de culoare cenușie-închis, asocierea cu cărbuni de lemn și lut ars, fiind diferită în anumite zone a interiorului locuinței. O aglomerație mai mare de cărbune de lemn era concentrată în partea centrală a bordeiului, iar alta în partea de est. Pe acest loc au fost descoperite instalațiile de încălzit ale locuinței – o vatră și un cuptor cotlonit, dar și urmele gropilor de par menționate.

În partea de vest a locuinței, pe latura scurtă, era situată instalația de încălzit constituită dintr-un *cuptor cotlonit* în peretele natural al locuinței. Conturul cuptorului de formă circulară avea dimensiunile de 1,34 x 1,2 m. Pereții erau cruțați în rocă, fiind ușor înclinați spre interior. Aceștia erau bine lutuiți, de altfel ca și vatra cuptorului, puternic arși. Arsura puternică a format pe suprafața vetrei și ai pereților cuptorului o crustă groasă de 1,5-2 cm. Solul din zona pereților și de sub vatra cuptorului era puternic ars, până la circa 11 cm. Vatra cuptorului era bine conservată, cu excepția porțiunii în care a fost săpată, într-o altă fază de locuire, o groapă de par pentru susținerea acoperișului. Părți de la bolta cuptorului s-a păstrat doar pe mici porțiuni și se ridicau până la înălțimea maximă de 0,3 m de la nivelul vetrei, iar la gura cuptorului - de până la circa 0,5 m. La gura cuptorului, pe axa centrală, a fost curățată o adâncitură de formă circulară în plan, cu dimensiunile de 0,12 x 0,09 m, adâncă de 0,07 cm, apărută ca rezultat a frecventelor curățări a cenușii din interiorul instalației de încălzit.

În partea centrală a locuinței a fost descoperită o a doua instalație de încălzit. Aici se afla o vatră simplă, de formă circulară în plan, cu dimensiunile de 0,55 x 0,45 m. Vatra lutuită îngrijit era puternic arsă, formând o crustă cu grosimea de circa 0,02 m. Solul de sub vatră era ars până la 0,12 m.

În interiorul locuinței și pe podeaua ei au fost descoperite mai multe piese de uz casnic. Dintre acestea menționăm un cuțit de fier, lung de 15,6 cm, având lama cu lungimea de 7,3 cm (fig. 6/5); o cataramă de fier, de formă rectangulară, cu dimensiunile de 3,0 x 4,5 cm (fig. 6/4); un fragment de cute de piatră cu orificiu de prindere (fig. 6/1) și fragmentul unei piese

---

⁶ Sub podeaua locuinței medievale, în partea de sud-vest a acesteia, a fost descoperită o groapă menajeră aparținând nivelului getic, după cum demonstrează materialul ceramic descoperit în umplutură acesteia.

de bronz (aplică ?) (fig.6/3). Tot aici a fost descoperit un vârf de săgeată cu lungimea totală de 5,2 cm. Acesta face parte din categoria pieselor înzestrate cu peduncul de înmănușare de formă conică, circular în secțiune. Lama/frunza are formă de piramidă cu baza triunghiulară și vârful ascuțit. Distanța dintre aripioarele lamei este de 1,8 cm. Deși puternic corodat, se pare că peduncului era prevăzut cu prag la punctul de trecere de la frunză la spin (fig. 6/2).

Pe podeaua locuinței a mai fost descoperită o monedă (fig. 6/6). Este de tipul groșilor, lucrată din foiță de bronz și acoperită cu un strat subțire de argint. Pe aversul monedei este reprezentat, într-un cerc perlat interior, imaginea unui călăreț în armură cu sabia ridicată în mâna stângă, mergând spre stânga și cerc perlat exterior. Pe revers, în cerc perlat interior – un scut cu semn grafic și cerc perlat exterior. Legenda, între cele două cercuri perlate, pe ambele fețe ale monedei, are: ELIAS WOIWODA (Iliaș Voievod). Exemplarul este, se pare, o variantă a tipului V de monede emise în timpul domniei lui Iliș I fiind încadrat, potrivit clasificării propuse de cercetători, probabil, în anul 1442⁷.

În umplutura și pe podeaua locuinței a fost descoperită o importantă colecție de ceramică, numărând 198 de fragmente, realizate la roata olarului (fig. 8; 9; 10). În marea majoritate ceramica era decorată în tehnica inciziei cu striuri paralele sau vâlvurite dispuse orizontal, fie acoperită cu smalt. Pornind de la importanța locuinței descoperite, materialul ceramic a fost colectat succesiv. Astfel, în umplutura din partea superioară a gropii locuinței (până la adâncimea de 0,6 m de la solul actual), au fost descoperite 37 fragmente ceramică lucrate la roată, dintre care: un fragment de fund de la un vas, ars în mediu reducător, obținându-se o culoare cenușie; un fragment de fund de la un vas, ars în mediu oxidant, conferind peretelui culoare roșietică, suprafața fiind acoperită cu smalt bicolor (verde și galben). Tot aici au fost găsite 3 fragmente de buză și 13 pereți de la un singur vas, cu pereții de culoare cenușiu-roșietică; alți 3 pereți de la un vas aveau culoare roșietică în spărtură, suprafața fiind acoperită cu smalt de culoare cafenie; 3 pereți de la un vas aveau culoare gălbuie; un alt perete de la un vas era de culoare cenușie.

---

⁷ O. Iliescu. Moneda în România, București, 1970, p. 29; C. Buzdugan, O. Luchian, C.C. Opreșcu. Monede și bancnote românești, București, 1977, p. 67.

Până la adâncimea de 0,8 m a gropii locuinței (de la nivelul solului actual) au fost descoperite 70 fragmente ceramică lucrate la roată, dintre care: un fragment de perete de la un vas de culoare roșiatică, acoperit cu smalt din interior (decor în culori albicioase, brună, galbenă); un fragment de buză și 38 pereți de la un singur vas, având suprafața acoperită cu smalt de culoare cafenie; alți 2 pereți de la vas erau acoperiți din interior cu smalt de culoare cafenie, iar din exterior cu benzi albe; 6 pereți de la vas acoperiți din interior cu smalt de culoare cafenie, iar din exterior cu benzi negre; 2 pereți de la vas de culoare gălbuie; 6 pereți de la vas, cu suprafața zgrunțuroasă, de culoare cenușie; un fragment buză de la un vas de culoare roșiatică și un fund de la un vas acoperit din interior cu smalt de culoare cafenie.

Pe podeaua complexului/locuinței au fost descoperite 91 fragmente ceramică la fel lucrate la roata olarului, dintre care: 18 pereți și o buză de la un vas, acoperite din interior cu smalt de culoare cafenie; 18 pereți și o buză de vas acoperite din interior cu smalt de culoare cafenie; 3 pereți de la vas cu suprafața zgrunțuroasă, de culoare cenușie; 11 pereți de la vase de culoare roșiatică și 21 pereți de la vas de culoare roșiatică, acoperit din interior cu smalt de culoare verde deschis, iar din exterior decor din smalt verde închis.

Analiza materialelor descoperite a permis de a constata că locuința a cunoscut două etape în cursul existenței sale. În cea dintâi sistemul de încălzire a fost amplasat în partea de est unde, pe latura scurtă, în peretele natural al locuinței, a fost săpat un cuptor cotlonit de formă circulară. În cea de a doua etapă de funcționare locuința a fost refăcută în totalitate, fiind respectată doar forma gropii locuinței și adâncimea. Dacă în prima etapă pereții au fost construiți, după cât se pare, pe tâlpici de lemn, în cea de a doua tâlpicile au fost demontate și au fost săpate gropi de par pentru susținerea pereților și ai acoperișului. Groapa unui dintre parii de susținere a perforat vatra veche a cuptorului cotlonit, săpat în peretele de est al locuinței. La această a doua etapă, în calitate de sistem de încălzire, a fost utilizată o vatră circulară simplă situată în partea centrală a locuinței.

Dintre piesele descoperite în interiorul locuinței, menționate mai sus, distingem, pe lângă colecția de ceramică care va necesita o analiză aparte, moneda de argint și vârful de săgeată. Ultimul chiar poate sugera una din cauzele dispariției complexului locativ.

Vârful de săgeată face parte din categoria pieselor înzestrate cu peduncul de înmănușare circular în secțiune, având lama/frunza de formă piramidală cu baza triunghiulară și vârful ascuțit. Acestea au o perioadă de circulație destul de largă, începând cu secolul XIII și până în secolele XV-XVI. Piese de acest fel au fost descoperite în complexe închise, aparținând intervalului de timp cuprins între sfârșitul secolului al XIV-lea și mijlocul secolului al XV-lea, cercetate în siturile de la Stâncăuți⁸; Soroca⁹; Orheiul Vechi¹⁰; Păcuiul lui Soare¹¹; Baia¹² etc.

Moneda descoperită în interiorul locuinței aparține unei variante a tipului V, din cele cinci emisiuni monetare cunoscute din timpul domniei lui Piaș I și este încadrată, probabil, în anul 1442. Descoperirea ei pe podeaua locuinței impune datarea complexului și a materialului descoperit în cuprinsul acesteia la sfârșitul secolului al XIV-lea și prima jumătate a secolului al XV-lea. Piese monetare de la acest domnitor au mai fost descoperite în situri date la sfârșitul secolului al XIV-lea-începutul secolului al XV-lea cum ar fi așezările rurale de la Mălăieștii Vechi-Râșcani¹³ și Mălești-Neamț¹⁴, la biserica „Sfântul Nicolae” de la Rădăuți¹⁵ etc.

Despre faptul că așezarea reprezentată de locuința identificată în incinta fortificației de la Horodca este una care a existat în perioada imediat următoare de după retragerea autorităților Hoardei de Aur din spațiul pruto-

---

⁸ А.П. Городенко. Отчет о полевых исследованиях раннемодавской археологической экспедиции в 1988 году, Кишинев, 1989, с. 3, рис. 3/1. Arhiva MNIM, inv. nr. 285.

⁹ S. Musteață, I. Tentiuc, I. Ursu. Raport științific preliminar privind investigațiile arheologice în cetatea Soroca. Campania 2012, Chișinău, 2013, p. 19, fig. 9/17-18.

¹⁰ Gh. Postică. Orheiul Vechi. Cercetări arheologice 1996-2001, Iași, 2006, fig. 99/3; fig. 125/1.

¹¹ P. Diaconu, S. Baraschi. Păcuiul lui Soare. Așezarea medievală (secolele XIII-XV), II, București, 1977, p. 139-140, fig. 105/17.

¹² E. Neamtu, V. Neamțu, S. Cheptea. Orașul medieval Baia în secolele XIV-XVII. Cercetările arheologice din anii 1967-1976. Iași, 1980, p. 69, fig. 35/5; 36/2.

¹³ А.П. Городенко. Исследования на двух поселениях молдавского времени в 1989 году, Кишинев, 1990, с. 13. Arhiva MNIM, inv. nr. 296; А. П. Городенко. К проблеме датировки раннемодавского пласта на поселениях Старые Мэлэешты и Стынкэуцы. In: Археология, Этнография и искусствоведение Молдовы: итоги и перспективы. Материалы республиканской конференции 8-9 августа 1989 г. Кишинев, с.79.

¹⁴ Rodica Popovici. Cercetări arheologice în așezarea rurală medievală Mălești (secolele XIV-XVII), In: Arheologia Moldovei, XI, 1987, p. 171, 180, fig. 6/3.

¹⁵ Lia Bătrâna, Adrian Bătrâna. Biserica „Sfântul Nicolae” din Rădăuți. Cercetări arheologice și interpretări istorice asupra începuturilor Țării Moldovei, Piatra Neamț, 2012, fig. 44, 9.

nistrean, mărturisesc și cele patru monede de argint (două aparținând Hoardei de Aur, altele două fiind emisii tătaro-genoveze) descoperite în imediata apropiere a complexului locativ¹⁶.

Încadrarea cronologică a locuinței nu comportă mari dificultăți, datorită descoperirii în interiorul ei a unei monede medievale moldovenești, emisă în anii 1442. Punînd la bază datarea monedei, atribuită lui Iliș I, domn al Moldovei, care l-a succedat la tron pe tatăl său, Alexandru cel Bun în anul 1432, și corelînd-o cu celelalte materiale descoperite, putem încadra locuința în prima jumătate a secolului al XV-lea.

Cercetările arheologice viitoare vor trebui să aducă precizări cât privește existența și a altor complexe de locuire din prima jumătate a secolului al XV-lea în incinta fortificației de la Horodca Mică. Astfel, vom avea un indiciu clar, că locuința din epoca medievală descoperită la Horodca Mică, nu prezintă un caz izolat, ci atestă existența unui orizont de locuire din secolul al XV-lea, dimensiunea cărui urmează a fi precizată de cercetările ulterioare, tot așa cum va trebui de explicat și cauza apariției unei locuințe/ a unei așezări pe o terasă atât de înaltă, propice, pentru această perioadă, unor fortificații și nu unei locuiri obișnuite.

LISTA ABREVIERILOR

MNIM - Muzeul Național de istorie a Moldovei

АКМ – Археологическая карта Молдавской ССР

КСИИМК – Краткие Сообщения Института Истории и Материальной Культуры

МИА СССР – Материалы и исследования по археологии СССР

---

¹⁶ A. Boldureanu, O. Munteanu. Monede medievale din secolul al XV-lea descoperite la Horodca Mică, p. 14-15.

LISTA FIGURILOR

Fig. 1. Horodca Mică. 1. Localizarea sitului de la Horodca Mică; 2. Schiță topografică cu amplasarea secțiunilor trasate în anii 2006-2011.

Fig. 2. Horodca Mică 2011. Secțiunea nr. VII. Planul secțiunii cu vestigiile descoperite în carourile A6-A10 și profilul de sud.

Fig. 3. Horodca Mică 2011. Planul și secțiunea locuinței medievale.

Fig. 4. Horodca Mică 2011. Secțiunea nr. VII. Complexul nr. 117/Locuința medievală; 1-2. resturile vestigiilor locuinței medievale; 3-4. Vestigiile cuptorului cotlonit din locuință.

Fig. 5. Horodca Mică 2011. Secțiunea nr. VII. Complexul nr. 117/Locuința medievală; 1-2. gropile de par din interiorul locuinței; 3-4. resturi carbonizate ale parilor de susținere a acoperișului locuinței; 5-6. vestigiile vetrei simple descoperite în partea centrală a locuinței.

Fig. 6. Horodca Mică 2011. Secțiunea nr. VII. Piese de inventar din Complexul nr. 117/Locuința medievală: 1. cute; 2. vârf de săgeată; 3. placă de bronz (aplică-?); 4. cataramă; 5. cuțit; 6. monedă. 1 – piatră; 2, 4, 5 – fier; 3 – bronz; 6 – argint.

Fig. 7. Horodca Mică 2010. Secțiunea nr. VI. 1-4 – monede de argint descoperite în stratul cultural.

Fig. 8. Horodca Mică 2011. Secțiunea nr. VII. Material ceramic din locuința medievală.

Fig. 9. Horodca Mică 2011. Secțiunea nr. VII. Material ceramic din locuința medievală.

Fig. 10. Horodca Mică 2011. Secțiunea nr. VII. Material ceramic din locuința medievală.

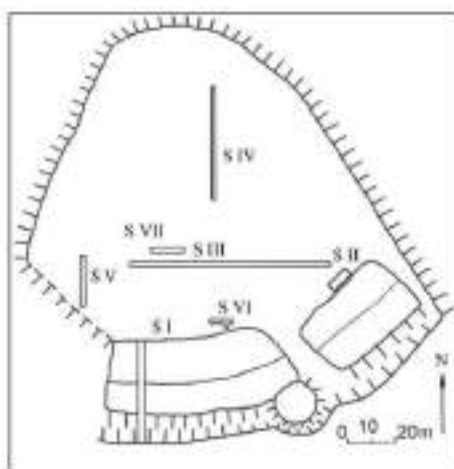
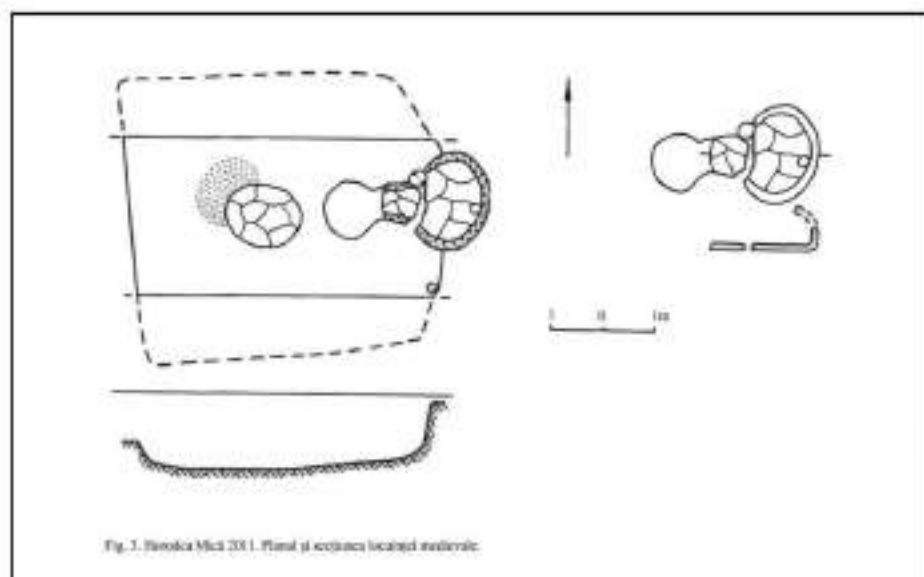
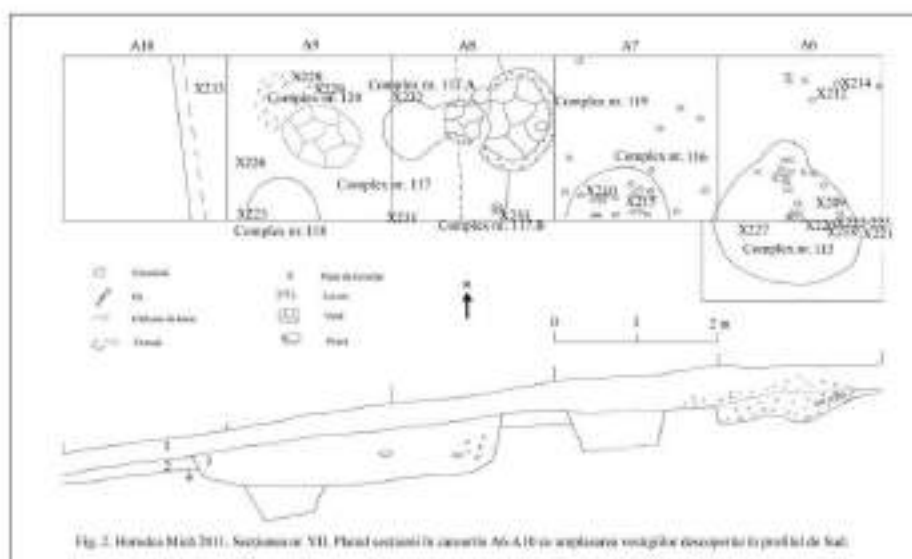
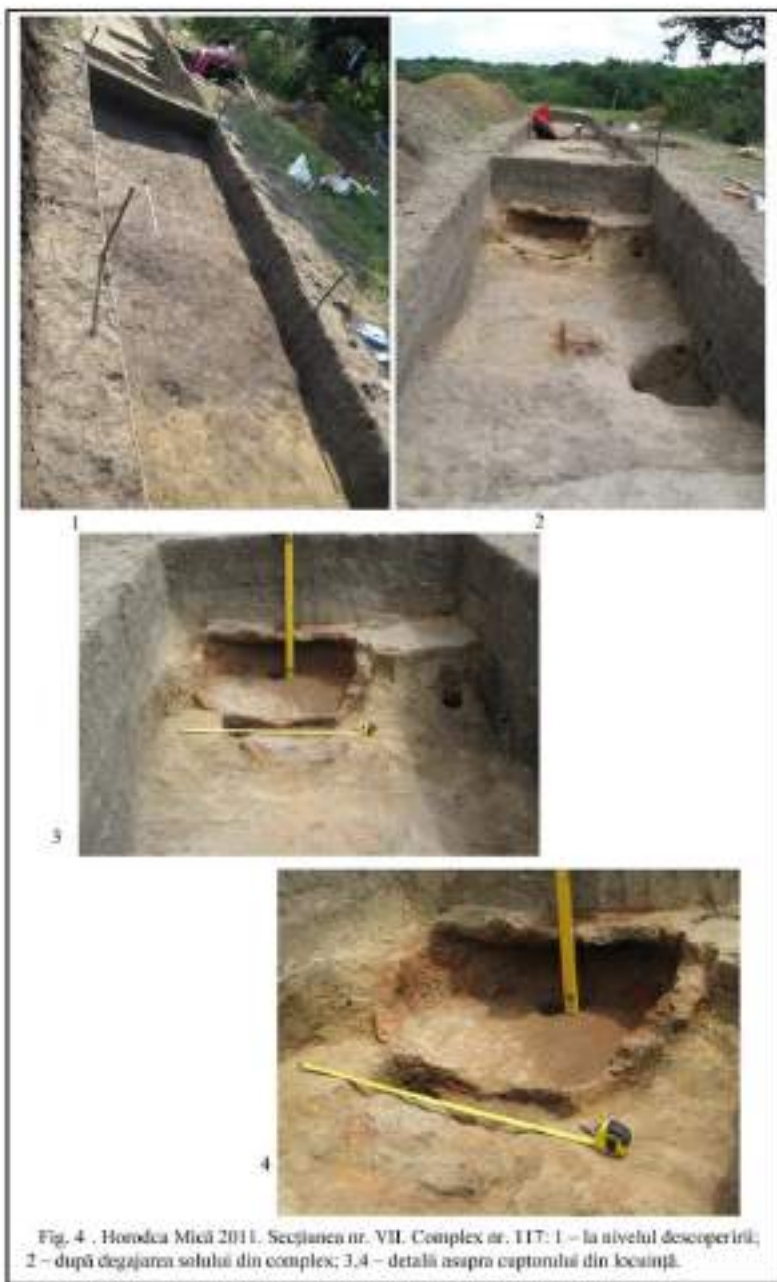

Fig. 1. 1 - localizarea sitului de la Horodca; 2 - schiță topografică cu amplasarea secțiunilor trasate în anii 2006-2011.

1

2

3

4

5

6

Fig. 5. Horodca Mică 2011. Secțiunea nr. VII. 1,2 – găurile din preajma captorului din locuința nr. 117; 3,4 – urmele de bîră din preajma captorului; 5, 6 – vîrta din centrul locuinței nr. 117.

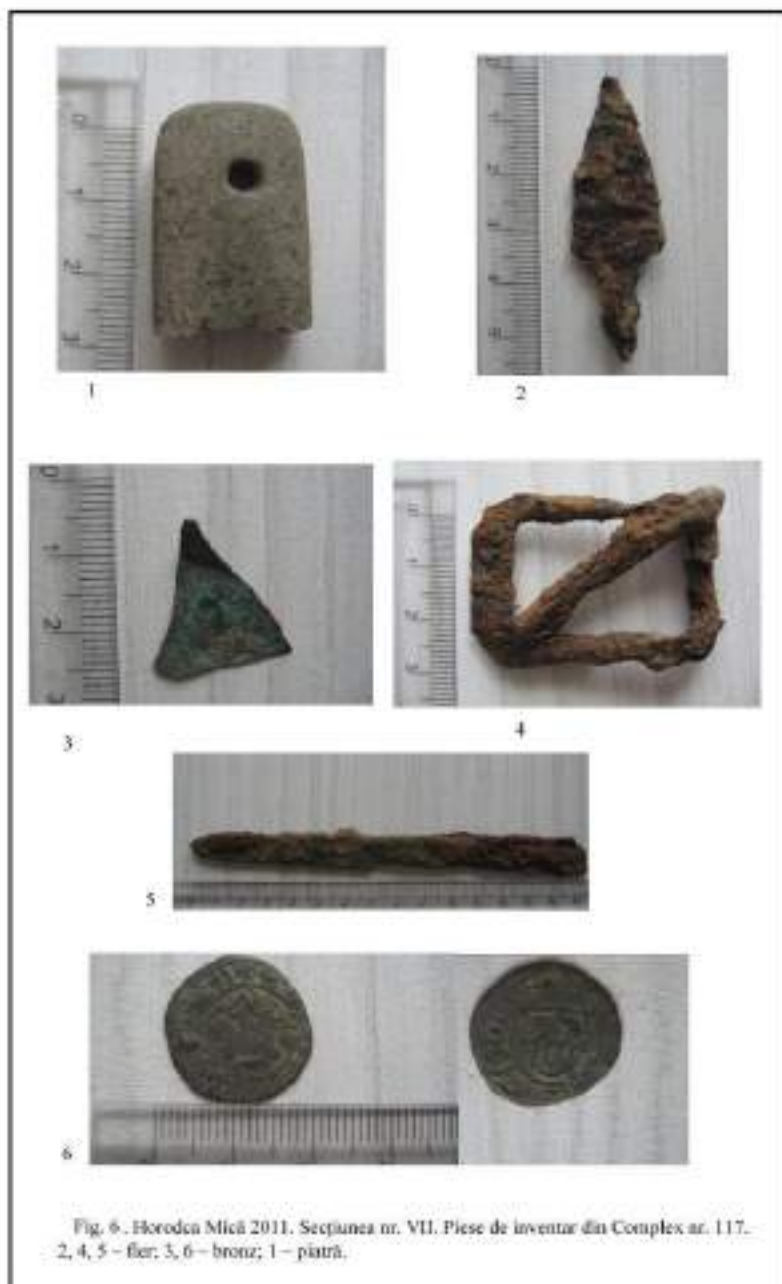

Fig. 7. Horeada Mică 2010. Secțiunea nr. VI. 1-4: monede de argint descoperite în stratul cultural.

Fig. 8. Herodca Mică 2011. Secțiunea VII. Materialul ceramic din locuința medievală.

Fig. 9. Hoeden Mică 2011. Secțiunea VII, Material ceramic din locuința medievală.

Fig. 10. Horodca Mică 2011, Secțiunea VII, Material ceramic din locuința medievală.

PREZENȚA ARCULUI ÎN COMPLEXELE FUNERARE ALE TURANICILOR DIN SPAȚIUL CARPATO-NISTREAN ÎN SECOLELE X-XIV

de

Ion URSU*

Grație investigațiilor sistematice de teren și a descoperirilor fortuite făcute în diferite zone ale spațiului carpato-nistrean, până în prezent s-a adunat un bogat material arheologic atribuit turanicilor târzii, provenind din peste 560 de complexe funerare, semnalate în cca 170 de localități. O parte însemnată a acestor vestigii au fost publicate corespunzător de cercetători. Unele dintre descoperiri însă au rămas până astăzi inedite.

Armele depuse în morminte ca inventar funerar reflectă atât caracterul războinic al triburilor migratorilor turanici cât și nivelul dezvoltării tehnologice al epocii în care au fost create. O parte din aceste arme au apărut și s-au perfecționat în lumea turanică, ceea ce demonstrează potențialul creator și de inventivitate, precum și nivelul înalt al meșteșugurilor. Numărul mare de piese descoperite ce fac parte din echipamentul militar denotă implicarea unui mare potențial material și uman pentru producerea acestora, industria militară fiind strict determinată de necesitatea apărării și a supraviețuirii, precum și de cea a expansiunii și a dezvoltării prin cucerirea de noi teritorii.

În mormintele călăreților nomazi din spațiul carpato-nistrean au fost descoperite mai multe tipuri de arme atât cu caracter ofensiv cât și de apărare. La majoritatea pieselor s-au păstrat doar părțile metalice și cele din os. Armele sunt reprezentate de săbii, pumnale și cuțite de luptă, vârfuri de săgeți din fier și os, vârfuri de sulițe și lănci, arcuri, tolbe pentru arc și săgeți, topoare de luptă și buzdugane.

Arcul a reprezentat una din cele mai des utilizate arme ale războinicilor turanici nomazi, prezența arcului a fost înregistrată în 31 de morminte (Tab. 1), prevalând numeric asupra celorlalte tipuri de armament descoperite în complexele funerare.

Arcul a fost cea mai eficientă armă de luptă de la distanță ce servea la lansarea săgeților. Partea lemnoasă era alcătuită, de regulă, din câteva părți componente provenite din diferite specii de arbori sau arbuști. Pe corpul din lemn se fixau plăci din os în partea centrală și la capete. Unele arcuri compuse descoperite în arealul est-european conțineau până la nouă plăci

din os și corn. La fiecare capăt erau prinse câte o pereche de plăsele cu decupaj pentru fixarea corzii și câte una mai mică încadrată între acestea. Mânerul sau partea mediană a arcului era alcătuită din două plăci laterale și una de dimensiuni mai mici situată în partea inferioară. Plăselele se fixau cu ajutorul ligamentelor subțiri, lemnul fiind tratat cu clei și înfășurat în scoarță de mesteacăn¹. În spațiul cercetat de noi cele mai multe arcuri descoperite au fost compuse din câte una, două și trei plăci, foarte puține conținând patru sau cinci componente din os.

Perisabilitatea materialelor nu a permis păstrarea tuturor elementelor ce formau arcul, până la noi ajungând doar plăcile din os și unele resturi din lemn reprezentate de urme de putregai. Din această cauză doar plăselele din os au putut fi supuse analizei tipologice, fiind clasificate conform poziției pe corpul din lemn - centrale și de la capete sau marginale în două categorii, iar după dimensiuni, forme și decor în mai multe tipuri (Fig. 6).

Plăselele din partea centrală-mediană a arcului au putut fi încadrate în șapte tipuri distincte după cum urmează:

Tipul 1. Plăsele oval-alungite, arcuite în secțiune, simple sau cu decor în rețea. Au fost descoperite câte o pereche de astfel de plăsele la Ciocâlteni (T2/M1)², Corjeuți (TIV/M1)³ (r. Briceni), Corpaci (T3/M1)⁴ (r. Edineț), Sevrova (T1/M9)⁵ (r. Florești) și o singură piesă la Costești (T1/M10)⁶ (r. Rîșcani) (Fig. 1.7,8; 27.5,11-13; 3.6,10). Lungimea pieselor variază între 10 și 12 cm iar lățimea între 2 și 3 cm. Plăselele respective corespund tipului 1 după clasificarea lui G. A. Fedorov-Davydov, fiind cunoscute în Siberia și printre antichitățile culturii Saltovo⁷. Plăselele de acest tip au fost utilizate pe larg în secolele VIII-X, făcând parte din compoziția arcului de tip *khazar*⁸.

---

* Ion URSU, cercet. șt., dr., Institutul Patrimoniului Cultural al AȘM, e-mail: ion_ursu11@yahoo.com.

¹ А. Ф. Медведев. Ручное метательное оружие (лук и стрелы, самострел) VIII-XIV вв., In: САИ, Е1-36. Москва, 1966. p.7.

² Н. А. Кетрапу, В. П. Хахеу. Чокылятинские курганы, In: АИМ (1985). Кишинёв, 1990, p. 52.

³ O. Levițki, T. Demcenco. Grupul tumular de la Corjeuți-Briceni (R. Moldova), In: МА, XIX, 1994, p. 213-233.

⁴ V. Spinei. Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X-XIII, românii și turanicii. Iași, 1985, p. 112.

⁵ V. Naheu, V. Gukin. Rezultatele investigațiilor unor complexe tumulare din r-ul Florești, Republica Moldova, In: Vestigii arheologice din Moldova. Chișinău, 1997, p. 188-210.

⁶ V. Spinei. Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X-XIII ..., p. 112.

⁷ Г. А. Фёдоров-Давыдов. Кочевники Восточной Европы под властью золотоордынских ханов. Москва, 1966, p. 25.

⁸ В. Е. Круглов. Сложносоставные луки Восточной Европы раннего средневековья, In: Степи Европы в эпоху средневековья. Том 4.

Tipul 2. Plăsele oval-alungite numite ”în formă de pește”, în cele mai multe cazuri având capetele decorate prin linii paralele incizate. Au fost descoperite la Taraclia (T18/M14)⁹, Palanca (T2/M7)¹⁰, Bădragii Vechi (T10/M10)¹¹ și Rumeanțevo (T1/M2)¹² (Fig. 26.7,8; 27.1,2). Piesele au lungimea variabilă între 13 și 19 cm, iar lățimea între 3 și 5 cm. Sunt cunoscute la populația khazară și la bulgarii de pe Volga¹³. S.A. Pletneva datează plăselele ”în formă de pește” în secolele X-XI, atribuindu-le triburilor pecenego-uze¹⁴. În așezarea Serkel-Belaja-Veja plăsele de acest tip au fost descoperite în stratul de cultură datat în secolele IX-X¹⁵.

Tipul 3. Plăsele de formă rectangular-alungite. Plăsele perechi ale acestui tip au fost înregistrate la Taraclia (T19/M1)¹⁶, Petrești (T1/M11)¹⁷ (r. Ungheni), Rumeanțevo (T1/M14; T1/M15)¹⁸ și Ștefan Vodă (T1/M1a)¹⁹ (Fig. 2.8,9; 4.6,7; 5.3,5-7). Obiectele au lungimea de 14-17 cm, și lățimea 3-4 cm. Analogii apropiate cunoaștem la Belaja Veja, unde au fost încadrate în secolele XI-XII²⁰. Din aceeași perioadă datează și piesele descoperite în mormintele de pe râul Ros’ atribuite populațiilor *tichîilor negre*, precum și în complexele pecenego-uzilor din nordul Mării Negre²¹. În bazinul inferior al

Донецк, 2005, p. 308.

⁹ Gh. Postică, E. Sava, S. Agulnicov. Morminte ale nomazilor turanicilor medievali din tumulii de lângă localitățile Taraclia și Cazaclia, In:

MA, 1995, p. 143-171.

¹⁰ С. И. Курчатов. Отчет о результатах археологических исследований курганов вблизи сел Паланка и Новые Шалвиры Дрокиевского района МССР, в 1990 году. Arhiva MNIM. Chișinău 1991, p. 45.

¹¹ А. Ю. Чирков. Новые данные о поздних кочевниках среднего по прутья, In: Археологические исследования молодых учёных Молдавии. Chișinău, 1990, p. 163-165.

¹² В. Г. Бубулич. Отчёт о полевых исследованиях Прутской новостроечной археологической экспедиции у с. Румянцево и Дойна Кантемирского района в 1991 году. Arhiva MNIM, 132, Chișinău 1992, p. 15.

¹³ В. Е. Круглов. Сложносоставные луки Восточной Европы раннего средневековья, p. 308.

¹⁴ С. А. Плетнёва. Печенеги, торки и половцы в южнорусских степях, In: МИА, 62, 1958, p. 157.

¹⁵ В. Е. Флёрова. Костяные детали луков, колчанов и налучий Белой Вежи, In: Степи Европы в эпоху средневековья, 1. Донецк, 2000, p. 103.

¹⁶ Gh. Postică, E. Sava, S. Agulnicov. Morminte ale nomazilor turanicilor medievali .., p. 141-171.

¹⁷ А. Ю. Чирков. Новые данные о поздних кочевниках среднего по прутья, p. 159.

¹⁸ В. Г. Бубулич. Отчёт о полевых исследованиях Прутской новостроечной .., p.18.

¹⁹ А. Л. Высоцкий. Отчёт о полевых исследованиях Суворовской новостроечной археологической экспедиции в 1991 году. Arhiva MNIM, 332. Chișinău 1992, p.56.

²⁰ В. Е. Флёрова. Костяные детали луков, колчанов и налучий Белой Вежи, p. 103.

²¹ С. А. Плетнёва. Печенеги, торки и половцы в южнорусских степях, fig.8-9.

râului Volga asemenea piese au fost descoperite în mormintele nomazilor din secolele XIII-XIV²².

Tipul 4. Plăsele trapezoidal-alungite. În spațiul carpato-nistrean a fost înregistrat un singur exemplar în mormântul 1 de la Banca²³ (Fig. 3.3). Lungimea obiectului constituie 20 cm, iar lățimea de 2,4 cm. Piesele de acest fel au fost utilizate la construcția arcului complex ce a fost utilizat intens în kaganatul Khazar²⁴, precum și a arcului de *tip uigur*. În regiunea râului Tuva a fost descoperită o piesă asemănătoare ce conținea un decor incizat caracteristic secolelor VIII-X²⁵.

Tipul 5. Plăsele ovale, găsite de regulă în perechi, cu un decupaj pe una din laturile lungi cu adâncimea de 0,5 cm (în care se cupla cea de-a treia plăsea). Piese de acest tip au fost descoperite în complexele de la Alexandrovca (T1/M1) (r. Florești)²⁶ și Petrești (T2/M1)²⁷ (Fig. 1.1,2,6). Lungimea exemplarelor este de 11-13 cm, lățimea – 2,5-3 cm, lungimea decupajului fiind de 6-7 cm. Piese similare sunt cunoscute la kimacii din regiunea râului Irtâș²⁸.

Tipul 6. Plăsele dreptunghiulare scurte (a treia piesă mai mică ce se fixa între plăselele pereche). Au fost descoperite la Palanca (T1/M23; T2/M7)²⁹, și Alexandrovca (T1/M1)³⁰ (Fig. 1.3). Lungimea pieselor este de 4-6 cm, lățimea de 1,5-2,5 cm, secțiunea fiind de diferite forme, arcuită, rectangulară, trapezoidală. Se întâlnesc în morminte alături de plăselele de tipul 1, 2 și 5.

Tipul 7. Plăsele cu capetele îngroșate ”tip halteră”, retezate în unghi drept și decorate prin linii incizate paralele. Cunoaștem o singură piesă descoperită la Suvorove (T2/M1)³¹ cu lungimea de 17 cm, lățimea de 2 cm

---

²² В. В. Кравец. Кочевники среднего Дона в эпоху Золотой Орды, Воронеж 2005, fig.4-7.

²³ R. Maxim-Alaiba. Două morminte turanice tîrzii de la Banca, In: AM, XI, 1987, p. 235-240.

²⁴ В. Е. Круглов. Сложносоставные луки Восточной Европы раннего средневековья, p. 307-320.

²⁵ Б. Б. Овчинникова. Погребение древнетюркского воина в Центральной Туве, In: СА, 3, 1982, p.120.

²⁶ V. Haheu, V. Gukin. Rezultatele investigațiilor unor complexe tumulare din r-ul Florești ..., p. 210.

²⁷ А. Ю. Чирков. Новые данные о позних кочевниках среднего по прутья, p. 159.

²⁸ Ф. Х. Арсланова. Бобровский могильник.—Изв. АН Казахск. ССР, вып. 4., 1963, p. 104.

²⁹ С. И. Курчатov. Отчет о результатах археологических исследований курганов в близи сел Паланка и Нвые Шалвиры Дрокиевского района МССР, в 1990 году. Архива MNIM. Chișinău 1991. p.20,45.

³⁰ V. Haheu, V. Gukin. Rezultatele investigațiilor unor complexe tumulare din r-ul Florești ..., p. 200.

³¹ V. Spinei. Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X-XIII ..., p. 114.

la capete și 1,2 cm în zona centrală (Fig. 4.9). Sunt cunoscute în Asia Centrală și în regiunea lacului Baikal în complexele din secolele IX-X și în cele din perioada mongolă³², precum și la *tichiile negre* de pe Ros', datate în secolele XII și atribuite unor războinici cumani³³.

Plăsele de la capătul arcului au fost descoperite în număr mai mic, fiind posibilă distribuirea lor în trei tipuri diferite:

Tipul 1. Plăsele cu locaș pentru coardă, cu capătul retezat în unghi drept, vârful ascuțit și arcuit sub un unghi de 100°, rectangulare în secțiune. Au fost descoperite două perechi de la același arc de la Banca (M1)³⁴ (Fig. 3.2,4). Lungimea păstrată este de 10-12 cm, lățimea de 2 cm, diametrul decupajului fiind de 0,4 cm. În steпа euro-asiatică apar la khazari în secolul al VII-lea și sunt utilizate pe întreaga perioadă a kaganatului³⁵.

Tipul 2. Plăsele ușor arcuite, capetele cu decupaj de formă oval-alungită îngroșate, capetele opuse ascuțite. Câte două perechi sunt cunoscute la Costești (T1/M10)³⁶ și Frumușica (M)³⁷ (Fig. 3.7-9,11). Lungimea plăcilor constituie 8-10 cm, lățimea capetelor îngroșate 2 cm.

Tipul 3. Plăsele oval-îngroșate, având capetele cu decupaj, trecerea de la partea îngustă la cea mai groasă fiind bruscă; lungimea părții bombate este de 6-7 cm. Capetele opuse nu s-au păstrat, însă se poate stabili gradul mic de arcuire al pieselor din acest tip. A fost identificată o singură pereche de astfel de plăsele în mormântul 1 din tumulul 2 de la Ciocâlteni³⁸ (Fig. 3.6,10).

Plăsele de la arc au fost descoperite în morminte în număr diferit de diverse tipuri. Astfel, în dependență de numărul și forma plăselelor descoperite, putem stabili mai multe tipuri de arcuri (Fig. 7;8):

Tipul 1. Arc prevăzut cu două perechi de plăsele la capete (de tipul II1; II2) și una în partea centrală (de tipul I3; I4) descoperit în mormântul 1 de la Banca și la Costești (T1/M10). La Banca alături de arc au fost găsite și două vârfuri de săgeata din fier iar la Costești pe lângă șase vârfuri de săgeți se afla și o sabie. Acest tip de arc este numit de tip *kbazar*, în spațiul nostru fiind datat în secolele X-XI.

---

³² Ю. С. Худяков. Вооружение центрально-азиатских кочевников в эпоху раннего и развитого средневековья. Новосибирск 1991, р. 28, 99.

³³ С. А. Плетнёва. Степи Евразии в эпоху средневековья. Москва 1981, fig.82.

³⁴ R. Maxim-Alaiba. Două morminte turanice tîrzii de la Banca, p. 235-240.

³⁵ В. Е. Круглов. Сложносоставные луки Восточной Европы раннего средневековья, fig. 9.

³⁶ В. А. Дергачёв. Материалы раскопок археологической экспедиции на Среднем Пруте (1975-1976). Кишинёв 1982, р. 8-10.

³⁷ V. Spinei. Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X-XIII ..., p. 113.

³⁸ Н. А. Кетгару, В. П. Хахей. Чокьялянские курганы, р. 52.

Tipul 2. Arc compus doar din plăsele perechi (de tipul II2) situate la capete. Au fost descoperite la Frumușica. În mormânt, din echipamentul militar, au mai fost găsite doar vârfuri de săgeți din fier și os.

Tipul 3. Arc compus din câte o plăsea (de tipul II3) la capete și o pereche în partea mediană, la mâner (tipul I1). Un arc de acest fel a fost descoperit la Ciocâlteni (T2/M1). Alături de arc au fost identificate resturi de la tolba și vârfuri de săgeți din fier.

Tipul 4. Arc compus doar din două plăsele centrale (de tipul I1). Este documentat la Corpaci (T3/M1), Corjeuți (TIV/M1) și Sevrova (T1/M9). În toate trei complexe alături de plăsele de os de la arc s-au găsit și vârfuri de săgeți, alte arme lipsind.

Tipul 5. Arc alcătuit din plăsele perechi rectangulare (de tipul I3), amplasate în partea centrală. Au fost descoperite la Rumeanțevo (T1/M14; T1/M15), Petrești (T1/M11) și Ștefan Vodă (T1/M1). La Petrești și Ștefan Vodă armamentul din morminte era reprezentat și de vârfuri de săgeți iar la Rumeanțevo doar din plăsele de la arc.

Tipul 6. Arc cu trei plăsele mediane, două lateral (de tipul I1; I3; I5) și una în partea inferioară, cuprinsă între celelalte două (de tipul I6). Cunoaștem șase asemenea arcuri, identificate la Palanca (T1/M23; T2/M7), Alexandrovca (T1/M1), Taraclia (T19/M1), Bădragii Vechi (T10/M10) (r. Edineț) și Ștefan Vodă (T1/M1a). Cu excepția complexului de la Taraclia toate celelalte conțineau vârfuri de săgeți, în mormântul 7 tumulul 2 de la Palanca a fost găsită și tolba pentru săgeți iar în mormântul 1a tumulul 1 de la Ștefan Vodă alături de defunct au fost depuse o tolba pentru arc și o sabie în teacă.

Tipul 7. Arc cu o singură plăsea (de tipul I1; I7), situată la mijloc. Au fost descoperite arme de acest fel la Cuconeștii Vechi (NII/M2) (r. Edineț), Costești (T1/M10) și Suvorove (T2/M1). Mormântul de la Costești avea în inventar alături de arcul cu săgeți și o sabie iar la Cuconeștii Vechi au fost găsite doar vârfuri de săgeți. În complexul de la Suvorove s-a găsit o sabie și 14 monede bizantine din a doua jumătate a secolului al XII-lea.

În total au putut fi determinate și clasificate 20 de arcuri, dintre care doar trei sunt compuse atât din plăsele centrale cât și laterale, cele mai multe, având elemente din os doar la mijloc, în zona mânerului.

Arcurile de tipul 4 apar începând din secolul al VIII-lea în Siberia, în stepa nord pontică sunt cunoscute cu precădere în perioada ce nu depășește secolul al X-lea³⁹. Arma de la Sevrova, judecând după tipul plăselei, poate fi datată conform analogiilor din Asia Centrală, fiind considerat ca aparținând unui model avansat utilizat de mongoli cu începere din secolul al XII-lea. În spațiul cercetat de noi apare în secolul al XIII-lea, după marea invazie

---

³⁹ С. А. Плетнёва. Печенеги, торки и половцы в южнорусских степях, р. 159.

mongolă⁴⁰. Un arc asemănător a fost descoperit într-un mormânt al unui nomad aflat în bazinul râului Moločna din nordul Mării Negre. Piesa se afla într-o stare bună de conservare, putând fi recuperate mai multe părți din corpul lemnos. Analiza dendrologică a putut stabili specia de arbore a fiecărui detaliu. Capetele au fost lucrate din lemn de frasin, umerii din arțar, iar plăcile din zona de prindere din tei. Autorul descoperirii atribuie mormântul unui cuman ce a trăit în perioada Hoardei de Aur⁴¹.

Arcurile cu plăsele masive situate în partea centrală sunt considerate ca aparținând pecenegilor și uzilor, iar cele compuse din plăci centrale și laterale apar mai târziu, începând din secolul al XII-lea⁴². Considerăm ca unele arme compuse atât din plăsele laterale cât și centrale, cum ar fi arcul de la Banca (M1), apar în spațiul carpato-nistean în secolele X-XI, odată cu apariția primilor migratori turanici care le-au preluat de la khazari.

Arcurile erau purtate în timp de pace având coarda scoasă pentru a păstra rigiditatea corpului din lemn. Conform descoperirii de la Ștefan Vodă (T1/M1a) armele de acest tip se duceau în tolbe pentru arc ce erau prinse de șaua calului.

În cele 31 de morminte ale turanicilor târzii în care au fost descoperite plăsele de os de la arc doar șapte conțineau alături de scheletul uman și părți din scheletul de cal. Acest fapt demonstrează diversitate în cadrul ritualului funerar deoarece după cum cunoaștem arcul era cea mai utilizată armă a luptătorilor călăreți, însă obiceiul de înmormântare nu prevedea neapărat depunerea călărețului împreună cu echipamentul de luptă și calul.

În 22 de complexe cu arc au fost găsite și vârfuri de săgeată, acestea însă apar în mult mai multe morminte (64) spre deosebire de arc, deci nu este o regulă strictă de a așeza în groapa funerară arcul în set cu săgețile. În afară de săgeți nu au fost găsite alte arme cu excepția a patru cazuri în care arcul era însoțit de sabie. Mormintele de tipul dat sunt rare și pot fi considerate complexe bogate care au aparținut unor membrii ai comunității ce au deținut un statut înalt în societate.

Arcul și săgețile, au avut un rol important pe parcursul evoluției multor popoare de origine turanică, obținând de multe ori o valoare de simbol. La unele comunități numărul familiilor era calculat după numărul de arcuri. Mai multe triburi își au originea numelui legată de cuvintele *arc* sau *săgeată*. Astfel, două grupe mari ale uzilor, *бузюк* și *исинс*, provin de la cuvântul

---

⁴⁰ Ю. С. Худяков. Вооружение центрально-азиатских кочевников, p. 103.

⁴¹ Ю. Я. Рассмакин, Погребения знатного кочевника на реке Молочной: опыт реконструкции вещевого комплекса, In: Степи Европы в эпоху средневековья, Том 3. Донецк, 2003. p.216,219.

⁴² С. А. Плетнёва. Степи Евразии в эпоху средневековья, p. 215.

oc, care înseamnă săgeată⁴³. Arcul și săgețile purtau un caracter de simbolul și în relațiile sociale, arcul semnificând puterea suzeranului, dominația, iar săgeata – vasalitatea, supunerea.

Tabelul 1. Descoperiri de plăsele din os de la arc

Nr	Localitatea	Caracteristicile pieselor
1.	Alexandrovca T1M1	Plăsele de os de la capetele și mijlocul unui arc. Cele de la capete aveau forma oval-alungită, cu partea interioară albiuită, ambele suprafețe prezentând urme de decor prin linii incizate ce se intersectează. Piesele au fost prevăzute cu un șanț decupat pe una din margini. Lungimea-11 cm, lungimea șanțului decupat-6,5 cm. Plăseaua frontală avea ambele capete retezate îngrijit. Lungimea ei corespunde lungimii decupaajului plăcilor laterale. găsite lângă falangele mâinii drepte.
2.	Bădragii Vechi T10M10	Plăsele de la mijlocul arcului de formă ovală-alungită. Una din marginile părții superioare prezintă urme de lustruire. Lungimea-12,6 și 12,8 cm, lățimea de până la 2,5 cm, grosimea-0,5 cm. În momentul descoperirii, plăselele erau suprapuse, între ele s-au observat urme de lemn, probabil de la arc. Obiectele au fost găsite lângă palma stângă.
3.	Banca M1	Plăsele din os (pereche) de la arc. La bază, lateral aveau câte o perforație, iar pe partea curbată creștături. O plăsea din os de formă trapezoidală, alungită, având creștături pe latura lungă și pe cele scurte. Descoperite lângă bazin, în partea dreaptă și în partea exterioară a femurului stâng și drept.
4.	Banca M2	Pereche de plăsele cu baza ruptă și cu capătul arcuit. O plăsea din os cu baza ruptă.
5.	Ciocîlteni T2M1	Plăsele de os de la arc. Două de formă alungită, unul din capete fiind rotunjit iar celălalt rupt, cu suprafața netedă. Celelalte două au capetele rupte iar suprafața decorată cu linii incizate în formă de rețea. Au fost descoperite în partea dreaptă a bazinului.
6.	Corjeuți TIVM1	Plăsele de os cu creștături pe margini (11x2,1cm), grosimea 0,3 cm. găsite lângă coapsa stângă.
7.	Corpaci	Pereche de plăcuțe ovale din os de la arc găsite lângă

⁴³ В. П. Курьлев. Оружие казахов, In: Сборник Музея антропологии и этнографии Академии наук СССР. XXXIV, 1978. p.20-21.

	T3M1	șoldul drept.
8.	Costești T1M10	Rămășițe de la arc, constând din placi din os situate în stânga defunctului.
9.	CuconeștiiV .NII M2	Plăci ovale din os de la arc. Informația completă lipsește.
10.	Frumușica M	Plăsele de os pentru arc. O pereche se afla deasupra umărului stâng, iar cealaltă printre coaste.
11.	Hagilar T3M1	Plăsea de os (de la arc, sabie?) dreptunghiulară (11,3x1,7-2cm), la unul din capete având două adâncituri, în interiorul acestor excavații au fost observate urme de rugină de fier. Diametrul găurilor 0,4 cm. Capetele plăselei au fost în unele părți distruse din vechime. Descoperite lângă brațul drept.
12.	Lymans'ke T8M2	Plăsele din os de la capete și din centrul arcului, găsite lângă mâna dreaptă.
13.	MărculeștiT 1M3	Plăsele de la arc de formă oval-alungită cu mici încrustări la capete. Partea exterioară poartă urme de șlefuire, lungimea 16 cm, lățimea 2,5 cm, descoperite între bazin și palma stângă.
14.	Palanca T1M23	Plăsele din os de la capete de arc de formă oval-alungită, cu urme de prelucrare (11,1x2,2 cm). Plăsea din os din zona centrală a arcului de formă rectangulară, trapezoidală în secțiune (3,7x0,5-0,8x0,7cm). Plăselele au fost găsite lângă piciorul stâng.
15.	Palanca T2M7	Plăsele din os de la arc, două fiind de la capete de formă oval-alungită, cu marginile decorate cu linii neordonate (10,4x2,6x0,3cm). Plăseaua de la mijlocul arcului avea forma rectangular-alungită (9,5x1,5x0,8cm). Au fost găsite între femure.
16.	Pavlivka T1M10	Resturi de la arc. Altă informație nu deținem.
17.	Petrești T1M11	Plăsele de os de la arc confecționate din coaste de animal, una fiind ruptă din vechime. Lungimea 13,2 cm și 9,6 cm, lățimea 1,8 – 2 cm, grosimea 0,3 cm. Au fost descoperite alături de oasele radiare ale brațului stâng.
18.	Petrești T2M1	Plăsele de os de la arc de formă oval-alungită (12,8x2,2-2,5cm).
19.	Plavni T1M4	Resturi de la arc descoperit sub oasele scheletului uman. Alte date nu au fost prezentate de autorii săpăturilor.
20.	Rumeanțev o T1M2	Plăsea de os de la arc (7,5x2,5cm), cu unul din capete rupt. Partea exterioară a plăcii este șlefuită, iar pe una din margini se observă urme de prelucrare grosolană. Plăsea din os fragmentară aformă (8x3,5cm). Partea

		exterioară este șlefuită, iar cea inferioară prezintă urme de prelucrare grosolană, profilul arcuit. Plăsea din os de la arc dreptunghiulară (10,2x2,5cm). Două din colțuri au fost distruse în vechime. Partea exterioară este șlefuită, marginea unei laturi lungi fiind decorată cu linii ce se intersectează. Partea interioară la fel are urme de prelucrare brută prin linii drepte și intersectate. Toate trei obiecte au fost găsite pe oasele palmei drepte.
21.	Rumeanțev o T1M14	Plăsele din os de la arc de formă dreptunghiular-alungită cu capetele rupte din vechime. Lungimea 11,5 cm, lățimea 2 cm. Au fost găsite lângă palma dreaptă.
22.	Rumeanțev o T1M15	Plăsele din os de la arc de formă dreptunghiular-alungită. Partea exterioară, la ambele, fiind șlefuită, iar cea interioară prelucrată grosolan (10,6x2cm), una din ele a fost ruptă (6,9x2cm). Descoperite la S de cutia toracică.
23.	Sevirova T1M9	Plăci din os de la arc de formă ovală (9,5x2,7cm) cu partea inferioară albiită, ornamentată cu linii oblice haotice, partea exterioară fiind șlefuită. Capetele uneia din ele era prevăzută cu două găuri cu diametrul de 0,5 cm. Au fost găsite lângă mâna dreaptă.
24.	Slobozia1 TM12	Plăsea fragmentară din os de la arc cu lățimea de 3,0 cm. Se afla la 3 cm în stânga cutiei toracice.
25.	Speia T1M1	Plăsea din os de la arc de formă alungită (9,8x2,5cm). A fost descoperită lângă palma dreaptă. Plăsea de os (3,5x0,6x0,3cm), de la arc(?), găsită lângă oasele femurale.
26.	Suvorove T2M1	Plăsele de os de la arc neornamentate. Altă informație nu deținem.
27.	Ștefan Vodă T1M1	Plăsele de os de la arc, găsite la distanța de 15 cm S de cotul brațului drept.
28.	Ștefan Vodă T1M1a	Arc, reprezentat de urme de lemn și plăsele de os. Una din plăsele era situată pe baza de lemn a arcului iar cealaltă sub ea. Lungimea plăselelor 13 cm, lățimea 2,8 cm. Arcul a fost descoperit la distanța de 3 cm de iliacul drept, plăselele se găseau sub palma dreaptă.
29.	Taraclia T18M14	Plăcuțe de os, descoperite lângă mâna dreaptă și între oasele tibiale.
30.	Taraclia T19M1	Placi de os lustruite, găsite lângă oasele picioarelor.
31.	Trapivka TM4	Plăsea de os cu ornament de la arc (?), găsită lângă tibia dreaptă.

LISTA FIGURILOR

Fig. 1. Plăsele din os de la arc descoperite la Alexandrovca T1/M1 (1-3) (*după* Haheu, Gukin 1997); Palanca T1/M23 (4), T2/M7 (5) (*după* Curceatov 1991); Petrești T2/M1 (6), T1/M11 (9) (*după* Circov 1990) și Sevirova T1/M9 (7,8) (*după* Haheu, Gukin 1997).

Fig. 2. Plăsele din os de la arc descoperite la Taraclia T18/M14 (1-4), T19/M1 (7-9) (*după* Postică ș.a.1995); Corpaci T3/M1 (5,6); Costești T1/M10 (10); Cuconeștii Vechi NII/M2 (11) (*după* Spinei 1985) și Corjeuți TIV/M1 (12,13) (*după* Levițki, Demcenco 1994).

Fig. 3. Plăsele din os de la arc descoperite la Banca M1 (2-4), M2 (1,5) (*după* Maxim-Alaiba 1987); Ciocîlteni T2/M1 (6,10) (*după* Chetraru, Haheu 1990); Frumușica (7,11) și Costești T1/M10 (8,9) (*după* Spinei 1985).

Fig. 4. Plăsele din os de la arc descoperite la Ștefan Vodă T1/M1 (1,2), T1/M1a (6-8) (*după* Vîsoțchi 1992); Bădragii Vechi T10/M10 (3-5) (*după* Circov 1990) și Suvorove T2/M1 (9) (*după* Šmaglij ș.a. 1971).

Fig. 5. Plăsele din os de la arc descoperite la Rumeanțevo T1/M2 (1,2,4), T1/M14 (3,7), T1/M15 (5,6) (*după* Bubulici 1992).

Fig. 6. Tipuri de plăsele din os de la arc.

Fig. 7. Tipuri de arcuri.

Fig. 8. Tipuri de arcuri (*continuare*).

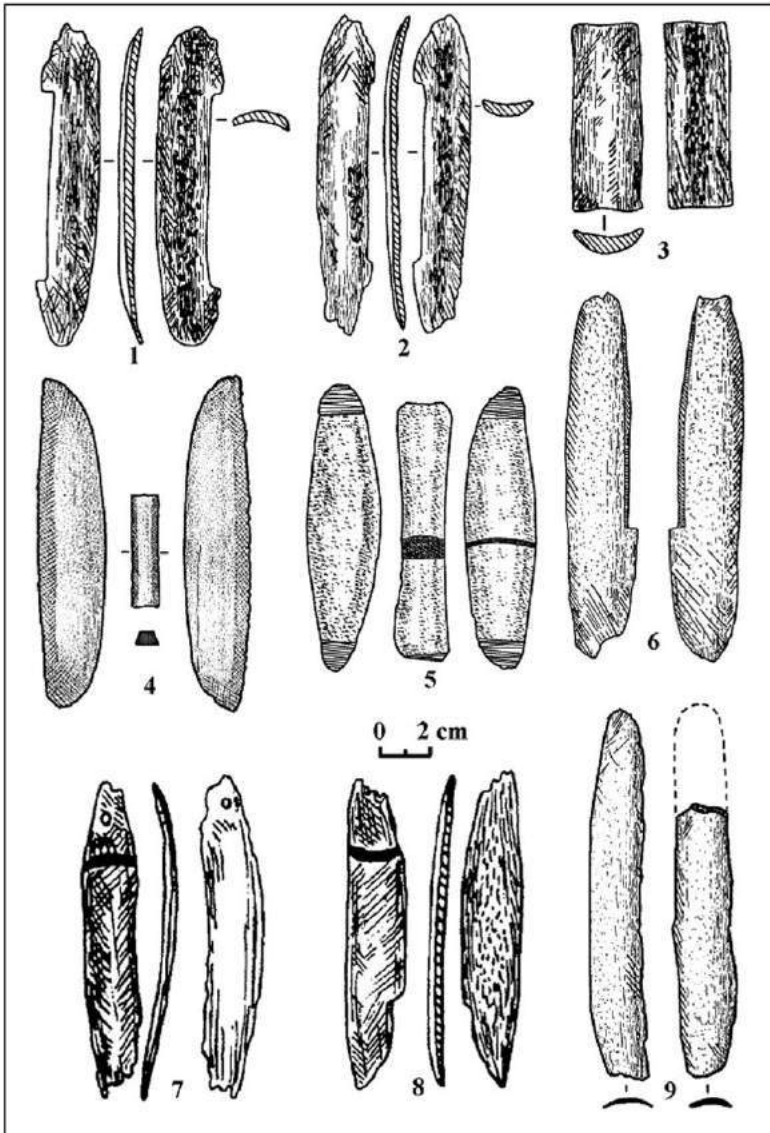

Fig. 1.

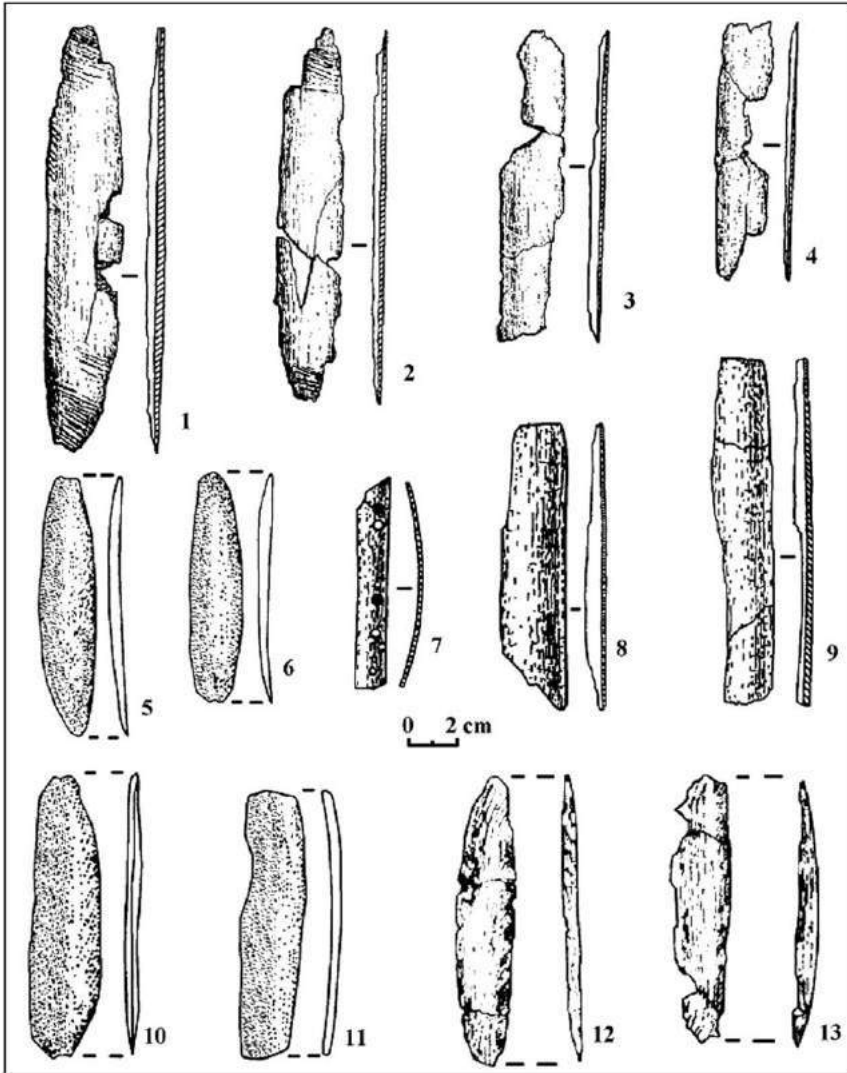

Fig. 2.

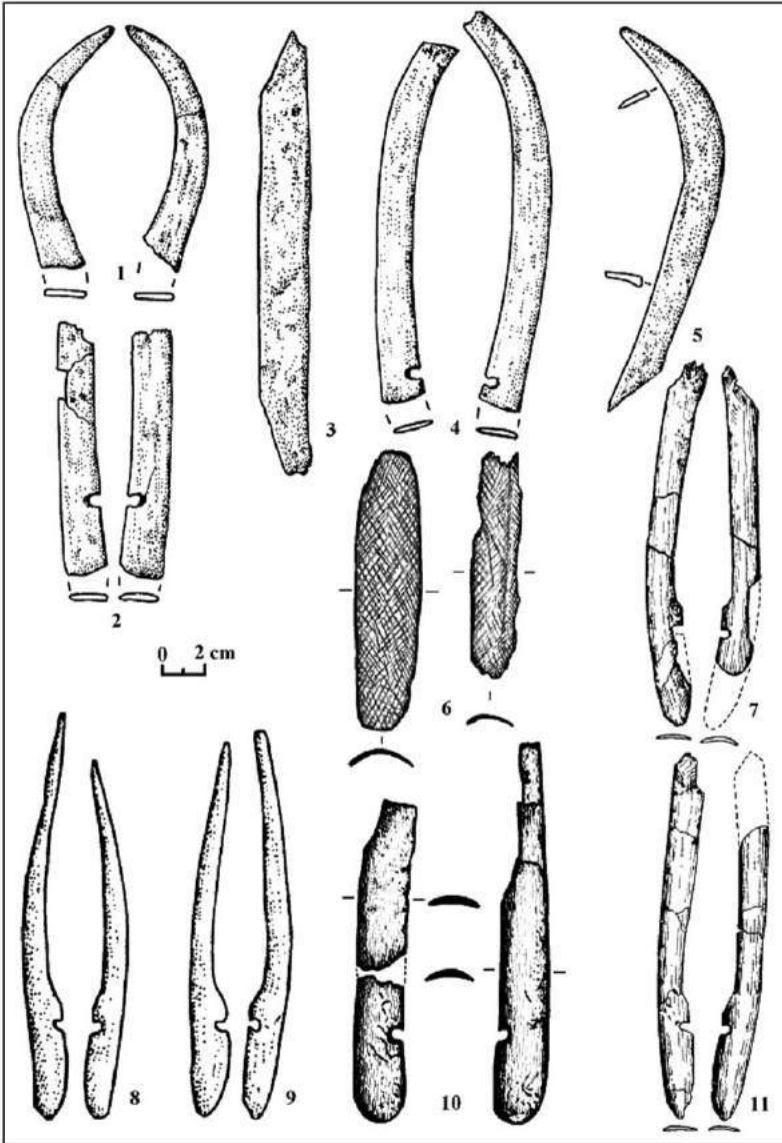

Fig. 3.

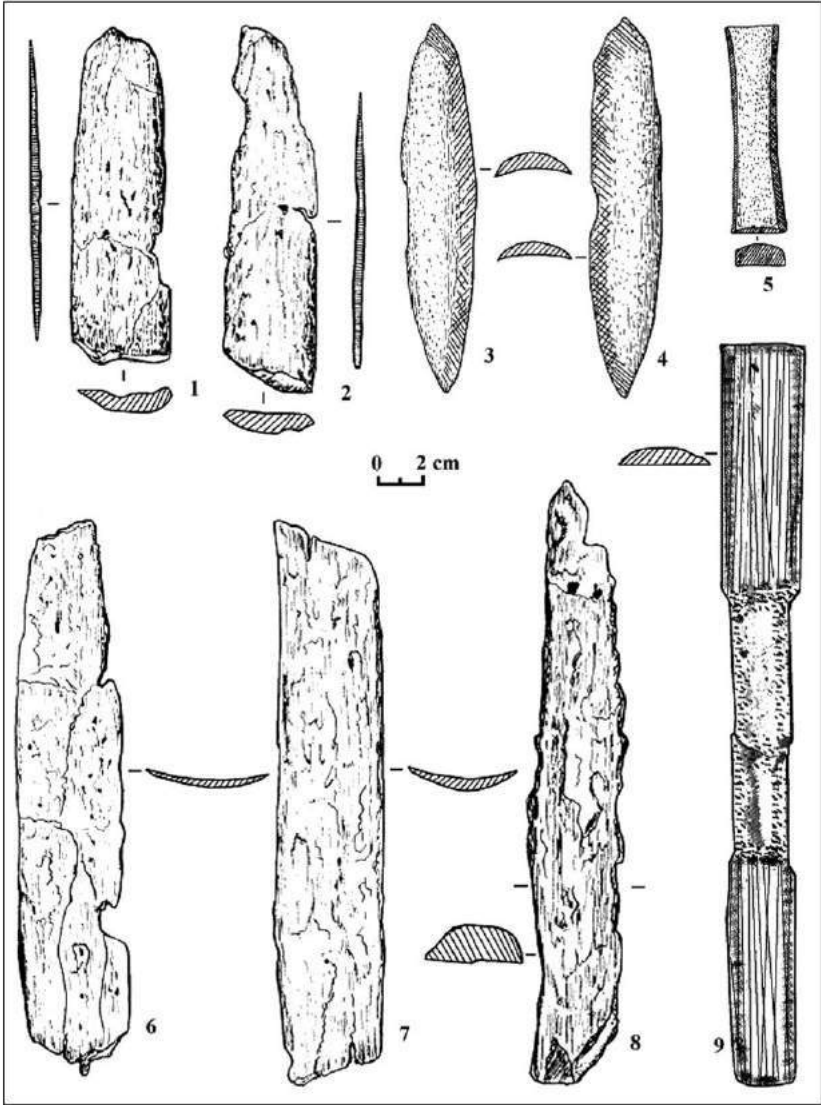

Fig. 4.

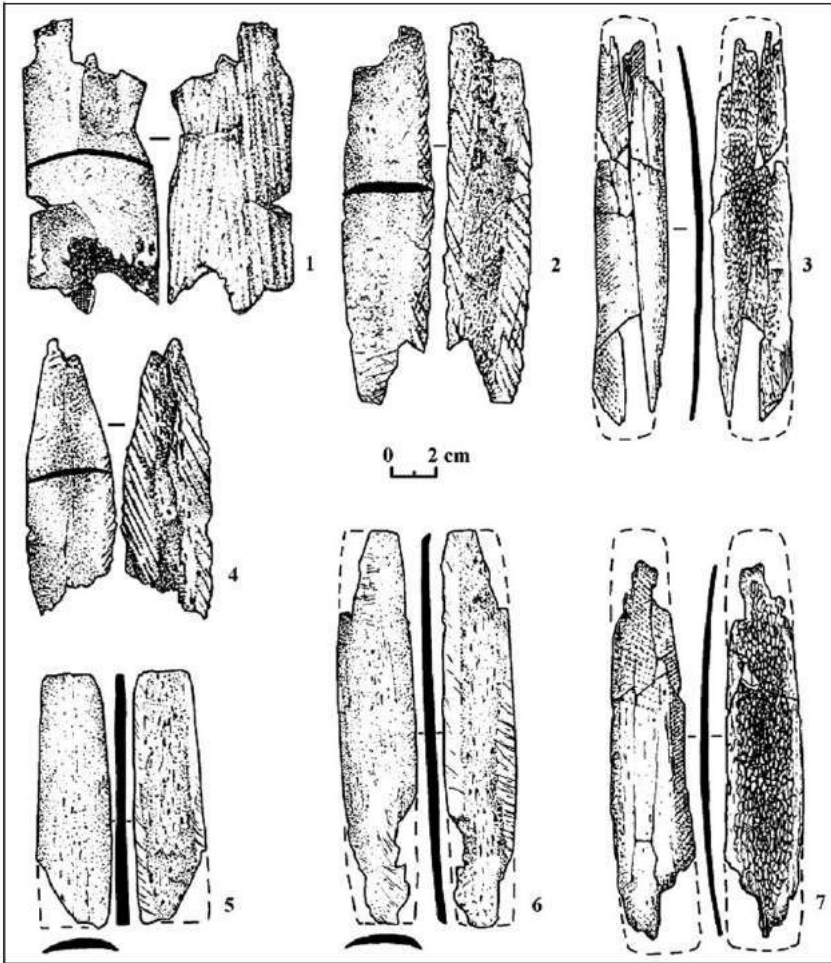

Fig. 5.

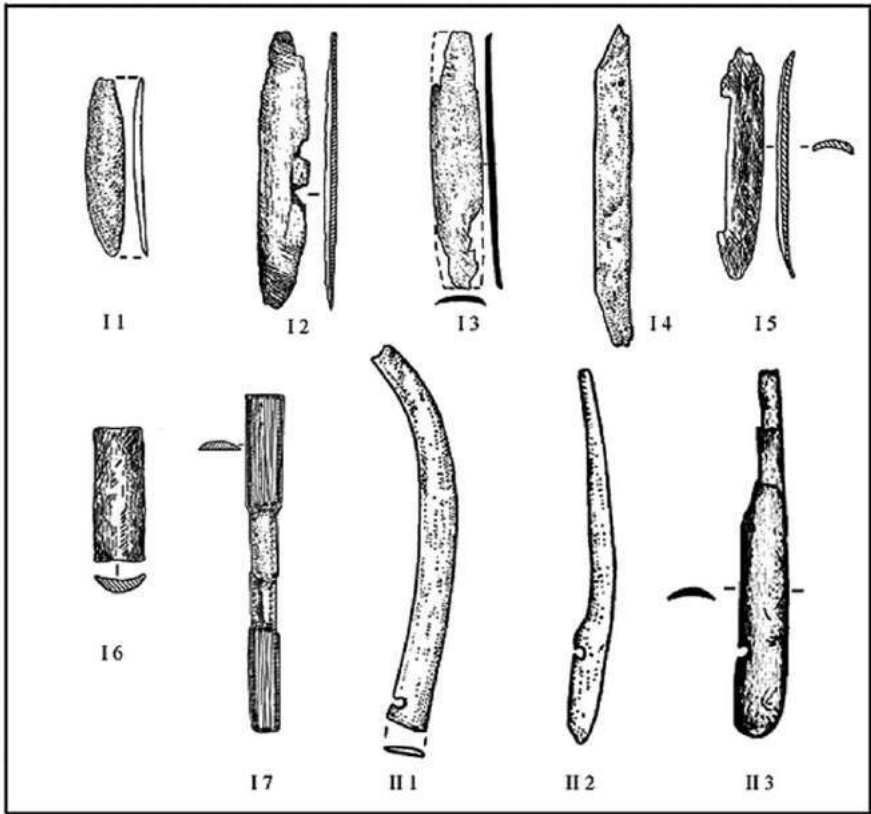

Fig. 6.

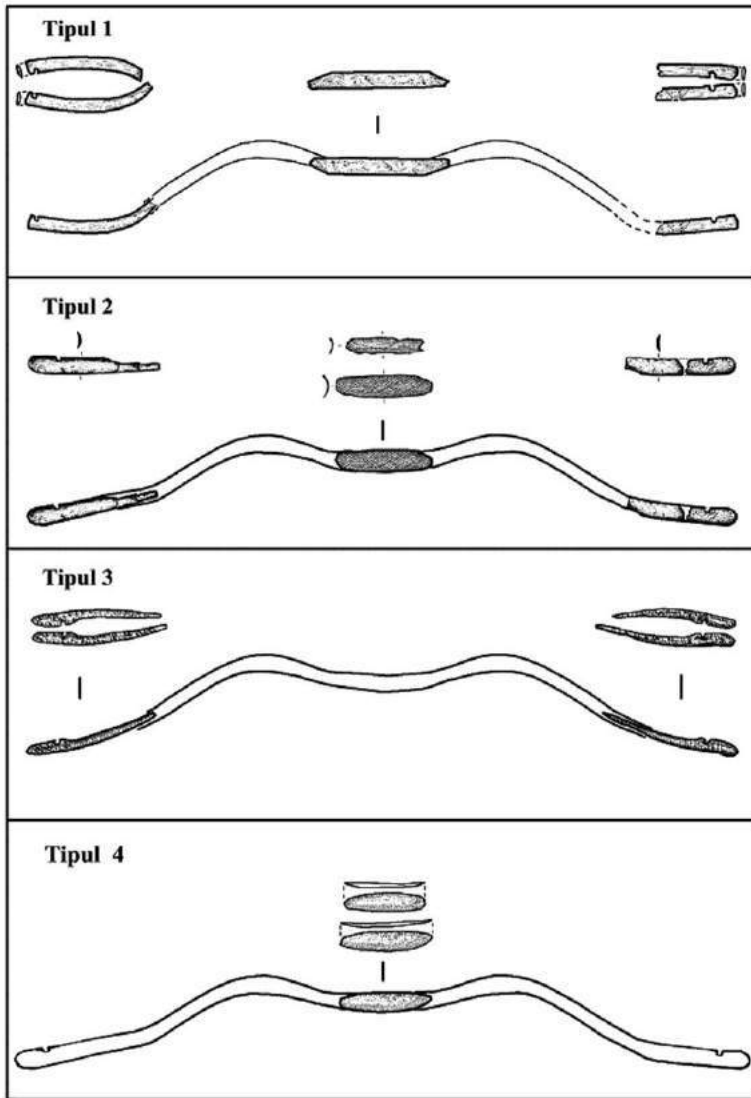

Fig. 7.

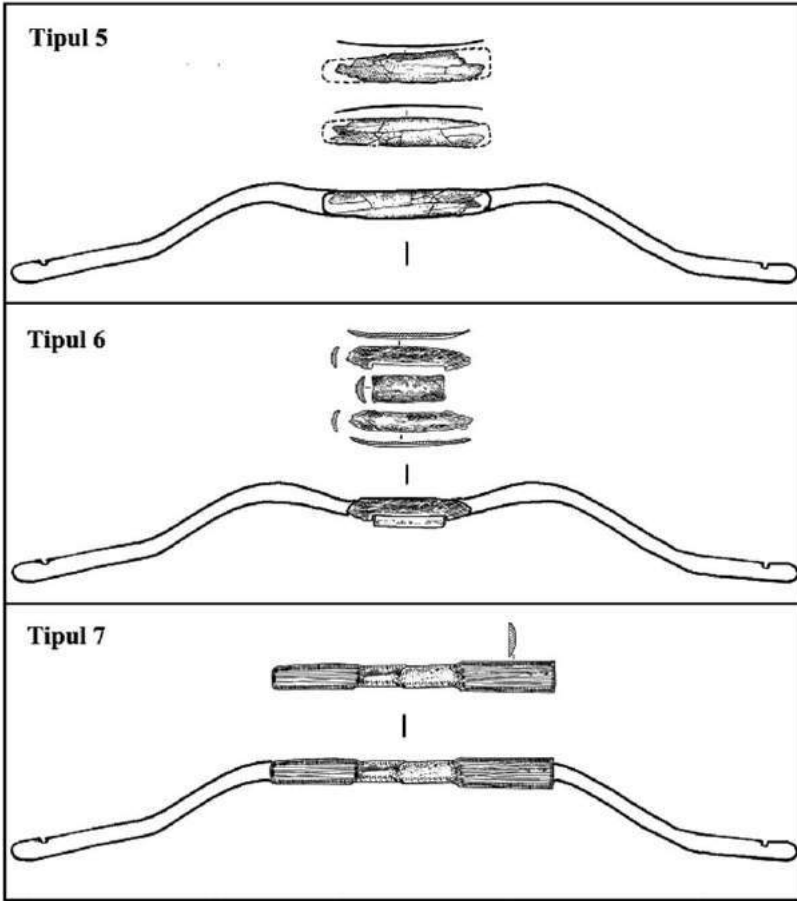

Fig. 8.

CETATEA BENDERULUI. O PROPUNERE DE CERCETARE ȘI RESTAURARE

de

**Eugen SAVA, Ion TENTIUC,
Ana BOLDUREANU, Ion EREMIĂ, Mariana ȘLAPAC***

„Aice ne trage rîndul a pomeni de cetățile țărilor acestora, cîte sînt acmu și-n Bugeag și aice la noi în țară și de sață ce stau și alte nărnițe, cît de-abiia să cunoscă că au fostu cetății și cîte sînt în Țara Muntenească. Mare nevoie este a scrie de dînsese, de cine ar fii făcute, că cît amu nevoit și cîtu amu cercat să știu ceva, de ce neam făcute sînt, un cuvînt, o pomenire n-am putut afla, cu mare jele”.

Miron Costin, De neamul moldovenilor

Cetatea Tighina/Bender este una dintre cele mai mari fortificații medievale din spațiul pruto-nistean și, totodată, una din cele mai puțin cunoscute prin cercetări sistematice. Împreună cu cetățile Hotin, Soroca, Orheiul Vechi și Cetatea Albă, toate situate pe malul drept al Nistrului, alcătuiau un sistem defensiv eficient pentru apărarea hotarelor Țării Moldovei.

În condițiile dislocării permanente în interiorul cetății, pe toată perioada modernă și contemporană, a unor unități militare (rusești, românești, sovietice, transnistrene), efectuarea unor lucrări de investigare științifică a fortificației a fost imposibilă.

Schimbările din ultimii ani, inclusiv și cele legate de evacuarea parțială a unităților militare din cetate, au făcut ca accesul pentru documentarea științifică a cetății să nu fie categoric restrictiv. Investigațiile de suprafață au constatat starea generală de uzură avansată a tuturor componentelor fortificației medievale și necesitatea stringentă de a efectua cercetări complexe interdisciplinare, arheologice, arhitecturale și istorice, și includerea lor în circuitul științific. Totodată, starea de degradare în care se află fortificația, impune măsuri urgente pentru conservare în vederea restaurării și muzeificării edificiilor complexului. Una din strategiile investigațiilor multilaterale prevede includerea fortificației în circuitul turistic național și internațional.

Cea mai timpurie mențiune a Tighinei, în calitate de așezare și vamă, o găsim în privilegiul comercial, din 6 octombrie 1408, acordat de domnitorul Alexandru cel Bun negustorilor lioveni¹. Ulterior, pe tot parcursul secolelor XV

---

* Eugen SAVA, dr. hab., director, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, e-mail: sava_md@yahoo.com; Ion TENTIUC, conf. univ., dr., șef Sector Arheologie și Istorie

și XVI, numele Tighinei este consemnat frecvent în documentele medievale. Conform opiniei unor cercetători, localitatea pare să facă parte din categoria așezărilor apărute înainte de întemeierea statului medieval moldovenesc². Totuși, până la sfârșitul secolului al XIV-lea, așezarea de pe Nistru (și vama) nu a fost una foarte importantă pentru că aceasta nu apare, de rând cu Cetatea Albă și Hotinul, menționate pe Nistru în „*Lista orașelor rusești îndepărtate și apropiate*”, alcătuită între 1387 și 1392³.

Prima încercare de a stabili vechimea cetăților noastre a întreprins-o Miron Costin, care a făcut și o primă atribuire a fortificațiilor pe care le credea a fi construite în perioade diferite de „dacia cei vechi”, de romani, de genovezi sau de domnitori⁴. Învățatul cronicar considera că cetățile Suceava, Neamțul, Hotinul și Tighina sunt fortificații vechi (de până la descălecare – n.n.), refăcute de domnii țării⁵. Fără a preciza originile și cine au fost constructorii ei, Dimitrie Cantemir credea că pe Nistru, la Tighina, a existat o cetate moldovenească pe care turcii nu au reușit să o cucerească: „*În zadar au fost toate asediile turcilor [...] dar ce n-au putut face cu forța, foarte ușor a putut-o face trădarea și perfidia lui Aron Vodă. Acesta [...] refugându-se la împăratul turcilor, promițându-i că de-i va fi restituită domnia, el va preda ostașilor turci Tighina cu toate cele douăsprezece sate dimprejur, lăsând-o sub stăpânirea turcilor pentru totdeauna. Ispitit de aceasta, sultanul i-a restituit din nou sceptrul de domnitor, primind în schimb ca răsplată cea mai fortificată cetate a întregii țări, iar contra tătarilor și polonezilor căpătând cel mai tare parapet*”⁶.

În documentele moldovenești care menționează localitatea, începând cu privilegiul deja menționat pentru lioveni, de la 1408, la Tighina, de rând cu vama domnească și trecerea, este amintită o *strajă*: „*Iar cine nu va merge prin*

Veche, Muzeul Național de Istorie a Moldovei, ion_tentiuc@yahoo.com; Ana BOLDUREANU, dr., șef Sector Istorie medieval și Numismatică, Muzeul Național de Istorie a Moldovei; Ion EREMIA, dr., hab., prof. univ., Șef Departament Istoria Românilor, Universală și Arheologie, USM, e-mail: ion_eremia_2007@yahoo.com; Mariana ȘLAPAC, arhitect, dr. hab., membru-corespondent al AȘM, Institutul Patrimoniului Cultural, AȘM.

¹ M. Costăchescu. Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, vol. II, Iași, 1932, p. 630-631.

² C. C. Giurescu. Țirguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea pînă la mijlocul secolului al XVI-lea, București, 1967, p. 69-70.

³ М. Н. Тихомиров. “Список русских городов дальних и ближних”. Ип: Исторические записки, 40, 1952, p. 214-259.

⁴ Miron Costin. Letopisețul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor, București, 1979, p. 214-215.

⁵ Miron Costin. Letopisețul Țării Moldovei ..., p. 214.

⁶ Dimitrie Cantemir. Descrierea Moldovei, Chișinău, 1975, 37-38. Aron Vodă, fiul lui Alexandru Lăpușneanu, a domnit în Țara Moldovei în două rânduri: sept. 1591 - iunie 1592 și sept. 1592 - aprilie 1595. Cetatea de la Tighina a fost cucerită în urma expediției otomane din septembrie 1538.

*Cetatea Albă, va da numai la Tighina, ca și la Cetatea Albă, afară de plata trecătoarelor, iar la strajă de fiecare car câte doisprezece groși*⁷. În unicul document de la Ștefan cel Mare în care apare Tighina, de asemenea este amintită *straja*: „Iar la Tighina să plătească vama, cum au plătit de la început, vor plăti după același obicei și acum, iar pentru păzitor (subl. noastră) câte doisprezece groși de car”.

Cât privește *cetatea* de la Tighina, cercetătorii din secolul al XIX-lea, urmând informațiile care circulau în secolele anterioare, au acreditat ideea ca ar fi fost construită în secolul al XII-lea de către genovezi, ca și Hotinul și Cetatea Albă. Istoricul militar A. Zașciuk vedea în arhitectura citadelei interioare un pronunțat caracter apusean⁸. Kornilovici menționa că „*Cetatea Bender, în moldoveneste Tighina, a fost câștigată de către Poartă de la Principatul Moldovei pe la sfârșitul secolului al XVI-lea împreună cu raiaua Benderului. Această cetate a fost făcută de către turci (în afară de citadela din interior, a cărei existență se referă, după unii, la vremurile cele mai îndepărtate și care, după cum presupun unii, a fost construită de către romani)... După părerea istoricilor vechi această citadelă a fost construită de către genovezi odată cu cea a Achermanului*”⁹. În legătură cu aceste informații poate fi pusă și scrisoarea domnitorului Ștefan Petriceicu, din 30 martie 1673, publicată de B.P. Hașdeu în *Columna lui Traian*, adresată Genovei, în încercarea de a crea un front antiotoman, în care se menționează că cetatea Tighina ar fi fost stăpânită cândva de genovezi¹⁰. Pe de altă parte, P.N. Batiuşkov a atribuit fortificația marelui duce lituanean Vitold¹¹, care ar fi construit-o în anul 1395.

Nicolae Iorga considera că cetatea de la vechea trecere de la Nistru exista „deja vers la motie du XIV-e siecle”¹². Aceeași idee este acreditată și de către C.C. Giurescu care considera că vechea întăritură de la Tighina, probabil de lemn și pământ, a fost luată în stăpânire de domnii Moldovei odată cu extinderea hotarelor țării până la Nistru și Marea Neagră din anii 70-80 ai secolului al XIV-lea¹³.

Creșterea economică și politică a statului medieval moldovenesc, odată cu retragerea autorităților Hoardei de Aur din regiune, a condus la stabilirea unor puncte vamale domnești la vechile vaduri de la Nistru. În legătură cu aceasta este și creșterea importanței „drumului comercial moldovenesc”, care

---

⁷ M. Costăchescu. Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, p. 630.

⁸ А. Защук. Материалы для военной географии и военной статистики России. Военное обозрение Бессарабской области. Санкт-Петербург, 1963, с. 145.

⁹ А. О. Корнилович. Статистическое описание Бессарабии собственно так называемой или Буджака с 1822 по 1828 год. Аккерман, 1899, с. 290-291.

¹⁰ С. С. Giurescu. Țirguri sau orașe și cetăți moldovene, p. 295.

¹¹ П. Н. Батиошков. Бессарабия. Историческое описание. Санкт-Петербург. 1892, p. 39.

¹² Nicolae Iorga. Les châteaux occidentaux en Roumanie, In: Buletinul comisiunii Monumentelor Istorice, nr. XXII, 1929, p. 63.

¹³ С. С. Giurescu Țirguri sau orașe și cetăți moldovene p. 293-295.

urma pe malul drept al Nistrului, de la Cetatea Albă, prin Tighina și Suceava, spre Liov și orașele hanseatice din țările nordului¹⁴. În partea de est a Țării Moldovei cele mai cunoscute și practicate erau trecerile pe la vadul de la Hotin, vadul Sorocii, vadul Rașcu, vadul lui Vodă și vadul Tighinei. Pornind de la analiza originii topicului, C.C. Giurescu a demonstrat că însăși numele Tighinei, așa cum apare el, în formă compusă, în primele documente scrise: *Teageaneakeaciu* - în actul de la 6 octombrie 1408; *Tegenekeciu* - în cel de la 18 martie 1434; *Tigimakeacion* sau *Tegenakicion* - de la 29 iunie 1456, înseamnă „vadul de la Tighina” sau „locul de trecere de la Tighina”. Astfel, cuvântul „*chec*” sau „*chic*” nu este altceva decât un nume comun care desemnează un vad sau un loc de trecere¹⁵. Asemenea *chici-uri* sunt întâlnite în mai multe locuri ale spațiului românesc, în special la vadurile unor ape mari.

Ion Nistor credea că deja voievodul Alexandru cel Bun așezase un vameș la Tighina, care era a două trecătoare ca importanță peste Nistru¹⁶, după cea de la Hotin. De rând cu Cetatea Albă, Chilia și Hotinul, Tighina este inclusă în numărul celor mai importante centre de comunicație cu străinătatea, acestea fiind și cele mai importante piețe comerciale ale Moldovei medievale¹⁷.

Este necesar să menționăm că prima și unica mențiune certă despre existența fortificației moldovenești propriu-zisă, a cetății (probabil de lemn și pământ), o găsim în *Cronica moldo-polonă* de la mijlocul secolului al XVI-lea. Aceasta relatează, cu referire la cuceririle otomane din anul 1538, că sultanul turc Suleiman „*a pus stăpânire pe cetatea moldovenească Tighina*”¹⁸.

Izvoarele istorice permit să se înțelegem că, în rezultatul expediției sultanului Suleyman Magnificul din anul 1538, Tighina a fost încorporată în hotarele Porții otomane, alcătuind, împreună cu satele adiacente (12 sate, cum crede Dimitrie Cantemir¹⁹ sau 18 la număr, după alți autori²⁰), o unitate administrativă distinctă, un *sanjeacheilic*, o marcă de hotar, de rând cu cele de la Chilia și Cetatea Albă²¹. Se consideră că după ocuparea sudului Basarabiei, în scopul fortificării regiunii ocupate, otomanii construiesc, pe malul Nistrului, o cetate de piatră.

---

¹⁴ Alexandru I. Gonța. Legăturile economice dintre Moldova și Transilvania în secolele XIII-XVII, București, 1989, p. 19-24; E. M. Подградская, Торговые связи Молдавии со Львовом в XVI-XVII веках. Кишинев, 1968, с. 40-59.

¹⁵ C. C. Giurescu. Țirguri sau orașe și cetăți moldovene ..., p. 293.

¹⁶ Ion Nistor. Istoria Basarabiei, Chișinău, 1991, p. 45.

¹⁷ Idem, p. 46.

¹⁸ Славяно-молдавские летописи XV-XVI вв., Москва, 1976, 122.

¹⁹ Dimitrie Cantemir. Descrierea Moldovei, p. 37.

²⁰ Mihail Guboglu. Inscricția sultanului Suleiman Magnificul în urma expediției în Moldova (1538/945). In: Studii. Revista de istorie, București, IX, 1956, nr. 2-3, p. 112.

²¹ Mihai Maxim. Teritoriile românești sub administrație otomană în secolul al XVI-lea. In: Revista de istorie, nr. 8, 1983, p. 809.

Nu există până în prezent informații documentare directe despre edificarea cetății. Unica mărturie se consideră a fi cronograma sau „tarihul lui Suleiman”, o inscripție pe o placă de marmură, care până în anul 1882 se mai putea vedea deasupra porții de intrare în citadelă. Pe ea era menționat anul 945 după Hegira, care corespunde anilor 1538-1539 d. Chr²². În calitate de mărturie indirectă este prezentată informația oferită de Ieronim Laski într-o scrisoare adresată regelui Ferdinand I al Ungariei, datată cu 13 martie 1541. În ea se menționează despre „fortăreața Tighina ridicată de curând”²³. Transformată în raia otomană, Tighina a fost redenumită în Bender, un termen turcesc, de origine persană, cu înțelesul de „port fluvial; chei; loc de acostare”²⁴.

Cercetările contemporane privind originea și evoluția cetății Tighina nu au condus la emiterea unor ipoteze credibile. Istoricul Ștefan Ciobanu, care a dedicat un studiu important cetății, menționa că „trecătoarea de la Tighina a determinat înființarea unei așezări omenești în această localitate, iar mai pe urmă crearea unui punct de apărare a vadului, unei cetăți”²⁵. Tot aici autorul subliniază că „nu găsim nimic în sprijinul ideii că cetatea Tighina ar fi fost întemeiată de către moldoveni”²⁶. Și ca o concluzie, Șt. Ciobanu conchide: „așa dar, cetatea Tighina a fost ridicată de către turci...”²⁷.

După părerea lui Dinu Poștarencu la Tighina, „din ordinul lui Soliman, fiind folosite resursele locale și munca țăranilor din împrejurimi, se construiește în locul citadelei moldovenești o cetate destul de puternică pentru acele vremi”²⁸.

Ion Chirtoagă susține că pentru a înlătura pericolul tătar, care în anii 80-90 ai secolului al XV-lea a crescut foarte mult, Ștefan cel Mare a continuat să întărească sistemul de apărare de pe Nistru. Pentru aceasta, la finele secolului al XV-lea, lângă vechea localitate moldovenească Tighina Ștefan cel Mare a construit o mică fortăreață din lemn și pământ, având menirea de a reține pătrunderea în Moldova, prin trecătoarea de la Tighina, a tătarilor, care participaseră la campaniile otomane din 1478 și 1484 împotriva lui Ștefan cel Mare. Pe locul cetății vechi turcii au construit, în anii 1538-1539, o fortăreață de piatră²⁹.

---

²² Mihail Guboglu. Inscriptia sultanului Suleiman Magnificul, p. 119.

²³ Vezi: Ștefan Ciobanu. Cetatea Tighina, In: Comisiunea monumentelor istorice. Secția din Basarabia. Anuar II, Chișinău, 1928, 24.

²⁴ Ion Dron., Studii și cercetări, Chișinău, 2001, p. 160.

²⁵ Ștefan Ciobanu. Cetatea Tighina, p. 19.

²⁶ Idem, p. 17.

²⁷ Idem, p. 25.

²⁸ Dinu Poștarencu. Din istoria Tighinei, Chișinău, 1992, p. 10.

²⁹ Ion Chirtoagă. Tighina, In: Destin românesc, 1994, nr. 3, p. p. 111-112; Idem, Târguri și cetăți din sud-estul Moldovei (secolul al XIV-lea – începutul secolului al XIX-lea), Chișinău, 2004, p. 107.

O ipoteză aparte a lansat Gheorghii Astvațaturov, care crede că, din contra, cetatea (citadela) a fost construită în prima jumătate a secolului al XVI-lea de către triburile nomade turcești ale iuriucilor, la comanda tătarilor (Аствацатуров, 2007, 47). Este cunoscut însă faptul că iurucii nomazi, de rând cu alte populații nesedentarizate din cuprinsul Imperiului otoman, erau scutiți de corvoadele proprii sedențarilor. Menționăm în acest sens Codul de legi (kanuname) al sultanului Mehmed al II-lea Fatih din anul 1477 care stipula că „eskingii, iurucii, ceatalii și iamacii să nu dea darea orzului și paielor, construirea cetăților și altele...”³⁰.

În opinia lui Andrei Krasnojon cetatea turcească de la Bender, numit de autor „complex fortificațional”, a fost construită în șase etape, dintre care primele trei sunt cele mai importante: 1. în anul 1538 a fost construit un mic castel (citadela); 2. în anul 1584 acesta a fost înconjurat de un șanț și un sistem de turnuri și cortine și, 3. în cea de-a treia etapă, în anul 1619, a fost finalizată construcția frontului de bastioane externe³¹.

Arhitectul Valentin Voițehovski considera că cetatea de la Tighina a fost o întăritură moldovenească care a fost refăcută de otomani³². Conform autorului, în arhitectonica cetății pot fi observate elemente de arhitectură moldovenească. „Cercetând zidurile citadelei, s-a descoperit că pe verticală acestea sunt formate din două straturi, ceea ce vorbește despre existența cetății până la invazia otomană. Cel de-al doilea strat, a fost adăugat, cum se vede, de către constructorii lui Sinan”³³. V. Voițehovski a evidențiat trei perioade în evoluția fortificației medievale: Primei etape îi aparține citadela cu pereți subțiri, construită de voievozii moldoveni la sfârșitul secolului al XIV-lea; în cea de-a doua etapă, datată cu anul 1538, otomani o consolidează captușind pereții citadelei moldovenești; iar în cea de-a treia etapă, aparținând secolului al XVIII-lea, sunt construite zidurile exterioare sau cetatea exterioară³⁴.

Mariana Șlapac considera drept cea mai verosimilă ipoteza exprimată de C.C. Giurescu ș.a. că la Tighina a existat o strajă moldovenească de pământ și

---

³⁰ Аграрный строй Османской империи в XV-XVII вв. Документы и материалы. Москва, 1963, p. 211.

³¹ А. В. Красножон. Бендерский фортификационный комплекс XVI-XVIII вв. In: *Stratum plus*, nr. 6, 2011, p. 221, 250.

³² В. А. Войцеховский. К вопросу о периодизации строительства крепости в Бендерах. In: *Материалы Третьей научно-технической конференции Кишиневского политехнического института*, Кишинев, 1967, p. 189-190.

³³ В. А. Войцеховский. Крепости Поднепровья. In: *Материалы докладов второй научно-технической конференции КПИ*, Кишинев, 1966, p. 197.

³⁴ В. А. Войцеховский. К вопросу о периодизации строительства крепости в Бендерах, p. 189-190.

lemn, care a fost înlocuită de otomani mai târziu cu o fortăreață puternică de piatră³⁵.

Investigațiile arheologice de întindere limitată, efectuate de cercetătorul Ion Hîncu în anul 1969 lângă citadela cetății de piatră, au permis depistarea unor complexe locative și a unui șanț de apărare aparținând secolelor XV-XVI³⁶. Săpăturile arheologice au condus la identificarea, locul cetății bastionale de piatră, a unei fortificații, probabil de lemn și pământ, care a precedat construcția de la mijlocul secolului al XVI-lea. Conform autorului, în partea de nord a citadelei de piatră „au fost descoperite rămășițe ale șanțului și valului unei cetăți, cât și ale unei case de locuit, în care se găseau mai multe obiecte arheologice din secolele XV-XVI”. Suprafața curții cetății de formă circulară sau ovoidală era acoperită cu un strat de arsură și cenușă. Obiectele de ceramică și metal poartă urme ale incendiului³⁷. Pe resturile acestei cetăți de lemn și pământ în anul 1538 au fost ridicate zidurile de piatră ale actualei citadele.

* * *

Analiza chiar și superficială a istoriografiei originii și evoluției cetății Tighina vine să sublinieze odată în plus faptul că fortificația de la vechiul vad al Nistrului este insuficient cercetată științific. Până în prezenți nu există o ipoteză credibilă, bine documentată științific și demonstrată, privind perioada inițială de edificare a cetății; cauzele principale ale necesității construirii unui complex fortificat de anvergura cetății Tighina; etapele edificării unor elemente fortificate aparte, etc. Pornind de la aceasta se impune cu stringență necesitatea desfășurării în perimetrul ei a unor investigații complexe și interdisciplinare de amploare cu implicarea unor specialiști din diverse domenii ale științei.

Activitățile complexe și interdisciplinare de cercetare, conservare și restaurare ale monumentului, cu posibilitatea ulterioară de muzeificare a diferitor elemente componente, a complexului fortificat și a zonelor adiacente, poate fi realizat urmând *patru direcții principale*: 1. realizarea unor măsurări

---

³⁵ Mariana Șlapac. Cetăți medievale din Moldova (mijlocul secolului al XIV-lea – mijlocul secolului al XVI-lea), Chișinău, 2004, p. 100.

³⁶ I. Gh. Hîncu. Cetăți antice și medievale timpurii din Republica Moldova, Chișinău, 1993, p. 7; Idem, Vetre strămoșești din Republica Moldova, Chișinău, 2003, p. 411.

³⁷ I. Gh. Hîncu. Cetăți antice și medievale, p. 7-8. Un mic sondaj arheologic a fost efectuat în anul 1990 de N. Golițeva, care însă nu a condus la descoperirea unor straturi culturale sau materiale mai timpurii de secolul al XVIII-lea. Autoarea nu exclude existența în alte sectoare ale cetății a unor straturi mai vechi, amintind despre descoperirea unei spade din secolul al XII-lea care se păstrează în colecțiile Muzeului Național de Istorie a Moldovei. Vezi: H. B. Гольцева. Отчет об археологических исследованиях южного участка рва Бендерской крепости в 1990 г., Кишинев, 1991. Nr. inv. 316.

arhitecturale multilaterale și complexe, precum și investigarea perspectivei de restaurare a cetății; 2. efectuarea unor cercetări arheologice complexe și sistematice; 3. investigații de documentare istorică privind etapele evoluției cetății; 4. muzeificarea monumentului și crearea unei solide infrastructuri turistice naționale și internaționale.

În vederea atingerii acestui deziderat se impun a fi realizate următoarele *obiective generale*:

1. stoparea degradării elementelor defensive (ziduri, turnuri de apărare, șanțuri și bastioane, comunicații subterane ș.a.) prin efectuarea unor activități/operații de conservare; 2. restaurarea complexă, cu utilizarea tehnicilor și metodologiilor moderne, a ansamblului fortificat; 3. dotarea complexului defensiv de la Tighina cu noi funcțiuni expoziționale, reprezentative și de deservire turistică.

Cercetările complexe ale fortificației medievale Bender pot fi realizate de specialiști calificați și experți din diferite domenii ale arheologiei medievale, istoriei și arhitecturii din Republica Moldova, România, Turcia, Ucraina, Rusia etc.

Activitățile care țin de *compartimentul arhitectură* și elaborarea activităților de proiectare preconizează investigații în arhivele din Republica Moldova, România, Rusia, Turcia ș.a. în vederea identificării de noi materiale grafice privind cetatea Tighina/Bender; efectuarea unor activități privind analiza obiectivă a situației/stării tehnice și arhitecturale a elementelor constructive care privesc cetatea; efectuarea unor măsurări topografice complexe; elaborarea unor proiecte de restaurare a tuturor componentelor fortificației; efectuarea lucrărilor complexe de restaurare.

Cercetările arheologice presupun mai multe etape distincte printre care: studierea materialelor de arhivă și a documentației privind investigațiile arheologice efectuate la Cetatea Tighina în anii precedenți; efectuarea cercetărilor arheologice perieghetice complexe în incinta cetății și în extramuros în scopul identificării zonelor cu potențial pentru investigațiile de perspectivă imediată și de durată; efectuarea sondajelor arheologice curente, coordonate cu colaboratorii complexului muzeal, în vederea cercetării succesiunilor stratigrafice în diferite zone ale cetății; prelucrarea de laborator a materialelor obținute în procesul investigațiilor arheologice și elaborarea rapoartelor de săpătură pentru anii respectivi.

Cercetările istorice vor fi orientate în vederea investigării istoriografice a documentelor de arhivă privind istoria cetății de la Tighina/Bender și regiunile limitrofe; cercetare materialului numismatic identificat în incinta fortificației și în împrejurimi; studierea surselor epigrafice; analiza sistematică și detaliată a materialelor heraldice și sfragistice; cercetarea complexă a materialelor cartografice și a curselor; identificarea și cercetarea surselor documentare

interne și externe în scopul acumulării unor informații privind evoluție diferitor etape ale istoriei cetății.

Perioada și etapele cercetării, conservării, restaurării și muzeificării complexului fortificat de la Tighina/Bender. Pornind de la caracterul complex și multiaspectual al activităților preconizate, realizarea acestora presupune mai multe etape consecutive și de durată. Anumite activități se vor derula concomitent (colectarea materialelor documentare de arhivă; efectuarea măsurărilor și realizarea planurilor arhitecturale ale fortificației; realizarea sondajelor magnetometrice și geofizice etc.).

* * *

Activitățile privind muzeificarea și constituirea infrastructurii naționale și internaționale vor fi orientate spre: crearea unei colecții de materiale riguros selectate privind organizarea/crearea ulterioară a unor expoziții; organizarea unui sistem muzeal complex de inventariere și evidență a colecțiilor; evidențierea unor spații și crearea unor condiții normative pentru depozitarea și păstrarea colecțiilor muzeale; identificarea unor spații din interiorul complexului fortificat în vederea organizării expozițiilor; crearea unor laboratoare pentru conservarea și restaurarea materialelor din colecția muzeală; determinarea unor spații din cadrul cetății în vederea constituirii unor structuri turistico-muzeale (pavilioane, spații concertistice, blocuri sanitare etc.).

Cercetarea arheologică din interiorul și din extramurosul cetății Tighina dar și a teritoriul aferent/accesibil are drept scop o mai bună cunoașterea a stratigrafiei acestei construcții defensive și obținerea unor date noi, care vor facilita atât reconstituirea părților ei componente cât și a particularităților evoluției ei istorice. Astfel, se propune realizarea cu ajutorul echipamentele moderne a următoarelor *obiective generale*: cercetarea perieghetică vizuală și efectuarea măsurărilor topografice pentru reconstituirea, cu ajutorul tehnicilor moderne, a planimetriei generale și a particularităților dispunerii complexelor din interiorului cetății; cercetarea spațiului din interiorul și din extramurosul cetății prin realizarea unor sondaje geomagnetometrice și a săpăturilor arheologice; cercetarea arheologică a complexelor accesibile care să ofere o imagine generală asupra stratigrafiei, tehnicilor și fazelor de construcție, evidențierea nivelelor de călcare istorice, a adâncimii fundațiilor, identificarea spațiilor cercetate anterior, precum și evidențierea unor complexe și vestigii noi; realizarea săpăturilor arheologice în incinta cetății bastionale, a complexelor acesteia, pentru o mai bună cunoașterea a structurii și stratigrafiei complexelor din incinta cetății; colectarea și recuperarea tuturor informațiilor istorico-arheologice descoperite și integrarea lor într-un Raport arheologic final care va fi integrat în Raportul final al cercetărilor; descărcarea de sarcină arheologică a suprafețelor unde urmează să fie realizate lucrări de reabilitare, restaurare și de muzeificare.

Totodată sunt evidențiată și câteva *obiective specifice* dintre care menționăm: stabilirea evoluției planimetrice și cronologice generale a cetății; stabilirea caracteristicilor tehnice ale structurilor construite vizibile și reconstituirea planimetriei acestora; stabilirea principalelor nivele de călcare și de construcție a cetății; identificarea structurilor dispărute pe baza urmelor păstrate în sol și a informațiilor documentare, reconstituirea planimetriei acestora; furnizarea datelor necesare pentru găsirea soluțiilor de restaurare a interiorului cetății.

LISTA FIGURILOR

Fig. 1. Cetatea Bender. Secolul al XVIII-lea. Planul fortificației al zonelor adiacente (Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Academiei Române).

Fig. 2. Cetatea Bender. Planul fortificației și al împrejurimilor realizat de Mottraye în anul 1711 (Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Academiei Române).

Fig. 3. Cetatea Bender. Planul fortificației din anul 1790.

Fig. 4. Cetatea Bender. Vedere fortificației din secolul al XVIII-lea (Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Academiei Române).

Fig. 5. Cetatea Bender. Fortificația văzută de pe malul stâng al Nistrului. După un desen realizat de M.M. Ivanov în 1790.

Fig. 6. Cetatea Bender. Imaginea fortificației văzută după „restaurarea” din anul 2008.

Fig. 1 Cetatea Benaia. Sec. XVIII. Planul fortificației și al zonelor adiacente. (Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Academiei Române)

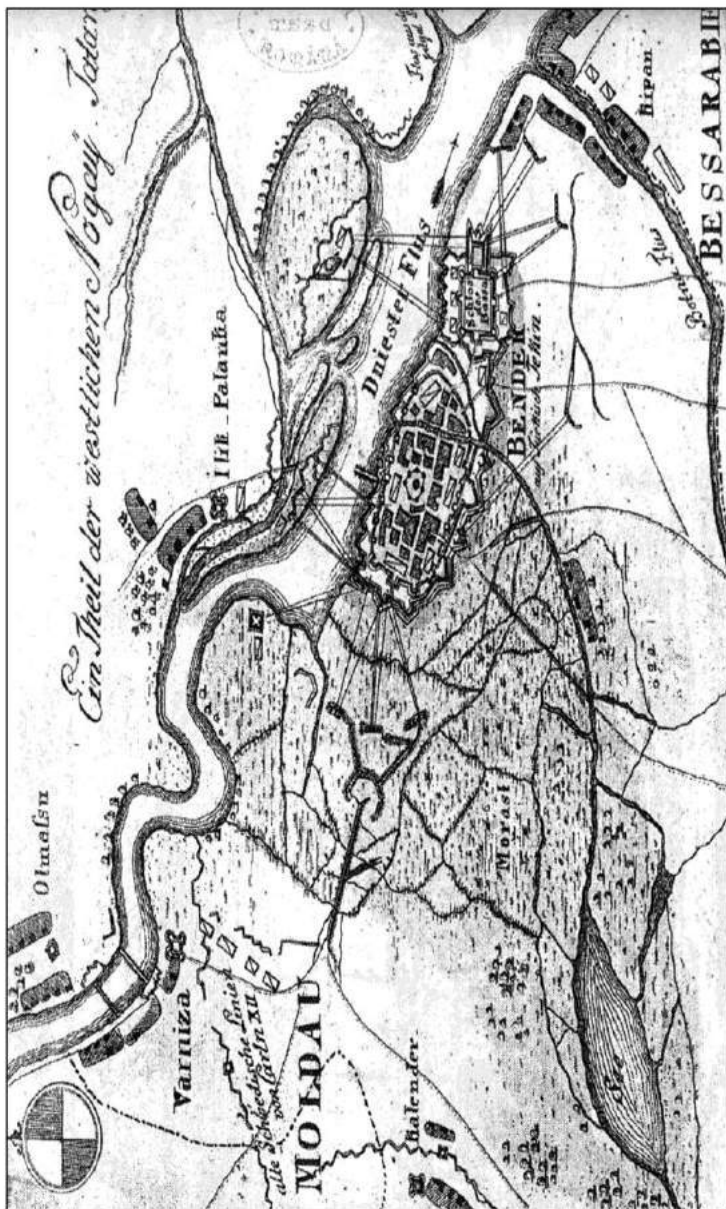

Fig. 2. Cetatea Bender. Planul fortificației și al împrejurimilor realizat de Mottraye în anul 1711. (Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Academiei Române)

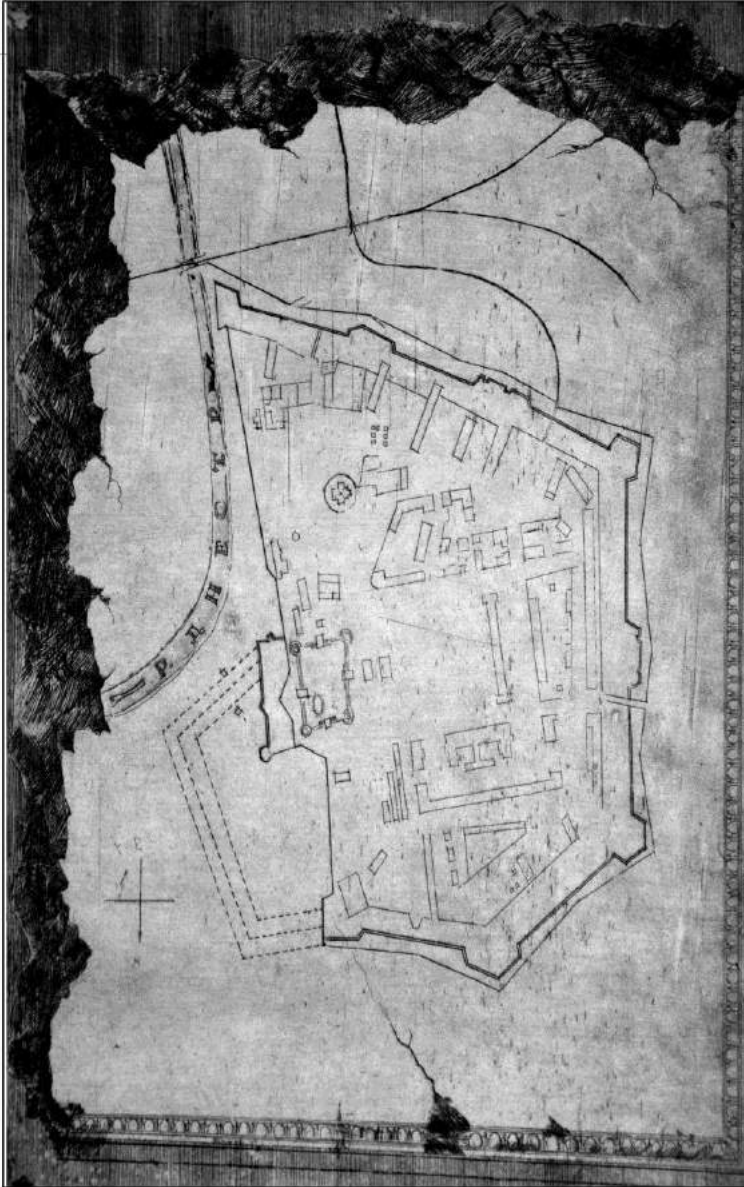

Fig. 3. Cetatea Bender. Planul fortificației din anul 1790. (Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Academiei Române)

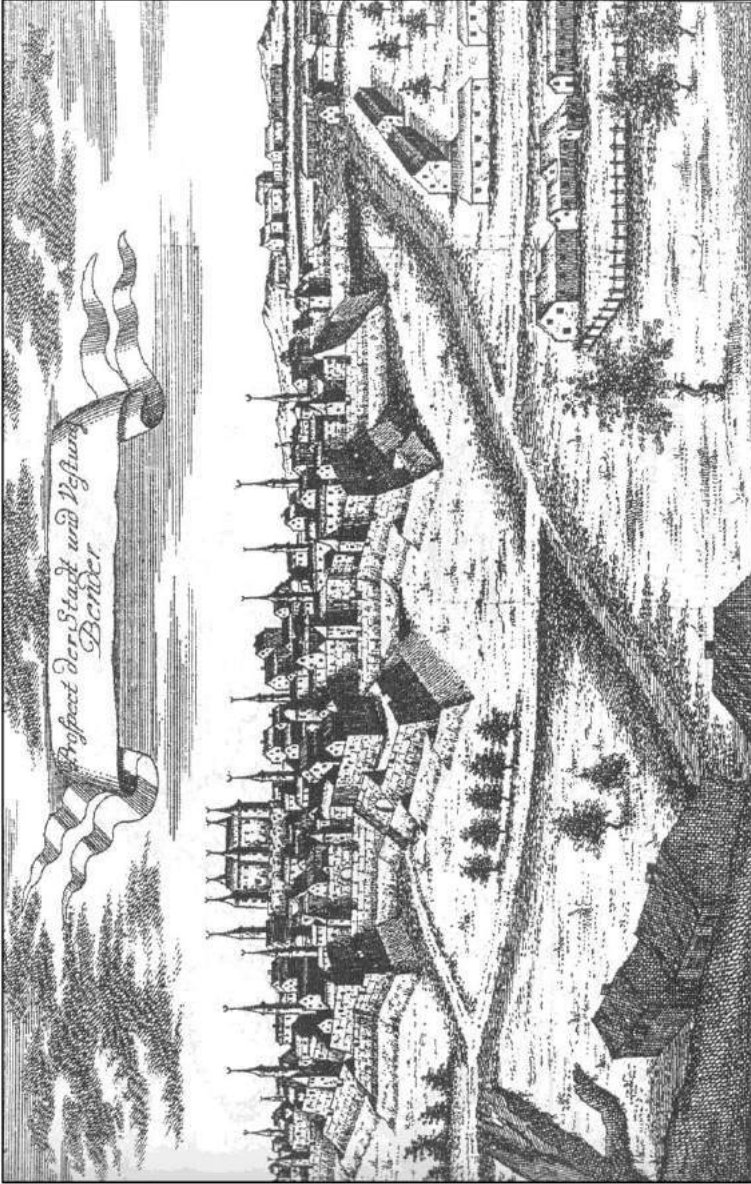

Fig. 4. Cetatea Bender. Vedere a oraşului şi a cetăţii. (Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Academiei Române)

Fig. 5. Cetatea Bender. Fortificația văzută de pe malul stâng al Nistrului. (După un desen realizat de M.M. Ivanov în anul 1790)

Fig. 6. Cetatea Bender. Inaugurarea fortificației văzută după "restaurarea" din anul 2008.

DATE PRIVIND TEZAUURUL MEDIEVAL CU OBIECTE DE PODOABĂ DE LA CERNĂUȚI AFLATE ÎN ARHIVA DE LA KUNSTHISTORISCHES MUSEUM

de

Victor SPINEI*

Între exponatele de mare valoare din patrimoniul Muzeului de Istoria Artei (Kunsthistorisches Museum) din Viena (Fig. 1), se numără la loc de cinste și un tezaur medieval cu piese de podoabă din argint provenind de la Cernăuți (Czernowitz, în prezent Chernivtsi, oblast Chernivtsi, Ucraina). Fiind descoperit în anul 1839, într-o perioadă când pe teritoriul Bucovinei – anexat Imperiului Habsburgic în 1775 – nu se afla nici un așezământ muzeal, tezaurul a fost trimis, precum se proceda de regulă, în capitala monarhiei, cu atât mai mult cu cât era de domeniul evidenței că acesta deținea o certă valoare artistică. Un program de colectare a monedelor și obiectelor vechi din Bucovina fusese reglementat de Comisia Centrală pentru Artă și Monumente Istorice din Viena cu începere din 1863, dar decizia înființării unui muzeu zonal la Cernăuți, așa-numitul Muzeul Țării Bucovinei (Das Bukowiner Landes-Museum) a fost luată de oficialitățile imperiale centrale de-abia în anul 1893¹.

Data fiind propensiunea pentru antichități a suveranilor Habsburgici, tezaurul de la Cernăuți a fost depus la Cabinetul Imperial și Regal de Monede și Antichități (Das Kaiserlich-Königliche Münz- und Antiken-Cabinet), al cărui nucleu se înfiripase încă din vremea domniei lui Ferdinand I (1558-1564), pentru ca o sporire substanțială a colecțiilor sale să se realizeze de-abia în secolele următoare, când i s-a asigurat o inventariere riguroasă și un spațiu de expunere adecvat. Depozitarea tezaurului la Viena i-a asigurat conservarea, căci altfel este foarte probabil că acesta s-ar fi pierdut, în condițiile în care societatea locală nu atinsese un nivel educațional adecvat conștientizării necesității de a păstra și prețui vestigiile strămoșești. Chiar mult mai târziu, unii intelectuali bucovineni semnalau cu

---

* Victor SPINEI, prof. univ., dr., membru-corespondent al Academiei Române, Institutul de Arheologie, Iași, e-mail: vspin@uaic.ro.

¹ M. Ignat. Din istoricul cercetărilor arheologice din județul Suceava, în Studii și materiale, Istorie (Muzeul Suceava) [I], 1969, p. 93-94, 97-98; B. P. Niculică. Din istoricul preocupărilor arheologice în Bucovina. Societatea arheologică română, Suceava, 2009, p. 49.

indignare faptul că negustori verosi achiziționau de la sătenii ignorați diverse antichități spre a le comercializa cu bun profit în centre din străinătate².

Prezența vestigiilor provenind din orașul bucovinean în Cabinetul Imperial și Regal a fost semnalată pentru prima dată la mijlocul secolului al XIX-lea de către numismatul și arheologul Joseph Calazanza von Arneth (1791-1863), custode și – din 1840 – director al Cabinetului, cu merite deosebite în organizarea instituției de la curtea imperială. Potrivit constatărilor sale, tezaurul – apreciat ca fiind de factură bizantină – era compus din 17 piese: trei colane (torques-uri) mari și două mici (unul rupt), șase cercei-pandantive, o brățară, un inel, o cruciuliță, un cristal [încăstrat în metal], două plăcuțe circulare, estimate la o greutate de “2 Mark, 10 Loth”³. În conformitate cu reglementările impuse sistemului metric și de greutate în Imperiul Habsburgic la începutul secolului al XIX-lea, 2 wiener Mark alcătuiau 1 Pfund, ceea ce însemna 560 de grame, în vreme ce 10 Loth reprezentau echivalentul a 175 de grame (1 Loth = 17,5 grame)⁴, astfel că ar rezulta că toate piesele cântăreau 735 grame. Având preocupări preponderente pentru vestigiile antice, Arneth nu și-a propus să formuleze considerații savante asupra tezaurului și nici nu a reprodus din acesta decât o cruciuliță în catalogul pe care l-a editat⁵.

De altfel, în acel moment, în Austria nu exista nici un publicație în jurul căreia să graviteze specialiști capabili de a exprima opinii docte asupra relevanței tezaurului, un prim periodic cu ritm de apariție riguros – *Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien* – fiind editat de-abia cu începere din anul 1871, sub coordonarea unui colectiv compus din Franz Ritter von Hauer, Carl Langer, Friedrich Müller, Edm. Reitlinger și S. Wahrmann. Descoperirea medievală de la Cernăuți a fost menționată și în catalogul Cabinetului Imperial și Regal de Monede și Antichități întocmit de Eduard von Sacken și Friedrich Kenner, care au optat pentru o modalitate mai puțin fericită de prezentare a descoperirii, întrucât nu au avut în vedere ansamblul ei, ci părțile sale componente⁶.

---

² D. O. Olinescu. Antichități din Bucovina, în *Tribuna*, II, 48, 1/13 martie 1885, p. 190-191; idem, Necesitatea unei societăți arheologice, în *Familia*, XXI, 39, 29 septembrie 1885, p. 460-461.

³ J. Arneth. Monumente des k.k. Münz- und Antiken-Cabinetes in Wien. Die antiken Gold- und Silber-Monumente k.k. Münz- und Antiken-Cabinetes in Wien, Viena, 1850, p. 80 și S. I, Nr. 100. Cf. și idem, Das kaiserlich-königliche Münz- und Antiken-Cabinet, ed. a 2-a, Viena, 1854, p. 90.

⁴ [http://de.wikipedia.org/wiki/Alte_Maße_und_Gewichte_\(Österreich\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Alte_Maße_und_Gewichte_(Österreich)).

⁵ J. Arneth. Monumente... S. I, Nr. 100.

⁶ E. Freih. von Sacken și F. Kenner. Die Sammlungen des k.k. Münz- und Antiken-Cabinetes, Viena, 1860, p. 338.

În anii de pionierat ai arheologiei Bucovinei, corespunzând cu ultimele decenii ale secolului al XIX-lea și începutul veacului următor, intelectualii locali au făcut eforturi pentru a colaționa informațiile privind vestigiile provenind din zonă, în scopul de a dispune de o perspectivă cât mai cuprinzătoare asupra epocilor revolute, între aceștia remarcându-se în mod deosebit Dionisie Olinescu (1852-1924). În diverse articole, acesta a găsit ocazia de a menționa și tezaurul medieval de la Cernăuți, fără a aduce însă date complementare celor furnizate anterior de către J. Arneth⁷.

Odată cu inaugurarea oficială a măiestuoasei clădiri a Muzeului de Istoria Artei (Fig. 1) la 17 octombrie 1891, construită după planurile faimoșilor arhitecți Gottfried Semper și Carl von Hasenauer, la inițiativa împăratului Franz Joseph I, exponatele păstrate în Cabinetul Imperial și Regal de Monede și Antichități au fost distribuite în noul așezământ muzeal. Plasamentul lor în spațiul expozițional a cunoscut schimbări în mai multe rânduri, perturbări majore în structura muzeului intervenind mai cu seamă în vremea celui de-al Doilea război mondial, când s-a impus evacuarea patrimoniului instituției, spre a fi protejat de terifiantele bombardamente aviatice anglo-americane și de descinderile tâlhărești ale militarilor sovietici. Avariată grav în timpul confruntărilor, clădirea a trebuit să suporte minuțioase renovări, astfel că muzeul a putut fi redeschis de-abia în 1958. Pentru a răspunde solicitărilor numerosului public interesat să-l viziteze, au fost editate, potrivit uzanțelor de rigoare, mai multe cataloage.

Într-unul din aceste cataloage, dedicat colecțiilor aferente antichității și evului mediu din marele muzeu vienez, Rudolf Noll (1906-1990), custode la instituția respectivă și specialist apreciat în arheologia clasică, a nominalizat și tezaurul de la Cernăuți și a ilustrat, pentru prima dată, opt piese din componența sa, precum și cruciulița reproducă anterior de J. Arneth. Arheologul austriac a indicat cu scrupulozitate dimensiunea, greutatea și numărul de inventar al tuturor pieselor, estimate ca având circa 762 de grame. Pe de altă parte, el a evitat să se pronunțe în mod ferm în privința atribuirii sale culturale și cronologice, indicându-i la modul dubitativ proveniența „bizantino-slavă” și datarea în jurul anului 1000. Potrivit inventarierii lui Rudolf Noll, tezaurul ar fi fost compus din 18 piese⁸, el considerând drept trei piese diferite cele două plăcuțe circulare cu decor

---

⁷ D. O. Olinescu. Charta arheologică a Bucovinei, în *Buletinul Societății Geografice Române*, XV, 1894, p. 82 (studiu reproduș și de B. P. Niculică. op. cit., p. 117-145. Cf. p. 133); idem. Gotisch-skythische Goldschmiedekunst in Dacien und in Pannonien, I, în *Jahrbuch und Rechenschaftsbericht des Bukowiner Landes-Museums*, XX-XXI, 1912-1913 [1914], p. 75, 79 și 80.

⁸ R. Noll. *Vom Altertum zum Mittelalter* (Kunsthistorisches Museum, Wien, Katalog der Antikensammlung I), ed. a 2-a, Viena, 1974, p. 91-92 și fig. 66 (Prima ediție a catalogului a apărut în 1958).

incizat, împreună cu veriga tubulară de prindere, care în esență alcătuiau un ansamblu unitar.

Vizitând în regim privat celebrul muzeu vienez, în toamna anului 1979, am putut să mă edific în mod direct asupra relevanței pieselor din componența tezaurului, ceea ce m-a determinat să întreprind demersuri pentru obținerea unor fotografii de calitate. Acestea mi-au parvenit grație bunăvoinței lui Rudolf Noll, care mi le-a pus la dispoziție mai întâi prin intermediul colegului Mircea Ignat, care în momentul respectiv funcționa la Muzeul Bucovinei din Suceava, iar ulterior – spre a fi sigur că vor ajunge la destinație – prin amabilitatea unui turist austriac, aflat într-o călătorie tranzitorie prin România.

Disponând de prețiosul material ilustrativ asupra descoperirii de la Cernăuți, l-am reprodus pentru prima dată în totalitate, însoțit de succinte comentarii într-o monografie dedicată istoriei Moldovei din primele secolele al mileniului al II-lea al erei creștine⁹, volum apărut ulterior într-o formă abreviată în traducere în limba engleză¹⁰, precum și într-o a doua ediție românească, conținând adaosuri consistente¹¹ (Fig. 2-3). Caracterul sintetic al lucrării nu ne-a permis considerații detaliate asupra vestigiilor în discuție, pe care le-am încadrat din punct de vedere cronologic în perioada anterioară marii invazii mongole întreprinse sub conducerea lui Batu-han¹².

Tezaurul a suscitât și atenția lui Sergii Pivovarov, cadru didactic la Universitatea de Stat din Cernăuți, care a preluat informațiile furnizate de Rudolf Noll și ilustrația publicată în monografia noastră menționată mai sus. Totodată, arheologul ucrainean a indicat câteva analogii apropiate pentru unele dintre piesele din componența tezaurului, reperate printre descoperirile făcute în cuprinsul cnezatelor vechi rusești, pe baza cărora l-a datat în ultimele decenii ale secolului al XII-lea și prima jumătate a veacului următor¹³.

---

⁹ V. Spinei. *Moldova în secolele XI-XIV*, București, 1982, p. 100-101 și fig. 18-19.

¹⁰ Idem. *Moldavia in the 11th-14th Centuries*, trad. L. Teodoreanu și I. Sturza, București, 1986, p. 75 și fig. 14.

¹¹ Idem. *Moldova în secolele XI-XIV*, Chișinău, 1994, p. 127 și fig. 19.

¹² Idem. *Bucovina în mileniul întunecat, în Spațiul nord-est-carpatic în mileniul întunecat*, coord. V. Spinei, Iași, 1997, p. 153 (studiu reprodus și în idem, *Universa Valachica. Românii în contextul politic internațional de la începutul mileniului al II-lea*, ed. I. Șarov și A. Zancoci. Chișinău, 2006, p. 91-149. Cf. p. 109); idem, *La Bucovine à l'époque des grandes migrations et au Haut Moyen Âge*, în *Dacia*, NS, XXXVIII-XXXIX, 1994-1995, p. 374.

¹³ S. V. Pivovarov. Два маловідоми середньовічні скарби з Буковини, în *Археологічні студії*, red. princ. P. P. Tolochko, Kiev-Cernăuți, 2000, p. 179-180 și fig. 3-4. Cf. și S. Pivovarov, A. Fedoruk. Скарби та монетні знахідки з м Чернівців, în *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*, I (23), red. științ. G. K.

Referiri la inventarul tezaurului din nordul Bucovinei, pe care l-a atribuit cronologic secolelor XII-XIII, a făcut, de asemenea, cercetătorul și profesorul de la Chișinău Gheorghe Postică în meritoria sa monografie dedicată evoluției spațiului delimitat de Prut și Nistru de-a lungul unui larg diapazon temporal, circumscris secolelor V-XIII¹⁴.

Cu toate că îmi propusesem mai demult să investighez arhiva de la Kunsthistorisches Museum, de-abia în iulie 2013 am reușit să-mi rezerv timp, pentru a-mi materializa această doleanță, beneficiind în acest sens de acordul directorului de la Antikensammlung, dr. Alfred Bernhard-Walcher și de amabilul sprijin acordat de dr. Manuela Laubenberger, cărora le adresăm mulțumiri și cu acest prilej. În legătură cu tezaurul de la Cernăuți s-a păstrat un singur dosar, consultat și valorificat în parte de Rudolf Noll. Din păcate, conținutul său este dezolant de sărăcăcios, cuprinzând doar cinci foi.

Cea mai veche piesă din dosar este o înștiințare – redată într-o grafie foarte greu descifrabilă (Fig. 4) – adresată în vara anului 1839 contelui Czernin, în calitatea sa oficială de *Oberstkamerer* imperial, adică de șef al Colecției de artă de la Curte. Destinatarul adresei era un respectabil personaj din anturajul familiei imperiale, Johann Rudolf Czernin (1757-1845), descendent dintr-o familie nobilă originară din Boemia, fiu al contelui Prokop Adalbert Czernin, a cărui biografie s-a intersectat episodic cu cea a lui Mozart. Conteul Johann Rudolf Czernin s-a bucurat de încrederea și prețuirea împăraților Franz II și Ferdinand I, fiind investit cu înalte demnități în domeniul cultural, care i-au fost menținute și atunci când a atins o vârstă înaintată¹⁵. În momentul în care i s-a remis adresa în discuție, el depășise pragul a 82 de ani și încă mai gestiona colecțiile de artă ale monarhilor Habsburgici.

Din conținutul adresei rezultă că, după descoperirea tezaurului, acesta a fost trimis spre autentificare la Lemberg, la un Oficiu de examinare a monedelor, care a statuat că este de proveniență bizantină și, apreciindu-i valoarea, a decis să-l remită Cabinetului Imperial și Regal de Monede și Antichități din capitala Imperiului. Totodată, spre a recompensa pe donatori și a încuraja transferarea antichităților către instituțiile abilitate ale statului, Oficiul a hotărât să le remită o consistentă sumă de bani (Cf. ANEXA 1).

Dirijarea tezaurului la Lemberg era întrucâtva firească pentru momentul istoric respectiv, dat fiind că, în vara lui 1786, după o scurtă

Kozholianko. Cernăuți, 2007, p. 33-35 (unde se optează pentru datarea tezaurului în a doua jumătate a secolului al XIII-lea).

¹⁴ Gh. Postică. Civilizația medievală timpurie din spațiul Pruto-Nistrean (secolele V-XIII), București, 2007, p. 211-215.

¹⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Johann_Rudolf_Czernin_von_und_zu_Chudenitz.

vizită în regiune, împăratul Iosif II decisese schimbarea statutului organizatoric al Bucovinei, desființând administrația provincială militară, instaurată după anexare, și instituind o administrație civilă și totodată integrând-o în provincia imperială Galiția, aflată sub directa autoritate a Guvernământului cu sediul la Lemberg. Măsura a fost frustrantă pentru comunitățile locale atât din punct de vedere etnic, cât și bisericesc, întrucât ignora vechile structuri instituționale tradiționale ale Bucovinei, atașând-o unui teritoriu cu populație compusă precumpănitor din polonezi și ucraineni, care în mare parte îmbrățișau confesiunea catolică sau greco-catolică. Pierderea preponderenței demografice și deznaționalizarea anumitor zone au reprezentat prețul modernizării instituționale și al progresului economico-social și cultural. De-abia în 1862, după demersuri persuasive ale elitelor românești, Bucovina a devenit ducat, beneficiind de autonomie provincială, iar capitala s-a strămutat de la Lemberg la Cernăuți¹⁶.

În dosarul aferent tezaurului de la Cernăuți, din arhiva de la Kunsthistorisches Museum, se mai păstrează trei foi scrise de mână: două despre descoperirea de la Cernăuți (Fig. 5-6) și una cu cea de la Pârâul Clocucica, redactate la o dată mult ulterioară depunerii pieselor la Cabinetul Imperial și Regal de Monede și Antichități. Ele constau din tabele în care sunt trecute ordonat numele obiectului, numărul de inventar, greutatea și dimensiunea sa (Cf. ANEXA 2). Ne-am pus problema dacă toate aceste date au fost sau nu consemnate personal de către Rudolf Noll, dat fiind că ele se regăsesc cvasiidentice în catalogul pe care l-a publicat. Faptul că în respectivul tom s-au folosit alți termeni, de altfel mai adecvați, pentru desemnarea pieselor, ar conduce spre concluzia că nu lui Noll i se datorează cântărirea și măsurarea lor meticuloasă, el preluând doar inventarierea realizată anterior de alți muzeografi vienezi.

O ultimă filă din dosar constă dintr-o copie fragmentară dactilografiată după un act – nr. 120 – din 1846, referitor la o brățară și un colan (torques) din aur și la diferite fragmente de la o piesă de podoabă din argint, descoperite tot în raza orașului Cernăuți, estimate la o valoare de „282 f. 25 xern”, adică la 282 florini și 25 kreuzer (creițari). Înainte de decimalizarea impusă de reforma monetară din 1857 în Imperiul Habsburgic, un florin sau gulden reprezenta echivalentul a 60 de kreuzer. Piesele evocate, destinate, de asemenea, Cabinetului Imperial și Regal de

---

¹⁶ M. Iacobescu. *Din istoria Bucovinei, I (1774-1862). De la administrația militară la autonomia provincială*, București, 1993, p. 109-126; M.-Ș. Ceaușu. *De la medieval spre modern. Instituțiile politico-administrative din Bucovina sub impactul reformelor iosefiniste*, în *Raportul putere centrală-factori politici interni, reflex al statutului juridic al Principatelor Române (sec. XVII-XVIII)*, coord. V. Ciobanu. Iași, 2006, p. 270-274; idem. *Un iluminist bucovinean: boierul Vasile Balș (1756-1832)*, Iași, 2007, p. 186-193.

Monede și Antichități din Viena, fuseseră descoperite în albia pârâului Clocucica, pe teritoriul orașului Cernăuți, în cursul anului 1845¹⁷. Relevanța lor științifică a fost subliniată în mai multe rânduri în literatura de specialitate¹⁸.

Datele păstrate în arhiva de la Kunsthistorisches Museum rezida, precum se deduce din cele prezentate mai sus, din consemnări asupra predării tezaurului către Cabinetul Imperial și Regal de Monede și Antichități și din înregistrarea elementelor strict tehnice privind numărul de inventar, greutatea și dimensiunea pieselor de argint din componența sa. Greutatea totală a obiectelor tezaurizate se ridică la 761,8 grame. Din păcate, cei care l-au identificat nu au transmis la Viena nici o informație asupra locului exact al descoperirii și nici despre condițiile în care se aflau piesele în momentul recuperării și este foarte probabil că nici nu s-au străduit să le obțină. La nivelul la care se situa arheologia înainte de mijlocul secolului al XIX-lea, astfel de elemente nu captau atenția amatorilor de antichități, aceștia fiind interesați precumpănitor doar de valoarea lor intrinsecă.

În pofida precarității cunoștințelor acumulate atunci în privința tipologiei și cronologiei vestigiilor vremurilor revoluate și mai cu seamă asupra acelor aferente evului mediu, numismații de la Oficiul din Lemberg, care au fost cei dintâi examinatori ai tezaurului de la Cernăuți, au dovedit o meritorie intuiție indicându-i o origine bizantină, opinie însușită ulterior și de muzeograful vienezi. În ceea ce ne privește, atunci când am făcut primele referiri asupra acestei descoperiri, în urmă cu peste 30 de ani, consideram că piesele din tezaurul medieval de la Cernăuți, la fel ca și acelea dintr-un tezaur cvasicontemporan, cel de la Voinești (jud. Iași), ar fi fost realizate de artizani ruși și balcanici, care ar fi preluat prototipurile și procedeele tehnice folosite în Imperiul bizantin¹⁹. Descoperirea în ultimele decenii, îndeosebi în teritoriile fostelor cnezate rusești, a numeroase obiecte de orfevrărie cu analogii apropiate în inventarul complexelor arheologice menționate mai sus, ar sugera faptul că acestea din urmă ar fi reprezentat mai cu seamă

---

¹⁷ J. Arneht. *Monumente...*, p. 40; idem, *Das kaiserlich-königliche Münz- und Antiken-Cabinet*, p. 96; E. Freih. von Sacken și F. Kenner. *op. cit.*, p. 347; D. O. Olinescu, *Charta archeologică ...*, p. 82; R. Noll, *op. cit.*, p. 58.

¹⁸ D. Olinescu. *Gotisch-skythische Goldschmiedekunst...*, p. 82-83 și fig. VI; V. Spinei, *Bucovina...*, p. 139 și fig. 2/4, 5; D. Quast. *Ein kleiner Goldhort der jüngeren römischen Kaiserzeit aus Černivci (ehem. Czernowitz / Cernăuți) in der westlichen Ukraine nebst einigen Anmerkungen zu goldenen Kolbenarmringen, in Macht des Goldes, Gold der Macht. Herrschafts- und Jenseitsrepräsentation zwischen Antike und Frühmittelalter im mittleren Donauraum*, ed. M. Hardt și O. Heinrich-Tamáška (*Forschungen zu Spätantike und Mittelalter*, 2), Weinstadt, 2013, p. 171-175.

¹⁹ V. Spinei. *Moldova...*, 1982, p. 100.

aportul meșteșugarilor din centrele meșteșugărești est-europene. Funcționalitatea obiectelor indică limpede că proprietara lor a fost o persoană de sex feminin.

Din punct de vedere cronologic, considerăm că piesele din componența tezaurului recuperat în orașul bucovinean s-ar data în a doua jumătate a secolului al XII-lea și prima jumătate a veacului următor. Nu ar fi exclus ca ascunderea sa să fi fost determinată de momentele tensionate produse de pătrunderea în zonă a mongolilor în iarna din 1240-1241 sau de tulburările din anii următori, generate tot de invadatorii asiatici. Cum însă nu toate tezurizările au fost cauzate de invazii străine sau de evenimente politice majore, precum sunt tentați să pretindă adesea arheologii și numismații, îngroparea sa putea să fi fost provocată de perturbări curente, cu caracter local, fără ecou prea larg.

În legătură cu contextul etnico-cultural din bazinul superior al Prutului, de unde provine tezaurului, dispunem în prezent de destul de numeroase descoperiri arheologice făcute în cea mai mare parte în anii postbelici, care permit conturarea unei imagini de o anumită relevanță asupra realităților demografice, economice confesionale privind atât perimetrul viitorului centru urban de la Cernăuți, cât și arealul învecinat. De pe teritoriul unde, spre sfârșitul secolului al XIV-lea, se va înfirișa nucleul unei așezări citadine de pe malul drept al Prutului, provin mai multe descoperiri izolate datând din primele veacuri ale mileniului al II-lea. Un strat de locuire mult mai consistent a fost identificat însă pe partea stângă a râului amintit, la Lencăuți (Lenkivtsi), astăzi cartier periferic din nord-vestul orașului Cernăuți, situat între pâraiele Sovița și Habalivca, unde, în secolele XII-XIII, a fost ridicată o așezare fortificată dispunând de palisade din bârne masive din lemn, amplasate pe valuri de pământ, flancate în exterior de un șanț adânc de apărare. În incinta întărită nu se aflau decât puține construcții, acest spațiu fiind rezervat adăpostirii colectivităților din împrejurimi în cazul apariției unor primejdii de natură să le pericliteze securitatea personală și a avutului. În schimb, în preajma fortificațiilor erau masate numeroase ateliere și locuințe ale meșteșugarilor, negustorilor și agricultorilor ce alcătuiau comunitatea locală reunită în cadrul nucleului preurban²⁰. Sistemul de construcție a aliniamentelor defensive din lemn prezintă strânse paralele cu acelea din alte așezări disipate în cuprinsul

---

²⁰ В. О. Тимощук. Ленковецкое древнерусское городище, в Советская археология, 1959, 4, р. 250-257; idem. Північна Буковина – земля словянська, Uzhgorod, 1969, р. 99-111; idem. Твердиня на Пруті, Uzhgorod, 1978, passim; idem. Давньоруська Буковина (X-перша половина XIV ст.), Київ, 1982, р. 68-82; М. V. Malevskaia, Р. А. Rappoport, В. А. Тимощук. Раскопки на Ленковецком поселении в 1967 г., в Советская археология, 1970, 4, р. 112-127.

cnezatelor din sud-vestul Rusiei.²¹ De asemenea, ceramica și alte obiecte descoperite la Lencăuți au analogii apropiate cu materialele similare provenind din complexe de locuire din Cnezatul Halician și cel Volânian²², entități statale reunite sub același sceptor la începutul secolului al XIII-lea.

Aceste observații, precum și împrejurarea că unele localități aflate la o distanță nu prea mare, precum Onut și Vasileu, au fost menționate în Letopisețul de la Ipatievsk în cuprinsul hotarelor Cnezatului Haliciano-Volânian în anul 1213²³ și, respectiv, în 1229²⁴, pledează pentru faptul că arealul în discuție se afla sub obediența administrativă a cnejilor ruși. Așezarea întărită de la Lencăuți-Cernăuți și-a încetat existența spre mijlocul secolului al XIII-lea, în contextul pătrunderii mongolilor în spațiul nord-pontic. După zdrobirea Rusiei Kieviene și înainte de a porni campania împotriva Poloniei și Ungariei, în iarna din 1240-1241, oștile mongole și-au stabilit bazele de atac în teritoriile Rusiei de Sud-Vest, după ce au anihilat orice tendință de rezistență din partea forțelor locale²⁵. Câțiva ani mai târziu, în scopul descurajării eventualei opoziții față de hegemonia Hoardei de Aur, emirul Boroldai (Borunda) dădea dispoziție cnezului halician să demanteleze toate cetățile din subordinea sa: *розмечете ж городаы своих вщ*. Deficitar adesea în privința încadrării cronologice exacte a evenimentelor din secolul al XIII-lea, Letopisețul de la Ipatievsk plasează demersul demnitarului mongol în 1261²⁶, cu toate că acesta a avut loc probabil cu doi

---

²¹ P. A. Rappoport. О типологии городищ Галицкой Руси, în *Acta Archaeologica Carpathica*, VIII, 1966, 1-2, p. 213-217; idem. Военное зодчество западнорусских земель X-XIV вв. (Материалы и исследования по археологии СССР, 140), Leningrad, 1967, passim; B. O. Timoshchuk. Давньоруська Буковина..., p. 82-86; I. P. Rusanova, B. A. Timoshchuk. Древнерусское Поднестровье. Историко-краеведческие очерки, Uzhgorod, 1981, p. 89-105; I. Vozni. Историко-культурний розвиток населення межиріччя Верхнього Сирету та Середнього Дністра в X- XIV ст., 1, Поселення, Kiev-Cernăuți, 2009, p. 141 și urm.

²² S. Pivovarov. Середньовічне населення межиріччя Верхнього Пруту та Середнього Дністра (XI-перша половина XIII ст.), Cernăuți, 2006, p. 107 și urm.; I. Vozni. Историко-культурний розвиток..., 1, p. 227-258; idem. Историко-культурний розвиток..., 2, Матеріальна, духовна культура та соціально-історичний розвиток, Kiev-Cernăuți, 2009, p. 25-300.

²³ Ипатьевская летопись, în *Полное собрание русских летописей*, II, Moscova, 1998 (reimprimare după ediția din 1908, îngrijită de A. A. Shakhmatov), col. 735.

²⁴ Ibidem, col. 761.

²⁵ Magistri Rogerii Epistola in miserabile carmen super destructione regni Hungarie per Tartaros facta / Master Roger's Epistle to the sorrowful lament upon the destruction of the kingdom of Hungary by the Tatars, ed. și trad. J. M. Bak și M. Rady. în *Anonymus and Master Roger (Budapesta-New York, 2010)*, p156-157, 164-165. Cf. și G. Strakosch-Grassmann. Der Einfall der Mongolen in Mitteleuropa in den Jahren 1241 und 1242, Innsbruck, 1893, p. 12-13; V. Spinei, Moldova..., 1994, p. 198-199.

²⁶ Ипатьевская летопись, col. 849.

ani mai înainte. Odată cu consumarea acestor momente febrile, fortificațiile de la Lencăuți-Cernăuți, la fel ca și acelea din vecinătate, nu au mai fost refăcute, iar așezarea a fost părăsită. Abandonarea zonei respective și strămutarea populației este posibil să se fi datorat inundațiilor cu caracter periodic²⁷.

În schimb, pe malul drept al Prutului s-a încheiat o așezare rurală, care, în ultima parte a secolului al XIV-lea, a evoluat spre un nivel urban. Potrivit punctului de vedere ce întrunește cea mai mare audiență, prima sa menționare documentară, sub numele de Cern (Черн), s-ar afla în paragraful incipient, dedicat centrelor urbane bulgărești și românești (*Болгарскыи и Волоцкыи гради*), integrat în așa-numita *Listă a orașelor rusești îndepărtate și apropiate (Списка русских городов дальних и ближних)*, inserată, la rândul ei, în mai multe letopisețe vechi-rusești²⁸. Data exactă a redactării respectivei *Liste* nu a fost consemnată, iar opiniile slaviștilor în această privință nu converg spre un consens unanim: în vreme ce unii specialiști au susținut că elaborarea ei ar fi avut loc în jurul anului 1390²⁹, mai recent s-a pledat pentru ideea că alcătuirea sa s-ar circumscrie anilor 1375-1381³⁰. În epoca respectivă, bazinul superior al Prutului, ca, de altfel, tot teritoriul Bucovinei istorice, trecuse de mai multe decenii în stăpânirea domnilor Moldovei. La puțină vreme după aceasta, Cernăuții figurează drept punct vamal în faimosul privilegiu comercial din 6 octombrie 1408, acordat negustorilor liovieni de Alexandru cel Bun³¹. Importanța sa avea să sporească considerabil în decursul timpului³².

---

²⁷ D. Werenka, *Urkundliche Nachrichten über die Städte „Cecina” und „Tschernowitz” und deren Besitzverhältnisse im Jahre 1782*, în XXXIII. Jahres-Bericht gr.-or. Ober-Realschule in Czernowitz, 1897, p. 21-22.

²⁸ Новгородская первая летопись старшего и младшего изводов, ed. A. N. Nasonov, Moscova-Leningrad, 1950, p. 475. Cf. și Летопись по Воскресенскому списку, în Полное собрание русских летописей, VII, Sankt-peterburg, 1856, p. 240; Ермолинская летопись, în Русские летописи, 7, ed. A. I. Tsenkov, Riazan, 2000, p. 217; Новгородская Карамзинская летопись, în Полное собрание русских летописей, 42, red. Ia. S. Lur'e, ed. A. G. Bobrov, Z. V. Dmitrieva, S.-Peterburg, 2002, p. 178.

²⁹ E. P. Naumov, К истории летописного «Списка русских городов дальних и ближних», în Летописи и хроники. Сборник статей 1973 г, Moscova, 1974, p. 154-157; I. V. Grekov, Восточная Европа и упадок Золотой Орды (на рубеже XIV-XV вв.), Moscova, 1975, p. 341-380.

³⁰ V. L. Ianin, К вопросу о дате составления обзора „А се имена градом всем русским, далним и ближним”, în Древнейшие государства Восточной Европы. Материалы и исследования 1992-1993 годы, Moscova, 1995, p. 131.

³¹ M. Costăchescu, Documente moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare, II, Iași, 1932, nr. 176, p. 630-631; File de istorie. Documente privitoare la istoria orașului, 1388-1918, I, ed. V. Gh. Miron, M.-Șt. Ceaușu, I. Caproșu, G. Irimescu, București, 1989, nr. 6, p. 85.

³² R. F. Kaindl, Geschichte von Czernowitz von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart, Czernowitz [Cernăuți], 1908; R. Wagner, Vom Moldauwappen zum Doppeladler.

Momentul pierderii controlului politic asupra extremității septentrionale a Bucovinei de către cnejii ruși și împrejurările în care s-a produs configurarea hotarelor septentrionale ale Țării Moldovei sunt dificil de precizat³³. În orice caz, atunci când oștile lui Cazimir III au anexat Rusia Mică în anul 1349, regiunile bucovinene nu se mai aflau în hegemonia cnejilor ruși, căci altfel ele ar fi fost revendicate și ocupate de Regatul polon în virtutea dreptului de moștenire invocat în 1340 la moartea lui Boleslav/Iurii, trecut în lumea celor drepți fără urmași. Schimbarea statutului politic al nordului Bucovinei s-a putut petrece în decursul secolului ce separă marea invazie mongolă de includerea Rusiei Mici în hotarele statului polon. Nu este exclus ca o diminuare a autorității cnejilor halicieni în zonă să se fi produs ca urmare a presiunilor exercitate de dinastia Hoardei de Aur. Modificările din cadrul regimului politic nu a implicat desigur și restructurări majore în spectrul etnic al Bucovinei, căci ar fi extrem de greu de imaginat ca populația românească să fi ajuns în zonă de abia după crearea statului de sine stătător al Moldovei. Pe de altă parte, dincolo de anumite procese firești de asimilare, nu se poate admite că după întemeierea statului moldovenesc comunitățile slavofone să fi dispărut intempestiv din ținuturile de nord ale voievodatului.

LISTA ANEXELOR

Anexa 1. Adresă trimisă Contelui Czernin

Anexa 2. Inventarul pieselor descoperite la Cernăuți

LISTA FIGURILOR

Fig. 1. Clădirea Muzeului de Istoria Artei (Kunsthistorisches Museum) din Viena (Foto V. Spinei, 2008).

Fig. 2. Piese de argint din componența tezaurului medieval descoperit la Cernăuți în anul 1839 (Clișeu Kunsthistorisches Museum, Viena).

Fig. 3. Trei colane (torques) de argint din componența tezaurului medieval descoperit la Cernăuți în anul 1839 (Clișeu Kunsthistorisches Museum, Viena).

Ausgewählte Beiträge zur Geschichte der Bukowina. Festgabe zu seinem 80. Geburtstag, ed. P. Tiefenthaler și A. Armbruster, Augsburg, 1991, p. 213 și urm.; I. Vozniî, Историко-культурний розвиток..., 1, p. 159-169; L. Rădvan, Orașele din Țările Române în Evul Mediu (sfârșitul sec. al XIII-lea – începutul sec. al XVI-lea), Iași, 2011, p. 494-495.

³³ Pentru traseul hotarelor nordice ale Moldovei, cf. P. Parasca, Formarea granițelor istorice ale Țării Moldovei, în idem, Moldovlahica, Chișinău, 2009, p. 34-48.

Fig. 4. Adresă din 7 august 1839 destinată contelui Johann Rudolf Czernin, privind recuperarea tezaurului medieval de la Cernăuți (Arhiva Kunsthistorisches Museum, Viena).

Fig. 5. Tabel conținând inventarierea tezaurului medieval de la Cernăuți (Prima filă) (Arhiva Kunsthistorisches Museum, Viena).

Fig. 6. Tabel conținând inventarierea tezaurului medieval de la Cernăuți (A doua filă) (Arhiva Kunsthistorisches Museum, Viena).

Fig. 7. Piese de argint din componența tezaurului medieval descoperit la Cernăuți în anul 1839 (Foto V. Spinei, 2013).

Fig. 8. Cercei de tâmplă și colane de argint din componența tezaurului medieval descoperit la Cernăuți în anul 1839 (Foto V. Spinei, 2013).

ANEXA 1
ADRESĂ TRIMISĂ CONTELUI CZERNIN

A(nn)o 1839

An

K.K. Oberstkamerer H[ochgeborener] Graf von Czernin, Excellenz
den 7. August 1839

Hochgeborener Graf,

11 Beil.

Die durch die K.K. Allgemeine Hofkammer sub 23 July, d. Jahre, Zahl 32721/3131 [praes 31 July, zahl 1104³⁴] dem KK Münz- und Antiken Cabinet mitgetheilten zu der Funde zu Czernowitz in der Bukowina herrührenden Silber-Geräthschaften, welche das KK Lemberger-Landes-Münzprobieramt auf 27 f. 47 xn. geschätzt hat, sind für das KK Cabinet von Interesse, da sie byzantinischen Ursprunges sind. [50 f./CM³⁵]

Zur Aufmunterung ähnlicher Einlieferungen folgen hier als Ersatz c.p.a. 50 f. CM [Compensationsmünze]

[Unlesbare Unterschrift]

[Traducere:]

A[nu]l 1839

Către

Î[nălțimea sa] Șeful Cabinetul IR [Imperial și Regal] Contele de Czernin,
Excelență

7 august 1839

Înălțimea voastră conte,

Anexa [nr.] 11.

Prin comunicatul Camerei IR [Imperiale și Regale] de la Curte din 23 iulie a.c., numărul 32721/3131 [prez. 31 iulie, număr 1104³⁶], către Cabinetul IR [Imperial și Regal] de Monede și Antichități referitor la obiectele de argint descoperite la Cernăuți, Bucovina, evaluate de Oficiul IR [Imperial și Regal] al Landului Lemberg pentru certificarea monedelor, la 27 f. 47 xn.[27 florini și 47 kreuzern=crețari], acestea prezintă interes pentru Cabinetul IR [Imperial și Regal], fiind de proveniență bizantină. [50 f./CM³⁷]

Pentru încurajarea de furnizări similare urmează aici drept recompensă c.p.a. 50 f[lorini]. CM. [sumă compensatorie]

[Semnătură indescifrabilă]

---

³⁴ Notificare marginală.

³⁵ Notificare marginală.

³⁶ Notificare marginală.

³⁷ Notificare marginală.

ANEXA 2
INVENTARUL PIESELOR DESCOPERITE LA CERNĂȚI

FUND von Czernowitz
[DESCOPERIREA de la Cernăuți]

Gegenstand	Inv.-Nr.	Gewichte in g.	Maße in cm	
[Obiectul]	[Nr. inv.]	[Greutatea în gr.]	[Masa în cm]	[Fig.]
Torques	164	189,5	Dm 20,2x19,0	3/2
Torques	162	179,1	Dm 19,5x20,4	3/3
Torques	159	193,1	Dm 19,4x18,9	3/1
Ohrgehänge				
[Cercei]	241	19,5	Dm 5,8x5,4	2/2
- ” -	240	19,7	Dm 5,6x5,8	2/1
Armband, geflochten				
[Brățară împletită]	165	20,9	Dm 8,6x7,5	2/10
- ” - gebrochen				
[Brățară ruptă]	166	15,8	Dm etwa 7,4x8,0	2/13
Armreif				
[Brățară]	168	40,0	Dm 6,7x6,8	2/3
Ohrgehänge				
[Cercei]	184a	14,5	Dm 5,0x4,8	2/9
- ” -	184b	15,3	Dm 5,8x4,9	2/8
- ” -	115	10,0	Dm 4,9x4,8	2/12
- ” -	116	9,2	Dm 4,8x4,9	2/11
Kreuz als Anhänger				
[Cruciuliță pandantiv]	254	2,7	L 2,9. Br 2,1	2/5
2 Scheiben mit	269a	4,3 (Gesamt)	a) Dm 2,7	
Kreuzen und Pelten	[269]b	[Total]	b) Dm 2,4	
+ 2 Kettenglieder			2 Kettenglieder:	
[2 Discuri cu			[2 Verigi de prindere]	
cruci și semilune cu			L 1,45+1,45	
excreșcență mediană			Gesamt L 8,4	
+ 2 verigi de prindere]			[Total lungime 8,4]	2/4
		733,6		

	Übertrag: [Transmis]	733,6		
Armreif ? [Brățară]	176	7,6	Dm 4,1x4,5	2/7
	Gesamtgew[icht] [Greutate totală]	741,2		
Bergkristall gefaßt [Cristal de munte încăstrat]	174	20,6	Dm 3,5x2,4	2/6
		761,8		
269 -----				
Scheibe [Disc]	269a	1,6 g		2/4
- ” -	269b	1,7 g		
Kettenglied [Verigă de prindere]	269	0,5 g		
- ” - ³⁸	269	0,5 g		
		4,3 g		

FUND von KLOKUCKABACH
[DESCOPERIREA de pe PÂRÂUL CLOCUCICA]

Gegenstand [Obiectul]	Inv.-Nr. [Nr. inv.]	Gewichte in g. [Greutatea în gr.]
Halsreif [Diademă de gât]	115	179,8
Armreif [Brățară]	116	39,3
Gesamtgewicht [Greutate totală]		219,1

³⁸ În cadrul vizitelor întreprinse la Kunsthistorisches Museum în 2012 și 2013, am constatat că dintre exponatele tezaurului de obiecte de podoabă de la Cernăuți lipseau verigile tubulare de prindere ale celor două discuri, absență pe care muzeograful vienez nu mi-au putut-o explica.

Fig. 1. Clădirea Muzeului de Istoria Artei (Kunsthistorisches Museum)
din Viena

(Foto V. Spinei, 2008).

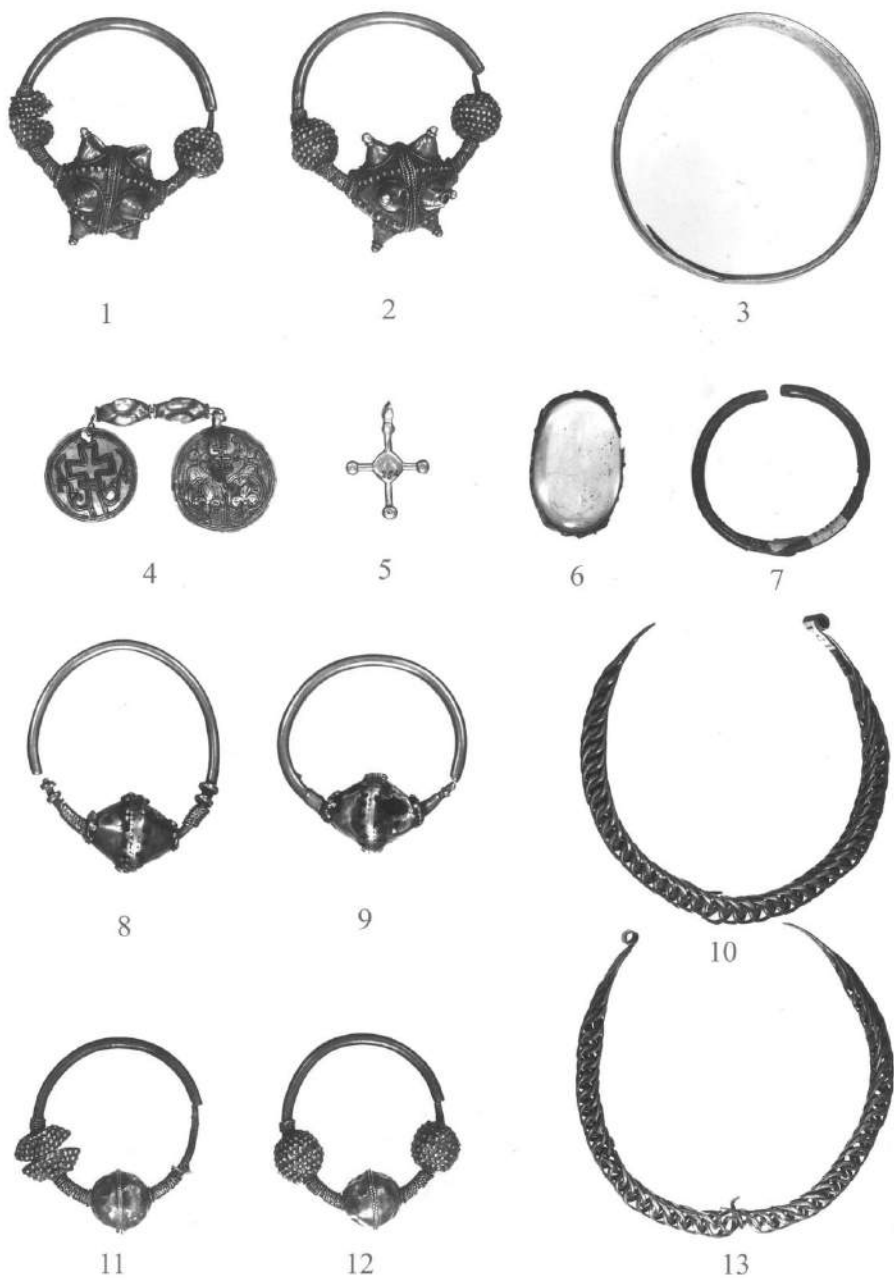

Fig. 2. Piese de argint din componența tezaurului medieval descoperit la Cernăuți în anul 1839 (Clișeu Kunsthistorisches Museum, Viena).

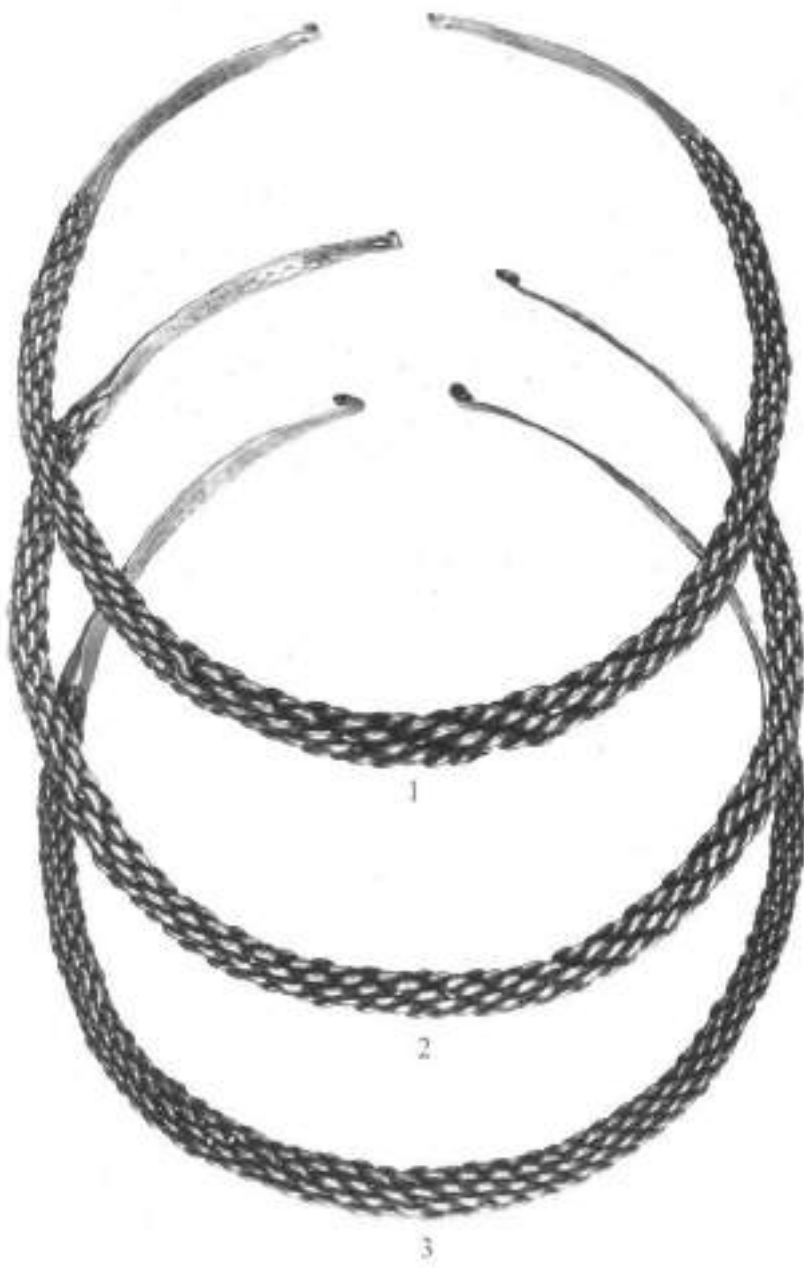

Fig. 3. Trei colane (torques) de argint din componența tezaurului medieval descoperit la Cernăuți în anul 1839 (Clișeu Kunsthistorisches Museum, Viena).

X

FUND von Czernowitz

Gegenstand	Inv.-No	Gewichte in g	Maße in cm
Torques	164 ✓	189,5	Dm 20,2 x 19,0
Torques	162 ✓	179,1	Dm 19,5 x 20,4
Torques	159 ✓	193,1	Dm 19,4 x 18,9
Ohrehänge	241 ✓	19,5	Dm 5,8 x 5,4
- " -	240 ✓	19,7	Dm 5,6 x 5,8
Armband geflochten	165 ✓	209	Dm 8,6 x 7,5
- " - Fragmente viel gebrochen	166 ✓	15,8	Dm etwa 7,4 x 8,0
Armreif	168 ✓	40,0	Dm 6,7 x 6,8
Ohrehänge	184a ✓	19,5	Dm 5,0 x 4,8
- " -	184b ✓	15,3	Dm 5,8 x 4,9
- " -	115 ✓	10,0	Dm 4,9 x 4,8
- " -	116 ✓	9,2	Dm 4,8 x 4,9
Kreuz als Anhänger	254 ✓	2,7	L 2,9. Br 2,1
2 Scheiben mit Kreuzen und Perlen + 2 Hängglieder	269a ✓ b ✓	4,3 (gesamt)	a) Dm 2,7 b) Dm 2,4 Kreuzglieder: L 1,48 1,45 gesamt L 8,4
		733,6	.

Fig. 5. Tabel conținând inventarierea tezaurului medieval de la Cernăuți (Prima filă) (Arhiva Kunsthistorisches Museum, Viena).

Gegenstand	Inv.-Nr	Gewichte in g	Maße in cm
	Obertrag	733,6	
Armband?	176 ✓	7,6	Im 41 x 4,5
	Gesamtgew	741,2	
Bergkristall gehört	174 ✓	20,6	Im 3,5 x 2,4
		<u>761,8</u>	
<u>269</u>			
Scheibe	269a	1,6 g	
" "	269b	1,7 g	
Kettenglied	269	0,5 g	
" "	269	0,5 g	
		<u>4,3 g</u>	

Fig. 6. Tabel conținând inventarierea tezaurului medieval de la Cernăuți (A doua filă) (Arhiva Kunsthistorisches Museum, Viena).

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

Fig. 7. Piese de argint din componența tezaurului medieval descoperit la Cernăuți în anul 1839 (Foto V. Spinei, 2013).

1

2

3

4

5

6

7

Fig. 8. Cercei de tâmplă și colane de argint din componența tezaurului medieval descoperit la Cernăuți în anul 1839 (Foto V. Spinei, 2013).

DESPRE ORIGINEA ȘI EVOLUȚIA PARADIGMEI ETNICE ÎN ARHEOLOGIE

de

Andrei COROBCEAN*

Arheologia se legitimează ca știință în condițiile unui dinamism sporit al progresului științific din secolului al XIX-lea. Aceasta a fost o perioadă istorică plină de controverse sociale, politice, naționale care nu au ezitat să-și lase amprenta asupra metodologiei tinerei științe. De asemenea, naționalismul triumfător al vremii, atenția sporită față de trecutul popoarelor, care neapărat trebuia să fie propagat ca unul glorios, au constituit pilonii ideologici ai apariției unei paradigme care continuă să influențeze interpretările arheologice și în secolul nostru.

Începutul paradigmei etnice în arheologie este asociat de obicei cu numele cunoscutului arheolog și lingvist german Gustav Kossinna (1858 - 1931). În realitate, la baza acesteia au stat un șir de premise formate cu mult înaintea amintitului cercetător. Stimulată de naționalismul european din sec. al XIX-lea, ideea de a atribui materialele arheologice popoarelor atestate în sursele istorice (romani, heruli, celți etc.) se încetățenise încă din Epoca Renașterii¹. Putem deosebi, în general, două aspecte care au sporit interesul față de astfel de corelații: primul reieșea din necesități pur științifice, celălalt – din anumite motivații ideologice. Cele două aspecte se puteau manifesta concomitent sau separat.

Cea dintâi necesitate – una metodologică – rezultă dintr-o tendință generală, inspirată din științele exacte, de sistematizare, clasificare și tipologie a materialului. Pentru arheologie repetarea unor tipuri asemănătoare de obiecte în spațiu și timp presupunea existența unor corelații între ansamblurile de vestigii (tipuri) și anumite entități sociale concrete. Ori, altă explicație părea imposibilă. Devine evidentă importanța

---

* Andrei COROBCEAN, USM.

¹ S. Jones. *Archaeology of Ethnicity. Constructing identities in the past and present.* London and New York : Routledge, 1997, p. 15.

încadrării cronologice și spațiale a materialului arheologic în conformitate cu sistemul celor „trei epoci”. Arheologii secolului al XIX-lea se concentrează asupra creării „tipurilor”, le repartizează cronologic și teritorial, corelează diferite tipuri între ele, stabilesc legături stratigrafice și contextuale (O. Montelius, S. Müller, V.A. Gorodțov etc.)², dar se impunea și o interpretare istorică, o valorificare socială a culturilor dispărute. Contextele culturale, în cadrul cărora se stabilea corelația dintre obiecte, urmau să “devină” subiecte ale procesului istoric.

Diversitatea tipologică și stilistică a vestigiilor arheologice, însă, impune o abordare „sociologică” a interpretărilor lor. Unitatea complexelor arheologice presupunea o anumită continuitate de tradiții împărtășite de popoarele vechi. Astfel, cercetătorii Erazim Vocel și Oscar Montelius dezvoltă între anii 1860-1870 așa-numita metodă „etno-istorică directă”, care presupune analiza retrospectiv până în plină preistorie a evoluției unor popoare în baza asocierilor de material atestate în spațiile unde ar fi posibilă sincronizarea datelor arheologice cu cele istorice³. Însăși metoda tipologică a lui O. Montelius presupunea stabilirea unor legături evolutiv-genetice între tipurile de artefacte. Legătura dintre cultura arheologică și poporul care a creat-o a fost formulată de O. Montelius în mod argumentat. Însă de aici a rezultat o concluzie naivă despre posibilitatea reconstituirii genealogiei popoarelor actuale cu ajutorul culturilor arheologice în baza unei presupoziii despre dezvoltarea neîntreruptă a culturii⁴.

Astfel s-au pus treptat bazele unei abordări dominante în arheologia mondială. Această abordare, numită „cultural-istorică”, tindea spre o analiză a mărturiilor arheologice în funcție de „realitățile” etno-culturale ale trecutului.

Odată cu dezvoltarea lingvisticii și a antropologiei fizice, clasificării materialului arheologic i se mai adăugau etichetări rasiale și lingvistice. Legătura dintre vestigii, limba și etnicul comunităților umane devine o axiomă mai ales în legătură cu popularitatea curentului difuzionist prin concepția „cercurilor

---

² Л. С. Клейн. Археологическая типология. Ленинград: ЛФ ЦЭНДИСИ, 1991, стр. 38-39, 132.

³ K. Sklénar. Archaeology in Central Europe: the first five hundred years. Leicester : Leicester University Press, 1983, p. 91.

⁴ А. Л. Монгайт. Археологические культуры и этнические общности (к вопросу о методике историко-археологических исследований). In: Народы Азии и Африки. 1967, т. 1, стр. 53.

culturale”⁵. Înainte de crearea acestuia din urmă, Rudolph Virchow, fondatorul Societății Germane de Antropologie, Etnologie și Preistorie, vedea posibilitatea de a „explora” grupurile etnice din trecut prin selectarea sistematică a tipurilor de artefacte și distribuirea lor geografică⁶. În regiunile în care se urmărea o continuitate a culturii materiale, corespondența între materialul arheologic („cultură”, „provincie” etc.) și grupurile etnice mari cunoscute (slavii, germanii ș.a.) nu provoca dubii⁷.

A doua motivație a paradigmei etnice în arheologie are un substrat ideologic, dezvoltat îndeosebi de „școala istorică germană”. La baza acestuia stă ideea inspirată de J. Herder în sec. XVIII despre „emanarea spiritului național”. Aceasta presupunea un principiu al unității oamenilor în cuget, cât și în creația lor, grație unui ideal ancestral, din care rezidă și o credință în descendența comună a poporului și apartenența acestuia la o entitate ancestrală unică *Volksgeist*. Astfel de concepție „justifică” corelarea directă între cultură materială, care neapărat avea anumite limite teritoriale bine definite, limbă și etnos⁸.

Anume în asemenea condiții G. Kossinna formulează o concepție nouă, cunoscută sub denumirea de *Siedlungsarchäologie*, prin care se subînțelegea un fundament metodologic al paradigmei etnice. Începând cu anul 1895, când prezintă o comunicare despre identificarea regiunilor culturale (*Kulturgebiete*) în baza repartizării tipurilor de artefacte, prin corelarea arealelor diferitor categorii de obiecte⁹, G. Kossinna va insista asupra determinării răspândirii teritoriale a triburilor germanice, utilizând datele arheologice. Această tendință a culminat în lucrările sale de mai târziu¹⁰. Ideile lui G. Kossinna au fost influențate atât de teoria tipologică a

---

⁵ B. Olsen and Z. Kobylinski. Ethnicity in anthropological and archaeological research: a Norwegian-Polish perspective. In: *Archaeologia Polona*. 1991, Vol. 29, p. 9.

⁶ G. Kossack. Prehistoric archaeology in Germany: its history and current situation. In: *Norwegian Archaeological Review*. 1992, Vol. 25, p. 80-82.

⁷ B. G. Trigger. *A History of Archaeological Thought*. Cambridge : Cambridge University Press, 1989. p. 165.

⁸ А. Л. Монгайт. Археологические культуры..., стр. 54; B. Olsen and Z. Kobylinski. Ethnicity..., p. 9; А. С. Клейн. Археологическая типология, стр. 134; F. Curta. Considerații privind conceptul de caracter etnic (etnicitate) în arheologia contemporană. In: *Arheologia Medievală*. 2002, Vol. IV, p. 7.

⁹ G. Kossinna. Die vorgeschichtliche Ausbreitung der Germanen in Deutschland. *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*. 1896, Bd. 6, S. 1-14. apud Veit 1989 (1994).

¹⁰ Idem. Die Herkunft der Germanen. Zur Methode der Siedlungsarchäologie (Mannus-Bibliothek 6). Würzburg: Kabitzsch, 1911; Idem. 1934. Ursprung und Verbreitung der

lui Oscar Montelius, accentuând, însă, rolul repartizării spațiale a artefactelor în detrimentul celei stratigrafice¹¹, cât și de teoria cercurilor culturale (*Kulturkreislehre*) promovată de școala austriacă de etnografie reprezentată de F. Ratzel și F. Graebner, care promovau ideea “biologizării” culturii și a difuziunii acesteia prin procese de migrație¹².

Chintesența concepției kossiniene se deduce din cunoscuta definiție prin care „în toate timpurile regiunile clar delimitate ale culturilor arheologice corespund indubitabil popoarelor sau triburilor concrete”¹³. Astfel, regiunile culturale sunt considerate identice celor etnice („*Kulturgebiete sind Volksgebiete*”), iar tipurile de artefacte pretind la calificativul de „indicatori” ai culturilor ce reflectă răspândirea teritorială a grupurilor etnice din trecut. Culturile, definite în funcție de anumite trăsături materiale, erau asociate cu așezările dintr-o regiune concretă într-un anumit segment cronologic. Adăugându-se la aceasta conținutul etnic, trebuia să devină evidentă posibilitatea identificării atât a grupurilor mari de popoare (slavi, germani, celți) în baza provinciilor culturale. Acestea din urmă includeau, la rândul lor, un șir de culturi mai mici, care erau pretinse a fi reflectarea existenței triburilor componente ale grupurilor de popoare¹⁴. Taxonomia grupărilor culturale și etnice era o reproducere a unei tendințe de a aplica legile biologiei fenomenelor sociale.

Deși G. Kossinna nu include în definiția culturii corespondența obligatorie între etnos și grup cultural¹⁵, susținând identificarea “provinciilor culturale” după întregul complex de material arheologic în toată diversitatea sa¹⁶, în practică, cu regret, acesta a demonstrat contrariul, mai ales

---

Germanen in vor- und frühgeschichtlicher Zeit (Mannus Bibliothek, 6). Würzburg: Kabitzsch, 1934, p. 238.

¹¹ U. Veit. Ethnic concepts in German prehistory: a case study on the relationship between cultural identity and archaeological objectivity. [book auth.] S. J. (ed.) Shennan. Archaeological Approaches to Cultural Identity. London and New York : Routledge, 1994, pp. 35-56. p. 39.

¹² J. A. Lucas. The significance of diffusion in German and Austrian historical ethnology. [book auth.] P. G. Duke (ed.). Diffusion and migration : their roles in cultural development. Calgary : University of Calgary Archaeological Association, 1978, p. 35.

¹³ G. Kossinna. Die Herkunft der Germanen, p. 3.

¹⁴ B. G. Trigger. A History..., p. 165.

¹⁵ M. Jahn. Die Abgrenzung von Kulturgruppen und Völkern in der Vorgeschichte. In: Berichte über die Verhandlungen der sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse. 1952, Bd. 99, 3, p. 14-17.

¹⁶ Kossinna, G. 1911. Die Herkunft der Germanen. p. 11.

promovând un discurs rasist¹⁷ Reconstituirile realizate de G. Kossina au rămas fidele principiului, care într-o formulare ironică, a fost numit *Ein Topf – ein Volk* („o oală – un popor”). Dealtfel, acest principiu a stat și la baza corelărilor făcute de arheologul rus A. A. Spișin între arealele de răspândire a tipurilor de cercei de tâmplă și triburile slave amintite în cronică *Povest' vremennyh let*¹⁸, metodă care, în esență, continua să fie acceptată și în arheologia sovietică¹⁹.

Îl vedem, totuși, pe G. Kossina tributar timpului, cerințelor naționalismul romantic care bântuia în cugetul intelectualității europene. Combinând ideea corespondenței cultură arheologică – popor cu metoda retrogresivă, el plasează problema etnogenezei în centrul atenției arheologilor, inspirat mai ales de concepția originii indicilor etnicității din *Volksgeist*²⁰. În ciuda faptului că susținea necesitatea coroborării datelor arheologice cu cele ale istoriei și lingvisticii, asemeni urmașilor săi, cercetătorul german nu stabilește niște principii ale acestor coroborări. Mai mult ca atât, G. Kossina a ignorat totalmente cooperarea arheologiei cu etnografia în studiile etnogenetice²¹, astfel “protejându-se”, probabil, de datele contradictorii ale etnografiei referitoare la raportul dintre cultură materială și limitele grupurilor etnice.

Ceea ce a marcat metodologia lui G. Kossina, prin tendința de a urmări genealogia directă a popoarelor actuale de la origine, a fost încercarea de a demonstra descendența „rasei superioare” germane și expansiunea sa mai ales din epoca bronzului²². Aceste idei erau activ utilizate în propaganda anti-poloneză din perioada primului război mondial²³. Într-adevăr, concepția lui G. Kossina a fost destul de atractivă și pentru naziști, în condițiile în care aceștia trebuiau să-și justifice ideologia

---

¹⁷ U. Veit. *Ethnic concepts...*, pp. 38.

¹⁸ А. А. Спицынъ. Разселеніе древне-русскихъ племень по археологическимъ даннымъ. In: Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія. 1899 г., 8, стр. 301-340.

¹⁹ А. С. Клейн. Археологическая типология, стр. 147.

²⁰ Idem. Стратегия синтеза в исследованиях по этногенезу [интеграция наук и синтез источников в решении проблем этногенеза]. In: Советская Этнография. 1988 г., 4, стр. 14; Curta, F. 2002. *Considerații...*, p. 14.

²¹ А. С. Клейн. Археологическая типология, стр. 146.

²² U. Veit. *Ethnic concepts...*, pp. 38.

²³ I. Wîwjorra. German archaeology and its relation to nationalism and racism. [book auth.] M. Díaz-Andreu and T.C. (eds) *Champion. Nationalism and Archaeology in Europe*. London : University College London Press, 1996, p. 176.

discriminatorie. Ea a fost numită de A. Hitler „dogmă istorică mondială”. Lucrările lui G. Kossina devin cărțile de căpătâi ale ideologilor naziști A. Rosenberg și H. Himmler care crează o subdiviziune SS „Deutches Ahnenerbe” (în trad. „moștenirea strămoșilor germanilor”), scopul căreia era cercetarea rădăcinilor poporului german, vestigiile „germanice” fiind prioritare în raport cu altele²⁴.

Acest factor politic regretabil va discredita nu doar concepțiile lui G. Kossina, ci și ideea corelării culturii arheologice cu etnicitatea în general. Trebuie totuși recunoscut faptul că a-l învinui pe G. Kossina în manipularea naționalistă a materialului arheologic este absolut incorect. A fost o încercare de a demonstra metodic corelația dintre cultură materială și etnos. Destinul elaborărilor sale au suferit ulterior din cauza utilizării de persoane angajate politic. Unii cercetători totuși o consideră umbrită de caracterul rasist al unor afirmații emise lucrările lui²⁵. Inclusiv din aceste considerente, mulți arheologi au abandonat această idee, în timp ce alții, adoptând opțiunea etnică a ansamblurilor arheologice, au acceptat-o apriori, fără să formuleze principii metodologice clare pentru cercetarea problemei.

Oricum, în pofida acestor complicații, paradigma etnică, inclusiv într-o formă apropiată de ideile kossiniene, a continuat să domine interpretarea arheologică și după al doilea război mondial, având o pondere impunătoare și în zilele noastre²⁶. Paradigma etnică, în genere, s-a bazat, de la G. Kossina și până recent, pe conceptualizarea normativă a culturii, prin care toate elementele culturii se supun unor norme prescrise, împărtășirea cărora este o prioritate a membrilor comunității. Comunitatea însăși există în funcție de transmiterea acestor valori culturale din generație în generație prin socializare, asigurând continuitatea tradițiilor culturale²⁷. Normativitatea culturii devine un concept destul de convingător pentru dezvoltarea ulterioară a paradigmei etnice.

Expansionismul caracteristic sfârșitului secolului al XIX-lea și primelor decenii ale secolului XX a îndemnat reprezentanții arheologilor naționale din Europa să recurgă, în replică, la reconstituiri echivalente ca esență celor realizate de școlile germană și austriacă. Exemple elocvente

---

²⁴ S. Jones. *Archaeology of Ethnicity*, p. 2-3.

²⁵ Ю. Н. Захарук. Проблемы археологической культуры. In: *Археология*. 1964 г., Т. 17, стр. 12-42. стр. 14; U. Veit. *Ethnic concepts...*, p. 38.

²⁶ B. Olsen and Z. Kobylinski. *Ethnicity...*, p. 9.

²⁷ S. Jones. *Archaeology of Ethnicity*, p. 45.

sunt redate de cazurile Danemarcei și Poloniei. În prima, încă din secolul XIX, arheologia se utiliza activ în propaganda naționalistă anti-germană, iar polonezul Konrad Jazdzewski alcătuiește un atlas arheologic, care urma să illustreze „expansiunea” popoarelor slave în Europa Centrală și de Est începând cu epoca bronzului²⁸. Epoca lui Vercingetorix se bucura de o atenție prioritară în arheologia franceză, așezarea de la Bibracte, devenind simbol al memoriei galilor – considerați rădăcini ancestrale ale națiunii franceze²⁹. Naționalismul irlandez impune o atenție deosebită față de perioada La Tène, a cărei creatori erau considerați strămoșii irlandezilor – celții, în detrimentul cercetării perioadelor mai târzii³⁰.

În literatura românească un prim abuz de date istorico-arheologice în folosul unor interpretări tendențioase ale trecutului a fost lucrarea lui Nicolae Densușianu³¹, pe care părintele arheologiei române Vasile Pârvan o trata ca pe un „roman fantastic plin de mitologie și de filologie absurdă”, care provoacă „o admirație și un entuziasm nemărginit printre diletanții români în arheologie”³². De altfel, anume lui N. Densușianu i s-a atribuit rolul de întemeietor al tracomaniei românești³³.

Manipularea naționalistă a vestigiilor arheologice a culminat în varianta ei rasistă, prezentând o pagină neagră în istoria arheologiei europene. Preocupați în special de „demonstrarea” expansiunii germane spre Est, „arheologii” serviciului *Abmenerbe* divizau artefactele în cele care aparțin „rasei superioare” și cele ale „raselor inferioare”³⁴. De exemplu,

---

²⁸ K. Kristiansen. The strength of the past and its great might: an essay on the use of the past. In: *Journal of European Archaeology*. 1993, Vol. I, 1, p. 18-21; S. Jones. *Archaeology of Ethnicity*, p. 6, 7, fig. 1.2.

²⁹ M. Dietler. “Our ancestors the Gauls”: archaeology, ethnic nationalism, and the manipulation of Celtic identity in modern Europe. In: *American Anthropologist*. 1994, Vol. 96, 3, p. 584.

³⁰ P. Woodman. Who possesses Tara? Politics in archaeology in Ireland. In: [book auth.] P. J. (ed.) *Theory in Archaeology: a world perspective*. London and New York: Routledge, 1995, p. 285-286.

³¹ N. Densușianu. *Dacia preistorică*. București: Institutul de Arte Grafice „CAROL GÖBL”, 1913. p. 1152.

³² V. Pârvan. *Getica. O protoistorie a Daciei*. București: Cultura Națională, 1926, p. 1-2.

³³ M. Babeș. *Arheologie, societate și politică în România, înainte și după 1989*. In: *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*. 2008-2009, Vol. 59-60, pg. 5-15. p. 5.

³⁴ B. Arnold. The past as propaganda: totalitarian archaeology in Nazi Germany. In: *Antiquity*. 1990, Vol. 64, 244, p. 466; W. J. McCann. “Volk and Germanentum”: the presentation of the past in Nazi Germany. In: [book auth.] P. Gathercole and D. (eds) Lowenthal. *The Politics of the Past*. London: Unwin Hyman, 1990, p. 85-86.

statuile de „Venere” de la Dolny Vestonice erau considerate de H. Himmler, unul din părinții fondatori ai *Abnenerbe*, prototipul femeilor ce aparțineau „rasei inferioare”³⁵.

Discreditarea de către naziști a ideii corelării grupărilor de material arheologic cu grupurile etnice, a rezultat cu o distanțare a arheologilor față de problematica etnică și, mai ales, de numele lui G. Kossinna considerat “minte răutăcioasă din spatele exploatării șovine și fasciste a arheologiei”³⁶. Acest factor, cât și complexitatea corelațiilor etnico-arheologice, lipsa unor principii metodologice obiective, a favorizat către mijlocul secolului trecut retragerea într-o arheologie empiristă, cronologia și tipologia materialului devenind scop în sine pentru o bună parte din arheologi³⁷. Pe de altă parte, însă, împletirea naționalismului în arheologie a prins rădăcini în tinerele state independente, fostele colonii, statele în curs de dezvoltare. Aici, paradigma etnică cade în mrejele instrumentalizării politice, în scopul afirmării naționale, a revendicării și legitimării teritoriale etc.³⁸. Același lucru a avut loc și în spațiul ex-sovietic și fostele țări ale lagărului socialist, deși unii cercetători apreciază un caracter tendențios în reconstrucțiile etnice din

---

³⁵ Ibidem.. pp. 85-86.

³⁶ H. Härke. “The Hun is a methodical chap.” Reflections on the German tradition of pre- and proto-history. In: [book auth.] P.J. (ed.) Ucko. *Theory in Archaeology: a world perspective*. London and New York : Routledge, 1995, pp. 47-61. p. 54.

³⁷ J. Ford and J. H. Steward. The type concept revisited. In: *American Anthropologist*. 1954, Vol. 56, 1, pp. 42-57; A. C. Spaulding. Statistical techniques for the discovery of artifact types. In: *American Antiquity*. 1953, Vol. 18, 4, pp. 305-313; H. Härke. “The Hun is a methodical chap.”, p. 56; U. Veit. *Ethnic concepts...*, p. 45, 48-49.; S. Jones. *Archaeology of Ethnicity*, p. 107.

³⁸ Ibidem. p. 5, 8-10; J. Kinahan. Theory, practice and criticism in the history of Namibian archaeology. In: [book auth.] P. J. Ucko. *Theory in Archaeology: a world perspective*. London and New York : Routledge, 1995, p. 86; G. Politis. The socio-politics of the development of archaeology in Hispanic Latin America. In: [book auth.] P.J.(ed.) Ucko. *Theory in Archaeology: a world perspective*. London : Routledge, 1995, p. 201; A. Glock. *Archaeology as cultural survival: the future of the Palestinian past*. In: *Journal of Palestine Studies*. 1994, Vol. 23, 3, p. 70–84; Y. Zerubavel. The death of memory and the memory of death: Masada and the Holocaust as historical metaphors. In: *Representations*. 1994, 45, p. 72–100; P. J. Ucko. Foreword. In: [book auth.] S. J. Shennan. *Archaeological Approaches to Cultural Identity*. London and New York : Routledge, 1994, pp. xviii-xix; P. J. Ucko. Introduction: archaeological interpretation in a world context. In: [book auth.] P. J. (ed.) Ucko. *Theory in Archaeology. A World Perspective*. London: Routledge, 1995, p. 8-13; P. L. Kohl. Limits to a post-processual archaeology. In: [book auth.] N. Yoffee and A. Sherratt (eds). *Archaeological Theory: who sets the agenda?* Cambridge : Cambridge University Press, 1993, p. 15.

arheologia sovietică, “legitimându-se” prin aceasta doar etniile titulare³⁹. Arheologia românească din perioada dictaturii ceaușiste, de asemenea, a trăit experiența unui tendențios naționalism.

În afara unor tendințe naționaliste evidente, însă, știința arheologică își urma dezvoltarea firească. Abordarea cultural-istorică era strâns legată de ideea conținutului etnic al complexelor arheologice. Identificările grupărilor etnice se deduceau atât prin coroborarea datelor arheologice cu cele narative, clasică fiind încercarea lui A. A. Spițin, pomenită mai sus, de a identifica triburile vechi slave menționate în cronică în baza răspândirii unor tipuri de podoabe. Cercetătorul Stanley Casson la începutul secolului trecut încearcă să asocieze manifestările “culturii geometrice” cu dorienii istorici; noțiunile de “civilizație miceniană”, “doriană” etc. aveau un sens etnic stabilit apriori⁴⁰. În alte cazuri, unitatea tipologică și stilistică a grupărilor de artefacte, contexte arheologice era pur și simplu explicată în termeni de unitate etnică și genealogie comună a populației care le-a lăsat⁴¹.

O legătură între ansamblurile de artefacte și etnosurile, ale căror nume sunt cunoscute datorită tradiției antice, o realizează V. Pârvan în lucrarea sa fundamentală „Getica. O protoistorie a Daciei”⁴². În afară de studiul minuțios al surselor narative pe care îl prezintă, importantă este tratarea unui construct arheologic, formulând conceptul de „cultură getică”, argumentat prin corelarea acestor surse cu vestigiile arheologice. Această corelare este însă una apriorică. „Cultura getică” rezultă din informațiile autorilor antici⁴³, iar vestigiile de origine autohtonă, cum este ceramica rudimentară, sunt atribuite „indigenilor”⁴⁴, prin care se subînțeleg anume geții. Totuși, V. Pârvan este departe de a realiza o legătură directă între cultura materială și etnonim. Mai degrabă, intențiile lui sunt apropiate de a înțelege o noțiune istorico-etnografică, și nu neapărat una etnică în sens restrâns.

---

³⁹ P. M. Dolukhanov. Archaeology in Russia and its impact on archaeological theory. In: [autorul cărții] P. J. (ed.) Ucko. Theory in Archaeology: a world perspective. London and New York : Routledge, 1995, pg. 321-336.

⁴⁰ S. Casson. The Dorian invasion reviewed in the light of some new evidence. In: The Antiquaries Journal. 1921, Vol. 1, p. 212; S. Jones. Archaeology of Ethnicity, p. 16.

⁴¹ W. Greenwell. Early Iron Age burials in Yorkshire. In: Archaeologia. 1905, Vol. 60, p. 306-307.

⁴² V. Pârvan. Getica.

⁴³ Ibidem. p. 130-173.

⁴⁴ Ibidem. p. 186-188.

Ansamblul de concepții cultural-istorice lasă în sine o paradigmă etnică, mai mult ori mai puțin evidentă. Unii cercetători contemporani sunt de părere că paradigma etnică nu a fost abandonată completamente nici în arheologia germană, nici în cea europeană în genere. A fost doar o schimbare terminologică: „etnia” – înlocuită cu noțiunea de „cultură arheologică”, ultima reflectând neapărat grupuri etnice⁴⁵. Această paradigmă a continuat să domine arheologia secolului XX, debarasându-se de stereotipurile rasiste. Ideea despre reflectarea „popoarelor” în manifestările culturilor arheologice rămâne viabilă⁴⁶. Vere Gordon Childe, cel care este considerat unul din pilonii abordării cultural-istorice, a fost profund influențat de metodologia lui G. Kossinna, respingând, însă, interpretările pan-germane și supozițiile rasiste ale cercetătorului german⁴⁷. V. G. Childe, ca și mulți alții, era convins de faptul că preistoria, cu ajutorul arheologiei, este capabilă să “recunoască popoare”⁴⁸.

Necesitatea etichetării etnice a culturilor arheologice venea dintr-o înțelegere normativă a culturii, bazată pe tradiții și o reglementare socială aproape strictă. O asemenea idee rezidă din expresia lui V. G. Childe, în conformitate cu care „generație după generație oamenii, urmând precipțiile societății, au produs și reprodus în mii de cazuri tipul standard socialmente aprobat”⁴⁹. Astfel, aceasta ar dezvălui și natura tipului arheologic. Însăși abordarea cultural-istorică relevă întotdeauna o conceptualizare tipologică a spațiului și timpului, care corelează cu procesele sociale⁵⁰. Arheologia tipologică nu putea să nu influențeze modurile în care se interpretează materialul arheologic, fie că este vorba de interpretări etnice, fie sociale, economice etc. Cu atât mai mult, corelarea tipurilor arheologice (ca expresii ale unor categorii mentale) utilizată în delimitarea unor granițe etnice, nu se realiza printr-o diferențiere a tipurilor în sens arheologic și etnologic, deși

---

⁴⁵ U. Veit. *Ethnic concepts...*, p. 42, 44, 46.

⁴⁶ J. Lüning. *Zum Kulturbegriff im Neolithikum*. In: *Prähistorische Zeitschrift*. 1972, Bd. 47, S. 145-173. S. 149; B. Olsen and Z. Kobylinski. *Ethnicity...*, p. 9.

⁴⁷ V. G. Childe. *Is prehistory practical?* In: *Antiquity*. 1933, Vol. 7, p. 410-418; V. G. Childe. *Races, peoples and cultures in prehistoric Europe*. In: *History*. 1933a, Vol. 18, p. 193-203.

⁴⁸ V. G. Childe. *Prehistoric Communities of the British Isles*. London : W. & R. Chambers, 1940. p. 2.

⁴⁹ V. G. Childe. *Piecing Together the Past. The Interpretation of Archaeological Data*. New York : Frederick A. Praeger, 1956. p. 8;

⁵⁰ J. Fabian. *Time and the Other: how anthropology makes its object*. New York : Colombia University Press, 1983. p. 23.

problema s-a pus încă în anii 30 ai secolului XX⁵¹. V. G. Childe atribuie, apriori, trăsăturilor artefactelor o expresie firească a tradițiilor sociale comune pentru un popor⁵².

Este necesar de amintit modul în care era definită cultura, în general, și cultura arheologică în special, stabilind impactul acestuia asupra interpretărilor arheologice ale etnicității. Ni se pare relevantă în acest sens vechea definiție dată de O. G. S. Crawford, în care cultura este un ansamblu de idei, activități și materiale ce caracterizează un grup uman, pentru arheologi fiind importantă depistarea omogenităților culturale pe calea distribuțiilor tipologice⁵³.

Același V. G. Childe insista asupra definirii culturii arheologice ca un ansamblu de elemente repetate constant⁵⁴, alcătuind o moștenire socială și reflectând o comunitate cu tradiții, instituții și mod de viață comune. Dacă această comunitate de parametri caracteriza un grup etnic, pentru V. G. Childe reconstituirea istoriei etnice a Europei devenea un obiectiv prioritar al arheologiei⁵⁵. Acest lucru mai relevă tendința de argumentare metodologică a corelațiilor etnico-arheologice, opuse abordărilor politizate. B. G. Trigger menționează că V. G. Childe considera cultura arheologică o categorie formală și nu una geografico-cronologică, fapt care de asemenea îl deosebea de tratarea lui G. Kossinna⁵⁶. Cultura în general era privită de V. G. Childe ca un fenomen conservativ în esență, fapt care l-a adus în sânul unei abordări difuzioniste și migraționiste. Din aceste considerente, transformările în cultură în viziunea sa aveau loc lent și treptat, fiind generate de grupuri „creative” – centre de inovație culturală. În timp ce schimbările rapide pretindeau factori de influență externă⁵⁷. Mai târziu, sub influența dezvoltării antropologiei culturale, aidoma lui Grahame Clark, amintitul cercetător aborda cultura mai mult ca un instrument al adaptării ecologice⁵⁸.

---

⁵¹ S. Jones. *Archaeology of Ethnicity*, p. 106.

V. G. Childe. *Piecing...*, p. 16, 31.

⁵³ O.G.S Crawford. *Man and his Past*. London : Oxford University Press, 1921. p. 79, 132.

⁵⁴ V. G. Childe. *The Danube in Prehistory*. Oxford : Clarendon Press, 1929. p. v-vi.

⁵⁵ Idem. *Races...*, p. 198-199.

⁵⁶ B. G. Trigger. *Gordon Childe: revolutions in archaeology*. London : Thames & Hudson, 1980. p. 41-43.

⁵⁷ S. Jones. *Archaeology of Ethnicity*, p. 24-25.

⁵⁸ B. Olsen and Z. Kobylnski. *Ethnicity...*, pp. 10.

În așa mod, se stabilește o legătură funcțională între relațiile interumane și intercomunitare pe de o parte, și circulația trăsăturilor culturale pe de alta. În acest context, gradul înalt de omogenitate în cultura materială se consideră rezultatul contactelor regulate, în vreme ce discontinuitatea culturii – rezultatul unei distanțe ori izolări sociale sau geografice⁵⁹. Fenomenul omogenității culturale, și delimitarea unor zone diferite una de alta din punct de vedere cultural, de obicei, erau asociate cu o bază etnică. Pentru arheologia cultural-istorică până în anii 60 ai secolului trecut, etnicitatea era înțeleasă în termeni conceptuali vechi, grupurile etnice considerându-se unități culturale și biologice discrete⁶⁰. La rândul lor, culturile arheologice reflectau entități sociale discrete. Conceperea culturii ca un element natural, care pre-condiționează orice grup etnic, definindu-i caracterul, stimula presupunerile că uniformitatea stilistică a culturii reflectă relații de rudenie între purtătorii acesteia⁶¹.

Un rol important în stabilirea unor astfel de direcții de cercetare l-a jucat problema etnogenezei. Despre implicarea materialelor arheologice în studiile etnogenetice se vorbește foarte insistent în arheologia sovietică imediat după cel de-al doilea război mondial⁶². În perioada imediat postbelică, dezbaterile asupra problemelor naționale și a celor de etnogeneză, drept replică teoriilor rasiste, au „invadat” sfera politică și intelectuală a popoarelor slave și anglo-saxone în special. URSS nu a prezentat o excepție în acest sens, mobilizând o bună parte din lingviști, arheologi, etnografi și antropologi la elucidarea problemelor de etnogeneză și istorie etnică. Lucrările arheologilor sovietici înserează tot mai insistent noțiunea de etnos drept categorie științifică. Într-un studiu recent, P. M. Dolukhanov aprecia această schimbare de accente în arheologie, drept o renunțare la paradigma marxistă, dominantă în anii 30 și revenirea la cea

---

⁵⁹ J. C. Gifford. The type variety method of ceramic classification as an indicator of cultural phenomena. In: *American Antiquity*. 1960, Vol. 25, 3, p. 341-342; S. Jones. *Archaeology of Ethnicity*, p. 25.

⁶⁰ J. Lüning. *Zum Kulturbegriff...* p. 147.

⁶¹ M. Díaz-Andreu. *Constructing Identities through Culture. The Past in the Forging of Europe*. In: [autorul cărții] P. (eds.) *Graves-Brown. Cultural Identity and Archaeology*. London : Routledge, 1996, p 48; F. Curta. *Considerații...*, p. 19.

⁶² А. Д. Удальцов. Роль археологических материалов в изучении вопросов этногенеза в свете работ И. В. Сталина о языке. In: [авт. книги] А. Д. Удальцов (отв. ред.). *Против вульгаризации марксизма в археологии*. Москва : Издательство АН СССР, 1953, стр. 9-18; С. А. Токарев. К постановке проблем этногенеза. In: *Советская Этнография*. 1949 г., 3, стр. 35-36.

cultural-etnică⁶³. Aici se urmăreau două aspecte: politic și metodologic. În primul se desfășura o „recunoaștere” a genezei popoarelor titulare ale URSS, se realiza o justificare a anumitor granițe etnico-politice și, mai ales, „argumentarea” genezei slavilor și a rolului lor în etnogeneza altor popoare. Al doilea aspect a căutat mai mult o explicație științifică a materialului arheologic ca sursă pentru studierea proceselor etnogenetice acolo unde sursele narative sunt insuficiente.

Spre deosebire de Europa, arheologia nord-americană din sec. XIX – începutul secolului XX a demonstrat un interes minor pentru o paradigmă etnică. Acest fapt se datorează și ignorării problemelor de etnogeneză deoarece societatea nativă americană era considerată una statică și „primitivă”⁶⁴. Cercetările se reduceau aici mai mult la stabilirea unor clasificări geografice a grupurilor arheologice, deși către anii '20 arheologul evoluționist A. V. Kidder realizează o sinteză în care utilizează o clasificare combinată geografico-cronologică. El stabilește o diferențiere a unor variante regionale, asociindu-le cu anumite stadii cronologice, atrăgând atenție asupra necesității studierii fenomenelor care ar putea reflecta transformările culturale. Discipolii lui A. V. Kidder, printre care W. C. McKern, deja s-au apropiat de ideea corelării culturilor arheologice cu triburile înrudite din trecut⁶⁵.

Inițial, desigur, interpretările etnice au avut un caracter de corelare a culturilor arheologice cu anumite popoare pomenite în sursele narative. Aceasta însemna o referire mai evidentă la perioadele nu mai vechi de epoca bronzului târziu pentru Europa. Mărturiile scrise, în mare parte fragmentare și incomplete, nu satisfăceau cerințele ambițioase ale arheologilor. Nici datele lingvisticii, una din științele prioritare în probleme de etnogeneză până la mijlocul secolului XX, nu erau pe placul cercetătorilor, dat fiind faptul că arealele lingvistice nu coincid întotdeauna cu cele de răspândire a tipurilor de cultură materială. Astfel, se făcea deseori referință la afirmația lingvistului slavist T. Lehr-Splawinski, în conformitate cu care deși limba este un element foarte important în definirea culturii etnice, ea este departe de a prezenta unicul și cel mai hotărâtor parametru. Acesteia, în viziunea sa,

---

⁶³ P. M. Dolukhanov. *Archaeology in Russia...*, p. 333.

⁶⁴ B. Trigger. *Time and Traditions. Essays in archaeological interpretation*. Edinburgh : Edinburgh University Press, 1978. p. 93-95.

⁶⁵ Jones, S. 1997. *Archaeology of Ethnicity*, p. 21.

trebuie să i se alăture aspectele culturii materiale în evoluția istorico-culturală⁶⁶.

Pretenția promotorilor paradigmei etnice depășea un asemenea cadru. Se căuta a demonstra diferențele de ordin etnic și pentru culturile arheologice ce aparțineau perioadelor mai vechi de epoca bronzului. În acest context, materialul arheologic era unica sursă în asemenea delimitări etnice. Argumentul unui asemenea punct de vedere părea mai mult credința în existența unui repertoriu stabil și obiectiv de trăsături culturale caracteristice grupurilor etnice. În această ordine de idei, apariția și dispariția unui ansamblu de cultură materială putea fi explicată în termeni de migrație, colonizare, cucerire, asimilare etc.⁶⁷. De aceeași abordare sunt legate procesele de transformare culturală, denumite prin „tracizare”, „scitizare”, „romanizare” etc. tratate neuniform în istoriografie, uneori înțelese ca sinteze a „băștinașilor” cu „alogenii”, alteori „soldate” cu înlocuirea completă a unora cu alții.

În unul din studiile sale istoriografice, G. S. Knabe a numit problema corelării culturii arheologice cu grupuri etnice ca problemă a “eticizării” materialului arheologic⁶⁸. Această sintagmă corespunde într-un total tendinței specialiștilor de a eticheta etnic trăsăturile urmărite în complexele arheologice. Aceste demersuri științifice au o natură foarte diversă, deoarece nu toți cei care realizează “eticizarea” vestigiilor arheologice sunt categorici în privința interpretării exclusiv etnice.

Caracterul obligatoriu al corespondenței *cultură arheologică – etnicitate*, a fost susținut mai ales de discipolii lui G. Kossinna, deși nu în toate cazurile, dar și de unii arheologi sovietici de după perioada renunțării la categoriile etnice din anii '30. Astfel, cercetătorul german E. Blume menționa că doar o comunitate din punct de vedere etnic poate explica coincidența granițelor răspândirii anumitor tipuri. Anume lipsa unității lingvistice și a relațiilor de rudenie putea fi o piedică în calea răspândirii tipurilor respective⁶⁹. Arheologul sovietic M. I. Braițevski considera cultura arheologică o asociere de manifestări arheologice, cărora într-un mod necondiționat, le

---

⁶⁶ Г. С. Кнабе. Вопрос о соотношении археологической культуры и этноса в современной зарубежной литературе. In: Советская Этнография. 1959 г., 3, стр. 243-257. стр. 248, 256-257.

⁶⁷ B. Olsen and Z. Kobylnski. Ethnicity..., p. 9.

⁶⁸ Г. С. Кнабе. Вопрос о соотношении..., стр. 243.

⁶⁹ Л. С. Клейн. Археологическая типология, стр. 145-146.

corespund anumite unități etnice. Mai mult ca atât, el nu recunoaște cultura în afara unei corespondențe cu etnia⁷⁰. Relevantă în această privință este și lucrarea lui M. I. Artamonov, care sugerează că aspectele etnice pot fi reflectate și de elementele culturii materiale, inclusiv, în timp ce cultura arheologică prezintă un ansamblu de indici de ordin etnografic. Astfel, aceasta reconstituie, la sigur, o formațiune etnică din trecut⁷¹. Diferențierea aspectelor culturale întrunită în culturi arheologice sincrone este echivalată de M. I. Artamonov cu diferența între grupuri etnice, în cadrul culturii cărora ar fi suficiente trăsături care să le deosebească reciproc⁷². Astfel, istoria culturilor arheologice prezenta o istorie a comunităților etnice⁷³, fără a se face precizarea când, unde și care „trăsături suficiente” realizează diferența între ele, mai ales pentru preistorie.

Aceste considerații nu puteau decât să nu prejudicieze cercetarea problemei. Odată ce se punea în fața arheologului o astfel de axiomă, cultura arheologică și ca noțiune, și ca concept care reflectă realități ale trecutului, devine un simplu sinonim al noțiunii de etnie, fapt care și atunci putea fi considerat o absurditate. În acest caz nici nu se poate pune problema cercetării etnicului în arheologie, deoarece orice manifestare arheologică era, apriori, luată drept etnică. Din această cauză, simplitatea „comodă” a paradigmei etnice nu a permis dezvoltarea unei metodologii, argumentate științific, privind cercetarea aspectului etnic în arheologia cultural-istorică. Critica corelărilor directe a culturilor arheologice cu etnosul a fost exprimată încă de timpuriu în istoriografie⁷⁴, enunțându-se părerea că entitățile arheologice pot să reflecte și alte fenomene decât cele etnice. Se punea la îndoială și posibilitatea identificării popoarelor preistorice doar în materialului arheologic⁷⁵.

---

⁷⁰ М. Ю. Брайчевский. Теоретичні основи досліджень етногенезу. In: Український історичний журнал. 1965 р., 2, стр. 31.

⁷¹ М. И. Артамонов. К вопросу об этногенезе в советской археологии. In: Краткие Сообщения Института Истории Материальной Культуры. 29, 1949 г., стр. 10-11.

⁷² Ibidem. стр. 12.

⁷³ А. И. Ганжа. Этнические реконструкции в советской археологии 40-60 гг. как историко-научная проблема. [авт. книги] С. В. (ред.) Смирнов. Исследование социально-исторических проблем в археологии. Сборник научных трудов. Киев : б.н., 1987, стр. 137-158. стр. 142.

⁷⁴ А. М. Tallgren. The method of prehistoric archaeology. In: Antiquity. 1937, Vol. 11, 42, pp. 152-161; Childe, V. G. 1956. Piecing....

⁷⁵ U. Veit. Ethnic concepts..., p. 42.

În istoriografia recentă s-au strecurat, însă, anumite afirmații confuze vizavi de concepțiile emise de M. I. Artamonov. Într-un articol, cercetătorul Florin Curta⁷⁶ se arată convins că M. I. Artamonov ar fi fost influențat de teoria lui Yu. Bromley despre etnos și etnikos. Paradoxal, dar teoria lui Bromley a fost formulată la începutul anilor '70⁷⁷, adică cu aproape 30 de ani mai târziu de la apariția studiului semnat de M. I. Artamonov⁷⁸. La fel de eronată este convingerea lui Curtă precum că „teoriile lui Bromley au facilitat... transformarea arheologiei într-o disciplină... ocupându-se numai de o singură problemă fundamentală, anume etnogeneza”⁷⁹. În realitate, interesul prioritar pentru procesele etnogenetice în arheologia sovietică a dominat începând cu anii '40 ai secolului trecut⁸⁰. Pe de altă parte arheologia sovietică, în realitate, mai ales din anii '60 niciodată n-a fost o transformată într-o disciplină care se ocupă de o singură „problemă fundamentală... etnogeneza”.

Analiza evoluției atribuirilor etnice în arheologie demonstrează lipsa unei unități de viziuni. Pornită din necesitățile metodologice, dar și sociale ale secolului al XIX-lea, paradigma etnică în arheologie cunoaște un șir de abordări care permiteau, însă, speculări de ordin ideologic ale trecutului cu ajutorul reconstrucțiilor arheologice. Abia în a doua jumătate a secolului al XX-lea se stabilesc unele versiuni posibile de tratare a fenomenului etnic în arheologie într-un cadru diferit de simpla corelare și etichetare etnică a vestigiilor arheologice. Este greu de crezut că se va găsi și în aceste condiții un consens, dar este important de subliniat importanța unei abordări contextuale și diacronice ale configurațiilor arheologice pentru supunerea acestora unor interpretări sociale.

---

⁷⁶ F. Curta. Considerații..., p. 17.

⁷⁷ Ю. В. Бромлей. Этнос и этнография. Москва : Наука, 1973. стр. 281.

⁷⁸ М. И. Артамонов. К вопросу об этногенезе....

⁷⁹ F. Curta. Considerații..., p. 17.

⁸⁰ М. И. Артамонов. К вопросу об этногенезе....; С. А. Токарев. К постановке....; С. А. Токарев и Н. Н. Чебоксаров. Методология этногенетических исследований на материале этнографии в свете работ И. В. Сталина по вопросам языкознания. In: Советская Этнография. 1951 г., 4, стр. 7-26; П. Н. Третьяков. Этногенетический процесс и археология. In: Советская Археология. 1962 г., 4, стр. 3-16; А.Д. Удальцов. Роль археологических материалов....

CIVILIZAȚIA MEDIEVALĂ TIMPURIE DINTRE NISTRU ȘI PRUT – ABORDĂRI SAVANTE ȘI APRECIERI DILETANTE

de

ION EREMI*

Generalități

Susținerea tezei de doctor habilitat în anul 2006 de către domnul Gheorghe Postică, cunoscut arheolog și istoric din Republica Moldova, dar și publicarea acesteia în cadrul prestigioasei Edituri a Academiei Române¹ cu un *Cuvânt înainte* de consacratul savant român, membru corespondent al Academiei Române, Victor Spinei, a trezit un viu interes cititorului. Mai mult chiar. La Ediția a XVII-a a Salonului Internațional de Carte Românească, care s-a desfășurat la Iași pe 5-8 octombrie 2008, studiului domnului Gheorghe Postică i-a revenit Premiul «Academica» pentru carte universitară.

Evident, succesele domnului Postică, pe unii i-a bucurat, pe alții, cu studii istorice, chiar cu titlul de doctor în istorie, mult mai modești ca prestație savantă în domeniu, dar cu pretenții nemăsurabile, probabil i-a scârbit și mâniat. Printre cei, invidioși probabil, se numără și domnul Sergiu Musteață, scârba căruia s-a manifestat prin publicarea pe situl *medievistica.ro* a unui material de circa 12 pagini, desigur, cu pretenția de *recenzie*, la studiul menționat al domnului Postică².

De la bun început, *recenzentul* ține să sublinieze că chiar autorul, adică domnul Postică, însuși arată că lucrarea este prezentată “după un efort susținut de 10 ani” (aici și în continuare, sublinierile ne aparțin-I.E.), îndemnându-ne să verificăm afirmația la pagina 16 a monografiei. Evident, apare legitima întrebare, de ce a fost necesară această “precizare”, care ar fi mesajul domnului Musteață prin această afirmație?

---

* Ion EREMI, prof. univ., dr., hab., șef Departament Istoria Românilor, Universală și Arheologie, USM, e-mail: ion_eremia_2007@yahoo.com.

¹ Gheorghe Postică. *Civilizația medievală timpurie din spațiul Pruto-Nistrean (secolele V-XIII)*, Biblioteca Arheologică Moldaviae, VII, București: Editura Academiei Române, 2007.

² A se vedea <http://medievistica.ro/texte/tribuna/recenzii/MustataPostica.htm> (accesat 18.05. 2012)

Dar, mai întâi să verificăm pagina respectivă, unde domnul Postică nu relatează că ar fi depus un efort 10 ani de zile asupra studiului publicat, aici citim că “proiectul elaborării lucrării a demarat în anul 1997”, cu alte cuvinte, în acest an, eforturile științifice ale domnului Postică au fost doar instituționalizate și nicidecum abia începute. Fiindcă, dacă urmăm logica domnului Musteață, real, lucrarea a fost realizată într-un timp și mai scurt, teza de doctor habilitat fiind susținută pe 7 septembrie 2006. Dacă ținem cont și de circumstanțele premergătoare susținerii, sinteza dată era gata chiar în 2005, adică pentru realizarea ei, domnului Postică i-au trebuit doar vreo 8 ani de zile.

Domnul Victor Spinei, care a examinat minuțios lucrarea, în *Cuvântul înainte*, intitulat “O sinteză de indubitabilă relevanță”, dimpotrivă, subliniază că domnul Postică a pus la dispoziția cititorului “o voluminoasă și densă monografie, ce reprezintă rodul unor acumulări sedimentare de-a lungul unei cariere diseminate de-a lungul a peste un sfert de veac”. Aceasta cred, este aprecierea corectă, fiindcă realizarea unui studiu serios într-o problemă atât de complicată și controversată, într-un interval de 8-10 ani, fără acumulări temeinice a surselor istorice, fără o pregătire teoretică fundamentală, practic este imposibil.

Eu cred că, prin exemplul invocat, cititorul a reușit să se convingă prin ce se deosebește capacitatea de înțelegere a lucrurilor de către un membru corespondent al Academiei Române, pe de o parte, și de către o persoană cu studii istorice, chiar dacă aceasta și are titlul de doctor în istorie, pe de altă parte.

Domnul Musteață urmează fidel unele îndoieli exprimate de domnul Victor Spinei, doar că le absolutizează. «Stabilirea unui astfel segment cronologic (secolele V-XIII – I.E.), scrie domnul Musteață, a fost apreciată de către Victor Spinei ... ca fiind „exagerat de largă”».

Apelăm la fraza domnului Victor Spinei din *Cuvântul înainte* și ne convingem că în realitate, gândul prestigiosului savant este mult mai nuanțat: „Dificultatea întocmirii sale rezidă în primul rând din paleta cronologică extrem de extinsă – poate chiar exagerat de largă -, din secolul al V-lea până în secolul al XIII-lea ...”. Referindu-se la „unele neîmpliniri” ale lucrării domnului Postică, distinsul istoric ieșean le explică prin „stadiul actual al cercetărilor” și „prin larga extensie cronologică și spațială”. Cu alte cuvinte, limita cronologică a lucrării, care include întreaga perioadă a Evului

Mediu timpuriu, deci o parte integră a procesului de evoluție a societății umane din spațiul respectiv, nici pe departe nu este apreciată ca un neajuns al monografiei elaborate de domnul Postică, ci doar ca un factor, alături de „stadiul actual al cercetărilor”, care a dus la „unele neîmpliniri”. Dar să ne mulțumim de faptul că Sergiu Musteață nu i s-a incriminat domnului Postică, ca neajuns al lucrării, și „stadiul actual al cercetărilor”. De fapt, această valoroasă remarcă a domnului Victor Spinei, nici nu a fost luată în seamă de *recenzent*.

Regiunea dintre Nistru și Prut – spre Occident sau spre Orient ?

Pretențiile domnului Musteață se referă și la hotarele geografice ale studiului domnului Postică menționând că „abordarea istorico-arheologică doar a regiunilor pruto-nistrene, care sunt parte inerentă a teritoriilor de la răsărit de Carpați, nu este întotdeauna cea mai reușită soluție de abordare a istoriei regionale pe parcursul unei perioade lungi de timp”. Sunt sigur că domnul Postică conștientizează faptul că regiunile pruto-nistrene constituie „parte inerentă a teritoriilor de la răsărit de Carpați” și nu cred că trebuia să fie atenționat în *recenzia* dată asupra acestui moment. Dar ar fi interesant să știm, cum stabilește domnul Musteață situația, când anume abordarea regiunilor pruto-nistrene este „cea mai reușită soluție de abordare a istoriei regionale” și când nu. Adică, de ce în cazul dat, nu este cea mai reușită ? Și de ce în cazul abordării regiunii pruto-nistrene în secolele VIII-IX este cea mai reușită ? Am în vedere studiul domnului Musteață din 2005 intitulat *Populația spațiului pruto-nistrean în secolele VIII-IX*, lucrare în care domnia sa ne convinge că anume „în interfluviul pruto-nistrean are loc acum un șir de transformări de ordin social-economic, politic și etnic care au dus la consolidarea culturii materiale și spirituale dezvoltate în condiții mai puțin prielnice decât în alte părți ale Europei”³. Adică, spațiul pruto-nistrean se evidențiază clar pe harta Europei. Și, continuă domnul Musteață: „În ciuda poziției sale periferice în Europa, spațiul pruto-nistrean are un rol deosebit, din cele mai vechi timpuri și până în prezent, încadrându-se, cu particularități specifice, în procesele general-istorice și constituind o zonă de interferență etnică și culturală între Europa de Est și de Sud-Est”⁴.

---

³ Sergiu Musteață. *Populația spațiului pruto-nistrean în secolele VIII-IX*, Chișinău: Editura Pontos, 2005, p.17.

⁴ Sergiu Musteață. *Populația spațiului pruto-nistrean în secolele VIII-IX*, p. 22.

Exprimându-și nedumerirea că Ștefan Olteanu, pe care, personal, îl apreciez drept un excelent cercetător al evului mediu timpuriu românesc, nu a luat în considerație descoperirile arheologice din spațiul pruto-nistrean, din care cauză el rămâne un spațiu alb pe hărțile elaborate de acesta, domnul Musteață declară răspicat : „Nu cunoaștem motivele unei asemenea poziții, suntem însă ferm convinși că acest teritoriu este atât din punct de vedere geografic, cât și cultural parte integrală a spațiului carpato-danubiano-pontic”⁵. Nu cunosc nici eu motivele, de ce domnul Olteanu nu a inclus descoperirile arheologice din spațiul dat, dar sunt sigur că și domnia sa împărtășește opinia că spațiul pruto-nistrean „este atât din punct de vedere geografic, cât și cultural parte integrală a spațiului carpato-danubiano-pontic”.

Dar, în *recenzia* examinată, domnul Musteață caută să ne convingă și în altceva, anume în faptul că „regiunile de la est de Carpați, din punct *geografic și istoric*, sunt strâns legate cu regiunile de la răsărit de Nistru”. Aceasta, în opinia domnului Musteață, se demonstrează prin :

1. Perspectiva geografică și arheologică. Întru susținerea acestei opinii se invocă doar ... perspectiva arheologică – cultura Cucuteni-Tripolie, Sântana de Mureș-Cerneahov și ... etc. (!!!). Examinând hărțile răspândirii culturilor respective, constatăm faptul că ele sunt răspândite pe o arie destul de largă și la apus de Carpați. Cu alte cuvinte, din perspectiva arheologică invocată de *recenzent*, regiunea de la est de Carpați este tot atât de strâns legată și de teritoriile de la apus de Carpați. Perspectiva geografică, la care se referă domnul Musteață, nu este descifrată și rămâne o enigmă pentru cititor. Mai mult chiar. Istoricii sunt conștienți de faptul că criteriile utilizate pentru evidențierea unui spațiu sunt destul de variate, dar și relative, în sensul că, spre exemplu, unul și același factor, munții, râurile, pot dezbină, dar și unifica. Cercetările istoricilor români, au specificat rolul unificator al munților Carpați. Pe de altă parte, încercarea de a “lega” spațiul geografic indicat, „regiunile de la est de Carpați”, exclusiv de Est sau de Vest, poate împiedica înțelegerea obiectivă a proceselor istorice care au avut loc aici.

---

⁵ Sergiu Musteață. Populația spațiului pruto-nistrean în secolele VIII-IX, p.131.

2. Perspectiva situației politice contemporane. Întru susținerea acestei opinii domnul Musteață nu invocă nici un argument. Dar, dacă e să ne referim la situația politică contemporană, se cunoaște bine faptul că astăzi o parte a societății, inclusiv conducerea actuală a Republicii Moldova, acceptă și promovează perspectivele europene, occidentale, ale regiunii dintre Nistru și Prut, altă parte, acceptă și promovează perspectivele răsăritene. Domnul Musteață s-a exprimat destul de limpede și și-a definit foarte clar poziția atunci când afirmă categoric că regiunile de la est de Carpați „sunt strâns legate cu regiunile de la răsărit de Nistru”. Evident, este dreptul domnului Musteață să accepte perspectiva politică răsăriteană a regiunii dintre Nistru și Prut la etapa contemporană, dar această acceptare a sa, nu demonstrează faptul că în perioada respectivă (secolele V-XIII) teritoriul dintre Carpați și Nistru era strâns legat „cu regiunile de la răsărit de Nistru”. În general, ideea unei strânse legături a spațiului Est-carpatic cu spațiul de la Est de Nistru de la Cucuteni-Tripolie (mileniul VII-VI – III a. Chr.) și până la etapa contemporană (secolul al XXI-lea), cred că este cea mai năstrușnică idee înaintată vreodată în literatura istorică. A.M. Lazarev⁶, căruia nu i-a venit în minte să „lege” spațiul de la vest de Nistru cu cel de la est de acest râu chiar pornind de la purtătorii culturii Cucuteni-Tripolie, el văzând legătura pentru o epocă mult mai târzie, bineînțeles, s-ar fi mândrit nespun de mult cu un asemenea învățăcel ... Și încă ceva. Domnul Musteață se referă, după cum am subliniat, la teritoriul de la est de Carpați, regiune, care astăzi cuprinde și o bună parte din teritoriul României situată între munții Carpați și râul Prut. Desigur, cititorul de astăzi ar vrea să știe, care ar fi argumentele, văzute de către domnul Musteață, desigur, prin perspectiva situației politice internaționale, că regiunea menționată este strâns legată cu „regiunile de la răsărit de Nistru”?

Subliniind interesul pentru evul mediu timpuriu în spațiul pruto-nistrean (secolele V-XIII), *recenzentul* crede că aceasta se datorează, “în special, pentru diversitatea habitatului, efect îmbinat al interferențelor est și sud-est europene”. În legătură cu această afirmație, desigur apare întrebarea, dar de ce nu și al interferențelor asiatice? De ce este neglijată de *recenzent*

---

⁶ A de vedea A. M. Лазарев. Молдавская Советская государственность и бессарабский вопрос, Кишинев: Издательство Картя Молдовеняскэ, 1974, с. 529, 532-533, 570.

prezența avarilor, care ajung la Nistru la anul 561, urmați din secolul al IX-lea de unguri, apoi pecenegi, uzi (oguzi), cumani, mongoli? Domnul Postică ține cont și de aceștia. Și dacă habitatul nu ar fi fost atât de divers, interesul față de evul mediu timpuriu în regiunea dată ar fi lipsit?

Apreciind lucrarea domnului Postică în ansamblu, domnul Musteață scrie că autorul a „realizat un studiu general asupra surselor scrise și rezultatelor investigațiilor arheologice din ultimii 60 de ani”.

Domnul Spinei apreciază lucrarea ca „o sinteză valoroasă, o contribuție majoră la clarificarea a numeroase aspecte insuficient deslușite”. Regretabil, dar această „clarificare a numeroase aspecte insuficient deslușite” subliniată de domnul Spinei, a rămas neobservată de către domnul Musteață. Mai mult chiar, sintagma sinteză valoroasă a fost substituită cu sintagma studiu general, ceea ce atestă că domnul Musteață nu face nici o deosebire între ele.

Recenzentul este absolut convins că „lucrarea este reușit structurată, în baza criteriilor specifice domeniului arheologic”. Totuși, mai jos, domnul Musteață nu este de acord cu formulările paragrafelor din Capitolul II, *Cadrul demografic*, intitulat, 2.1. *Populația autohtonă* și 2.2. *Populația alogenă*, deoarece „departajarea etnică între autohtoni și alogeni, în stadiul actual al cercetărilor arheologice, nu este ușor de realizat sau e chiar imposibilă, cum observă și V. Spinei”. Cu alte cuvinte, domnul Musteață iarăși atenționează cititorul la observația domnului Spinei, prin aceasta încercând să-și majoreze propria valoare: vedeți, ceea ce observ eu, a observat și domnul Spinei. Dar lucrurile stau exact invers.

Prima lecție – de cunoaștere

După fraza citată mai sus a domnului Musteață, urmează prima lecție dată domnului Postică. Lecția ține să completeze substanțial cunoștințele domnului Postică și conține ideea aproape genială că „există foarte multe similitudini între regiunile Europei de Est și de Sud-Est de-a lungul Evului Mediu timpuriu, unde comunitățile umane au fost supuse unor procese continue de transformări culturale, etnice și religioase”. Această stare a lucrurilor, în opinia domnului Musteață, a rămas necunoscută domnului Postică și, desigur, ar fi bine ca el să le știe. Și nu cumva să încerce să caute asemenea similitudini în alte părți ale Europei.

Atenție – ne previne domnul Musteață – naționalismul !

După această scurtă, dar valoroasă lecție, urmează atenționarea: „De aceea deosebirile tranșante între „noi” și „alții” trebuie operate foarte atent”, „neatenția” domnului Postică, în viziunea autorului *recenziei* cu ghinion, se manifestă în faptul că el, din start, separă „populația autohtonă” de „populația alogenă”. Adică acest lucru nu trebuie făcut.

Atenționarea, destul de gravă, dar absolut nefondată, îmi aduce aminte de timpurile când istoricii erau avertizați că nu țineau cont de „învățătura și metodologia marxist-leninistă”. Aluzia *recenzentului* se referă însă la altceva. Domnul Musteață cunoaște foarte bine *Anexa la Recomandarea Nr. 15 (2001) privind Predarea istoriei în secolul 21*, de unde probabil și s-a inspirat la subiectul „noi” și „alții”, *Anexă* în care, la punctul 2, intitulat *Manipularea istoriei*, de rând cu altele, este scrisă și următoarea frază: «Cercetarea istoriei și istoria ca obiect de învățământ nu pot fi compatibile, în nici un fel cu valorile fundamentale și cu Statutele Consiliului Europei dacă acestea încurajează manipularea istoriei, mai ales prin: - o viziune excesiv de naționalistă asupra trecutului care poate crea deosebirea între „noi” și „ei”». Iată, în fine ce i se incriminează domnului Postică.

Nu cred că procedeul, de altfel destul de brutal, utilizat de domnul Musteață, este cel mai onest. Domina sa ar fi trebuit să observe că la compartimentul 2.2. *Populația alogenă*, domnul Postică menționează nu numai „comunitățile umane” din Europa de Est și de Sud-Est, ci și pe cele venite pe aceste meleaguri din Asia – hunii, avarii, pecenegii, uzii, cumanii, mongolii. Însă, pentru ochiul vigilent al domnului Musteață, aceasta este prea puțin.

De fapt, dacă manifestăm atenția cuvenită, în raza de acțiune a *Anexei* menționate, nimerește și lucrarea domnului Musteață publicată în anul 2005, pe care am menționat-o mai sus, unde capitolul VI este intitulat *Elemente neromanice în spațiul pruto-nistrean în secolele VIII-IX*⁷, capitol care abundă în sintagmele „elemente neromanice”, „autohtoni și alogeni”, „populații neromanice”, „neromanic (elemente caracteristice neamurilor migratoare)”, „elemente alogene în spațiul pruto-nistrean”, „populația locală, la fel ca și migratorii integrați treptat în masa ei”⁸. Sau domnul Musteață crede că el a „operat foarte atent”

---

⁷ Sergiu Musteață. Populația spațiului pruto-nistrean în secolele VIII-IX, p.107-122.

⁸ Sergiu Musteață. Populația spațiului pruto-nistrean în secolele VIII-IX, p.142-143.

«deosebiri trănșante între „noi” și „alții»? Interesant, dar cum să observe cititorul acest lucru?

Se citește în grabă și eronat

Apropo, revenind la citarea de către Sergiu Musteață a *Cuvântului înainte* a domnului Victor Spinei, este de remarcat faptul că profesorul universitar ieșean a observat cu totul altceva și anume faptul că domnul Postică face o „deosebire trănșantă între complexe de locuire ale populației autohtone și acelea ale alogenilor”. În realitate, Gheorghe Postică nu face nici o departajare etnică între autohtoni și alogeni, el doar consideră că unele complexe de locuire, după anumite trăsături caracteristice, în opinia sa, aparțin populației autohtone, altele – alogenilor. Cât privește partea a doua a frazei, este de observat că domnul Spinei nu afirmă că „departajarea etnică între autohtoni și alogeni, în stadiul actual al cercetărilor arheologice, nu este ușor de realizat sau e chiar imposibilă”, cum scrie domnul Musteață, ci doar că „ar fi de dorit să putem departaja cu precizie vestigiile arheologice aparținând comunităților locale de acelea ale grupurilor migratoare, dar, din păcate, în etapa curentă a cercetărilor o astfel de separare nu este posibilă în toate cazurile”. Cât privește cazul dat, pe una din paginile *recenziei* sale, domnul Musteață este convins că domnul Postică a realizat acest lucru: „autorul (Postică-I.E.) definește mai întâi particularitățile locuințelor de tradiție sedentară și nomadă”. Am subliniat special părțile de frază care interesează în speranța ca cititorul atent și binevoitor să înțeleagă nuanța frazei domnului Victor Spinei.

Un procedeu al istoriografiei sovietice

Domnul Musteață consideră că autorul monografiei a fost „nevoit să recunoască” că date scrise despre populația sedentară în perioada respectivă sunt foarte puține, dar și acelea care sunt, se referă la secolele X-XIII. Desigur apare întrebarea, de ce oare domnul Postică a fost nevoit să recunoască acest lucru de „nevoie”? De fapt, este o situație demult cunoscută lumii științifice și nu este cazul ca *recenzentul* să insiste asupra faptului că Gheorghe Postică recunoaște acest lucru de „nevoie”. Această sintagmă, de fapt, destul de bine cunoscută istoricilor din perioada sovietică și utilizată atunci când erau critici istoricii occidentali, „burghezi”, care, uneori, în pofida faptului că nu doreau, cum se scria pe atunci, erau nevoiți

să recunoască „succesele” grandioase atinse de URSS în construcția comunismului. Domnul Musteață nu a observat însă altceva, anume faptul că domnul Postică menționează că sunt surse scrise și pentru secolele V-IX, dar ele se referă la grupurile de slavi și turanici, „aflați în proces de migrație”.

Idei paralele și unice

Domnul Musteață, de asemenea, scrie: „Afirmția (domnului Postică-I.E.) că legătura și continuitatea între culturile Sântana de Mureș-Cerneahov și Costișa-Botoșana-Hansca nu mai pot fi puse astăzi la îndoială este unilaterală”. În primul rând, Gheorghe Postică subliniază că „aspectul cultural Costișa-Botoșana-Hansca” este „genetic legat de antichitățile romane târzii” (*Cultura Sântana de Mureș și cultura tumulilor carpatici*) și „caracterul romanic târziu al așezărilor de tipul Costișa-Botoșana-Hansca și-a găsit argumentare în numeroase studii monografice și articole ale specialiștilor din România și Republica Moldova”. Drept dovadă domnia sa citează patru autori din România și Republica Moldova și circa 50 de studii ale acestora. Adică, conform domnului Musteață, în cele 50 de studii s-a bătut apa în piuă.

În al doilea rând, apare straniu faptul că în studiul publicat în 2005 domnul Musteață aclama sus și tare că „cultura materială din secolele VIII-IX a păstrat la baza sa o veche factură romană provincială târzie”⁹. Referindu-se la îndelungata conviețuire „slavo-romanică”, același Sergiu Musteață menționa populația băștinașă care afla „într-un evident regres cultural față de sec. III-IV”¹⁰. Cu alte cuvinte, în lucrarea publicată în 2005, opinia domnului Musteață, practic, nu se deosebește cu nimic de opinia domnului Postică. În *recenzia* examinată aici, domnul Musteață exprimă o cu totul altă opinie. Este și normal ca savantul să-și modifice opiniile, ținând cont de noile materiale descoperite, de noile interpretări, mai obiective, ale materialelor deja știute. Ar fi fost bine ca în acest caz, domnul Musteață să ne indice vreo lucrare a sa sau a altor specialiști, publicată în perioada anilor 2005-2008 în care afirmațiile sale din *recenzie* să fie, așa cum îi place recenzentului, clar demonstrate.

---

⁹ Sergiu Musteață. Populația spațiului Pruto-Nistean în secolele VIII-IX, p. 109.

¹⁰ Sergiu Musteață. Populația spațiului Pruto-Nistean în secolele VIII-IX, p. 110.

Mărinimie falsă

În același timp, domnul Musteață este gata să facă o favoare cititorului, dar și concepției domnului Postică: „Nu excludem continuitatea de locuire în regiunile de la est de Carpați după plecarea ostrogoților”, declară mărinimos domnia sa. Și câtă eleganță în sintagma „plecarea ostrogoților”. De parcă ei așa, din senin au plecat, de parcă nu ar fi fost invazia hunilor. În același timp, desigur apare întrebarea – în ce temeii autorul recenziei nu exclude continuitatea? În loc de răspuns domnia sa ne explică de ce nu acceptă continuitatea amintită:

1. Prea mari sunt deosebirile între secolele III-IV și V-VII pentru a-i considera pe purtătorii culturilor Costișa-Botoșana-Hansca, Praga, Korceak, Pen'kovka succesori direcți ai comunităților de tip Sântana de Mureș-Cerneahov.
2. Sunt încă insuficient demonstrate păstrarea și dezvoltarea fondului cultural daco-roman, în contextul marilor migrații, în regiunile de la est de Carpați.
3. Însuși autorul monografiei menționează că după bătălia de la Nedao (454) și plecarea ostrogoților din regiunea pruto-nistreană, controlul militaro-politic al acestui teritoriu „revine unui conglomerat de triburi din fosta confederație hunică, compus din alani, kutriguri, utriguri etc.”. Imediat după această frază urmează pretenția domnului Musteață că domnul Postică nu a arătat „locul populației autohtone în contextul acestor schimbări”. Să însemne aceasta că recenzentul crede în existența populației autohtone?

Să încercăm o explicare a acestor trei puncte reliefate mai sus.

1. Nu cred că problema trebuie pusă anume în acest mod. Deosebirile pot fi între cultura materială, sesizată de către arheologi. Faptul că prea mar sunt deosebirile între cultura materială din secolele XVI-XVIII și XIX-XX, nu i-a dus pe cercetători la gândul de a nega continuitatea populației românești din spațiul pruto-nistrean. De asemenea, este de subliniat faptul că domnul Postică se referă doar la legătura dintre așezările *culturii Costișa-Botoșana-Hansca* și cele din *cultura Sântana de Mureș-Cerneahov* și *cultura tumulilor carpatici*, cealalte, Praga, Korceak, Pen'kovka, amintite de domnul Musteață, domnul Postică nici nu le pomenește și deci, nu avem de unde să știm, îi consideră domnul Postică pe purtătorii acestora succesori direcți ai comunităților de tip Sântana de Mureș-

Cerneahov sau nu. Cum a aflat domnul Musteață că îi consideră succesori direcți, este o enigmă.

2. În studiul din 2005, domnul Musteață nu pune niciodată la îndoială existența elementului romanic în spațiul pruto-nistrean, considerat populație autohtonă, deosebind-o clar de elementul neromanic, slav sau turanic, dimpotrivă subliniază „că cultura materială din secolele VIII-IX a păstrat la baza sa o veche factură romană provincială târzie”, amintește de conviețuirea slavilor cu populația romanică, subliniază că nu s-au descoperit așezări exclusiv slave, iar „mozaicul de ritualuri atestate în spațiul carpato-danubiano-pontic de-a lungul evului mediu timpuriu ne sugerează ... conviețuirea diferitor etnii ... cu predominarea elementului romanic”. Este clar că, elementul romanic este autohton, întrucât, autorul nicăieri nu afirmă că ar fi vorba de migrația elementului romanic din altă parte în secolele IV, V, VI etc.. Evident, pentru a te dezice de aceste afirmații, pentru a le pune la îndoială, este nevoie de probe științifice serioase. Domnul Musteață ar trebui să ni le prezinte, așa cum cere și domnia sa, clar. Ori, sintagma „*demonstrarea insuficientă*”, nu este cea mai reușită în acest caz, fiindcă a demonstra insuficient nu poate semnifica altceva decât că nu s-a demonstrat nimic.
3. Domnul Postică evidențiază destul de limpede modificarea produsă la mijlocul secolului al V-lea – plecarea ostrogoților și stabilirea controlului militaro-politic a triburilor indicate deja. Dacă domnul Musteață ar fi examinat atent frazele următoare scrise de domnul Postică ar fi citit: „perioada din a doua jumătate a secolului V, dacă nu și cel de-al doilea sfert al secolului respectiv, în spațiul pruto-nistrean, poate fi caracterizată drept o perioadă de acalmie politică, de liniștire a spiritelor militare, fapt ce a condiționat reluarea treptată a ritmului obișnuit de viață al populației autohtone din ținut, care, după stresul provocat de invazia hunică, pentru o perioadă de câteva decenii, a trebuit să se retragă în regiunile de codru pentru a supraviețui. Despre începutul, în perioada respectivă al unei noi etape în viața populației autohtone din ținut mărturisesc datele arheologice obținute în așezările de la *Hansca, Seliște Poborniceni, Kodyn, Sokol* etc.”¹¹. Mi se pare că locul populației autohtone este indicat destul de limpede, iar detaliile, cititorul le poate

---

¹¹ Gheorghe Postică. *Civilizația medievală timpurie din spațiul Pruto-Nistrean*, p. 79.

găsi în publicațiile materialelor arheologice de la monumentele indicate de domnul Postică. Așa că pretenția domnului Musteață, bazată pe citirea neatentă sau necitirea pasajului respectiv, este totalmente nefondată.

Lecția de teorie

După aceasta urmează următoarea lecție, de această dată, de teorie, (pre)dată de domnul Musteață domnului Postică: „În cazul abordărilor etnoculturale, trebuie să ținem cont de faptul (adică domnul Postică nu a ținut cont - I.E.) că concepțiile culturale sunt niște convenții arheologice, care încorporează o diversitate largă de elemente atât culturale cât și etnice” (adică domnul Postică nici nu știe ce-i aceea „concepție culturală”, în sfârșit, a aflat - I.E.). E tare de tot domnul Musteață la teorie.

Falsificare voită din partea recenzentului

După „lecție” urmează iarăși pretențiile domnului Musteață: „atribuirea culturii Costișa-Botoșana-Hansca exclusiv unei populații romanice în perioada când regiunile carpato-nistrene au fost puternic afectate de migrația slavilor este greu de conceput”. La ultima sintagmă, „este greu de conceput”, pot doar să afirm că totuși știința se bazează pe niște realități evidente, iar închipuirile și imaginațiile, de felul „îmi este greu să concep”, „îmi este ușor să concep”, nu țin de știință. Pentru elucidarea observației, apelăm iarăși la studiul domnului Postică. La pagina respectivă el scrie despre „caracterul romanic al așezărilor de tipul Costișa-Botoșana-Hansca”, ceea ce nici pe departe nu înseamnă atribuirea lor exclusiv populației romanice. Mai mult chiar, domnul Postică este acuzat și în detașarea descoperirilor dintre Prut și Nistru „de mediul cultural slav est-european” și includerea lor în arealul cultural „vechi românesc”, acestea, în opinia domnului Musteață, nu ar fi „întru totul justificate”. În vederea lămuririi situației, apelez iarăși la studiul domnului Postică, pentru a vedea opinia sa despre slavi și constat faptul că este scris negru pe alb: „Secolul VI marchează, în același timp, începutul procesului de stabilire în spațiul pruto-nistrian a unor grupuri importante de slavi și declanșare a perioadei îndelungate de relații româno-slave, care, pentru veacuri înainte, vor determina în mare măsură mersul istoric atât în teritoriile date, cât și în

regiunea nord-danubiană”¹². Și continuă domnul Postică: „Spre deosebire de regiunile balcanice, unde populația slavă majoritară va merge pe calea creării formațiunilor statale proprii și a slavizării treptate a celei mai mari părți a populației romanice, la nord de Dunăre, inclusiv în spațiul pruto-nistrean, slavii rămași în grupuri dispersate, fără a dispune, în zona respectivă, de formațiuni politice proprii, vor avea o altă soartă, urmând calea integrării etnoculturale cu populația autohtonă romanică, astfel, încât peste o perioadă de timp, se vor topi în mediul local, grație procesului de românizare și creștinare, contribuind în acest fel, la finalizarea etnogenezei românilor”¹³. Acestea sunt cuvintele scrise de domnul Postică care-s rectiliniane pentru întreaga monografie și, desigur, acuzarea adusă de domnul Musteață că el îi detașează pe romanici „de mediul cultural slav est-european”, este o trișare conștientă sau un fals grosolan. Cu atât mai mult că în studiul publicat în 2005, domnul Musteață, referindu-se la conviețuirea slavo-romanică scria: „locuitorii spațiului pruto-nistrean din secolele VIII-IX constituie, din punct de vedere etnic, un conglomerat de populații româno-slav, preponderente fiind elementele romanice”¹⁴. „Aceste elemente slave, continuă domnul Musteață, nu au avut nici o tendință de a dezvolta o cultură proprie și au dispărut treptat în mediul cultural autohton”¹⁵. Așa dar, dacă domnul Postică vede rolul slavilor în „finalizarea etnogenezei românilor”, la domnul Musteață acest lucru nu este observabil. Și atunci mă întreb, cine îi detașează pe romanici de mediul cultural slav?

Lecția referitoare la interpretarea surselor istorice

Următoarea lecție dată de Sergiu Musteață domnului Postică ține de interpretarea surselor istorice scrise. În cazul de față este vorba de relatarea împăratului bizantin Constantin Porfirogenetul (905-959), plasată la anul 945, pe care o voi cita în întregime (traducere după ediția rusă): „Trebuie să se știe, că pe partea aceasta a râului Nistru, în regiunea dinspre Bulgaria, la vadurile peste acest râu, sunt cetăți pustii: prima cetate este numită de pecenegi Aspron, deoarece pietrele ei par a fi absolut albe; a doua cetate Tungatî; a treia cetate Cracnacatî, a patra cetate Salmacatî, a cincea cetate

---

¹² Gheorghe Postică. Civilizația medievală timpurie din spațiul Pruto-Nistrean, p. 79.

¹³ Gheorghe Postică. Civilizația medievală timpurie din spațiul Pruto-Nistrean, p. 80.

¹⁴ Sergiu Musteață. Populația spațiului Pruto-Nistrean în secolele VIII-IX, p. 122.

¹⁵ Sergiu Musteață. Populația spațiului Pruto-Nistrean în secolele VIII-IX, p. 111.

Sacacatî, a șasea cetate Ghiăucatî. În mijlocul construcțiilor vechilor cetăți se observă unele semne ale bisericilor și cruci cioplite în gresie, de aceea unii păstrează tradiția, că romeii au avut acolo cândva așezare (adică au locuit acolo - I.E.)”.

Care sunt observațiile domnului Musteață la informația lui Constantin Porfirogenetul? „Trebuie să luăm în calcul faptul, - îl sfătuiește Sergiu Musteață pe domnul Postică, - că informatorii împăratului bizantin au putut transmite informații foarte generale și poate chiar greșite”. Desigur că putem, dar nu în cazul dat. Precizia datelor oferite de împăratul bizantin, nu poate fi pusă la îndoială. El ne spune destul de clar că cetățile pustii se află pe malul drept al Nistrului, și pentru ca să nu fie nici un fel de dubii precizează că e vorba de partea dinspre Bulgaria. Mai mult chiar, Constantin Porfirogenetul prezintă denumirile acestor cetăți, care, conform specialiștilor, au la bază o rădăcină tiurcică și pot fi traduse din pecenegă, cu excepția cetății Aspron, denumire de origine greacă, care înseamnă „alb” și se identifică cu Cetatea Albă. Așa, Tungatî ar semnifica „cetatea pașnică”, Cracnacatî, „cetatea de pază”, Salmacatî, „cetatea de patrule”, Sacacatî, „cetatea de pe piloni”, Ghiăucatî, „cetatea militară (de război)”.

„Asocierea urmelor locașurilor de cult rupestre de pe Nistru cu relatările lui Constantin Porfirogenetul nu este demonstrată”, declară domnul Musteață. Da, dar domnul Postică nici nu face o asemenea asociere, el pur și simplu afirmă că prezența populației românești la Nistru, indirect este atestată de către Constantin Porfirogenetul, „care menționează cetăți părăsite în dreapta Nistrului, în cadrul cărora se vedeau biserici și cruci săpate în piatră”¹⁶. Adică asocierea „urmelor locașurilor de cult rupestre de pe Nistru cu relatările lui Constantin Porfirogenetul” este făcută de domnul Musteață, nu de domnul Postică. Asocierea, desigur, este falsă, fiindcă din relatarea împăratului bizantin o asemenea asociere nici nu reiese. Această confuzie a domnului Musteață în interpretarea textului autorului bizantin, îl conduc la altele, tot atât de bizare.

Domnul Musteață ne mai spune că „constatățile împăratului bizantin privind existența cetăților părăsite și a bisericilor și crucilor săpate în piatră în dreapta Nistrului, mai degrabă se referă la teritoriile dobrogene ...”. Și aici greșește amarnic domnul Musteață, fiindcă Constantin

---

¹⁶ Gheorghe Postică. Civilizația medievală timpurie din spațiul Pruto-Nistrean, p.73.

Porfirogenetul nu ne spune despre existența „bisericilor și crucilor săpate în piatră în dreapta Nistrului”. El ne spune destul de clar că „în mijlocul construcțiilor vechilor cetăți se observă unele semne ale bisericilor și cruci cioplite în gresie”. Așadar, urmele bisericilor sunt menționate „în mijlocul construcțiilor vechilor cetăți”, care nicidecum nu pot fi asociate cu urmele locașurilor de cult rupestre de pe Nistru, cum o face domnul Musteață. Când privește ultima parte a frazei, „cioplite în gresie”, nu în piatră, se referă doar la cruci, nu și la biserici. Gresia este o „rocă sedimentară foarte dură” care se utilizează la ascuțirea cuțitelor, coaselor etc. și, evident, asemenea maluri de gresie, nici nu se întâlnesc la Nistru.

Domnul Musteață declară cu fermitate că „pe cursul Nistrului inferior, cu excepția cetății Tiras, nici grecii, nici bizantinii nu au edificat cetăți”. Desigur, ar fi destul de interesant să cunoaștem, pe ce cale i-au transmis vechii elini și bizantinii această informație prețioasă domnului Musteață? În ce privește credința domnului Musteață că informația împăratului bizantin se referă la „teritoriile dobrogene”, este dreptul lui să creadă, numai că constatarea lui Constantin Porfirogenetul, „de aceea unii spun după tradiție că romeii au avut cândva așezări acolo”, nicidecum nu „vine să sprijine această idee”, adică ideea domnului Musteață că „pe cursul Nistrului inferior, cu excepția cetății Tiras, nici grecii, nici bizantinii nu au edificat cetăți”.

Da, suntem absolut de acord că este necesară o analiză critică a informațiilor lui Constantin Porfirogenetul, dar nu în stilul domnului Musteață. În general, se creează impresia că domnia s-a nici nu a citit întreg pasajul din opera împăratului bizantin vis-a-vis de acest subiect, însă chiar dacă l-a citit, se pare că tot degeaba, deoarece insinuările aduse studiului domnului Postică sunt lipsite de argumentele necesare și prin urmare, nu au absolut nici un temei. Cu atât mai mult că domnul Postică, la paginile 96-97 oferă explicațiile de rigoare, explicații din care rezultă cu o claritate uimitoare că el nu asociază „locașurile de cult rupestre de pe Nistru cu relatările lui Constantin Porfirogenetul” și dacă și admite anumite identificări, ele sunt legate de secolele XI-XIII, nu anterioare secolului al X-lea, când a trăit și a scris cărturarul bizantin.

Lección privind necesitatea analizei critice, de data aceasta nu a sursei istorice, continuă. „Același lucru (necesitatea analizei critice - I.E.) se referă și la echivalarea noțiunii de creștin cu cea de român”, scrie domnul

Musteață, frază după care urmează un citat din studiul domnului Postică: „Or, acești creștini, locuitori din preajma râului Nistru, nu puteau fi altcineva decât români, care în secolele VIII-IX, reprezentau singura populație de credință creștină în regiunea nord-dunăreană” cu indicarea paginilor 73-74. Imediat după acest citat urmează, luat în paranteze, așa cum se cuvine, cuvântul (sic!), care, conform DEX-ului este un „cuvânt, care se pune de obicei între paranteze într-un text citat, pentru a arăta că e întocmai după original, cu greșeala sau cu ciudățenia sa”. Numai că, în pofida tuturor strădaniilor, domnul Musteață nu a reprodus fidel textul domnului Postică, or, în studiul citat, domnul Postică utilizează sintagma „regiunea nord-danubiană”, domnul Musteață „citează” eronat, sintagma „nord-dunăreană”.

Dar „greșeala sau ... ciudățenia”, domnul Musteață o vede în altceva, situație pe care dânsul o rezolvă într-o singură frază: „Înregistrarea necropolelor și mormintelor din secolele VIII-IX din spațiul pruto-nistrean, în care predomină ritul incinerăției (se face referință la p. 23 din studiul domnului Postică - I.E.), contrazice direct afirmația autorului de la p. 74”. Iată după această frază din *recenzia* domnului Musteață pot plasa, cu toată responsabilitatea, cuvântul (sic!), fiindcă ciudățenia afirmației, este mai mult decât evidentă. Pentru a demonstra acest lucru mă adresez studiului domnului Postică care la pagina 23, cea indicată de domnul Musteață, despre necropole și morminte, scrie următoarele: „Din perioada secolelor VIII-IX datează trei necropole: *Cobusca Veche*” (urmează referința bibliografică - I.E.), *Revno Ia (Gorodîșec)* (urmează referința bibliografică-I.E.), *Čornivka* (urmează referința bibliografică - I.E.), iar alte două necropole sunt datate, cel mai devreme, cu sfârșitul secolului al IX-lea: *Alcedar* (urmează referința bibliografică - I.E.), *Gorišni Širivcy-Čubotarca* (urmează referința bibliografică - I.E.)”. Și atât. Mai mult nici o frază. Desigur vreau să întreb, prin ce metode putem noi determina din aceste afirmații ale domnului Postică că în necropolele și mormintele (acestea nici nu sunt amintite de către domnul Postică în locul indicat de domnul Musteață - I.E.) din secolele VIII-IX predomină ritul incinerăției? Și dacă lucrurile stau așa, atunci cum afirmația domnului Postică de la pagina 23 o contrazice pe cea de la pagina 74, că românii „în secolele VIII-IX, reprezentau singura populație de credință creștină în regiunea nord-danubiană”?

Dar să vedem ce scria domnul Musteață la subiectul dat în lucrarea publicată în 2005. „Pentru secolele VIII-IX, afirma domnul Musteață, nu putem insista asupra unui raport exact între numărul de morminte de înhumăție și cele de incinerăție”¹⁷. Și continuă: „Reaparitia incinerăției în secolele VI-IX se datorează însă, mai degrabă, pătrunderii slavilor în aceste regiuni, decât revitalizării unei vechi cutume a localnicilor, cu atât mai mult cu cât conviețuirea româno-slavă a fost o realitate pentru perioada secolelor VI-XI”. În același context, merită atenție și o altă frază: „Existența mormintelor de incinerăție, precum și a celor de înhumăție, dar cu orientări diferite de cea creștină, poate fi considerată ca un indiciu al neacceptării creștinismului de către o parte a populației”¹⁸. De către care parte? În lumina celor două fraze de mai sus, a treia frază este lipsită de logică: mai degrabă este vorba despre renunțarea de către alogeni la practica păgână de incinerare, adică acceptarea parțială de către aceștia a creștinismului.

Așa dar, concluzia domnului Postică că românii „în secolele VIII-IX, reprezentau singura populație de credință creștină în regiunea nord-danubiană” ar putea fi ușor completată – o parte din migratori acceptă și ei, parțial sau total creștinismul.

Constatând faptul că «prezentarea „populației alogene” (luată în ghilimele de către domnul Musteață-I.E.) beneficiază de un spațiu mai larg decât a celei autohtone», domnul Musteață atenționează că „deși există un șir de aspecte controversate”, el nu se va opri la toate, ci doar va trece în revistă aspectele prezentate de domnul Postică. Și poate bine a făcut. Cu atât mai mult că controversata problemă a tiverțiilor este discutată de domnul Postică pe circa 4 (patru) pagini ale cărții, pe când domnul Musteață crede că a „rezolvat-o” într-o singură frază scrisă în lucrarea din 2005: „Inițial, tiverții și ulicii au locuit pe cursul râului Nîpru, în a doua jumătate a secolului al IX-lea fiind nevoiți să se strămute între Bug și Nîpru, din cauza tendințelor de extindere a Rusiei Kievene”¹⁹. Pentru ca nu cumva la cititor să apară vreun dubiu, în nota de subsol nr.144, domnul Musteață ne spune că „tiverții sunt o populație de origine slavă și nu au nici o legătură cu tirageții”, iar dacă nu credem, să citim pagina 3 dintr-o lucrare a istoricului rus Rybakov, publicată

---

¹⁷ Sergiu Musteață. Populația spațiului Pruto-Nistrean în secolele VIII-IX, p. 92.

¹⁸ Sergiu Musteață. Populația spațiului Pruto-Nistrean în secolele VIII-IX, p. 103.

¹⁹ Sergiu Musteață. Populația spațiului Pruto-Nistrean în secolele VIII-IX, p. 121.

în anul 1950. Iată așa se rezolvă problemele controversate de către domnul Musteață. „Științific” și principalul, cum îi place dânsului, clar.

Dar aici a-și avea o observație la studiul domnului Postică. Referindu-se la citatul de mai sus, de la pagina 121 din studiul domnului Musteață, Gheorghe Postică scrie că „recent, au fost expuse opinii potrivit cărora *tiverții* ar fi migrat în regiunea nistreană din bazinul Niprului”. În realitate nu este nici o opinie expusă de domnul Musteață, pentru a expune careva opinie trebuie să ai cunoștințe profunde. Domnul Musteață pur și simplu a redat o opinie mai veche, fără a face referința necesară în acest caz. Referința urma să se facă, cel puțin, la studiul domnului Spinei, pagina 58, unde domnia sa se referă la subiectul dat și indică limpede că ideea, în virtutea faptului că unele cronică rusești indică la aceasta, este acceptată de către cunoscutul istoric-slavist L. Niederle (1865-1944) în ale sale *Славянские древности*, publicate în perioada 1902-1911.

Un capitol tehnic

Examinând Capitolul III, *Habitatul*, domnul Musteață îl apreciază „mai degrabă unul tehnic”, argumentându-și aprecierea prin aceea că „se bazează pe o mulțime de date statistice”. Subliniind faptul că au fost luate în calcul „toate siturile arheologice (cele cercetate, dar și cele presupuse pe baza perighezelor), concluziile privind repartizarea zonală și structura cronologică rămân a fi ipotetice, iar datele statistice reflectă doar stadiul general al cercetării”.

Citind aceste rânduri din *recenzie*, mi s-a creat impresia că domnul Musteață nu a înțeles mesajul Capitolului III la care se referă cele spuse mai sus. Sunt sigur de faptul că situația expusă de domnul Postică referitor la situația Habitatului în segmentul cronologic indicat este, conform metodei matematice utilizate și a surselor existente la moment, anume acesta. Este absolut evident că acumularea unor noi materiale în rezultatul săpăturilor arheologice, vor modifica acest adevăr de astăzi, în ce direcție, nu știm, poate unele poziții la care a ajuns domnul Postică se vor confirma, altele poate vor fi înlăturate, poate se vor confirma toate, și anume sub acest aspect, adevărul expus de domnul Postică este ipotetic. Ceea ce este cel mai important, este faptul că domnul Postică a realizat un studiu al Habitatului, care, practic, ține cont de toate sursele cunoscute și de toate realizările științei arheologice românești la subiectul propus, ceea ce i-a permis să

formuleze concluziile respective, concluzii ce reies din situația actuală de asigurare ce surse. În acest context, reproșul că concluziile domnului Posică sunt ipotetice nu au absolut nici o valoare – acest lucru se știe din oficiu și domnul Postică nu cred că admite că a rezolvat problema și că concluziile lui sunt finale. Mai mult chiar, pot să afirm cu toată responsabilitatea că, în cazul în care pe parcursul următorilor 50 de ani, arheologii vor cerceta 90 de procente din așezările dispărute, concluziile lor, de asemenea vor fi ipotetice și vor vi mai multe interpretări ale aceluiași surse.

Dar pentru știința istorică nu aceasta este principalul – principalul este tendința cercetătorului de a reflecta obiectiv problema cercetată, utilizarea celor mai performante metode de cercetare științifică, acceptarea și promovarea discuțiilor, acceptarea pluralismului opiniilor, expunerea logică și coerentă a propriilor opinii, cu oferirea posibilității de verificare a logicii și opiniei expuse după sursele utilizate. Iată la acest capitol, domnul Musteață are încă multe de învățat de la domnul Postică. Aceasta ar trebui să înțeleagă domnul Musteață și nu să reproșeze (de fapt, este dreptul lui, dar nu este bine să se facă abuz) că concluziile domnului Postică sunt ipotetice, fiindcă deocamdată sunt săpate puține așezări. De această realitate, și domnul Postică, și ceilalți arheologi, sunt absolut conștienți.

La toate acestea trebuie să adăugăm și faptul că reflectarea realității rezultate în rezultatul investigațiilor arheologice în conștiința savanților, este diferită la diferiți arheologi. O reflectare ideală a realității, care să țină cont absolut de toate părțile componente a realității, practic este imposibil. Evident, nu putem ști cu exactitate farmaceutică realitatea istorică din acele timpuri îndepărtate, dar, în știința istorică nu aceasta este cel mai important. Mai important este faptul că, în cazul de față, metoda utilizată de domnul Postică nu denaturează această realitate, dimpotrivă, o prezintă obiectiv, în lumina surselor existente. Din această cauză, acele concluzii pe care le expun savanți arheologi, și nu numai, sunt unilaterale, adică conțin o doză mai mare sau mai mică de subiectivism. De aici căutarea metodelor celor mai performante în cercetare.

Metoda de lucru a domnului Postică a dat rezultate obiective, rezultate care reies din materialul existent acum. Ea a permis de a așeza datele disponibile la moment, într-un sistem integrat, care reflectă situația habitatului în segmentul cronologic cercetat. Metoda este valabilă și prin aceea că permite includerea datelor descoperite ulterior și integrarea lor în

sistemul dat. Evident, concluziile de acum vor suferi modificări, „petele albe” se vor completa sau vor rămâne așa, noi nu știm, important este că ele corespund rigorilor actuale de cercetare științifică.

Utilizarea metodei matematice i-a permis domnului Postică să evidențieze corelația reală a materialelor arheologice cunoscute astăzi la problema dată, aceasta, la rândul său, i-a permis stabilirea dependenței sau lipsa acesteia, dintre ele. La moment, situația sursologică și de cercetare, atât ca volum, cât și ca interpretare, este de așa natură, încât metoda matematică utilizată de domnul Postică, i-a permis asocierea anumitor fenomene între ele (spre exemplu, continuitatea așezărilor), dar încă nu poate fi dat cu exactitate răspunsul dacă este vorba și de continuitatea aceleiași comunități etnice. De asemenea, este general acceptat faptul că în perioada respectivă românii erau creștini, adică că creștinii erau români, nu poate fi pus la îndoială, dar nu este mai puțin adevărat că în acest timp puteau fi creștini și reprezentanții altor etnii, după cum unii români, din anumite cauze, ar fi renunțat la practicile creștine. Da, dar important este de realizat faptul că nu asta determina „fața”, esența, comunității umane de atunci, ci faptul că românii erau creștini.

Dilema domnului Musteață

La un moment mi s-a creat impresia că domnul Musteață încă nu s-a clarificat pe deplin în problema , ce se află totuși la baza unei investigații arheologice, siturile cercetate prin săpături sau repertoriul monumentelor arheologice. Pe una din paginile *recenziei* sale el scrie destul de limpede: „Practic, doar siturile cercetate prin săpături, mai extinse sau mai reduse, pot constitui baza analizelor arheologice”. În altă parte: „Concluziile trebuie să fie bazate, în special, pe date sigure care reies din investigațiile arheologice”. Pentru ca spre sfârșitul *recenziei* să citim: „Repertoriul așezărilor, necropolelor și complexelor funerare tumulare ale nomazilor din cadrul anexelor, constituie fundamentul lucrării. Întocmirea lor a permis obținerea datelor statistice și cartarea siturilor, pe baza cărora autorul și-a putut lansa ideile și trage concluziile privind populațiile medievale timpurii din spațiul pruto-nistean”. Adică, este vorba, exact de Capitolul III, *Habitatul*. Și nici o observație critică, nici o apreciere, a acestor concluzii ale domnului Postică! Înseamnă că și în baza acestora se pot trage concluzii obiective?

Lecția de conștientizare

Urmează lecția de conștientizare dată de domnul Musteață domnului Postică: „Trebuie să fim conștienți (adică domnul Postică este inconștient de acest lucru - I.E.) că niciodată nu vom dispune de o rețea de așezări cercetate integrat, însă la baza fiecărei analize ... trebuie să fie date arheologice sigure care parvin din săpăturile arheologice”. Și continuă: „Atâta timp cât dispunem de așezări cercetate parțial, este greu (să însemne aceasta că este imposibil, sau, în pofida tuturor greutăților, se poate totuși - I.E.) să facem concluzii privind spațiul ocupat și structura internă a acestora”. Sau poate este o cerință exagerată, nu se ține cont de specificul științei arheologice și în general a științei istorice? Și dacă suntem conștienți că „niciodată nu vom dispune de o rețea de așezări cercetate integrat”, dacă „este greu” să tragem careva concluzii, atunci ce facem, unde mergem?

Nu s-a luat în calcul

Conform domnului Musteață, în cercetarea sa, domnul Postică nu a mai luat în calcul, din același motiv, nu este conștient, următoarele momente:

- «Cercetarea slabă a unor zone, care lasă un șir de „pete albe” pe hărțile arheologice și evidențiază zonele care au fost mai intens cercetate». Cum poate fi acuzat domnul Postică în așa ceva, dacă el singur stabilește, din datele disponibile la moment, cu o exactitate uimitoare, amplasarea așezărilor pe teritoriul regiunii pruto-nistrene (a se vedea același capitol III, *Habitatul* și hărțile respective din *Anexe* - I.E.), și despre care știe, cu aceeași exactitate, câte au fost săpate, numărul locuințelor, înmormântărilor etc. Cum adică nu a fost luat în calcul această situație?
- „Oscilațiile geoclimaterice de-a lungul Evului Mediu timpuriu, care au influențat direct așezarea sau retragerea populațiilor din anumite zone”. Evident, pe domnul Postică l-a interesat o singură regiune – cea dintre Prut și Nistru. Domnia sa, reieșind din datele din toate siturile arheologice, a stabilit, cu aceeași precizie, etapele evoluției așezărilor pentru perioada secolelor V-VII, VIII-IX, X-XI, XII-XIII²⁰. Referindu-se la creșterea numărului de așezări în secolele VIII-IX, domnul Postică menționează că „s-au produs schimbări radicale, care au condus la

---

²⁰ Gheorghe Postică. *Civilizația medievală timpurie din spațiul Pruto-Nistrian*, p. 99-104

ameliorarea condițiilor de viață ale populației băștinașe, crearea unor premise favorabile pentru activități economice temeinice. Cauza acestor schimbări constă din slăbirea presiunilor triburilor migratoare și stabilirea unui echilibru de viață în teritoriile respective”. În continuare, pentru secolele X-XI, domnul Postică menționează o „scădere ușoară” a numărului așezărilor, pentru a sublinia procesul de „micșorare numerică în cadrul habitatului din spațiul pruto-nistrean”, pentru secolele XII-XIII. Micșorarea numărului de așezări în spațiul pruto-nistrean în această perioadă și „chiar dispariția totală a acestora” în sudul interfluviului, este explicată de domnul Postică prin retragerea populației „în vremurile de grea cumpănă”, în „regiuni mai sigure pentru trai”. Acestea sunt factorii, care în opinia domnului Postică au determinat evoluția așezărilor umane din interfluviul Nistru-Prut în perioada secolelor V-XIII. Într-adevăr, nici un cuvânt despre „oscilațiile geoclimaterice”. Dar mă întreb, au fost ele oare de așa natură în spațiul indicat – Nistru și Prut – încât să influențeze direct „așezarea sau retragerea populațiilor din anumite zone” ale regiunii? Dacă domnul Musteață se referă la populațiile migratoare care au venit aici, atunci da, factorul geoclimatic trebuie luat în considerație, dar acesta nu este obiectul de studiu al domnului Postică. El a investigat doar aceea ce și-a propus în lucrare: civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistrean și nu cauzele migrării în această regiune a populațiilor alogene, printre care, desigur a fost și factorul geoclimatic.

- „Succesiunea de locuire și continuitatea etnică sunt două aspecte care nu coincid permanent. De aceea aspectele legate de continuitate-discontinuitate necesită o abordare complexă etc.”. Sunt sigur că domnul Postică este absolut conștient de adevărul din prima frază. Cu toate acestea, domnia sa, examinând materialele arheologice, consideră că în cazul de față, se poate admite și continuitatea etnică. De fapt, despre existența elementului romanic în spațiul pruto-nistrean în secolele VIII-IX scrie și domnul Musteață în studiul publicat în 2005. Evident, apare întrebarea, de unde s-a luat el aici, or, despre o migrație concomitentă a elementului slav și romanic pe aceste teritorii, începând cu secolele V-VI, nu scrie nimeni. Ar fi fost foarte bine ca domnul Musteață să fi desfășurat puțin subiectul despre o „abordare complexă” și mai ales „etc.”, adică ce ar mai fi trebuit de luat în calcul pentru a

răspunde definitiv la această întrebare, de a soluționa întrebarea când „succesiunea de locuire și continuitatea etnică” coincid și când nu coincid. Cred că aceasta ar fi cea mai mare descoperire teoretică din secolul al XXI-lea în domeniul arheologiei.

„Un șir de așezări din secolele X-XI au avut caracter protourban, care nu au depășit caracterul rural (?)”

Referindu-se la opinia domnului Postică pe problema apariției orașului medieval, Sergiu Musteață, rămâne nedumerit de opinia autorului monografiei, care, chipurile ar considera că „un șir de așezări din secolele X-XI au avut caracter protourban, care nu au depășit caracterul rural (?)”. Semnul de întrebare aparține domnului Musteață. Ne adresăm la pagina respectivă indicată de domnul Musteață și constatăm, că, de fapt, ideea domnului Postică începe de pe pagina precedentă. Referindu-se la așezările de tip *Alcedar-Echimăuți* sau *Revno*, domnul Postică subliniază că în acestea „sunt prezente o serie de elemente (mai ales structurale), caracteristice orașului medieval timpuriu, dar în același timp, lipsesc o serie de parametri fundamentali, inclusiv străzi, edificii publice monumentale etc.”. Și urmează concluzia: „Ținând cont de acest fapt, asemenea așezări pot fi calificate drept centre protourbane, aflate la etapa formării elementelor structurale de tip urban, dar care încă nu au depășit caracterul rural”²¹. Și în acest caz, domnul Musteață nu a sesizat nuanța.

***Economia*, un capitol cu o „prezentare generală și sumară”**

Examinarea Capitolului IV, *Economia*, este făcută de domnul Musteață în același stil: domnul Postică „se limitează la prezentarea generală și sumară a agriculturii, meșteșugurilor sau alte ocupații auxiliare” și „pentru un interval de nouă secole valabilitatea concluziilor este și mai redusă”. Ași vrea să sublinieze faptul că examinând *Economia*²² în spațiul pruto-nistrean în segmentul cronologic indicat, domnul Postică nu s-a limitat la o simplă descriere a surselor arheologice, dimpotrivă, el a structurat și a analizat materialul arheologic, s-a implicat în discuțiile existente și a tras concluziile care au reieșit din această analiză. De la bun început este pusă problema gospodăriei sătești a populației autohtone, care era bazată pe agricultură cu

²¹ Gheorghe Postică. *Civilizația medievală timpurie din spațiul Pruto-Nistrean*, p.137-138.

²² Gheorghe Postică. *Civilizația medievală timpurie din spațiul Pruto-Nistrean*, p.146-187.

cele două ramuri de bază: cultivarea cerealelor și creșterea animalelor, fapt argumentat de domnul Postică destul de reușit, de unde și concluzia că agricultura nu a fost adusă în spațiul românesc de către slavi. Deosebit de interesante sunt și paginile dedicate uneltelor agricole, date care demonstrează legătura indisolubilă cu epoca precedentă. Concluzia formulată de autor că „se remarcă o dezvoltare progresivă a îndeletnicirilor agricole”, reiese logic din materialul examinat. În aceeași cheie este examinat și meșteșugăritul, de unde și concluziile adecvate: „în secolele V-VII ocupațiile meșteșugărești purtau un caracter casnic sau comunitar”. Totodată, „procesul separării de gospodăria casnică sau comunitară a unor meșteșuguri specializate începe în secolele VI-VII și se încheie în secolele IX-X”. „În secolele X-XI, continuă domnul Postică, în unele așezări din spațiul pruto-nistrean fierăria atinge un nivel tehnic și organizatoric foarte înalt, fapt ce a condus la diferențierea acestei activități în meșteșuguri specializate, cum era, de exemplu, producerea de armament, acțiune ce solicită cunoștințe mult mai profunde și abilități speciale”. Toate aceste concluzii sunt argumentate cu sursele respective. Exemplele invocate, dar pot fi aduse și altele, indică limpede că concluziile domnului Postică sunt făcute pe segmente cronologice bine determinate, ce corespund, în linii mari, etapelor indicate în capitolul II, *Habitatul*, așa că verdictul domnului Musteață precum că „pentru un interval de nouă secole valabilitatea concluziilor este și mai redusă”, nu are nimic cu realitatea.

O lecție de atenție

„Observațiile” domnului Musteață continuă și la compartimentul *Comerțul și circulația monetară*. Și aici recenzentul nu evită să-i de-a o lecție domnului Postică., de această dată, de atenție. «Termenul de „circulație monetară” pentru mediile barbare trebuie utilizat cu maximă atenție, atâta timp cât nu există argumente suficiente în favoarea utilizării monedei în relațiile de schimb». Dar de unde i s-a creat domnului Musteață impresia că domnul Postică nu a „utilizat cu maximă atenție” sintagma respectivă? Cunoscându-l destul de bine pe domnul Postică, cât de migălos este, nu numai în procesul de cercetare, sunt absolut convins că utilizând acest termen, el a dat dovadă de maximă atenție. Citind același titlu, *Comerțul și circulația monetară*, în studiul publicat de domnul Musteață în 2005, am ajuns la concluzia că sintagma *circulația monetară* a fost utilizată de acesta extrem de

neatent: cele 16 rânduri și o referință, într-adevăr nu demonstrează nimic, în afară de neatenta autorului.

Aspecte „sumare” și „generale”

Aceștia sunt termenii cu care domnul Musteață începe aprecierea a ceea ce a realizat domnul Postică în capitolul V, *Spiritualitatea*. Referindu-se la misionarii creștini Ulfila și Audia, pe care domnul Postică îi invocă pentru a-și argumenta opinia privind răspândirea creștinismului, domnului Musteață i se pare că domnul Postică, utilizând sintagma „pe aceste pământuri”²³, nu a explicat „care zone s-au avut în considerație”. Deschid cartea domnului Postică la pagina respectivă, găsesc pasajul necesar pe care îl citez: „În spațiul pruto-nistrean, în diferite etape ale evului mediu timpuriu, s-au răspândit unele erezii creștine care, fiind prigonite de către Biserica oficială din Bizanț, și-au găsit teren fertil pentru activitate și în aceste ținuturi îndepărtate. Sectele creștine și-au găsit adăpost în spațiul pruto-nistrean încă în perioada antică târzie. Astfel, în secolul IV aici activau părtașii arianismului, care au reușit să întemeieze pe aceste pământuri o episcopie în frunte cu cunoscutul părinte Ulfila. Tot atunci, pe aceste pământuri activa confesiunea audienilor în frunte cu episcopul Audias”. Care ar fi concluzia ce poate fi trasă din acest pasaj? Putem fi de acord sau nu cu domnul Postică, dacă într-adevăr Ulfila și Audias sau părtașii lor, au activat pe teritoriul dintre Nistru și Prut, dar nicidecum nu-l putem acuza pe domnul Postică că nu a dat explicația necesară referitoare la sintagma „pe aceste pământuri”. Pentru experiență am dat unui elev din clasa VI fragmentul respectiv să-l citească și i-am formulat sarcina să explice, unde ar situa el, geografic, locul de activitate a lui Ulfila și Audia, exprimat prin sintagma „pe aceste pământuri”. Elevul s-a isprăvit de minune cu sarcina pusă în fața sa. Așa că, domnul Musteață putea să se expună pe marginea subiectului dacă este sau nu de acord cu opinia domnului Postică, dar să-l acuze că nu a explicat care zone le-a avut în vedere atunci când a utilizat sintagma „pe aceste pământuri”, este un absurd total.

„La fel de general, continuă domnul Musteață șirul observațiilor sale, sunt prezentate obiectele și simbolurile religioase (creștine și păgâne), trecându-se de la o perioadă și categorie la alta, fără a analiza contextul

---

²³ Gheorghe Postică. *Civilizația medievală timpurie din spațiul Pruto-Nistrean*, p.189.

arheologic și istoric în care au apărut aceste piese în spațiul pruto-nistrean”. Aici domnul Musteață vine cu o noutate inedită și, ca să fiu sincer, nici nu mă duce capul cum ar trebui de analizat „contextul arheologic ... în care au apărut aceste piese în spațiul pruto-nistrean”. Cât privește contextul istoric, atât cât el este necesar pentru realizarea temei privind civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistrean în secolele V-XIII, el este destul de bine prezentat în capitolul II, *Cadrul demografic* și Capitolul III, *Habitatul*. Repetarea ar fi fost inutilă și domnul Postică a înțeles perfect de bine acest lucru.

Comentarii ... pline de enigme

Referindu-se la „șirul complexelor de cult”, domnul Musteață subliniază că domnul Postică „evidențiază mănăstirile și schiturile rupestre creștine” și, deoarece autorul cărții invocă din nou activitatea episcopului Audias, autorul *recenziei* își exprimă opinia că nu crede că subiectul dat își „găsește locul” în studiul domnului Postică, „dar odată ce a fost prezentat de către autor ne-a provocat la unele comentarii”. Citesc cu toată atenția aceste comentarii, care sunt cuprinse ... într-o singură frază. Primul: „Activitatea lui Audias, în general, este plină de enigme”. Comentariu care este cunoscut, probabil de la primul biograf al lui Audias, așa că este total lipsit de relevanță. Al doilea: „iar edificarea unor mănăstiri în mediul barbar este greu de imaginat în perioada când mișcarea monahală era abia la începuturile sale în Asia Mică”. Comentariul de fapt, reflectă starea sufletească a domnului Musteață, căruia îi vine greu să-și imagineze o asemenea stare de lucruri, situație care nu are nimic comun cu studiul monografic al domnului Postică.

„Același lucru (adică „plină de enigme” și „greu de imaginat”-I.E.), continuă domnul Musteață, se referă și la probabilitatea apariției și existenței unei biserici și mănăstiri rupestre la Orheiul Vechi anterior secolului al XV-lea”. De ce? Fiindcă «oricât de „toleranți” ar fi fost tătarii, este greu de crezut că au acceptat prezența unui complex monahal creștin în fața orașului Şehr al Djedid din secolul al XIV-lea». După cum observăm, termenul toleranți este luat, de către domnul Musteață, în ghilimele, ceea ce semnifică negarea acestei toleranțe de către domnia sa, iar acest fapt, la rândul său, vorbește despre faptul că domnul Musteață are închipuirii foarte vagi despre toleranța islamică. Cel puțin aceasta reiese din ghilimelele sale.

Mai mult chiar, prin ghilimelele sale, domnul Musteață adâncește prăpastia între „noi” și „alții”, în ce este învinuit domnul Postică, fapt despre care am relatat ceva mai sus.

Lecția despre necesitatea analizei profunde

Domnul Postică iarăși este atenționat că „subiectul dat necesită o analiză profundă, ținându-se cont de complexitatea răspândirii și dezvoltării mișcării monahale în Europa de Sud-Est”.

Referindu-se la necropolele și practicile funerare prezentate de domnul Postică, domnul Musteață scrie: „Încercarea autorului (a domnului Postică - I.E.) de a arăta predominarea ritului funerar creștin în spațiul pruto-nistean în Evul Mediu timpuriu ... intră în contradicție cu propria lui afirmație făcută pe pagina următoare ...”. Domnul Musteață prezintă două citate din lucrarea domnului Postică, care, crede el, îi argumentează opinia sa.

Primul citat: „În perioada medievală timpurie, în spațiul pruto-nistean, ritul funerar creștin era practicat de către populația autohtonă de origine romanică, iar începând cu secolul al X-lea și de către grupurile de slavi periferice de nord și nord-est ale ținutului”(referință la Postică, 2007, p. 200).

Al doilea citat invocat de domnul Musteață este următorul: „La etapa actuală a cercetărilor nu sunt cunoscute morminte creștine datate cu secolele VIII-IX””(referință la Postică, 2007, p. 201).

Aceste două afirmații ale domnului Postică, conform domnului Musteață, s-ar afla în contradicție. Să încercăm examinarea ceor de mai sus.

În primul rând, în monografia recenzată nu este observabil faptul că domnul Postică relatează despre predominarea ritului funerar creștin, afirmația domniei sale este destul de limpede și constată doar faptul că „ritul funerar creștin era practicat de către populația autohtonă de origine romanică”. Și nimic mai mult. Care este temeiul de a-l acuza pe domnul Postică că el a încercat să arate „predominarea ritului funerar creștin în spațiul pruto-nistean în Evul Mediu timpuriu”? Nici un temei.

În al doilea rând. Cel de al doilea citat este rupt din context de către domnul Musteață. Pe aceeași pagină, 201, pe următoarele 19 rânduri, domnul Postică, cu invocarea opiniei specialiștilor, pe care le consideră demne de încredere, argumentează destul de clar poziția sa, referitoare la

secolele VIII-IX, poziție redată în fraza: „Aceste observații ne demonstrează că posibilitatea practicării în perioada secolelor V-IX a unor rituri păgâne, inclusiv a incinerății, de către o parte din populația creștină a spațiului pruto-nistrean, nu este exclusă”²⁴, fiindcă în regiunile de la nord de Balcani s-a răspândit și a dominat creștinismul popular.

În al treilea rând. Adresându-ne studiului domnului Musteață publicat în 2005 citim următoarele: „Pentru secolele VIII-IX, nu putem insista asupra unui raport exact între numărul de morminte de inhumație și cele de incinerăție. Cert însă este faptul coexistenței în acest interval de timp a două rituri funerare în spațiul pruto-nistrean (Diagrama 5), ceea ce ar însemna că o bună parte a populației continuă să practice ritualurile păgâne, care însă treptat au dispărut prin generalizarea ritului creștin al inhumației sau că în cadrul acestor așezări au pătruns diverse elemente necreștinate”²⁵. Domnul Musteață face referință la un studiu din 1992 semnat de Dan Teodor, dar invocă, pentru a-și argumenta opinia și necropolele de la Brănești și Hansca, care atestă această trecere treptată începând cu secolul IX. Așa dar, dacă „o bună parte a populației continuă să practice ritualurile păgâne”, cealaltă parte practica ritualurile creștine. Sintagma „o bună parte”, sub aspect cantitativ, este destul de incertă, dar, după mine, nicidecum nu înseamnă majoritatea și, dacă este așa, „atunci predominarea ritului funerar creștin în spațiul pruto-nistrean” este recunoscut chiar și de domnul Musteață.

Referindu-se la practicile funerare păgâne prezentate în studiul monografic, domnul Musteață subliniază în *Recenzia* că și aici, domnul Postică s-a „limitat la o constatare statistică a datelor arheologice privind ritul funerar, fără a analiza ritualurile și practicile funerare, așa cum anunțase în titlul compartimentului”.

Aici ar fi de reținut faptul că domnul Postică și-a intitulat compartimentul respectiv, *5.3. Necropole și practici funerare*, fără să specifice, le va analiza sau le va constata statistic. În primul paragraf sunt prezentate *Necropole-le*, în al doilea se trece la *Practici funerare creștine*, care nu a beneficiat de aprecierea domnului Musteață, că nu au fost analizate „ritualurile și practicile funerare”, ceea ce ar semnifica faptul că, pentru practicile funerare creștine, acest lucru s-a făcut. Am examinat cu atenție structura

---

²⁴ Gheorghe Postică. *Civilizația medievală timpurie din spațiul Pruto-Nistrean*, p. 201.

²⁵ Sergiu Musteață. *Populația spațiului Pruto-Nistrean în secolele VIII-IX*, p. 92-93.

compartimentelor *Practici funerare creștine* și *Practici funerare păgâne* din studiul domnului Postică, dar și *Rituri funerare* și *Ritualuri funerare* din cartea domnului Musteață și am ajuns la concluzia că da, domnul Postică putea să mai scrie multe pagini la aceste compartimente. Dar lucrarea realizată de domnul Postică este o sinteză, performant realizată, fără a intra în detalii, detalii pe care cititorul le găsește cu ușurință în studiile citate.

Lecția privind minuțiozitatea abordării

Referindu-se la compartimentul *Portul și obiectele de lux*, domnul Musteață îi predă o nouă lecție domnului Postică: „Analiza acestor aspecte necesită o abordare minuțioasă (acolo unde permt sursele) pentru fiecare secol separat pentru a evidenția trăsăturile specifice perioadei și regiunii discutate, din considerentul că societatea se află în continuă schimbare (citesc aceste rânduri și mă întreb, oare chiar domnul Postică nu cunoaște aceste lucruri? - I.E.), iar generalizarea acestor subiecte pentru o perioadă de nouă secole nu asigură redarea exactă a particularităților caracteristice populațiilor, care au locuit în regiunile pruto-nistrene”.

Contrar așteptărilor domnului Musteață, care vrea „redarea exactă a particularităților caracteristice populațiilor” în baza vestimentației și obiectelor de lux, domnul Postică este absolut conștient de faptul că „domeniile nominalizate pot fi reconstituite parțial în baza materialelor arheologice”²⁶. Stranie apare și cerința domnului Musteață de a aborda aceste aspecte „pentru fiecare secol separat”, stranie care reiese din examinarea studiului domnului Postică. Domnia sa examinează fiecare detaliu (materialul din care se confecționau hainele, încălțăminte, centura, nasturii etc.) indicând cu precizie cronologia acestora. Așa că acuzarea în „generalizarea acestor subiecte pentru o perioadă de nouă secole”, nu are absolut nici un temei. Urmează doar ca domnul Musteață să citească foarte atent lucrarea.

Cât privește particularitățile „caracteristice populațiilor, care au locuit în regiunile pruto-nistrene”, atunci când sursele arheologice permit evidențierea lor, domnul Postică, în măsura competențelor sale, le-a evidențiat. Spre exemplu, el formulează concluzia că „analiza materialelor arheologice arată că aplicele de haine și centuri nu erau caracteristice pentru

---

²⁶ Gheorghe Postică. *Civilizația medievală timpurie din spațiul Pruto-Nistren*, p. 205.

toate așezările din perioada medievală timpurie”, ele lipsind totalmente la necropola din Brănești, dar destul de frecvent sunt întâlnite în mormintele nomazilor de la Taraclia²⁷. Importantă este și concluzia referitoare la faptul că în „perioada medievală timpurie, vestimentația în general era confecționată în condiții casnice”, totuși, subliniază domnul Postică, „în special în secolele X-XII, putem constata existau (existența - I.E.) meșterilor specializați în producția anumitor tipuri de vestimentație”²⁸. Foarte posibil că odată cu perfecționarea metodelor de cercetare, în temeiul datelor arheologice, vor fi evidențiate și alte particularități. Abordarea problemei, „pentru fiecare secol separat”, cum o cere domnul Musteață, în condițiile când majoritatea absolută a vestigiilor arheologice sunt datate cu cel puțin două secole, este o cerință absurdă și nu demonstrează altceva decât nivelul de competența profesională a *recenzentului*.

„Același lucru se referă și la apariția scrisului, practicarea medicinei, muzicii și distracției”, scrie domnul Musteață, adică toate pretențiile de mai sus, ce țin de compartimentul *Portul și obiectele de lux*, se referă și la compartimentul *Scrisul, medicina, muzica, distracția*. Evident, un asemenea mod de abordare a problemei într-o scriitură ce se pretinde a fi *recenzie*, este inadmisibil.

Capitolul VI al studiului domnului Postică, *Organizarea social-politică și militară a autohtonilor*, este apreciat de domnul Musteață „cel mai modest compartiment al lucrării”, modestie datorată lipsei surselor scrise și prin scuza că „este greu de reconstituit organizarea socială și militară a comunităților medievale timpurii doar pe baza datelor arheologice”. De aici concluzia domnului Musteață: „Împărțirea societății în obști sătești și uniuni de obști (de vale de depresiune, de codru) și utilizarea grupării regionale (sunt enumerate 14 asemenea grupări - I.E.)” a siturilor rămân a fi la nivel ipotetic”. Evident ipotetic, domnul Postică nici nu pretinde că a spus adevărul în ultimă instanță. Dar domnul Postică a adus și argumentarea care poate fi adusă la moment, pentru evidențierea celor 14 grupuri de așezări din regiunea Nistru-Prut. Cred că cititorului i-ar fi interesant să afle că și domnul Musteață, în studiul publicat în 2005, în nota de subsol 4 de la pagina 131, indica 14 regiuni, după același criteriu, concentrarea așezărilor. Diferența constă în aceea că domnul Musteață nu argumenta prin nimic

---

²⁷Gheorghe Postică. *Civilizația medievală timpurie din spațiul Pruto-Nistrean*, p. 208.

²⁸Gheorghe Postică. *Civilizația medievală timpurie din spațiul Pruto-Nistrean*, p. 209.

opinia sa, dar, cu atât mai mult, „concentrarea demografică în anumite zone ale spațiului pruto-nistrean ne sugerează (adică îi sugerează domnului Musteață-I.E.) apariția formelor medievale incipiente de organizare teritorial-politică”²⁹, care erau obștea rurală (obștea sătească)³⁰, iar „așezările cetățui au devenit treptat centre militaro-politice și reședințe ale conducătorilor locali”. Prezentând evoluția societății, domnul Musteață urmează cu fidelitate opiniile enunțate de Ștefan Olteanu și Dan Teodor.

Repet încă odată. Domnul Postică argumentează poziția sa pe paginile 224-228, argumentare care reiese din datele de care dispun specialiștii la moment și prin metodele și metodologia existentă. Evident, că examinarea acestor aspecte în baza unor metode și metodologii mai performante, care, tot posibilul, vor apare în viitor, vor corecta, vor infirma sau confirma concluziile domnului Postică la subiectul dat. Dar ceea ce a realizat la moment, este realizat în baza unei metode științifice, obiectiv.

Domnul Musteață este frapat și de concluzia domnului Postică la finele acestui paragraf, pe care o apreciază „declarativă și neargumentată”. Concluzia domnului Postică este că „în perioada secolelor V-XIII spațiul pruto-nistrean a reprezentat un teritoriu cu o populație sedentară temeinică, organizată în structuri sociale bine încheiate și durabile, care au înfruntat toate greutățile cauzate de dominația triburilor migratoare, perpetuând romanitatea într-un loc periferic al neamului românesc”³¹.

Așa dar, în *Recenzia* sa, domnul Musteață consideră „declarative și neargumentate” patru poziții. Prima. Este vorba despre existența unei populații sedentare temeinice, opinie argumentată de domnul Postică pe parcursul întregii lucrări. Aceiași opinie, despre existența unei populații sedentare romanice în spațiul dintre Nistru și Prut o aflăm în studiul domnului Musteață publicat în 2005, mai ales în compartimentul VI. *Elemente neromane în spațiul pruto-nistrean în secolele VIII-IX*.

A doua. Este vorba de organizarea acestei populații în structuri sociale bine încheiate și durabile. Dacă domnului Musteață, concentrarea demografică în anumite zone ale regiunii dintre Nistru și Prut îi sugera „apariția formelor medievale incipiente de organizare teritorial-politică”, domnul Postică a demonstrat acest lucru, demonstrare care poate fi pusă la

---

²⁹ Sergiu Musteață. Populația spațiului Pruto-Nistrean în secolele VIII-IX, p. 131.

³⁰ Sergiu Musteață. Populația spațiului Pruto-Nistrean în secolele VIII-IX, p. 132, 134

³¹ Gheorghe Postică. Civilizația medievală timpurie din spațiul Pruto-Nistrean, p.228.

îndoială, dar îndoiala trebuie argumentată. Ori, domnul Musteață, nu are nici o obiecție asupra metodei de lucru a domnului Postică, asupra cifrelor pe care le aduce, chiar în două alineate, mai sus de cel citat de la pagina 228, care arată indicele continuității atât în spațiul pruto-nistrean, cât și pe 10 grupuri de așezări. Atât doar că «utilizarea metodei „statistico-matematice” nu este un argument suficient în susținerea continuității populației autohtone». Da, dar atât metoda utilizată de domnul Postică, ca de altfel, orice metodă, nici nu pot fi utilizate drept argumente pentru demonstrarea continuității sau discontinuității. Metoda ajută doar la prelucrarea datelor și domnul Postică nu poartă nici o vină că metoda statistico-matematică pe care a utilizat-o nu a demonstrat discontinuitatea. Dar în privința datelor statistice, domnul Musteață nu are nici o pretenție: „Întocmirea lor (a repertoriului așezărilor, necropolelor și complexelor funerare tumulare ale nomazilor - I.E.) a permis obținerea datelor statistice și cartarea siturilor, pe baza cărora autorul și-a putut lansa ideile și trage concluziile privind populațiile medievale timpurii din spațiul pruto-nistrean”.

A treia. Este vorba de înfruntarea greutăților cauzate de dominația migratorilor. Domnul Musteață, în lucrarea din 2005, de asemenea era conștient de faptul că „societatea locală a fost deranjată”, începând cu secolul VI de slavi, apoi de protobulgari și alții. Evident, societatea locală, a înfruntat acest „deranj”, nu a dispărut nicăieri.

A patra poziție. Este vorba de perpetuarea romanității în spațiul dintre Nistru și Prut. În 2005 domnul Musteață scria limpede despre „conviețuirea slavo-romanică”, care „a fost o realitate caracteristică a secolelor VI-X”, dar slavii „au dispărut treptat în mediul cultural autohton”³².

Așa dar, în *Recenzia* dată, domnul Musteață se dezice total de propriile idei pe care le împărtășea în studiul publicat în 2005 și pe care domnul prof. univ. dr. Ioan Caproșu, în *Cuvântul introductiv*, îl recomanda cu toată căldura: „lucrarea d-lui Sergiu Musteață reprezintă un model pentru tinerii cercetători și nu avem nici o îndoială că ea va fi urmată în această privință de aceștia”. Sunt sigur, distinsul profesor ieșean nu s-a gândit nici o clipă că ideile expuse în lucrare nu vor fi urmate chiar de ... domnul Musteață.

---

³² Sergiu Musteață. Populația spațiului Pruto-Nistrean în secolele VIII-IX, p. 109-111.

O confuzie regretabilă

Evident că, din punctul de vedere al domnului Musteață, nici compartimentul *Organizarea militară* nu este realizat suficient. Ce ar fi trebuit de făcut, conform recențentului? De explicat „cauzele apariției, dezvoltării, rolului, semnificației cetăților în peisajul general al societății și dispariției lor”?

Cred că în primul rând domnul Musteață încurcă lucrurile și, prin urmare, cerințele domniei sale sunt absurde. Compartimentul se numește *Organizarea militară*, nu procesul de constituire a sistemelor defensive cât și apariția, evoluția și dispariția siturilor fortificate. În acest compartiment, sistemul defensiv din spațiul pruto-nistrean urma să fie prezentat doar ca o parte componentă a organizării militare a locuitorilor. Cu această sarcină domnul Postică s-a isprăvit foarte bine. El indică destul de clar că în perioada secolelor V-VII lipsa fortificațiilor militare și „puținele arme descoperite demonstrează că populația autohtonă, la timpul respectiv, nu se angaja în organizarea unor structuri militare cât de cât vizibile”. Apariția fortificațiilor din pământ și lemn în secolele VIII-IX în zona de nord a regiunii, „atestă începutul unor schimbări structurale în cadrul societății locale, schimbări care favorizau organizarea militară a acestor comunități”. Acesta este subiectul investigat și nu cetățile propriu-zise. „Apogeul organizării militare a populației, continuă domnul Postică, a fost atins în secolele X-XI (55 cetăți), pentru ca, în secolele XII-XIII, situația să intre în declin (21 cetăți)”. Foarte bine a observat domnul Postică și repartizarea teritorială a cetăților. Concluzia domnului Postică că „populația locală, începând cu secolele VIII-IX, reușește să formeze în anumite regiuni ale spațiului pruto-nistrean structuri militare destul de puternice, care s-au menținut câteva secole”, reiese din materialul arheologic de care a dispus și pe care l-a integrat exact în temă. Mai departe, domnul Postică se referă și la alte părți componente ale organizării militare (*armamentul și echipamentul militar*), date despre care oferă sursele arheologice. Iată de ce cred că cerințele domnului Musteață sunt absurde: el nu s-a clarificat în problema, ce trebuie să conțină compartimentul *Organizarea militară*.

Urma să fie un capitol „fundamental”?

Nu știu din ce considerente, dar, în ce privește ultimul capitol *Relațiile cu migratorii și statele vecine*, domnul Musteață „se aștepta”, ca acesta să fie „nu numai unul de final, dar și unul fundamental”. Regretabil, dar domnul Musteață din nou a confundat lucrurile și a uitat titlul studiului domnului Postică, *Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistrean*, care include segmentul cronologic din secolul al V-lea până în secolul al XIII-lea. Esența problemei este expusă prin termenul civilizație, care, într-o explicație mai largă semnifică „nivel de dezvoltare la care se găsește viața socială, materială și spirituală a unei formații sociale sau a unui grup social; stare a vieții sociale, economice și culturale a unui popor, a unei epoci etc. ♦ Grad dezvoltat de cultură materială a unui popor, a unei societăți etc.”.

Cu alte cuvinte, dacă capitolul respectiv ar fi fost omis de către domnul Postică, această lipsă nu știrbea prin nimic valoarea studiului publicat. Dacă domnul Postică a considerat să includă și acest subiect, nu văd în aceasta nici o eroare, dar de la capitolul respectiv nicidecum nu putem să ne așteptăm să fie unul „fundamental”.

Oricum, în aprecierea domnului Musteață, capitolul VII, *Relațiile cu migratorii și statele vecine*, „s-a dovedit a fi la fel de modest realizat, ca și cel anterior”. Dar cel anterior, capitolul VI, după cum am subliniat deja, este apreciat de domnul Musteață ca fiind „cel mai modest compartiment al lucrării”. Adică, în aprecierea domnului Musteață, la titlul „onorific” de „cel mai modest”, pretind două capitole, al VI-lea și al VII-lea..

Constatând că domnul Postică „arată cine sunt vecinii spațiului pruto-nistrean” și că afirmă că „aceste regiuni, pe parcursul Evului Mediu timpuriu, s-au aflat sub presiunea permanentă a migratorilor”, domnul Musteață este nedumerit de faptul că «autorul nu se referă la vreo populație anume sau la structuri social-politice locale care au construit aceste „relații cu migratorii și statele vecine”». A-și înțelege perfect nedumerirea domnului Musteață, dacă capitolul *Relațiile cu migratorii și statele vecine*, exact în această formă, ar fi fost publicat într-o broșură aparte, dar să exprimi asemenea nedumeriri după 229 de pagini ai studiului, mi se poate extrem de exagerat. Cu atât mai mult că denumirea corectă a capitolului VI este *Organizarea social-politică și militară a autohtonilor* și nu pur și simplu, *Organizarea social-politică și militară*, așa cum la redat, probabil din neatenție, domnul Musteață.

Și mai straniu apare faptul că domnul Musteață abia la pagina 231, cum indică domnia sa, constată faptul că «spațiul pruto-nistrean, în secolele V-XIII, a fost „locuit de o populație sedentară destul de numeroasă”, care „s-a aflat sub presiunea stăpânirii militaro-politice a triburilor migratoare” pe parcursul a circa 900 de ani». La această observație a domnului Musteață pot doar să afirm că despre aceste lucruri el a citit și la pagina 228, ambele citate sunt prezentate de către domnia sa pe aceeași pagină a *recenziei*. În rest îi recomand domnului Musteață să i-a la citit de la bun început studiul domnului Postică. Sunt sigur că va mai afla, până la pagina 231, multe lucruri utile la acest subiect.

Enumerând, după domnul Postică, triburile migratoare (goți, huni, kutriguri, utriguri, alani, avari, bulgari, unguri, pecenegi și mongoli) care s-au perindat pe teritoriul pruto-nistrean, domnul Musteață, crede, nu știm din ce considerent, că numai „subiectul legat de slavi”, este „cu potențial de dezbatere” și nu ne spune, dar de ce subiectul legat de celelalte popoare migratoare nu este „cu potențial de dezbatere”. Unilateralitatea aprecierii de către domnul Musteață este mai mult decât evidentă. Ar fi bine să știe domnul Musteață, că și subiectele legate de celelalte popoare migratoare sunt, în aceeași măsură „cu potențial de dezbatere”, ca și subiectul legat de slavii vechi.

«Odată ce autorul (domnul Postică - I.E.) acceptă „stăpânirea efectivă a slavilor” de peste un secol și jumătate, credem, scrie domnul Musteață că era necesar de analizat impactul acesteia asupra populației autohtone». Ar fi bine ca și în acest caz, domnul Musteață să revină la paginile anterioare ale studiului domnului Postică, unde, aspectul solicitat, din unghiul de vedere al lucrării date, este examinat.

„Atâta timp cât în spațiul est-carpatic nu a existat vreo organizare politică, este greu de demonstrat relațiile acestor regiuni cu Imperiul Bizantin”, continuă domnul Musteață.

În primul rând, însăși fraza este anapoda, ori, doar populația organizată din punct de vedere politic poate avea o anumită relație cu Imperiul Bizantin, pe când „spațiul est-carpatic”, „regiunea”, niciodată, și aceasta nu cred că este greu de demonstrat.

În al doilea rând, nu este demonstrat faptul că în „spațiul est-carpatic nu a existat vreo organizare politică”. Domnul Postică indică destul de limpede la vecinătatea spațiului pruto-nistrean cu Imperiul Bizantin în

secolele V-VII și în anii 971-1185. Și dacă specialiștii în problemă, practic unanim au exprimat rezerve față de existența unor structuri politice la est de Carpați în secolele V-VII, nu aceeași concluzie s-a făcut și pentru secolele X-XII. După cum s-a arătat și mai sus, domnul Postică invocă argumente, atâtea câte sunt posibile la moment, care demonstrează existența unor țări și în spațiul dintre Nistru și Prut. Aceste argumente nu trebuie pur și simplu neglijate, autorii care au alte opinii, urmează să le combată în mod științific, nu să facă declarații sterile.

În al treilea rând. Într-adevăr, paragraful respectiv este intitulat *Relațiile cu Imperiul Bizantin*, dar, dacă examinăm atent cele relatate de domnul Postică, observăm că de fapt este vorba de politica Imperiului Bizantin față de teritoriul dintre Nistru și Prut. Evident, cerința domnului Musteață de a arăta „locul și rostul populației autohtone în relațiile cu Bizanțul”, în condițiile când sursele istorice scrise lipsesc cu desăvârșire, este o cerință absurdă. Cât privește relațiile cu Imperiul Bizantin prin prisma surselor arheologice, ele au fost făcute de către domnul Postică la locul cuvenit³³. Concluzia la acest paragraf este făcută anume la politica Imperiului Bizantin: „politica Bizanțului din zona pruto-nistreană ... purta un caracter de apărare strategică ... etc. ”. Adică, denumirea paragrafului respectiv urma să fie modificată.

În al patrulea rând. Domnul Musteață scrie că în prezentarea „acestui subiect”, domnul Postică s-a rezumat „la constatarea câtorva evenimente în care au fost implicate populații migratoare (kutriguri, sclavini, anți, bulgari, pecenegi, ruși)”. Este regretabil că domnul Musteață nu a citit atent studiul domnului Postică, care, în prezentarea „acestui subiect” nu-i pomeneste pe ruși în calitate de populații migratoare. Este o pură invenție a domnului Musteață. Termenul ruși îl găsim în prezentarea „acestui subiect”, dar el se referă la cercetătorii ruși³⁴.

Bulgarii și Țaratul Bulgar

Citind încă două pagini din studiul domnului Postică, domnul Musteață mai are două observații. Prima ține de faptul că domnul Postică, deși a arătat că bulgarii s-au stabilit la sud de Dunăre, a păcăuit prin faptul că „nu este clar definită relația lor cu regiunile de la est de Carpați”,

---

³³ Gheorghe Postică. *Civilizația medievală timpurie din spațiul Pruto-Nistrean*, p.181-182.

³⁴ Gheorghe Postică. *Civilizația medievală timpurie din spațiul Pruto-Nistrean*, p. 230.

subliniind că compartimentul respectiv «se reduce la scurtă trecere în revistă a părerilor privind „stăpânirea bulgarilor la nord de Dunăre”». Evident, dacă până în prezent, după cum reiese din examinarea literaturii de specialitate de către domnul Postică, nu este clar, au dominat bulgarii la nord de Dunăre sau nu și, în rezultat, el formulează concluzia că „ideea stăpânirii Primului Țarat Bulgar asupra sudului spațiului pruto-nistrean (anume acesta este teritoriul aflat în discuție la domnul Postică - I.E.) își pierde orice suport documentar și decade de la sine”, cum putem noi pretinde la o definiție clară a relațiilor bulgarilor cu locuitorii din nordul Dunării, fiindcă cu „regiunile”, ei nu puteau avea nici o relație. Domnul Musteață, în cartea publicată în 2005, referindu-se la subiectul dat, scria că în regiunile de la sud și est de Carpați, Țaratul Bulgar „și-a atestat prezența mai mult ocazional, îndeosebi cu prilejul expansiunilor războinice”³⁵, concluzie care, nu este argumentată prin nimic.

A doua observație a domnului Musteață ține de sintagma Țarat Bulgar și titulatura de „împărat-țar”. În opinia sa, nici una nici alta nu trebuie utilizate, prima, pentru că „nu corespunde realităților istorice medievale timpurii, cel puțin în cazul primului stat bulgar”, a doua, pentru că, deși hani bulgari au pretins la titulatura împărat-țar, autoritățile bizantine nu i-au recunoscut parteneri egali. Așa că termenul cel mai potrivit „este cel de hanat”.

Aici a-și avea câteva întrebări. Prima. Care sunt acele faimoase „realități medievale timpurii”, la care face referință domnul Musteață? De ce domnul Musteață, referindu-se la secolul, IX, în studiul din 2005 utiliza sintagma Țarat Bulgar, dacă cel mai potrivit este cel de hanat?

În orice caz, problema este discutabilă. Domnul Musteață are tot dreptul să aibă opinia sa, dar trebuie să țină cont de faptul că, conform specialiștilor, încă împăratul Iustinian (669-711), în virtutea faptului că a primit ajutor de la hanul Tervel (700-721), a început să se adreseze la el ca la un *caesar*, iar pe pecetea acestuia, el se întitulează cu același termen, *caesar*. Că ulterior bizantinii nu au recunoscut acest titlu, au revenit la el pe timpul altui han, aceasta este cu totul altă problemă.

---

³⁵ Sergiu Musteață. Populația spațiului Pruto-Nistrean în secolele VIII-IX, p. 118.

Postică nu «acceptă prezența politică rusească în regiunile de la est de Carpați»

Cât privește compartimentele *Relațiile cu Cnezatul Kievean* și *Relațiile cu Cnezatul Haliciului*, domnul Musteață, în primul caz, nu este satisfăcut de faptul că domnul Postică „exclue posibilitatea extinderii politice a cnezilor kieveeni asupra spațiului pruto-nistrean”, în cel de al doilea, deși „recunoaște extinderea puterii haliciene asupra unor regiuni marginale ale spațiului pruto-nistrean, nu acceptă prezența politică rusească în regiunile de la est de Carpați?”. Nu este cazul să discut aici problema dată, totuși termenii recunoaște, nu acceptă, utilizați aici de domnul Musteață, țin de domeniul trecutului și nu au nimic comun cu prestația științifică a domnului Postică, care, în sprijinul opiniilor sale, invocă argumentul sursei istorice și concluziile savanților. A-și vrea doar să-i recomand domnului Musteață două cărți scrise și publicate de către istoricii ucraineni încă în perioada sovietică. 1. В. М. Рычка, *Формирование территории Киевской Руси, М., 1988* ; 2. Н.Ф. Котляр, *Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX-XIII вв. Киев, 1985*. Sper că lectura lor va contribui la precizarea opiniilor domnului Musteață.

Pentru clarificarea opiniei domnului Musteață mă adresez și studiului din 2005. Faptul că domnul Musteață scrie că „între anii 885 și 907 tiverții sunt atestați în oastea cneazului Oleg împotriva Bizanțului, ceea ce înseamnă că ei au intrat în sfera de influență a noului stat ca și croații albi de pe cursul superior al Nistrului?” [Referința se face la studiul domnului Victor Spinei publicat în 1985, p. 58. (*V. Spinei, Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X-XIII. Români și turanici, Iași, 1985*)³⁶, este dreptul lui, ca cetățean, dar nu ca savant. În primul rând, el trebuia să ne spună, zic și eu cum vrea domnul Musteață, clar, ce semnifică, în opinia sa, sintagma sfera de influență, ori, participarea tiverților alături de oastea lui Oleg în luptele împotriva Bizanțului poate semnifica și relații de alianță dintre cele două părți, lucru arătat foarte bine de domnul Postică³⁷. În al doilea rând, deschid studiul indicat al domnului Victor Spinei publicat în 1985, la pagina 58 și, la subiectul respectiv, citesc doar o singură frază: „La sfârșitul secolului al IX-lea și în cursul secolului al X-lea izvoare narrative și arheologice atestă prezența tiverților și a croaților în bazinul mijlociu și, respectiv, superior al Nistrului, ceea ce presupunea

³⁶ Sergiu Musteață. Populația spațiului Pruto-Nistrean în secolele VIII-IX, p. 121.

³⁷ Gheorghe Postică. Civilizația medievală timpurie din spațiul Pruto-Nistrean, p. 236.

contacte directe între aceste populații și români?. Așadar, din ideea enunțată de domnul Musteață cu referință la studiul domnului Spinei, ultimului îi aparține doar precizarea prezenței croaților în bazinul superior al Nistrului. Și dacă domnul Spinei scrie despre „*contacte directe între aceste populații (ulici și tiverti - I.E.) și români*”, domnul Musteață îi atribuie ideea că „*ei ei (tiverti - I.E.) au intrat în sfera de influență a noului stat*”, adică a Cnezatului de Kiev. Oricum, procedeul utilizat de domnul Musteață nu are nimic comun cu cercetarea științifică.

Ce se apreciază concluziile domnului Postică ?

Examinând *Încheierea* studiului domnului Postică, domnul Musteață menționează concluzia că în „spațiul pruto-nistrean s-a dezvoltat o civilizație complexă care, în linii mari, corespundea nivelului de dezvoltare caracteristic regiunilor central și est-europene”, după care urmează imediat observația: «Fără a arăta modul și amploarea impactului migrației populației slave în regiunile pruto-nistrene, autorul recunoaște că slavii vechi, „fiind purtătorii unui sistem de valori social-economice și culturale deosebite, au imprimat o coloratură specifică civilizației, inclusiv prin infiltrări nemijlocite în cadrul habitatului sedentar, contribuind într-un fel sau altul, la progresul general din ținut”». Fraza dată amintește tratarea de către istoricii sovietici a istoricilor occidentali, „burgheji”, care, cu toate că nu doreau, dar uneori recunoșteau „succesele” enorme în procesul de construcție a comunismului. Domnul Postică nu recunoaște, el ajunge la această concluzie în rezultatul examinării minuțioase a surselor istorice, pe care le cunoaște destușl de bine.

Evident, în opinia recenzentului, domnul Postică trebuia să mai facă ceva și anume „să acorde o atenție mult mai mare particularităților habitatului sedentar și relației acestuia cu noțiunile de populații autohtonă și alogene”. (????????????????-I.E.)

Apreciind în general lucrarea, domnul Musteață apelează din nou la ... aprecierea domnului Victor Spinei, „o sinteză de indubitabilă relevanță” și, zice el, de data aceasta de la sine, „trecând peste șirul de observații expuse mai sus, precum și peste valabilitatea noțiunii de civilizație, pentru spațiul geografic și cronologic analizat de autor”, consideră cercetarea domnului Postică „extrem de utilă”. Citind încă odată *recenzia* domnului Musteață, constat faptul că pentru domnia sa, lucrarea domnului Postică nu este utilă prin nimic. În orice caz, *recenzentul*, nu indică nici un moment, nici

o concluzie, pe care el ar considera că este demnă de luat în seamă. Și atunci, cine are nevoie de asemenea aprecieri?

Ultima lecție – de manieră

„Problemele controversate trebuie abordate într-o manieră echilibrată și distanțată de conceptele panslaviste și de cele ale autohtonismului romanic”. Cui este dată această lecție? Ținând cont de faptul că domnul Musteață este permanent urmărit de ideea că domnul Postică nu a acordat atenția necesară slavilor, idee care, în contextul problemei examinate de domnul Postică, după cum s-a arătat, și-a găsit o reflectare deplină, așa cum trebuie să fie într-o sinteză, iar toate argumentele invocate de domnul Postică în favoarea continuității i se par domnului Musteață „argumentate insuficient”, a-și pute concluziona că lecția este dată unor viitori specialiști care vor aborda problema dată.

Nu știu ce își închipuie domnul Musteață sub noțiunea „civilizație”, atunci când declară că „trece”, de parcă ar face un favor domnului Postică, peste ea, dar această „trecere” rămâne totuși, sub o formă de avertisment, adică mai avem de discutat și la acest subiect. E și aceasta o manieră de a polemiza ... . Mai sus am redat o definiție lărgită a conceptului „civilizație”, concept general admis, ceea ce desigur, nu înseamnă că el nu poate fi modificat. Dar numai în cunoștință de cauză.

„Învățătură și certare”

Inițial, am intitulat acest mic compartiment destul de simplu, *Concluzii*. Dar, mai răsfoind cartea domnului Musteață publicată în 2005, am găsit ceva foarte specific, anume că „păstrarea unor elemente caracteristice mediului spiritual arhaic (păgân)” a fost „observat încă de către cronicarii medievali”, cu referința respectivă la cronicarul ... Dimitrie Cantemir și la ... cronica sa, *Descrierea Moldovei*³⁸.

Din aceste precizări ale autorului *recenziei* se desprinde aspectul calitativ și competența profesională a acestuia, care poate fi ușor apreciat de către cititor, or, nici Dimitrie Cantemir nu se înscrie în rândul cronicarilor, nici opera sa *Descrierea Moldovei* în rândul cronicilor.

---

³⁸ Sergiu Musteață. Populația spațiului Pruto-Nistrean în secolele VIII-IX, p. 87.

Din aceste considerente am modificat titlul acestui ultim compartiment și am apelat la o sintagmă utilizată în cronica atribuită lui Grigore Ureche, în speranța că *recenzentul* se va familiariza cu opera cronicarilor noștri.

Prin prisma nenumăratelor pretenții enunțate de domnul Musteață față de studiul domnului Postică, mai ales acelea ce țin de „exactitate” și „claritate”, s-a creat impresia că el nici nu prea cunoaște realitățile arheologice din segmentul cronologic respectiv, dar nici specificul arheologiei și științei istorice în general. Istoricul care pretinde că a spus adevărul în ultimă instanță, „exact” și „clar”, că a clarificat totalmente o problemă sau alta, încetează de a mai fi istoric.

Faptul că domnul Musteață se alătură aprecierilor domnului Spinei, nu înseamnă absolut nimic. Domnul Musteață nici nu poate citi, nici aprecia ca domnul Spinei și, reieșind din ceea ce a scris în *recenzia* dată, în viitorul apropiat nici nu-l paște o asemenea primejdie. Din amalgamul de „observații” expuse de domnul Musteață și din aprecierile făcute („studiu general”, „un capitol tehnic”, „prezentare generală și sumară”, „aspecte sumare și generale”, „constatare statistică”, „cel mai modest capitol”, capitol „la fel de modest realizat ca și cel anterior”), nicidecum nu rezultă că investigația domnului Postică ar fi „extrem de utilă”, fiindcă, practic, toate argumentele și concluziile autorului monografiei, au trecut pe lângă autorul *recenziei*. Așadar, *recenzentul* a supus unei îndoieli neîntemeiate toate concluziile formulate de domnul Postică, dar, după cum s-a arătat, și multe din propriile sale concluzii formulate în studiul din 2005. Concluzia domnului Musteață nu reiese din *recenzia* sa, în care practic, nu este menționat nici un moment pozitiv. Iată de ce consider că aprecierea făcută cercetării domnului Postică, ca fiind „extrem de utilă”, este una diletantă, dar în același timp, slugarnică, apreciere de care, nici domnul Postică, nici cititorul, nu cred că au nevoie.

Ce este studiul domnului Postică?

Studiul domnului Postică este rezultatul unei munci migăloase și de lungă durată, studiu care atestă înaltul profesionalism și maturitatea științifică a autorului. Autorul pune la dispoziția cititorului atent și binevoitor, cu inteligența și erudiția caracteristică domniei sale, o sinteză

relevantă despre societatea medievală timpurie din spațiul dintre Nistru și Prut.

Fără îndoială, studiul domnului Postică conține și unele părți mai puțin reușite și argumentate, dar sinteza dată, deschide calea pentru alți cercetători de a relua și aprofunda spinoasa și complexa problematică a evoluției civilizației medievale timpurii în regiunea pruto-nistreană în secolele V-XIII. O asemenea sinteză era mai mult decât necesară. Domnul Postică a reușit să depășească cu succes labirinturile întortocheate ale evoluției civilizației în regiunea dată, labirinturi pline cu detalii, opinii etc. și să ofere cititorului o sinteză integră, care permite formarea unei concepții obiective despre civilizația dată.

Studiul domnului Postică, demn de luat în seamă prin multitudinea surselor istorice și istoriografice utilizate, temeinica lor investigare, interpretarea și comentarea acestora, modul de organizare a elementelor constitutive a lucrării și forma de expunere a analizei, deschisă verificării, este de o valoare incontestabilă.

Domnul Postică a realizat o sinteză. El nu se oprește la detalii – acestea au fost expuse în lucrările pe care le citează, el a reușit să evidențieze tendințele principale ale evoluției civilizației în spațiul dintre Nistru și Prut. Este regretabil, dar, în aprecierile sale, domnul Musteață a demonstrat că nu poate face deosebirea între un „studiu general” și o „sinteză științifică”. Nenumăratele observații ale domnului Musteață, țin de detaliu, majoritatea absolută dintre ele, total inutile, ceea ce denotă faptul că profesionalismul autorului *recenziei*, este încă departe de cel visat.

P.S.

La momentul când examinarea *recenziei* domnului Musteață era finalizată, unul dintre colegii mei mi-a trimis recenzia domnului Eugen S. Teodor³⁹ la studiul din 2005. Nu am mai intervenit în textul de mai sus, totuși, unele idei exprimate aici, mi-au reținut atenția.

1. Domnul Eugen S. Teodor apreciază: „Sergiu Musteață subliniază în repetate rânduri că secolele VIII-IX reprezintă o perioadă de stabilitate și progres demografic, fără a apela însă la cifrele comparative într-un mod transparent, eventual chiar într-unul dintre graficele prezentate”.

---

³⁹ A se vedea recenzia domnului Eugen S. Teodor în Cercetări arheologice, XIII, București, 2006, p. 463-469.

Ceva mai jos, referindu-se la același subiect, demografia, domnul Teodor remarca faptul că domnul Musteață nu a făcut calculele privind situația demografică până la capăt, în această observație înscriindu-se și sintagma „în condițiile unei mortalități juvenile de circa 50%”, sintagma pe care o regăsim, după ce, ca un savant profund, domnul Musteață medita, pe paginile *recenziei* sale, ca o observație critică la studiul domnului Postică, că „riscăm să susținem aprecieri nejustificate privind creșterea demografică ...” sintagma amintită, ușor modificată: „în contextul unei mortalități juvenile de cca 50%”. Cu alte cuvinte, critica arheologului bucureștean la adresa sa, domnul Musteață, practic în aceeași termeni, o pasează asupra studiului domnului Postică.

2. Referindu-se la istoriografia problemei prezentate de domnul Musteață, recenzentul bucureștean evidențiază condamnarea exceselor slavofile și ale „moldovenismului primitiv”, dar și faptul că în „rândul drepturilor sunt așezați numai Ion Hâncu și Gh. Postică, de o manieră prea categorică pentru a fi și convingătoare”. În recenzia examinată, domnul Musteață s-a „corectat” imediat: domnul Postică, totalmente, este pus în rândul „strâmbilor”.
3. Eugen S. Teodor subliniază preferința domnului Musteață pentru sintagma „civilizația veche românească a profesorului Dan Gh. Teodor”, obiectându-i că «autorul nu încearcă să păstreze nici măcar aparențele „obiectivității” de care vorbește repetat ... Nu am să insist asupra dificultăților incubate de substituirea cultură-civilizație ..». Și această idee, așa cum a putut domnul Musteață să o înțeleagă, o găsim în recenzia sa la studiul domnului Postică: „Trecând peste șirul de observații expuse mai sus, precum și peste valabilitatea noțiunii de civilizație pentru spațiul geografic și cronologic analizat de autor (de către domnul Postică-I.E.) ...”.
4. Capitolul *Tipologia așezărilor și construcțiilor*, scrie domnul Teodor, cu referire la studiul din 2005 a domnului Musteață, „în ciuda caracterului său tehnic – sau poate de aceea – este unul din cele mai reușite”. Domnului Musteață i-a plăcut atât de mult aprecierea de capitol „tehnic”, încât a plasat-o asupra capitolului III, *Habitatul*, din studiul domnului Postică. Și dacă recenzentul bucureștean nu i-a explicat domnului Musteață de ce capitolul este „tehnic”, considerând că totuși este reușit, domnul Musteață îi explică domnului Postică de ce capitolul

respectiv este „tehnic”, „deoarece se bazează pe o mulțime de date statistice”, evitând aprecierea de „reușit”.

5. Domnul Musteață este atenționat de către domnul Teodor și la subiectul „românilor născuți creștini”, capitolul consacrat vieții spirituale, riturilor și ritualurilor funerare fiind apreciat că în el „ne aflăm în plin război ideologic”. După cum s-a indicat mai sus, în recenzia făcută studiului domnului Postică, domnul Musteață renunță destul de ușor la ideile exprimate în 2005 vis-a-vis de acest subiect, în care își exprima, în aprecierea domnului Teodor, „convingerea surdă” că autohtonii erau creștini. NU numai că renunță, dar îi face observație critică și domnului Postică.
6. „Iar despre vizitele ecumenice ale sud-dunărenilor, în baza unui foarte subțire episod literar – ce să mai vorbim ...”, scrie domnul Teodor. Și această obiecție a fost observată și retranslată de către domnul Musteață asupra studiului domnului Postică, obiecție la care m-am referit mai sus.

Cum de obicei se afirmă, *no comment*.

UN TERMEN INCITANT ȘI DISCUTABIL: RUSOVLAHIA

de

Pavel PARASCA*

Este vorba despre un termen absolut incidental, menționat consecutiv în câteva scrisori patriarhale databile în exclusivitate doar cu luna mai 1395, când în Moldova domnea Ștefan I, care, cu ajutor polon, a preluat domnia de la Roman I (cel mai probabil, pe la începutul anului 1395, sau sfârșitul anului precedent) și în timpul căruia a fost declanșat un conflict canonic cu Patriarhia ecumenică de la Constantinopol. Voi menționa scrisorile patriarhale în cauză în ordinea în care ele sunt publicate, deși aceasta nu corespunde ordinii semnării lor, fapt ce explică și unele judecăți și aprecieri nu totdeauna corecte privind motivele emiterii lor și obiectivul urmărit.

Astfel, în luna mai 1395, printr-o scrisoare patriarhală, aflătorului „în marea cinste”, protopopului „din Rusovlahia, lui chir Petru, fiu iubit întru sfântul duh al smereniei noastre (patriarhului – n. mea)”, i se încredința „conducerea și administrarea preasfintei mitropolii a Rusovlahiei”, poruncindu-i-se ca „plecând într-acolo, ...să ia în primire această preasfântă mitropolie cu toate drepturile și prerogativele aferente ei, ca persoană îndreptățită a smereniei noastre (patriarhale - n. mea) și să se îngrijească de starea ei, având permisiunea și puterea de a judeca și cerceta chestiunile ecleziastice și laice venite la dânsul” etc. Prin aceeași scrisoare, tuturor celor „câți se găesc în această Rusovlahie și în întreaga enorie” li se impunea „să-l iubească și cinstească pe acesta ca om îndreptățit al meu (al patriarhului - n. mea), să dea ascultare vorbelor și învățămintelor lui și să le ducă la îndeplinire...”¹. Privită izolat, scrisoarea patriarhală lasă impresia că, la vremea respectivă, ar fi existat o atare mitropolie a Rusovlahiei și acum

---

* Pavel PARASCA, conf. univ., dr., director, Institut Istorie și Științe Politice, Facultatea Istorie și Relații Internaționale, ULIM, e-mail: pparasca@ulim.md.

¹ *Fontes Historiae Daco-Romanae*. IV. *Scriptores et acta Imperii Byzantini saeculorum IV-XV / Izvoarele istoriei României*. IV. *Scrisori și acte bizantine secolele IV-XV*. Publicate de: Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae-Șerban Tanașoca, Tudor Teoteoi. București: Editura Academiei, 1982, p. 245.

doar se rezolvau oarecare problem legate de funcționarea ei. S-a dovedit însă, că în realitate, scrisoarea patriarhală în cauză a rezultat dintr-un demers venit de pe loc și adus la Patriarhie chiar de către protopopul Petru. Această impresie se desprinde fără dificultate dintr-o altă scrisoare patriarhală, publicată după cea precedentă, deși, în realitate ar fi trebuit să fie publicată prima.

Dataată cu aceeași lună mai 1395, această nouă scrisoare menționează la fel *Rusovlania*, numai că într-o ipostază nu doar de mitropolie ci și de țară. Ea a fost adresată „Preanobilului, preaviteazului și preaînțeleptului mare voievod și singur stăpânitor al *Rusovlahiei* (subl. mea) întru Sfântul Duh fiu iubit al smereniei noastre (patriarhului - n. mea), chir Ștefan ...”, care este, desigur, nu altul decât Ștefan I al Țării Moldovei². Din această scrisoare patriarhală urmează fără nici un dubiu, că corespondența patriarhală a fost generată de scrisorile adresate patriarhului de voievodul Ștefan I prin intermediul protopopului în cauză. În același context se înscrie și adresarea concomitentă a patriarhului către „*episcopii mincinoși din Rusovlahia*” (subl. mea), Iosif și Meletie, precum și către „cei ce vă aflați în *preasfânta mitropolie a Rusovlahiei* (subl. mea), preacucernici clerici, preoți, ieromonahi, monahi, oameni de vază și restul poporului creștin al domnului”³. Mai mult despre *Rusovlahia* nu mai pomenește nici un alt document. În ceea ce-l privește pe protopopul Petru, ne pomenim în fața unei situații care lasă loc pentru interpretări.

Astfel, în aceeași lună mai 1395, dintr-o altă scrisoare patriarhală în care este menționat chir Petru, aflăm că înainte de a fi numit protopop în Rusovlahia, el era împuternicit ca „deținător al *preasfintei mitropolii a Maurovlahiei*” (subl. mea), de unde și era venit, poruncindu-i-se să fie protopop al acesteia „și să îndeplinească el acolo toate cele ecleziastice în afară de hirotonie și să stăruie ca „falșii episcopi” care se găsesc acolo (adică episcopii „mincinoși din Rusovlahia „Iosif și Meletie, menționați deja mai sus) să fie izgoniți din acele locuri, pentru ca întregul popor și voievodul să afle iertare de la afurisenia rostită împotriva lor de câțeva vreme”⁴.

La o simplă privire, documentele citate mai sus lasă impresia că în toate cazurile vorba ar fi de una și aceeași mitropolie, cunoscută însă sub

---

² Ibidem. p. 247.

³ Ibidem. p. 247 (partea a III-a și a IV-a).

⁴ Ibidem. p. 243.

două denumiri: *Maurovlahia* și, respectiv, *Rusovlahia*. Iar faptul că conflictul cu Patriarhia s-a consumat prin consacrarea sinodală a mitropoliei *Moldovlahiei*, adică a Țării Moldovei, în iulie 1401⁵, ar permite o concluzie și mai impresionantă despre identitatea acesteia cu cele două mitropolii menționate anterior. Analiza de conținut a documentelor ce țin de conflictul autorităților moldovenești cu Patriarhia ecumenică și încadrarea lor într-un context istoric concret, nu confirmă, însă, o atare identificare și oferă posibilitatea unor explicații mai aproape de adevăr, nu doar privind originea termenului *Rusovlahia*, ci și a protagonistului și a scopului urmărit prin lansarea lui.

Mai întâi de toate, accentuez faptul că voievodul Ștefan este identificat doar în legătură cu Rusovlahia, în timp ce protopopul Petru este identificat mai întâi în legătură cu Maurovlahia, fiind împuternicit apoi cu treburile din Rusovlahia, ceea ce, *apriori* lasă să se înțeleagă că vorba era de două organisme bisericesti. Apoi, pornind de la faptul că, după luna mai 1395, termenul *Rusovlahia* nu mai figurează în documentele patriarhale⁶, se impune concluzia că *aparitia lui este incidentală, iar existența extrem de scurtă și efemeră*. Iar dacă se ține cont că el este vehiculat în consecința demersului voievodului moldovean Ștefan I, urmează și o a doua concluzie, pe care am făcut-o și cu altă ocazie, că termenul în cauză, de rând cu cel de mai târziu de *Moldovlahia*, nu ar fi niște „inovații terminologice de sorginte bizantină”, cum se interpretează uneori în istoriografie⁷, ci s-ar datora, în cazul

---

⁵ Ibidem. p.273-277(doc.nr.67).

⁶ O singură excepție este atestată într-o scrisoare patriarhală din mai 1401 adresată mitropolitului Ungrovlahiei, adică al Țării Românești, în care se menționează o plângere unui preot din Rusovlahia, Isidor, pe care mitropolitul respectiv continua să-l considere depus „în virtutea lipsei de ascultare a rusovlahilor și a afuriseniei pronunțate tuturor acelora pentru că nu au binevoit să-l accepte pe chiar Ieremia, mitropolitul lor...” (Fontes, IV, p. 267). Este natural să se observe că întâmplarea se referă la o vreme mai timpurie și nu e de mirare că și terminologia folosită ține de aceeași vreme și nu de anul 1401.

⁷ Victor Spinei. Terminologia politică a spațiului est-carpatic în perioada constituirii statului feudal de sine stătător. În: Stat. Societate. Națiune. Interpretări istorice. Cluj-Napoca, 1982, p. 72; Ștefan S. Gorovei. Întemeierea Moldovei. Probleme controversate. Iași, 1997, p. 190. În unele cazuri, opinia în cauză este acceptată parțial de Ion Eremia, care admite originea bizantină doar a termenilor Maurovlahia și Rusovlahia, considerându-l ca avându-și originea locală doar pe cel de Moldovlahia: Ion Eremia. Statutul juridic internațional al Țării Moldovei (de la origini până la începutul secolului al XVI-lea). Chișinău, 2010, p. 25-26. Autorul, fie că nu a înțeles logica fie că intenționat mi-a redus argumentul doar la titlul lui Ștefan I, reproduș în scrisoarea patriarhală, de „mare voievod și singur stăpânitor al Rusovlahiei” (Ibid., p. 97), pe care eu l-am explicat printr-o preluare a lui din demersul

Rusovlahiei, cancelariei lui Ștefan I, iar în cazul *Moldovlahiei* – cancelariei lui Alexandru cel Bun -, de sorginte bizantină fiind doar termenul Maurovlahia⁸. Iar faptul că chir Petru „fiind deja deținător al diocezei Maurovlahiei, mai era numit și protopop al Rusovlahiei, în condițiile când în atenția patriarhiei se afla unul și același caz al „episcopilor mincinoși” Iosif și Meletie, ambii aflați sub pedeapsa afuriseniei dar menționați ca aflându-se concomitent în ambele mitropolii, oferă motiv justificator pentru opinia că în esența conflictului bisericesc în cauză se afla rivalitatea dintre mitropolia Maurovlahiei, creată canonic de Patriarhia ecumenică, și cea a pretinsei Rusovlahii, creată sau mai degrabă afișată de autoritățile locale moldovenești, fără vreo implicare canonică din partea autorităților politice (temporale sau seculare) și bisericești de la Constantinopol. Dovadă sigură în acest sens este nu doar faptul că mitropolia Maurovlahiei, fie și nu atât de explicit cum ne-am dori-o, este documentată înainte de apariția numelui celeilalte mitropolii, ci și că a continuat să fie menționată încă multă vreme după luna mai 1395, în timp ce termenul Rusovlahia nu se mai pomenește.

Din păcate, izvoarele disponibile nu permit o datare precisă a întemeierii mitropoliei Maurovlahiei, care, așa cum lasă să se înțeleagă din titlul ei, era destinată unei alte părți din ceea ce la Patriarhie era cunoscut cu un nume generic de *Vlahia*, în timp ce o altă parte a acesteia (Țara Românească dintre Carpații Meridionali și Dunăre) era organizată bisericește în *Mitropolia Ungrovlahiei*, consfințită ca atare în anul 1359⁹. Ar urma că Mitropolia Maurovlahiei, ca reprezentând bisericește cea de-a doua parte a Vlahiei, ocupa era concepută ca acoperind spațiul valah (românesc) dintre Carpații Răsăriteni, Nistru și țărmul pontic. Despre întemeierea Mitropoliei Maurovlahiei există o consemnare sumară, referitoare la numirile de mitropoliți în mai multe dioceze, extrasă dintr-un manual de diplomatică, întocmit pentru uzul cancelariei patriarhale și atribuit vremii patriarhului Nil Kerameos (1379-1388). Conform acestei consemnări, după ce în Ungrovlahia „au fost creați doi mitropoliți” –unul cu reședința la Nicomidia (de fapt la Curtea de Argeș)¹⁰, chemându-se „exarh a toată partea

---

personajului vizat (Pavel Parasca. La obârșia Mitropoliei Țării Moldovei. Chișinău, 2002, p. 19) și nu văd absolut nici un motiv care s-ar opune acestei interpretări.

⁸ Pavel Parasca. La obârșia Mitropoliei, p. 22-23

⁹ Fontes, IV, p. 197-198.

¹⁰ Ibidem. p. 313, n.3.

ungurească și al plaiurilor”, iar celălalt chemându-se „mitropolit al unei părți a Ungrovlahiei...”, un mitropolit a mai fost consacrați la Vidin „precum și *un altul* (subl. mea) în Maurovlahia, asemenea și în Galiția, care era parte a Rusiei Mici; căci mitropolitul Rusiei poartă titlul de mitropolit al Kievului și Întregii Rusii”¹¹. Atrag atenția asupra formulei că în Maurovlahia a fost numit *un alt* mitropolit, ceea ce înseamnă că consacrarea în această funcție nu era prima. Și dacă succesiunea consacrarilor corespunde și unei succesiuni cronologice, ar însemna că noul mitropolit maurovlah a fost numit după cel de la Vidin, în persoana fostului ieromonah Cassian în anul 1381¹². Judecând, însă, după alte consemnări, confirmate documentar, logica unei atare metode de datare nu este acceptabilă. Căci, instituirea a celei de-a doua mitropolii în Țara Românească datează cu anul 1370¹³, iar mitropolia Rusiei Mici (sau a Galiției cu sediul la Halici), menționată după Maurovlahia, a fost reînființată, după mai mulți ani de inexistență, în luna mai 1371, prin consacrarea mitropolitului Antonie¹⁴, iar titlul dublu de mitropolit al Kievului și Rusiei Mari sau al Întregii Rusii a fost instituit în iunie 1380, primul beneficiar al lui fiind mitropolitul Pimen¹⁵, pentru ca, în februarie 1389, acesta să fie caterisit și înlocuit cu mitropolitul Chiprian¹⁶, care va fi menționat și ca persoană implicată în cele ce se produceau în contextul conflictului bisericesc, care se va anunța în curând între autoritățile moldovene și cele de la Constantinopol. Ceea ce mă interesează deocamdată, este faptul că mitropolia Maurovlahiei a fost creată în limitele cronologice cuprinse între anii 1370 și 1389, fără însă ca existența ei să-și aibă vreun ecou în sursele documentare ale vremii, rămânând poate încă pentru câțiva ani ce au urmat nefuncțională. Ceea ce nu ne poate scăpa atenției este reanimarea, în luna mai 1371, mitropoliei Rusiei Mici cu sediul la Halici, în frunte cu mitropolitul Antonie, care într-o măsură oarecare observă unele tangențe cu subiectul luat în dezbatere în prezentul studiu.

În dioceza sau eparhia mitropolitului în cauză au fost ordonate patru episcopate – Holm, Turov, Peremysl și Volodimir – toate destul de distanțate de Țara Moldovei și fără nici un punct de reper în spațiul dintre

---

¹¹ Ibidem. p. 315.

¹² Ibidem. p. 219, 313, n. 5.

¹³ Ibidem. p. 205, 207.

¹⁴ Ibidem. p. 211.

¹⁵ Ibidem. p. 215.

¹⁶ Ibidem. p. 227.

Carpații Răsăriteni și Nistru. Mai mult chiar! În cazurile când în fața mitropolitului proaspăt reînființatei mitropolii ar fi apărut nevoia alegerii și hirotonisirii noilor episcopi, el urma „să treacă și pe la preasfințitul mitropolit al Ungrovlahiei, pentru ca împreună cu acesta să ducă la îndeplinire alegerile de episcopi și hirotoniile”¹⁷. Urmează că spațiul care separa mitropoliile Țării Românești și Galiției, adică cel dintre Carpații Răsăriteni și Nistru, nu dispunea de o supremă instituție bisericească proprie, dar se afla în aria de influență a ierarhilor din Ungrovlahia. Pentru acoperirea acestui gol a și fost instituită, ceva mai târziu, mitropolia cu numele oarecum neobișnuit de Maurovlahia. În acest sens, sugestivă mi se pare decizia monarhului bizantin și a Sf. Sinod din septembrie 1395, adică din toiu încă al conflictului recent iscat cu autoritățile laice și bisericești din Moldova, de a-l trimite pe mitropolitul de Mitylene, Mihail, într-o misiune „spre părțile Vlahiei”, pentru a restabili acolo toate cele ce i se poruncise verbal și „câte sunt cuprinse în scrisorile trimise către domnii de acolo”. Trimisul patriarhal trebuia să descindă mai ales „în părțile Maurovlahiei, întrucât din motive survenite din partea unor episcopi, cu câțva timp înainte, a fost pronunțată pedeapsa afuriseniei împotriva acestora”¹⁸. După câte se vede, autoritățile laice și bisericești de la Constantinopol nu admiteau nici o identitate între Maurovlahia și Rusovlahia, ceea ce ar fi greu de înțeles dacă ambele denumiri, cu referire însă la aceleași evenimente și cu implicarea unora și acelorași persoane, ar fi fost ambele creațiuni ale cancelariei imperiale și patriarhale bizantine. Iar știindu-se că mitropolia Haliciului a fost reînființată la cererea ultimativă, adică sub presiune, a regelui catolic al Poloniei Cazimir al III-lea¹⁹, care stăpânea la vremea respectivă Rusia Mică, este logic să se admită că instituirea Mitropoliei Maurovlahiei, între cea a Ungrovlahiei și cea a Galiției, își avea menirea să preîntâmpine eventualitatea unei extinderi spre sud a autorității mitropolitului de Halici, dependent politic de Coroana regală a Poloniei catolice, folosindu-se de lipsa aici a unei instituții bisericești ortodoxe proprii.

---

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Ibidem p. 251

¹⁹ П. Ф. Параска. Внешнеполитические условия образования Молдавского феодального государства. Chișinău, 1981, p. 99.

Pare a nu fi lipsit de semnificație faptul că, după ce termenul *Rusovlahia* a încetat să mai figureze în careva documente patriarhale, nu a dispărut cel de *Maurovlahia*, folosit într-o concomitență cu cel de *Galiția* sau „*de Halici*”²⁰, vorba fiind de mitropolia Rusiei Mici – mărturie că ambele mitropolii se învecinau și că enigmatică mitropolie a Rusovlahiei era marcată de amprenta celei din urmă, lăsând impresia unei intenții forțate din partea celor ce o promovau de a o substitui pe cea a Maurovlahiei, în timp ce Patriarhia, apelând la normele de drept canonic, întreprindea măsuri în vederea contracarării unor atare veleități și delimitării organizatorice și teritoriale a mitropoliilor în cauză.

Pentru o mai bună cunoaștere a cauzelor ce au generat și a factorilor care au alimentat conflictul bisericesc dintre autoritățile moldovene și cele bizantine, este necesară o intervenție mai profundă, în limitele permise de sursele disponibile desigur, în suita de evenimente și evoluții care s-au produs în limitele temporale în care se cloceau premisele, apoi s-a produs și s-a consumat conflictul în cauză.

Indiferent de vremea relativă a instituirii Mitropoliei Maurovlahiei, este clar că faptul s-a produs la inițiativa Patriarhiei²¹ și nicidecum la solicitarea lui Petru I Mușatin, cum se admite uneori în istoriografie, pornindu-se de la simpla coincidenței în timp a domniei acestuia și a informațiilor privind nașterea acestei mitropolii²². Am în vedere, mai întâi de toate, faptul că, așa cum permit să se admită puținele surse de care beneficiază subiectul, sediul ei se afla în Maurocastro, cum era numită de bizantini Cetatea Albă, și nu la Suceava, cum ar fi fost natural dacă inițiativa fondării ei ar fi venit de la autoritățile moldovene. Apoi, Petru I Mușatin a fost acela care, la 26 septembrie 1387, depunea omagiul personal de vasalitate regelui Poloniei Vladislav al II-lea Jagiello, adică și stăpânitorului Galiției, în plus mai deținând și titlul de mare duce al Lituaniei, în componența căreia intra întreaga Rusie de sud-vest, la hotarul cu Țara Moldovei. Pare semnificativ, că voievodul moldovean, jurând „după ritul și obiceiul bisericii de răsărit”, adică ortodoxe, săruta „cu gura proprie, crucea,

---

²⁰ Ibidem, p. 253 (doc. nr. 53), 257-259 (doc. nr. 55).

²¹ Referiri de rigoare vezi: Ștefan S. Gorovei. Întemeierea Moldovei, p.177, 185-186 și n. nr. 41-42, p. 267.

²² Ștefan S. Gorovei. Întemeierea Moldovei,

în mâinile lui Chiprian, mitropolit al Kievului”²³, de fapt al Lituaniei. Documentul este mărturie că țara voievodului moldovean încă nu-și avea propria instituție bisericească supremă sub forma de mitropolie și sub aspectul bisericesc ea era concepută ca aflându-se sub autoritatea mitropoliei Kievului, care-și exercita însă autoritatea sau pretindea să și-o exercite și asupra Mitropoliei de Halici.

Pentru începutul anului 1385, mai multe cronici rusești de ceva mai târziu semnaleză cazul evadării sau eliberării din captivitatea hanului Hoardei de Aur a lui Vasiliu, fiul marelui cneaz moscovit Dmitrii Donscoi, și aflarea lui, pe drumul de întoarcere spre casă, în Podolia la *volohi* (cum îi numeau în mediul slav-răsăritean pe români) sau chiar *marii volohi*, la Petru voievod²⁴. Din această consemnare, urmează nu doar că Podolia, vecina de peste Nistru a Moldovei, era și ea *valahă*, adică populată dacă nu preponderant apoi cel puțin la un grad destul de ridicat, de aceeași populație românească ca și Moldova, ci și că ea se afla sub controlul politic al voievodului de la Suceava, formând cu țara acestuia un tot întreg. Situația aceasta nu putea să-i împace pe lituanieni, care, după victoria lor asupra tătarilor în lupta de la Apele Albastre (*Sinie Vody*) din 1362 sau 1363, au ajuns stăpâni ai Podoliei, și al căror mare cneaz, Jagiello, în 1385/1386 a fost încoronat și rege al Poloniei. Ar urma, că la vremea itinerarului moștenitorului tronului moscovit, noțiunea de *Valahia* (*Țara Volohă*, cum va fi ea numită în domnia ulterioară a lui Roman I) includea și Podolia de dincolo de Nistru, care, de multă vreme era locuită și ea de o populație românească²⁵.

Cu ocazia negocierilor cu Petru I Mușatin, din septembrie 1387, încheiate cu depunerea de către acesta a actului de vasalitate către regele de la Cracovia, ultimul a exercitat presiuni asupra voievodului moldovean,

---

²³ Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare. Publicate de Mihai Costăchescu. Volumul II. Iași, 1932, p. 600 (traducere românească; originalul în limba latină la p. 599).

²⁴ Полное собрание русских летописей. Т. СIII, p. 51; Т. XI-XII, p. 86, 90; Т. XCIII, p. 136; Т. XX (первая половина), p. 205, 206; Т. XXIII, p. 130; Т. XXIV, p. 153; Т. XXV, p. 212, 213.

²⁵ Viețuirea continuă a unei populații românești în stânga Nistrului încă din preajma marii invazii mongolo-tătare din 1240-1242 s-a aflat deja în atenția cercetătorilor, inclusiv în câteva studii de ale mele: Pavel Parasca. Români din Podolia în secolele XII-XV. În: „Cugetul. Revistă de istorie și cultură”, Chișinău, 1993, nr. 3-4; Idem. În chestiunea continuității populației românești din Podolia în sec. XIII-XV. În: „Revista de Istorie a Moldovei”, Chișinău, 1995, nr. 2.

forțându-l să renunțe la controlul asupra Podoliei. Este adevărat că în textul omagiului în cauză nu este consemnat nici un aspect teritorial al negocierilor, desfășurate și încheiate la Liov (Lwow). Dar iată că, la 14 decembrie 1433, același rege al Poloniei, printr-o singură diplomă regală, întărea primele sale „cărți, cum le-am fost dat lui Petru, Roman, Ștefan și Alexandru, Voievozi ai Țării Moldovei”²⁶, adică începând cu actul vasalic al lui Petru I Mușatin. Și dacă diploma regală în cauză nu făcea decât să le substituie pe cele anterioare, urmează că prevederile ei reproduceau și cele convenite în urma negocierilor din septembrie 1387. Înseamnă că tot atunci s-a produs o delimitare teritorială între Țara Moldovei și Regatul Poloniei. Granița dintre cele două state se stabilea, în partea de nord, „între orașul nostru (al regelui - n. mea) Sniatin și între Șepinți, care Șepinți aparține Moldovei, pe acestea le desparte râul Colocin, iar de la râul Colocin drept peste câmpia Bolohovului, până la râul cel mare, Dnistrul, mai sus de satul Potoc”. De aici începea hotarul de est al Moldovei, care urma „în jos pe Nistru până la mare”²⁷. Atrage atenție concretizarea tranșantă din diploma menționată a lui Vladislav al II-lea Jagiello că „peste țărml Nistrului (adică în stânga fluviului), este Țara noastră (a regelui - n. mea) a Rusiei”²⁸. Apare întrebarea nelipsită de interes: de ce ar fi fost necesară această specificare, dacă Podolia nu ar fi fost disputată de moldoveni? Pe această cale s-a încercat detașarea Podoliei de *Valabia* (*Țara Volobă*). Și dacă se mai ține cont și de faptul că granița Moldovei urma cursul Nistrului până la Marea Neagră, înseamnă că Cetatea Albă, adică reședința mitropolitului Maurovlahiei, indiferent de data reală, necunoscută cu precizie a fondării ei, s-a pomenit în stăpânirea lui Petru I Mușatin, în calitatea lui de vasal al regelui polon. Sub aspectul bisericesc, însă, orașul de la gura Nistrului, ca și biserica întregii țări, a ajuns sub autoritatea mitropolitului de Halici.

Cred că anume în circumstanțele de mai sus, mitropolitul de Halici, Antonie, l-a hirotonit pe episcopul de Rădăuți, Isaia, ca episcop de Cetatea Albă, înlocuindu-l în funcția lui inițială cu episcopul Meletie, hirotonit și el cu aceeași ocazie²⁹, neglijându-se prevederile gramotei patriarhale din 1371

---

²⁶ Mihai Costăchescu. Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, vol. II, p. 661-662 (traducere românească; originalul slavon la p. 660).

²⁷ Ibidem. p. 662 (traducere românească; originalul slavon la p. 661).

²⁸ Ibidem.

²⁹ Că Iosif a fost mai întâi episcop de Rădăuți, lui urmându-i în scaun episcopul Meletie, este demonstrat de Pomelnicul Sfintei Mitropolii a Rădăuțului și sfintei mănăstiri, cunoscut

ca la numirea de noi episcopi, cel de Halici să conlucreze cu mitropolitul Ungrovlahiei (Țării Românești), care, desigur, nu a putut să nu reacționeze. Este adevărat că această reacție se lasă intuită dintr-o sursă mai târzie, datată cu luna mai 1401, dar care ține direct de urmările hirotonisirii frauduloase a celor doi episcopi de către mitropolitul de Halici. Astfel, mitropolitului Ungrovlahiei i se aducea la cunoștință hotărârea sinodală în cazul unui preot din Rusovlahia, pe nume Isidor, care se plânse la Patriarhie de faptul că el era considerat ca fiind depus din sanul de preot de către ierarhul de la Argeș, ca motiv acesta invocând „lipsa de ascultare a rusovlahilor și a afuriseniei pronunțate tuturor aceloră, pentru că nu au binevoit să-l accepte pe chir Ieremia, mitropolitul lor, fapt pentru care au fost afurisiți”³⁰. Amintesc, că chir Ieremia fusese hirotonit ca mitropolit al Maurovlahiei, și nu al Rusovlahiei. Prin hirotonisirea lui Iosif și Meletie de către mitropolitul de Halici s-a încercat, așadar, substituirea mitropoliei Maurovlahiei prin cea a Rusiei Mici, ceea ce ar fi egalat statutul bisericii din Moldova, ca subordonată canonic mitropolitului de Halici, cu statutul ei de țară vasală a Regatului Poloniei, ca stăpân concomitent al Galiției, în timp ce autoritățile patriarhale, dar și ierarhul Țării Românești, urmăreau aducerea bisericii moldovenești, subordonată necanonic mitropolitului Rusiei Mici, în subordonarea canonică a mitropolitului Maurovlahiei.

Ținând cont de titlul prezentului studiu și de intersectarea evenimentelor de ordin bisericesc cu cele din Rusia Mică, și că rădăcinile conflictului bisericesc dintre autoritățile moldovene și cele constantinopolitane se lasă bănuite încă în domnia lui Petru I Mușatin ca consecințe a recunoașterii de către acesta a suzeranității regelui Poloniei în postura acestuia și de stăpânitor al Galiției, nu pot trece pe lângă o tranzacție dintre voievodul moldovean și suzeranul său polon, care a avut loc la doar câteva luni după omagiul de la Liov (Lwow) de la 26 septembrie

---

după o copie din 1780, făcută după un exemplar mai vechi. În el, după primii doi episcopi - Nicolae și Ștefan - este înscris Iosif, urmat de Meletie (Mircea Păcurariu. *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*. Chișinău, 1993, p. 106-107, 110-114). Iar că Iosif, a fost hirotonisit ca episcop de Cetatea Albă (Asprocastron) de către mitropolitul de Halici, este specificat în raportul apocrisarilor (trimișilor) patriarhali, care au cercetat cazul pe loc, consemnând și mărturiile celor interesați, inclusiv ale lui Alexandru cel Bun. În baza acestei investigații s-a și făcut, în luna iulie 1401, legalizarea canonică a Mitropoliei Moldovlahiei, al cărei nume înlătura și motivele de speculare a denumirilor anterioare, făcând să dispară și termenul de Maurovlahia (Documentul respectiv în *Fontes*, IV, p. 269, 271; doc. nr. 66).

³⁰ *Fontes*, IV, p. 267.

1387. Astfel, pe 27 ianuarie 1388, regale Vladislav al II-lea Jagiello, emitea o creanță prin care confirma „că pan Petru Voievod al Moldovei, *ginterele și prietenul nostrum* (subl. mea)” îi împrumutase patru mii de ruble de argint frâncesc, care urmau să-i fie rambursate „până în trei ani”. Se admitea, însă, posibilitatea ca împrumutul în cauză să nu fie rambursat la sorocul stabilit, astfel că în contul lui se puna gaj „orașul nostru (al regelui - n. mea), Halici, și cu acest ținut ce atârnă de el”. În cazul neachitării în termenul prevăzut a împrumutului, voievodul Petru sau cei ce ar urma după dânsul (fratele său Roman sau copiii lor „sau cine va fi viu”), erau în drept să intre în stăpânirea celor prevăzute drept gaj și să le țină atâta vreme, până când suma împrumutată nu le va fi întoarsă pe deplin³¹. O parte din împrumut fusese plătită regelui ceva mai înainte, în vremea când Petru Mușatin se aflase în compania regelui la Luck, probabil după depunerea omagiului vasalic, scopul acestei vizite rămânând însă fără vreo lămurire. Restul împrumutului urma să fie plătit deja după întoarcerea voievodului la Suceava, unde, în curând, a și sosit trimisul regelui (un oarecare „pan al Varșoviei”) pentru a încasa restul sumei. La 10 februarie același an, voievodul moldovean aducea la cunoștința „lui Vladislav, craiului Poloniei, stăpânitorului Litvaniei și Rusiei” că i-a dat trimisului acestuia „trei mii de ruble de argint frâncesc, în acea greutate, cu care am început să dăm la Luck și le-am dat pe toate la Suceava”. Din faptul că în scrisoarea sa au fost înscrise aceste trei mii de ruble, iar creanța regelui conținea suma de patru mii, Vladislav Jagiello era rugat să facă o altă scrisoare care să indice suma primită și nu cea solicitată³².

Nu știm dacă scrisoarea solicitată a fost alcătuită și nici dacă cele trei mii de ruble au fost întoarse, așa cum se prevedea. În acest sens în ajutor vine o scrisoare a lui Ivașcu, fiul lui Petru Mușatin, care se afla în bejenie la Berest. Prin ea, semnatarul își manifesta recunoștința față de Vladislav al II-lea și Vitold, marele cneaz al Lituaniei, care se milostivise și-l luase „lor ca slujitor”, sperând totodată la un ajutor în vederea dobândirii scaunului voievodal al Moldovei. Ca recompensă pentru aceasta, în caz de succes, semnatarul scrisorii făcea unele cedări în favoarea protectorilor săi, inclusiv cu referire la „suma de ban ce tatăl meu, Petru Voievod, a împrumutat

---

³¹ Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, vol. II, p. 605-606 (textul originalului în limba slavonă și traducere românească).

³² Ibidem. p. 603-604 (textul originalului în limba slavonă și traducere românească).

scumpului meu Domnitor, Craiul Poloniei”, la care renunța, angajându-se să-i înapoieze regelui și scrisorile semnate cu ocazia împrumutului³³. Ar însemna, totuși, că nici chiar până la vremea scrisorilor lui Ivașcu banii luați cu împrumut de la voievodul moldovean nu au fost restituiți, fără însă ca ținutul gajat al Haliciului să fi fost adus în patrimonial Moldovei, așa cum prevedeau angajamentele asumate de beneficiarul împrumutului. În cazul concret, însă, reținem că aceste angajamente se refereau la ținutul Haliciului, unde se afla reședința mitropolitului Rusiei Mici. Ar apare întrebarea, dacă nu cumva prin scenariul acestui împrumut se urmărea tranzacționarea oarecum camuflată a ținutului în cauză, ajuns în stăpânirea polonă dar pretins de partea moldovenească ca fiind populat în bună parte de aceeași populație românească ca și Țara Moldovei propriu-zisă? Poate și vizita lui Petru Mușatin la Luck, în compania lui Vladislav Jagiello, a avut drept scop cunoașterea situației etno-sociale concrete din teritoriu. Numai că, dacă inițial s-a convenit asupra sumei de patru mii ca preț al tranzacției, apoi sosit acasă și sfătuindu-se cu ai săi, voievodul moldovean a ajuns la concluzia că prețul cerut de rege era exagerat și printr-un simplu șiretlic a redus unilateral suma cu un sfert.

Evenimentele care s-au succedat în Moldova după consumarea domniei lui Petru I i-au permis lui Vladislav al II-lea să tergiverseze achitarea împrumutului și i-au împiedicat totodată pe cei ce i-au urmat în scaun primului Mușatin să intre în posesia ținutului gajat al Haliciului. Într-un fel sau altul, istoria Rusiei Mici din vremea respectivă se intersecta pe unele poziții departe de a fi neglijate cu istoria Țării Moldovei, sub aspectele atât socio-politice, cât și bisericești, biserica fiind deseori folosită ca instrument ideologic în promovarea politicii nu doar interne, ci și celei externe.

În același context se impune spre atenție și așa-zisa *Listă a orașelor rusești îndepărtate și apropiate*, care în rândul acestora include și „orașele volohe”³⁴, adică moldovenești, începând cu Chilia, la Dunăre, Cetatea Albă, la gura Nistrului, și până la orașele din Țara Șipenițului (Ceciuna și Hotin), dar și din Pocuția (Colomeea, „orașul de pe Ceremuș”)³⁵. Fără o datare

---

³³ Ibidem. p. 619-620 (textul originalului în limba slavonă și traducerea românească)

³⁴ М. Н. Тихомиров. Список русских городов дальних и ближних. În: „Исторические записки”, книга 40, Москва, 1952, p. 223

³⁵ М. Н. Тихомиров. Op. cit., p.223.

precisă a vremii alcătuirii ei, sursa în cauză a generat discuții în contradictoriu³⁶, unii cercetători admitând că într-o variantă incipientă *Lista* ar fi fost alcătuită prin 1375-1381, fiind supusă ulterior unor redactări și completări, astfel că în varianta cunoscută ea ar fi fost redactată tocmai prin a doua jumătate a anilor 30-40 ai secolului al XV-lea³⁷. Majoritatea istoricilor ce s-au ocupat de datarea *Listei*, o plasează, cu mici variații, între anii 1387 și 1396³⁸, adică anume în timpul când se profila apoi s-a produs conflictul bisericesc dintre autoritățile sucevene și constantinopolitane.

Discuțiile în contradictoriu privind datarea sursei în cauză, au fost determinate, însă, de discuțiile nu mai puțin contradictorii privind vremea când Țara Șipenițului și ținutul Pocuției au făcut parte din hotarele Țării Moldovei ori s-au aflat sub controlul domnilor moldoveni, ceea ce ar fi justificat desemnarea orașelor de acolo ca fiind volohe/moldovenești. Întrebarea care se impune în prezentul studiu este însă, de ce orașele moldovenești au fost incluse într-o listă a orașelor rusești? Încă B. A. Rybakov, primul care s-a aplecat asupra *Listei* după publicarea ei de către M. N. Tihomirov, considerând că ea ar fi fost alcătuită prin 1394 - 1396, pornea de la faptul dependenței bisericii moldovenești de cea din Halici și de la Kiev. Iar faptul că în *Listă*, ca fiind și ele rusești, sunt menționate și două orașe bulgărești – Târnovo și Vidin – era explicat prin consecința transferului mitropolitului Maurovlahiei, chir Ieremia în biserica bulgară de la Târnovo, după respingerea lui din Moldova, ceea ce ar fi făcut ca acum biserica din orașul bulgar să se considere ca făcând un întreg cu biserica moldovenească, astfel că prin dependența acestea de Halici și Kiev, ea ar fi fost considerată la fel ca aflându-se în aceeași dependență, făcând ca și cele două orașe din Bulgaria să fie prezentate ca fiind rusești. Inițiativa alcătuirii *Listei* i-a fost atribuită mitropolitului Kievului, Chiprian³⁹, adică anume celui, în mâinile căruia Petru I Mușatin, a sărutat cruce atunci când a depus

---

³⁶ O succintă trecere în revistă a lor la Ion Eremia, Op. cit., p.59-60. O prezentare istoriografică mai amplă istoricului a făcut-o într-un studiu al său, publicat în același an cu monografia menționată deja: Unele considerații privind hotarele Țării Moldovei în a doua jumătate a secolului al XIV-lea – Pocuția și Colomeea. În: „Tyragetia. Istorie și Muzeologie”. Seria nouă. Vol. IV [XIX]. Chișinău, 2010, p.79-82.

³⁷ В. А. Янин. Новгород и Литва: пограничные ситуации XIII-XV веков. Москва, 1998. p. 67.

³⁸ Ion Eremia. Statutul juridic internațional, p. 59.

³⁹ Б. А. Рыбаков. Древние руссы. În: „Советская археология”. Т. XVII, Москва, 1953, p. 31.

omagiul vasalic regelui Poloniei, la 26 septembrie 1387. Interesantă se prezintă a fi informația referitoare la o întreprindere, convocată în toamna anului 1386 la Kiev, la care au participat încă proaspătul pe atunci rege al Poloniei, Vladislav Jagiello, marele cneaz al Lituaniei, Vitold și mitropolitul Chiprian. De rând cu alte probleme privind coalizarea forțelor pentru luptele împotriva Hoardei de Aur, s-ar fi discutat și posibilitatea includerii în componența Mitropoliei Rusiei a bisericii din Moldova și a părții Bulgariei din preajma Dunării de Jos, așa cum specifică și *Lista* orașelor rusești îndepărtate și apropiate⁴⁰.

Aceluiași mitropolit al Kievului îi atribuie elaborarea *Listei* și alți istorici⁴¹, în contextual unui vast proiect al lui de restructurare bisericească prin scoaterea bisericii ruse de sub autoritatea Constantinopolului⁴², după pilda Bulgariei, astfel că geografia orașelor neruse, inclusiv cele volohe/moldovenești, generalizate în *Listă* ca fiind toate rusești, ar indica asupra arealului pretins de mitropolitul Kievului ca formând, sub aspectul bisericesc, un întreg cu mitropolia pe care o conducea și care, într-o perspectivă mai apropiată sau mai îndepărtată, tindea să devină patriarhie. În orice caz, Chiprian urmărea și anularea mitropoliei de Halici, astfel că apare întrebarea, dacă nu cumva acesta urmărea contopirea bisericii moldovenești cu cea a Rusiei Haliciului într-o nouă mitropolie a *Rusovlahiei*, în timp ce Patriarhia de la Constantinopol urmărea același lucru, numai că sub tutela înființatei de ea mitropolii a *Maurovlahiei*?⁴³. Situația părea propice pentru proiectul lui Chiprian, căci în 1391 a murit mitropolitul canonic de la Haici, Antonie, iar regale Poloniei, contrar canoanelor și ignorând autoritatea patriarhului ecumenic, l-a numit în locul celui trecut în lumea de apoi, pe episcopul de Luck, Ioan, legându-l astfel de puterea seculară (laică) a regelui catolic. În ianuarie 1397, patriarhul era îngrijorat de starea creștinilor „aflați în preasfintele diocenze a Maurovlahiei și a Galiției ... cea

---

⁴⁰ Ф. М. Шабульдо. Земли Юго-Западной Руси в составе Великого Княжества Литовского. Киев, 1987. Apud: Ion Eremia. Statutul juridic internațional, p. 97.

⁴¹ Е. П. Наумов. К истории летописного „Списка русских городов дальних и ближних”. În: Летописи и хроники: Сборник статей 1973 г. Москва, 1974, p. 151-163; А.В. Подосинов. О принципах построения и месте создания „Списка русских городов дальних и ближних”. În: Восточная Европа в древности и средневековье. Москва, 1978, p. 40-43.

⁴² И. Б. Греков. Восточная Европа и упадок Золотой Орды. Москва, 1972, p. 188, 232; Pavel Parasca. La obârșia Mitropoliei Țării Moldovei, p.40.

⁴³ Pavel Parasca. La obârșia mitropoliei Țării Moldovei, p. 49, 69.

de Halici pierzând acest lucru prin moartea propriului ei păstor, iar cea a Maurovlahiei fiind lipsită de câțiva ani de arhierul ei legitim”. Ca urmare, patriarhul îl trimitea într-o misiune în Rusia pe arhiepiscopul de Bethleem⁴⁴. Concomitent, o scrisoare patriarhală era adresată lui Chiprian, ca răspuns la o scrisoare a acestuia al cărui conținut însă nu este cunoscut. Este clar doar, că ambii semnatari ai scrisorilor în cauză se refereau la situația din cele două mitropolii. Cu privire la „preasfânta mitropolie a Maurovlahiei”, patriarhul își exprima față de adresant nedorința sa „ca acolo să se producă unele nereguli sau situații neconforme canoanelor”, fiind întristat în mod deosebit „pentru această mitropolie că se află de atâta timp lipsită de prelatul cârmuitor, iar situația nu are nici un remediu, nici măcar pe calea exarhilor, atâta timp cât mitropolitul ei cel legitim, chir Ieremia, se află în viață”. Expresiile din scrisoarea patriarhală nu lasă nici un dubiu că ele sunt răspunsuri la niște îndrumări venite din partea lui Chiprian, menite să înlăture piedicile în depășirea diferendului. Aceeași concluzie este valabilă și în cazul referirii patriarhului la „preasfânta mitropolie de Halici”. Din partea finală a scrisorii, se desprinde cu claritate că despre situația din cele două mitropolii i-a scris patriarhului însuși mitropolitul Chiprian, iar în consecință a și fost trimis în misiune arhiepiscopul de Bethleem ca unicul lucru ce putea fi făcut în situația creată, trimisului patriarhal fiindu-i atribuite funcții de exarh și dikaios în ambele mitropolii⁴⁵. Iar refuzându-i demersul regelui Poloniei de a-l legitima pe episcopul de Luck, patriarhul insista că dacă „acest episcop ... dorește să fie iertat și să afle astfel dragoste și cinste din partea noastră (a patriarhului - n. mea)”, de îndată ce-l va vedea pe arhiepiscopul de Bethleem, „să și părăsească Galiția”, dioceza în cauză urmând a fi predată trimisului patriarhal⁴⁶. Este evidentă nedorința patriarhului de a lăsa mitropolia Haliciului la cheremul lui Chiprian, ceea ce nu ar trebui să mire, știindu-se că încă în 1387, când Petru I Mușatin săruta crucea din mâna acestui mitropolit, el era convocat în judecata Sfântului Sinod pentru niște abuzuri pe care le comisese⁴⁷, deși, din păcate, nu le cunoaștem esența, posibile fiind doar niște presupuneri.. Revenim astfel la

---

⁴⁴ Fontes, IV p.253.

⁴⁵ Ibidem. p. 257-259.

⁴⁶ Ibidem. p.257.

⁴⁷ Памятники древнерусского канонического права. În: Русская историческая библиотека. Т. 6, col. 192.

originea încă latentă a conflictului bisericesc dintre autoritățile moldovene și constantinopolitane, care avea însă să răbufnească deschis și să bată plinul câțiva ani mai târziu.

Reamintesc supoziția că anume în consecința omagiului vasalic al voievodului moldovean față de regele polon și stabilirii hotarului estic al Moldovei pe Nistru până la Marea Neagră, mitropolitul Haliciului Antonie I-a hirotonisit pe episcopul de Rădăuți, Isaia, ca episcop de Cetatea Albă⁴⁸, unde, cel puțin teoretic, la vremea respectivă se afla centrul proaspăt înființatei mitropolii a Maurovlahiei. Și atunci când primul mitropolit desemnat de Patriarhie pentru Maurovlahia, Theodosios, a venit să-și ea în stăpânire eparhia, locul lui era deja ocupat de Iosif. Aflăm despre toate peripețiile din informațiile de ceva mai târziu, parvenite la Patriarhie prin solii moldoveni ai lui Alexandru cel Bun și apocrisarii patriarhali, trimiși în Moldova în cadrul anchetei, menite să pună capăt diferendului. Conform acestor informații, sosirea lui Theodosios nu s-a soldat cu nimic, căci găsim-l pe Iosif în funcția de episcop hirotonisit de mitropolitul de Halici, Antonie, el „nu s-a oprit deloc, ci a făcut cale întoarsă”⁴⁹. Adică cazul nu cădea sub incidența canoanelor, același lucru desprinzându-se și din atitudinea față de cele întâmplate din partea patriarhului. Prin faptul, că Antonie fusese consacrat de Patriarhie, hirotonia efectuată de dânsul se prezenta, cel puțin în aparență, ca fiind canonică și deci acceptabilă. Prin 1390, însă, mitropolitul Antonie își dădea obștescul sfârșit iar în consecință s-au întâmplat cele ce au fost deja menționate mai sus: în fruntea mitropoliei de Halici, prin voința regelui Vladislav al II-lea Jagiello, fără să fi cerut și obținut încuviințarea Patriarhiei, a fost numit episcopul de Luck, Ioan, cu toate consecințele obișnuite în asemenea situații. Înainte, însă, de a mă opri asupra acestora, nu pot trece pe lângă faptul că, conform informației oferite de Alexandru cel Bun, Iosif ar fi fost hirotonisit ca episcop al *Moldovlahiei*, astfel că în circuit în contextul conflictului aflat în faza de aplanare, mai apare un termen, care nu este identic nici cu cel de *Maurovlahia*, nici cu cel de *Rusovlahia*. Folosindu-se de calamburul terminologic cauzat de ultimele denumiri și urmărind instituirea unei mitropolii al cărui nume să nu difere de cel al țării pe care o conducea, Alexandru cel Bun, care nutrea și intenția de a scoate Moldova de sub suzeranitatea Coroanei polone, a și formulat

---

⁴⁸ Fontes, IV, p. 271, 273, 275.

⁴⁹ Ibidem. p. 275.

numele de Moldovlahia și l-a prezentat pe Iosif ca fiind consacrat în scaun anume pentru biserica țării sale.

Într-un final, diferendul cu Constantinopolului s-a soldat cu consacrarea, în 1401, a mitropoliei *Moldovlahiei*⁵⁰, adică cu numele promovată de Alexandru cel Bun⁵¹, fiind lansat, printr-o aparență de adevăr canonic, în mărturiile oferite apocrisarilor patriarhali și repetate în propriile informații trimise la Constantinopol. Pe această cale din joc era scos nu doar termenul *Rusovlahia*, ci și cel de *Maurovlahia* – ambii fiind în discordanță cu numele țării⁵².

Revenind la consecințele celor ce au urmat după moartea mitropolitului de Halici, Antonie, și în legătură cu numirea necanonică ca mitropolit a lui Ioan de Luck, trebuie de constatat apariția în scenă a mitropolitului Maurovlahiei, chir Ieremia. Din aceleași informații, aduse la Patriarhie de apocrisarii săi și de trimișii lui Alexandru cel Bun, urmează, că episcopul Iosif a fost excomunicat de către chir Ieremia, care fusese „mutat ca arhieru în Moldovlahia”⁵³ – mărturie în plus că inițial *Moldovlahia* și *Maurovlahia* nu erau identice ca termeni, ci doar se intersectau ca fiind vecine, astfel că chir Ieremia a putut fi mutat în Moldovlahia doar venind din Maurovlahia.

Din deficiență de informații, nu cunoaștem cu siguranță nici vremea precisă a hirotonisirii lui chir Ieremia ca mitropolit și nici când a fost trecut din Maurovlahia în Moldovlahia. Cred totuși că lucrurile s-au întâmplat ceva înainte de luna martie 1393, dată de la care mitropolitul Maurovlahiei chir Ieremia este menționat pentru prima oară ca membru al Sf. Sinod⁵⁴, prezența lui în acest for suprem al Patriarhiei ecumenice, uneori fără a i se specifica numele, devenind constant până în septembrie 1394⁵⁵ - mărturie că pe această durată de timp el a deținut fără dificultăți scaunul mitropoliei pentru care a fost consacrat, și nimic nu lasă de bănuț că funcția i-ar fi fost

---

⁵⁰ Ibidem. p. 273-277.

⁵¹ Pavel Parasca. Op.cit., p. 19-20. Posibilitatea originii moldovenești a termenului Moldovlahia este acceptată și de Ion Eremia (Statutul juridic internațional, p. 99), care însă respinge ideea aceleiași origini a termenului Rusovlahia (Ibid., p. 97), deși și în acest caz el a fost preluat în cancelaria Patriarhiei din demersurile adresate ei de către Ștefan I, voievodul Moldovei, în 1395 (Fontes, IV, p. 247).

⁵² Pavel Parasca. Op. cit., p. 73 și următ.

⁵³ Fontes, p.271.

⁵⁴ Ibidem. p. 233-235.

⁵⁵ Ibidem. p. 237, 239, 241.

periclitată. Era anume vremea când în Moldova domnea cel de-al doilea Mușatin, Roman I (martie 1392-sfârșitul 1394 sau primele zile ale anului 1395). Este primul voievod moldovean care, în chiar primul document ieșit din cancelaria lui (30 martie 1392) se întitulează „Marele singur stăpânitor, din mila lui Dumnezeu domn, Io Roman voievod, stăpânind Țara Moldovei de la munte până la mare”⁵⁶. Atrage atenție maniera lui Roman de a se întitula în scrisoarea sa de intenții adresată la 5 ianuarie 1393 regelui Poloniei Vladislav al II-lea Jagiello: „noi Roman Voievod al Moldovei și moșnean (дедичъ, adică moștenitor) al întregii Țări Volobe, din munte până în țărmul mării”⁵⁷. Adică, Roman se pretindea a fi stăpânitor a ceva mai mult decât Țara Moldovei în hotarele ei, cunoscute deja la vremea respectivă ca ajungând până la Nistru. Cred că prin fraza privind toată Țara Volobă, domnul moldovean subînțelegea și teritoriul din Podolia, populat de aceeași populație ca și Țara Moldovei, la care Petru I Mușatin a trebuit să renunțe în favoarea suzeranului său polon, cu ocazia jurământului de vasal al acestuia, din 26 septembrie 1387. În același context s-ar înscrie și solidarizarea lui Roman I cu cneazul Podoliei Theodor (Feodor) Koriatovici împotriva lui Vladislav Jagiello și a vărului acestuia, Vitold, marele cneaz al Lituaniei, din primăvara lui 1393. Domnul moldovean a încercat, într-un final fără succes, să-și mențină controlul asupra orașelor podoliene și după înfrângerea lui Theodor Koriatovici, care s-a salvat cu fuga în Ungaria sub protecția regelui acesteia Sigismund de Luxemburg. I-am acordat atâta atenție celui de-al doilea titlu al lui Roman I și implicărilor lui podoliene din simplu motiv că informațiile istorice respective, conjugate cu dovezile despre o veche viețuire românească în Podolia și consemnările cronicilor rusești cu ocazia aflării prin părțile respective a lui Vasili, fiul lui Dmitrii Donscoi, oferă destule motive pentru cel puțin o supoziție, și anume: *Rusorlabia* ca nume dublu determinat de două denumiri etnice, se referea în realitate la Galiția și Podolia vecine Moldovei, ca teritoriu de interferență etno-politică ruso (ruteano) - volohă (românească). Titlul lui Roman I, cu vădita pecete bizantină a lui, este dovadă destul de sigură, la părerea mea, că el a acceptat

---

⁵⁶ Documenta Romaniae Historica. A. Moldova. Vol. I (1384-1448), întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi. București: Editura Academiei, 1975, p. 3. Formula se repetă și în documentul ulterior (ultimul) al aceluiași domn (Ibidem, p. 5-6).

⁵⁷ Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, vol. II, p.607(originalul în limba slavonă), 608 (traducere românească cu înlocuirea nejustificată a Țării Volohe cu Țara Moldovei)

supremația bisericească a mitropolitului maurovlah, chir Ieremia. Oricare nu ar fi speculațiile istoriografice privind personalitatea și fapta lui Roman I, eu nu îndreptățesc nici un dubiu că el a dobândit scaunul având susținerea, cel puțin morală, a lui Mircea cel Bătrân, dar și a lui Sigismund de Luxemburg, urmărind înlăturarea suzeranității polone și scoaterea bisericii țării din sub supremația mitropoliei Rusiei Mici⁵⁸, condusă acum de episcopul de Lick, contra normelor canonice. Astfel, este lesne explicabil, că regele Vladislav al II-lea Jagiello l-a lansat în scaunul de la Suceava pe voievodul Ștefan I⁵⁹, Roman fiind luat captiv și aruncat într-o temniță regală din Polonia⁶⁰.

Este mai mult decât semnificativ faptul că, abia ajuns în scaunul de la Suceava cu ajutorul direct din partea regelui Poloniei, Ștefan I și boierii care-l susțineau, s-au grăbit să depună actele omagiale de vasalitate față de Vladislav al II-lea Jagiello (6 ianuarie 1395), renunțând la ținutul Pocuției și învoindu-se să discute cu suzeranul polon la fel subiectul ce ținea de orașele și fortificațiile din Țara Șipenițului, aflătoare la hotarul de nord al Moldovei, dinspre Polonia⁶¹ - mărturie că teritoriile în cauză continuau să fie disputate în raporturile moldo-polone. Iar peste puțin timp, înainte de luna mai 1395, Ștefan I, intitulându-se, aproape în aceeași termeni ca și Roman I „mare voievod și singur stăpânitor”, numai că nu al Moldovei, ci „al Rusovlahiei”, trimitea la Patriarhie, prin protopopul Petru din aceeași Rusovlahie, scrisorile sale cu rugămintea către supremul ierarh al bisericii ortodoxe de a-i binecuvânta și a-i învoi pe episcopii din țara sa, Iosif și Meetie, hirotoniți anterior de fostul mitropolit al Haliciului, Antonie.

Scrisorile lui Ștefan I nu sunt cunoscute în original, dar esența conținutului lor se degajă din scrisorile de răspuns ale patriarhului. Acesta, „din dragoste pentru noblețea ta” (a voievodului moldovean-n,mea), ar fi dat curs cererii, dacă adresantul „ar fi solicitat un alt lucru neoprit de către sfințele canoane, dar ca să-i lăsăm pe episcopi acolo să hirotonisească și să slujească,

---

⁵⁸ Pavel Parasca. La obârșia Mitropoliei, p.56-65(note: p.66-67); Idem. Moldovlahica. Chișinău: Cartdidact, 2009, p. 82

⁵⁹ Ștefan recunoștea singur că a „ocupat” și s-a „așezat în voievodatul Țării Moldovei” cu „ajutorul lui Dumnezeu și al mărețului crai, Vladislav al Poloniei ...” (Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, vol. II, p. 613).

⁶⁰ Despre captivitatea regal a lui Roman există dovadă documentată de feciorul lui Petru I mușatin, Ivașcu, din anul 1400, când acesta puneu cheazășie către rege în vederea eliberării celui deținut (Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, vol. II, p. 617-618).

⁶¹ Ibidem. p. 609-611, 6011-6015 (textele originale ale documentelor în limba slavă cu traduceri în limba română)

în nici un chip nu vrem să facem aceasta, pentru că Dumnezeu și smerenia noastră (patriarhală - n. mea) îi considerăm pe acești nebinecuvântați drept hoți, adulteri și tâlhari, fiindcă au furat biserica Rusovlahiei împotriva consimțământului sfântului și marelui sinod”. În continuare, voievodul moldovean, dacă voia ca Dumnezeu să fie totdeauna cu dânsul și să-l binecuvânteze împreună cu tot poporul și țara sa, era îndrumat să-i izgonească pe episcopii în cauză și doar atunci patriarhul urma să-l considere pe voievodul moldav „iertat întru Sfântul Duh și binecuvântat împreună cu tot poporul și țara” lui⁶². Din aceeași scrisoare patriarhală se mai desprinde încă o nuanță: voievodul cerea să se facă un mitropolit, adică să se instituie o mitropolie pentru țara lui, numită după câte s-a văzut mai sus, Rusovlahia și nu Moldova sau Moldovlahia, cum va cere peste câțiva ani Alexandru cel Bun. Urmează, așadar, că pretinsa Mitropolie a Rusovlahiei exista doar în proiectul voievodului Ștefan I, care abia solicita canonizarea mitropolitului ei, în timp ce Mitropolia Maurovlahiei, instituită și consfințită conform canoanelor, exista deja de mai multă vreme. Patriarhul nu excludea eventualitatea consacrării mitropoliei cerute, dar numai cu condiția ca solicitantul să contribuie la izgonirea „falșilor episcopi”. Doar după aceasta, scria patriarhul, „ne vom gândi să facem acolo mitropolit și cu voia ta (a voievodului – n. mea), pentru a-i binecuvânta și sfinți pe toți, întrucât acela va să vină acolo împreună cu sfințele canoane și cu tradițiile apostolice, și va să aibă și încuviințarea marelui sinod”⁶³. Deocamdată, însă, se insista asupra revenirii mitropolitului izgonit, chir Ieremia.

Concomitent, patriarhul adresa o scrisoare și „episcopilor mincinoși din Rusovlahia”, din care aflăm că vorba era de Iosif și Meletie, adică de cei doi episcopi hirotonisiți de mitropolitul de Halici, Antonie, pentru Cetatea Albă și, respectiv, pentru Rădăuți. Etichetându-i ca fiind afurisiți, oameni nedrepti și călcători de lege, petrecându-și viața „în afara dumnezeieștilor și sfințelor canoane”, semnatarul scrisorii îi învinuia că ar fi furat biserica la care nu aveau nici un drept, dar o stăpâneau, izgonindu-l „pe mitropolitul cel binecuvântat” de către patriarh „și care avea dreptul la ea”, avându-se în vedere, desigur chir Ieremia. Episcopilor în cauză li se mai implica faptul că, de când au fost afurisiți de mitropolitul legitim, al cărui nume nu este specificat, ei săvârșeau slujbe în continuare, însuși acest cusur fiind în

---

⁶² Fontes, IV, p. 247.

⁶³ Ibidem.

măsură de a le face mult rău. În cazul când învinuții nu ar pleca benevol din biserica în cauză, ei urmau să fie considerați „scoși din demnitate, și afurisiți, ca niște oameni călcători de lege și răi, hoți, adulteri și tâlhari”⁶⁴. De observat încă o dată: episcopii puși sub blestem sunt indicați ca fiind din Rusovlahia, tot așa ca și voievodul care intervenise întru iertarea lor, iar afurisiți au fost de mitropolitul Maurovlahiei chir Ieremia, lucrurile fiind expres specificate în adresarea patriarhală către mitropolitul Ungrovlahiei din luna mai 1401⁶⁵, precum și în hotărârea sinodală privind rezultatele anchetei în dosarul episcopului Iosif, din 26 iulie 1401⁶⁶, la fel ca și în hotărârea sinodală de la aceeași dată despre scoaterea învinuirilor aduse pe nedrept lui Isaia, recunoașterea lui ca episcop legitim și consacrare mitropoliei Moldovlahiei în frunte cu dânsul⁶⁷, așa cum o ceruse Patriarhiei Alexandru cel Bun.

Ținând cont că până în toamna lui 1394 chir Ieremia s-a aflat nestingherit în fruntea mitropoliei Maurovlahiei, de unde a fost mutat în Moldovlahia, adică în biserica din Țara Moldovei, ceea ce s-a întâmplat după cum am demonstrat, sper destul de convingător, ceva mai înainte, cred că respingerea lui, urmată de afurisenia aruncată asupra acelor care nu l-au acceptat, s-a întâmplat în urma înlăturării din domnie și întemnițării lui Roman I și a înscăunării cu suport polon a lui Ștefan I, autorul denumirii de Rusovlahia pentru biserica și țara sa și al scrisorilor adresate Patriarhiei despre recunoașterea legitimității canonice a episcopilor Iosif și Meletie ca ținând de mitropolia cu noul ei nume Rusovlahia, menită să se suprapună și să o înlătore pe cea a Maurovlahiei în frunte cu chir Ieremia. Și dacă Ștefan, prin înscăunarea sa cu ajutor polon, a contribuit la înlăturarea pericolului scoaterii Moldovei de sub suzeranitatea polonă și a bisericii moldovenești de sub autoritatea mitropolitului necanonice al Rusiei Mici, este natural să se bănuiască că proiectul unei noi mitropolii cu numele de Rusovlahia, a fost coordonat (dacă nu chiar elaborat) atât cu regele suzeran, cât și cu mitropolitul Kievului și al Întregii Rusii Chiprian. Proiectul Rusovlahiei, dacă ar fi avut sorti de izbândă, iar fi permis lui Vladislav al II-lea Jagiello să

---

⁶⁴ Ibidem. p. 249.

⁶⁵ Ibidem. p. 267.

⁶⁶ Ibidem. p. 269-273 (pe paginile impare textul tradus în limba română, iar pe cele pare textul în limba greacă a originalului).

⁶⁷ Ibidem. p. 273-277 (pe paginile impare textul tradus în limba română, iar pe cele pare textul originalului în limba greacă).

depășească inconveniente canonice cauzate de numirea arbitrară ca mitropolit la Halici a lui Ioan de Luck, care acum ar fi fost substituit de un eventual mitropolit al Rusovlahiei. Sub aspectul politic, crearea noii mitropolii, care ar fi inclus într-un organism bisericesc Moldova și Galiția, le-ar fi consolidat pozițiile purtătorilor Coroanei regale polone în țara Mușatinilor.

Unitatea bisericească și, de ce nu, politică care se întrevede în dubla denumire a problematicii mitropolii a Rusovlahiei, examinată prin prisma demersurilor de justificare canonică a episcopului Iosif și a titlului arogat de Ștefan I de „mare voievod și singur stăpânitor al Rusovlahiei”, menționat deja mai sus, lasă teren pentru o judecată, care la prima vedere, ar părea imposibilă: unitatea bisericească cu mitropolia galițiană presupunea și unificarea teritorială a Rusiei Mici cu Țara Moldovei sub conducerea voievodului acesteia din urmă, ceea ce ar fi asigurat ei același atașament față de Regatul Poloniei ca și cel al Galiției și Podoliei. În raport cu Patriarhia ecumenică, proiectul ar fi înlăturat autoritatea canonică a acesteia, în schimbul extinderii până la Dunăre a autorității mitropoliei lui Chiprian, în intențiile acestuia de a-și ridica mitropolia în rangul de patriarhie.

Ar fi fost poate necesar să insist nu doar asupra eforturilor Patriarhiei ecumenice, invocând canoanele, de a fortifica și perpetua existența Mitropoliei Maurovlahiei, respingând orice alte veleități privind organizarea bisericească din Moldova, ca măsuri menite să contracareze tentativele de extindere geografică a autorității Mitropoliei de Halici, după moartea păstorului ei legitim, Antonie, și numirea necanonică în fruntea ei a episcopului de Luck, Ioan. Căci eforturi în același sens au fost întreprinse și în alte zone, în special în Maramureș, biserica ortodoxă a cărei era și ea sufragănă mitropoliei Rusiei Mici⁶⁸. Nu m-am aplecat, însă, asupra acestui subiect din simplul motiv că el nu se încadrează în limita tematică a studiului de față.

Cititorul pertinent lesne va observa că judecățile, ipotezele și concluziile mele nu-și găsesc similarități în istoriografia consacrată termenului *Rusovlahia*, excepție făcând doar puținele cazuri când eu accept o interpretare sau alta datorată altor cercetători. Din acest motiv, nici nu am găsit de cuviință să-mi prefațez prezenta scriere cu un studiu istoriografic.

---

⁶⁸ Pavel Parasca. La obârșia mitropoliei, p. 49-50.

Cititorului, însă, care s-ar interesa și de alte interpretări la subiect, îi recomand să apeleze la lucrarea lui Ion Eremia, bogată în analize critice ale opiniilor și judecăților altor cercetători, inclusiv în legătură cu *Lista orașelor rusești îndepărtate și apropiate*, mai ales în cazurile reprezentanților istoriografiei de orientare filorusă⁶⁹, de care istoria medievală a Moldovei, ca și a românilor în genere, nu a dus lipsă. Astfel, îmi închei studiul printr-o generalizare bazată pe analiza surselor documentare la subiect, și anume: termenul *Rusovlahia* s-ar potrivi mai degrabă Rusiei Mici, sau Galiției vecine cu Moldova, unde din timpuri îndepărtate conviețuiau comunități vlaho-române și slavo - rutene, spațiul respectiv fiind o zonă de interferență etno-socială, spirituală și, de ce nu, politică, adică o zonă intermediară între regiunile de viațuire compactă românească și cele de viațuire compactă rusă (ruteană); la general, însă, termenul *Rusovlahia* se prezintă a fi fost o creațiune artificială, făcută în scopuri politice și clocită în cancelaria voievodului Ștefan I, sub influența și poate la insistența suzeranului polon al acestuia și a mitropolitului Chiprian, primul fiind interesat de a folosi biserica ca instrument al politicii de întărire a dependenței Moldovei de Regatul Poloniei, iar cel de-al doilea urmărind extinderea autorității mitropoliei sale până la Dunăre.

---

⁶⁹ Ion Eremia. Statutul juridic internațional, p.18-26, 59- 61, 97-98, 175) Nu pot, însă nicidecum să fiu de acord cu I. Eremia cum că termenul Rusovlahia, ar fi de sorginte bizantină prin simpla plasare a lui alături de cel de Ungrovlahia și adăugând comentariul că primul „nu ține de puterea imperială bizantină, ci de cancelaria Patriarhiei din Constantinopol, care, pentru a deosebi cele două state românești le-a numit Rusovlahia și Ungrovlahia”(p.25-26). Autorul ignoră faptul că mult înaintea mențiunii documentare a Rusovlahiei, cancelaria patriarhală folosea termenul Maurovlahia. O greșeală evidentă a autorului este că el pune în același rând toți cei trei termeni din documentele patriarhale, considerându-le appriori ca desemnând toate Țara Moldovei (p.97), fără a distinge nu doar ordinea cronologică, ci și contextul concret istoric al folosirii lor. Astfel, autorul nu a sesizat nici faptul că trimisul lui Ștefan I la Patriarhie se afla deja în funcția de protopop al Maurovlahie, pentru ca, deja la Patriarhiei, înfățișându-i situația din țara de unde a fost trimis în misiune, el să fie înputernicit ca protopop al problematicei Rusovlahii, menționate documentar pentru prima oară.

STRATEGII DE ASCENSIUNE SOCIALĂ A BOIERIMII MOLDOVENE LA CUMPĂNA VEACURILOR XVII-XVIII. CAZUL CLUCERULUI GHEORGHE HERMEZIU

de

*Ludmila BACUMENCO-PÎRNĂU,
Mihai-Cristian AMĂRIUȚEI**

Într-o serie a mijloacelor necesare pentru ascensiunea socială a unui *homo novus* din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, o analiză relativ recentă identifică meritul cultural („probabil”), alianța matrimonială („fără îndoială”) și oportunismul politic („totdeauna”)¹. Această grilă de analiză a căilor de parvenire pe scara socială, valabilă, de altminteri, în toate epocile istorice, până astăzi, are meritul de a opera ca un instrument de lucru util și necesar în tentativa de a explora un domeniu relativ nou de cercetare în istoriografia românească, fie și numai dacă privim lucrurile din perspectiva noilor tipuri de abordări metodologice². Ne referim, desigur, la cel reprezentat de modul în care membrii boierimii din Țara Moldovei, din toate categoriile sale³, ajungeau să ocupe, în societatea vremii, locul la care aspirau, pe baza statutului lor social sau a unei pregătiri „profesionale” speciale, care îi calificau pentru aceasta.

În cadrul categoriilor socio-profesionale care merită o atenție specială, se distinge cea a scriitorilor de acte, în general, cu precădere cei cuprinși în

---

* Ludmila BACUMENCO-PÎRNĂU, cercet. șt. sup., dr., Centrul de Arheologie al Institutului Patrimoniului Cultural, AȘM, e-mail: ludmila.bacumenco@yahoo.com, ludmila.pirnaeu@gmail.com; Mihai-Cristian AMĂRIUȚEI, doctor în Istorie, e-mail: mihai.amariutei@gmail.com.

¹ Mircea Ciubotaru. Un „homo novus” al secolelor XVI-XVII: uricarul Ieremia Băseanu, In: „Arhiva Genealogică”, I (VI), 1994, 3-4, p. 7.

² Printre acestea, „prosopografia a devenit nu numai necesară, ci de-a dreptul indispensabilă unor studii istorice serioase” (Maria Magdalena Székely. Sfetnicii lui Petru Rareș. Studiu prosopografic, Iași: Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2002, p. 14; aici, și o reflecție teoretică asupra metodei, cu bibliografia esențială: p. 14-24).

³ Menționăm faptul că lucrarea cunoscută a lui Nicolae Stoicescu, Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Sec. XIV-XVII, București: Ed. Enciclopedică, 1971, rămâne și astăzi, după mai bine de 40 de ani de la apariție, un izvor indispensabil acestui tip de cercetare, în pofida caracterului schematic al fișelor individuale conținute.

structurile administrative ale statului medieval (uricari, dieci)⁴. Într-o lucrare dedicată diecilor moldoveni ai primei jumătăți a veacului al XVII-lea, Silviu Văcaru ajunge la concluzia că aceștia, în orice caz cei din cancelaria domnească, proveneau, „în majoritatea cazurilor, din boierimea mijlocie, ei fiind, de cele mai multe ori, urmași ai unor familii de vază din secolele anterioare”⁵.

La rândul nostru, ne propunem, în cele ce urmează, analiza unui caz relevant pentru modul în care un descendent al unei familii care părea a se impune, la începuturile statalității la est de Carpați, în viața politică a țării, decăzută însă la treptele cele mai neînsemnate ale boierimii moldave, a reușit, începând cu sfârșitul veacului al XVII-lea, să se ridice pe scara socială, nu atât în dregătorii importante, cât mai ales ca prosperitate materială. Este vorba de clucerul Gheorghe Hermeziu, care și-a dedicat însă cea mai mare parte a vieții sale slujbei în cadrul cancelariei cămării domnești, ca diac. Personajul nostru a făcut parte dintr-o familie care ne stă în atenție de mai multă vreme⁶, mai exact din momentul intrării în circuitul științific a primelor informații legate de cercetările arheologice efectuate la mănăstirea Curchi din Moldova din stânga Prutului, unde se descoperea, printre altele, mormântul unui Vasile Hermeziu⁷.

---

⁴ În acest sens, Mircea Ciubotaru afirma următoarele: „Se impune o cercetare specială a condiției sociale și politice a funcționarilor cancelariei domnești, care se constituie într-o birocrație sui generis și ca o «inteligență» cu rol decisiv în evoluția culturii medievale” (op. cit., p. 9, nota 21).

⁵ Silviu Văcaru. Diecii Țării Moldovei în prima jumătate a secolului al XVII-lea, Iași: Ed. Junimea, 2006, p. 5. Aici se cuvine amintită lucrarea mai veche a lui Nicolae Grămadă, Cancelaria domnească în Moldova până la domnia lui Constantin Mavrocordat, In: „Codrul Cosminului”, IX, 1935, p. 129-231.

⁶ Vezi în acest sens comunicările și lucrările noastre: Contribuții la istoria neamului Hermeziu și prezența acestuia în stânga Prutului, comunicare prezentată la Sesiunea științifică anuală a Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei (ediția a XVII-a), desfășurată la Chișinău la 18 octombrie 2007; Neamul Hermeziu din Țara Moldovei (secolul al XVIII-lea– începutul secolului al XIX-lea). Note istorice și genealogice, comunicare prezentată în ședința din 8 aprilie 2008 a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, Filiala Iași (în curs de apariție în „Arhiva Genealogică”, XV (XX), 2008); Un testament din secolul al XIX-lea al Mariei Hermeziu, născută Gane, în „Archiva Moldaviae”, III, 2011 (în curs de apariție).

⁷ Mulțumim încă o dată colegului Valeriu Bulbulici de la Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei din Chișinău pentru amabilitatea de a ne fi pus la dispoziție datele, inedite la acea vreme, despre descoperirile de la mănăstirea Curchi. Într-una dintre secțiunile săpăturii arheologice, trasată în apropierea laturii sudice a bisericii Nașterea Maicii Domnului, a fost descoperit un mormânt, amplasat în paralel cu latura de nord a pridvorului vechii biserici cu același hram. Într-un sicriu de lemn, în partea stângă a craniului defunctului, a fost găsită o cărămidă purtând următoarea inscripție cu caractere chirilice: Vasile Hermeziu. 1814 sâp(tembrie) 20. Mormântul nu conținea alte obiecte de inventar, în afară de opt cuie de fier, depistate în colțurile și părțile laterale ale sicriului

Plecând de la această descoperire, ne-am propus în acel moment să deslușim aspectele cele mai importante legate de istoria acestui neam și de rolul pe care l-a avut în viața politică a Moldovei.

Prima mențiune documentară a unui purtător al numelui *Hermezju* o găsim foarte devreme, la 30 ianuarie 1425, când un Stan Urmezeu și copiii săi depun credința în actul prin care Alexandru cel Bun dăruiește câteva sate lui Ștefan Zugrav⁸. Rezonanțele maghiare ale acestui nume ne-au îndemnat să-i căutăm originile în spațiul Maramureșului istoric, gășindu-le, într-adevăr, pe cursul inferior al Talaborului, aproape de vărsarea acestuia în Tisa, lângă Teceu, mai exact la Domnești (astăzi Russkoe-Pole, în Ucraina), *Urmezjo* în limba maghiară⁹. În anul 1389, într-un act de hotărnicire a Teceului, se amintește locul „*ubi attingit possessionis Urmezju apellatae metas*”. Acum, Dumitru, fiul lui Ioan „*de eadem Urmezju*”, protestează la o nouă hotărnicie a Teceului în favoarea Drăgoșștilor. Pentru originea cnezială românească a familiei (documentele amintesc pe Ioan, Nicolae și Dionisie, fiii lui Ștefan, Nicolae cu fiul său Petru, Stanislau) pledează numele lui „*Johannis filij Stbephani de Urmezju Volabj*”, prezent într-o diplomă din 1404. Dintre satele care le sunt întărite în 1415 ca donație regală, doar „*Urmezju*” este „cu drept ereditar”¹⁰.

Se știe puține lucruri despre această familie din secolul al XIV-lea, dar, la începutul veacului următor, feudații din Domnești cunosc o ascensiune rapidă, obținând întăriri și danii regale pentru mai mult de 20 de sate răspândite pe întreg teritoriul Maramureșului¹¹, pentru slujbă credincioasă prestată regelui Sigismund în timpul tulburărilor interne de la debutul secolului.

Pe baza celor arătate, în opinia noastră, Stan Urmezeu și copiii săi, ce apar ca martori în actul din 1425, sunt, foarte probabil, descendenți ai feudaților din Domnești (am văzut că numele *Stanislau* făcea parte din patrimoniul

---

(Vezi Valeriu Bubulici, Mihai Onilă. Mănăstirea Curchi. Istoricul și rezultatele cercetărilor arheologice de salvare din anul 2006, In: „Tyragetia”, Istorie. Muzeologie, serie nouă, Chișinău, vol. I (XVI), 2007, nr. 2, p. 174-175, 178).

⁸ Documenta Romaniae Historica (în continuare: DRH), A. Moldova, vol. I (1384-1448), întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și Leon Șimanschi, București: Ed. Academiei, 1975, nr. 60, p. 86-88.

⁹ Alexandru Filipașcu. Istoria Maramureșului, [ediția a II-a], Baia Mare: Ed. „Gutinel”, 1997, p. 82.

¹⁰ Radu Popa. Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea, ediția a II-a, îngrijită de Adrian Ioniță, cu o prefață de Mihai Berza, București: Ed. Enciclopedică, 1977, p. 79 (toate informațiile documentare trimit la diplomele publicate de Ioan Mihályi).

¹¹ Ibidem, p. 158-159.

onomastic al domneștenilor), urmași pe care îi vom întâlni consemnați, în documentele din secolele XV-XVII, sub forme grafice diferite (*Urmeziiu*, *Hermeziiu*)¹², pentru ca, începând cu secolul al XVIII-lea, să se impună forma *Hermeziiu*¹³. Este greu de precizat când anume și în care circumstanțe au trecut Carpații membri ai familiei cneziale din Domnești însoțiți de „domesticii” lor. După cum arăta Radu Popa, „condițiile politice locale din a doua jumătate a secolului al XIV-lea permiteau prezența simultană în Maramureș a unor cnezi aflați în slujba regelui, participând cu regularitate la campaniile angevine din Moldova sau din alte părți, ca și a unei grupări de feudali români care, rămași în afara acestor legături sau îndepărtându-se ulterior de interesele regale, să urmărească la răsărit de Carpați scopuri proprii menținând contactele cu satele lor originare”¹⁴.

Următoarele atestări documentare ale unor membri ai neamului Hermeziu sunt legate mai ales de stăpânirile lor de pe Prut, din regiunea în care se întâlneau ținuturile Hotin și Dorohoi. La 8 iunie 1456, Petru voievod întărește lui Sin de la Hotin mai multe sate, printre care „și Gorodiște, mai jos de Urmez”¹⁵,

---

¹² N. A. Constantinescu (Dicționar onomastic românesc, București: Ed. Academiei, 1963, p. 465) preia opinia că numele Hermeziu provine din maghiarul örmezö, însemnând „pîndar”; în lucrarea Familii de boieri din Moldova de origine transilvăneană (secolele XIV-XVI), în: „Arhiva Genealogică”, I (VI) (1994), 1-2, p. 97, Maria Magdalena Székely semnală această alternanță ortografică, concluzionând următoarele: „Nu încap, însă, nici o îndoială că avem de-a face cu unul și același nume, derivat de la Örmezö, care înseamnă «câmpul străjii». Acest toponim este atestat atât în Maramureș (Urmezö, 1389), cât și în Moldova, la Hotin (Urmezeu, 1456), deci în zone de graniță care necesitau un serviciu de pază. Forma inițială a numelui a putut fi «panul X de la Urmezeu»” (Ibidem, p. 101).

¹³ Forma Hermeziu se poate explica printr-un fenomen fonetic moldovenesc, ilustrat și de alte cuvinte, precum hambîșie, haripă, harmăsar, hașchie, hoină etc., „constând în proteza unui h la începutul cuvintelor, înainte de vocale, în neologisme, dar și în elemente vechi” (Mircea Ciubotaru. Comuna Ipatele. I. Studiu istoric. Toponimie, Iași: Ed. „Apollonia”, 2000, p. 87).

¹⁴ Radu Popa, op. cit., p. 225.

¹⁵ Mihai Costăchescu. Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare, vol. II (1438-1456), Iași, 1932, p. 578 (editorul traduce Urmezeva prin „mai jos de Urmezeu”; în comentariile sale la document, M. Costăchescu arată : „Urmezeu nu-l pot identifica. Era însă în apropiere de Hotin”- Ibidem, p. 581); DRH, A. Moldova, vol. II (1449-1486), întocmit de Leon Șimanschi în colaborare cu Georgeta Ignat și Dumitru Agache, București: Ed. Academiei, 1976, nr. 59, p. 88-89 (editorii traduc Urmez(ev)a prin „mai jos de Urmez”, toponim pe care îl indexează: „<hotarul lui> Urmez”, localizat fie pe Nistru, mai sus de Gordiuți, azi în Ucraina, comuna Râșcov, raionul Hotin, fie pe Prut, mai sus de Horodiște, comuna Pălăniș, județul Botoșani). Sergiu Tabuncic, care a întocmit harta Țara Moldovei în timpul domniei lui Ștefan cel Mare și Sfânt (proiect coordonat de Gheorghe Nicolaev, Chișinău, 2007), localizează „dublețul” toponimic Gorodiște/Hotarul lui Urmez atât în

într-o zonă văzută de unii istorici ca unul din acele *câmpuri* („obști teritoriale care își păstrau stăpânirile și tradiția unei unități nu în primul rând geografice”), peste care s-a suprapus statul, unele fiind „înghițite de proprietatea domnească și împărțite apoi celor credincioși domniei”¹⁶.

Pentru date mai consistente despre descendenții lui Stan Urmezeu trebuie să cercetăm însă documentele veacului al XVII-lea, dintre care am selectat, pentru lucrarea de față, câteva dintre cele mai relevante. Astfel, dintr-un zapis de schimb din 20 mai 1605, aflăm că Tudosca, fata lui Necoară Urmizâu, nepoată lui Vascu, strănepoată lui Ivașcu Urmezâu, face un schimb cu nepotul ei Grigore, fiul lui Ionașcu Urmizâu, fratele Tudoscăi: „și au dat lui ale sale două părți din Medvica, a sa partea și partea frățâni-său, lui Toader, feciorul lui Necoară Urmizâu, care o au răscumpărat di la Turcul vătah di Cuzlău”, primind de la acesta părți din satele Cuzlău și Nilipăuți, partea tatălui său Ionașcu Urmezâu, care se vor alege ulterior¹⁷.

Dintr-un suret de pe un ispisoc din 15 aprilie 1620, aflăm că Ionașco Urmezău dă a patra parte din Medvica (ținutul Hotinului) nepotului său Grigorie Urmezău, de la care primește în schimb „din a patra parte din sat din Ocnița a tria parte”, precum și „din a patra parte din sat din Hudești a tria parte. Și iarăși i-au dat lui toată partea lui, ci să va alegi din săliștea Horodiștea, ci este pi Prut în ținutul Dorohoiului”¹⁸.

ținutul Hotin, cât și în ținutul Dorohoi. În ceea ce ne privește, întrucât satul Gorodiște din documentul menționat este enumerat, în lista satelor întărite, înainte de Crainicăuți și Vășniveți, iar mai târziu unele sate stăpânite de membri ai familiei Hermeziu (precum Horodiște, Cuzlău sau Medveja) se regăsesc în zona Prutului, în ținuturile Dorohoi și Hotin, opinăm că „(Hotarul lui) Urmez” se găsea în ținutul Dorohoiului, având și confirmări documentare mai târzii pentru această localizare.

¹⁶ Ștefan S. Gorovei. Întemeierea Moldovei. Probleme controversate, Iași: Ed. Universității „Al.I. Cuza”, 1997, p. 37. Istoricul ieșean consideră că aceste „câmpuri” ce apar în documente cu nume de formă maghiară „arată fie că în cuprinsul lor se stabiliseră «ungureni», locuitori dinăuntrul arcului carpatic, de obicei români (dar poate și unguri și secui), fie că în perioada anterioară ieșirii de sub controlul Ungariei angevine se implantaseră acolo elemente de feudalitate maghiară, probabil mici nobili răsplățiți pentru merite ostășești (cazul Urmezeului poate fi sugestiv în această privință)” (Ibidem, p. 37-38). Credem, în lumina celor arătate mai sus în privința feudalilor din Domnești, că prima ipoteză se potrivește mai bine „cazului” Urmezeu/Hermeziu.

¹⁷ Moldova în epoca feudalismului (în continuare: MEF), vol. I, Documente slavo-moldovenești (veacul XV-întâiul pătrar al veacului XVII), alcătuit de P.G. Dmitriev, D.M. Dragnev, E.M. Russev, P.V. Sovietov, Chișinău, 1961, nr. 90, p. 210.

¹⁸Ibidem, nr. 161, p. 363. Am acordat atenție acestui document datorită menționării satului Horodiște de pe Prut, care clarifică problema localizării acelei Gorodiște amintită documentar în anul 1456 (vezi supra, nota 15).

Un personaj interesant este cel care, într-un zăpăis din 30 ianuarie 1636, semnează, în calitate de martor, drept „Gligorie Hermeziu de Tăutești”¹⁹. Dintr-un ispisoc de la 12 mai 1642 aflăm că Grigori Hermeziu și soția sa, Candachia (descendentă din Tăutul logofăt și Toader pisar), vând lui Isac din Pribești siliștile Popești și Pocreaca (ținutul Vasluiului), cu locuri de moară și de prisacă din sus de Mănăstirea Trestiana²⁰.

La 16 februarie 1640, pârcălabul Constantin Ciogolea și soția sa Ileana primeau întărire pentru cumpărăturile lor, între care jumătate din a treia parte din satul Calafendești de pe Horaeț (ținutul Sucevei), cu a patra parte din iazul numit Iurghiciul, cumpărată de la Ionașco Urmeziu, la care se adaugă o altă jumătate din a treia parte cumpărată de la „rudele sale” Gligorie Urmeziu și de la fratele său Savin și de la sora lui Magda, fiii lui Toader Urmeziu²¹.

La 25 noiembrie 1660, Savin Hermeziu, David din Zaluceni²², Toader Hermeziu și alți nepoți ai lui Miron Ciogolea fost mare clucer arată că unchiul lor a avut multe datorii neplătite, iar ei, neavând bani, au vândut o parte din moșia

---

¹⁹ DRH, A. Moldova, vol. XXIII (1635-1636), întocmit de Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, Georgeta Ignat și Dumitru Agache, București: Ed. Academiei Române, 1996, nr. 325, p. 367.

²⁰ Ibidem, vol. XXVI (1641-1642), întocmit de I. Caproșu, București: Ed. Academiei Române, 2003, nr. 455, p. 387. După Teodor Codrescu, care publica acest document la vremea sa, „Candachia era în a șasea generație de la bătrânul Tăutul logofăt, mort în 1501 (...)” (Uricariul, vol. XXIII, Iași, 1895, p. 210, nota 2). Cert este că această Candachia cobora într-adevăr din două neamuri de vază ale Țării Moldovei, și anume Tăutul și Huhulea. Asupra discuțiilor privitoare la coborâtorii din aceste două neamuri, vezi Maria Magdalena Székely. Sfetnicii lui Petru Rareș..., p. 47. Despre mănăstirea Trestiana și ctitorul ei, anume logofătul Ioan Tăutu, precum și despre descendenții acestuia, printre care și Candachia și soțul ei, Grigore Hermeziu, vezi Ștefan Sorin Gorovei. Mănăstirea Trestiana, In: „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, An. XLIV (1968), nr. 9-10, p. 562-568.

²¹ DRH, A. Moldova, vol. XXV (1639-1640), întocmit de Nistor Ciocan, Dumitru Agache, Georgeta Ignat și Marius Chelcu, București: Ed. Academiei, 2003, nr. 295, p. 289-291.

²² Acest David din Zaluceni (Zaluze) este tatăl lui Alexandru Davidel, cel care, între pretenții la tron de la sfârșitul secolului al XVII-lea, „a strălucit prin violență” (Constantin Turcu. Știri noi despre pretendentul Alexandru Davidel, Iași, 1948, p. 4), și despre care Ion Neculce arăta că „avea cete<a>lă, pravil<a> maré, și nu știu ce i să părea lui, că înbla pentru domnie Moldovei”, de care a fost destul de aproape, „cât s-ar rumpe un păr”, dacă beizadeaua Dimitrie Cantemir nu ar fi spus vizirului că „acela-i un om nebun” (Opere, ediție critică și studiu introductiv de Gabriel Ștrempele, București: Ed. „Minerva”, 1982, p. 392-393). La 21 august 1691, Constantin Cantemir dă fostului mare stolnic Gavril Brăescu moșiile lui Sandu Davidel, situate în satul Zaluze de pe Prut, Vancicăuți, Cuzlău și Horodiște (ținutul Dorohoiului), pentru că i s-a făcut mare pagubă și jaf în bucatele lui de către Sandu Davidel, aflat în slujba leșilor (Constantin Turcu, op. cit., p. 6-7).

acestui lui Ioniță Prăjescul mare vornic de Țara de Sus²³. La 28 mai 1665, marele comis Miron Costin deschide pâră la domnie cu Ștefan Boul fost mare vornic, David din Zaluceni, Petre Dronea, Isac Vaipan cu frații săi și Savin Hermeziu cu frații săi, toți aceștia fiind nepoții și „simenții” Ciogoleștilor, pentru o jumătate din satul Vlădeani²⁴.

Nu insistăm mai mult asupra Hermezieștilor din veacul al XVII-lea, dar formulăm câteva observații. Tabloul genealogic pentru acest secol (vezi Anexa D)²⁵, alături de informațiile sumare de mai sus, schițează imaginea unui neam preocupat, aparent, doar de redistribuirea stăpânirilor în interiorul familiei, de schimbarea sau vânzarea acestora către alte familii, înrudite sau nu, sau de cumpărarea altora. Cu toate acestea, la o privire mai atentă, se poate spune, pe de altă parte, că orice eventuale încercări de ascensiune socială pe baza înrudirilor de familie n-au avut rezultatele așteptate. Descendenți ai unui neam răzășit,

---

²³ MEF, vol. IV, Cărți domnești și zapise slavo-moldovenești și moldovenești (1641-1660), întocmit de D. M. Dragnev, A. N. Nikitici, L. I. Svetlicinaia și P. V. Sovetov, Chișinău: Ed. „Știința”, 1986, nr. 145, p. 322-324. La 2 aprilie 1661, Ion Prăjescul vinde aceste părți de sate lui Duca vistiernic al doilea (Ibidem, vol. V, Cărți domnești și zapise slavo-moldovenești și moldovenești (1661-1670), întocmit de D. M. Dragnev, A. N. Nikitici, L. I. Svetlicinaia și P. V. Sovetov, Chișinău: Ed. „Știința”, 1987, nr. 2, p. 25-27; nr. 3, p. 28-30; nr. 4, p. 31-32).

²⁴ Nicolae Iorga. Studii și documente cu privire la istoria românilor, vol. XI, București, 1906, p. 76, 92. La Paul Pălănea. Familia cronicarului Miron Costin și risipirea moșiilor prin descendenți (II), In: „Arhiva genealogică”, V(X) (1998), 1-2, p. 90, care a văzut documentul original, apare Ștefan Hermeziu, nicidecum Savin.

²⁵ Spița neamului Hermeziu pentru secolul al XVII-lea a fost întocmită, pe lângă informațiile documentare prezentate mai sus, și pe baza datelor cuprinse în câteva documente inedite (Biblioteca Academiei Române, Documente istorice, CCXXIV, nr. 66-68 și 70) sau a celor din colecțiile de documente cunoscute: Nicolae Iorga, op.cit., vol. VI, partea a II-a, București, 1904, nr. 7, p. 56-57; Ibidem, vol. XVI, București, 1909, nr. 64, p. 201; Gheorghe Ghibănescu. Surete și izvoade, vol. IV, Iași, 1908, nr. CIII, p. 92, nr. CXLVI, p. 135, nr. CXLVII, p. 136; Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva Istorică Centrală a Statului (în continuare: CDM), vol. II (1621-1652), întocmit de Mihai Regleanu, Iulia Gheorghian, Veronica Vasilescu și Doina Duca, București, 1959, nr. 1204, 1387, 1579, 1611, 1642, 1742, 1790, 1822, 1823, 1847; Ibidem, vol. III (1653-1675), întocmit de Mihai Regleanu, Doina Duca, Constanța Negulescu, Veronica Vasilescu și Cornelia Crivăț, București, 1968, nr. 936; Ibidem, vol. IV (1676-1700), întocmit de Mihai Regleanu, Doina Duca Tincușcu, Veronica Vasilescu și Constanța Negulescu, București, 1970, nr. 307; MEF, vol. III, Documente slavo-moldovenești (1601-1640), alcătuit de D. M. Dragnev, A.N. Nikitici, L.I. Svetlicinaia, P.V. Sovetov, Chișinău: Ed. „Știința”, 1982, nr. 109, p. 222-223; nr. 110, p. 224-225; nr. 114, p. 232-233; nr. 171, p. 358-359; DRH, A. Moldova, vol. XIX (1626-1628), întocmit de Haralambie Chircă, București: Ed. Academiei, 1969, nr. 262, p. 345-346 (trad. românească); Ibidem, vol. XXIII, nr. 431, p.494, nr. 453, p. 514-515.

Hermezieștii s-au putut considera, în primele decenii ale secolului al XVII-lea, lipsiți de noroc: intrarea lui Grigore Hermeziu în neamul coborâtorilor din Tăutul logofăt a adus cu sine dobândirea unor ocini²⁶, zestre a soției sale, Candachia, mai puțin intrarea în anumite dregătorii. Nu putea să-i ajute, în acest sens, nici înrudirea cu Ciogoleștii²⁷ sau cu neamul lui Alexandru Davidel²⁸, implicați în comploturi boierești ce au dus la „dizgrația” familiilor lor.

Pentru secolul al XVIII-lea însă, spre deosebire de veacul precedent, documentele cercetate ne oferă informații mai consistente în ceea ce privește schimbările din plan social care au loc în istoria neamului. În această perioadă, îi întâlnim pe cei mai mulți dintre Hermeziești ocupând diverse slujbe la Curtea domnească, îngrijindu-se în același timp de aspectele ce țin de stăpânirile neamului. Această ridicare pe plan social, ce oferă o mai mare „vizibilitate” în

---

²⁶ Odată cu această căsătorie a lui Grigore, Hermezieștii capătă o „bază” patrimonială în ținutul Vasluiului (Pocreaca, Popești, Tăutești și, cum vom vedea mai jos, Șcheia), alături de rudele lor, inclusiv cei din neamul Huhulea. Un act din vremea lui Petru Șchiopul, din anul de la facerea lumii 7099 <1 septembrie 1590-31 august 1591>, arată că „Ionașco Hohulea și sora lui, Măgdalina și Vârvara, fiii lui Petru Hohulea, nepoții Odochiei, strănepoții lui Tăutul logofăt și Toader logofăt”, își împărțeau între ei mai multe stăpâniri, lui Ionașco Hohulea revenindu-i o jumătate din Negrești și a patra parte din Tăutești” (Documente privind istoria României (în continuare: DIR), veacul XVI, A. Moldova, vol. III (1571-1590), București: Ed. Academiei, 1951, nr. 570, p. 464-465). Observăm, așadar, că la sfârșitul secolului al XVI-lea membri ai familiei Huhulea își împart între ei, printre altele, și satul Tăutești, pe care, jumătate de secol mai târziu, îl stăpânește Grigore Hermeziu, cu siguranță ca zestre a soției sale Candachia. În aceeași enumerare de sate împărțite de membri ai familiei Huhulea găsim și Negreștii din ținutul Vasluiului, care, alături de Negreștii de Orhei, aparținuseră, în prima jumătate a secolului al XV-lea, vornicului Negrea sau familiei sale. Dintre urmașii acestui Negru de la Bârlad cel mai cunoscut este Toader, pisarul lui Ștefan cel Mare, strănepot al lui Negrea și ginerele lui Ioan Tăutul, căsătorit fiind cu Nastasia, fiica marelui logofăt. „Dovada acestei înrudiri o constituie descendența comună în familia Huhulea, documentată în acte din a doua jumătate a secolului al XVI-lea în legătură cu satul Popești de pe Vaslui” (Mircea Ciubotaru. O străveche așezare de pe Valea Bârladului: Negrești (jud. Vaslui)(I), In: „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D. Xenopol» Iași”, XX (1983), p. 322-323), adică tocmai satul din care Grigore Hermeziu și familia sa fac vânzări spre mijlocul secolului al XVII-lea. Completări și corectări la unele genealogii boierești din ultimul studiu citat, la idem, Ipoteze și certitudini genealogice, In: „Arhiva Genealogică”, II (VII), 1995, 3-4, p. 269-276.

²⁷ Ridicați în vremea lui Moise Moghilă („Multe case de gios, lipsite, au scos în fruntea lăcuiților țării, mai ales pre Ciogoleștii”), s-au implicat în complotul împotriva lui Vasile Lupu, drept pentru care frații Constantin și Pătrașco Ciogolea au pierit în mai 1653 („Și atuncea au dat pre amândoi Ciogoleștii și pre Ștefan serdariul pre sama siimenilor, de i-au omorât, noaptea înaintea jitniții ce iese în curtea înlăuntru”) (Miron Costin. Opere, ed. P.P. Panaitescu, București: Ed. de Stat pentru Literatură și Artă, 1958, p. 96, 135-140).

²⁸ Vezi supra, nota 22.

epocă celor din acest neam, pare a se datora personajului care ne stă acum în atenție.

***

Într-adevăr, din datele pe care le avem până în prezent, Hermezieștii din secolul al XVIII-lea coboară din Gheorghe Hermeziu, fiul lui Constantin Hermeziu și al Anghelușei. Știm foarte puține lucruri despre Constantin Hermeziu, care semna, la 13 iunie 1662, un zăpis de mărturie prin care satul Dumeni trecea de la rudele sale Ciogolești la un alt stăpân²⁹. Deși nu am găsit până acum nici un document care să ateste faptul că el este cu adevărat tatăl lui Gheorghe, coroborarea tuturor celorlalte date, mai ales cele culese din zapisele referitoare la tranzacțiile patrimoniale ale familiei, conduce la concluzia că acest Constantin este fiul lui Grigore Hermeziu și al Candachiei. Din câte se pare, a mai fost căsătorit cu o Tofana Tăutu, de la care ar mai fi avut doi fii, Savin și Toader³⁰. Constantin era mort la 4 februarie 1688, când Gheorghiuță, fiul Anghelușei, nepotul lui Hermeziu, vindea părți din satul Tăutești, „care loc ne iaste nouă moșie de la moșul nostru de la Gligorie Hermeziul”, doar împreună cu mama sa și alte rude³¹.

Despre Anghelușa, mama lui Gheorghe Hermeziu, știm că era fiica lui Dumitrașco Baltag de pe Smila din Bicani (ținutul Tutovei)³², fiind arătată, într-un alt zăpis, ca „nepoată lui Nicoriță hatman”³³. Acesta a fost un personaj cunoscut în prima jumătate a veacului al XVII-lea, perioadă în care a ocupat dregătoriile de pârcălab de Covurlui, mare armaș, mare vornic de Țara de Sus, mare vornic de Țara de Jos și hatman, fiind căsătorit cu Todosia, sora lui Miron Barnovschi³⁴. A avut doi nepoți, frații Dumitrașco și Ionașco Baltag, dar colaterali, nu de fiu, întrucât le dăruiește acestora moșiile Bicani și Balosinești, „pentru că i-au slujit lui de la nașterea lor până la moartea lui”³⁵. Ionașco a avut o fiică, Ancuța, căsătorită

---

²⁹ Nicolae Iorga, op. cit., vol. XIX, București, 1910, p. 27.

³⁰ Informație oferită cu generozitate de domnul Mihai Dimitrie Sturdza, motiv pentru care îi mulțumim și pe această cale.

³¹ Gheorghe Ghibănescu, op. cit., vol. VII, Iași, 1912, nr. CCXXII, p. 264-265.

³² Ioan Antonovici. Documente bărlădene, vol. III, Bârlad, 1915, nr. XCIX, p. 112.

³³ Ibidem, nr. CIV, p. 115.

³⁴ Nicolae Stoicescu, op. cit., p. 421. A fost pribeag în Polonia, după septembrie 1629, când oastea lui Miron Barnovschi a fost învinsă de Lupu vistiernic și Grama stolnic, din acest motiv Vasile vodă Lupu confiscându-i moșiile (Ibidem).

³⁵ DRH, A, vol. XXII (1634), întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București: Ed. Academiei, 1974, nr. 66, p. 69-71.

cu un Dumitrașco, „ce-i porecla Scânteii”³⁶, în vreme ce Dumitrașco Baltag a avut-o pe Anghelușa, mama lui Gheorghe Hermeziu, după cum am arătat deja. Credem că și Anghelușa mai fusese căsătorită o dată, întrucât un Ștefan, „fiul Anghelușei, fata lui Băltag, nepoată lui Nicoriță hatman”, vindea, în 1711, părțile sale din Bicani și Balosinești³⁷.

Gheorghe Hermeziu s-a născut, probabil, la Horodiște, în ținutul Dorohoiului, moșie stăpânită de multe generații de strămoșii săi³⁸. În 31 iulie 1726, Mihai Racoviță împluternicește pe Gheorghe Hermeziu să-și stăpânească moșia Horodiște, „care giumătate de sat îi iaste lui de baștină, iar giumătate iaste cumpărătură, cumpărată de <la> Andrei Hermeziu (...)”³⁹. Informația este întărită de o mărturie hotarnică din 30 iulie 1727, dată pentru alegerea unor părți din Horodiște cumpărate de Gheorghică Hermeziu de la Ieremia Jora, în care se arată că hotarul trece „mai gios de Vadu lui Turcilor (*sic!*), unde au fost casa lui Hermezău”⁴⁰.

În ceea ce privește anul nașterii sale, nu putem face decât calcule aproximative. La 30 iunie 1716, într-o cercetare pentru o pricină de stăpânire a unor sate de la ținutul Neamțului dă mărturie și diacul de cămară Hermeziu, înfățișat deja ca „om bătrân”. Actul amintește că realitățile pentru care Hermeziu era chemat să dea seamă se plasau în a treia domnie moldoveană a lui Gheorghe Duca, așadar între anii 1678-1683, pe când martorii „era mai tineri”⁴¹. Important în acest sens este un act din 5 aprilie 1680, în care apar martori, la o danie de ocină din Felești (ținutul Neamțului), Toader Giulescul din Giulești și Gheorghică

---

³⁶ Ioan Antonovici. op. cit., vol. III, nr. XCVI, p. 110.

³⁷ Ibidem, nr. CIV, p. 115-116.

³⁸ La 11 iunie 1625, într-o hotarnică a unor părți din satul Băloșeni (ținutul Dorohoiului), apare ca martor hotarnic, printre alții, „Gheorghii Hermeziu de Horodiști” (DRH, A. Moldova, vol. XVIII (1623-1625), întocmit de Ioan Caproșu și Valentin Constantinov, București: Ed. Academiei Române, 2006, nr. 341, p. 414-415).

³⁹ Documente privind relațiile agrare în veacul al XVIII-lea, vol. II, Moldova, realizat de Vasile Mihordea, Ioana Constantinescu și Corneliu Istrati, București: Ed. Academiei, 1966, nr. 91, p. 158.

⁴⁰ Nicolae Iorga. op. cit., vol. V, partea 1, București, 1903, nr. 11, p. 540.

⁴¹ Condica lui Constantin Mavrocordat, ediție cu introducere, note, indici și glosar de Corneliu Istrati, vol. II, Iași: Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2008, nr. 1323, p. 549. Mărturia era dată privitor la faptul că satul nemțean Mânjești era atunci în stăpânirea lui Nicolae Stârcea, care „avea și curți în sat”. Dar Nicolae Stârcea era nepotul pârcalebului Constantin Stârcea, socrul lui Miron Ciogolea (Ibidem; Nicolae Stoicescu, op. cit., p. 442), rudă cu Hermezieștii. În același timp, Constantin Stârcea era cumnatul lui Racoviță Cehan (Ibidem, p. 430), bunicul lui Mihai Racoviță, sub a căror trei domnii în Moldova își va desfășura cea mai mare parte a activității sale Gheorghe Hermeziu.

Hermeziu⁴², aceasta fiind prima atestare documentară a diacului nostru. Coroborând cele două informații, putem aproxima că acesta s-a născut pe la 1660, fiind admis faptul că pe la vârsta de 20 de ani tinerii vremii își începeau cariera⁴³.

La fel ca alți scriitori de acte, de până la el sau contemporani cu el, putem bănuși că știința de carte a început a o deprinde în familie. De remarcat faptul că în cercul său de rude au existat dintotdeauna înaintași cărturari, înțelegând aici pe uricari și dieci. Cam în aceeași vreme în care Grigore Hermeziu se căsătorește cu Candachia, în familia coborâtore din Tăutul logofăt și Petru Huhulea intra, tot prin căsătorie, și uricarul Ieremia Băseanu⁴⁴. Un alt scriitor de acte cunoscut în prima jumătate a secolului al XVII-lea, Avram Căpotici din Lucăceni, și el descendent al logofătului Ioan Tăutul, a stăpânit părți din Horodiște⁴⁵, baștina lui Gheorghe Hermeziu, iar uricarul Ion Focea, care își încheia cariera pe la 1649, stăpânise părți de sat în Găneștii de Tutova⁴⁶, unde va moșteni ocini și Hermeziu. Nu știm însă cum și unde a continuat să se instruiască. Faptul că în cariera sa va fi cunoscut și ca traducător de acte slavone, ne determină să credem că ar fi putut urma și școli mai înalte ale vremii (de ce nu, poate chiar școala domnească de pe lângă mănăstirea Trei Ierarhi⁴⁷), după care s-ar fi întors la baștina sa.

Probabil că în urma uneia dintre slujbele prin ținutul Neamțului și-a aranjat și căsătoria cu Anița⁴⁸, fiica vătafului Toader Giuncul, de la care va avea doi fii, anume Ștefan și Ursachie. Pe lângă o zestre frumoasă, cu moșii în

---

⁴² Documente, In: „Miron Costin”, anul III (1915), nr. 8-9 (aug-sept.), nr. 317, p. 126.

⁴³ Mircea Ciubotaru. Un „homo novus” al secolelor XVI-XVII: uricarul Ieremia Băseanu, p. 7.

⁴⁴ Ibidem, p. 7-12; idem, Ipoteze și certitudini genealogice, p. 273-276; Silviu Văcaru, op. cit., p. 45-54.

⁴⁵ Silviu Văcaru. op. cit., p. 37-38.

⁴⁶ Ibidem, p. 81, 83.

⁴⁷ Aici se studia în limbile slavă și română, în condițiile în care a doua jumătate a secolului al XVII-lea reprezintă o perioadă în care se desfășoară „o atât de intensivă activitate în domeniul traducerilor din slavă”, mai ales a documentelor prezentate în procesele din Divanul domnesc, „al căror conținut trebuia să fie cunoscut de boierii care făceau anchete pe teren” (Istoria orașului Iași, redactori responsabili: Constantin Cihodaru <și> Gheorghe Platon, Iași: Ed. Junimea, 1980, p. 277). Școala domnească de la mănăstirea Trei Ierarhi funcționa și după Vasile Lupu, mănăstirea primind confirmări ale daniilor ctitorului ei de la Iliăș Alexandru, în 13 octombrie 1668, și Antonie Ruset, în 4 ianuarie 1676 (Documente privitoare la istoria orașului Iași (în continuare: Documente Iași), editate de Ioan Caproșu, vol. II (1661-1690), Iași: Ed. „Dosofter”, 2000, nr. 208, p. 182-183; nr. 443, p. 401-402).

⁴⁸ Biblioteca Academiei Române, Documente istorice, CCXXIV/66. Era, în fond, un mediu familiar lui Gheorghe, întrucât un frate al bunicului patern al soției sale, Cozma Majă, apare într-un zăpis din 1626 ca diac din Popșești (Silviu Văcaru, op. cit., p. 165).

ținuturile Neamț și Vaslui, căsătoria cu Anița, petrecută în jurul anului 1680 (când, după cum am văzut, diacul nostru dădea o mărturie alături de viitorul sau poate deja socrul său), îi aducea și înrudirea cu un neam cu vechi rădăcini printre boierii mari ai lui Ștefan cel Mare. La 7 iulie 1700, Antioh Cantemir dă un uric de întărire diacului de cămară Gheorghe Hermeziu și rudelor sale, curgători din Clănău spătar, pentru satele Ruși, Buciumeni și Bârgăoani (ținutul Vasluiului), de pe apa Bârladului⁴⁹. Aceste sate fuseseră cumpărate de strămoșul lor Clănău spătar și jupâneasa acestuia Dragna „de la Mihul și de la fratele său Ion și de la semențiile lor Elena, nepoții Radului Gârbovăț stolnicul”, cu 300 de zloți tătarăști, după cum spune uricul de la Bogdan vodă, din 2 martie 1508⁵⁰. Aceleași sate erau întărite de către Constantin Duca, la 6 aprilie 1701, lui Gheorghiuță Hermeziu diac de cămară, ginerele lui Toader vătaf, fiul lui Giuncu, nepotul lui Tăbuci, strănepotul lui Clănău spătar, precum și rudelor sale⁵¹. Mai mult decât atât, străbunica Aniței, anume Varvara, era nepoata Marincăi, fiica lui Ieremia mare vistiernic între anii 1516 și 1523. Dar Ieremia fusese căsătorit cu Anușca, descendentă a lui Vlaicu pârcălab, unchiul lui Ștefan cel Mare, în vreme ce Marincă se însoțise cu Turcu sulger, fiul lui Clănău spătar și nepotul Mariei, sora lui Ștefan cel Mare⁵². Iată cum în venele soției lui Gheorghe Hermeziu curgea un strop din sângele marelui voievod al Moldovei, rămânând însă să ne întrebăm în ce măsură urmașii săi atât de îndepărtați conștientizau această ascendență ilustră și cât de mult o valorizau la cumpăna veacurilor XVI-XVII.

Nu avem prea multe știri despre activitatea lui Gheorghe Hermeziu între anii 1680 și 1696, moment din care izvoarele documentare abundă în referințe la diacul de cămară și la slujbele pe care era chemat să le îndeplinească. Poate că situația sa materială nu era tocmai strălucită, pentru că tocmai din această vreme avem mărturii despre două dintre cele trei vânzări de ocini făcute vreodată de fiul

---

⁴⁹ Tezaur arhivistic vasluian. Catalog de documente (1399-1877), întocmit de Grigore Găneț și Costică-Ioan Gârneață, București: Direcția Generală a Arhivelor Statului, 1986, nr. 142, p. 61.

⁵⁰ DIR, veacul XVI, A. Moldova, vol. I (1501-1550), București: Ed. Academiei, 1953, nr. 71, p. 75.

⁵¹ Tezaur arhivistic vasluian..., nr. 145, p. 61.

⁵² Pentru alte date privitoare la aceste sate și coborâtorii din spătarul Clănău (neamurile Bogza și Giuncul), v. Maria Magdalena Székely, op.cit., p. 399-402., cu unele completări și lămuriri în studiul nostru Moșia Giulești din ținutul Neamțului și stăpânii acesteia până în primele decenii ale secolului al XIX-lea, passim și anexele III.1 și III.3 (în curs de publicare în „Analele Științifice ale Universității «Alexandru Ioan Cuza» din Iași”, s.n., Istorie, tom LVI, 2010).

Anghelușei: la 4 februarie 1688, el vinde, împreună cu rude ale sale, părți din moșia Tăutești⁵³, în vreme ce la 13 mai 1692, înstrăinează toată partea sa din Șcheia de pe apa Vasluiului marelui vistiernic Iordache Ruset⁵⁴, care era căsătorit cu Saffa, vara lui Mihai Racovița⁵⁵, viitorul domn. Această vânzare către unul dintre puternicii boieri ai vremii pare să-l fi ajutat pe Gheorghe Hermeziu, căci prima parte a activității sale la Curtea domnească se desfășoară în paralel cu prezența în dregătorii a lui Iordache Ruset, care, între 1685 și 1705, cu întreruperi, este mare vistiernic și mare vornic de Țara de Jos⁵⁶. La fel stau lucrurile și în cazul lui Mihai Racovița, care este, în intervalul 1687-1700, comis al doilea, mare comis, mare stolnic și mare spătar⁵⁷.

Primele mențiuni documentare referitoare la Gheorghe Hermeziu în calitate de diac de cămară⁵⁸ ni-l arată pe acesta scriind zapise în Iași, la 13 iunie 1696⁵⁹ și 7 iunie 1697⁶⁰. În intervalul cronologic dintre aceste date și primăvara anului 1717, diacul de cămară Gheorghe Hermeziu scrie alte zapise, cu grafia sa clară, chiar dacă nu și cea mai frumoasă cu puțință (vezi Anexa II) și este martor la diverse tranzacții, în Iași⁶¹ sau prin ținuturi⁶², hotărâncește moșii⁶³ și scrie

---

⁵³ Gheorghe Ghibănescu. op. cit., vol. VII, nr. CCXXII, p. 264-265.

⁵⁴ Biblioteca Academiei Române, Documente istorice, CCXXIV/66.

⁵⁵ Paul Cernovodeanu, planșa 2. Racovița, In: Istoria românilor, vol. VI, România între Europa Clasică și Europa Luminilor (1711- 1821), coordonatori: Paul Cernovodeanu <și> Nicolae Edroiu, București: Ed. Enciclopedică, 2002.

⁵⁶ Nicolae Stoicescu, op. cit, p. 436-437.

⁵⁷ Ibidem. p. 432.

⁵⁸ Gheorghe Hermeziu a avut, pentru o bună bucată de timp, „coleg” de cancelarie pe un alt Gheorghe diac de cămară, fiul lui Carp (CDM, vol. IV, nr. 1662, p. 370; Documente Iași, vol. III (1691-1725), Iași: Ed. „Dosoftei”, 2000, nr. 80, p. 63; nr. 159, p. 136-137; nr. 390, p. 346 și altele), cu care nu trebuie confundat, amândoi semnând în diverse zapise doar cu numele de botez.

⁵⁹ CDM, vol. IV, nr. 1821, p. 402.

⁶⁰ Documente Iași, vol. III, nr. 129, p. 111.

⁶¹ Ibidem, nr. 176, p. 149; nr. 277, p. 242; nr. 286, p. 256; nr. 396, p. 350; Documente privind relațiile agrare..., vol. II, nr. 55, p. 133; Documente românești din arhiva mănăstirii Xiropotam de la Muntele Athos. Catalog, vol. I (1432-1800), editat de Florin Marinescu, Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc, Iași: Ed. Universității „Al. I. Cuza”, 2005, nr. 202, p. 111.

⁶² Gheorghe Ghibănescu. Ispisoace și zapise, vol. V₂, Iași, 1923, nr. 4, p. 4.

⁶³ Documente, In: „Miron Costin”, anul I, 1913, nr. 1, p. 8; Gheorghe Ghibănescu. Surete și izvoade, vol. XIII, Huși, 1923, nr. 26, p. 22 (același document); CDM, vol. V (1701-1720), întocmit de Veronica Vasilescu, Doina Duca-Tinculescu, București, 1974, nr. 314, p. 78-79; nr. 585, p. 152; Documente românești din arhiva mănăstirii Xiropotam ..., nr. 231, p. 123.

mărturii hotarnice⁶⁴, cercetează diverse pricini legate de sate și mori din ținutul Iașilor, dar și în alte ținuturi⁶⁵, redactează acte în cancelaria domnească⁶⁶, semnează ca martor într-o carte domnească de întărire⁶⁷ și traduce acte slavone⁶⁸. Cu alte cuvinte, a făcut ceea ce știa cel mai bine și pentru care se pregătise, fără a fi fost implicat, în orice caz nu direct, în politica mare a țării.

Un moment de cumpănă în viața diacului Gheorghe pare să se fi petrecut după data de 4 mai 1717, când avem ultima mărturie privind cercetarea pe care o face într-o pricină oarecare⁶⁹. Apoi, acest om considerat deja bătrân în 1716, a trecut printr-o încercare, cel probabil boală, care l-a determinat să-și împartă moșiile celor doi fii ai săi, la 13 iulie 1718. Ipoteza poate fi susținută mai întâi de faptul că după 4 mai 1717 nu mai pare menționat de documentele vremii. Apoi, într-o pricină încurcată pentru satele nemțene Bălțătești și Mânjești, în care dăduse mărturie cu doi ani mai devreme (30 iunie 1716), nu mai apare ca martor, așa cum ar fi fost firesc, în 25 aprilie 1718⁷⁰. Deși momentul greu a fost depășit, Gheorghe Hermeziu nu mai este capabil să revină la vechile sale îndeletniciri în slujba domniei, cu excepția anului 1725, când, la 15 iulie, primește poruncă domnească să cerceteze pricina dintre Ion Paladi mare spătar și călugării de la Dobrovăț pentru o siliște din ținutul Vaslui⁷¹. În acest act este amintit ca fost clucer, dregătorie în care fusese numit de Mihai Racoviță, așadar, înainte de această dată și după 4 mai 1717. Aproximativ în această vreme, pare să se ocupat mai cu luare aminte de stăpânirile sale, pentru care primește întăriri domnești la

---

⁶⁴ Gheorghe Ghibănescu. op. cit., vol. XIV, Huși, 1925, nr. XXXI, p. 29; CDM, vol. IV, nr. 2125, p. 466.

⁶⁵ Nicolae Iorga. op. cit., vol. VII, partea a 3-a, București, 1904, nr. 34 și 35, p. 111; CDM, vol. V, nr. 84, p. 22; nr. 518, p. 134; nr. 1471, p. 400; Colecția Achiziții Noi. Indice cronologic Nr. 25, vol. II (1686-1760), întocmit de Marcel-Dumitru Ciucă, Silvia Vătafu-Găitan, Mirela Comănescu, Laura Niculescu, București, 2008, nr. 597, 804, 1149.

⁶⁶ Gheorghe Ghibănescu. op. cit., vol. XIV, nr. XXXI, p. 29; nr. XXXVI, p. 38; CDM, vol. IV, nr. 1862, p. 412 ș. a.; Ibidem, vol. V, nr. 488, p. 126-127; nr. 966, p. 260 ș. a.; Tezaur arhivistic vasluian..., nr. 149, p. 60 ; Documente Iași, vol. III, nr. 512, p. 445-446.

⁶⁷ Documente Iași, vol. III, nr. 451, p. 398.

⁶⁸ DIR, veacul XVI, A. Moldova, vol. III, nr. 213, p. 163; Catalog de documente din Arhivele Statului Iași. Moldova, vol. I (1398-1595), întocmit de Virginia Isac, București, 1989, nr. 867, p. 339; nr. 1108, p. 418; nr. 1238; nr. 1139, p. 427; nr. 1258, p. 467-468.

⁶⁹ CDM, vol. V, nr. 1471, p. 400.

⁷⁰ Condica lui Constantin Mavrocordat, ed.cit., vol. II, nr. 1323, p. 549; nr. 1324, p. 550-552.

⁷¹ Ioan Antonovici. op. cit., vol. III, nr. CCLIII, p. 215-216.

27 iulie 1723 (pentru satele vasluiene Bârgăoani, Ruși și Buciumeni)⁷² și 31 iulie 1726 (pentru moșiile Horodiște și Cuzlău, de la ținutul Dorohoiului)⁷³.

Într-adevăr, diacul Gheorghe Hermeziu adunase o importantă avere, care consta, mai ales, din satele și moșiile rămase de la părinții săi, din cele aduse ca zestre de soția sa, precum și din ceea ce a mai cumpărat de-a lungul timpului. Cert este că, la 13 iulie 1718, când împărțea celor doi fii ai săi sate și moșii, numărul acestora se ridică la opt sate întregi și 15 părți de sate, în opt ținuturi (vezi Anexa III).

Dintre satele moștenite pe linie paternă, am văzut mai sus, a vândut doar părți din Tăutești, la 4 februarie 1688, comisului Dumitrașco Cuza („care loc ne iaste nouă moșie de la moșul nostru de la Gligorie Hermeziul”), cumpărătorul trebuind însă să-și facă drese domnești, deoarece „uricile satului le-au luat tatarul”⁷⁴, precum și părțile sale din Șcheia, la 13 mai 1692, vistiernicului Iordache Ruset⁷⁵. În ceea ce privește zestrea mamei sale, pe lângă Giuleștii din ținutul Tutovei, pe care i-a păstrat, a înstrăinat părțile sale din Bicani și Balosinești, „15 pol pământuri”, lui Ioan Paladi mare vistiernic, la 7 mai 1704⁷⁶.

Nu apar între satele împărțite la 1718 cele aduse ca zestre de soția sa în ținutul Vasluiului, anume Ruși, Buciumeni și Bârgăoani, pentru care primea, la 27

---

⁷² Tezaur arhivistic vasluian..., nr. 169, p. 67.

⁷³ Documente privind relațiile agrare..., vol. II, nr. 91, p. 158. Un act interesant este cel din 15 februarie 1721, un „izvod de ocinile care sântu de pe Todirașco Jora sulgeriul și di pe jupâneasa dumisale Vasălca ce s-au împărțitu frații în de sinea toți nepoții a lui Toderașco a Jorăi”, din care aflăm că Anița Joroaia, soția lui Irimice Jora, primește jumătate din satul Horodiște (ținutul Dorohoiului) și jumătate din Tăutești de la ținutul Iașilor (Teodor Bălan. Documente bucovinene, vol. VII (1464-1740), ediție îngrijită de Ioan Caproșu, indice de Arcadie Bodale, cuvânt înainte de Dumitru Vatamaniuc, Iași: Ed. „Taida”, 2005, nr. 168, p. 232-235; vezi și o copie a acestui act editată în MEF, vol. VIII, Documente moldovenești din secolul al XVIII-lea (1711-1750). Cărți domnești și zapise, volum întocmit de Larisa Svetlicinai, Demir Dragnev și Eugenia Bociarov, Chișinău, 1998, nr. 35, p. 58-59). Nu putem preciza în ce grad de rudenie se afla Anița cu familia Hermeziu, dar observăm că stăpânea părți din aceleași moșii. Să observăm, și în acest caz, legăturile de familie între Racovițești și Jorăști: Ion Racoviță, fiul lui Racoviță Cehan, a fost căsătorit, a doua oară, cu Safta Costachi, soră cu Todosica Jora (Nicolae Stoicescu, op. cit., p. 431; Paul Cernovodeanu, planșa 2. Racoviță, loc. cit.

⁷⁴ Gheorghe Ghibănescu, op. cit., vol. VII, Iași, 1912, nr. CCXXII, p. 264-265. Putem bănui că uricile satului Tăutești au fost pierdute în văltoarea evenimentelor tragice pentru Țara Moldovei din anul 1650, când cazacii și tătarii care se îndreptau spre Suceava au prădat totul în drum, luând și pe „giupâneasa lui Miron Ciogolii stolnicul cu o cucoană a lui, care n-au mai ieșit den robie în véci (...)” (Miron Costin, op. cit., ed. cit., p. 132).

⁷⁵ Biblioteca Academiei Române, Documente istorice, CCXXIV/66.

⁷⁶ Ioan Antonovici, op. cit., vol. III, nr. XCIX, p. 112; nr. CIX, p. 129.

iulie 1723, o carte domnească de împrumut să ia zeciuala din pâine, făceață și prisăci de pe părțile lui de moșie din satele menționate mai sus⁷⁷. De asemenea, printre satele cu siguranță moștenite și pe care a ales să le păstreze în 1718, se găsesc părțile din Ispas și Răstoace, „care moșii au fost a lui Hermeziu, de pe Ionașco Tăutul (...)”⁷⁸.

Oricum, împărțirea moșiilor către cei doi fii ai săi pare să nu fi avut efecte imediate, în contextul în care posibilul motiv al redactării aceluia act, boala și amenințarea morții, s-a îndepărtat, căci, la 31 iulie 1726, Mihai Racoviță împrumută pe Gheorghe Hermeziu să-și stăpânească moșia Horodiște (ținutul Dorohoiului), „care giământate de sat îi iaste lui de baștină, iar giământate iaste cumpărătură, cumpărată de <la> Andrei Hermeziu; și să mai oprască și a patra parte de Cuzlău ce-i la ținutul Dorohoiului, care-i iaste de moșie”, obligând pe locuitori a-i da dijma din toate produsele (inclusiv cânepă și in)⁷⁹. Or, aceste două sate erau desemnate a fi lăsate moștenire fiului său mai mare, lui Ursachie.

La aceste moșteniri de sate Gheorghe Hermeziu și-a mărit averea prin veniturile bănești importante și, mai ales constante, aduse de redactarea actelor pentru persoanele particulare, precum și cele din hotărniciri⁸⁰.

Printre alte lucruri, aceste sume de bani îi permiteau diacului de cămară Gheorghe Hermeziu să-și cumpere și o casă în Iași, despre care știm, dintr-un document din 29 octombrie 1707, că se găsea în zona Ulița Mare – Ulița Feredeelor – Biserica Tălpăları⁸¹.

Ultima mențiune documentară sigură a lui Gheorghe Hermeziu este din 1 ianuarie 1727, când redactează un izvod de zapise pentru niște moșii ale spătarului Paladi: „Eu, Ghiorghia Hermeziu, am scos acest izvod de pe diriase domnești”⁸². În vara aceluiași an, prin poruncă domnească, se cercetau și se alegeau hotarele unor părți de moșie la Horodiște și Cuzlău⁸³, lucru care nu

---

⁷⁷ Tezaur arhivistic vasluian..., nr. 169, p.67.

⁷⁸ Teodor Bălan. op.cit., vol. IV, Cernăuți, 1938, p. 195-196; Condița lui Constantin Mavrocordat, ed. cit., nr. 393, p. 131-132.

⁷⁹ Documente privind relațiile agrare..., nr. 91, p. 158.

⁸⁰ Deși datele sunt mai târzii, să menționăm că o altă categorie de slujbași cu atribuții în alegerea de hotare, vornicii de poartă, primeau, spre mijlocul veacului al XVIII-lea, o plată fixă pentru asemenea prestații: „Și când să va trimete să margă hotarnic pentru moșii sau dughene va lua și el ostenia lui câte un galben de piatră <de hotar>” (Documente Iași, vol. VI (1756-1779), Iași: Ed. „Dosoftel”, 2004, nr. 262, p. 226).

⁸¹ Documente Iași, vol. III, nr. 321, p. 290.

⁸² Nicolae Iorga. op. cit., vol. V, partea 1, nr. 80, p. 232.

⁸³ Ibidem, nr. 9-11, p. 539-540.

implica cu necesitate și prezența clucerului. Date interesante despre destinul său ulterior pare a ne oferi un document, pe care l-am mai invocat în alt context, din 15 februarie 1742, când Constantin Neculai Mavrocordat poruncește cercetarea unei pricini, în urma jalbei lui Vasile Buhăescul logofăt al doilea și a lui Ștefan Hermeziu vistiernic al doilea (acesta din urmă fiind fiul lui Gheorghe), „zicând că au niște părți de moșii cu vecini acolo la Cernăuți, a patra parte de sat de Ispas și a patra parte de sat de Răstoace, care moșii au fost a lui Hermeziu, de pe Ionașco Tăutul (...). Și din vreme că scrisorile ce au fost pe acele moșii, fiind la Hermeziu care au murit în Țara Româniască, s-au prăpădit acolo, numai în părțile ce sunt frățăști sunt la Ion Popovici, să dea samă el, măcar că pentru părțile lui Hermeziu ce-au avut de pe Tăutul logofătul acolo știu și alți Tăutulești cari trăesc acolo la Cernăuți”; în continuare se mai arată că „unii din vecini au fost și cu Hermeziul în Țara Româniască până la moartea lui și de acolo au venit la pământul lui”⁸⁴. Credem că acest Hermeziu, despre care se pomenește că a fost la un moment dat în Țara Românească, este clucerul Gheorghe, care moare în circumstanțe necunoscute în țara vecină⁸⁵, la o dată necunoscută, după 1727, poate nu cu prea mulți ani înainte de cercetarea cerută de urmașul său în 1742⁸⁶, așadar la o vârstă venerabilă.

---

⁸⁴ Teodor Bălan. op.cit., vol. IV, p. 195-196; Condicta lui Constantin Mavrocordat, ed. cit., nr. 393, p. 131-132.

⁸⁵ Este posibil ca Gheorghe Hermeziu să-și fi găsit oarece rosturi în țara vecină alături de protectorii săi Racovițești, care știau de mai multă vreme drumul spre Țara Muntenescă. Marele paharnic Ion Racoviță plecase acolo la revenirea de la Viena, unde își însoțise domnul, pe Gheorghe Duca, în 1683 (Ion Neculce, op. cit., ed. cit., p. 274), iar spătarul Mihai Racoviță, viitor domn, este protejat, în 1701, de vodă Brâncoveanu, „că să temea să nu-i omoară” capegiu îndemnați de pările la Poartă ale lui Constantin Duca (Ibidem, p. 421). Tot aici, Dumitrașcu Racoviță, căsătorit cu Elena Cantacuzino, cumpără vii și moșii (Documentele epocii brâncovenești în colecțiile Muzeului Municipiului București, vol. întocmit de Grina-Mihaela Rafailă, București: Ed. Muzeului Municipiului București, 2008, p. 211-212, 244-245, 283 ș.a.; vezi și Mariana Lazăr. „Gândul meu cătră moștenitorii miei cei aleși”. Diata Ilincăi Cantacuzino-Racoviță, In: vol. Miscellanea Historica et Archaeologica in Honorem Professoris Ionel Căndea, editori: Valeriu Sîrbu, Cristian Luca, Brăila: Muzeul Brăilei și Ed. Istros, 2009, p. 478-497). Pe una dintre aceste moșii să fi venit cu vecinii săi din Ispas și Răstoace, prin anul 1727, și bătrânul clucer Gheorghe Hermeziu? În acest caz l-ar fi urmat, la scurtă vreme, pe cel căruia i-a fost loial toată viața, mazilitul domn Mihai Racoviță, care în 30 septembrie 1726, într-o zi de joi, ieșea „din scaon din Iași, can pe o bură de ploae, petrecându-l toți cu mare cinste” (Ion Neculce, op. cit., ed. cit., p. 694). De aici fostul domn pribegea în Țara Muntenescă (Condicta lui Constantin Mavrocordat, ed. cit., vol. II, nr. 1324, p. 551).

⁸⁶ Într-o mențiune dintr-o mărturie hotarnică din anul 1764 se arată că la 15 noiembrie 1741 Pilat vornic de poartă și Gheorghită Hermeziul alegeau o moșie pe Jijia, în ținutul Iași

După cum am arătat mai sus, clucerul Gheorghe Hermeziu a avut doi fii, care asigură descendența neamului Hermeziu în secolele XVIII-XIX. Potrivit ordinii în care cei doi apar în actul de împărțire a moșiilor tatălui lor, credem că primul născut a fost Ursachie, urmat de fratele său Ștefan.

Din păcate, despre Ursachie nu știm decât foarte puține lucruri. Urmând schema de calcul a generațiilor, folosită în general în cercetările genealogice, și mergând pe ipoteza căsătoriei tatălui său spre anul 1680, considerăm că primul fiu al lui Gheorghe Hermeziu s-a născut nu cu mult mai târziu de acest an. Prima informație certă despre Ursachie o găsim într-un zapis de vânzare a unor părți din moșia Șcheia (ținutul Vasluiului) din 13 mai 1692, în care este menționat alături de părinții săi Gheorghită și Anița⁸⁷. După această dată nu mai știm nimic despre Ursachie până la informațiile cuprinse în actul de învoială din 28 februarie 1766⁸⁸, prin care fiii și nepoții săi de frate reconfirmau împărțirea moșiilor pe care bunicul lor Gheorghe o făcuse celor doi fii ai săi la 13 iulie 1718. Ursachie primea prin această împărțire două sate întregi, Horodiște (ținutul Dorohoiului) și Giulești (ținutul Tutovei), precum și părți din alte nouă sate: Cuzlău (ținutul Dorohoi), Chirileni (ținutul Iași, din stânga Prutului), Sârbi, Munteni și Sohodol (toate în ținutul Neamțului), Cărlomănești și Sârbi (ținutul Tutovei), Cudalbi (ținutul Tecuciului) și Baba Ră (ținutul Vasluiului). Până în acest moment, ne lipsesc orice alte informații documentare în legătură cu faptul dacă a urmat o carieră în dregătoriile vremii, precum tatăl și fratele său, sau a ales o viață liniștită pe una dintre moșiile stăpânite. Credem că nu greșim dacă spunem că Ursachie era deja mort la 31 iulie 1726, căci anume la această dată fiul său Andrei vinde bunicului său o jumătate din Horodiște, partea moștenită de la Ursachie⁸⁹.

Din câte se pare, Ursachie a fost căsătorit cu Alexandra, fiica lui Sava uricar, de la care a avut șapte copii: Gheorghe, Enache, Neculai, Andrei, Grigore, Maria și Antioh⁹⁰. Dacă informația este corectă, putem remarca faptul că

(Colecția Achiziții Noi..., vol. II, nr. 1926, p. 174. Data acestei alegeri de hotare nu poate fi acceptată, fiind urmarea probabilă a unei lecturi greșite a actului original, căci Gheorghe Hermeziu și Ștefan Pilat vornicul de poartă îndeplineau asemenea slujbe în satele de pe Jijia în toamna anului 1710 (Documente românești din arhiva mănăstirii Xiropotam ..., nr. 231, p. 123).

⁸⁷ Biblioteca Academiei Române, Documente istorice, CCXXIV/66.

⁸⁸ Ibidem, DCCLXXVIII/70.

⁸⁹ Documente privind relațiile agrare..., nr. 91, p. 158.

⁹⁰ Informație oferită de domnul Mihai Dimitrie Sturdza.

Ursachie contractase o căsătorie în mediul scriitorilor de acte ai vremii, familiar tatălui său.

Economia acestei lucrări nu ne permite alte considerații în legătură cu nepoții clucerului Gheorghe Hermeziu, decât faptul că aceștia au urmat dregătorii de rangul doi și trei.

Despre Gheorghe, fiul lui Ursachie, avem puține date. La 25 ianuarie 1766 era pitar și semna, alături de Ștefan Hermeziu diac domnesc (nepotul său de frate), un testament al lui Mihalachî Cheșco⁹¹. O lună mai târziu, când frații și verii săi se înțelegeau asupra stăpânirii moșiilor rămase de la bunicul lor, Gheorghe lipsește dintre semnatarii actului. Ne putem întreba dacă nu cumva acesta nu mai era în viață în acel moment, decesul său fiind astfel principalul motiv pentru care a apărut necesitatea unei noi înțelegeri patrimoniale.

Un alt fiu, Enache este menționat în documente încă din anul 1743, în legătură cu slujbe la vama din Movilău⁹². Îl găsim ca postelnic la 20 februarie 1766⁹³, *sămile* de vistierie din 1776 și 1795 înregistrându-l în aceeași slujbă⁹⁴.

Nu avem prea multe date nici despre un al treilea fiu al lui Ursachie, anume cel care, în învoiala pentru moșii din anul 1766, semna Nec. Hermeziu. Întregirea numelui său ca Neculai ne aparține, considerând că el este una și aceeași persoană cu monahul Nichifor Hermeziu, care apare ca martor în două zapise mai târzii, din 14 mai 1783⁹⁵ și 1787⁹⁶. Credem că în anul 1766 nu intrase încă în cinul monahal (altminteri ar fi menționat această calitate în semnătură), dar se mai poate, de asemenea, ca și în mirenie să se fi numit tot Nechifor.

Despre Andrei avem știri începând cu 31 iulie 1726, când vinde bunicului său Gheorghe clucer jumătate din Horodiște (ținutul Dorohoiului)⁹⁷. Știm că până la încetarea sa din viață, înainte de anul 1766 (când soția sa Nastasia,

---

⁹¹ Documente Iași, vol. VI, nr. 685, p. 596.

⁹² Condicta lui Constantin Mavrocordat, ed.cit., vol. III, nr. 3151, p. 499.

⁹³ Nicolae Iorga. op.cit., vol. XVI, p. 398.

⁹⁴ Ioan Caproșu. Sămii de vistierie. I. Sama Vistieriei Moldovei din 1776, In: „Revista de Istorie Socială”, I (1996), p. 516, 530; Idem, Sama Vistieriei Țării Moldovei din 1795-1799 (I), In: „Hrisovul”, s.n., X-XI (2004-2005), p. 224, 236, 248.

⁹⁵ Nicolae Iorga. op.cit., vol. VII, partea a III-a, nr. 57, p. 118.

⁹⁶ Ibidem, vol. VI, partea a II-a, nr. 132, p. 49-50 (aici apare „Nafim monah Hermeziu”, probabil o lectură greșită).

⁹⁷ Documente privind relațiile agrare..., nr. 91, p. 158.

împreună cu fiii ei, vindeau o casă din Iași⁹⁸), Andrei Hermeziu a ocupat diverse dregătorii la Vistierie, mai exact logofăt de vistierie⁹⁹.

În acest punct, considerăm necesar să ne oprim asupra unuia dintre strănepoții lui Ursachie, nepotul lui Andrei Hermeziu, anume Vasile, fiul postelnicului Grigore și al Casandrei, născută Botean, care apare menționat la 10 mai 1770, când semnează ca martor un zăpis de vânzare, alături de unchiul său Ștefan și „alți doi Hermezii”¹⁰⁰. Mai târziu, în anul 1796, scrie zăpisul părinților săi de vânzare a viei de la Șorogari¹⁰¹. Împreună cu fratele său, moștenește Stolnicenii, după cum arată diata mamei sale¹⁰², întocmită înainte de 20 septembrie 1814, dată la care Vasile Hermeziu trecuse la cele veșnice, potrivit inscripției de pe cărămida găsită în mormântul său de la Mănăstirea Curchi. Credem că anume acest Vasile Hermeziu este cel înmormântat în lăcașul monahal amintit, întrucât, în răstimp de un an de la moartea sa, casele lui din Iași sunt scoase la vânzare, în lipsa, foarte probabilă, a unor urmași direcți, de către fratele său Iordache¹⁰³.

Ne este greu să deslușim motivele pentru care acesta a ajuns să fie îngropat lângă zidul bisericii Nașterea Maicii Domnului de la mănăstirea basarabeană. A fost ctitor aici, se retrăsese la mănăstire pentru a se călugări sau avea vreo legătură cu școala ce funcționa aici pentru fii de clerici, dar și de țărani, întemeiată de vicarul Mitropoliei din Iași, Dimitrie Sulima, la cererea ctitorului bisericii cu acest hram, anume Toader Sabău¹⁰⁴? Condițiile austere de înhumare și cărămida de căpătâi pledează pentru varianta opțiunii sale de la un moment dat pentru viața monahală¹⁰⁵, în care nu știm dacă pășise sau se pregătea să o facă.

---

⁹⁸ Documente Iași, vol. VI, nr. 680, p. 592-593; nr. 795, p. 699.

⁹⁹ Ibidem. vol. IV (1726-1740), Iași: Ed. „Dosoftei”, 2001, nr. 379, p. 276-277; nr. 589, p. 365. Pentru implicarea sa în acordarea de împrumuturi bănești, vezi și Ioan Caproșu. Camătă și cămătari în Moldova în epoca fanariotă, In: „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A. D. Xenopol» Iași”, VIII (1971), p. 47.

¹⁰⁰ Nicolae Iorga. op.cit., vol. VII, partea a III-a, nr. 51, p. 116.

¹⁰¹ Documente Iași, vol. X (1796-1800), Iași: Ed. „Dosoftei”, 2007, nr. 38, p. 40.

¹⁰² L. T. Boga. Documente basarabene, vol. III, Chișinău, 1929, p. 81.

¹⁰³ Biblioteca Academiei Române, Creșterea colecțiilor, fasc. IX (1908), București, 1909, p. 279, col. 2.

¹⁰⁴ Ion Nistor. Istoria Basarabiei, ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, București: Ed. „Humanitas”, 1991, p. 249; Valeriu Bubulici, Mihai Onilă, op. cit., p. 171.

¹⁰⁵ Valeriu Bubulici și Mihai Onilă, autorii descoperirilor arheologice de la Mănăstirea Curchi și a interpretărilor acestora, sunt reticenti în a considera pe Vasile Hermeziu călugăr la această mănăstire, bazându-se pe faptul că înscrierea numelui de mirean pe cărămida de sub capul defunctului nu este caracteristică monahilor, optând în consecință pentru calitatea de ctitor al acestuia. Cităm pe autorii descoperirii: „Deoarece defunctul a fost

Al doilea fiu al clucerului Gheorghică Hermeziu, Ștefan, născut, probabil, în ultimul deceniu al secolului al XVII-lea¹⁰⁶, apare în documente începând cu 14 mai 1722, când știm că se afla deja în slujbă la Vistierie¹⁰⁷. La 13 septembrie 1727 primește o rămășiță din darea vădrăritului de la ținutul Vrancei¹⁰⁸, după care urmează o perioadă în care vistiernicul al doilea Ștefan Hermeziu apare în repetate rânduri ca martor în Iași, între 20 august 1728¹⁰⁹ și 15 decembrie 1739¹¹⁰, când este amintit în calitate de postelnic (probabil postelnic al doilea). La 8 octombrie 1742 este orânduit boier zlotăș în Iași pentru încasarea sfertului din octombrie pentru mucarer¹¹¹, iar la 20 mai 1756 era deja jîtnicer, când apare ca hotarnic într-o pricină dintre răzeșii din Custura, Milești și Hârtopeni de sub codrii Bâcului¹¹². Ștefan Hermeziu a fost și staroste de Cernăuți la un moment dat¹¹³.

La fel ca și în cazul fratelui său Ursachie, Ștefan a beneficiat atât de prestigiul socio-profesional al tatălui său, care i-a asigurat accesul la dregătoriile amintite, cât și de stabilitatea economică oferită de averea strânsă de acesta. În anul 1718, Ștefan moștenește satele întregi Tăutești, Terhăuți (ținutul Iașilor), Hudești, Giulinți (ținutul Dorohoiului), Rădești și Radoslovești (ținutul Fălciului), precum și părți din Giulești, Onișcani (ținutul Neamțului), Bătrânești (ținutul

---

înmormântat lângă biserică, și nu în cimitirul mănăstirii și având pe cărămida de căpătâi inscripția cu numele și prenumele, ce nu e caracteristic pentru călugări, presupunem că el a fost unul din ctitorii bisericii” (Vezi Valeriu Bubulici, Mihai Onilă, op. cit., p. 174-175, 178). Trebuie spus însă că există și excepții de la regula inscripționării doar a numelui de monah pe cărămizile de căpătâi, și oricum, ipostazele unei aceleiași persoane, de ctitor în mirenție și de călugăr la ctitoria sa, nu se exclud reciproc.

¹⁰⁶ El nu apare alături de părinții lui și fratele Ursachie în actul de vânzare a unor părți din moșia Șcheia din 13 mai 1692 (Biblioteca Academiei Române, Documente istorice, CCXXIV/66), fie pentru că nu se născuse până în acel moment, fie pentru că era la o vârstă prea mică pentru aceasta.

¹⁰⁷ Arhivele Naționale București, Achiziții Noi, MMDCCIX/16; Nicolae Iorga, op.cit., vol. VI, partea a II-a, nr. 125, p. 98 (rezumat); Documente privind relațiile agrare..., nr. 184, nota 1, p. 233.

¹⁰⁸ Documente Iași, vol. IV, nr. 38, p. 30.

¹⁰⁹ Ibidem. nr. 64, p. 52.

¹¹⁰ Ibidem. nr. 373, p. 273.

¹¹¹ Documente - Iași, vol. V (1741-1755), Iași, Ed. „Dosoftei”, 2001, nr. 330, p. 178.

¹¹² MEF, vol. IX, Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1751-1774). Cărți domnești și zapise, volum întocmit de Larisa Svetlicinai, Demir Dragnev și Eugenia Bociarov, Chișinău, 2004, nr. 32, p. 58-63; nr. 34, p. 64-66.

¹¹³ Gheorghe G. Bezviconi. Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru, vol. I, București, 1940, p. 70.

Romanului), Crăiești (ținutul Vasluiului), Gârcini și Gănești (ținutul Tutovei)¹¹⁴. La acestea se adăugau satele aduse ca zestre de soția sa, cum ar fi Țibănești din ținutul Vasluiului¹¹⁵, precum și cele cumpărate în cursul vieții sale: Tăutești (ținutul Iașilor) și Crăciunești (ținutul Vasluiului)¹¹⁶. Cu aceste cumpărături, el își întregeste stăpânirea la Tăutești, unde mai cumpăraseră anterior, la 11 februarie 1720, o jumătate de sat de la Anița lui Irimica Jora¹¹⁷. La un deceniu după împărțirea moșiilor moștenite, în 1728, el stăpânea și siliștea de la Horodiște, în ținutul Orheiului, pentru care primise carte domnească de a înființa o slobozie, „căci ne spuse Hermeziu că mulți oameni sunt gata a se strânge acolo”¹¹⁸.

În ceea ce îl privește pe Ștefan, știm sigur că acesta a fost căsătorit de două ori¹¹⁹. Din prima sa căsătorie cu Ilinca, fiica cea mai mică a lui Ștefan de la vistierie¹²⁰, a avut trei copii, anume pe Sandul, Catrina și Toader¹²¹. Dacă despre Catrina și Toader nu avem prea multe informații, în schimb Sandul a ocupat dregătoria de logofăt al doilea de vistierie¹²². Alți doi copii, anume Ioan și Vasile, provin din a doua căsătorie, cu o „giupâneasă” al cărei nume nu ne este cunoscut. Primul dintre aceștia, Ioan, căsătorit cu Catrina, fiica lui Nicolae Ilie de la vistierie și a Ilincăi¹²³, a fost cămăraș al doilea¹²⁴, iar ulterior ajunge mare jîtnicer¹²⁵. Știm că

---

¹¹⁴ Biblioteca Academiei Române, Documente istorice, DCCLXXVIII/70.

¹¹⁵ Arhivele Naționale București, Achiziții Noi, MMDCCIX/16; Nicolae Iorga, op. cit., vol. VI, partea a II-a, nr. 125, p. 98 (rezumat).

¹¹⁶ Gheorghe Ghibănescu. op.cit., vol. VII, nr. CCXXVI, p. 267; Ibidem. vol. X, Iași, 1915, p. 134-135 (același document). Mai târziu, la 20 iulie 1727, Ștefan Hermeziu și soția sa Ilinca revindeau părțile lor din Crăciunești lui Toader de la vistierie (Nicolae Iorga, op.cit., vol. VI, partea a II-a, nr. 50, p. 154).

¹¹⁷ Gheorghe. Ghibănescu. op.cit., vol. VII, nr. CCXXV, p. 266-267.

¹¹⁸ Documente privind relațiile agrare..., nr. 103, p. 168-169.

¹¹⁹ Într-un zapis din 7 mai 1764, fiul său Sandul arăta că frații săi nu trebuie să se amestece în vânzarea pe care tocmai o făcuse, „de vreme ce tată-meu au avut doao giupănese” (Nicolae Iorga, op.cit., vol. VI, partea a II-a, nr. 145, p. 102).

¹²⁰ Acest Ștefan este identificat de către Nicolae Iorga cu un Ștefan Bârcă (Ibidem, p. 556), pe când Mihai Dimitrie Sturza îl consideră a fi Ștefan Stamate „grecul de la vistierie”.

¹²¹ Arhivele Naționale București, Achiziții Noi, MMDCCIX/17 și 18; Nicolae Iorga, op.cit., vol. VI, partea a II-a, nr. 137 și 138, p. 100. Al doilea dintre aceste acte, datat 1 ianuarie 1750, este scris de un Toader Carp, fapt de remarcă în condițiile în care mai târziu Țibănești vor ajunge în stăpânirea familiei Carp. De asemenea, după cum vom vedea mai jos, Vasile Hermeziu, unul dintre fiii lui Ștefan, se va căsători cu o fiică a lui Gheorghe Carp logofăt de vistierie.

¹²² Calitate în care scoate o „prubă” de pe un zapis de la 1 septembrie 1761 (Documente Iași, vol. VI, nr. 400, p. 368).

¹²³ Documente Iași, vol. VII (1771-1780), Iași: Ed. „Dosoftei”, 2005, nr. 343, p. 455.

a avut un fiu, pe Mihail, și o fiică, Ileana¹²⁶. Tocmai despre acest Mihail Hermeziu, strănepot al clucerului Gheorghe, ne propunem în cele ce urmează să prezentăm câteva date, ca unul care pare a fi începătorul unei ramuri basarebene a neamului său.

Născut în anul 1786, Mihail Hermeziu stăpânea, printre altele, și câteva moșii în stânga Prutului: Dăncăuți (ținutul Hotinului)¹²⁷, Negrești (ținutul Orheiului)¹²⁸, Bursuceni (ținutul Iașilor) și Crucești de pe Cogâlnic (primită în urma unui schimb de la cumnatul său Ilie Kogălniceanu, tatăl lui Mihail Kogălniceanu, în urma căruia Mihail cedase casele sale din Iași¹²⁹). Mihail Hermeziu, „pomeșnic de oblastia Bessarabiei”¹³⁰, a fost însurat cu Catrina, fiica lui Ioan Kogălniceanu și sora lui Ilie. Cruceștii, moșie pe care Mihail Hermeziu o lasă prin diata din 10 martie 1828 fiului său Dimitrie, fusese înstrăinată de cumnatul său de nevoie, întrucât, după anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus în 1812, boierii din Moldova erau obligați să renunțe la moșiile lor din stânga Prutului¹³¹. În acest context, considerăm nu lipsit de interes să aducem în discuție

---

¹²⁴ În această calitate semnează înțelegerea cu rudele sale din anul 1766, invocată deja de câteva ori mai sus (Biblioteca Academiei Române, Documente istorice, DCCLXXXVIII/70). Vezi și Ioan Caproșu. Sămi de vistierie. I. Sama Vistieriei Moldovei din 1776, p. 515, 529.

¹²⁵ Ioan Caproșu. Sama Vistieriei Țării Moldovei din 1777(II), In: „Arhiva genealogică”, V (X) (1998), 1-2, p. 210.

¹²⁶ L.T. Boga. op. cit., vol. III, p. 65.

¹²⁷ Constantin Teodorescu. Moldova și Basarabia 1807-1817, In: „Arhivele Basarabiei”, VII (1935), nr. 1, p. 58, 67; Constantin N. Tomescu. Catagrafia Basarabiei din 1817. 1. Ținutul Hotinului, Chișinău, 1927, p. 35.

¹²⁸ În condica Vistieriei din anul 1803, satul Negrești din ținutul Orheiului apare ca sat răzeșesc, cu „loc pușin” (Condica Vistieriei Moldovei din anul 1803, editată de Corneliu Istrati, Iași: Ed. Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010, p. 202). Pentru starea satului la 1820, vezi Constantin N. Tomescu. Catagrafia Basarabiei la 1820. 99 sate din ținutul Orheiului, Chișinău, 1929, p. 28.

¹²⁹ În aceste case a copilarit Mihail Kogălniceanu (născut la 6 septembrie 1817), tot aici s-a instalat pensionatul francez al lui „monsieur et madame Garé” încă din 1828, unde copilul Mihail și cele trei surori ale sale (Mărioara, Elenco și Profira) au luat lecții de franceză (Gheorghe Ghibănescu. Neamul Kogălnicenilor (schiță genealogică), Iași, 1933, p. CCXIX-CCXX). Despre această casă din Iași, rămasă, după moartea lui Mihail Kogălniceanu, soției sale Ecaterina (Catinca), născută Jora, precum și despre faptul că Maria, una din fiicele din prima căsătorie ale Ecaterinei Kogălniceanu, contractase o căsătorie cu un Hermeziu, vezi Aurica Ichim. Ecaterina Kogălniceanu. Dosarul de succesiune, In: „Cercetări istorice”, serie nouă, XXI-XXII (2002-2004), Iași, 2007, p. 129.

¹³⁰ Gheorghe Ghibănescu. Surete și izvoade., vol. XXV, Iași, 1933, nr. CXXII, p. 142-143.

¹³¹ Aurel V. Sava. Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului, București, 1944, p. 468. Cei rămași în Basarabia urmau să confirme nu doar ascendența nobiliară, rudeniile și titlurile boierești, dar și dreptul la stăpânirile pe care le dețineau până la anexare. Pe parcursul a mai mulți ani, boierii basarabeni au fost nevoiți să prezinte administrației ruse

câteva elemente legate de statutul stăpânilor de moșii din Basarabia, după anexarea acesteia din anul 1812. În răstimpul unui an și jumătate (termen numit *prothesmie*), așadar până la 2 ianuarie 1814, locuitorii Moldovei erau obligați să se decidă de care parte a Prutului se vor stabili, urmând să lichideze stăpânirile rămase de cealaltă parte. Dacă cei care aveau o moșie sau mai multe situate de aceeași parte a noii granițe au acceptat situația de fapt, lucrurile se schimbau pentru cei cu moșii pe ambele maluri ale Prutului, dar locuind, cel mai adesea, în dreapta hotarului. Aceștia erau nevoiți să decidă unde rămân, recurgându-se la diverse soluții: vânzări de sate (din care unele reale iar altele fictive, caz în care zăpisiul „oficial” era dublat de unul „iconomicos”, prin care vânzătorul rămânea, în continuare, stăpânul moșiei), împărțirea moșiilor (caz în care un membru al familiei, „de obicei cel mai tânăr, fără obligații și legături, era trimis să stăpânească pământurile din Basarabia și să locuiască acolo”; în acest caz, familiile se scindau, rezultatul fiind formarea de ramuri distincte în cele două părți ale Moldovei), sau schimbul de proprietăți¹³².

În anul 1821, Mihail Hermeziu înainta autorităților ruse de ocupație actele necesare pentru a fi înscris în cartea nobilimii ruse, susținând că era strănepotul marelui vistiernic Neculai Bașotă și al marelui postelnic Stamati¹³³. Faptul că Mihail Hermeziu menționa pe Nicolae Bașotă ca străbunic al său¹³⁴ nu

---

documente confirmate de domnii Moldovei sau de alte organe civile, judiciare și bisericești ce atestau apartenența lor boierească. În 1816 a fost înființată o primă comisie în acest scop, care a întocmit, în 1818, o Carte genealogică a neamurilor nobiliare din Basarabia. Fiind incompletă, dar și din cauza depistării unor incorectitudini în urma verificării gradului de noblețe a unor familii în cauză, în 1821 s-a înființat o nouă comisie care, pe baza unui regulament aprobat la 17 februarie 1821, a alcătuit cărți genealogice pentru fiecare ținut. Pe baza acestora, în 1824, Adunarea deputaților nobilimii a redactat o nouă Carte genealogică (Valentin Tomuleț. *Cronica protestelor și revendicărilor populației din Basarabia (1812-1828)*, vol. I, Chișinău: Centrul Editorial-Poligrafic al Universității de Stat din Moldova, 2007, p. 149-151).

¹³² Zoe Diaconescu. Un zăpis de schimb: explicații istorice și implicații genealogice, In: „Arhiva Genealogică”, IV(IX) (1997), 3-4, p. 117-122.

¹³³ Costache Stamati, un descendent al acestei familii din secolul al XIX-lea, numit în epocă „lebăda Basarabiei”, membru al Societății literare din Cernăuți, moare în 1869 la moșia Ocnîța din ținutul Hotinului (Gheorghe Bezviconi. *Românismul fruntașilor Moldovei sub stăpânirea străină*, București, 1941, p. 492, 497, 508), unde, după cum am văzut, stăpâniseră și membri ai familiei Hermeziu în secolul al XVII-lea.

¹³⁴ Mama sa, Catrina, era fiica lui Nicolae Ilie de la vistierie, nepotul de fiică (Tofana, căsătorită cu Ilie de la vistierie) al marelui vistiernic Nicolae Bașotă (Nicolae Iorga, op.cit., vol. XVI, p. 383-387; Gheorghe Ghibănescu. *Bașoteștii și Pomârla (Studiu genealogic și istoric)*, Iași, 1929, p. 21, 23; *Familiile boierești din Moldova și Țara Românească*.

era întâmplător, în condițiile în care Bașoteștii au fost (alături de alte familii, precum Krupenski și Râșcanu) unul dintre neamurile care au beneficiat, după anexarea Basarabiei la Rusia, de mari privilegii¹³⁵. Pe baza actelor prezentate, Comisiunea, la 26 mai 1821, „a hotărât să fie trecut, împreună cu neamul, în partea I-a a cărții genealogice a nobililor, pentru ținutul Iași”¹³⁶. Între anii 1828-1831, Mihail Hermeziu exercita funcția de mareșal de Orhei¹³⁷. Cert este faptul că, în perioada anilor 1818-1828, printre consilierii Tribunalului civil al Basarabiei găsim un Hermeziu (fără nume de botez, probabil Mihail), întâlnit apoi printre membrii Biroului de hotărnicie al Basarabiei¹³⁸. La 24 septembrie 1823, într-un raport al ispravnicului ținutului Orheiului, apare și numele moșierului Mihail Hermizov¹³⁹, nimeni altul decât fiul lui Ioniță jtnicerul.

La 10 martie 1828, „după osăbite împregiurări a stării nesănătății ce în tot minutul îmi înfătoșază tristele-i încredințări a sfârșitului vieții mele”, Mihail Hermeziu se vede „îndemnat și datori pâră când mă aflu întru întregimea tuturor sămțurilor mele” să întocmească un testament în favoarea fiului său Dimitrie. Acesta moștenește astfel moșia Negrești, „un sat cu casă boierească, moară în Bâc și crâciumă la șleahul de pi Bâc”, o vie cu cramă, jumătate din moșia Crucești și o casă în Chișinău „de cărămidă cu pivniță de peatră, doă cuhni și un grajdiiu”¹⁴⁰. Mihail se îngrijește și de ctitoria neamului său din satul Negrești, biserica de lemn cu hramul Adormirea Maicii Domnului¹⁴¹, căreia îi dăruiește o serie de obiecte bisericesti¹⁴².

Enciclopedie istorică, genealogică și biografică, coordonator și coautor Mihai Dimitrie Sturdza, vol. I, Abaza-Bogdan, București: Ed. „Simetria”, 2004, p. 372).

¹³⁵ Valentin Tomuleț, op. cit., p. 159.

¹³⁶ Gheorghe G. Bezviconi. Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru, vol. I, p. 69-72; Sever Zotta. Despre nobilimea Basarabiei, In: „Arhiva Genealogică”, anul I (1912), nr. 4-6, p. 63.

¹³⁷ Gheorghe Bezviconi. op.cit., vol. II, București, 1943, p. 42.

¹³⁸ Valentin Tomuleț, op. cit., p. 321, 324. În aceeași perioadă, membri ai familiilor Stamati și Bașotă, cu care Mihail Hermeziu se declara înrudit, ocupau de asemenea diverse funcții în aparatul administrativ al noii provincii rusești (Ibidem, p. 318-321, 323, 325-327, 329).

¹³⁹ Ibidem, p. 261.

¹⁴⁰ L. T. Boga. op.cit., vol. III, p. 64, 66-67.

¹⁴¹ La Voica Pușcașu (Actul de ctitorire ca fenomen istoric în Țara Românească și Moldova până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, București: Ed. Vreamea, 2001, p. 376, 530), biserica din Negrești apare cu hram necunoscut.

¹⁴² Este vorba de „două icoane cu chipul Maicii Domnului ferecate în argint”, „o părechi troiță iarăș ferecată în argint”, „un potir de argint curat poleit cu aur cu discosul i străchinile, lingurița și sulița” (L.T. Boga, op.cit., vol. III, p. 65).

Un alt fiu al jîtnicerului Ștefan Hermeziu a fost Vasile, cel care semna, la 28 februarie 1766, alături de rudele sale, actul prin care se reconfirma împărțirea moșiilor rămase de la bunicul său Gheorghe¹⁴³. El fusese căsătorit cu fiica logofătului de vistierie Gheorghe Carp, Ruxanda, cu care nu avusese copii și care murise înainte de 16 decembrie 1779, când se întocmea un izvod al zestrei primite de Vasile Hermeziu¹⁴⁴, care ulterior, la 7 februarie 1780, se angaja printr-un zăpis față de socrul său să nu se recăsătorească, păstrând astfel a treia parte din zestre¹⁴⁵. Cu toate acestea, Vasile Hermeziu se recăsătorește mai târziu cu Casandra Botez, moartă înainte de anul 1822, de la care a avut patru copii: Constantin, Alecu, Sultana și Marghioala¹⁴⁶.

La 7 ianuarie 1780, el înstrăina moșia Tăutești de la ținutul Iașilor („caré moșie este dreaptă a mea de pe răposatul părintele meu, neavând nici unul din frații miei parte într-această moșie”), schimbând-o cu moșia Albești (ținutul Fălciului) a banului Costandin Greceanu, care este danie și cumpărătură a „moșinașilor” de acolo¹⁴⁷.

După toate datele pe care le avem până în prezent, credem că Vasile Hermeziu a decis să rămână în stânga Prutului după 1812, când devine „supus” și este confirmat nobil la 1818¹⁴⁸, fiind, așadar, unul dintre Hermezieștii care decid să rămână în stânga Prutului pentru a gestiona treburile legate de moșiile de aici. Acest Vasile nu trebuie, așadar, confundat cu omonimul său îngropat la mănăstirea Curchi.

***

Am ajuns în punctul în care se impune a fi trase necesarele concluzii. În acest sens, evaluarea cercetării, în ideea atingerii țintelor propuse chiar prin titlu, o vom face pe baza celor trei elemente considerate drept condiții necesare ascensiunii sociale, aplicate la cazul lui Gheorghe Hermeziu.

În ceea ce privește meritul cultural, credem că această condiție a fost îndeplinită cu prisosință, având în vedere faptul că știința de carte i-a permis accesarea într-o slujbă în cancelaria cămării domnești, dar și posibilitatea

---

¹⁴³ Biblioteca Academiei Române, Documente istorice, DCCLXXVIII/70.

¹⁴⁴ Arhivele Naționale Iași, Documente, LXXII/3.

¹⁴⁵ Ibidem, LXXII/4.

¹⁴⁶ Biblioteca Academiei Române, Documente istorice, CDLVIII/170.

¹⁴⁷ Documente Iași, vol. VII, nr. 451, p. 603-604.

¹⁴⁸ Gheorghe Bezviconi. op.cit., vol. II, p. 42.

strângerii unei averi consistente. Nu putem neglija faptul că în formarea sa „profesională” a jucat un rol important și mediul mai larg al rudelor sale prin alianță, în care, după am văzut, se regăseau destui dieci și uricari.

Ajungem, astfel, la al doilea element analizat, anume alianța matrimonială. Până spre a doua jumătate a veacului al XVII-lea, Hermezieștii stabiliseră legături de rudenie cu neamuri importante în anumite perioade ale istoriei Moldovei, mai vechi (precum Tăutu, Huhulea, Baltag – coborâtori din Nicoară hatmanul) sau mai noi (Ciogolea, Stârcea, Jora, dar mai ales Racovița), formând o adevărată rețea de înrudiri. Prin căsătoria sa cu Anița, coborâtoare din Clănău spătar, clucerul Gheorghe adaugă o nouă dimensiune acestei rețele de înrudiri, cu rădăcini chiar în familia lui Ștefan cel Mare. Asemenea înrudiri duc la formarea unui grup de familii legate, în plan social, prin solidarități economice, sociale și spirituale, apărute de „structuri de forță” menite a apăra interesele neamului și a asigura creșterea acestuia, prin „păstrarea și dezvoltarea patrimoniului”, „menținerea rangului social”, „solidaritatea neamului și cultivarea conștiinței genealogice”¹⁴⁹.

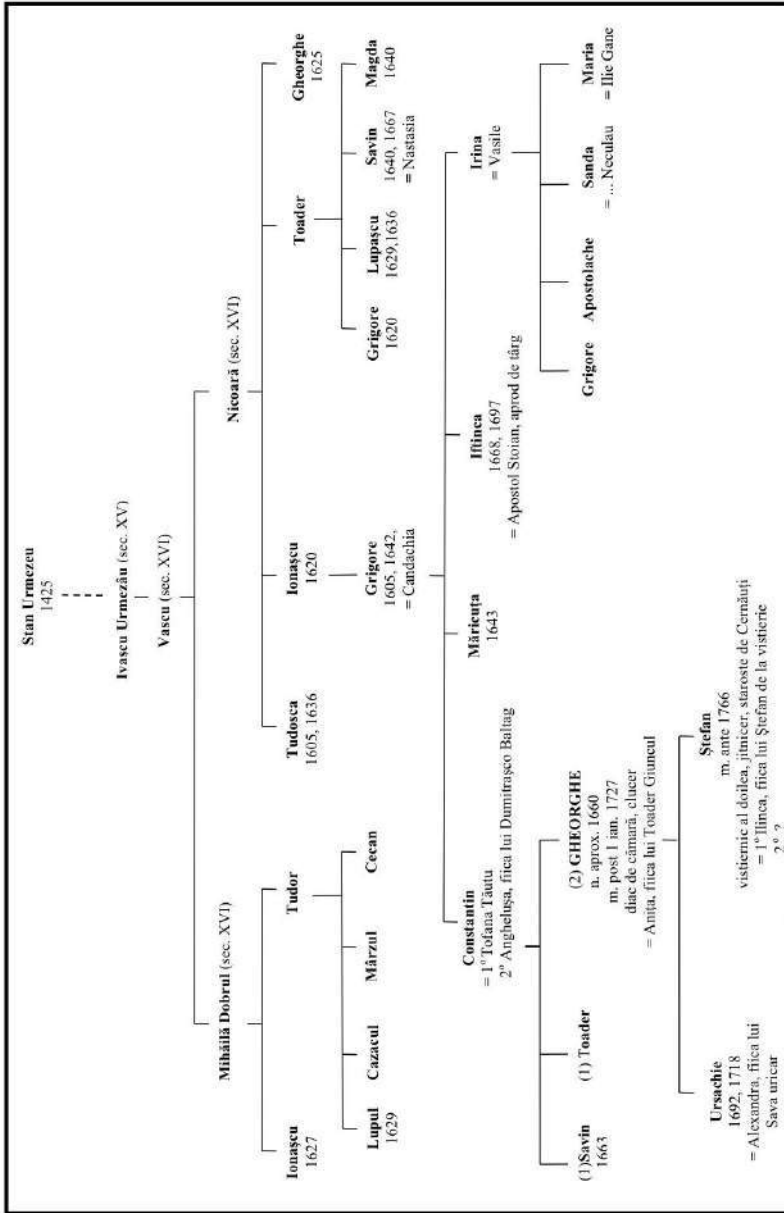
În sfârșit, în ceea ce privește oportunismul politic manifestat de personajul nostru, acesta poate fi detectat în apropierea de una dintre familiile care avea să se ridice tocmai în această vreme în plan politic și social, până la a da un domn țării, pe Mihail Racovița, care îl va prețui pe diacul său de cămară făcându-l și clucer spre sfârșitul carierei.

Odată cu secolul al XVIII-lea, datorită clucerului Gheorghiuț Hermeziu¹⁵⁰, membrii familiei sale acced, în capitala Moldovei, în slujbe și dregătorii, chiar dacă nu în cele de prim rang, care reclamau însă știință de carte, susținând prin activitatea lor bunul mers al administrației din capitala Moldovei (ba chiar, după 1812, și pe cel al administrației ruse din Basarabia), dar urmărind și propriile interese patrimoniale și de carieră.

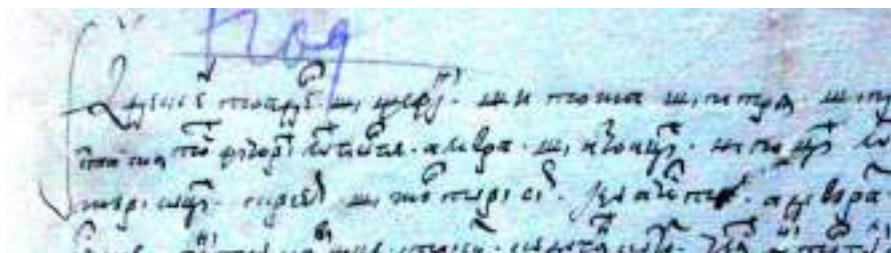
¹⁴⁹ Maria Magdalena Székely. op.cit., p. 469-470.

¹⁵⁰ Faptul că prin Gheorghe Hermeziu numele neamului său intră cu adevărat în conștiința urmașilor săi o dovedește și faptul că în secolul al XIX-lea se știa că Hermezieștii sunt „moldoveni, răzăși de la Roșiori, din ținutul Neamțului și Giuleștii[...]” (Costandin Sion. Arhondologia Moldovei. Amintiri și note contimporane. Boierii moldoveni, text ales și stabilit, glosar și indice de Rodica Rotaru, prefață de Mircea Angheliescu, note și comentarii de Ștefan S. Gorovei, București: Ed. Minerva, 1973, p. 301).

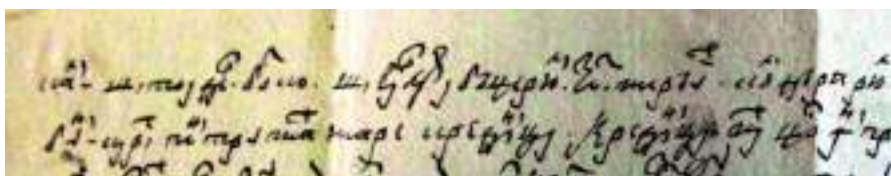

Anexa I. Ascendența paternă a lui Gheorghe Hermezuiu

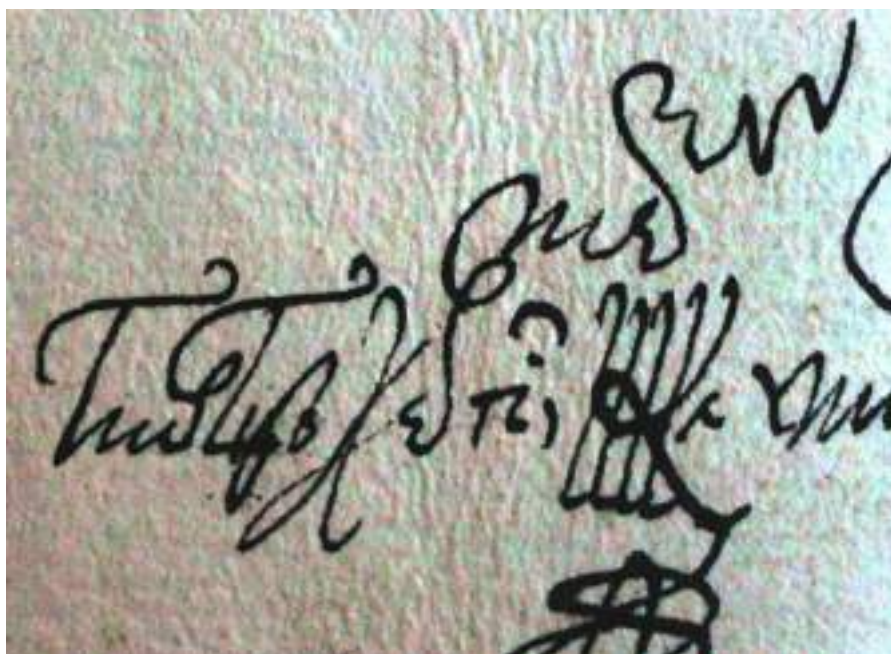
Anexa II. Fragmente de act scris de Gheorghe (Gheorghîță) Hermeziu
diac de cămară (a. și b.) și semnătura sa (c.) (sursă: Arhivele Naționale Iași,
Documente, CDLX/10).

a.

b.

c.

Anexa III. Zapisul de împărțire a moșilor din 28 februarie 1766.

Gavriil mitropolit Moldavii.

Toate rodirile bune de fapte câte faci omul în viață, folos sufletului său aduce, dar cel mai bun rod de faptă bună, care și lui Dumnezeu place și de oameni lăudat iaste, a trăi frații dinpreună cu dragoste și a să iubi și a să învoi, precum sângur Hristos zice: „Iubești pe fratele tău și pe vecinul tău ca însuși pe mine”; și iarăși El, la svânta Evanghelie, zice: „Cine iubești pe Dumn(e)zău și pe fratele său uraște, mincinos este”. Deci după a lui Dumnezeu poruncă, datorie avem a urma și noi, și iată, vrând să facem împărțală frățască pentru moșile ce au dat moșul nostru, Gheorghită Hermeziu crucer, feciorilor săi, părinților noștri, lui Ursachie și lui Ștefanu, și pentru alte părți de moșie ce le-au lăsat ca să le stăpânească frățăști, după cum arată împărțala moșului nostru care au făcut-o părinților noștri, lui Ursachie și lui Ștefan, la velet 7226 <1718> iulie 13, așa ne-am învoit și ne-am împărțit, și cât pentru moșile ce arată moșul nostru cu împărțală că le-au lăsat feciorilor săi, părinților noștri, fiindcă părinții noștri nu s-au împărțit, noi, după împărțala vechi, tot așa ne-am așăzat și tot pe ace socoteală am rămas ca să ne stăpânim moșiile, iar cât pentru alte părți de moșie ce arată moșul nostru în împărțală că le-au lăsat părinților noștri ca s(ă) le stăpânească frățăști, arătând că aceste părți sânt cu pric(i)nă, noi și pentru aceste părți de moșie iarăși ne-am învoit și ne-am ales fieștecare care unde am socotit, și pe această așăzare și împărțală să aibă a-ș(i) stăpâni fieștecare parte sa, cum și pentru părțile ce sânt cu pricină, fiindcă le-am împărțit și acelea, dintr-a fieștecăruie parte, de or ieși bune sau de or ieși răli, după cum va curge norocul fieștecăruie, așa să rămâie, și volnici să nu fim nici unul din noi a mai cere unul de la altul.

V(ă)let 7274 <1766> fev(ruarie) 28.

Moșii ce au dat moșul nostru Gheorghită Hermeziu clucer
feciorului său Ursachie:

- satu întreg Horodiște, la țânutul Dorohoiului, alături cu Cuzlău;
- a patra parte de sat de Cuzlău, tij la Dor(o)hoiui;
- giuătate de sat de Chirileni, la țânutul Ieșului, piste Prut, ce este de pe strămoșul nostru Ionașco, feciorul Bărbosului;
- parte din Sirbi, i din Munteni, din Sohodol, la țânutul Neamțului, care părți sânt de pe moașa noastră, fata lui Toader Giulescul, giupâneasa moșului Gheorghită, care să trag de pe Pătrașco;
- giuătate de parte, din parte Pârvului, de Cărlomănești, ce este la țânutul Tutovii;
- și giuătate de parte, din parte Pârvului, din Sirbi, ce sânt în gura Juravățului, la țânutul Tutovii;
- și giuătate de parte din parte Pârvului, de Cudalbi, de la țânutul Tecuciului, cu parte de bordei ot tam;

- Giuleștii pe Bogdana ot ținutul Tutovii, ce sânt danie cu zapis de la Necorici hatmanul strămoșului nostru Băltag;
- părțile din Baba Ră ot ținutul Vasluiului.

Moșii ce au dat fiului său Ștefan:

- Tăuteștii, la ținutul Ieșului;
- satul Hudeștii, la ținutul Dorohoiului;
- satul Giulinții, ce sânt alături cu Prutul, împotriva Periritei ot Dorohoiu;
- parte din Giulești, de la ținutul Neamțului;
- parte din Onișcani, câtă să va alegi, ot Neamțu;
- părțile de Bătrânești ot ținutul Romanului;
- Terhăuții, sat întreg, la ținutul Ieșului, de pe Hermeziu;
- parte de Crăiești, de la ținutul Vasluiului, stâlpită din giur înpregiur;
- parte din Gârcini, de la ținutul Tutovii, ce-i stâlpită din giur înpregiur, ce să zice „parte lui Tocman”;
- parte de Gănești, de la ținutul Tutovii, ce să zice „parte lui Stian”;
- Rădeștii, în gura Bilahoiului;
- Radosloveștii, în gura Strașnicii, pe Bârlad, unde au șazut Radoslav cel bătrân.

Această împărțală s-au făcut cu voie noastră a tuturor, și pe această așazare să aibă a-și stăpâni fieștecare parte sa unde i s-au venit, după cum arată mai sus, și mai mult pricină între noi de acum înnainte să nu mai fie.

Și pentru mai întemeiata și adevărata credință s-au făcut doai împărțali asămine, una să rămâie la mâna feciorilor lui Ursachie Hermeziu, și alta la mâna feciorilor lui Ștefan Hermeziu, în cari s-au iscălit mulți boieri mari și alții, cum și noi însuși am iscălit.

Ștefan Hermeziu vist(iernic) <m.p.>.

Vasili Hermezâu <m.p.>.

Grigore (?) Herm(eziu) post(elnic), sân Ursachi <m.p.>.

Ion Hermeziu v(tori) cam(inar) <m.p.>.

Enachi Hermeziu <m.p.>.

Nec(ulai) Hermeziu <m.p.>.

Dinainte noastră vi(i)ndu amândoaî părți și văzându această așazari di bunăvoi, încă am iscălit.

Ștefan Ros(e)t vel log(o)f(ă)t <m.p.>.

Ioan Paladi vel vorn(ic) <m.p.>.

Și am scris eu această împărțal(ă) cu zisa și pofta tuturor. Costandin diiac, mart(or) <m.p.>.

Biblioteca Academiei Române, Documente istorice, DCCLXXXVIII/70, original, difolio, cerneală neagră, filigran, 40,9 x 14,5 cm.

MINORITĂȚILE CONFESIONALE ÎN STRUCTURA DEMOGRAPHICĂ A ORAȘULUI CHIȘINĂU DE LA ANEXARE PÂNĂ LA ABOLIREA AUTONOMIEI

de

Ion GUMENĂI*

„Când Rusiei i-a fost alipită Basarabia, atunci în ea nu exista nici un oraș mare în care în mod decent ar fi fost posibil să se instaureze guvernul. Poziția centrală a Chișinăului și aflarea în el a mitropolitului Gavriil care a construit aici o casă arhierescă destul de masivă și a inaugurat o livadă a impus cu trecerea timpului să i se dea acestui sat un avantaj în fața altor orașe mici. Din acea perioadă permanent au locuit în el ambii guvernatori, s-au așezat o mulțime de funcționari (cinovnici), meșteșugari de tot felul; negustorii străini au deschis prăvălii, umplute cu obiecte de lux; existența sistemului tarifar de atunci și vecinătatea cu Turcia și Austria contribuind la creșterea comerțului, construcțiile s-au răspândit în toate direcțiile, și numărul populației de ambele sexe a crescut de la trei la 26 de mii. Aceasta a fost puțin: Împăratul a miluit, după cum am spus, 10 procente din veniturile oblastiei pentru construcția clădirilor de stat și a instituțiilor caritabile”¹. Așa este văzută evoluția orașului Chișinău în primii ani de stăpânire rusă de către F.F. Vighel, care î-și lăsa impresiile după vizitarea acestei provincii în anul 1823. Pasajul de mai sus demonstrează cum această localitate a devenit în scurt timp dintr-un oraș populat omogen de către români, într-unul cosmopolit, în componența căruia era o multitudine de etnii. Această caracteristică în linii majore s-a păstrat pe întreaga perioadă întregii perioade a secolului al XIX-lea, afirmație ce poate fi demonstrată și de mărturiile lăsate de o altă persoană ce vizita Chișinăul în anul 1843, care în memoriile sale consemna: „În hotelul unde noi ne-am oprit – scrie I. Krașvșchii – eu am întâlnit o inscripție poloneză, vânzătorul ca și la noi era

---

* Ion GUMENĂI, conf. univ., dr, decan, Facultatea Istorie și Filozofie, USM.

¹ Ф. Ф. Вигель Замечание на нынешнее состояние Бессарабии. Писано в октябре 1823 года, Москва, 1892, с. 25

evreu, vizitiul care a fost angajat era de origine din Vilno, iar stăpânul localului purta o familie italiană”².

Tot odată este de la sine înțeles că centrul noii provincii anexate a devenit nu numai polietnic dar și policonfesional. Anume ponderea diverșilor reprezentanți ale unor religii variate urmează a fi discutat mai jos. Acest subiect, după părerea noastră, este important dacă se i-a în considerație și faptul că transformarea Chișinăului în centru administrativ conform unor date s-ar fi datorat de asemenea unor persoane ce nu reprezentau religia dominantă.

Din pasajul citat mai sus rezultă că în mare parte meritul devenirii Chișinăului drept centru administrativ, juridic și economic al Basarabiei se datorează lui Gavriil Bănulescu – Bodoni, care anume aici a amplasat ocârmuirea religioasă a regiunii nou anexate, lucru confirmat și de către împărat în 1813, și care a data naștere și la primele infrastructuri. Dar același F.F. Vighel afirmă că generalului Bahmetiev, reprezentantul puterii centrale de atunci i-ar fi fost mai mult pe plac dacă centrul teritoriului devenit recent parte componentă a Imperiului Rus ar fi fost amplasat la Bender³. Conform unor păreri, poziția lui s-a schimbat datorită unei mite ce a fost dată de către populația armenescă. Anume această mită a influențat asupra guvernatorului oblastiei să-și schimbe părerea, oprindu-și atenția asupra Chișinăului⁴. Aceste informații ar fi conținut un sâmbure de adevăr dacă se i-a în considerație numărul armenilor ce locuiau în acea perioadă în Chișinău. Conform datelor lui Leonid C. Popovici, bazate pe informațiile din Arhiva Senatorilor, la 1809 în orașele din interfluviul pruto-nistean au fost înregistrate următoarele date statistice referitoare la armeni: 1 protopop, 10 preoți, 10 anaghoști și 321 de familii. Cei mai mulți armeni locuiau în orașele Akkerman (1 protopop, 4 preoți, 8 anaghoști și 116 familii) și Chișinău (3 preoți, 4 anaghoști și 113 familii)⁵. Aceste date fără dubii demonstrează că Chișinăul avea a doua după mărime comunitate armenescă din Basarabia. Dacă la aceasta se mai adăugă și teama pe care ar fi avut-o din partea obștii conaționaliilor săi din Grigoriopol situat mult mai

---

² Неля Саганова. Кишиневский Римско-католический приход «Божественного провидения» в первой половине XIX века, In: „Analecta catolica”, nr. 1, 2005, p. 125

³ Ф. Ф. Вигель, ук. соч., с.25

⁴ <http://www.oldchisinau.com/history/history-chis.html>

⁵ Dinu Poștarencu. Contribuții la istoria modernă a Basarabiei, vol. II, Grafema Libris, Chișinău, 2010, p. 11.

aproape de Bender, atunci informația privind mituirea unuia din principalii funcționari ai administrației centrale pare a fi destul de veridică.

Stabilirea numărului și dinamicii diferitor reprezentanți ai confesiunilor minoritare în realitate este o problemă destul de complicată, îndeosebi pentru începutul secolului al XIX-lea, atât pentru centrul administrativ cât și pentru întreaga Basarabie. Aceasta din cauza că până la momentul de față în istoriografie există discuții și păreri diferite privind numărul populației ce a fost inclusă în componența Imperiului Rus conform păcii de la București. Anume din aceste considerente, precum și lipsa unor informații concrete face extrem de dificilă evaluarea componenței confesionale a Chișinăului la 1812. După cum s-a văzut F. F. Vighel vorbește că în momentul anexării, populația acestei localități număra trei mii de locuitori. La rândul său Zamfir Arbore afirmă că în acel an numărul populației Chișinăului se ridica la cifra de șapte mii de locuitori, deci aproximativ de două ori mai mult⁶. Câțiva ani mai târziu, la 1816 Pavel Svinin vizitând Basarabia arăta că numărul populației Chișinăului nu este mai mare de 5000 de locuitori, menționând în același timp că în oraș pot fi numărate 2109 de case inclusiv patru biserici, o mănăstire și 448 de dughene plus o serie de construcții de stat⁷. De fapt analiza descrierii făcute de acest funcționar rus, ne demonstrează că el nu se referă anume la anul 1816, când a fost publicată pentru prima dată lucrarea, ci la perioada anterioară cuprinsă între 1812, sau chiar mai devreme, deoarece aceleași date sunt citate și în statisticile culese de Comisiunea științifică arhivistică din Basarabia ce se referă la anul 1812⁸. Oricum nu știm dacă datele prezentate de către Vighel și Svinin pot avea vre-o credibilitate dacă se i-a raportul între numărul populației și numărul clădirilor din acest centru urban. Așa la 2557 de construcții de locuit ar reveni o populație estimată de către reprezentanții imperiului între trei și cinci mii de locuitori, ceea ce ar însemna că în mediu ar reveni la doi orașeni o locuință (dacă luăm în considerație faptul că în unele cazuri și dughenele aveau o funcționalitate dublă). Acest lucru în viziunea noastră este imposibil, mai ales pentru segmentul cronologic pus în discuție. Din aceste considerente mai credibilă poate fi părerea lui Zamfir

---

⁶ Z. Arbore. Basarabia în secolul al XIX-lea, Editura Carl Gobls, București, 1898, p. 256.

⁷ П. Сви́ньин. Описание Бессарабской области в 1816 году. In: Записки одесского общества истории и древностей, 1869, том VI, с.269

⁸ Ion Chirtoacă. Chișinăul. In: „Destin Românesc”, IV, nr 2 (60), p. 69

Arbore sau a lui Ștefan Ciobanu⁹, care de asemenea pornind de la numărul construcțiilor din Chișinău estimează numărul populației acestuia între 10-12 mii de persoane.

Din păcate nici unul din autorii menționați nu face referire nici la componența etnică și nici la cea confesională a orașului la acel moment, în afară de P. Svinin, care arată că populația Chișinăului este compusă din „Mai mulți sunt jidovi, apoi bulgari, moldoveni, ruși și așa mai departe”¹⁰. Dacă se compară datele estimate de autor referitor la populației întregii Basarabii care era compusă din 73704¹¹ familii, iar etniile care o constituiau se începea cu moldovenii atunci ar rezulta, că anume populația evreiască constituia populația cea mai numeroasă a Chișinăului, lucru cu care iarăși nu putem fi de acord.

O primă încercare de stabilire a coraportorilor confesionale poate fi efectuat abia către anul 1817. Dintr-un act emis la 17 august 1817 aflăm că în Chișinău locuiau 2345 familii dintre care moldovene 677, grecești – 33, ruse – 138, sârbe – 128, germane 4, poloneze – 6, ucrainene – 11, rome – 12, evreiești 671, armenie – 162, bulgare 503, la care se adăuga 53 de burlaci. Aceste date sunt completate cu datele prezentate de către poliția orașului Chișinău guvernatorului civil al Basarabiei C.A. Catacazi în care se arăta că urbia era compusă din 3252 de persoane de naționalitatea moldoveană, 3204 evrei, 2428 bulgari, 770 de ruși, 363 de armeni, 301 țigani, 220 de sârbi, 146 greci, 72 de germani fiind incluse și 210 fețe bisericești a căror naționalitate nu este indicată alcătuind un total de 10966 persoane¹². Dacă este să luăm cifra indicată în documentul anterior și să o raportăm la coeficientul 5 atunci vom primi 11725 de persoane. Astfel credem că putem considera că populația Chișinăului către 1817 – 1818 constituia aproximativ 11000 de persoane, dacă este să comparăm cele două date finale și dacă vom admite o fluctuație egală aproximativ cu 729 de persoane fie din cauza anumitor procese de migrație a populației sau a eschivării de la punerea la evidența poliției.

În același timp dacă vom presupune că fiecare din etniile enumerate reprezintă o anumită confesiune, lucru care după părerea noastră poate fi

---

⁹ Cf. Ștefan Ciobanu. Basarabia, Chișinău, 1997.

¹⁰ П. СВИНЬИН. ук.соч., с. 270.

¹¹ Ibidem. с. 211.

¹² Dinu Poștarencu. op. cit., p. 27.

acceptat pentru acel moment atunci din punct de vedere confesional tabloul componenței religioase a Chișinăului ar arăta în felul următor (dacă se ia drept bază datele din februarie 1818): 64,8% – ortodocși; 29,2% de religie ebraică, 3,3% - aparținând bisericilor armenesti, 0,7% - luterani iar 1,9% adică 210 fețe bisericești a căror etnie sau apartenență confesională nu este indicată. Este evident că aceste date sunt aproximative. Nu credem că în Chișinău nu ar fi locuit polonezi arătați și în datele din anul 1817, sau lipoveni, ortodocși de rit vechi, care conform datelor din același an în tot teritoriul pruto-nistean numărau 1200 de familii sau 6000 de persoane, și care după cum vom vedea aveau aici și un lăcaș de cult, constituit încă înainte de 1812, fapt interzis de către legislația în vigoare a Imperiului Rus. Este clar că aceștia au fost conșcși ca fiind ruși, nefiind specificată confesiunea, cu atât mai mult cu cât este bine cunoscută atitudinea negativă a autorităților centrale față de staroveri.

Este evident că stabilirea cu exactitate a proporției și ponderii anumitor confesiuni se îngreunează și mai mult și datorită factorului geografic. Amplasat la o distanță destul de mare de centru administrativ al Imperiului Rus, acest teritoriu, dar în deosebi centrele urbane, erau eschivate de supravegherea strictă a organelor puterii țariste devenind atrăgător pentru o parte a dizidenților ce reprezentau o altă religie decât cea dominantă, dar cât și a evoluției anumitor evenimente politice. Câțiva ani mai târziu F.A. Velitman menționa: „Când am venit la Chișinău, acesta nu mai era orașul pe care l-am lăsat acum două sau trei luni în urmă. Poporul mișuna deja în el. În afară de douăsprezece mii aici erau deja până la cincizeci de mii pe o suprafață de patru verste pătrate. El se asemena mai mult cu o adunătură de oameni venită la sărbătoarea locală, unde cei veniți se aranjează cu traiul cum pot, familii întregi locuind într-o singură cameră. Dar nu numai Chișinăul s-a umplut cu persoane venite din Moldova și Valahia; populația întregii Basarabii, în cel mai bun caz s-a dublat. Chișinăul era în acest timp o piscină de principii și boieri înstăriți veniți din Constantinopol și cele două principate; în fiecare casă ce avea câte două – trei camere locuiau imigranți din palatele splendide din Iași și București”¹³. Ori această situație descrisă de către Velitman se datora rezultatelor revoltei eteriștilor, când la Chișinău s-au retras într-adevăr o parte dintre elite, astfel

---

¹³ А. Ф. Вельтман. Воспоминание о Бессарабии. Accesibil pe: <http://www.knigafund.ru/books/49466>

încercând să se ferească de opresiunea din partea administrației otomane ce era eminentă, la Chișinău căutându-se de fapt protectoratul „apărătorului ortodoxiei balcanice”.

După aplanarea conflictului, în scurt timp a urmat un reflux al fugarilor din Chișinău, astfel încât F.F. Vighel arăta că în 1823 populația Chișinăului număra 26 de mii de persoane¹⁴.

Aproximativ în aceeași perioadă avem și primele statistici și date cu referire la reprezentanții diferitor religii ce se stabilise cu traiul în Chișinău. Așa de exemplu în 1825 conform datelor preotului Filip Ojeliski parohia catolică a Chișinăului era constituită din 534 de persoane din care 349 din Chișinău (215 bărbați 134 femei; din care capabili să se spovedească 326, care se spovedesc 222)¹⁵. Peste o perioadă scurtă de timp cu referire la lipoveni parvine la 26 februarie 1826 circulara Ministrului de Interne prin care se cerea ca până la data de 1 ianuarie acest minister să fie informat despre numărul lipovenilor (rascolnicilor și staroverilor) ce sunt în Basarabia. Mai mult se arăta ca acest lucru să nu se facă sub formă de recensământ dar secret¹⁶.

Datorită acestei circulare a Ministerului de Interne începând cu luna mai a aceluiași an către Guvernatorul Basarabiei parvin rapoartele poliției orașenești ce au drept obiect de referință numărul lipovenilor ce locuiesc în orașe. Conform acestora se poate stabili că în Chișinău locuia: staroveri (în original *старообрядцы*) ce recunosc preoțimea – 39 de bărbați și 38 de femei; rascolnici ce nu recunosc preoții dar se închină icoanelor – 127 de bărbați și 114 femei, precum și 10 reprezentanți ai altor secte; în Bălți locuiau 20 de bărbați și 11 femei staroveri; în Bender locuiau 195 de bărbați și 155 femei rascolnici, precum și 159 de reprezentanți ai altor secte; în Chilia erau 178 de bărbați și 146 femei staroveri, 3 bărbați și o femei rascolnici și 92 de reprezentanți ai altor secte, în Ismail locuiau 610 bărbați și 602 femei staroveri și 26 de bărbați și 20 femei rascolnici și în cele din urmă în Reni erau 1 bărbat și 5 femei staroveri. Conducerea polițiilor celorlalte orașe arătau că în acestea nu sunt lipoveni¹⁷. În următorul an numărul arătat cu referire la lipovenii din Chișinău nu diferă cu mult arătându-se un număr

---

¹⁴ Ф. Ф. Вигель. ук.соч., с. 25.

¹⁵ Неля Саганова. ук. соч., р. 130

¹⁶ Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare ANRM), F. 2, inv. 1, d. 1073 f. 1.

¹⁷ Ibidem. f. 12-37.

total de 322 de persoane, care însă sunt repartizate puțin sub o altă formă, astfel încât sunt arătați 152 bărbați și 138 de femei ce sunt înscrși la capitolul rascolnicilor ce nu recunosc preoții dar se închină icoanelor la care se adaugă 13 bărbați și 19 femei ce aparțin de alte denominări spre deosebire de 10 persoane arătate un an mai devreme, de asemenea nefiind menționat nici un lipovan care ar fi fost introdus la paragraful celor ce recunosc fețele bisericești¹⁸.

Din păcate nu avem date concrete cu referire la confesiunea luterană, armenească și evreiască, lucru ce este corectat prin datele statistice culese în anul 1828, an când este întocmită un prim recensământ aproximativ complet cu referire la situația confesională pentru întreaga Basarabie, când este emis documentul “Informații la darea de seamă anuală pentru 1828”¹⁹. Conform acestuia în acest an în Chișinău puteau fi numărați 19466 ortodocși, 57 de luterani, 419 romano-catolici, 10622 evrei, 994 lipoveni sau ortodocși de rit vechi și nici un mahomedan. SE mai menționează că în oraș sunt 3 biserici neortodoxe, un paraclis, un preot de rit neortodox 73 de persoane ce țin de preoțimea albă și 4 de cea neagră. Fețele bisericești armene și numărul oamenilor acestei confesii nu sunt incluse aici din cauza neprezentării datelor de către Direcția eparhială a acestora”.²⁰ Paragraful al doilea al suplimentului explicativ la acest document și tabelul care îl însoțea privind confesiunile din Basarabia se arată că în oblastiei sunt zece biserici neortodoxe dintre care cinci armenești și cinci romană catolice. Despre primele din acestea precum și despre clerul armenesc și despre numărul persoanelor de această confesie nu se poate spune nimic deoarece Arhiepiscopul armean din Basarabia nu a prezentat încă datele. Cât privește cele din urmă acestea sunt amplasate după cum urmează: în Chișinău o biserică cu un preot și 419 credincioși de ambele sexe, în Ismail o biserică cu un preot și 97 de suflete romano-catolice, în Bălți o capelă cu un preot și 70 de catolici, în Hotin – o biserică cu un preot și 569 de persoane ce aparțin acestei confesii și în ținutul Hotin o capelă și 484 catolici. De asemenea se arată că preoțimea romano-catolică din Basarabia aparține la ordinul Catedral fiind supusă eparhiei din Kamenetș – Podolsk. De asemenea se arată că romano – catolicii în linii generale se

---

¹⁸ ANRM, f. 2, inv.I, d. 1264, f. 36-37

¹⁹ Cf. Ibidem. d. 1199

²⁰ Ibidem. f. 66.

ocupă cu agricultura și creșterea vitelor, pe când armenii au drept ocupație de bază – negoțul, comercializând în prăvăliile lor diferite mărfuri aduse de către aceștia din guberniile interne a Rusiei²¹. Astfel ne rămâne necunoscut doar numărul populației armenesti ce era stabilită în Chișinău. Acest lucru este cunoscut că în 1817 numărul armenilor din Chișinău era de 363 de persoane și constituia 3.3% din totalul populației. În 1843-1844 din numărul total de 39112 de persoane ce alcătuiau populația Chișinăului armenii numărau 558 de persoane sau 1,42%, iar în 1858, în Basarabia erau 2.725 armeni, din care 1.100 locuiau în Chișinău, alcătuind 2% din populația orașului. În acest caz putem considera că și în 1828 populația armenescă alcătuia în jur de 2% astfel alcătuind un număr de aproximativ 633 de persoane.

Este util de menționat că aceste date trebuie de verificat și confruntate cu o serie de date din acest an și perioada apropiată. Lăsând la o parte ortodocșii despre care vom vorbi puțin mai jos, următoarea confesiune amintită este cea luterană despre care se știe ca avea 57 de reprezentanți. Faptul că în același an este înaintată cererea adresată de societatea evanghelic-luterană către General - Gubernatorul Novorosiei și Basarabiei pentru permisiunea de acordare a unui lot pentru construirea bisericii luterane la Chișinău, demonstrează că această comunitate era deja destul de numeroasă. Deoarece aceasta petiție a rămas fără răspuns în anul următor T. Anderson Vicarul superintendent al Bisericilor evanghelice din regiunea de sud a Rusiei înaintează o nouă scrisoare către comandantul unității trei de infanterie General locotenentul A. I. Crasovschii aflat în acel moment în funcția de Guvernator General al Novorosiei și Basarabiei. T. Anderson intervine cu rugămintea repetată de a numi un preot protestant cu salariu din vistieria statului pentru necesitățile societății protestante din Chișinău care numără aproximativ 200 de suflete precum și a unui loc decent pentru construcția bisericii acestei confesiuni și a clădirilor destinate pentru școala protestantă și casa preotului²². Această cerere se argumentează prin faptul că luteranii din Chișinău nu au nici o posibilitate de a-și oficia cultul. Astfel apare o disensiune între datele dării de seamă din 1828 și cele din anul 1829, deoarece considerăm că o creștere a numărului protestanților în aproximativ un an practic de patru ori este imposibil. Ori

---

²¹ Ibidem. f. 45v - 46.

²² Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare ANRM), Fond 7, inv. I, d. 1 f. 4

putem considera că în primul caz probabil au fost luați în calcul doar locuitorii care erau conșcși în orașul Chișinău, fiind omiși cei ce erau înrolați în armata țaristă sau funcționarii de stat care erau în număr mare la Chișinău, îndeosebi dacă luăm în considerație și faptul că între 1821 și 1834 anume aici a fost transferat de la Ecaterinoslav Comitetul de tutelă a coloniștilor din Sudul Rusiei²³. În felul acesta putem să considerăm că în primul caz numărul luteranilor a fost micșorat, iar în raportul lui T. Anderson viceversa ridicat pentru a arăta importanța comunității, după noi numărul acestora variind între 100 și 150 de persoane.

Următoare confesiune ce este enumerată în darea de seamă din 1828 este cea romano – catolică despre care se arată că număra 419 persoane. Dacă este să comparăm acest număr cu cel arătat la 1825 de către preotul Filip Ojeliski care arăta că din parohia sa fac parte 349 catolici din Chișinău și cu numărul de 425 de reprezentanți ai acestei confesiuni ce se indica pentru această localitate în anul 1840²⁴, în linii mari putem accepta această cifă. Este evident că în acest caz este necesar de luat în considerație și evenimentele petrecute în teritoriul polonez în anul 1830, care de la sine înțeles au influențat mișcările de populație catolică din regiunile învecinate.

Numărul populației evreiești este estimat la 10622. Pentru anul 1837 în două catagrafii îndeplinite de către organele administrației locale, numărul populației evreiești este estimat la 10383²⁵ și 10373²⁶. În felul acesta aproximativ nouă ani mai târziu avem o descreștere ne semnificativă a numărului evreilor din urbie, lucru care poate fi accepta dacă se i-a în considerație gradul de mobilitate a acestei populații.

Cât privește numărul populației lipovenești, numărul acestora lasă loc de discuții. Am văzut deja că în 1827, adică un an mai înainte numărul acestei confesiuni se estima la 322 de persoane, iar în drea de seamă pusă în discuție acesta se estimează la 994 persoane. Un an mai târziu în raportul poliției privind numărul populației lipovenești din Basarabia se arată că în Chișinău locuiau doi lipoveni ce recunoșteau clerul, 253 de staroveri ce nu recunoșteau autoritatea preoților și 28 de molocani – considerați și ei o

---

²³ <http://www.bessarabia.ru/rus2.htm>

²⁴ Н. Саганова. op. cit., p. 131

²⁵ ANRM, fond 2, dosar 2691, fila 1-58.

²⁶ Ibidem. dosar 2592, f. 2.

parte componentă a lipovenilor²⁷, ceea ce ar constitui un total de 283 de persoane. Cu toate că trebuie să recunoaștem că acest segment al populației era cel mai mobil din spațiul pruto – nistrean, datorită politicii dusă de către Biserica Ortodoxă și autoritățile țariste față de ei, totuși nu putem accepta o astfel de inversare a cifrelor într-o perioadă atât de scurtă. Faptul este confirmat și de un alt argument. În același raport se mai găsește o estimare a numărului lipovenilor conform căruia în Chișinău la prima categorie se găseau 55 de persoane, la cea de a doua 916 și la cea de a treia categorie 23, deci un total de 994 de credincioși lipoveni de diferite orientări, cifră ce o repetă și pe cea din anul 1828. Și noi suntem tentați să o credem pe una ca fiind cea mai posibil veridică, cu atât mai mult că în conformitate cu datele referitoare la anul 1835 lipovenii din Chișinău numărau o populație de 883 de persoane²⁸.

În sfârșit populația ortodoxă după cum este arătat număra 19466 de persoane astfel încât alcătuia majoritatea. Cifra respectivă în linii generale poate fi considerată de asemenea plauzibilă dacă este să comparăm raportul din acest an cu cel din anul 1843. În felul acesta din numărul total a populației de 31635 de persoane a Chișinăului ortodocșii constituia 19466 sau 61,53% iar aproximativ 15 ani mai târziu din totalul de 39112 persoane 26642 erau reprezentanți ai bisericii dominante astfel alcătuind 68,11%.

Drept urmare a calculelor efectuate, vom avea o populație a Chișinăului ce era constituită în 1828 din: 19466 ortodocși, 994 de lipoveni, 10622 de evrei, 419 romano-catolici, 150 de luterani și 633 de armeni astfel alcătuind un număr total de 32234 de persoane.

Acest lucru ne face să afirmăm că în momentul abolirii autonomiei Basarabiei componența confesională a centrului oblastiei se prezenta în felul următor: 60,38% ortodocși, 3,08% lipoveni, 32,81% evrei, 1,3% romano-catolici, 0,47% luterani și 1,96% armeni. Dacă este să comparăm aceste date cu cele din anul 1818 vom observa că numărul populației ortodoxe a crescut aproximativ de 1,54 dar din punct de vedere procentual a scăzut cu 4,3%, populația evreiască a cunoscut o creștere de 3,32 ori și o creștere procentuală de 3,61%, numărul armenilor a crescut de 1,74 ori și o scădere procentuală de 1,34%, luteranii au înregistrat o creștere de 2,03 ori și o

---

²⁷ Ibidem. dosar 1264, f. 76.

²⁸ Ibidem. dosar 1545, f. 313-313v.

scădere procentuală de 0,23%. Din cauză lipsei cifrelor pentru lipoveni și romano – catolici calculul respectiv este imposibil de-l realizat.

Din datele și informațiile prezentate mai sus putem trage o serie de concluzii. Transformarea Chișinăului în centru administrativ a noii regiuni anexate Imperiului Rus se datorează atât activității Mitropolitului Gavriil-Bănulescu Bodoni, cât și a unor grupuri etnico-confesionale în interesul cărora era stabilirea centrului anume în acest loc.

Cu certitudine numărul populației Chișinăului în momentul anexării în anul 1812, nu poate fi stabilit, însă, cercetările arată că cifra aproximativă poate să varieze între 10-11000 de persoane. Datorită devenirii Chișinăului centru a spațiului pruto-nistrean, a sporit creșterea rapidă numerică a populației. Din această cauză aproximativ 15 ani mai târziu numărul locuitorilor acestei urbii practic s-a triplat. Tendința s-a păstrat și ulterior, astfel încât către jumătatea secolului al XIX-lea Chișinăul va fi clasat drept oraș de rangul II, din cele cinci instituite de către fisc, în primul rang intrând doar Sankt-Petersburgul și Moscova, iar în cel de al doilea numărându-se 15 orașe ale Imperiului Rus²⁹.

Încă până la decretul imperial din 1828, când Chișinăul a fost ridicat la rangul de capitală a provinciei datorită statutului pe care îl avea devenise un punct de atracție atât pentru funcționari cât și pentru comercianți. Însă anume din această cauză va avea loc o creștere dar mai lentă a populației ortodoxe, alcătuită majoritar de populația autohtonă românească, care după câte este cunoscut a avut un acces limitat în domeniul administrativ și nici nu a arătat predilecții deosebite pentru profesarea negustoriei. În schimb vom avea o creștere de 3,32 ori a populației evreiești, de 2,03 ori a celor de confesiunii luterane sau de 1,74 ori a armenilor.

---

²⁹ Z. Arbore. op. cit., p. 246.

PROBLEMA RECONFIRMĂRII STATUTULUI DE MAZIL ȘI DE RUPTAȘ ÎN BASARABIA SUB REGIM DE DOMINAȚIE ȚARISTĂ (1812-1847)

de

Valentin TOMULEȚ*

Istoriografia postbelică din Republica Moldova dispune de un număr relativ bogat de lucrări dedicate categoriilor de bază ale populației, în special celor de jos – țăranilor moșierești, țăranilor de stat, coloniștilor transdanubieni, coloniștilor germani etc. Dar, scrise în perioada de tristă faimă, având la bază principiile metodologice de clasă și ale paradigmei marxiste, autorii acestor lucrări au tratat unilateral și tendențios subiectele respective. Multe aspecte ale problemei au rămas necercetate sau trecute conștient cu vederea.

Tendențele de modernizare și europenizare care s-au făcut vădite în Republica Moldova după 1989, accesul la noi surse documentare, dar și libertatea în expunerea materialului factologic, au deschis posibilități mult mai largi pentru descătușarea științei istorice de dogmele paradigmei marxiste și ale ideologiei totalitar-comuniste, punând în fața cercetătorului sarcina de a studia fenomenele istorice prin prisma metodelor științifice general-umane și de a cerceta, în baza acestor metode, problemele ce țin de metamorfozele care au avut loc în domeniul social în Basarabia după anexarea ei la Imperiul Rus. În cadrul acestor probleme se înscrie și investigația noastră consacrată acestor categorii sociale/fiscale privilegiate ale populației moștenite din Principatul Moldova – *mazîlilor și ruptașilor*¹.

Izvoarele de epocă atestă că populația din Basarabia se împărțea în două categorii distincte: cei care beneficiau de privilegii și de un statut economic

---

* Valentin TOMULEȚ, prof. univ., dr. hab., Departamentul Istoria Românilor, Universală și Arheologie, Universitatea de Stat din Moldova, e-mail: tomuletvalestin@yahoo.ro.

¹ Cercetătorii M.P. Muntean și F.Ya. Marșalcovschi considerau că ruptașii n-au constituit o state socială aparte. În literatura istorică de specialitate termenul „pătura ruptașilor / starea socială a ruptașilor” s-a înrădăcinat din simplul considerent că acesta era utilizat în tehnica lucrărilor de secretariat a Administrației regionale din Basarabia (М.П. Мунтян, Ф.Я. Маршалковский, Рупташи Бессарабии в первой половине XIX века. – În: Ученые записки Кишиневского ун-та. – Кишинев, 1964, т. 72, с. 59).

și social preferențial și poporul simplu, care suporta majoritatea dărilor și prestațiilor. Din raportul prezentat la 3 mai 1822 de Direcția Financiară a Departamentului II al Guvernului Regional al Basarabiei privind datele selectate pentru alcătuirea descrierii militaro-statistice a Basarabiei aflăm că „populația regiunii Basarabia este alcătuită din diferite categorii de oameni și stări sociale, ca de exemplu: nobili, boiernași, mazili, ruptași și din oameni simpli, aceștia incluzând atât basarabeni băștinași, cât și pe cei veniți de peste hotare în timpul și după ultimul război purtat cu turcii, precum și oameni veniți de mai demult din guberniile velicoruse și ucrainene care s-au așezat cu traiul pe pământurile de stat și pe cele moșierești”². Izvorul atestă că mazilii și ruptașii făceau parte din categoriile privilegiate ale populației.

Regulamentul organizării administrative a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818 păstra în provincia nou-anexată structura socială și componența națională de până la anexare și prevedea un mod deosebit de administrare a acesteia³. Noul Regulament confirma existența în Basarabia a următoarelor categorii sociale: *clerul*, *nobilimea (dvorenimea)*, *boiernașii*, *mazilii*, *ruptașii*, *negustorii și mica burghezie*, *țărani* sau *coloniștii agricoli*, *țigani* (care aparțineau statului și moșierilor) și *evreii*⁴.

Din rândul acestora, în studiul de față, vom insista la analiza a două categorii privilegiate ale populației – a mazililor și ruptașilor – și vom pune în discuție încercările lor de a-și reconfirma, iar ulterior de a-și păstra statutul social și fiscal special sub regim de dominație țaristă.

Cronologic, subiectul pus în discuție în acest studiu cuprinde perioada 1812-1847: de la anexarea, în 1812, a teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus și până în 1847, când mazilii și ruptașii din Basarabia au fost lichidați ca stare socială și fiscală și incluși în categoria *odnodvorților*.

Mazilii constituiau o categorie socială privilegiată. În limba română polisemia noțiunii de *mazil*, cum constată cercetătorul român Mihai Sorin Rădulescu, predisune la confuzie⁵: 1. domn, destituit din domnie; 2. boier (dregător) înlocuit (mazilit) din dregătorie, care păstra toată viața titlul

---

² ANRM, F. 5, inv. 3, d. 747, f. 21, 22-22 verso.

³ Устав образования Бессарабской области 1818 г. – Кишинев, 1818, с. 2.

⁴ Ibidem, p. 16. Evreii nu constituiau o categorie socială distinctă, dar una etnică. Ei puteau fi întâlniți în toate categoriile sociale din Basarabia, dar cel mai des erau încadrați în categoria meșteșugarilor și a negustorilor – a micii burghezii (мещане) și a burgheziei comerciale.

⁵ Mihai Sorin Rădulescu. O familie de mazili din Oltenia. – În: Națiunea Română. Idealuri și realități istorice. Acad. Cornelia Bodea la 90 de ani. – București, 2006, p. 419.

dregătoriei, precedat de particula *biv*, 3. înmulțindu-se și căzând „la sărăcie”, mazilii au devenit o categorie socială care păstra amintirea boieriei (adică, urmașii fără dregătorii ai boierilor de rangul doi); era mai numeroasă decât boierimea în slujbă și lupta împotriva declasării prin jalbe pentru păstrarea privilegiilor de altădată. La sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea s-au luat măsuri „să rămâie mazili” numai cei ce se trag din mazili. Cercetarea se făcea sub controlul vel vistierului care, pe baza rezultatelor investigațiilor, era în drept să-i așeze în tablele vistieriei, „la rânduiala mazililor”. Cei trecuți la „catastiful mazililor” primeau de la Domn cărți de mazil⁶. Prin urmare, mazilii aparțineau categoriei privilegiate a populației, adică boierimii, și în această calitate erau oameni liberi și proprietari de pământ⁷.

Conform unor surse de arhivă, mazilii sunt urmașii boierilor moldoveni și ai boiernașilor, care și-au obținut pe timpul domnilor moldoveni slujbe, până la rangul de *vel șătrar*⁸. Cuvântul „mazil” este de proveniență turcică și însemna „destituit din serviciu, în retragere”, care nu mai ocupa nici o dregătorie. El a apărut în Moldova în perioada dominației otomane, la începutul sec. al XVII-lea, și era utilizat oficial atât cu referire la Domnul Moldovei, care era înlocuit de un succesori numit de Poartă, cât și cu referire la boieri, pe care noul Domn îi înlocuia cu alții, confirmați în acest titlu. Constantin Mavrocordat a confirmat, printr-un așezământ special, statutul mazililor și obligațiile lor față de Domnie. Boierii care ocupau o funcție erau numiți *velii*, iar cei care nu mai erau în funcție au fost numiți *biv-vel* (foști boieri mari), iar cei care erau doar descendenți din neam de boier, dar care nu ocupaseră dregătorii, erau numiți *mazil*⁹. Mazilii proveniți din dregători mari până la „boieria a treia” au primit scutiri de orice dări pentru ei și feciorii lor și chiar 5-20 de scutelnici¹⁰. Aceștia alcătuiau tagma mazililor

---

⁶ Instituții feudale din Țările Române. Dicționar. – București, 1988, p. 285.

⁷ Constantin Giurescu. Despre boieri. – În: Idem. Studii de istorie, ed. Dinu C. Giurescu. – București, 1993, p. 396-397; Dinică Ciobotea. Istoria moșnenilor, I/1. – Craiova, 1999, p. 26-64.

⁸ AISR, F. 560, inv. 6, d. 575, f. 3.

⁹ Dionisie Fotino. Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țării Românești și a Moldovei, trad. George Sion. – București, 2008, p. 607.

¹⁰ Scutelnic – țaran scutit de plata birului, în schimbul unor prestații suplimentare (de obicei, militare) față de Domnie sau față de stăpânul moșiei. Sensul general al termenului este „scutit de bir”. În Basarabia numărul scutelnicilor era stabilit de Administrația regională în corespundere cu legislația domnilor moldoveni. Într-un raport din 26 iulie 1816 adresat de serdăria Orhei președintelui Comitetului Provizoriu al Basarabiei, guvernatorului de Ekaterinoslav I.H.

mari. Mazilii mici au fost impuși la dajdii mai ușoare, după puțința fiecăruia, continuând să plătească birul fără cisluire, desetina boierește, iar nu țărănește. Mai târziu au fost scutiți, ca și mazilii din Țara Românească, de dijmărit și vinărici¹¹. Statutul de mazil era ereditar. Caracterul ereditar s-a menținut până în sec. al XIX-lea. După Alexandru Ipsilanti, s-au luat măsuri să rămână mazili doar cei care se trag din mazili¹².

Mai târziu, – după cum constată cercetătoarea Daniela Rădescu¹³, – istoricii îi vor așeza pe mazili în rândul burgheziei rurale alături de categoriile sociale fiscale ale „neamurilor”, „postelniceilor”, „armășeilor”, „ruptașilor” și „ruptelor”, categorii ce reprezentau pe negustorii sătești și stăpânii de pământ¹⁴. Anume din rândul acestei burghezii rurale se recrutează învățătorii, preoții și orășenii; aceștia sunt cunoscători de carte și purtători ai progresului în agricultură care pentru a-și spori averea se folosesc de munca consătenilor lor. Anume ei vor fi acei care vor participa la viața publică, politică¹⁵.

Despre statutul social al mazililor scrie și Constantin C. Giurescu, referindu-se la titlul de „mazâl” pe care și-l dau jumătate din locuitorii satului Cucuruzeni, ținutul Orhei – un titlu de distincție socială, care va fi legiferat un secol mai târziu, prin reforma lui Constantin Mavrocordat, și care s-a păstrat până astăzi în ținuturile Orhei, Soroca și Lăpușna¹⁶.

Kalagheorghe, se menționa că scutelnicii „...împlinescu slujbili cătră stăpânii lor boeri pentru scuteala di havaleli după tocmealali lor di bună voi” (Valentin Tomuleț. Basarabia în epoca modernă. (1812-1918). Instituții, regulamente, termeni, vol. III. – Chișinău, 2012, p. 117-118).

¹¹ În a doua jumătate a sec. al XVIII-lea mazilii erau supuși unei dări excepționale, numită ajutorință, vărsată într-un fel de buget extraordinar. A fost înființată în locul văcărîtului, după reforma lui C.Mavrocordat, în Moldova de I. T. Calimah, la 1760, iar în Țara Românească de C.Racovoță, la 11 ianuarie 1754, și greva numai pe țărani, bresle, preoți, slujitori și mazili. Repartizarea ajutorinței în Moldova se făcea „pe ogeacur”, iar în Țara Românească pe vite, după sistemul cislei. Cuanumul ei în Moldova era de 11 lei, 5 ½ lei și de 3 lei, în dependență de averea contribuabililor (Instituții feudale din Țările Române. Dicționar. – București, 1988, p. 24-25)

¹² Instituții feudale din Țările Române. Dicționar. – București, 1988, p. 285.

¹³ Daniela Rădescu. Mazili – categorie socială distinctă în epoca regulamentară. – În: Analele Universității din Craiova, Seria Istorie, Anul XIV, Nr. 2(16)/2009, p. 137-138.

¹⁴ Constantin C. Giurescu. Contribuții la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române până la 1848. – București, 1972, p. 217.

¹⁵ Dinică Ciobotea. Istoria moșnenilor, vol. I/1. – Craiova, 1999, p. 227-228; Daniela Rădescu. Mazili – categorie socială distinctă în epoca regulamentară, p. 138.

¹⁶ Constantin C. Giurescu. Istoria Românilor. III. Partea întâi, partea a doua. De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul epocii fanariote (1601-1821). Ediție îngrijită de Dinu C. Giurescu. – București, 2003, p. 486.

Paul Gore, președintele Comisiei Științifice Arheologice din Basarabia, în studiul său dedicat odnodvorților (mazililor) constată că denumirea de mazil nu conținea în sine nimic înjositor, rușinos, din simplul considerent că mazilirea boierilor de noul domn în acele timpuri era un fenomen obișnuit. Erau numiți mazili nu doar boierii în retragere, dar și urmașii lor, în cazul în care ei nu erau încadrați în serviciu. Mulți boieri preferau să ducă pe moșiile lor o viață liniștită, modestă, care impune respect, în locul celei zgomotoase, pline de griji și intrigă de la oraș sau de la Curtea domnească¹⁷.

În actele vechi moldovenești, alături de familiile boierești sunt întâlnite și cunoscute familii de mazili: Cantacuzino, Sturdza, Brâncoveanu, Prăjescu, Racoviță, Stârcea, Cujbă, Neculce, Tăutu, Jora etc.¹⁸ Mihai Sorin Rădulescu constată că „multe spițe boierești își au începutul în rândurile mazililor, ceea ce de fapt le atestă, de obicei, vechimea și autohtonă. Aceasta deoarece multă vreme calitatea de mazil – sau, cum apare adesea în documente, de „boier mazil” sau „boiernaș mazil” – nu a depins de dregătoria de la curtea domnească sau din administrația țării, ci a ilustrat noțiunea de „noblețe ereditară”¹⁹.

Despre statutul ereditar al mazililor ne demonstrează și faptul că ei erau încadrați în administrația locală. În Moldova, priveghetorii de ocoale erau aleși de ispravnici și de vorniceii satelor din ținut, dintre mazili (boieri de rangul III) și neamuri (boieri de rangul II), cel ales urmând să fie confirmat în funcție de către Domn²⁰.

După anexarea, în 1812, a Basarabiei la Imperiul Rus, mazilii și-au păstrat denumirea și statutul, conștiința și spiritul național, deoarece nu căsătoreau niciodată fiii și fiicele lor cu alți tineri făcând parte dintr-o stare socială inferioară și de origine străină, în special rusă – lucru considerat ca umilire a demnității naționale²¹. Cărțile de mazil, eliberate de domnii Moldovei Mihai Suțu și Alexandru Moruzi, care confirmau starea lor socială, mazilii din Basarabia le-au prezentat în 1816, din ordinul rezidentului plenipotențiar al Basarabiei A.N. Bahmetev, Comitetului Provizoriu al Basarabiei²². În 1818 ei au fost confirmați în drepturi și și-au păstrat acele

---

¹⁷ П.Г. Горе. Историческая записка об одноворцах (мазылах). – Кишинев, 1908, с. 3-4.

¹⁸ Ibidem, p. 4.

¹⁹ Mihai Sorin Rădulescu, O familie de mazili din Oltenia, p. 420.

²⁰ Cristian Nicolae Apetri, Istoria administrației publice. – Galați, 2009, p. 64.

²¹ I.Pelivan, La Bessarabie sous le regime russe (1812-1918). – Paris, 1919, p. 54.

²² ANRM, F. 2, inv. 2, d. 214, f. 5.

drepturi și privilegii, de care au beneficiat în trecut în Moldova. Ei nu puteau fi supuși pedepselor corporale, fără aprobarea judecății; plăteau în folosul statului impozitul denumit *dajdie*, ce constituia 14 lei anual de la fiecare familie, și îndeplineau prestațiile după obiceiul vechi moldovenesc²³.

P.Svinin atribuia mazilii stării sociale a curtenilor (dvorenilor/nobililor) asemănându-i cu șleahicii polonezi. În trecut, după finalizarea serviciului de stat fiecare boier trecea în categoria socială a mazililor. Ei erau obligați să îndeplinească (călări) diferite dispoziții ale guvernului; pentru crime nu erau pedepsiți de isprăvnicii, dar erau trimiși instanțelor superioare; erau scutiți de toate prestațiile locale, dar, similar țăranilor, plăteau goștina, vădrăritul și jumătate din desetină; uneori erau impuși unei dări bănești de la 12 la 20 lei anual. Cu timpul, în categoria mazililor au intrat „persoane de tot felul, din diferite categorii sociale”. Unii mazili dispuneau de ocină²⁴.

Faptul că mazilii constituiau o stare socială privilegiată este confirmat și de ofițerul Cartierului general A. Rozeilon-Soșalski, care a alcătuit în 1826 *Descrierea militaro-statistică a Basarabiei* și care cunoștea bine situația din provincie. A.Rozeilon-Soșalski afirmă că mazilii, alături de boieri, aveau în proprietate țigani șerbi care nu erau impuși de către stat la plata impozitului și, deoarece nu se pot adapta la modul de viață sedentar și să se îndeletnicească cu agricultura, aduc puține foloase stăpânilor lor. Aceștia le permit să hoinărească dintr-un loc în altul, lăsându-i fără asistență, ce le-ar permite să-și îmbunătățească starea morală și materială²⁵.

Locotenent-colonelul Cartierului General al armatei ruse Daragan scrie că „mazilii au provenit, la început, de la boieri, dar, distanțându-se definitiv de la serviciu în folosul domniei, au pierdut drepturile de care se bucurau aceștia; ei pot fi comparați cu *odnodvoții* ruși și constituie clasa agricultorilor, considerați cei mai buni, având dreptul de a deține în proprietate pământuri”²⁶. Din cele expuse de Daragan putem constata că în sec. al XIX-lea mazilii prezentau burghezia rurală din Basarabia.

---

²³ AISR, F. 379, inv. 2, d. 12, f. 21 verso.

²⁴ П. Свиныйн. Описание Бессарабской области в 1816 году. — În: Записки общества истории и древностей. — Одесса, 1816, т. VI, с. 213.

²⁵ А. Розейлон-Сошальский. Военно-статистическое описание Бессарабской области 1821-1826 гг. (Manuscris) (Arhiva Istorică Militară de Stat din Rusia /AIMSR, F. Arhiva Militaro-Științifică /AMȘ, d. 18589, p. I, f. 12).

²⁶ Военно-статистическое обозрение Российской империи, том. XI, часть 3. Бессарабская область. — СПб., 1849, с. 101.

P.A. Kruşevan, analizând împărţirea administrativ-teritorială a Basarabiei în primele decenii după anexarea la Imperiul Rus, constată că „...ţinuturile erau divizate în ocoale, administrate de ocolaşi şi căpitani de mazili, târguşoarele erau administrate de căpitani de târg. Ocolaşii şi căpitani erau aleşi pentru a exercita funcţii de ispravnici din rândurile micilor proprietari funciari, mazililor şi chiar din rândurile slujitorilor personali”²⁷.

Alexandru Boldur îi consideră pe mazili ca stare socială privilegiată. Ei şi moştenitorii lor păstrează pentru totdeauna prerogativele ce li s-au conferit de către Domniile Moldovei; sunt scutiţi de pedepse corporale fără hotărâre judecătorească; plătesc statului un impozit sub denumirea de *dajdie*, iar impozitele agricole le plătesc după vechiul obicei moldovenesc²⁸.

Din alte surse aflăm că „privilegiul de a se numi *mazil* îl aveau doar persoanele provenite din mazili. Ei plătesc impozit statului separat de celelalte categorii sociale, de la fiecare persoană de mazil câte 2 lei 90 aspri şi din fiecare leu câte 15 kop. Aceste impozite sunt fixate într-un registru special de stat şi sunt folosite pentru plata salariilor. Acest impozit este plătit de 4 ori pe an, adică peste fiecare 3 luni”²⁹.

Ca şi mazilii, *ruptaşi* erau şi ei o categorie fiscală privilegiată; descendenţi din familii de preoţi, nu puteau fi supuşi pedepselor corporale fără sentinţă judecătorească; plăteau impozitul numit *dajdie* (câte 15 lei de la fiecare familie) şi achitau plata pentru prestaţii deopotrivă cu mazilii³⁰. Ruptaşii se împărţeau în trei grupuri: *ruptaşi* (descendenţi ai clerului), *ruptaşi de vistierie* şi *ruptaşi de cămară*. Pentru a li se recunoaşte apartenenţa la categoria respectivă de contribuabili, ruptaşii din Basarabia, la fel ca şi mazilii, prezentau actele doveditoare instituţiilor regionale autorizate – atât în 1816, cât şi în 1834³¹.

Din alte surse aflăm că *ruptaşii* constituiau ultima categorie privilegiată a populaţiei din Basarabia. Această categorie este mai inferioară ca cea a mazililor. Ruptaşii sunt descendenţi din familii de preoţi, protoierei şi diaconi³².

---

²⁷ П. А. Крушеван. Бессарабия. Географический, исторический, статистический, экономический, литературный и справочный сборник. – М., 1903, с. 114.

²⁸ Alexandru Boldur. Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812-1828. Studiu. – Chişinău, 1929, p. 52.

²⁹ ANRM, F. 5, inv. 3, d. 548, f. 134.

³⁰ AISR, F. 560, inv. 6, d. 575, f. 3; ANRM, F. 5, inv. 3, d. 747, f. 167 verso.

³¹ ANRM, F. 2, inv. 2, d. 214, f. 5, 10.

³² Ibidem, F. 5, inv. 3, d. 548, f. 135.

Potrivit Regulamentului organizării administrative a regiunii Basarabia din 29 aprilie 1818, ruptașii „...proveneau din rândurile preoțimii...”, nu puteau fi supuși pedepselor corporale fără sentință judecătorească..., achitau în folosul statului impozitul numit *dajdia*, iar la îndeplinirea prestațiilor locale participau de rând cu mazilii. *Desetina* era încasată de la ei cu anumite facilități, în bază dispozițiilor guvernului moldovenesc; cât privește încasarea goștinii, vădrăritului și pogonăritului, ruptașii erau egalați cu țărani³³.

Majoritatea cercetătorilor din sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea care s-au referit tangențial la această categorie fiscală o considerau categorie privilegiată: A.Nadejdin – considera că reprezentanții ei sunt urmași ai coloniștilor străini – bulgarilor, sârbilor etc., care s-au așezat cu traiul pe aceste teritorii în timpul domnilor pământenii³⁴; locotenent-colonelul Cartierului General al armatei ruse Daragan considera că ruptașii sunt agricultori transferați din categoria preoților și slujitorilor bisericești, iar cei ce făceau parte din rupta de vistierie și din rupta de cămară îi asemăna cu raznocinții³⁵; A.Skalkovski opinează că ei sunt descendenți din alte categorii sociale, preponderent din rândul preoților sau, în cazul împrumăturilor cu pământ, – al nobililor personali, sau, referitor la *rupta de vistierie* și la *rupta de cămară* – al raznocinților³⁶; A.Zașciuk îi consideră o categorie a răzeșilor care aveau în posesie țigani șerbi³⁷; A.Nakko este de părerea că aceștia sunt industriași străini care plăteau dări în baza cărților de danie³⁸; N.Lașkov îi consideră originari din alte state, transferați cu traiul în Moldova: cei care făceau parte din *rupta de vistierie* plăteau impozite vistieriei, iar din *rupta de cămară* – personal domnului (cămara), care, după anexarea acestui teritoriu la Rusia, au pierdut fostele privilegii și prestigiul social³⁹.

---

³³ Устав образования Бессарабской области 1818 г. – Кишинев, 1818, с. 18-19.

³⁴ А. Надеждин. Права и состояния разных классов народонаселения Бессарабской области. – În: Журнал Министерства внутренних дел, 1843, № 1, с. 58.

³⁵ Военно-статистическое обозрение Российской империи, том. XI, часть 3. Бессарабская область. – СПб., 1849, с. 101.

³⁶ А. А. Скальковский. Историческое введение в статистическое описание Бессарабской области. – În: Журнал Министерства внутренних дел. – Москва, СПб., 1846, ч. XIII, с. 414.

³⁷ А. Защук. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Бессарабская область. – СПб., 1862, ч. I, с. 192.

³⁸ А. Накко. Очерки гражданского устройства Бессарабской области с 1812 по 1828 год. – Записки Императорского Одесского Общества Истории и Древностей. – Одесса, 1900, т. XXII, с. 18.

³⁹ Н. В. Лапков. Бессарабия – к столетию присоединения к России. 1812-1912 гг. Географический и историко-статистический обзор состояния края. – Кишинев, 1912, с. 68.

P.Svinin îi considera pe ruptași o categorie de locuitori destul de veche, descendenți din familii de preoți care beneficiază de diferite privilegii; similar mazililor, erau scutiți de prestațiile locale și îndeplinesc împreună cu ei diferite dispoziții ale guvernului; plătesc, la dispoziția vistieriei, personal darea numită dajdie, iar alte dări le achită ca și mazilii; plătesc doar jumătate din desetină; pot dispune de 50 stupi de albine și de tot atâtea capete de porcine; iar dacă dispun de un număr mai mare, atunci, similar țăranilor, achită câte 8 parale pentru fiecare stup sau porcină⁴⁰. Rupta de vistierie și ruptura de cămară, scrie P.Svinin, intrau în categoria *rutelor*. Această clasă este alcătuită din străini, industriași (negustori) și meșteșugari, care nu sunt impuși să plătească birul și prestațiile locale, dar achită o anumită sumă de bani, reieșind din situația lor financiară sau în baza cărților de danie pe care le au de la domnii Moldovei. P.Svinin considera că *ruptele* trebuie divizate în ghilde, similar negustorilor din guberniile interne ruse. Această părere o împărtășesc și ruptele, înțelegând foloasele pe care le pot trage din această divizare⁴¹.

Alexandru Boldur îi consideră pe ruptași ca fiind o stare socială privilegiată. Ei sunt urmașii clerului. Copiii protoiereilor și ai prezbiterilor intră în starea ruptașilor. Ei sunt scutiți de pedepse corporale fără judecată și plătesc impozite în același temei ca și mazilii⁴².

Această categorie fiscală – *rupta de vistierie* și *rupta de cămară* – s-a păstrat în Basarabia și după anexarea ei la Imperiul Rus. Numărul lor în diferite ținuturi ale Basarabiei nu era același, dar prevalau numeric în ținutul Orhei. În unele izvoare de arhivă cei ce făceau parte din ruptura de cămară și ruptura de vistierie sunt întâlniți cu noțiunea de „*rupti*”, nefăcându-se careva distincție între ei. Conform datelor prezentate la 26 iulie 1816 de serdăria Orhei președintelui Comitetului Provizoriu al Basarabiei, în ținutul Orhei erau înregistrate 299 familii de „*rupti*” (rupta de cămară și ruptura de vistierie)⁴³.

Dinamica numerică a mazililor și ruptașilor din Basarabia, conform datelor incomplete ale recensământului populației din 1817, sunt sistematizate în Tabelul 1.

---

⁴⁰ П. Свиньин. Описание Бессарабской области в 1816 году, с. 213-214.

⁴¹ Ibidem, p. 214.

⁴² Alexandru Boldur. Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812-1828. Studiu, p. 52.

⁴³ ANRM, F. 4, inv. 1, d. 44, f. 137 verso.

Tabelul 1

Numărul mazililor și ruptașilor din Basarabia, conform recensământului populației din 1817*

Ținuturile	Numărul de localități În %		Categoriile sociale/fiscale									
			Mazili		Ruptași		Rupta de vistierie		În total		Raportul, în %	
			Familii	Văduve	Familii	Văduve	Familii	Văduve	Familii	Văduve	Familii	Văduve
Hotin	174	16,7	76	6	10	1	-	-	86	7	2,8	3,4
Soroca	183	17,6	169	25	99	5	21	-	280	30	9,0	14,5
Bălți	169	16,3	446	18	72	1	-	-	518	19	16,7	9,2
Orhei	311	29,9	1284	102	484	28	196	13	1964	143	63,2	69,1
Bender	54	5,2	120	1	6	-	-	-	126	1	4,1	0,5
Codru	55	5,3	40	6	7	-	-	-	47	6	1,5	2,9
Ismail	50	4,8	73	1	-	-	-	-	73	1	2,4	0,5
Grecești	40	3,8	3	-	4	-	-	-	7	-	0,2	-
În total	1040	100,0	2211	159	682	35	217	13	3110	207	100,0	100,0
În %	-	-	71,1	76,8	21,9	16,9	7,0	6,3	100,0	100,0	-	-

* Бессарабская область в момент присоединения ее к России. Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 года. – În: Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии. – Кишинев, 1907, т. III, с. 230.

Reieșind din considerentul că în urma recensământului populației din 1817, în Basarabia au fost înregistrate 66724 familii de țărani care plăteau impozitul de stat numit *bir* (*birnici*), 4511 văduve și 11316 burlaci, numărul mazililor și ruptașilor, comparativ cu acest număr total al populației, este destul de mic. Lor le revenea doar 4,3% din întreg numărul de familii (3,3% – mazililor și 1% – ruptașilor) și 4,3% din numărul văduvelor (3,5% – mazililor și 0,8% – ruptașilor). Majoritatea mazililor și ruptașilor locuiau în ținuturile Orhei (63,2% familii și 69,1% văduve), Bălți (16,7% familii și 9,2% văduve) și Soroca (9% familii și 14,5% văduve). În ținuturile Bender,

Codru, Ismail și Greceni numărul mazililor și ruptașilor era destul de mic și varia între 4,6% și 0,2%.

Preponderența vădită a mazililor și ruptașilor în ținutul Orhei se lămurește nu doar prin faptul că acesta era cel mai mare ținut după teritoriu și densitatea populației, dar și cel mai dispersat social.

Din aceste două categorii, mazililor le revenea – 71,1% familii și 76,8% văduve, ruptașilor – 21,9% familii și 16,9% văduve și ruptașilor de vistierie – 7% familii și 6,3% văduve.

Trebuie să constatăm că mazilii și ruptașii nu erau stabiliți proporțional în sate, ocoale și ținuturi. Pentru a demonstra această constatare să analizăm repartizarea mazililor, ruptașilor și ruptei de vistierie pe ocoale în ținutul Orhei, unde, conform datelor statistice ale recensământului din 1817, ponderea lor era cea mai mare (63,2% familii și 69,1% văduve) (Tabelul 2).

Tabelul 2

Numărul mazililor și ruptașilor din ținutul Orhei, conform recensământului populației din 1817*

<i>Ocoale</i>	<i>Categoriile sociale/fiscale</i>									
	<i>Mazili</i>		<i>Ruptași</i>		<i>Rupta de vistierie</i>		<i>În total</i>		<i>Raportul, în %</i>	
	<i>Familii</i>	<i>Văduve</i>	<i>Familii</i>	<i>Văduve</i>	<i>Familii</i>	<i>Văduve</i>	<i>Familii</i>	<i>Văduve</i>	<i>Familii</i>	<i>Văduve</i>
<i>Câmpului</i>	184	6	54	5	72	5	310	16	15,8	11,2
<i>Nistrului de Sus</i>	55	11	33	-	38	5	126	16	6,4	11,2
<i>Prutului de Sus</i>	71	3	24	5	38	-	133	8	6,8	5,6
<i>Prutului de Jos</i>	32	-	14	-	25	-	71	-	3,6	-
<i>Nistrului de Jos</i>	25	4	14	2	23	3	62	9	3,2	6,3
<i>Cogâlnicului</i>	25	2	8	-	-	-	33	2	1,7	1,4
<i>Botnei</i>	114	6	31	-	-	-	145	6	7,4	4,2
<i>Bucovățului</i>	79	9	44	8	-	-	123	17	6,3	11,9
<i>Băcului</i>	139	20	29	5	-	-	168	25	8,6	17,5
<i>Icbelu</i>	89	18	45	3	-	-	134	21	6,8	14,7

<i>Culei</i>	301	22	150	-	-	-	451	22	23,0	15,4
<i>Măetinele</i>	170	1	38	-	-	-	208	1	10,6	0,7
În total	1284	102	484	28	196	13	1964	143	100,0	100,0
În %	65,4	71,3	24,6	19,6	10,0	9,1	100,0	100,0	-	-

* *Бессарабская область в момент присоединения ее к России. Ростись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 года.* – În: Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии. – Кишинев, 1907, т. III, с. 118-173.

Datele Tabelului 2 demonstrează cu lux de amănunte că cca 50% din numărul mazililor, ruptașilor și ruptei de vistierie din ținutul Orhei erau localizați în 3 ocoale – Culei (23%), Câmpului (15,8%) și Măetinele (10,6%). În celelalte 9 ocoale ale ținutului numărul acestor categorii sociale și fiscale erau sub limita de 10% și variaua între 8,6% (ocolul Ichelu) și 1,7% (ocolul Cogâlnicului) familii.

După anexarea Basarabiei la Rusia unii ruptași au căutat să-și confirme statutul lor deținut în Principatul Moldova. Spre exemplu, la 9 septembrie 1813 Ioniță și Spiridon Puiu îl rugau pe guvernatorul civil al Basarabiei I.M. Hartingh să-i înscrie în categoria ruptașilor, motivând că „până la începutul ultimului război purtat de Rusia cu Poarta Otomană, pe timpul guvernării moldovenesti, tatăl lor, Vasile Puiu, era inclus, conform obiceiului local, în numărul ruptașilor, fapt confirmat de documente semnate de fostul voievod Suțu. Consideră că după decesul tatălui lor ei trebuie să rămână în această categorie”⁴⁴.

Diverse izvoare de arhivă confirmă că în categoria ruptașilor au intrat nu doar descendenții din familiile de preoți, care din anumite motive au fost înlăturați de la slujbe, dar și o parte din coloniștii străini – „veniți de după hotar și primiți în categoria vistiernicilor”, cu alte cuvinte – străini înscriși în categoria ruptașilor-vistieriei sau cei care au beneficiat de dreptul ruptașilor. În categoria ruptașilor intrau și unii țărani care la timpul lor au emigrat peste hotare, iar mai târziu s-au întors înapoi și, la decizia domnului, au fost înscriși în această categorie fiscală⁴⁵. De dreptul de ruptași au mai beneficiat și o parte din mica burghezie, care practica diferite activități meșteșugărești, dar și unii negustori, care au cumpărat de la vistierie sau de la domnii

⁴⁴ ANRM, F. 88, inv. 1, d. 89, f. 1-1 verso.

⁴⁵ A se vedea, în acest sens, copia cărții de danie din 1759, emisă de domnul Moldovei Ioan Teodor Callimachi (august 1758 – mai 1761) (ANRM, F. 3, inv. 4, d. 88, f. 23-25 verso).

Moldovei dreptul de a se numi ruptași⁴⁶. Anume din aceste considerente ruptașii erau împărțiți în două categorii de bază: *rupta de vistierie* – ruptașii care plăteau impozite în haznaua statului și *rupta de cămară* – ruptașii care plăteau impozite în folosul domnului. Prin urmare, în categoria ruptașilor intrau nu doar descendenți ai familiilor de preoți, dar și descendenți ai altor categorii sociale – țărani, răzeși, mic burghezi, negustori, boiernași etc. Anume această diversitate – economică, socială și fiscală – i-a impus pe cercetătorii M.P. Muntean și T.Ya. Marșalčovski să-i considere o categorie neprivilegiată, atribuind-o păturii de jos a țărănimii libere⁴⁷.

Potrivit raportului rezidentului plenipotențiar al Basarabiei A.N. Bahmetev din 18 iulie 1819, la împărțirea locuitorilor în categorii sociale, rupta de vistierie nu a fost impusă la îndeplinirea prestațiilor, din simplul considerent că despre această categorie de persoane, care au venit de peste hotare și s-au așezat cu traiul în diferite părți ale Principatului Moldova, nu se știa că locuiesc și în Basarabia⁴⁸.

Respectiv, în fața Administrației regionale a apărut problema confirmării statutului social și fiscal al mazililor și ruptașilor. Problema în cauză a fost obiectul de discuție în cadrul mai multor ședințe ale Consiliului Suprem al Basarabiei. Discuțiile pe marginea statutului social și fiscal al mazililor și ruptașilor din Basarabia apare într-o nouă conotație la începutul anului 1828, când țarismul a pus la ordinea de zi lichidarea autonomiei limitate acordate regiunii în 1818.

La 27 ianuarie 1828, Consiliul Suprem al Basarabiei în ședința consultativă ascultă propunerea rezidentului plenipotențiar al Basarabiei, contelui F.P. Palen, prin care acesta cerea să fie informat, dacă au fost date careva dispoziții referitoare la instituirea Comisiei, pe care rezidentul plenipotențiar al Basarabiei I.N. Inzov plănuia să o formeze potrivit drepturilor și obiceiurilor moldovenesti, încă în 1822. ea urma să examineze dovezile invocate pentru confirmarea titlurilor de mazil și a altor categorii privilegiate ale populației⁴⁹. În același timp, Consiliul urma să-l informeze pe F.P. Palen dacă s-a ocupat sau nu de alcătuirea unui regulament privind drepturile și privilegiile tuturor categoriilor sociale. F.P. Palen își argumenta interesul față de acest subiect prin faptul că dispune de informații că „...din categoriile ruptașilor și mazililor din Basarabia fac parte și persoane care beneficiază de aceste drepturi fără ca ele să fie confirmate documentar, drept argument invocând doar faptul că în anii precedenți au fost incluși în

---

⁴⁶ ANRM, F. 3, inv. 4, d. 88, f. 88.

⁴⁷ М.П. Мунтян, Ф.Я. Маршалковский. Рупташи Бессарабии в первой половине XIX века, с. 60, 67.

⁴⁸ ANRM, F. 3, inv. 4, d. 88, f. 2.

⁴⁹ Ibidem, F. 3, inv. 1, d. 1191, p. II, f. 271.

această categorie și, conform primului recensământ (1817 – *V.T.*), au fost înscrși în categoria mazililor și ruptașilor”⁵⁰. În urma documentărilor pe marginea subiectului propus de contele F.P. Palen, Consiliul Suprem al Basarabiei constată că dosarul privind categoria mazililor și ruptașilor a fost instituit încă în 1819 și până la moment nu este finalizat și propune ca dosarul să fie pus pe rol și soluționat cât mai curând, conform dispozițiilor rezidentului plenipotențiar. Despre cauza tergiversării soluționării acestui dosar F.P. Palen urma să fie informat mai târziu⁵¹.

Cercetările efectuate pe marginea acestui caz au demonstrat că informații despre propunerile lui I.N. Inzov cu privire la instituirea Comisiei de cercetare a dovezilor pentru confirmarea titlurilor de mazil și ruptaș în Consiliul Suprem al Basarabiei lipsesc. Se poate doar constata că fostul rezident plenipotențiar A.N. Bahmetev, în propunerile adresate fostului Comitet Regional Provizoriu al Basarabiei la 25 octombrie 1816, comunica că dispune de informații că în urma dispoziției cu privire la confirmarea titlurilor sociale, mazilii și ruptașii care locuiau în Basarabia au început să se prezinte la Chișinău pentru a-și confirma statutul social și fiscal, care le-ar acorda dreptul de a beneficia de drepturile și privilegiile de care dispuneau în trecut în Principatul Moldova. În rezultat, el a dat dispoziție Primului Departament al Guvernului Regional al Basarabiei ca toți locuitorii care fac parte din aceste categorii sociale și fiscale să fie informați ca până la 1 ianuarie 1817 să prezinte în Comitetul Regional Provizoriu al Basarabiei documentele pentru a fi examinate și a li se confirma statutul lor de mazil și ruptaș. Iar Comitetului Regional Provizoriu i-a dat dispoziția să primească și să examineze aceste documente în termenul stabilit, să facă concluzia generală referitor la drepturile acestor categorii sociale și fiscale și să o prezinte în Consiliul Suprem al Basarabiei pentru decizia finală⁵².

În alte trei dispoziții, din 21 aprilie, 4 iulie și din 18 septembrie 1817, A.N. Bahmetev a dispus Comitetului Provizoriu să examineze documentele dvorenilor proprietari de moșii și ale celor fără de moșii și să prezinte dovezile referitor la apartenența lor nobiliară și la rangurile de care dispun⁵³.

La 26 martie 1818, Comitetul Regional Provizoriu a informat că soluționarea întrebării privind confirmarea titlurilor nobililor, mazililor și altor categorii privilegiate ale populației depinde de cancelaria moldovenească a Comitetului Provizoriu (actele prezentate de mazili și ruptași erau scrise, în fond, în limba moldovenească). Aceasta urma să depună eforturi considerabile pentru a examina dosarele prezentate privind

---

⁵⁰ Ibidem, f. 271 verso.

⁵¹ Ibidem, f. 271 verso-272.

⁵² Ibidem, f. 272-272 verso.

⁵³ Ibidem, f. 272 verso.

acordarea titlurilor de mazil sau de altă categorie socială sau fiscală privilegiată și pentru a perfecta listele pentru fiecare stare socială în parte, urmând să le prezinte spre examinare și confirmare Consiliului Suprem al Basarabiei, în baza propunerilor făcute de rezidentul plenipotențiar⁵⁴.

Din documentele cercetate putem constata că Consiliul Suprem al Basarabiei n-a fost informat despre decizia Comitetului Regional Provizoriu al Basarabiei pe această întrebare. Se știe cu certitudine că „...în Consiliul Suprem documentele mazililor și ale altor categorii privilegiate ale populației, n-au fost depistate; este cunoscut doar, în baza certificatelor prezentate de Comitetul Regional Provizoriu despre mazilii și ruptașii omiși în listele recensământului (recensământul fiscal din 1817 – *V.T.*) și incluși în listele birnicilor, că Comitetul a limitat eliberarea certificatelor pentru mazili și ruptași, cerând ca fiecare să prezinte personal certificatul în Consiliul Suprem pentru a primi în schimb un alt certificat sau document, în baza căruia va putea beneficia de dreptul la privilegiile acordate”⁵⁵. Dar, în dosarele Comitetului Regional Provizoriu, transmise Consiliului Suprem al Basarabiei, după lichidarea lui⁵⁶ nu au fost depistate nici registre, nici dispoziții care ar fi fost puse la baza examinării dosarelor privind acordarea titlului de nobil și nici dispoziții în baza cărora mazililor, ruptașilor și altor categorii privilegiate ale populației le-au fost acordate certificate, care ar confirma starea lor privilegiată. Deși listele nominale ale nobililor, mazililor, ruptașilor și ruptașilor de vistierie au fost depistate, aceste liste n-au fost semnate de nimeni și se află într-o dezordine totală⁵⁷.

Ulterior, în dispoziția din 18 iulie 1819 adresată de A.N. Bahmetev Consiliului Suprem al Basarabiei se menționa că „...la stratificarea populației regiunii Basarabia în clase, nu au fost determinate prestațiile pentru rupta de vistierie, din cauza că nu s-a ținut cont de faptul că persoanele din această categorie, care au venit de peste hotare și s-au așezat cu traiul în diferite părți ale Principatului Moldova, locuiau și în Basarabia”⁵⁸. Atunci când s-a constatat prezența lor în Basarabia, în fața Guvernului Regional a fost pusă sarcina de a-i impune prestațiilor, ținându-se cont de privilegiile de care dispuneau în trecut. Ca rezultat, Consiliul Suprem al Basarabiei trebuia „...să examineze în ședință generală și să confirme categoria ruptașilor de vistierie în clasa în care ei urmează să fie înscrși, în baza actelor oficiale

---

⁵⁴ Ibidem, f. 273.

⁵⁵ Ibidem, f. 273-273 verso.

⁵⁶ După aplicarea în Basarabia a Regulamentului din 29 aprilie 1818, Comitetul Provizoriu și-a încheiat activitatea, din care motiv la 1 iulie 1818 a fost desființat, împuternicirile lui fiind preluate de Consiliul Suprem al Basarabiei (ANRM, F. 3, inv. 1, d. 29, f. 1).

⁵⁷ ANRM, F. 3, inv. 1, d. 1191, p. II, f. 273 verso.

⁵⁸ Ibidem, f. 273 verso-274.

privind acordarea de privilegii emise de Guvernul Moldovenesc, și impuși prestațiilor stării sociale la care aparțin, indiferent de comunitățile de locuitori numiți țărani”⁵⁹.

La 17 august 1820, Consiliul Suprem al Basarabiei, examinând privilegiile de care beneficiau ruptașii de vistierie și documentele de care dispuneau aceștia din partea domnilor Principatului Moldova și ținând cont de faptul că, conform dispoziției imperiale, aceste privilegii au fost recunoscute și confirmate de instituțiile imperiale, a găsit de cuviință ca și toată această categorie de locuitori, numiți ruptași de vistierie și ruptași de cămară, care vor putea demonstra apartenența la această categorie prin acte prezentate de Guvernul Moldovenesc până la anexarea Basarabiei la Rusia, precum și cei care se vor strămuta cu traiul de peste hotare în această regiune, să beneficieze de aceste privilegii și să nu fie incluși împreună cu categoria țăranilor birnici în listele contribuabililor⁶⁰.

Pentru a nu-i confunda pe ruptașii de vistierie și ruptașii de cămară cu alte categorii de țărani, la 23 august 1820 Guvernul Regional al Basarabiei a dat dispoziția să fie efectuat un recensământ al ruptașilor, după care, în baza documentelor de care va dispune fiecare persoană în parte, să se alcătuiască o listă în care să fie inclusă fiecare familie de ruptași, fiind indicată suma dărilor încasată de la prestația numită dajdia, ce constituie câte 15 lei de la fiecare familie, precum și suma prestațiilor locale. Deoarece localitățile în care locuiau ruptașii care se deosebeau de localitățile în care locuiau celelalte categorii de țărani prin prestațiile speciale la care primii erau impuși (de menționat că unele impozite și dări erau aceleași pentru ruptași și țărani), Direcția Financiară urma să încaseze de la asemenea localități doar sumele de bani la care sunt impuși ruptașii. După aceasta, Consiliul Suprem al Basarabiei, intenționând să se convingă despre numărul locuitorilor care doreau să beneficieze de privilegiile acordate acestei categorii fiscale, dar și despre documentele de care aceasta dispune, dar care nu fusese încă prezentate de guvern, a considerat necesar de a institui (și a fost instituită) o comisie specială în orașul regional Chișinău, în a cărei componență au intrat consilieri ai Guvernului Regional: din partea Direcției financiare – Stamati, a Tribunalului Penal – Străjescu și asesorul Hristea, baron⁶¹.

După examinarea documentelor, Comisia urma să prezinte listele Direcției Executive a Guvernului Regional pentru a le completa cu informațiile suplimentare și a le prezenta, la 21 septembrie 1825, Consiliului Suprem al Basarabiei. Acesta, la rândul său, expunându-și punctul de vedere, înainte de a lua decizia finală, o prezintă (la 16 octombrie și,

---

⁵⁹ Ibidem, f. 274.

⁶⁰ Ibidem, f. 274-274 verso.

⁶¹ Ibidem, f. 275-275 verso

suplimentar, la 28 iunie 1826) guvernatorului general al Novorosiei și rezidentului plenipotențiar al Basarabiei M.S. Voronțov⁶².

Între timp, mazilii și ruptașii care au primit certificate de la Comitetul Provizoriu Regional al Basarabiei n-au prezentat documentele de rigoare în Consiliul Suprem al Basarabiei și, pentru a beneficia de privilegii, n-au primit altele noi de la Consiliul Suprem al Basarabiei. Ca rezultat, în timpul recensământului fiscal din 1824 mazilii și ruptașii au fost incluși în liste separat de țărani birnici⁶³.

Ulterior, Consiliul Suprem s-a ocupat de examinarea dosarelor începute încă la 16 iulie 1817 de Comitetul Provizoriu Regional, dar care n-au fost finalizate și care au fost transmise Consiliului Suprem după suspendarea activității Comitetului. Unele din aceste dosare se refereau la mazilii și ruptașii care au beneficiat nelegitim de privilegii acordate acestor categorii sociale din cauza prezentării actelor false. La 6 aprilie 1826 Consiliul Suprem al Basarabiei a decis să nu mai examineze aceste dosare, deoarece ele urmează să fie examinate în Judecătoria ținută la Orhei, deci nu mai este nevoie de decizia Consiliului Suprem, fiindcă nici unul din mazili și ruptași nu provine din categoria funcționarilor sau a nobililor⁶⁴.

Între timp, toate categoriile privilegiate ale societății, cum ar fi funcționarii moldoveni, care au primit, în baza Regulamentului organizării administrative a Basarabiei din 29 aprilie 1818 și a documentelor prezentate în Consiliul Suprem al Basarabiei, funcții inferioare până la vel sătrar, erau confirmate în rangul de boiernăși, iar mazilii și ruptașii care proveneau din rândurile clerului și care au fost omiși de recensământul fiscal din 1824 și nu s-au prezentat, din diferite motive, în Comitetul Regional Provizoriu pentru a-și demonstra apartenența la această categorie și a beneficia de privilegii, urmau să fie recunoscuți în această categorie socială sau transferați în categoria țaranilor birnici⁶⁵.

Reieșind din considerentul că mazilii și ruptașii care proveneau din rândurile clerului nu se prezentau în Consiliul Suprem al Basarabiei pentru a-și confirma privilegiile și ținând cont de faptul că, conform informațiilor rezidentului plenipotențiar al Basarabiei, în categoria mazililor și ruptașilor din regiune sunt unii „care se folosesc de acest titlu fără a dispune de careva documente, invocând doar faptul în listele recensământului din anii precedenți au fost înscriși în categoria mazililor și ruptașilor”, Consiliul Suprem al Basarabiei a decis să se ocupe el însuși de examinarea documentelor pentru acordarea privilegiilor categoriilor de mazili și ruptași

---

⁶² Ibidem, f. 275 verso.

⁶³ Ibidem, f. 275 verso-276.

⁶⁴ Ibidem, f. 276.

⁶⁵ Ibidem, f. 276-276 verso.

și celor de boiernași⁶⁶. Informațiile necesare despre aceste categorii de populație urmau a fi prezentate Consiliului Suprem al Basarabiei de către polițiile orașenești și sătești. Boiernașii, mazilii și ruptașii trebuiau înștiințați să prezente în Consiliul Suprem al Basarabiei documentele de rigoare, prezentate, la timpul său, de Comitetul Regional Provizoriu pentru decizia finală. Termenul limită pentru prezentarea acestor documente a fost fixat 1 decembrie 1826. Pentru ca mai ușor să depisteze aceste persoane, listele personale ale boiernașilor, mazililor și ruptașilor urmau să fie direcționate Departamentului Executiv al Guvernului Regional pentru a fi perfectate, iar respectivele persoane trebuiau informate personal, sub semnătură, că, în caz de neprezentare a actelor respective până la data fixată, v-or fi transferate în categoria țăranilor birnici, după care cererile lor de a fi confirmate în categoria mazililor și ruptașilor nu vor mai fi examinate⁶⁷.

Ținând cont de fraudele depistate, anume: falsificarea documentelor prezentate de mazili și ruptași în timpul confirmării titlurilor, care au fost comise din cauza că documentele prezentate de Guvernul Moldovenesc erau scrise doar pe numele deținătorului, pentru a preîntâmpina asemenea abuzuri în cazul în care Consiliul Suprem al Basarabiei va recunoaște persoana în starea socială privilegiată, aceasta va primi o confirmare pe hârtie timbrată în valoare de 1 rublă, cu indicarea numelui și vârstei; acele documente care urmează a fi prezentate pentru a fi nimicite, trebuiau incluse în dosarele Consiliului Suprem; toate persoanele confirmate în rangul de boiernași, mazili și ruptași erau trecute într-un registru special, perfectat, pentru fiecare categorie socială în parte, în Consiliul Suprem al Basarabiei, iar în certificatele care vor fi înmânate destinatarului va fi indicat numărul de înregistrare din registru⁶⁸.

Un interes deosebit prezintă modalitatea de recunoaștere a titlurilor de mazili și ruptași. Exemplu elocvent în acest sens servește familia fraților Leșanu din localitatea Fălești, ținutul Iași. Familia Leșanu era alcătuită din doi frați: Grigore Gavrilov Leșanu de 45 ani (soția Anastasia – 35 ani, feciorii: Ion – 19 ani, Goraș – 13, Spiridon – 8 ani și fiucele: Parascovia – 16 ani, Axenia – 6 și Elena – 2 ani și rudele: Mihalache – 30 ani, Grigore – 18 și Andrei – 15 ani) și Ștefan Gavrilov Leșanu de 37 ani (soția Maria – 35 ani, feciorii: Constantin – 12 ani, Semion – 10, Gavril – 1 an și fiuca Elena – 5 ani)⁶⁹. Pentru confirmarea titlurilor de mazili aceștia au prezentat o mărturie a rudelor lor, semnată la 9 mai 1819 de mazilii și ruptașii din satul Costești, ținutul Roman din Moldova de peste Prut, prin care confirmau că Tudor

---

⁶⁶ Ibidem, f. 279-279 verso.

⁶⁷ Ibidem, f. 279 verso .

⁶⁸ Ibidem.

⁶⁹ Ibidem, F. 3, inv. 3, d. 81, f. 1, 2.

Leșanu, Gavril Leșanu, Nicolai Leșanu, Ioan Leșanu și Grigoraș Leșanu și alte rude ale lor, care locuiesc în partea stângă a Prutului, în localitatea Florești, ținutul Iași, sunt într-adevăr rudele lor și fac parte din familii vechi de mazili care posedau în această parte a Moldovei moșii private înregistrate pe familia Calmuțchi. Reieșind din considerentul că aceste două familii locuiesc de acum în Basarabia, ei confirmă că familia Leșan într-adevăr face parte din vechi familii de mazili. Mărturia era semnată de Iordache Calmuțchi și Tanas Palade – polcovnicei și Gavril Calmuțchi, Vasile Nemțan, Mihalache Calmuțchi, Vasile Pârcălab, Ion Luncan, Constantin Rosan, Tudor Calmuțchi și Constantin Palade – mazili⁷⁰. Mărturia era confirmată de ispravnicul de Roman Enache Millo, prin semnătura din 9 mai 1819, și de reprezentanții Departamentului de externe al Guvernului Moldovenesc, prin semnăturile vel-vornicului Andronache Donici și banului Ștefan Bucșinescu, din 17 mai 1819⁷¹.

Asemenea mărturii a prezentat și mazilul Grigore Nicolaev Leșanu de 35 ani (soția Elena – 27 ani și mama sa Anastasia – 60 ani) din satul Cornești, ținutul Iași⁷².

În pofida actelor prezentate, în timpul recensământului fiscal din 1824 mazilii Grigoraș Leșanu și Nicolai Leșanu au fost înscrși în categoria ruptei de vistierie și ruptei de cămară și impuși la dări și prestații ca și populația de rând. După mai multe adresări ale mazililor Leșanu, reieșind din prevederile Regulamentului organizării administrative a Basarabiei din 29 aprilie 1818 cu privire la mazili și din dispozițiile Departamentului privind diferite dări și impozite din 5 august și 16 septembrie 1829, la 26 iulie 1831 aceștia au fost confirmați din nou în categoria mazililor⁷³. Ulterior, prin dispoziția Consiliului Suprem al Basarabiei din 25 septembrie 1847, mazilii Grigoraș, Ștefan și Nicolai Leșanu au fost transferați în categoria odnodvorților⁷⁴.

Documentele prezentate de mazili erau examinate și de Adunarea deputaților nobilimii din Basarabia. La 19 mai 1832, Adunarea deputaților nobilimii din Basarabia examinează cererea mazililor din satul Trăisteni, județul Orhei, Ion și Sandu Hițel, depusă la 21 martie pentru confirmarea stării sociale de mazil. Ei au prezentat un certificat eliberat de Vistieria moldovenească tatălui lor, Constantin Hițel, prin care se confirma că el provine din familii de mazili. Certificatul respectiv era confirmat de Departamentul de externe al Moldovei la 14 martie 1828. În plus, acești doi au mai prezentat un certificat de la mai mulți mazili, confirmat de căpitanul

---

⁷⁰ Ibidem, f. 3, 4-4 verso.

⁷¹ Ibidem, f. 4 verso.

⁷² Ibidem, f. 8.

⁷³ Ibidem, f. 10-10 verso.

⁷⁴ Ibidem, f. 25.

de mazili din ocolul Boldurești, potrivit căruia ei provin din starea socială a mazililor și sunt fii mazilului Constantin Hițel⁷⁵.

La 4 octombrie 1832, Adunarea deputaților nobilimii din Basarabia examinează cererea mazilului din satul Izvoare, județul Iași, Miron Nicuța Friptul prezentată la 26 martie, în care era scris că „...el provine din familii vechi de mazili, că numele de familie al tatălui său Nicolai este Friptul, care l-a început a locui în satul Odobești, ținutul Roman din Moldova, iar ulterior, după anexarea Basarabiei la Rusia s-a transferat cu traiul în satul Vasilcău, ținutul Soroca, din cauza că a fost atacat de tâlhari care i-au incendiat casa; atunci au ars toate documentele și cât pe ce că n-a ars și el. De atunci și până astăzi în popor este cunoscut cu numele Friptul”⁷⁶. Miron Nicuța Friptul a prezentat un certificat eliberat de mazilii din satul Odobești, ținutul Roman, datat cu 10 martie 1820, prin care aceștia confirmau că el este fiul adevărat al lui Constantin Nicuța și că provine din vechi familii de mazili, care cândva au trăit împreună cu ei în această localitate, dar care ulterior s-a transferat cu traiul în regiunea Basarabia, unde, în anumite circumstanțe, a primit numele Friptul. În plus, el a mai depus în certificat semnat la 5 mai 1832 de băștinași, care confirmau, prin jurământ, că el este fiul lui Nicolai Nicuța și nepotul lui Lupu Nicuța⁷⁷.

La 5 octombrie 1832, Adunarea deputaților nobilimii din Basarabia examinează cererea fiilor răposatului mazil Pavel Mardari din satul Albineț, județul Iași, Dumitru, Gavril și Tudor Mardari. Ei au prezentat o carte de danie eliberată la 9 februarie 1782 de domnul Moldovei Constantin Dumitru Moruzi lui Ioniță Mardari, în care se confirma apartenența la starea socială de mazili, și un certificat eliberat de mareșalul regional al nobilimii Orhei din 22 august 1828, prin care ce confirmă că este mazil⁷⁸.

La 18 octombrie 1832, Adunarea deputaților nobilimii din Basarabia examinează o altă cerere, de data aceasta depusă de mazilul Ion Cliucerescu din satul Ciuciuleni, județul Orhei, prezentată la 29 aprilie, prin care dânsul lămurea că în timpul recensământului a fost inclus, din greșeală, în categoria birnicilor și, deși a prezentat o plângere Administrației Financiare din Basarabia, doleanța lui n-a fost satisfăcută. El a prezentat o carte de danie eliberată în noiembrie 1793 de domnul Moldovei Mihai Suțu tatălui său Darii Cliucerescu, în care se confirma apartenența la starea socială de mazili, și un certificat eliberat la 5 octombrie 1825 de unele familii de mazili,

---

⁷⁵ Ibidem, F. 88, inv. 1, d. 584, f. 51.

⁷⁶ Ibidem, f. 90.

⁷⁷ Ibidem, f. 90-91.

⁷⁸ Ibidem, f. 92.

confirmat în judecătoria județeană, prin care ce confirmă că el aparține stării sociale de mazili⁷⁹.

La 2 și 22 noiembrie 1832, Adunarea deputaților nobilimii din Basarabia confirmă starea socială de mazil lui Ioniță și Grigoraș Onuță din satul Bolotina, județul Iași, lui Tudor și Zaharia Cîrilov din satul Ișnovăț, județul Orhei, care au prezentat documentele de rigoare⁸⁰.

Dar, Adunarea deputaților nobilimii din Basarabia nu totdeauna soluționa până la capăt problemele mazililor. La 20 aprilie 1835, Adunarea deputaților nobilimii din Basarabia examinează cererea fraților Hariton și Ioan, fii lui Petru Cotruță din satul Leușeni, județul Orhei. Din această cerere constatăm că la 21 decembrie 1834 ei au prezentat o cerere pe numele Adunării, prin care lămuriau că sunt fii răposatului Petru Cotruță, și din cauza că erau minori, după moartea tatălui au rămas orfani și n-au putut să-și satisfacă drepturile de apartenență la categoria mazililor. Ei au prezentat o carte de danie eliberată în noiembrie 1793 de domnul Moldovei Mihai Constantin Suțu pe numele lui Ioniță Cotruță, în care se confirma apartenența la starea socială de mazili și un certificat eliberat la 7 noiembrie 1817 de Comitetul provizoriu al Basarabiei pe numele lui Grigoraș, fiul lui Ioniță Cotruță, prin care se confirma că el face parte din categoria mazililor⁸¹. În pofida faptului că Hariton și Ioan Cotruță au prezentat în plus și un certificat eliberat de rudele lor, mazili din acel sat, prin care se demonstrează apartenența lor la categoria mazililor, și deoarece după finalizarea recensământului fiscal din 1834 mazilii urmau să prezinte documente care trebuiau să confirme statutul de mazil, Adunarea deputaților nobilimii din Basarabia le-a propus să se prezinte comisiei care le va soluționa până la capăt cazul⁸².

Ruptășii au fost impuși să-și confirme titlurile și în 1837. La bază au fost puse acele documente, pe care ei le-au prezentat anterior. La 6 noiembrie 1837 ruptășul de vistierie Costache Casian din ținutul Hotin a prezentat actele pentru a fi reconfirmat în rangul de ruptăș. Drept argument el a prezentat certificatul emis de Comitetul Provizoriu la 30 august 1817, prin care se confirma că, în baza certificatului prezentat de el cu numele de străin, a fost înscris în categoria ruptășilor de vistierie, pentru plata birului⁸³. În plus, el a mai prezentat un certificat, semnat la 5 ianuarie 1824 de locuitorii satului Caracușeni, județul Hotin, Ion Lungu, Efrim Stăvilă, Vasile Brează, Ioan fiul lui Leonte și Tudor Zdera, confirmat de ocolașul ocolului

---

⁷⁹ Ibidem, f. 98.

⁸⁰ Ibidem, d. 673, f. 36, 53-54 verso.

⁸¹ Ibidem, f. 12.

⁸² Ibidem, f. 12 verso-13.

⁸³ Ibidem, F. 3, inv. 3, d. 2010, f. 15.

Prutul Talpă și de judecătoria locală, prin care se confirma că documentul prezentat de ruptașul de vistierie Casian i-a fost eliberat nu lui personal; el are acest document ca moștenire de la răposatul Dumitraș, fiul căpitanului Lupul, care locuia cândva în satul Ialpușel, ținutul Hotărniceni, documentul respectiv l-a obținut personal pe numele său⁸⁴.

Tot la 6 octombrie 1837 au cerut reconfirmarea titlului de ruptaș de vistierie și patru familii Popovici din satul Caracușeni, județul Hotin: Constantin Casian Popovici în vârstă de 60 de ani, împreună cu soția Domnica de 40 de ani și feciorii: Tudor – 13 ani, Ion – 12 ani, Gheorghe – 10 ani și Dimitrie – 3 ani; Mihail Constantin Popovici în vârstă de 30 de ani, împreună cu soția Todosia de 25 de ani și feciorul Ion – 10 ani, ficele: Maria – 6 ani, Ana – 4 ani și Axenia – 3 ani; Ion Constantin Popovici în vârstă de 25 de ani, împreună cu soția Maria de 20 de ani și feciorii: Eroftei – 7 ani și Eremei – 3 ani; Pantelei Ion Popovici în vârstă de 40 de ani, împreună cu soția Anastasia de 30 de ani și fiica Axenia – 3 ani⁸⁵.

O modalitate de verificare a mazililor și ruptașilor din Basarabia a fost dispoziția din 30 mai 1840 a Consiliului Regional al Basarabiei dată Administrației regionale de a anunța prin intermediul organelor de poliție, persoanele care beneficiază de statutul de mazili și ruptași acestea să procure hârtie timbrată pentru confirmarea statutului și privilegiilor de care beneficiau. Persoanele care nu vor dispune de certificate pe hârtie timbrată nu vor putea depune plângeri împotriva poliției locale în cazul impunerii la prestații locale de rând cu poporul simplu⁸⁶. Dar, această dispoziție a Consiliului Regional al Basarabiei nu a fost tradusă în viață, din considerentul că mazilii și ruptașii care beneficiau, la acel moment, de privilegii nu s-au prezentat pentru a primi certificatele în cauză. Pentru a duce până la capăt soluționarea acestei întrebări, Consiliul Regional al Basarabiei a dispus la 30 noiembrie 1842 ca soluționarea acestei întrebări să fie pusă pe seama judecătoriilor județene Orhei, Soroca, Bender, Hotin, Iași și Cahul, care urmau să prezinte mazililor și ruptașilor hârtie timbrată pentru obținerea certificatelor de confirmare a statutului și privilegiilor⁸⁷.

În perioada 17 iulie-20 august 1842 judecătoriile județene au raportat guvernatorului militar al Basarabiei, șeful administrației civile și al Administrației speciale a orașului Ismail P.I. Fiodorov despre măsurile

---

⁸⁴ Ibidem, f. 17-17 verso.

⁸⁵ Ibidem, f. 11, 12, 13, 14.

⁸⁶ Ibidem, F. 2, inv. 1, d. 3868, f. 1.

⁸⁷ Ibidem, f. 1-1 verso.

luate⁸⁸. Mazilii au depus semnături că au fost înștiințați despre decizia respectivă a Consiliului Regional al Basarabiei⁸⁹.

În pofida măsurilor luate, și de această dată mazilii și ruptașii nu s-au prezentat în Consiliul Regional al Basarabiei pentru a primi certificatele care ar confirma starea lor privilegiată. Polițiile județene în scurt timp au perfectat listele mazililor și ruptașilor care nu s-au conformat dispoziției Consiliului Regional al Basarabiei. Potrivit acestor date, în județul Soroca nu s-au prezentat pentru a primi certificatele ce ar confirma starea lor privilegiată 7 mazili, în județul Orhei – 747 mazili și 221 ruptași și în județul Hotin – 77 mazili⁹⁰. Aceste date atestă că majoritatea mazililor și ruptașilor nu s-au prezentat pentru a primi certificatele în cauză.

Unii mazili s-au confruntat cu problema confirmării titlului de mazil după moartea părinților, când din lipsa documentelor, care au rămas în diferite instanțe regionale sau ținutale, nu puteau fi confirmați în starea socială de mazil. Un asemenea caz este cel al fraților Ioniță și Grigoraș Onuță. La 16 mai 1847, Consiliul Regional al Basarabiei scria mareșalului regional al nobilimii, în legătură cu demersul lui din 3 iunie 1843, că Ioniță și Grigoraș Onuță încă în 1833 au prezentat Adunării Deputaților Nobilimii din Basarabia o carte domnească autentică, iar Adunarea în același an „neavând careva dubii față de dreptul lor, i-a sfătuit să se adreseze Administrației Financiare pentru a fi înscrși în categoria mazililor, însă documentele autentice așa și nu le-a întors, astfel că acestea până acum se află în dosarele Adunării”⁹¹.

Ulterior, din lipsa documentelor autentice, Consiliul Regional al Basarabiei nu l-a confirmat în categoria de mazil pe feciorul lui Grigoraș Onuță, Tudor, iar judecătoria locală le-a impus să se înscrie în categoria contribuabililor. În cererea lor, Ioniță și Grigoraș Onuță lămurau că „...documentul prezentat, este o garanție acordată de vistieria Principatului Moldova, confirmată de Departamentul de Externe și eliberată pe numele lui Ioniță și Grigoraș, feciorii lui Istratie Onuță, care, confirmă în baza unui certificat prezentat de unii mazili din ținutul Iași, ocolul Turei, confirmat de ispravnicul local, confirmă că ei într-adevăr sunt feciorii lui Istratie Onuță”⁹².

Ca rezultat, reieșind din considerentul că documentele prezentate de Onuță au depășit limita stabilită de decizia Comitetului de Miniștri din 3

---

⁸⁸ Ibidem, f. 2-2 verso, 3.3 verso, 5-5 verso, 7-7 verso, 9-9 verso, 11-11 verso, 21-21 verso.

⁸⁹ Ibidem, f. 4-4 verso, 6, 8, 10, 13-13 verso, 15-15 verso, 18-18 verso, 20, 25, 27, 50-52, 53-80 verso, 82, 86, 88, 90, 97.

⁹⁰ Ibidem, f. 16, 29-49, 94-95 verso.

⁹¹ Ibidem, F. 88, inv. 1, d. 1252, f. 2-2 verso.

⁹² Ibidem, f. 2 verso-3.

ianuarie 1839 și călăuzindu-se de prevederile unor articole din legea din 1842, prin care „originarii din Moldova, după 1812, nu mai beneficiază de privilegiile de odinioară”, Consiliul Regional al Basarabiei a respins cererea lui Onuță⁹³.

Conform „Regulamentului despre țărani” din 24 ianuarie 1834⁹⁴, cu instituirea Administrației de plasă, mazilii păstrau dreptul să-și aleagă din rândurile lor căpetenii, pe o perioadă de 3 ani, numiți *căpitani de mazil*, în acele plase, unde locuiau de la 100 până la 150 familii de mazili. Căpitani de mazili urmăreau liniștea publică, achitarea regulată a dărilor și prestațiilor. Ei erau confirmați în funcții de administrația locală regională, fără acordul mareșalului regional al nobilimii. Pentru serviciul respectiv ei nu erau remunerați bănesc. Mazili care locuiau pe pământurile statului se subordonau Administrației Proprietăților de Stat. În plasele în care locuiau ei formau comunități rurale separate, unde, reieșind din numărul populației, își instituiască administrații rurale proprii, iar acolo unde numărul populației est insuficient – ei se subordonau administrației rurale a țăranilor de stat. Ei aveau dreptul să treacă liber de pe pământurile pe care la dețineau în posesie pe pământurile statului. Copiii de mazili aveau dreptul să se înscrie în serviciul de stat: militar sau civil, în baza drepturilor acordate odnodvorților ruși, dar cu acea diferență că aveau dreptul la serviciul civil doar în cadrul Basarabiei⁹⁵.

Mulți mazili erau știutori de carte. Cercetătorul Dinu Poștarencu, analizând extrasele din statele de personal ale fețelor bisericești din județul Soroca, întocmite în anii 1841 și 1879, constată că printre slujitorii bisericești, alături de persoanele ce provin din familii clericale, părinții cărora aveau grijă să le transmită știință de carte, figurează și persoane care se trăgeau din rândurile mirenilor – mazililor și țăranilor⁹⁶, fapt ce denotă că mulți din mazili erau știutori de carte. În 1841, în județul Soroca serviciul divin era oficiat de către mazili în satele Trifăuți (dascăl Chiril Boțan, de 41 de ani), Vasilcău (dascăl Mihail Comindat, de 50 de ani), Grinăuți (preot Gavril Cozmolici, de 53 de ani), Dărcăuți (preot Ștefan Său, de 61 de ani și dascăl Ioan Vrânceanu, de 66 de ani), Gura Camencii (dascăl Trifan Arhire, de 56 de ani), Cotiujenii de Jos (preot Grigore Dimitrie Murafa, de 59 de ani) și Zahorna (preot Constantin Negresa, de 53 de ani). Toți ei erau fără

---

⁹³ Ibidem, f. 3-3 verso.

⁹⁴ ПСЗРИ. Собр. II, т. IX, 1834, отд. первое, №6739. – СПб., 1835, с. 75-76.

⁹⁵ ANRM, F. 3, inv. 2, d. 214, cert. 18, f. 157-181; F. 134, inv. 1, d. 71, f. 44-46; Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии. (1812-1861 годы). Сборник документов / Составители И.А. Анпупов, К.П. Крѣжановская. Том. III, Часть I. – Кишинев, 1962, с. 374-376.

⁹⁶ Dinu Poștarencu. Destinul românilor basarabeni sub dominația țaristă. – Chișinău, 2012, p. 166.

studii seminariale, dar au învățat în familie sau în mod particular și știau carte⁹⁷.

Faptul că mulți mazili erau știutori de carte este confirmat și de actele de jurământ, semnate de 24 de mazili în timpul confirmării statutului de mazil. Drept exemplu servește cazul mazilului Ion Bivol din satul Mândrești, județul Orhei. Pentru confirmarea titlului de mazil, la 21 mai 1849 12 locuitori ai satului Mândrești și ai cășlei⁹⁸ Mândrești și 12 locuitori ai satului Zgârdești, toți odnodvorți (mazili), care au fost confirmați în această categorie socială, au depus jurământ prin care confirmau că Ion Bivol într-adevăr face parte din categoria mazililor. Este semnificativ faptul că cca jumătate din odnodvorții știau carte și și-au pus semnăturile pe actul jurământului. Aceștia erau odnodvorții din satul Mândrești Tudor Gheorghiu (53 ani), Vasile Harghel (48 ani), Semion Samson (70 ani), Manolache Sava (32 ani), Constantin Tertia (48 ani) și din satul Zgârdești – Dumitru Gagură (38 ani), Manolache Potlog (39 ani), Tudor Spânu (45 ani), Andrei Scurtu (35 ani) și Iordache Fialcovschi (30 ani)⁹⁹. Majoritatea mazililor au semnat, după 37 ani de ocupație rusească, în limba română (moldovenească, cu grafie chirilică, cum se scria în Principatul Moldova în acel timp) (excepție făcând doar Manolache Sava și Manolache Potlog care au semnat în limba rusă) ceea ce atestă că erau cărturari sau cel puțin aveau cunoștințe elementare de carte. Din alt act de jurământ, depus de 3 odnodvorți din satul Ciulucani și 21 de odnodvorți din satul Mândrești, constatăm că 10 din ei erau știutori de carte: Ion Furculița (30 ani), Gheorghe Popov (45 ani), Gheorghe Popa (36 ani), Manole Popa (56 ani), Ivan Popa (28 ani), Dumitru Anastasiu (35 ani), Manuil Vrânceanu (45 ani), Vasile Năstase (40 ani), Ion Roșca (35 ani) și Ion Sava (? ani). Tendința de rusificare, promovată intens de administrația imperială rusă, poate fi observată din exemplul lui Ivan Popa, feciorul lui Manole Popa, care, alături de Gheorghe Popov (Popa), a semnat actul în limba rusă (*Иван Емануил Пона*), aceștia, probabil, au făcut școală rusească¹⁰⁰.

Potrivit Regulamentului din 10 martie 1847, mazilii au fost egalați în drepturi cu odnodvorții – categorie privilegiată de țărani în Rusia. Astfel, din

---

⁹⁷ Ibidem, p. 486, 491, 495, 497, 499, 500.

⁹⁸ Cășlă (кѣшла) – așezare bazată pe creșterea vitelor. Alte surse atestă despre cășlă ca despre un loc de iernare, construcții pentru adăpostul vitelor în timpul iernării. În sec. al XVIII-lea cășle sunt atestate în zona de stepă a ținuturilor Iași, Botoșani, Soroca etc. În timpul războiului ruso-turc din 1806-1812 apar cășle în Bugeac unde se stabileau coloniștii transdanubieni (Valentin Tomuleț, Basarabia în epoca modernă. (1812-1918). Instituții, regulamente, termeni, vol. I. – Chișinău, 2012, p. 238-239).

⁹⁹ ANRM, F. 3, inv. 3, d. 89, f. 4-4 verso.

¹⁰⁰ Ibidem, f. 12, 13.

terminologia oficială a Imperiului a fost exclus cuvântul *mazil*¹⁰¹. Însă și după adoptarea acestui Regulament, mazilii continuau să-și păstreze denumirea, conștiința și spiritul național, să se bucure de autoritate și respect în rândurile țărănimii, fiind elementul cel mai înstărit.

Analizând Regulamentul din 10 martie 1847, P.G. Gore constată că transferarea mazililor în categoria odnodvorților a fost un pas greșit, din considerentul că în acest caz „...principiul de avere a fost confundat cu principiul de clasă”¹⁰². Instituțiile imperiale nu erau interesate să pătrundă în esența deosebirilor de ordin social care existau între aceste două categorii sociale/fiscale și a întreprins măsuri concrete pentru a-i situa mai jos de pe scara ierarhică – la început în categoria odnodvorților, iar ulterior – în cea a țăranilor liberi. Folosiți în diferite servicii, pentru calitățile lor deosebite – iscusință, onestitate, cunoaștere de carte, comportament impecabil și capacitatea de a se descurca în orice situații, mazilii, la chemarea autorităților, conduși de căpitanii de mazili, care au fost egalați cu funcționarii de clasa a XIV-a (*нраворядник*), se prezentau călare și îndeplineau conștiincios dispozițiile administrației. Ei priveau cu mândrie aceste dispoziții, și le considerau drept privilegiu de care beneficiau. Cunoscând moravurile și situația populației locale, mazilii se bucurau de autoritate în rândurile populației și, în caz de tulburări, la cererea autorităților, le potoleau fără vărsări de sânge¹⁰³.

Dispoziția Consiliului de Stat din 10 martie 1847 reglementa și activitatea ruptașilor. Ruptașii descendenți din rândurile preoțimii beneficiau de toate drepturile și privilegiile de care beneficiau mazilii.

Străinii puteau beneficia de scutiri la îndeplinirea prestațiilor de stat doar în cazul când dispuneau de documente acordate, încă până la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, de guvernul Principatului Moldova, care confirmau că au fost înscrși în categoria rupta de vistierie și rupta de cămară și care, la moment, erau încă în viață. Aceste persoane prestau impozitele și prestațiile bănești similar mazililor, dar nu erau scutiți de achitarea prestațiilor locale. Pentru încălcările comise rupta de vistieri și rupta de cămară erau supuși acelorași pedepse ca și țăranii. Conform dispoziției din 10 martie 1847, cei care făceau parte din categoriile rupta de vistierie și rupta de cămară urma să se înscrie, conform locului de trai, în categoria țăranilor sau orășenilor și să îndeplinească alături de aceștia, toate dările de stat și prestațiile locale. În cazul în care erau situați pe pământurile

---

¹⁰¹ AISR, F. 1291, inv. 48, 1904, d. 6, f. 109-111; ANRM, F. 2, inv. 2, d. 214, f. 5; F. 5, inv. 3, d. 747, f. 167 verso.

¹⁰² П. Г. Горе. Историческая записка об одноворцах (мазылах), с. 8.

¹⁰³ Ibidem, p. 8-9.

statului ei erau înscrisi în comunitățile sătești ale țăranilor de stat, puteau beneficia de drepturile țăranilor liberi¹⁰⁴.

Analiza documentelor de arhivă inedite, a documentelor publicate și a lucrărilor în care este abordat, tangențial, subiectul pus în discuție ne permite să concluzionăm că mazilii prezintă o categorie socială, iar ruptașii – una fiscală, moștenite în Basarabia din Principatul Moldova. Pe parcursul anilor ei au fost nevoiți să depună eforturi substanțiale pentru a-și reconfirma titlurile și statutul social și cel fiscal, deținut de ei până la anexarea acestei regiuni la Imperiul Rus. Deși mazilii beneficiau de anumite privilegii, administrația imperială nu-i agrea și a făcut tot posibilul pentru a-i suprima, văzând în ei un element burghez național. Țarismul a încercat să promoveze politica, începută încă de Constantin Mavrocordat¹⁰⁵, de limitare a numărului de categorii sociale privilegiate, în special al celor ce nu proveneau din mediul aristocratic, din care, la acel moment, făceau parte mazilii și ruptașii. Această măsură a coincis și cu politica imperială rusă de lichidare a particularităților locale și de unificare administrativă și socială în provincia nou-anexată. Procesul s-a produs prin înlăturarea lor treptată, în special a mazililor, din diferite funcții administrative și gospodărești și subminarea prestigiului lor social. Cu timpul, drepturile mazililor au fost limitate, aceștia fiind impuși să îndeplinească prestațiile locale și să achite diferite taxe de rând cu birnicii. Destul de evident se face acest lucru în cadrul recensămintelor fiscale, în timpul cărora mazilii și ruptașii urmau să prezinte documente ce ar confirma statutul lor social și fiscal. Ca urmare, unii din ei, din lipsa actelor sau pentru diferite încălcări, au fost transferați în categoria țăranilor, alții, ruinându-se, s-au dizolvat în categoriile sociale înrudite ale țăranimii. În pofida acestui fapt, mazilii au continuat să-și păstreze trăsăturile distincte de ordin social și spiritual și după transferarea lor în 1847 în categoria odnodvortților.

Dacă mazilii aveau o componentă mai compactă sub aspect social și etnic, componenta ruptașilor era destul de diversă și pestriță, incluzând elemente autohtone și străine, transferate de peste hotare în Moldova din mediul țărănesc, dar și din mediul urban autohton, care n-au fost înscrise în categoriile privilegiate ale societății, nu aveau sediu permanent și nu erau înscrisi în categoria birnicilor, beneficiind doar de unele mici privilegii în baza cărților de danie emise de domnii Moldovei.

---

¹⁰⁴ ANRM, F. 3, inv. 2, d. 214, cert. 18, f. 159-181; F. 134, inv. 1, d. 71, f. 45-46; Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии. (1812-1861 годы). Сборник документов / Составители И. А. Андрусов, К.П. Крыжановская. Том. III, Часть I. – Кишинев, 1962, с. 376-377.

¹⁰⁵ Istoria României. Compendiu. Coordonatori Ioan-Aurel Pop și Ioan Bolovan. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. – Cluj-Napoca, 2007, p. 424.

CHESTIUNEA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PUBLIC PE AGENDA ZEMSTVEI JUDEȚULUI SOROCA: ÎNTRE PRIORITATE ÎI IMPERIOZITATE

de

Ludmila COADĂ*

Introducere

Instituțiile de zemstvă calificate deseori drept un embrion al democrației în Rusia¹ țaristă au dus, pe parcursul existenței lor, o permanentă luptă cu autoritățile centrale, nefiind compatibilă cu autocrația țaristă². Zemstva a avut restricții la diverse activități pe care tindea să le realizeze, fiindu-i-se limitate prin lege atât funcționarea, cât și sferele competențelor. Cu toate că a fost departe de o adevărată autoadministrare, cum era cea din Europa, spre exemplu, și a avut mai degrabă o formă trunchiată de autoadministrare locală, aceasta a reușit totuși să se impună și să înregistreze rezultate palpabile.

Prin Regulamentul din 1864 cu privire la zemstve, administrarea tuturor treburilor locale, din gubernii, județe, localităților rurale trecea în sarcina noilor instituții. Funcțiile atribuite competenței zemstvelor au fost categorisite în funcții obligatorii și funcții neobligatorii. În categoria sarcinilor *obligatorii* intrau, de regulă, funcțiile care nu aveau caracter local, nu erau în concordanță cu interesele populației locale, printre care: întreținerea stațiilorilor cailor de poștă, întreținerea caselor de arest, a întreținerea administrației civile locale etc. În categoria sarcinilor *neobligatorii* intrau chestiuni de importanță gospodărească, precum: reparația drumurilor, aprovizionarea populației cu alimente, asistența publică, comerțul local și industria, grija față de învățământul popular, sănătatea publică etc. În pofida faptului că sarcinile obligatorii înghițeau cea mai mare parte a bugetului și a eforturilor instituțiilor de zemstvă, acestea din urmă n-au abandonat

---

*Ludmila Coadă, conf. univ., dr., decan Facultate Istorie și Relații Internaționale, ULIM; e-mail: lcoada@ulim.md.

¹ Theodore R. Weeks. *Nation and State in Late Imperial Russia. Nationalism and Russification on the Western Frontier. 1863-1914.* Dekalb: Northern Illinois University Press, 1996, p. 131.

² Ben Eklof, John Bushnell, and Larisa Zakharova (Ed.). *Russia's Great Reforms. 1885-1881.* Indiana University Press, 1994, p. 200.

sectoarele de importanță vitală pentru populația locală și au acordat o atenție considerabilă problemelor / sectoarelor calificate prin lege drept neobligatorii. Zemstva Soroca n-a făcut excepție și a urmat aceeași linie. După înființarea instituției de zemstvă, în județul Soroca se resimte o oarecare schimbare, printre realizările, deși oarecum modeste, numărându-se construcția de spitale, înființarea unor farmacii, deschiderea de școli, reparația unor drumuri, poduri etc. Chiar dacă schimbările erau lente, se poate totuși constata că acolo unde înaintea domina ignoranța și întunericul, încep să se întrevadă raze de lumină.

Printre sectoarele de care s-a preocupat Zemstva Soroca se numără și cel al *învățământul public*. Activitatea zemstvei Soroca - ca și a celorlalte zemstve județene basarabene - s-a redus, inițial, la acordarea de ajutoare diferitelor societăți și instituții culturale și obștilor sătești pentru achitarea salariilor învățătorilor, pentru construirea și repararea școlilor, pentru procurarea articolelor școlare și a cărților, pentru încălzirea și iluminarea încăperilor școlare și pentru diferite cheltuieli gospodărești. Ulterior însă, zemstvele – nu doar cea basarabeană – au început, treptat, să întrețină pe cont propriu școlile, asigurând organizarea materială a acestora³. Deși nu au avut împuternicirea de interveni în programele școlare confirmate de stat, zemstva a avut totuși, prin legislația de funcționare, posibilitatea de a se implica mai mult în dezvoltarea învățământului primar, care se înscria în aria competențelor instituțiilor autoadministrării locale. Și se pare, cu cât instituțiile de zemstvă se consolidau, cu atât acestea exercitau o influență mai decisivă asupra progresului educației publice⁴, apariția școlilor în special în regiunile rurale, fiind explicată anume prin crearea instituțiilor de zemstvă⁵. Or la momentul creării zemstvelor, satul se afla într-o stare de abandon, analfabetismul țăranimii era cvasitotal⁶. Fără a exagera rezultatele activităților zemstvelor, se pare că, totuși școala primară se poate număra printre realizările instituțiilor de zemstvă⁷.

---

³ Hélène Carrère d'Encausse. Alexandre II. Le printemps de la Russie. Fayard, 2008, p. 192.

⁴ Paul Vinogradoff. Self-government in Russia, London: Constable and company limited, 1915, p. 71.

⁵ Надежда Королева. Земство на переломе (1905-1907 гг.), Москва: Институт Российской Истории РАН, 1995, p. 39.

⁶ Robert Phillipot. Société civile et État bureaucratique dans la Russie tsariste. Les Zemstvos, Paris: Institute d'études slaves, 1991, p. 87.

⁷ Jeffrey Brooks. The Zemstvo and the education of the people, In: Terrence Emmons, Wayne S. Vucinich. The Zemstvo in Russia. An experiment in self-government, p. 243.

Școlile de Zemstvă

Zemstvele Basarabiei, inclusiv cea a județului Soroca, nu s-au preocupat de la bun început de construcția și gestionarea școlilor de zemstvă. A fost nevoie de timp ca să fie palpabile primele rezultate în această direcție. Totuși, zemsvta a conștientizat necesitatea deschiderii de noi școli, lichidării analfabetismului și acordării, copiilor din județ, a posibilității de a studia prin instituirea învățământului obligatoriu⁸. La prima ședință a zemstvei județului Soroca, convocată la 13 octombrie 1869, s-a decis asupra investigării situației școlilor din sate, a modului de întreținere a acestora, a numărului de elevi, obiectelor studiate etc. După efectuarea unei cercetări s-a constatat că în județul în care locuiau peste o sută mii de locuitori existau doar cinci școli ministeriale. Situația era într-adevăr deplorabilă, iar zemstva Soroca, care avea la acea dată un buget total neînsemnat ridicându-se la 48.000 rub. și care nu putea rezolva prea multe, s-a angajat totuși într-un proces de îmbunătățire a lucrurilor în domeniul educației populare. Zemstva județeană vine în ajutorul instituțiilor școlare aflate în gestionarea altor autorități. În 1870 decide alocarea a 300 rub. anual pentru întreținerea gimnaziului de fete din Soroca. În 1871 acordă 1000 rub. sub formă de burse pentru șapte tineri care studiau la seminarul de învățători. În 1873 zemstva eliberează 350 rub. școlii parohiale din Soroca, iar la finele anului 1875 decide susținerea, cu 300 rub. pe an, a școlii ministeriale din Otaci.

Pentru a aprecia mai detaliat condițiile și efectele procesului de învățământ din județ, dar și rolul zemstvei în această direcție, este important de determinat numărul populației de vârstă școlară, numărul elevilor înscriși în școli și, nu în ultimul rând, numărul școlilor puse la dispoziția copiilor băștinași. Astfel, în anul de studii 1879/1880 în județul Soroca existau 16 școli – patru cu două clase și douăsprezece cu o clasă – în care învățau 1168 de elevi. Contribuția zemstvei Soroca la întreținerea școlilor era de 900 rub., la care se mai adăuga contribuția statului de 2027,60 rub. și cea a persoanelor particularilor de 160 rub.⁹. Sumele alocate erau prea mici, dar tendința zemstvei Soroca de a contribui la schimbarea situației din învățământ poate fi observată pe tot parcursul perioadei de funcționare a zemstvei, fapt reflectat în procesele verbale ale ședințelor zemstvei județene.

---

⁸ Обзор развития народного образования в Сорокском уезде за 1869-1911 гг. In: Отчеты, доклады, сметы, расклады Сорокской Уездной Земской Управы и поставокления XLIII очередного Уездного Земского Собрания созыва 1911 года, Сороки, 1912, p. 137-138.

⁹ Первая Всеобщая перепись населения Российской империи, 1897 г., III, Бессарабская губерния, СПб, 1905; Обзор Бессарабской Губернии (народное образование), In: Вестник Бессарабского Земства, nr. 1-2, 1881, p. 40.

Deși susținea financiar școlile ministeriale, zemstva Soroca nu reușise să creeze nici o școală de zemstvă în primul deceniu de activitate. La ședința din 28 oct 1883 consilierul I. I. Erjiu zicea că în județ nu există școli de zemstvă și propune concentrarea eforturilor consilierilor în vederea realizării acestui deziderat. Atunci s-a discutat ideea deschiderii unei astfel de școli în localitatea Cuhurești. și într-adevăr, la scurt timp, în Cuhureștii de Sus a fost deschisă, în 1886, prima școală de zemstvă pe lângă care a funcționat și o clasă de meserii. Iar la scurt timp a fost deschisă și a doua școală de zemstvă - la Naslavcea, la 25 septembrie 1888. În 1888 în județul Soroca funcționau 23 școli, dintre care 4 (cu 2 secții pentru fete) aveau câte două clase, 14 - erau pentru băieți (una având i o secție pentru fete) și 1 - era pentru fete (Otaci). Iar la primul an de funcționare se afla și noua, cea de-a doua școală de zemstvă, de la Naslavcea. În total, la acea vreme, în școlile din județul Soroca studiau 1172 elevi, dintre care 79 (incluzând 9 fete) absolviseră cu succes cursurile. Raportând numărul școlilor, a elevilor și absolvenților numărului total al populației din județ, se conturează următorul tablou: 1 școală la 5750 locuitori, 1 elev care studiază - la 109 oameni și 1 absolvent al cursurilor - la 1600 locuitori¹⁰. Cheltuielile zemstvei sorocene pentru întreținerea școlilor nu variaua prea mult de la an la an. De exemplu, în 1887, aceasta aloca școlilor 5185 rub. (alături de care școlile din județ beneficiau de sprijin material, deși la fel de ne semnificativ, și din bugetul de stat - 2027 rub., societățile obștești - 10972 rub.). Tranșa de 3535 rub. din sumele zemstvei mergea la întreținerea școlilor de zemstvă de o clasă din Cuhurești (clasa alexandriană de meserii de pe lângă aceasta primea 1120 rub. de la zemstva gubernială basarabeană), școala de fete din Otaci, clasele de meserii de pe lângă școala județeană din Soroca și de pe lângă școlile din Otaci și Florești. Restul banilor erau distribuite altor școli, zemstva Soroca alocând și 3900 rub. bursierilor care studiau în școlile medii¹¹. În anul de studii 1889-1890 la școala de zemstvă din Cuhurești studiau 30 elevi, iar la cea din Naslavcea - 60 (51 băieți și 9 fete)¹².

---

¹⁰ Отчет Сорокской Уездной Земской Управы о состоянии земского хозяйства в Сорокском уезде и о деятельности управы с 1 сентября 1887 по 1 сентября 1888, In: Сорокское Земство. Отчеты, доклады, сметы, раскладки Сорокской Уездной Земской Управы и постановления XX очередного Уездного Земского Собрания, Сороки, 1889, p. 19.

¹¹ Отчет Сорокской Уездной Земской Управы с 1-го сентября 1886 по 1-е сентября 1887, In: Сорокское Земство. Отчеты, доклады, сметы, раскладки Сорокской Уездной Земской Управы и постановления XIX очередного Уездного Земского Собрания созыва 1887 г., Сороки, 1888, p. 18.

¹² Отчет Сорокской Уездной Земской Управы о состоянии земского хозяйства в Сорокском уезде и о деятельности управы с 1 сентября 1889 по 1 октября 1890, In: Отчеты, доклады, сметы, раскладки Сорокской Уездной Земской Управы и

Deși trecuseră două decenii de la începutul activității, zemstva județeană Soroca nu reușiseră să mai deschidă și alte școli de zemstvă, pe lângă cele două funcționale. Totuși, zemstva Soroca se prezenta - comparativ cu alte județe - cu un pas înainte în ceea ce privește numărul școlilor de zemstvă. Iar anii '90 -au dovedit a fi mai productivi la acest capitol, în județ fiind deschise alte câteva școli de zemstvă. Astfel, în 1897, din cele 17 școli de zemstvă¹³ câte existau în Basarabia, nouă erau concentrate în județele Soroca și alte opt - în județul Hotin. În celelalte cinci județe ale Basarabiei în care funcționau zemstvele, nu exista nici o școală de zemstvă. După 1897, situația a luat o întorsătură vizibilă: timp de 8 ani numărul școlilor de zemstvă din Basarabia s-a majorat, ajungând, către 1905, la 126. În județul Soroca (ca de altfel și în județul Bălți) apăreau în mediu câte două școli pe an. La începutul sec. XX, zemstvele s-au preocupau mai mult de situația școlilor și de procesul de învățământ, astfel încât numărul școlilor creștea din an în an.

În anul de studii 1904-05 în județul Soroca erau peste douăzeci de școli de zemstvă. Printre acestea se numărau școlile de o clasă din Naslavcea, Cuhurești, Cuhureștii de Sus și cei de Jos, Trifănești, Soloneț, Ștefănești, Hristici, Șuri, Temeleuți, Cernoleuca, Napadova, Vertujeni etc.¹⁴. Pentru întreținerea școlilor primare populare din județ, zemstva Soroca aloca în anul de studii menționat suma de 14916 rub. 28 cop., alături de suportul financiar acordat acestor școli din bugetul satului (14533 rub. 89 cop.), din partea societăților obștești (9273 rub. 73 cop.), a adunării orașenești Soroca (3680 rub.), din veniturile domeniilor mănăstirești închinată (10802 rub.). În afară de cele 14916 rub. 28 cop. zemstva Soroca oferea alte 5000 rub. pentru construcția edificiilor școlare în județ și câte 300 rub. pentru salarii și premii învățătorilor. În anul școlar 1904-1905 sumele destinate învățătorilor variau de la 15 rub. cât primea învățătorul A. Dobrovolinâi din școala de la Pogorna, 20 rub. cât avea E. Teroim de la Cuhureștii de Jos sau G. Balluc de la școala din Poiana, 25 rub. cât s-a rezervat pentru E. Dolos din uri, 40 rub. cât avea G. Gusev din Cosăuți, la

---

постановления XXII очередного Уездного Земского Собрания созыва 1890 г., Сороки, 1891, р. 16.

¹³ Доклады губернской земской управы Губернскому земскому собранию XXX очередного созыва 1898 г. Постановления очередного собрания, Кишинев, 1899, р. 288.

¹⁴ Отчет о состоянии народного образования в Сорокском уезде в 1904/5 учебном году (elaborate de inspectorul colilor populare din raionul 4 al Basarabiei, A. Levițchi), In: Сорокское Земство. Отчеты, доклады, сметы, раскладки Сорокской Уездной Земской Управы и постановления XXXVII очередного Уездного Земского Собрания созыва 1905 г., Ямполь, 1906, р. 26-27.

50 rub. cât primea C. Dumitriu din școala Trifănești¹⁵. Tot în acest an zemstva județeană a reparat școlile din Căinari Vechi și Popești, a construit noi clădiri pentru școlile care funcționau în Cuhureștii de Jos și Poiana, și preconiza deschiderea a noi școli – la Cernița, Racovăț, Corbul - la începutul anului școlar 1905-1906, construcția clădirilor pentru care o încheia la 1905.

Raportând numărul școlilor, a elevilor la numărul total al populației din județ, constatăm că, în 1904-1905, o școală revenea la 60, 2 verste pătrate (județul Soroca fiind întins pe 3915 verste pătrate; o verstă = 1, 067 km), la 3,2 localități (în județul Soroca existând 209 localități) și la 3430,8 locuitori (numărul populației județului fiind de 223000 locuitori). Un elev se raporta la 51 de persoane, iar un absolvent - la 605 oameni¹⁶.

În 1906 în Basarabia existau 130 școli de zemstvă, 25 dintre care se aflau în teritoriul județului Soroca¹⁷. Județul Soroca era depășit la acea dată în ceea ce privește școlile de zemstvă doar de județul Hotin, care dispunea de 60 de școli. În anii următori numărul școlilor de zemstvă a continuat să crească, ajungând în 1915 la 250¹⁸, județul Soroca continuând să fie la acest capitol pe un loc avantajat, în mare parte datorită interesului mai sporit al consilierilor de zemstvă față de rezolvarea problemei învățământului.

Creșterea numărului școlilor de zemstvă nu însemna neapărat și un nivel înalt al școlarizării copiilor de vârstă școlară. La 1 ianuarie 1906 în județul Soroca rămăneau neșcolarizați 71,4 % copii¹⁹, ceea ce denotă că nici școlile de zemstvă, nici cele ministeriale, parohiale sau particulare, nici toate luate împreună nu erau suficiente pentru a rezolva problema alfabetizării populației județului. Mai mult ca atât, nici numărul de învățători care activau în școlile județului nu era satisfăcător. Or la 1 ianuarie 1906, în județul Soroca erau numai 117 învățători²⁰ - cei mai puțini comparativ cu celelalte județe – sau 9,4% din numărul total de 1.249 câți lucrau în cele 1.007 școli din întreaga Basarabie. De menționat că și gradul de pregătire al învățătorilor din școlile basarabene era mult sub nivelul necesar. Unii învățători, calificați, erau nevoiți, din cauza insuficienței materiale, să părăsească funcțiile pe care le dețineau și să se decică de școală. Locul lor era ocupat deseori de persoane nepregătite, fără calificare pedagogică și străine acestui domeniu. De aici și nivelul redus al calității muncii învățătorilor și al competenței lor.

---

¹⁵ Ibidem, p. 31-32.

¹⁶ Ibidem, p. 33

¹⁷ О введении всеобщего образования в Бессарабии с кратким обзором состояния народного образования в губернии, In: Доклад губернской земской управы земскому собранию XXXIX очередной сессии с 8-ю приложениями, Кишинев, 1907, p. 2-4.

¹⁸ Веселовский, Б. История земства за сорок лет, т. IV, СПб., 1912, p. 229.

¹⁹ О введении всеобщего образования в Бессарабии ..., p. 36.

²⁰ О введении всеобщего образования в Бессарабии ..., p. 39-40.

Puținii învățători „calificați” din județ fuseseră școlii la seminarul din Bairamcea, deschis în anul 1872 și care a fost timp îndelungat unica instituție în care se pregăteau cadre pentru școlile din Basarabia. Întreținerea bursierilor acestui seminar era lăsată în grija zemstvelor județene, care sprijineau tinerii în demersul lor de a obține o calificare pedagogică. Problema care apărea totuși în acest context ținea de numărul prea mic de elevi promovați și subvenționați de către zemstvă. Așa spre exemplu, în anul de învățământ 1873-1874 zemstva Soroca susținea doar trei elevi care-i făceau studiile la seminarul din Bairamcea – unul în clasa I și doi în clasa a doua. Doi dintre acești elevi erau săteni și unul – orășean²¹. În primii ani de studii aceștia au primit o bursă de câte 150 rub. anual, dar de curând bursa s-a mărit. Majorarea burselor s-a produs în 1875, la insistența consiliului județean al zemstvei Soroca, în legătură cu faptul că cele 150 rub. nu puteau acoperi cheltuielile elevilor, iar părinții lor erau prea săraci pentru a-i ajuta²². Doi dintre cei trei bursieri soroceni au finisat studiile în 1876 și consiliul județean de zemstvă, mulțumit de acest rezultat, i-a repartizat în două școli publice²³. Ulterior, în 1877, un alt bursier al zemstvei Soroca – Vasile Izuf – a obținut diploma seminarului pentru învățători, cu calificarea de învățător în școala elementară și i-a început activitatea pedagogică la școala din s. Popești. Alți doi bursieri – Vladimir Stepanov și Constantin Dumitru – îi continuau studiile la Bairamcea²⁴ pentru a le finisa în 1879, fiind și ei ulterior angajați în câmpul muncii în județul Soroca, în calitate de învățători. Cu plecarea acestora de la seminar, județul Soroca nu va mai fi reprezentat la Bairamcea, dată fiind lipsa candidaților pentru statutul de bursier²⁵ la școala de învățători.

Contribuția zemstvei județene Soroca devenea tot mai semnificativă cu înaintarea în timp și cu implicarea mai activă a acesteia în problemele învățământului, în limitele prevăzute de lege. Dacă în 1870 zemstva Soroca aloca 300 rub. învățământului public, la 1880 suma, deși destul de mică,

---

²¹ Ведомость о количестве воспитанников учительской семинарии в м. Байрамче в 1873/1874 году, In: Сборник Бессарабского Земства, Кишинев, nr. 2-3, 1875, p. 295.

²² Доклады (о народном образовании) Сорокской уездной земской управы VI очередному уездному земскому собранию 1874 года; Заседание 2 октября Сорокского уездного VI-го очередного земского собрания. In: Сборник Бессарабского Земства, nr. 4, 1876, p. 36.

²³ Отчет о действиях Сорокской уездной земской управы с 1 сентября 1875 по 1 сентября 1876 г., In: Вестник Бессарабского Земства, nr. 7, 1877, p. 9.

²⁴ Отчет (о народном образовании) о действиях Сорокской уездной земской управы с 1 сентября 1876 г. по 1 сентября 1877 г. In: Сборник Бессарабского Земства, nr. 3, 1878, p. 16.

²⁵ Отчет о действиях Сорокской уездной земской управы с 1 сентября 1879 г. по 1 сентября 1879 г. In: Сборник Бессарабского Земства, nr. 4, 1880, p. 8-9.

ajungea la 3050 rub., în 1890 – la 12442 rub. 86 cop., în 1900 – 19779 rub. 15 cop, iar în 1910 – 92075 rub. 62 cop²⁶. 40036 mi²⁷ din sumele zemstvei Soroca erau rezervate, în anul de studii 1909-1910, învățământului primar din județ. În anul menționat în județ funcționau 92 școli primare, 7 dintre acestea aflându-se în or. Soroca, celelalte - în diverse alte localități din județ²⁸.

Deși numărul de școli elementare se mărise, rezultatele, inclusiv alfabetizarea populației, se producea lent. școlile totuși puține ca număr, nivelul scăzut al învățământului, lipsa de manuale școlare, lipsa atelierelor de lucru în școli, limba de predare care era rusa și care era necunoscută majorității populației rurale, sărăcia care domina în sate și în Basarabia în genere, toate acestea își spuneau cuvântul asupra procesului greoi de dezvoltare a învățământului. Totuși, pe la începutul secolului XX tot mai mult se discuta despre necesitatea trecerii colilor primare în subordinea zemstvelor, extinderea școlilor de o clasă și crearea școlilor cu două clase, permanentizarea cursurilor pentru învățători etc.²⁹ ca soluții pentru îmbunătățirea situației din învățământ. Iar introducerea învățământului general obligatoriu, care a fost la ordinea de zi a ședinței a XXXIX din 1907 a zemstvei Soroca, părea a fi un real plan de dezvoltare a învățământului. Cu toate că a fost întocmită rețeaua școlară i s-a decis trecerea la învățământul general obligatoriu, realizarea acestei sarcini părea totuși aproape imposibilă – mai era nevoie de prea multe școli, iar mijloacele financiare - necesare pentru construcția, întreținerea, asigurarea cu manuale, învățători - erau insuficiente.

Școala agricolă

Analizând rolul zemstvei județene Soroca în domeniul învățământului ținem să insistăm și asupra contribuției acesteia la întreținerea școlii inferioare agricole din Grinăuți (Grinăuții de Jos, plasa

---

²⁶6 Указатель сумм, израсходованных Сорокским Земством на народное образование за 1970 -1910 г., In: Отчеты, доклады, сметы, раскладки Сорокской Уездной Земской Управы и постановления XLIII очередного Уездного Земского Собрания созыва 1911 г., Сороки, 1912, p. 185.

²⁷ Отчет о состоянии народного образования в Сорокском уезде в 1909/10 учебном году, In: Отчеты, доклады, сметы, раскладки Сорокской Уездной Земской Управы и постановления XLII очередного Уездного Земского Собрания созыва 1910 г., Сороки, 1911, p. 36

²⁸ Ibidem, p. 39

²⁹ Нужды начального народного образования, In: Сорокское Земство. Отчеты ... и постановления XXXVII очередного Уездного Земского Собрания созыва 1905 г., p. 16-21.

Climăuți) – școală specializată în horticultură și silvicultură³⁰ și deschisă la inițiativa zemstvei guberniale. Deoarece zemstva gubernială nu reușea să se ocupe de construcția acestei școli, consiliul zemstvei guberniale, printr-un aviz din 13 iulie 1891, a solicitat zemstvei județene Soroca asumarea responsabilității în vederea construcției școlii, zemstva gubernială rezervându-i doar rolul de supraveghere și control. Iar la ședința din 21 decembrie 1891 a sesiunii a XXIII-a a zemstvei guberniale s-a ales curatorul școlii - Constantin Cazimir³¹, care se va menține în acest post și în anii următori, reales fiind și în 1901³².

Școala din Grinăuți a fost deschisă în anul 1893 și era întreținută din contul mijloacelor statului, zemstvei, dar și a veniturilor de pe averile mănăstirești. Ea pregătea agronomi cu calificare medie pentru județele Soroca, Bălți și Hotin³³. La studii erau primiți cu preponderență copii de țărani, cu vârsta minimă de 14 ani. Admiterea la școală se făcea pe bază de concurs, deoarece numărul candidaților creștea din an în an. Studiile în cadrul acestei școli se desfășurau pe parcursul a patru ani³⁴, unii dintre elevi beneficiind de burse din partea zemstvei județene. Astfel, în 1894, la școala din Grinăuți au învățat 9 bursieri ai zemstvei, în 1895 – 10 bursieri, în 1896 – 13, iar în 1898 și 1899 – 15³⁵.

Contingentul de elevi de la școală din Grinăuți era diferit. În 1899, spre exemplu, la școală învățau copii proveniți din mai multe județe – 23 din județul Soroca; 31 – din Hotin, 7 – din Bălți, 1 din Chișinău și 4 elevi din gubernia Podolsk. Din cei 66 elevi ai școlii, 44 veneau din familii țărănești, 12 din categoria micilor burghezi, alții din familii de clerici și nobili³⁶.

Situația financiară a școlii din Grinăuți n-a fost niciodată satisfăcătoare. Ea a avut nevoie în permanență de mijloace bănești pentru întreținere. În perioada 1893-1907, spre exemplu, pentru întreținerea acestei școli au fost cheltuite 457837 rub., aproximativ o treime dintre care constituia contribuția zemstvei Soroca. Aceasta a alocat 350 rub. pentru construcția, înzestrarea și organizarea școlii și 14.270 rub. pentru

---

³⁰ Обзор земских мероприятий в области сельского хозяйства за 1892-1893 гг., Москва, 1894, p. 115.

³¹ Журналы заседаний Бессарабского губернского собрания XXIII очередного созыва. In: Бессарабское губернское земское собрание созыва 1891 г. Отчеты и доклады губернской земской управы и постановления собрания, Кишинев, 1892, p. 204, 231.

³² A.N.R.M., f. 65, inv. 1, d. 1092, f. 61.

³³ Веселовский, Б. История земства за сорок лет, т. II, СПб., 1909, p. 278.

³⁴ A.N.R.M., f. 65, inv. 1, d. 991, f. 146.

³⁵ Отчет о трех низших сельскохозяйственных школах, Кишинев, 1901, p. 9.

³⁶ Ibidem, p. 65.

întreținerea elevilor³⁷. În perioada menționată la școala din Grinăuți au învățat 257 elevi, 170 dintre ei primind diplome de absolvire³⁸.

Școala din Grinăuți n-a fost unica școală agricolă din județ. În 1907 în Soroca se mai deschide o școală de acest gen, care va contribui la pregătirea specialiștilor necesari în agricultură.

Școala de meserii

În ședința din 25 oct 1975 zemstva județeană Soroca decide intervenirea pe lângă Consiliul școlar în vederea deschiderii pe lângă o școală, a unei clase de meserii, cauză pentru care alocă 150 rub. destinate procesului de învățământ și 300 rub. destinate întreținerii acesteia. Astfel, la 3 septembrie 1976, a apărut prima clasă de meserii din județ, cea de pe lângă școala ministerială din Otaci. Clasele de meserii vor fi întreținute de zemstva județeană și se vor specializa în rotărie și fierărie, rotăria devenind o specialitate permanentă din 1886, iar fierăria – din 1888. În octombrie 1891 în clasă era 15 elevi, iar zemstva alocase pentru acest an suma de 600 rub. pentru funcționarea școlii - sumă pe care o alocă și în anii precedenți³⁹. De la începutul anilor '90 alocațiile zemstvei claselor de meserii de pe lângă școala de băieți de o clasă din Otaci va crește până la 900 rub. anual. La 1 ianuarie 1905 în clasele de meserii învățau 20 elevi, dar în mediu anual aici studiau circa 16-17 elevi⁴⁰.

Iar din 1880 zemstva județeană se va preocupa și de clasa de meserii deschisă, în octombrie, pe lângă școala județeană din Soroca, cu secțiile de tâmplărie-strungărie, rotărie și fierărie, care va avea la 1890 43 de elevi. Școala din Soroca va funcționa de baza suportului comun al zemstvei județene și orașului, asociația orașenească alocând circa 200 rub. pentru întreținerea școlii, iar zemstva – 1300 rub. pentru întreținere și 300 rub. pentru salariul administratorului⁴¹.

---

³⁷ A.N.R.M., f. 65, inv. 1, d. 1535, f. 18.

³⁸ Ibidem, f. 16

³⁹ Отчет Сорокской Уездной Земской Управы, In: Отчеты, доклады, сметы, раскладки Сорокской Уездной Земской Управы и постановления XXIII очередного Уездного Земского Собрания созыва 1991 года, Сороки, 1892, p. 12; Сорокское Уездное Земское Собрание XIII-го очередного созыва 1885 года, Одесса, 1886, p. 14-15.

⁴⁰ Отчет состоящих при Атакском мужском одноклассном народном училище ремесленных классах за 1905 г. Общие сведения, In: Сорокское Земство. Отчеты, доклады, сметы, раскладки Сорокской Уездной Земской Управы и постановления XXXVII очередного Уездного Земского Собрания созыва 1905 г., Ямполь, 1906, p. 18.

⁴¹ Сметы расходов на уездные земские повинности Сорокского уезда на 1892, In: Отчеты, доклады, сметы, раскладки Сорокской Уездной Земской Управы и постановления XXIII очередного Уездного Земского Собрания созыва 1991 года,

În contextul inițiativei centrului imperial de a deschide școli de meserii în fiecare județ din guberniile Imperiului țarist, în memoria a 25 ani de guvernare a țarului Alexandru al II-lea, “în scopul dezvoltării industriei de meserii”⁴², zemstva județeană Soroca a inițiat discuțiile în vederea creării unei astfel de clase de meserii pe lângă școala din Căinari Vechi⁴³, subiect discutat și decis la adunarea a XII-a a zemstvei județene, în ședința din 19 octombrie 1880. Din diverse motive însă deschiderea școlii a tergiversat și în acest context zemstva județului Soroca a dispus, în cadrul adunării a XVI-a din 1884, deschiderea școlii de zemstvă cu o clasă de meserii la Cuhurești de Sus. Consilierul V. Bogdan a oferit, cu titlu gratuit, suprafața de teren necesară pentru școală, iar consilierii V. Gore și C. Moșoro au pus la dispoziție, gratuit, piatră pentru construcție⁴⁴. Astfel a fost construită școala de meserii din Cuhurești, pentru care, în 1885, zemstva județeană Soroca alocase, alături de suportul financiar din partea zemstvei guberniale destinat școlilor de meserii în numele țarului Alexandru II, prima tranșă de 1000 rub. necesară lucrărilor de construcție. Clasa de meserii a fost deschisă, în 1887, când Consiliul zemsvei Soroca îl avea în frunte pe Vladimir Dimo și s-a specializat în fierărie, rotărie, dogărie, zemstva eliberând școlii, în 1890 – 1100 rub⁴⁵. În perioada septembrie 1904 – septembrie 1905 zemstva județeană a alocat clasei 2480 rub., clasa dispunând în acest an de o sumă totală de 5051 rub., 1120 dintre care veneau de la zemstva gubernială a Basarabiei, iar 1451 – din vânzările obiectelor produse în clasă. În anul de studii menționat în clasă au învățat 20 de elevi, pentru fiecare elev zemstva județeană alocând câte 60 rub. Către 1905, clasele de meserii de pe lângă școala din Cuhurești au fost absolvite de 90 de elevi. Iar până în 1913 prin aceste clase trecuseră 128 de ucenici⁴⁶, școala consumând în tot acest

---

Сороки, 1892, р. 14; Отчет Сорокской Уездной Земской Управы, In: Отчеты, доклады, сметы, раскладки Сорокской Уездной Земской Управы и постановления XXIII очередного Уездного Земского Собрания созыва 1901 года, Сороки, 1892, р. 10-11.

⁴² Istoricul și activitatea zemstvelor în Basarabia în curs de 50 de ani (1869-1919), Chișinău: Editura zemstvelor județene, Tip. „Glasul Țării”, 1920, р. 114.

⁴³ Журналы Заседаний Сорокского уездного XII очередного земского собрания 1880 г. In: Вестник Бессарабского Земства, nr. 11-12, 1881, р. 98.

⁴⁴ Журналы заседаний Сорокского XVI очередного уездного земского собрания 1884 г. In: Вестник Бессарабского Земства, nr. 7, 1885, р. 92.

⁴⁵ Смета расходов на уездные земские повинности Сорокского уезда на 1890 года, In: Сорокское земство. Отчеты, доклады, сметы, раскладки Сорокской Уездной Земской Управы и постановления XXI очередного Уездного Земского Собрания созыва 1889 года, Сороки, 1890, р. 70

⁴⁶ Отчет о действиях Бессарабской губернской земской управы за 1907 год губернскому земскому собранию 40-й очередной сессии, Кишинев, 1909, апеха р. 1; Обзор деятельности земств по кустарной промышленности, том.2, Санкт-Петербург,

răstimp 95.645 rub. Clasa de meserii „alexandriană” din județul Soroca avea cei mai mulți maiștri, comparată fiind cu clasele de acest gen din celelalte județe ale Basarabiei, urmată fiind de cele din județele Bender i Hotin. Absolvenții claselor de meserii din Cuhurești, toți din familii de țărani, majoritatea din județul Soroca, îi găseau ușor rostul, majoritatea deschizându-i și activând în atelierelor proprii, unii rămânând la sate, alții alegând să lucreze în oraș. La absolvire fiecare tânăr primea o un ajutor material, din partea zemstvei județene, de 50 rub. pentru procurarea instrumentelor necesare în vederea începerii activității în domeniu⁴⁷.

În județ exista și o a patra clasă de meserii - la școala din Florești, cu calificare în rotărie. În 1891 în clasă învățau 16 băieți. Zemstva județeană aloca 1891 suma de 300 rub., 240 revenea ca salariu maistrului M. Cutencu, iar restul - 60 rub. erau destinate pentru procurarea diverselor materiale necesare la lecții, inclusiv pentru înnoirea instrumentelor de lucru⁴⁸.

Cu toate că clasele de meserii erau văzute ca fiind create în interesele marilor proprietari de pământuri, care ar fi avut nevoie de meseriași, care ar inventa, crea, repara instrumente agrare de lucru, acestea erau totuși binevenite și necesare unei regiuni agricole precum Basarabia, aducând și beneficii absolvenților acestor școli, care puteau să-și extindă aria de activitate în localitățile rurale.

Bibliotecile

De rând cu activitățile din domeniul învățământului zemstva Soroca s-a axat, deși mai puțin pe instituirea bibliotecilor, inclusiv pe lângă școlile publice. Grație efortului zemstvei în județ au fost deschise patru astfel de biblioteci. Una dintre ele a funcționat chiar pe lângă Consiliul zemstvei Soroca începând cu noiembrie 1874 și avea cca. 50 de cititori permanenți și un fond de cca. 500 cărți ce țineau de istorie, filozofie, științe reale; ziare și reviste⁴⁹ (fondul bibliotecii fiind în limba rusă). În 1903, spre exemplu zemstva județeană aloca bibliotecii Consiliului 200 rub., sumă din care s-au

---

1914, p. 141; Отчет о действиях Бессарабской губернской земской управы за 1912 год губернскому земскому собранию 45-й очередной сессии, Кишинев, fără an, p. 111-114.

⁴⁷ Отчет о состоянии Кухурештского ремесленного класса с 1 сентября 1904 г. – 1 сентября 1905 г., In: Сорокское Земство. Отчеты, доклады, сметы, раскладки Сорокской Уездной Земской Управы и постановления XXXVII очередного Уездного Земского Собрания созыва 1905 г., Ямполь, 1906, p. 14-15.

⁴⁸ Отчет Сорокской Уездной Земской Управы, In: Отчеты, доклады, сметы, раскладки Сорокской Уездной Земской Управы и постановления XXIII очередного Уездного Земского Собрания созыва 1991 года, Сороки, 1892, p. 14.

⁴⁹ Отчет о действиях Сорокской уездной земской управы с 1 сентября 1875 по 1 сентября 1876 г., In: Вестник Бессарабского Земства, nr. 7, 1877.

procurat următoarele categorii de lucrări: *Свод законов Российской империи*, *Русско-английский журнал торговли и промышленности*; publicațiile lunare *Вестник Европы*, *Русская мысль*, *Русское богатство*; edițiile săptămânale *Природа и мир*, *Новое дело*, *Живописное обозрение* etc.⁵⁰.

Totuși nu s-a reușit crearea bibliotecilor în toate școlile din județ. În școlile noi, bibliotecile lipseau în genere, iar în câteva școli în care s-au creat, bibliotecile aveau în fonduri doar câteva cărți, chiar dacă în limba rusă. Și totuși zemstva încerca asigurarea, fie și parțială, a școlilor cu literatură. În anii 1909-1910 zemstva județeană aloca pentru completarea bibliotecilor Arionești, Climăuți, Vadul-Rașcov, Târnova suma de 194 rub. 85 cop.⁵¹

Bibliotecile de pe lângă patru școli din județ deveniseră locul în care se organizau lecturi publice, ceea ce nu se poate spune și despre alte zemstve județene. Iar pe lângă o școală din Soroca, grație suportului zemstvei, se organizau studii serale pentru maturi, situație neîntâlnită în alte județe, cu excepția județului Bender.

Concluzii

Încercând o analiză succintă a activității zemstvei Soroca în susținerea învățământului, constatăm că eforturile acesteia nu pot fi neglijate. Consilierii au avut întotdeauna în vizor situația din învățământ, au susținut financiar, chiar dacă insuficient, construcția școlilor de zemstvă, pregătirea cadrelor didactice, instruirea tinerilor etc. Cu toate acestea, din cauza condițiilor în care activau, a prevederilor legislative care-i reglementau acțiunile și permanentei crize de bani, n-a reușit să contribuie substanțial la dezvoltarea învățământului în județ.

---

⁵⁰ О земской библиотеке при Управе, In: Отчеты, доклады, сметы, раскладки Сорокской Уездной Земской Управы и постановления XXXV очередного Уездного Земского Собрания созыва 1903 года, Ямполь, 1904, р. 28-29.

⁵¹ Отчет о состоянии народного образования в Сорокском уезде в 1909/10 учебном году, р. 50.

RASS CARELĂ – ANTECEDENTUL RASS MOLDOVENEȘTI

de

Ion ȘIȘCANU*

Se știe că obiectivul strategic și linia politică a bolșevicilor o constituia revoluția proletară mondială care, în opinia lui Lenin, urma să se producă în cel mai scurt timp. În acest context găsim explicația susținerii ideologice, politice, financiare și militare a mișcărilor revoluționare, finanțarea mișcării muncitorești în Europa și a mișcării naționale în Orient, inițierea conflictelor armate, furnizarea de armament, subvenționarea partidelor comuniste din diverse țări etc. Așa se explică și miza pe războaiele revoluționare, de exemplu războiul cu Polonia sau acel cu Finlanda, și încercările de a provoca lovitura de stat în Germania și în alte țări. Dictatura bolșevicilor, instalată în Rusia, era percepută doar ca bază a revoluției mondiale a proletariatului, ca armă și catalizator al procesului revoluționar mondial.

Susținerea mișcărilor revoluționare în alte țări, ca sarcină a dictaturii „proletariatului”, rezulta din ideea leninistă privind posibilitatea biruinței socialismului inițial în câteva sau într-o singură țară capitalistă. Despre aceasta V. Lenin scria în august 1915, în articolul „Cu privire la lozincă Statelor unite ale Europei”¹. Mai târziu, în 1916, în lucrarea „Programul militar al revoluției proletare”, Lenin preciza că, deoarece dezvoltarea capitalismului în diverse țări decurge cu totul diferit, „socialismul nu poate birui concomitent în toate țările”². De acea, explica Lenin, proletariatul, învingător într-o țară, se va răscula împotriva restului lumii capitaliste, provocând dezordine și războaie în alte țări, „sau ieșind deschis împotriva acestora cu forța armată”. În felul acesta, Lenin a argumentat necesitatea

---

* Ion ȘIȘCANU, prof. univ., dr.hab., director adjunct Institutul de Istorie, AȘM.

¹ В. И. Ленин. О лозунге Соединенные Штаты Европы. Accesibil pe: <http://www.marxists.org/russkij/lenin/1915/08/10a.htm>.

² В. И. Ленин. Военная программа пролетарской революции, Полное собрание сочинений, Том 30, с. 134. Accesibil pe: <http://mysteriouscountry.ru/wiki/index.php>.

unui nou război mondial în interesul revoluției mondiale, declanșată de proletariatul care avea să-și instaleze dictatura într-o țară.

Lenin aborda chestiunea revoluției mondiale cu orice ocazie. În scrisoarea din 8 octombrie 1917, adresată bolșevicilor participanți la congresul sovietelor din Regiunea de Nord, Lenin menționa: „Revoluția noastră trece printr-o fază deosebit de critică. Această criză a coincis cu marea criză a desfășurării revoluției socialiste mondiale și a luptei imperialismului mondial împotriva ei... Intensificarea revoluției mondiale este incontestabilă”³

În raportul prezentat la congresul al VIII-lea al partidului bolșevic, V. Lenin recunoștea că „percepe dictatura mondială a proletariatului și revoluția mondială mai presus decât orice sacrificii naționale”⁴.

În 1919, bolșevicii, dominați de ideea fixă a comunismului mondial, au hotărât să organizeze statul major al revoluției mondiale - Internaționala Comunistă (Comintern). Între 2 și 6 martie, în Kremlinul din Moscova, a avut loc congresul de înființare a Cominternului. Doar comuniștii germani au trimis un delegat la acest congres - Hugo Eberlein. Ceilalți fondatori ai Cominternului erau membri ai Partidului Comunist (bolșevic) din Rusia și locuiau în Rusia Sovietică, străini considerându-ce doar după originea lor națională⁵.

În cuvântarea rostită în ziua încheierii lucrărilor congresului, V. Lenin declara cu toată încrederea: „Victoria revoluției proletare în toată lumea este asigurată. Se apropie înființarea Republicii Sovietice Mondiale”⁶. Majoritatea cuvântărilor la congres s-au finalizat cu obișnuitul slogan: „Trăiască revoluția mondială!”

Documentele și acțiunile bolșevicilor atestă că Cominternul era conceput ca embrion al guvernului mondial. Însuși partidul bolșevic, formal, se subordona Cominternului.

---

³ В. И. Ленин. Полное собрание сочинений, Том 34, с. 385.

⁴ В. И. Ленин. Отчет Центрального комитета 18 марта (VIII съезд РКП(б) 18 – 23 марта 1919 г.). Accesibil pe: <http://vi-lenin.ru/?=648>.

⁵ În declarația oficială se menționa că la congres au participat 51 de delegați din 30 de țări.

⁶ В. И. Ленин. I конгресс коммунистического интернационала. Заключительная речь при закрытии конгресса, 6 марта, Полное собрание сочинений, Том 37, с. 511. Accesibil pe:

http://leninism.su/index.php?option=com_content&view=article&id=1431%3Ai-kongress...

Congresul al II-lea al Cominternului a avut loc în iulie-august 1920. Acestea erau zilele ofensivei de succes a Armatei Roșii asupra Varșoviei. Se părea că revoluția europeană, apoi cea mondială, constituia obiectivul de realizat în următoarele luni sau săptămâni. Iată fragmente din ordinul de zi dat trupelor Frontului de Vest nr. 1423 din 2 iulie 1920: „În occident se hotărăște destinul revoluției mondiale. Peste cadavrul Poloniei albe se așterne calea spre vâlvătaia mondială. Vom aduce pe baionete fericirea și pacea oamenilor muncii. Spre Apus!...” Semnează: Tuhacevski, Smilga, Unschlicht, Swrz⁷. În acele zile, delegații au adoptat Manifestul Cominternului, scris de Lev Troțki. „Războiul civil în lumea întreagă – se spunea în manifest – este pe ordinea zilei. Drapelul acestuia este Puterea Sovietică... Internaționala Comunistă constituie partidul răscoalei revoluționare a proletariatului mondial... Germania Sovietică, unită cu Rusia Sovietică, ar fi, dintr-o dată, mai puternice decât toate statele capitaliste laolaltă... Internaționala Comunistă declară că obiectivul Rusiei Sovietice constituie și obiectivul său propriu. Proletariatul mondial nu-și va băga sabia în teacă până când Rusia Sovietică nu va deveni parte constitutivă a Federației Republicilor Sovietice a întregii Lumi”⁸. La congres, președintele Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, G. Zinoviev, a declarat că cel de-al III-lea congres al Cominternului „va fi organizat la Berlin, apoi la Paris, Londra...”⁹

„Ciocanul german și seceră rusească vor învinge toată lumea!” – acesta era sloganul oficial al aceluși moment. Însă, în luna august, lângă Varșovia, trupele poloneze au zdrobit unitățile bolșevice. Înfrângerea a însemnat o lovitură nimicitoare și asupra revoluției mondiale, care, în legătură cu aceasta, „se amâna” pentru o perioadă nedefinită. Cu toate acestea, până la mijlocul anilor ‘20, bolșevicii mai mizau pe revoluția proletară mondială, considerând-o „obiectiv major” al activității lor. „...Noi am menționat întotdeauna, spunea V.I. Lenin în noiembrie 1920, că înfăptuirea unei acțiuni ca revoluția socială, nu este posibilă într-o singură

---

⁷ Cf.: Victor Suvorov. Ultima republică. De ce a pierdut Uniunea Sovietică al doilea război mondial?, Iași, Polirom, 2010, p. 38.

⁸ Л. Троцкий. Проблемы международной пролетарской революции. Коммунистический Интернационал. Манифест Второго Конгресса Коммунистического Интернационала. Accesibil pe: http://www.i-u.ru/biblio/archive/trockiy_problemi/01.aspx.

⁹ О. А. Платонов. Под властью зверя, Москва, Алгоритм, 2004. с. 249-253

țară”¹⁰, „...dar îndată ce vom fi suficient de puternici, încât să putem învinge tot capitalismul, imediat îl vom înhăța de guler”¹¹. Această ideologie a constituit baza documentelor fundamentale ale statului bolșevic privind perspectivele revoluției mondiale. În Declarația cu privire la formarea Uniunii Republicilor Sovietice Socialiste se spunea explicit că statul nou creat „va constitui bastionul veritabil împotriva capitalismului mondial și pasul decisiv pe calea unirii oamenilor muncii din toate țările în cadrul Republicii Sovietice Socialiste Mondiale”¹².

Cum proletarii din toate țările trebuiau să se unească, primul stat proletar a întins mâna, prin Polonia, în Germania. Însă sloganul lansat de Marx și Engels s-a dovedit a fi inaplicabil deoarece muncitorii polonezi au întâmpinat cu lupte Armata Roșie. Zdrobirea Armatei Roșii pe râul Visla, ulterior retragerea până la Minsk și Pacea de la Riga din 1921 au revitalizat realitatea din 1914: proletariatul dintr-o țară (Polonia) lupta împotriva proletarilor din altă țară (Rusia)

Rezultatele războiului cu Polonia, nefavorabile pentru Rusia, și diminuarea valului revoluționar în Europa l-au impus pe Lenin să reanalizeze ideea revoluției mondiale. El a conchis că Europa încă nu era pregătită pentru revoluția proletară mondială, însă nici capitalismul mondial nu dispunea de potențialul necesar pentru lichidarea republicii sovietice. Cu toate că, în principiu, nu nega ideea revoluției proletare, Lenin a trecut-o pe planul al doilea, într-o perspectivă pe termen mediu și chiar de lungă durată. El a propus proletariatului să treacă de la tactica asaltului la asediul capitalismului.

În 1922, în urma semnării Tratatului de la Rapallo cu Germania, Rusia depășise, de fapt, izolarea economică și politică internațională. Pentru Rusia se deschideau reale perspective economice și politice. Cu toate acestea, ideea revoluției proletare mondiale continua să domine politica externă promovată de cercurile guvernante de la Moscova.

* * *

---

¹⁰ В. И. Ленин. Речь на торжественном заседании пленума Моссовета, МК РКП(б) и МГСПС, посвященном третьей годовщине Октябрьской революции 6 ноября 1920 года. Полное собрание сочинений, Том 42, с. 5.

¹¹ Idem. Речь на собрании секретарей ячеек московской организации РКП(б) 26 ноября 1920 г. Полное собрание сочинений, Том 42, с.44

¹² Декларация об образовании СССР. Принята I Всесоюзным съездом Советов в Москве, 30 декабря 1922 года. Accesibil pe: <http://ru.wikisource.org/wiki>.

Dintre multiplele mijloace și procedee folosite în cadrul asediului capitalismului mondial, dar luând în calcul eventualitatea extinderii revoluției socialiste, bolșevicii apelează la înființarea, la granițele cu țările limitrofe, a bazelor de atac pentru Armata Roșie. În acest context, una dintre țintele principale ale bolșevicilor a fost regiunea peninsulei Scandinavia.

După revoluția din februarie 1917, din Petrograd, popoarele neruse își declară autonomia, la scurt timp obținând și independența față de Rusia. La 5(18) iulie 1917, Seimul Finlandei a adoptat „Legea cu privire la putere” care proclama dreptul Finlandei să soluționeze independent toate problemele, cu excepția celor militare și cele privind relațiile externe. Guvernul Provizoriu din Petrograd, fiind categoric împotriva, a demis Seimul finlandez și a anunțat alegeri noi. În rezultatul alegerilor din octombrie 1917, majoritatea în Seim a fost formată de partidele naționale care au constituit guvernul condus de P. Svinhuvud. La 6(19) decembrie 1917 a fost proclamată Republica Finlandeză independentă¹³.

Prin Decretul din 18(31) decembrie 1917 al Consiliul Comisarilor Poporului, semnat de V. Lenin, Republica Finlanda era recunoscută ca stat independent¹⁴, iar la 4 ianuarie 1918, decretul a fost ratificat de Comitetul Executiv central din toată Rusia¹⁵. Însă recunoașterea nu a fost decât o mișcare tactică a bolșevicilor, deoarece bolșevicii nu intenționau să separe acest spațiu de Rusia. Ei aveau alte proiecte privind noul stat finlandez. În ianuarie 1918, aceștia au provocat un veritabil război civil în Finlanda, reușind să instaleze un guvern probolșevic care controla un teritoriu important al Finlandei.

De fapt, împotriva guvernului național finlandez condus de Svinhuvud lupta Armata Roșie a Rusiei Sovietice¹⁶. Puterea bolșevică de la Petrograd monitoriza situația din Finlanda. V.I. Lenin, la 13/26 ianuarie 1918, în cuvântarea rostită la Congresul Extraordinar al Feroviarilor din Rusia, menționa în mod special că revoluția în Finlanda este așteptată zi de

---

¹³ Системная история международных отношений в четырех томах. 1918-1991, Том первый, Москва, Московский рабочий, 2000, с. 63.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Л. А. Молчанов. О межгосударственном размежевании России и Финляндии в 1917-1929 годах, În: Международная жизнь; 2009, № 12, с. 122-134. Accesibil pe: <http://www.amberbridge.org/article?id=87>.

¹⁶ Системная история международных отношений в четырех томах. 1918-1991, с. 63.

zi¹⁷. Încă până la începutul rebeliunii bolșevice din Finlanda, cercurile sovietice de la Petrograd erau pregătite să susțină rebelii finlandezi în vederea luării puterii în țară. În tezele scrise la 7 ianuarie 1918, Lenin afirma că puterea sovietică a făcut tot ce se putea pentru realizarea dreptului Finlandei la autodeterminare. Dar dacă va exista vreun pericol pentru „republica socialistă finlandeză”, menționa șeful guvernului sovietic, interesele apărării republicii socialiste vor avea prioritate. Referindu-se la tratatul dintre RSFSR și Republica Socialistă Muncitorească Finlandeză¹⁸, Lenin nuanța că conducerea sovietică, încă înainte de începutul „revoluției”, încheiase cu revoluționarii finlandezi „înțelegerea tacită”¹⁹.

Planul guvernului sovietic privind Finlanda prevedea ca, acordându-i Finlandei independență, să trezească simpatia și încrederea societății finlandeze față de Rusia sovietică, după care să susțină forțele revoluționare finlandeze în vederea provocării exploziei revoluționare în țară și să spijine, prin toate mijloacele posibile, revoluționarii în lupta cu contrarevoluția pentru putere. Proiectul prevedea ca, după victorie, Finlanda să fie alipită Rusiei „într-o federație revoluționară măreață”²⁰.

Numai presiunea exercitată de Germania la negocierile de la Brest-Litovsk a impus Rusia să-și retragă trupele și flota din teritoriile finlandeze. În aprilie 1918, în Finlanda au intrat unitățile germane și detașamentele de voluntari finlandezi, cetățeni ai Suediei, care au izgonit trupele ruse și pe comuniștii finlandezi. Șeful statului finlandez devine Carl Manerheim²¹. În felul acesta, Finlanda, datorită sprijinului politic și militar al Germaniei, și-a recâștigat independența.

După războiul sovieto-finlandez din anii 1918-1920²², în contextul doctrinei revoluției proletare mondiale și, mai ales, al intențiilor bolșevice de

---

¹⁷ Л. А. Молчанов. *op. cit.*

¹⁸ În ianuarie 1918 detașamentele gărzii roșii finlandeze din Finlanda au declanșat răscoala armată. Partidul social-democrat, în ședința din 23 ianuarie 1918, a creat Comitetul executiv muncitoresc care a chemat muncitorimea la răscoală armată.

¹⁹ Л. А. Молчанов. *op. cit.*

²⁰ Ibidem.

²¹ Системная история международных отношений в четырех томах. 1918-1991, с. 63-64.

²² Primul război sovieto-finlandez (1918-1920) a fost parte a războiului civil din Rusia și intervenției militare străine în zona de nord a Rusiei. S-a încheiat la 14 octombrie 1920 prin semnarea Tratatului de pace de la Tartu între RSFSR și Finlanda.

a ocupa și sovietiza Finlanda și toată zona Scandinaviei, este inventată problema careliană.

Cuvântul „Carelia” a apărut pe harta politică a spațiului sovietic în 1920, în cadrul titlaturii „Comuna Careliană de Muncă”(Карельская Трудовая Коммуна)²³. Anterior, spațiul desemnat pentru „Comună” se numea „Gubernia Oloneț (Olonia)” iar carelii, nume regional al finlandezilor din Carelia finlandeză, niciodată nu au constituit majoritatea populației în această regiune estică. Cum însă atunci apăruse ideea „națiunii titulare” pentru teritoriul de la granița cu Finlanda, a fost inventată „națiunea carelă”. Prin urmare, toponimul „Carelia” pentru regiunea Oloneț și etnonimul careli pentru finlandezii din acest spațiu, unde mai mult de 80% din populație erau slavi, au fost inventate pentru a crea „statalitatea carelă” în PSFSR.

Carelia adevărată se află în Finlanda și se numește „Carelia de Nord” cu capitala în orașul Yoănsuu. Locuitorii aceste regiuni finlandeze sunt convingși că centrul Careliei este acolo, la ei, iar așa numita „Carelia de Est”, este o provincie periferică, subdezvoltată, în care locuiesc foarte puțini finlandezi și nu are dreptul moral să pretindă acest nume²⁴.

Prin urmare, există regiunea Carelia în Finlanda, regiune istorică, și, din 1920, mai există o Carelie în Rusia, cu capitala în orașul Petrozavodsc.

* * *

La 24 martie 1920, Eduard Gylling²⁵, într-o scrisoare adresată lui Y. Sirola²⁶, menționa: „*Carelia este o parte a Scandinaviei și, în partea de nord, este*

---

²³ Олония или Колония? Газета „Новое время”, 16 января 2002. Accesibil pe: <http://ritezh.onego.ru/olonia.html>.

²⁴ Ibidem.

²⁵ E. Gylling – între 1908-1918 –membru al Partidului Social-Democrat la Finlandei. În aceeași perioadă -deputat în Parlamentul Finlandei. În 1918, în timpul rebeliunii bolșevice din Finlanda este membru al proclamatului guvern revoluționar finlandez: comisarul poporului pentru finanțe și șeful statului major al gărzii Roșii. După eșecul rebeliunii bolșevice emigrează în Suedia, în Stockholm; a activat în cadrul biroului scandinav al Internaționalei Comuniste. În 1920 pleacă în Rusia. În luna iunie 1920 Guvernul sovietic îl numește în funcția de președinte al comitetului revoluționar al Comunii Careliene (Careliscaia Trudovaia Communa). Din 1921 este președinte al comitetului executiv al Comunei Careliene. În 1923, în legătură cu transformarea Comunei careliene în RASS Carelă, este ales președinte al Consiliului Comisarilor Poporului al RASSC. În 1935 este învinuit de naționalism burgez și eliberat din postul

foarte aproape de toate țările scandinave. Ea constituie o bază de atac strategică foarte importantă pentru revoluționarea nu numai a Finlandei, ci și a întregii Scandinaviei. De acolo trebuie să pornească agitația revoluționară în aceste țări. Aceasta trebuie să se producă astfel, încât aici să vină la muncă, la studii, dar, mai ales, pentru a fi recrutați într-un regiment special suedez sau norvegian, vreo două mii de muncitori din aceste țări. Numai un asemenea debut va evolua într-o activitate revoluționară ilegală în aceste țări. În Norvegia de Nord și în Suedia ar putea exista premise pentru astfel de activitate. Formarea pe teritoriul Careliei a unei republici sovietice va constitui un punct de sprijin material și moral în organizarea revoluției în țările nordice. Ea va avea un aspect scandinav și în ceea ce privește caracterul său economic și geografic; va constitui o parte a viitoarei republice sovietice scandinave. Ideea proiectării puterii sovietice scandinave în acest context va fi, probabil, puternic susținută de activitatea demarată în rândurile muncitorimii de stânga din zona scandinavă. În felul acesta, ideea revoluției muncitorești va contribui la realizarea marelui plan economic, la crearea puterii sovietice scandinave cu o economie unificată. În aceste condiții, ideea respectivă va putea fi realizată independent de revoluția din Europa Occidentală deoarece, sprijinită de Rusia, republica scandinavă, din punct de vedere militar, nu va avea teamă de statele occidentale. Și, fiind înfăptuită, revoluția nordică va sprijini, în mare măsură, revoluțiile în Occident, deoarece țările occidentale, din punctul de vedere al necesităților privind materialul lemnos, se vor găsi în dependență totală de Scandinavia (sovietică – I.Ș.)”²⁷.

În încheiere, autorul afirmă că, în opinia sa, „formarea comunei carele constituie o veritabilă strategie revoluționară. Ea trebuie realizată astfel, încât, de la început, conducerea comunei să se afle în mâinile adeptilor acestei idei pentru ca eventualul separatism carel, ne semnificativ, să nu-și extindă influența. Această situație poate fi obținută prin angajarea în funcții (la conducerea „Comunei” – I.Ș.) a finlandezilor roșii, aduși din Finlanda, și a celor aflați pe teritoriul Rusiei”²⁸.

La puțin timp, Gylling vine din Stockholm în Rusia cu propunerea creării Republicii Autonome Carele. Y. Sirola, fruntaș al Cominternului,

---

de președinte al guvernului RASSC. La 17 iulie 1937 este arestat, iar la 14 iunie 1938 – împușcat.

²⁶ Y. Sirola – 1903-1918 membru al PSD al Finlandei. În timpul rebeliunii bolșevice din Finlanda este membru al proclamatului guvern revoluționar finlandez. În 1918 emigrează în Rusia. În anii 1921-1922, 1928-1936 membru al comisiei de control a Internaționalei Comuniste.

²⁷ Из письма Э. А. Гюллинга Ю.К. Сиrolаю Стокгольм, 24 марта 1920 г. Accesibil pe: <http://www.gov.karelia.ru/gov/Karelia/643/33.html>.

²⁸ Ibidem.

afirmă că el, împreună cu Gylling au abordat această chestiune cu V. Lenin, care a susținut inițiativa²⁹.

La 28 aprilie 1920, „Biroul de organizare”, format cu misiunea să pregătească convocarea „congresului reprezentanților truditörilor careli din toată Carelia³⁰”, a adoptat o hotărâre în care se afirma că „de-a lungul relațiilor diplomatice ale Finlandei albe (contrarevoluționară – I.Ș.) cu Rusia Sovietică și cu Societatea Națiunilor s-a observat și se observă tendința Finlandei de a anexa regiunea Carelă (sovietică – I.Ș.), motivând această intenție prin însăși dorința carelilor de a se separa de Rusia Sovietică și a forma un stat independent sub protectoratul Finlandei”³¹. „Biroul de organizare” menționa că „majoritatea populației carele din RSFSR nu va tolera jocul de culise al elementului chiaburesc care s-a refugiat în Finlanda și nu va da apă la moara Finlandei contrarevoluționare în timpul negocierilor³². Din aceste motive, „Biroul de organizare” solicita „Comitetului militar-revoluționar³³, exponentul voinței oamenilor muncii din gubernia Oloneț, să aprobe convocarea congresului carelilor”³⁴.

La 8 iunie 1920, urmare a acestor eforturi, Comitetul Executiv Central din Rusia a adoptat hotărârea „Cu privire la formarea Comunei Carele a oamenilor muncii (Карельская Трудовая Коммуна)”, în opoziție față de Finlanda capitaliștilor. „Comuna” cuprindea localitățile populate de finlandezii careli din guberniile Oloneț și Arhanghelsk³⁵. Președinte al Comitetului revoluționar al „Comuniei” a fost numit E. Gylling, tovarăș de

---

²⁹ Ibidem.

³⁰ Sintagma „toată Carelia” era folosită pentru a viza și Carelia finlandeză.

³¹ Карелия-80: История Республики в цифрах и фактах, „Карелия”, № 44, 7 июня 2000. Accesibil pe: <http://www.gov.karelia/643/33.html>.

³² Este vorba de negocierile sovieto-finlandeze care s-au încheiat la 14 octombrie 1920 prin semnarea Tratatului de pace de la Tartu între RSFSR și Finlanda.

³³ Comitet Militar Revoluționar - organ extraordinar al dictaturii proletarietului. Avea misiunea să pregătească răscoala armată și reprezenta puterea sovietică în primii ani după lăvitura de stat bolșevică.

³⁴ Постановление заседания оргбюро по созыву Всекарельского съезда представителей трудящихся карел о созыве съезда, 28 апреля 1920 г. Accesibil pe: <http://www.gov.karelia/643/33.html>.

³⁵ Постановление Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета об образовании Карельской Трудовой Коммуны, 8 июня 1920 г. Accesibil pe: <http://www.gov.karelia.ru/gov/Karelia/643/33.html>.

idei al lui V. Lenin, care, după reprimarea rebeliunii bolșevice din Finlanda, trecuse în Rusia³⁶.

Conform hotărârii „Congresului reprezentanților trucidatorilor careli din toată Carelia”, din 11-12 februarie 1921, sarcina Comunei Carele consta în „mobilizarea la muncă a populației carele și ruse în vederea consolidării puterii sovietice la periferia de nord-vest a RSFSR și formarea, în rândurile populației Careliei, a luptătorilor dârzi pentru eliberarea clasei muncitoare și pentru revoluția mondială”³⁷. Carelia roșie (în opoziție cu Carelia albă care se afla în Finlanda) trebuia să devină „exemplu generator de curaj și să îndemne proletariatul țărilor capitaliste vecine pe calea revoluției”³⁸.

În convingerea bolșevicilor, clasa muncitoare din țările capitaliste, apropiate de Carelia sovietică – Finlanda, Suedia, Norvegia și Danemarca – care „încă mai era exploatată de capitaliști”, se pregătea să răstoarne jugul exploatatorilor... „Carelia nu poate să nu participe la această luptă. Comuna Carelă trebuie să servească drept refugiu pentru tovarășii din țările vecine, care caută apărare de persecuțiile capitalismului. Edificarea politică și economică a Careliei necesită un număr considerabil de muncitori plini de abnegație”³⁹. În acest scop, Comuna Carelă invita tovarăși din Finlanda, Suedia, Norvegia și Danemarca. „Construind împreună Carelia Roșie, vom pune temelia Nordului Roșu (Красный Север). Carelia Roșie trebuie să reprezinte leagănul revoluției în partea de nord, să devină avangarda revoluției proletare a muncitorimii din partea de nord. Carelia este pregătită pentru aceasta și cheamă tovarășii suedezi, finlandezi, danezi și norvegieni să realizeze acest obiectiv”⁴⁰.

În 1923, bolșevicii au dat un alt nume entității care servea drept bază de atac pentru sovietizarea Scandinaviei. Numele nou a fost Republica

---

³⁶ Наталья Турчинская, 86 лет назад образована Карельская Трудовая Коммуна „Вести-Карелия”. Accesibil pe: <http://petrozavodsk.rfnru/rnevs.html?id=1215>.

³⁷ Из резолюции Всекарельского съезда Советов о задачах Карельской Трудовой Коммуны, 11-18 февраля 1921 г. Accesibil pe: <http://www.gov.karelia.ru/gov/Karelia/643/33.html>.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem.

⁴⁰ Ibidem.

Autonomă Sovietică Socialistă Carelă⁴¹, care, în 1940 va fi numită Republica Sovietică Socialistă Carlo-Finlandeză, fiind proclamată a 16-a republică unională în componența Uniunii Sovietice⁴².

Între cele două războaie mondiale, Carelia sovietică a constituit una dintre bazele de atac sovietice, de unde revoluția proletară urma să fie extinsă, pe tancurile Armatei Roșii, în țările vecine.

* * *

În a doua jumătate a anilor 30 ai secolului precedent, urmare a acutizării contradicțiilor dintre Marile Puteri și datorită slăbiciunii evidente a Societății Națiunilor, activitățile autorităților finlandeze erau focalizate asupra consolidării capacității de apărare a țării și, în politica externă, spre realizarea sistemului comun de securitate în zona Scandinaviei. Deși în cercurile influente din parlamentul țării și din cadrul partidelor existau multe persoane ostile orientării scandinave a Finlandei, Camera parlamentului a adoptat, cu unanimitate de voturi, declarația primului-ministru T. Kivimäki cu privire la obiectivele guvernului finlandez în domeniul politicii externe.

„Apreciem că printre vecinii noștri, spunea premierul finlandez, Scandinavia⁴³, îndeosebi Suedia, este cea mai puțin expusă antrenării într-un război sau în alte complicații internaționale. De aceea, ea are cele mai bune șanse să-și conserve neutralitatea. Cum și Finlanda are interesul de a-și salva neutralitatea, este firesc ca ea să se orienteze, în primul rând, spre Suedia, de care este legată, mai mult decât de oricare altă țară, prin conexiuni geografice, istorice, de politică națională, de cultură și de concepții”⁴⁴.

În ceea ce privește atitudinea guvernului de la Moscova, rarele declarații sovietice permiteau cercurilor conducătoare de la Helsinki să conchidă că orientarea scandinavă a Finlandei în timp de pace nu era

---

⁴¹ Постановление ВЦИК и СНК РСФСР «Об Автономной Советской Социалистической Республике», 25 июля 1923 г.. Accesibil pe: <http://heninen.net/karjalantasavalta/25071923.htm>.

⁴² Закон о преобразовании Карельской Автономной Советской Социалистической Республики в союзную Карело-Финскую Советскую Республику, 31 марта 1940 года. Accesibil pe: <http://heninen.net/karjalantasavalta/25071923.htm>.

⁴³ Scandinavia este regiunea culturală și istorică a Peninsulei Scandinave, locuite de popoare de sânge germanic: Suedia, Norvegia și Danemarca. În unele contexte Scandinavia poate să mai însemne: Suedia, Norvegia și Finlanda.

⁴⁴ Mareșalul Finlandei. Carl Gustav Emil Mannerheim, Memorii, București, Editura Militară, 2003, p. 152.

contrară intereselor rusești, dar că un război ar putea crea realități noi, în cazul în care o mare putere ar ataca URSS, prin Finlanda, fără consimțământul acesteia sau al celorlalte țări nordice. Guvernul sovietic lăsa să se înțeleagă că nu acorda nici o importanță apărării neutralității nordice și orientarea scandinavă a Finlandei îi era indiferentă atâta vreme cât Suedia se abținea să-și fixeze atitudinea oficială și să-și întărească eficient apărarea națională⁴⁵.

Ulterior, guvernele celor două țări, fără a renunța la negocieri, se pregăteau de o eventuală soluție militară a problemei. Pe ambele părți ale graniței se desfășurau pregătiri de război. Uniunea Sovietică pregătea operațiuni de ofensivă, iar Finlanda - lucrări de defensivă. La începutul lunii martie 1939, C.E. Vorosilov i-a ordonat lui C.A. Merețcov, desemnat recent comandat al regiunii militare Leningrad, să treacă în revistă nivelul pregătirii trupelor „în eventualitatea conflictului militar cu Finlanda”⁴⁶- Mai mult, în aprilie 1939, Istmul Careliei a fost inspectat de însuși Vorosilov. Acesta a ordonat pregătirea de luptă, elaborarea planului de evacuare a copiilor și soțiilor efectivului de comandă, și construirea adăposturilor pentru situația de război⁴⁷.

Între timp, Stalin a convocat Consiliul Militar la care a fost examinat planul operativ al războiului cu Finlanda, prezentat de B.M. Șapoșnicov, șeful Marelui Stat Major. Concomitent cu pregătirile pentru operația militară, Uniunea Sovietică a recurs și la intimidarea, șantajarea Finlandei. În cuvântarea rostită la sesiunea a VI-a a Sovietului Suprem al Uniunii RSS din 29 martie 1939, V. Molotov afirma că ”Finlanda și, mai ales, Istmul Careliei, deja în 1939 este transformată într-un cap de pod, pregătit pentru state terțe în scopul atacării Uniunii Sovietice, atacării orașului Leningrad”. M.I. Semireaga, încercând să înțeleagă care erau statele terțe invocate de V. Molotov, consideră că în 1939 nici Germania, nici Marea Britanie sau Franța nu intenționau să folosească „capul de pod” finlandez împotriva URSS. Dovezile aduse de comandamentul trupelor de grăniceri sovietici din regiune demonstrează că în prima jumătate a anului 1939 situația la granița sovieto-finlandeză era, în linii mari, calmă⁴⁸.

---

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ К. А. Мерецков. На службе народу, Страницы воспоминаний, Москва, 1969, с. 177.

⁴⁷ Михаил Семирега. Тайны сталинской дипломатии. 1939-1941, Москва: Высшая Школа, 1992, с. 115

⁴⁸ Ibidem. p. 117

Incertitudinea în relațiile sovieto-finlandeze a continuat până când negocierile anglo-franco-sovietice de la Moscova au eșuat și a fost semnat pactul sovieto-german de neagresiune și protocolul adițional secret. Pactul Molotov-Ribbentrop a simplificat atitudinea URSS în raporturile sale cu Finlanda.

Ultima rundă de negocieri între Moscova și Helsinki s-a desfășurat în toamna anului 1939, deja în contextul prevederilor Pactului Molotov-Ribbentrop și ale protocolului adițional secret, dar și al războiului mondial care începuse recent.

Liderii de la Kremlin erau aproape convinși că, în conformitate cu prevederile protocolului adițional secret, soarta Finlandei, ca și a celorlalte spații europene, oferite Uniunii Sovietice prin partajare, era ca și pecetluită. URSS, de acum încolo, eliberată de adversitățile Germaniei, era liberă să acționeze, în raporturile sale cu vecinul din partea de nord-vest, conform doar intereselor sale.

După înfrângerea Poloniei, Stalin a decis să realizeze prevederile protocolului adițional secret la pactul sovieto-german de neagresiune referitoare la zona Baltică. Uniunea Sovietică a forțat țările baltice să semneze acorduri de prietenie și ajutor reciproc cu URSS, oferind Uniunii Sovietice baze militare maritime și aeronautice. Cerințele Uniunii Sovietice față de țările baltice și, mai ales, acceptarea imediată a acestora, a pus în gardă Finlanda. Existau semnale că URSS va cere și Finlandei cedări similare. La 27 septembrie E. Erkko, ministrul afacerilor externe al Finlandei, a declarat că Finlanda nu va adopta niciodată decizii similare celor adoptate de statele baltice. Doar în cele mai nefavorabile condiții s-ar putea întâmpla aceasta⁴⁹. În aceeași zi, Bliuher, ambasadorul Germaniei la Helsinki, îl informa pe Ribbentrop că, din conversația avută cu E. Erkko, a înțeles că Finlanda este dispusă să îmbunătățească relațiile cu Rusia, dar în niciun caz nu va accepta pretenții de genul celor înaintate Estoniei.⁵⁰

Finlanda mai conta pe respectarea neutralității sale și pe solidaritatea țărilor scandinave. Semnatarii pactului Molotov-Ribbentrop, însă, nu se

---

⁴⁹ Таннер Вайне. Зимняя война. Дипломатическое ротивостояние Советского Союза и Финляндии, 1939-1940, Москва, Центрполиграф, 2003, с. 13.

⁵⁰ СССР –Германия, 1939-1941, Документы и материалы о советско-германских отношениях с сентября 1939 г. по июнь 1941 г., Том 2, Вилниус: Мокслас, 1989, с. 8.

gândeau să respecte neutralitatea Finlandei, iar solidaritatea țărilor scandinave era foarte firavă. Istoricul și diplomatul finlandez M. Iacobson a caracterizat situația din regiune astfel: „Finlanda se teme de Rusia, Danemarca – de Germania, Suedia nu putea decide de cine să se teamă mai mult, iar Norvegia considera că situația sa era bună și nu avea motive să se teamă de cineva”⁵¹.

În urma ocupării rapide a teritoriilor poloneze în septembrie 1939, și a semnării acordurilor cu țările baltice, Kremlinul a considerat că și problema Finlandei va fi soluționată favorabil și în scurt timp. Pe de altă parte, nu era exclusă nici varianta împotrivirii Finlandei. De aceea, la 5 octombrie, comandamentul Marinei din Marea Baltică a primit ordinul să elaboreze planul cuceririi insulelor din Golful Finic⁵². Mihail Melitiuhov constată că Marele Stat Major al Armatei Roșii elaborase deja câteva variante de operațiuni militare în partea de nord-vest a URSS. Încă la 19 aprilie 1939, statul major al regiunii militare Leningrad pregătise planul acțiunilor militare ale Frontului de nord-vest împotriva Finlandei și a Estoniei, în eventualitatea unui război al Uniunii Sovietice cu Germania și cu Polonia. Împotriva Finlandei, pe Istmul Careliei, urma să fie dislocate Armata a 14-a (6 divizii și 3 brigăzi de tancuri), iar Armata a 17-a (5 divizii) trebuia dislocată în spațiul de la Marea Barenț la lacul Ladoga. Planul prevedea ocuparea mai multor localități importante, învăluirea trupelor finlandeze pe Istmul Careliei și ocuparea orașului Vâborg⁵³.

În acest context, la 5 octombrie 1939, V. Molotov, noul comisar sovietic al afacerilor externe⁵⁴, l-a invitat pe Yrjo Kockinen, ambasadorul Finlandei la Moscova, și l-a rugat să transmită guvernului său invitația privind delegarea la Moscova a unui plenipotențiar sau a ministrului afacerilor externe pentru a discuta probleme concrete privind ameliorarea raporturilor sovieto-finlandeze. V. Molotov aștepta răspunsul cât mai curând, fără însă a concretiza subiectele pe care guvernul sovietic dorea să le discute cu partea finlandeză⁵⁵.

---

⁵¹ Cf.: МИХАИЛ СЕМИРЕГА. Тайны сталинской дипломатии. 1939-1941, с. 117.

⁵² Ibidem, p. 90.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ La 3 mai 1939 M. Litvinov a fost eliberat din funcția de comisar al afacerilor externe al URSS, fiind înlocuit cu V. Molotov.

⁵⁵ Таннер Вяйне. Зимняя война. Дипломатическое противостояние Советского Союза и Финляндии, 1939-1940, с. 13.

Între timp, Kremlinul se pregătea de varianta militară. Încă la 11 și 14 septembrie 1939, K.E. Voroișilov și B.M. Șapoșnicov ordonaseră Consiliului de Război al regiunii militare Leningrad să efectueze mobilizarea parțială, să anuleze concediile și să concentreze trupele în eventualitatea unui război cu Finlanda⁵⁶. O parte a navelor maritime de război a fost concentrată în zona arhipelagului Aland, iar avioanele au intrat în dispozitiv de luptă⁵⁷. În luna octombrie 1939 comandantul regiunii militare Leningrad a transmis „Planul operativ împotriva Finlandei” la Comisariatul sovietic al apărării.

Delegația finlandeză a sosit la Moscova la 11 octombrie. Ședința a început cu o declarație verbală a delegației sovietice în care, referindu-se la starea de război din Europa, s-a afirmat că interesele vitale ale URSS cer ca niciun inamic să nu poată accede în Golful Finic. În partea de sud a golfului aceste interese erau asigurate prin acordul cu Estonia. Cât privește partea de nord a golfului, nu existau garanții în acest sens. Plecând de la această ultimă constatare, URSS propunea Finlandei semnarea unui acord de ajutor reciproc în vederea asigurării securității Golfului Finic⁵⁸. În continuare, delegația sovietică a arătat că principala preocupare a Uniunii Sovietice la negocierile cu Finlanda avea două aspecte: a) asigurarea securității orașului Leningrad; b) încrederea că Finlanda va continua să reziste pe baza relațiilor amicale cu Uniunea Sovietică. Ambele erau necesare pentru a face coastele Uniunii Sovietice, din Golful Finic, și țărmurile Estoniei, cu care URSS este legată prin obligația de a-i apăra independența, invulnerabile în fața inamicului⁵⁹.

Una din condițiile necesare pentru toate acestea era posibilitatea de a apăra Golful Finic cu artileria, de pe ambele maluri, astfel încât navele inamicului să nu poată pătrunde în apele golfului. O altă condiție expusă de sovietici era necesitatea îngădirii accesului inamicului către insulele din golf, apropiate de Leningrad dinspre vest și dinspre nord-vest. În sfârșit, URSS considera necesară mutarea, mai spre vest și spre nord-vest, a graniței cu

---

⁵⁶ Михаил Семирега. Тайны сталинской дипломатии. 1939-1941, с. 117.

⁵⁷ Ibidem.

⁵⁸ Ibidem. p. 16.

⁵⁹ Memorandumul guvernului Uniunii Sovietice către Finlanda. 14 octombrie 1939, In: Документы и материалы кануна второй мировой войны. 1937-1939, Том 2, Москва.

Finlanda pe Istmul carel, unde aceasta era la o distanță de 32 km de Leningrad.

Delegația finlandeză, fără mandatul de a discuta aceste propuneri, a declarat că este împotriva semnării acordului de ajutor reciproc, iar privitor la cedările teritoriale a relatat că Finlanda nu poate renunța la inviolabilitatea teritoriului său⁶⁰.

La următoarea întâlnire delegația sovietică a remis finlandezilor un memorandum în care erau expuse următoarele revendicări:

„1. Să fie date Uniunii Sovietice, în arendă, pentru treizeci de ani, portul Hanko și teritoriul limitrof, pe raza de cinci-șase mile spre sud și spre est de port, și trei mile spre nord și spre vest, pentru construirea unei baze militare maritime în măsură să apere, împreună cu artileria de coastă de pe ambele maluri ale golfului Finlandez, intrarea în golf. În scopul apărării bazei militare, URSS revendica permisiunea să disloce în preajma portului Hanko un regiment de infanterie, două diviziuni de artilerie antiaeriană, două regimente de aviație, un batalion de tancuri – în total peste cinci mii de oameni.

2. Să i se ofere Marinei de război sovietice dreptul de a staționa în golful Lappohja.

3. Finlanda să transmită Uniunii Sovietice, în schimbul unui teritoriu corespunzător, insulele Gohland (Sursaari), Seiscari, Lavensaari, Tiutensaari (mică și mare), Bierke, o parte a Istmului Karel (de la satul Lipolla până la marginea de sud a orașului Koivisto, și partea de vest a peninsulei Râbacii și Srednii, - în total 2 761 kmp

4. La rândul său, Uniunea Sovietică transmite Finlandei teritoriile din zona Rebola și Poros-ozero (5 529 kmp).

5. Pactul sovieto-finlandez de neagresiune se completează cu o clauză adițională „cu privire la obligațiile reciproce de a nu participa la nici un grup și coaliție de state, îndreptate, direct sau indirect, împotriva uneia sau alteia din părțile semnatare”.

6. Părțile demilitarizează fortificațiile sale de pe Istmul Carel.

---

⁶⁰ Таннер Вьяйне. Зимняя война. Дипломатическое ротивостояние Советского Союза и Финляндии, 1939-1940, с. 13.

7. URSS promite să nu fie împotriva înarmării de către Finlanda, cu forțe proprii, a arhipelagului Aland⁶¹.

Punctul privind acordul de ajutor reciproc lipsea în memorandum. El a fost înlocuit cu clauza privind completarea din pactul de neagresiune de la punctul 5.

După discuții scurte pe marginea memorandumului, J. Paasikivi ??? a anunțat că delegația finlandeză trebuie să prezinte toate problemele parlamentului său pentru aprobare. Mai mult, aproape toate revendicările expuse în memorandum trebuiau examinate în calitate de probleme de importanță constituțională, ceea ce necesita o majoritate calificată de cinci șesimi pentru soluționarea lor. De aceea, la 15 octombrie delegația finlandeză a plecat la Helsinki, unde a ajuns a doua zi.

La 16 octombrie, revendicările sovietice au fost examinate în Consiliul de stat al Finlandei, într-un cerc foarte restrâns. În cursul discuțiilor s-au conturat mai multe opinii. Ministrul afacerilor externe Erkko era împotriva cedărilor. El considera că insula Hanko nu trebuia dată în arendă în niciun caz, iar granița în Istmul Careliei nu trebuia mutată⁶². Cedarea peninsulei Hanko și a teritoriilor din Istmul Careliei punea apărarea Finlandei într-o situație cu totul nouă. Hanko în mâinile rușilor constituia nu numai o breșă în apărarea Finlandei de coastă, dar și un cap de pod îndreptat împotriva căilor de comunicații vitale finlandeze. Promisiunea sovietică de a-și limita garnizoana la 5 000 de oameni, nu era credibilă. Era ușor să fie transferate rapid întăriri pentru o ofensivă, acestea putând fi susținute de aviația sovietică. Ministrul afacerilor externe Niukkanen era de aceeași părere cu Erkko. Parlamentul, susținea el, niciodată nu va accepta revendicările Uniunii Sovietice.⁶³

La 28 octombrie liderii grupurilor parlamentare au fost, pentru prima oară, informați cu privire la revendicările sovietice. Toți au apreciat și au susținut politica promovată de guvern la negocierile de la Moscova.

---

⁶¹ Memorandumul guvernului Uniunii Sovietice către Finlanda. 14 octombrie 1939, In: Documente i materialii kanuna vtoroi mirovoi voini. 1937-1939, Tom 2, Moscva, 1990; Михаил Мелюхов, Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу: 1939-1941, Москва, Вече, 2000. с. 93.

⁶² Таннер Вяйне. Зимняя война. Дипломатическое ротивостояние Советского Союза и Финляндии, 1939-1940, с. 13.

⁶³ Ibidem.

Nimeni nu considera că trebuia cedată insula Hanco. Dar s-a hotărât să se facă și concesii, acceptându-se retragerea frontierei în Istmul Careliei.

La 31 octombrie 1939, în cuvântarea rostită la sesiunea Sovietului Suprem al Uniunii RSS, V. Molotov a făcut publice pretențiile Kremlinului față de Finlanda⁶⁴. Cuvântarea lui V. Molotov a fost apreciată de E. Erkkö drept manevră tactică, având scopul să intimideze Finlanda⁶⁵. Pe de altă parte, comisarul din Kremlin urmărea și scopul să influențeze opinia publică finlandeză în sensul că aceasta trebuia să afle despre negocierile sovieto-finlandeze, să înțeleagă caracterul „minimal” al pretențiilor sovietice și să ceară guvernului său să semneze acordul cu URSS. Dar, după cuvântarea comisarului sovietic, poporul finlandez și-a menținut atitudinea negativă și si-a amplificat mișcarea în susținerea propriului guvern⁶⁶. Însuși E. Erkkö era convins că Finlanda nu putea accepta pretențiile Uniunii Sovietice și se va apăra cu toate mijloacele⁶⁷.

La începutul lunii noiembrie, când Paasikivi și Tanner s-au întors la Moscova, ziarul „Pravda” publica articolul cu titlul „Cu privire la negocierile sovieto-finlandeze” și subtitlul „Ministrul afacerilor externe al Finlandei cheamă la război cu URSS”. Ziarul partidului bolșevic reproducea un pasaj din declarația ministrului E. Erkkö în legătură cu cuvântarea lui V. Molotov din 31 octombrie. „...Finlanda nu poate accepta propunerea Uniunii Sovietice și își va apăra, cu toate mijloacele, teritoriul, inviolabilitatea și independența”. „Pravda” îl compara pe E. Erkkö cu ministrul afacerilor străine polonez, care a greșise, orientându-se, în politica sa, către statele occidentale⁶⁸. Articolul se încheia cu o amenințare directă: „Răspunsul nostru este clar și simplu. Noi vom arunca dracului orice joc al cartofurilor politici și vom merge pe drumul nostru, neglijând totul, dărâmând totul și toate obstacolele în calea spre scopul propus”⁶⁹.

---

⁶⁴ В. М. Молотов. Доклад о внешней политике Правительства на Внеочередной пятой сессии Верховного Совета СССР, 31 октября 1939 года. Accesibil pe: <http://www.hrono.info/dokum/molotov.html>

⁶⁵ Таннер Вяйне. Зимняя война. Дипломатическое ротивостояние Советского Союза и Финляндии, 1939-1940, с. 13.

⁶⁶ П. Кабанен. Двойная игра. Советско-финляндские переговоры 1938-1939 годов, In: „Родина”, 1995, №, 15. Accesibil pe: <http://spb.org.ru>

⁶⁷ Ibidem.

⁶⁸ „Правда”, 1941, 3 ноября.

⁶⁹ Ibidem.

Așadar, evenimentele luau o întorsătură ce nu prevestea nimic bun pentru Finlanda. Negocierile intrând în impas, la 13 noiembrie 1939, Paasikivi, printr-o declarație, i-a comunicat lui V. Molotov că, deoarece nu s-a putut ajunge la un acord, delegația finlandeză pleacă la Helsinki. Dar a confirmat disponibilitatea de a continua negocierile în scopul identificării unei soluții acceptabile. La Helsinki șeful delegației finlandeze a explicat că principala cauză a eșuării negocierilor au fost pretențiile sovietice privind dislocarea bazelor militare sovietice în Golful Finic.

După eșuarea negocierilor sovieto-finlandeze, V. Molotov s-a întâlnit cu Schulenburg, ambasadorul Germaniei la Moscova. Comisarul sovietic i-a declarat ambasadorului german că Uniunea Sovietică nu va renunța niciodată la pretențiile sale față de Finlanda⁷⁰. Pentru a susține declarația șefului diplomației sovietice, I. Stalin a menționat: „Va trebui să ducem război cu Finlanda”⁷¹.

Către sfârșitul toamnei, situația s-a complicat la maximum. La 26 noiembrie, URSS a înscenat provocarea, numită ”canonada din Mainila”, care trebuia să constituie motivul pentru război. „Ieri, 26 noiembrie, mișcarea antibolșevică a gărzilor albe finlandeze a încercat o nouă provocare mișelească, supunând tirului de artilerie o unitate militară a Armatei Roșii, dislocată în satul Mainila, în Istmul Careliei. Drept urmare, au murit 3 ostași și 1 comandant, au fost răniți 6 ostași și 3 comandanți inferiori. Guvernul Sovietic cere pedepsirea participanților la această acțiune și anchetarea incidentului de la Mainila”⁷².

Istoricul rus Igor Bunici afirmă că împușcăturile de tun au fost trase de comandoul NKVD din Leningrad, compus din 15 oameni, condus de maiorul Ocunevici. Mai târziu, Ocunevici va spune că el și echipa sa au primit ordin să experimenteze un obuz de tip nou, primind și coordonate precise ale țintei asupra căreia trebuiau să tragă cu tunul⁷³.

În nota guvernului sovietic, remisă de V. Molotov ambasadorului Finlandei cu acest prilej, se afirma că „guvernul sovietic, protestând energic în legătură cu cele întâmplate și pentru evitarea unor noi provocări, propune

---

⁷⁰ П. Кабанен. Двойная игра. Советско-финляндские переговоры 1938-1939 годов.

⁷¹ „Аргументы и факты”, 1988, №.39, с. 6.

⁷² „Правда”, 1939, 27 ноября.

⁷³ И. Л. Бунич. «Гроза». Кровавые игры двух диктаторов, СПб: Облик 1997. с. 41.

Accesibil pe:

<http://militera.lib.ru/research/0/chm/bunich.1.zip>

guvernului finlandez să-și retragă urgent trupele la o distanță de 20-25 de kilometri de graniță”⁷⁴.

În răspunsul său, trimis a doua zi, guvernul finlandez a contestat că tirul de artilerie ar fi fost efectuat din teritoriul finlandez și a respins protestul, însă, a declarat că, deși lipseau motivele, este dispus să negocieze retragerea trupelor de la graniță, de ambele părți, la o distanță convenită de comun acord⁷⁵.

În nota sa de răspuns din 28 noiembrie, Kremlinul aprecia răspunsul Finlandei drept „document care reflectă ostilitatea profundă a Guvernului finlandez față de Uniunea Sovietică”, iar „negarea faptului că împușcăturile ar fi fost trase de trupele finlandeze manifestă dorința de a induce în eroare opinia publică și de a-și bate joc de cei omorâți”⁷⁶.

În continuare, învinuind guvernul finlandez că, refuzând să-și retragă trupele la 20-25 de kilometri de la graniță, ținea orașul Leningrad sub amenințarea trupelor sale și că, în felul acesta, comitea o acțiune ostilă în relațiile cu URSS, Guvernul sovietic declară că este nevoit să denunțe pactul de neagresiune dintre Uniunea Sovietică și Finlanda⁷⁷.

În felul acesta, Uniunea Sovietică s-a eliberat de cătușele pactului de neagresiune în care posibilitatea denunțării acestuia era prevăzută pentru anul 1945.

A doua zi, la 29 noiembrie, Guvernul sovietic a rupt relațiile diplomatice între cele două țări. În cuvântarea rostită în aceeași zi la radio, V. Molotov declara că ”Guvernul sovietic a ordonat Înaltului Comandament al Armatei Roșii și Marinei Militare să fie pregătit de orice întorsătură neașteptată și să pună neîntârziat capăt oricăror uneltiri ale clicii militariste finlandeze... Când va exista o politică amicală a Finlandei față de Uniunea Sovietică, ...Guvernul sovietic va fi gata să discute și chestiunea reunirii poporului carel, care populează raioanele principale ale Careliei sovietice actuale, cu poporul finlandez înrudit, într-un stat finlandez unic și independent ”⁷⁸.

---

⁷⁴ СССР –Германия, 1939-1941, Документы и материалы о советско-германских отношениях с сентября 1939 г. по июнь 1941 г., Том 2, Вилниус: Моклас, 1989, с. 8.

⁷⁵ Ibidem. p. 24-25.

⁷⁶ „Известия”, 1939, 29 ноября.

⁷⁷ Ibidem.

⁷⁸ „Правда”, 1939, 30 ноября.

Schimbul de note din ultimele zile ale lunii noiembrie 1939 demonstrează că Moscova acționa după un plan elaborat din timp. În dimineața zilei de 30 noiembrie, Uniunea Sovietică a atacat Finlanda cu forțele militare terestre, navale și aeriene.

Invazia militară a URSS a însemnat încălcarea flagrantă a normelor dreptului internațional. Acțiunile guvernului sovietic erau în contradicție cu prevederile Tratatului de pace sovieto-finlandez semnat în 1920 la Tartu (Iuriev), care stabilea clar traseul frontierei sovieto-finlandeze. În Istmul Careliei frontiera era stabilită pe linia veche a graniței ruso-finlandeze, care despărțea Cnezatul Finlandei de guberniile ruse⁷⁹.

A fost complet neglijată Convenția de definire a agresiunii, care era un instrument de drept internațional deosebit de important, consolidând, din punct de vedere juridic internațional, statu-quo-ul teritorial și politic al Finlandei. Guvernul finlandez a semnat Convenția de definire a agresiunii și a teritoriului din 3 și respectiv din 4 iulie 1933 de la Londra, care a avut o importanță deosebită pentru dezvoltarea relațiilor politice cu statele vecine și în primul rând cu Uniunea Sovietică.

Istoricul rus I.M. Semireaga consideră că invazia Finlandei însemna și încălcarea Legii Fundamentale a URSS. Constituția Uniunii Sovietice din 1936 permitea Sovietului Suprem al URSS să declare numai „starea de război”, dar nu și „războiul” propriu-zis. Totodată, declararea stării de război era prevăzută numai în două cazuri: în cazul unui atac înarmat asupra Uniunii Sovietice și în cazul necesității de a îndeplini obligații conform tratatelor internaționale privind apărarea reciprocă în fața agresiunii. Războiul URSS împotriva Finlandei nu izbucnise în asemenea condiții, astfel că acesta poate fi apreciat drept acțiune ilegală a unei mari puteri împotriva unei țări vecine mici⁸⁰.

Concomitent cu pregătirea agresiunii militare împotriva Finlandei, Moscova a avut grijă să formeze și un „guvern democratic”, care urma să solicite ajutorul sovietic în lupta sa cu „forțele reacționare antibolșevice” finlandeze. Încă în prima jumătate a lunii noiembrie 1939, Otto Cuusinen, la indicațiile lui Gh. Dimitrov, l-a invitat pe Arvo Tuominen, secretarul

---

⁷⁹ Системная история международных отношений в четырех томах. 1918-1991, Том первый, Москва, Московский рабочий, 2000, с. 229.

⁸⁰ Миханл Семиреага. Тайны сталинской дипломатии. 1939-1941, с. 124-125.

Partidului Comunist finlandez, care locuia la Stockholm, să vină urgent la Moscova.

Tuominen a respins invitația. De aceea, Moscova l-a instalat în fruntea „guvernului popular” pe Otto Cuusinen. În felul acesta Kremlinul dispunea de un „guvern popular” și, în consecință, putea acționa nu numai pe frontul războiului, ci și pe cale diplomatică. Știrea despre formarea guvernului popular a fost difuzată imediat.

„Astăzi, în orașul Terjoki, - informa la 1 decembrie gazeta „Pravda”, - de comun acord cu reprezentării unui șir de partide de stânga și cu soldații revoltați, s-a înființat un guvern nou al Finlandei – Guvernul Popular al Republicii Populare Finlandeze, condus de Otto Cuusinen”⁸¹.

Sarcina imediată a „guvernului popular” era să ceară ajutorul Uniunii Sovietice. Problema este că trebuia să existe un „motiv” credibil pentru invazia sovietică. Armata Roșie, în temeiul principiului bolșevic al internaționalismului proletar, era totdeauna gată să vină în ajutorul „guvernelor muncitorești-țăărănești”, la „rugămintea” acestora, bineînțeles. Mai mult, putea să contribuie substanțial și la consolidarea „armatei populare a Finlandei”.

În ziua în care agenția TAAS a anunțat despre formarea „guvernului popular”, la radio s-a citit și o proclamație către poporul finlandez, semnată de Cuusinen și de cei șase „miniștri ai guvernului popular”, care dezvăluia obiectivele acestui guvern.

Guvernul Popular, fiind profund convins că Uniunea Sovietică nu avea niciun scop îndreptat împotriva independenței Finlandei, aproba și sprijinea pe deplin acțiunile Armatei Roșii pe teritoriul Finlandei, apreciindu-le ca pe un ajutor de neprețuit, acordat poporului finlandez din partea Uniunii Sovietice „pentru a lichida cât mai curând posibil, prin efort comun, cel mai periculos focar de război, produs în Finlanda de către guvernul criminal al provocatorilor războiului”. Pentru realizarea cât mai grabnică a acestei sarcini, Guvernul Popular al Finlandei invita Guvernul URSS să acorde Republicii Democratice Finlandeze toată susținerea necesară cu forțele Armatei Roșii.

Guvernul Popular al Finlandei considera că sarcina sa primordială era răsturnarea guvernului antibolșevicilor finlandezi, zdrobirea forțelor

---

⁸¹ „Правда”, 1939, 1 декабря.

armate ale acestuia, încheierea păcii și asigurarea independenței și securității Finlandei pe calea stabilirii relațiilor prietenești, durabile cu Uniunea Sovietică. Până vor fi realizate aceste obiective însă, guvernul popular al Finlandei se adresa Guvernului URSS cu propunerea de „a încheia un pact de asistență mutuală între Finlanda și Uniunea Sovietică și de a satisface visul național de veacuri al poporului finlandez privind reunirea poporului carelian cu acesta într-un stat unic și independent”.

A doua zi, la 2 decembrie a fost simulată sosirea lui O. Cuusinen și a altor „membri ai guvernului popular” la Moscova. Ei au fost întâlniți la „gara Leningrad” de I. Stalin și V. Molotov. În aceeași zi guvernul sovietic a comunicat că acceptă cererea guvernului popular și a încheiat cu acesta pactul de asistență mutuală, în conformitate cu care toate regiunile pretinse anterior de partea sovietică erau transmise URSS, Finlanda sovietizată primind, în schimb, teritorii în Carelia sovietică.

Împrejurările pregătirii războiului împotriva Finlandei nu lăsau loc pentru dubii în ceea ce privește vina Uniunii Sovietice pentru declanșarea lui. La 14 decembrie 1939 Consiliul Societății națunilor a decis excluderea URSS din această organizație. Războiul împotriva Finlandei a subminat reputația Uniunii Sovietice în lume și a generat un nou val de neîncredere și ostilitate față de URSS.

* * *

„Războiul de iarnă” a arătat că Kremlinul subestimase capacitatea de apărare a Finlandei și, mai ales, starea de spirit a populației finlandeze care, într-un puternic elan național, s-a ridicat în apărarea independenței sale⁸². De-abia după trei luni de la începutul războiului, suferind pierderi imense, trupele sovietice au străpuns „linia Mannerheim”, înaintând în adâncul teritoriului finlandez la distanțe nesemnificative în raport cu obiectivele urmărite.

La 12 martie 1940, la Moscova a fost semnat tratatul de pace care satisfăcea multe din pretențiile înaintate de URSS Finlandei în octombrie 1939. Uniunea Sovietică anexa Istmul Carel cu orașul Viipuri (Vâborg), golful Viipuri cu insulele de acolo, coastele de nord și de vest ale lacului Ladoga și alte teritorii. Finlanda transmitea URSS, în arendă pentru 30 de ani, peninsula Hanco, unde urma să fie construită o bază militară-maritimă, iar insulele

---

⁸² Системная история международных отношений в четырех томах. 1918-1991, Том первый, Москва, Московский рабочий, 2000, с.229.

Aland trebuiau demilitarizate. „Guvernul Popular al Finlandei” și-a declarat autolichidarea. Până în 1940, pe teritoriul recent ocupat de sovietici locuiau 12% din populația Finlandei. Finlandezilor din regiunile ocupate li s-a oferit posibilitatea opțiunii: să devină cetățeni sovietici sau să părăsească baștina și treacă pe teritoriul Finlandei umilite, ciuntite, dar libere. Toți finlandezii, până la unul, au plecat. În acest context menționăm că identitatea etnică a finlandezilor care locuiau în RASS Carelă⁸³, încă în anii '20 a fost reconsiderată de regimul bolșevic ca fiind una carelă, deosebită de cea finlandeză, iar limba acestora – limba finlandeză - a fost trecută la alfabetul rus și redenumită „limba carelă”. Cu toate acestea, la 31 martie 1940, la Moscova, Sovietul Suprem al Uniunii Sovietice a adoptat legea privind transformarea RASS Carelă în Republica Sovietică Socialistă Carelo-Finlandeză, oferindu-i același statut de „republică unională” ca și RSS Ucraineană, RSFSR, RSS Bieloruscă etc. Se impune întrebarea: Care era rostul noii republici, având titulatura Republica Carelo-Finlandeză, de vreme ce în această zonă a URSS nu mai locuiau finlandezi? În convingerea specialiștilor istorici, RASS Carelo-Finlandeză a fost formată cu scopul ocupării ulterioare și anexării Finlandei, la fel ca și formarea în 1924 a RASS Moldovenești pe malul stâng al Nistrului pentru ocuparea și anexarea Basarabiei, ca și existența RSS Ucrainene și a RSS Bielaruscă, care au servit ca baza pentru teritoriilor poloneze⁸⁴. În 1956, Kremlinul, care, în rezultatul celui de-al doilea război mondial, nu obținuse și Finlanda, a lichidat a șaisprezecea republică unională – RSS Carelo-Finlandeză, revenind la RASS Carelă. După prăbușirea URSS, majoritatea carelilor au solicitat revenirea la etnonimul corect – finlandezi, iar „limba carelă” a trecut la grafia latină, redevenind limba finlandeză.

---

⁸³ RASS Carelă a fost formată în 1923, la frontieră cu Finlanda, după încheierea războiului sovieto-finlandez din anii 1918-1922.

⁸⁴ Ronald Arthur Helin. *Economic-geographic Reorientation in Western Finnish Karelia: A Result of the Finno-Soviet Boundary Demarcations of 1940 and 1944*, National Academy of Sciences, National Research Council, 1961, p. 101; Rein Taagepera, *The Finno-Ugric Republics and the Russian State*, C. Hurst & Co. Publishers, 1999. p. 109.

MINORITĂȚILE NAȚIONALE DIN BASARABIA ÎN PRIMUL AN DE OCUPAȚIE SOVIETICĂ: GERMANII BASARABENI

de

Ludmila TIHONOV*

Despre primul an de ocupație sovietică a Basarabiei s-au scris multe studii, deportările de populații fiind un subiect interesant și cercetat cu lux de amănunte. Mai puțin s-a scris însă despre atitudinea minorităților naționale cu privire la ocupația sovietică cât și despre deportarea germanilor. Atât politica țarismului rus cât și politica comunistă în teritoriile românești ocupate, avea grijă de crearea unui suport social prielnic care, nu în ultimul rând, să contribuie la instaurarea și menținerea orânduirii sale. Politica socială țaristă, preluată ulterior de cea comunist-sovietică se baza în mare parte pe elementul de modificare a structurii etnice în teritoriile ocupate, prin aducerea de populații de alte etnii (ruși, ucraineni, evrei, germani etc.) și crearea pentru aceștia a unui statut privilegiat în raport cu populația autohtonă. Anume prin aceasta se explică susținerea de către minoritățile naționale din Basarabia atât a politicii țariste cât și a celei comuniste. De altfel, și azi în Republica Moldova se atestă o susținere vădită de către minoritățile naționale a politicii partidului comunist cu o pronunțată orientare pro-rusă.

Astfel, în anul 1940, comportamentul minorităților naționale din Basarabia este diferit. O bună parte din etniile cărora le-au fost asigurate prin lege drepturile egale cu românii, prin respectarea de către Regatul României a prevederilor Tratatului din 9 decembrie 1919 și legiferați prin Constituția din 1923 susțin politica comunistă de ocupare a Basarabiei și acordă noului regim susținere și colaborare. În cele ce urmează mă voi referi la impactul colaborării unor grupuri etnice din Basarabia ocupată cu autoritățile comuniste sovietice și la deportările minorităților naționale.

Rușii, reprezentând o categorie etnică deosebită, cu un pretins aer de superioritate, împart părerile despre regimul sovietic de ocupație. Cei care au

luptat în armata țaristă contra bolșevicilor sunt ostili noului regim. Coloniștii ruși aduși după 1812 susțin cu înverșunare instaurarea puterii sovietice. Lozincile antiromânești și ideile de ocrotire a minorității ruse au asigurat din start regimului de ocupație un aliat înverșunat. Autoritățile comuniste sovietice au adus cu sine cadre noi de "studii" pentru asigurarea unei bune administrări. Nivelul intelectual al cadrelor de partid era inferior. Din numărul de 71 de secretari de partid doar patru aveau studii superioare. Pentru realizarea directivelor de partid era necesară supunerea oarbă, fără luarea de atitudine proprie, astfel încât calificarea joasă era exact ceea ce trebuia. Toate funcțiile de conducere le dețineau persoanele de origine rusă, care veniseră odată cu Armata Roșie, și care nu cunoșteau limba, obiceiurile și tradițiile localnicilor. Din nouă membri ai Biroului CC al PC (b) din Moldova, doi erau moldoveni din Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească, S. Zelenciuc și T. Constantinov, restul fiind de alte naționalități. Raionul Orhei este un exemplu în ceea ce privește aspectul etnic în politica de cadre. I. Pojidaev, A. Nicolaev, N. Slogar, A. Nitvinov, I. Sidorencu – iată doar câteva nume de ruși veniți în 1940 și care administrau unul din cele mai mari raioane din Basarabia¹.

Numărul evreilor din Basarabia este impunător, acesta crescând de la 287 de mii în 1919 la 350-400 mii în 1940. aceștia întotdeauna s-au bucurat de drepturi sporite în raport cu localnicii și cu minoritățile naționale. Ei s-au stabilit, în special în nordul Basarabiei, preponderent în localitățile urbane. Reforma agrară provocată de statul român a împroprietărit cu pământ și 5000 de evrei, care s-au constituit în comunități distincte și compacte, refuzând adaptarea la obiceiurile și tradițiile basarabenilor, în special din cauza culturii și religiei diferite. Se atestă adeseori nesupunere față de autoritățile de stat: neplata impozitelor, organizarea de manifestații neautorizate. Mulți dintre evrei erau angajați în mișcarea comunistă susținută de Internaționala Comunistă. Evreii ocupau funcții importante, erau medici, juriști, comercianți, proprietari de magazine. Evreii nu se bucurau de un statut atât

---

* Ludmila TIHONOV, conf. univ., dr., șef-catedră Istorie, Facultatea Istorie și Relații Internaționale, ULIM, e-mail: ludmila_tihonov@yahoo.com.

¹ Arhiva Organizațiilor Social Politice din Republica Moldova (AOSPRM). Fond 49, Inv.13, d.73, f.53. Vezi: Chifu Iulian, Basarabia sub ocupație sovietică. București: Politeia-SNSPA, 2004, p. 70.

de favorabil în nici un alt stat din lume. Ei indiscutabil se asociază cu partidele de stânga și cu majoritarii în Partidul Comunist ².

Ucrainenii din Basarabia activau clandestin în mișcarea comunistă: răspândeau manifeste comuniste, adăposteau curieri sovietici sau făceau servicii de rezidenți-spionaj în favoarea URSS. Ei sperau în crearea Ucrainei Mari ca stat național independent, în care să se încorporeze Basarabia de Nord, Bucovina și o parte din Maramureș. La Cernăuți soldații sovietici de la frontieră au instalat un megafon prin care se difuzau informații în limba ucraineană, însoțite de promisiunea de eliberare a tuturor ucrainenilor ³.

Bulgarii, care constituiau peste 5% din populație, întotdeauna au avut o atitudine dușmănoasă față de populația românească și statul român, deși aveau o situație materială mai bună decât românii, rușii și ucrainenii. Liderii comunității bulgare sperau în crearea unei autonomii în sudul Basarabiei ⁴.

În timpul retragerii administrației civile românești și a forțelor armate, au avut loc multiple ciocniri cu bande de comuniști, în majoritate alcătuite din evrei și alte minorități. Elementele fanatice comuniste și o parte din reprezentanții grupurilor etnice au comis crime împotriva organelor de ordine și administrative, au profanat însemnele de stat ale unor instituții de cultură și de artă. Pentru populația din Basarabia, notele ultimative sovietice din 26 iunie, dar și ziua de 28 iunie 1940 au fost de altfel o surpriză nedorită. Comportamentul unor categorii de populații printre care se înscriu marea majoritate a minorităților naționale, ne permite să conchidem că a existat o colaborare și o conlucrare bine pusă la punct dintre conducătorii minorităților etnice și comuniștii sovietici. Dovadă este și faptul că până la venirea Armatei Roșii în multe localități conducerea era preluată nu de basarabeni, ci de minoritățile naționale. Astfel, evreii și comuniștii bulgari, găgăuzi, ucrainenii și rușii au organizat grabnic comitete de conducere și au întâmpinat cu flori armata sovietică ⁵.

Dacă printre ruși s-au găsit doar unele elemente adversare raptului Basarabiei, atunci evreii au aderat unanim la regimul sovietic, indiferent de situația lor socială, de avere etc. grupurile de minorități naționale au acționat identic pe întreg teritoriu Basarabiei, fapt ce denotă caracterul organizat și

---

² Chifu Iulian. Basarabia sub ocupație sovietică, p. 64.

³ Ibidem, p. 66

⁴ Ibidem, p. 67

⁵ Ibidem.

dirijat de partidul unic. Acțiunile acestora vizau împiedicarea transporturilor de materiale spre gări, prin blocarea străzilor cu așa-zisii demonstranți; blocarea gărilor și garniturilor trenurilor de evacuare prin orice mijloace, inclusiv folosirea armelor de foc, sechestrarea de bunuri în drum spre gară sau pe peronul gării. Aproape că nu a existat unitate a Armatei Române care să nu fi fost atacată și să nu i se deranjeze ritmul de marș. Detașamentele blindate sovietice depășeau coloanele române, apoi barau drumul cu tancuri sau alte vehicule grele, astfel că acestea trebuiau să găsească alte căi ocolitoare, pe drumuri impracticabile.

Pe de altă parte, în primul an de ocupație sovietică, Kremlinul a interzis refugierea în România, repatrierea persoanelor de etnie română, a încurajat minoritățile naționale, semănând vrajbă și discordie între minorități și populația autohtonă, urmând principiul "dezbină și domină" și a inițiat operațiunile de deportări de populație drept tactică de instaurare și consolidare a puterii sale.

Una din primele acțiuni de deportare este organizată de către autoritățile comuniste sovietice în vara anului 1940, concomitent cu anexarea Basarabiei de către URSS și care vizează deportarea ori evacuarea germanilor din Basarabia. Operațiunea are loc ca rezultat al colaborării sovieto-germane prin interpelările ambasadorului german la Moscova, Schulenburg, din 9 iulie 1940, adresate Comisariatului Norodnic pentru Politică Externă. Răspunsul sovietic datează din 16 iulie 1940 prin care partea sovietică susține doleanțele guvernului german despre evacuarea populației de origine germană din Basarabia și Bucovina de Nord ⁶.

În acest sens de menționat că, coloniștii germani s-au stabilit în Basarabia în urma războiului ruso-turc din 1806-1812, în număr de 1443 de familii. În conformitate cu recensământul din anul 1930, în Basarabia locuiau 81,089 de germani, ori 2,8% din numărul total al populației. Până în anul 1940, pe teritoriul Basarabiei au supraviețuit timpului 23 colonii germane. Este adevărat că aceștia au avut aport sporit în dezvoltarea gospodăriilor agricole, comerțului și industriei prelucrătoare.

Versiunea oficială despre deportarea germanilor din Basarabia constă în prevenirea unui eventual război și curățarea țării de elemente periculoase (în condițiile în care fusese semnat Pactul de neagresiune

---

⁶ V. Pasat. Трудные страницы истории Молдовы (1940-1950). Moscova: Terra, 1994, p. 66-71

sovieto-german Molotov-Ribbentrop). Istoriografia sovietică afirmă că coloniștii germani constant au avut o atitudine ostilă față de românii basarabeni și etniile conlocuitoare, manifestată prin nepermiterea conviețuirii în aceleași localități și nici în vecinătate cu alte etnii, pentru că ar propaga fascismul. Este adevărat că în primăvara anului 1940 au fost înregistrate acțiuni subversive ale etnicilor germani, veniți în Basarabia în calitate de turiști, experți, instructori de sport, comercianți, menirea lor constând, de facto, în propagarea ideologiei fasciste. Dar aceste acțiuni nu pot fi atribuite germanilor care au locuit peste 130 de ani în acest teritoriu. Deportările de populații în URSS deveniseră o tradiție. Istoria cunoaște deportările polonezilor în anul 1936 de la frontieră în regiunile Siberiei, a coreenilor din Extremul Orient în Asia Mijlocie și Kazahstan, a etniilor de la frontiera cu Afganistanul etc. Pretextul invocat pentru astfel de deportări constă în eliminarea elementelor subversive și a diversioniștilor, a dușmanilor puterii sovietice. În realitate, aceste acțiuni aveau menirea de a preveni sau contracara o posibilă „trădare”. Suspiciunea a fost elementul principal în tactica comuniștilor. Peste tot erau căutați spioni, iar teritoriile locuite compact de alte etnii decât rușii erau tratate drept condiții prielnice pentru activitatea posibilelor servicii de spionaj în aceste comunități. Aceste deportări erau, de fapt, o pedeapsă pentru apartenența la o etnie sau alta și pentru a preveni "trădarea patriei" ⁷.

Deportarea sau evacuarea germanilor din Basarabia are loc prin înțelegerea sovieto-germană. Astfel, soarta populației de origine germană din Basarabia este hotărâtă de guvernul sovietic și cel german. În acest context are loc coincidența de interese din ambele părți. La 9 iulie 1940, ambasadorul german la Moscova, Schulenburg, transmite guvernului sovietic viziunea cancelarului german despre necesitatea evacuării populației de origine germană din Basarabia și nordul Bucovinei până la sosirea iernii. Mai mult, partea germană cerea urgentarea acestei proceduri și anunță despre intențiile guvernului german de a delega reprezentanții săi la Moscova pentru semnarea unei convenții corespunzătoare. De asemenea mesajul părții germane este însoțit și de doleanța de a permite venirea în Basarabia a reprezentantului misiunii germane București ⁸.

---

⁷ Ibidem, p. 65

⁸ Ibidem, p. 66

Convenția sovieto-germană despre deportarea oficială a germanilor din Basarabia și Bucovina de Nord este semnată la 5 septembrie 1940 și publicată în ziarul „Pravda” la 7 septembrie a aceluiași an. Însă lucrările de pregătire a operațiunii de deportare au început cu mult mai înainte de această dată, inițiate la insistența guvernului Germaniei. La 25 iunie 1940 ambasadorul german la Moscova, Schulenburg, a avut o întrevedere cu președintele Consiliului Comisarilor Poporului, Molotov, în timpul căreia este discutată problema evacuării germanilor din Basarabia și interesul economic cel manifestă Germania în aceste teritorii. Molotov dă anumite asigurări părții germane despre corectitudinea operației. Imediat, organele de partid sovietice, cu exces de zel, execută directivele superiorilor. Ca rezultat al interpelării din 9 iulie 1940 din partea Guvernului Germaniei, despre necesitatea intensificării procesului de deportare a germanilor din Basarabia și Bucovina de Nord este anunțat Stalin. Acordul părții sovietice pentru începerea tratativilor nu a întârziat. Mecanismul operațiunii de deportare-evacuare a germanilor prevedea constituirea unei comisii mixte sovieto-germane. La 16 iulie 1940 Molotov a elaborat proiectul unei hotărâri care stipula componența delegației sovietice în comisia nominalizată. În realizarea deciziei erau implicate structurile de partid și de stat, întâi de toate NKVD-ul sovietic. Cei 17 membri ai delegației sovietice în comisia mixtă sovieto-germană erau funcționari ai NKVD-ului. La 20 iulie 1940 organele sovietice vizate au pregătit metodic și tactic acțiunile delegației lor în comisie: au fost întocmite directivele cu privire la evacuare germanilor din Basarabia și Bucovina de Nord; au fost stabilite drepturile și obligațiile membrilor delegației, stipulate condițiile și statutul împuterniciților; s-a promis asigurarea transportului destinat operațiunii de deportare; s-a asigurat apărarea averii persoanelor supuse evacuării; s-a confirmat lista nominală a persoanelor incluse în delegație ⁹.

Părțile au ajuns repede la un consens în unele probleme, însă cea mai controversată a fost problema averii celor supuși deportării. La acest capitol părerea se împărțeau: sovieticii considerau că averile acestora nu trebuie înstrăinate, adică să rămână în țară. Partea germană era de acord cu acest punct de vedere și considera că averile agonisite de germani trebuie să le aparțină. Divergențe în timpul convorbirilor au existat și în ceea ce

---

⁹ Ibidem, p. 71-72

privește soarta germanilor aflați în detenție. Sovieticii susțineau că această problemă trebuie soluționată pe cale diplomatică, partea germană considera necesară soluționarea în cadrul prevederilor convenției despre deportați. Numărul de 175 de persoane din partea Germaniei pentru realizarea operațiunii a nemulțumit guvernul german. Divergențele dintre părți au dus la întreruperea temporară a tratativelor ¹⁰.

Guvernul sovietic face concesii. După discuțiile din Biroul Politic al CC al PCUS, este elaborată o nouă directivă ce presupunea modificări esențiale în raport cu cea precedentă. Este majorat numărul împruncișilor germani de la 175 la 600 de persoane. Germanilor li se permite vânzarea averii și a lucrurilor personale. Se acceptă și evacuarea produselor agricole. Despre germanii aflați în detenție s-a acceptat părerea părții germane. Decizia respectivă este anunțată guvernului german la 6 august 1940, care continuă să fie nemulțumit în ceea ce privește cantitatea de produse agricole care urma să rămână în rezultatul deportării. La 24-25 septembrie este soluționată și această problemă, prețul impozitului agricol este redus cu 20-25%. ¹¹ Putem constata că între cele două guverne are loc un târg. Guvernul sovietic a alocat mijloace financiare pentru realizarea operațiunii de deportare a germanilor din Basarabia și Nordul Bucovinei: pentru delegația germană suma de 5 milioane de ruble, cheltuielile delegației sovietice estimate la 1, 2 milioane ruble.

Istoricii evidențiază anumite particularități specific operațiunii de deportare- evacuare a germanilor din Basarabia și Nordul Bucovinei. Guvernul sovietic intenționa folosirea acestei acțiuni în scopuri de spionaj și de a împiedica activitatea agenților germane în spațiul sovietic. În acest context este elaborată o ordonanță secretă semnată de Lavrentii Beria, prin care se intenționa și convertirea unor agenți de origine germană evacuați în țara lor de origine, dar care întruneau anumite competențe, politicieni, funcționari de stat, oameni de cultură ori chiar membri ai comisiei mixte sovieto-germane ¹².

Suspiciuni reciproce au existat în permanență între cele două părți. Lavrentii Beria îl informa pe Stalin despre existența în delegația germană a unui număr de 60 persoane agenți de spionaj, care deja fuseseră

---

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem, p. 82

¹² Ibidem, p. 105

experimentați în activități de spionaj în Ucraina. Câteva nume care în viziunea sovieticilor prezentau pericol:

- Hofmaier Horst, viceministru al afacerilor interne ale Germaniei, împuternicitul principal în problemele de evacuare a germanilor;
- Claist Bruno, reprezentant al Ministerului de Externe al Germaniei, agent al Consiliului de Comandă German, funcționar în cabinetul Ribbentrop;
- Profesor Rose Gerhard, referent principal al Comisiei pentru evacuare, suspectat de relații cu naționaliștii ucraineni;
- Foit Georg, agent al Gestapoului, suspectat de relații cu naționaliștii ucraineni;
- Fast Alexandru, ofițer în armata țaristă, organizator al luptelor contra puterii sovietice, agent al serviciului de spionaj german;
- Busch Karl, fondator al Uniunii întru susținerea națiunii și culturii ucrainene în Berlin.¹³

În convenția din 4 septembrie 1940 se stipula că sunt supuse deportării persoanele de origine germană, și că evacuarea este benevolă, iar metode de constrângere nu vor fi admise. În realitate, deportarea-evacuarea era impusă, obligatorie, iar cetățenii de origine germană nu aveau dreptul de a alege, conștientizând că dacă vor rămâne pe teritoriul ocupat de sovietici, vor fi tratați drept elemente ostile și periculoase pentru ambele părți¹⁴.

Guvernul Germaniei a atribuit operațiunii de deportare-evacuare a germanilor un caracter propagandistic, dar și de luare sub ocrotirea și apărarea sa a populației de origine germană. Anume Germania stabilea componența și numărul de persoane ce urmau a fi evacuate. Este adevărat ca Germania favoriza evacuarea arienilor, a germanilor puri și constituiau o piedică pentru familiile mixte în care unul din soți era german, iar celălalt de altă etnie, pentru familiile de ruși, ucraineni sau evrei¹⁵. Documentele de arhivă demonstrează că membrii delegației germani încurajau divorțurile în familiile mixte, mai ales unde unul dintre soți era evreu¹⁶.

Autoritățile sovietice căutau insistent în rândurile acestui grup etnic dușmani ai puterii sovietice, acuzându-i de acțiuni de sabotaj și de diferite

---

¹³ Ibidem, p. 105

¹⁴ Ibidem, p. 90

¹⁵ Arhiva Organizațiilor Social-Politice din Republica Moldova, F. 49

¹⁶ Ibidem

crime cum ar fi incendii, otrăvirea animalelor și a fântânilor, atacuri asupra organelor sovietice.. aceste fapte găesc confirmarea doar parțială, iar astfel de cazuri erau unice ¹⁷.

Documentele de arhivă dezminț informațiile din istoriografia sovietică cu privire la numărul de germani supuși deportării din 1940. astfel, conform informațiilor din arhive constatăm că urmau a fi deportați din Basarabia și Nordul Bucovinei 106 242 persoane. Cifra se modifică încă cu 20 000. astfel, deportării îi sunt supuse 126 614 persoane. Mijloacele de transport utilizate în cadrul operațiunii erau: automobile, nave fluviale, vagoane, căruțele. La punctele de trecere au fost înregistrate 106 812 persoane. Astfel. La 25 octombrie se raporta finalizarea operațiunii de deportare a populației de origine germană din Basarabia ¹⁸. Rezultatul acestei politici s-a soldat cu trecerea în proprietatea statului a terenurilor agricole (59 000 ha), 22 425 case de locuit, 5 000 de cai, 16 000 vite cornute mari, 59 500 de oi, 2000 porcine, 145 000 păsări. De la populația germană a rămas inventar agricol pe care sovieticii intenționau să-l folosească la crearea colhozurilor, dar războiul și trecerea Basarabiei dintr-o mână în alta a demonstrat ineficiența parțială a acestor bunuri. Au rămas produse agricole, semințe, porumb etc. au fost predate sovieticilor 4 milioane de ruble ¹⁹.

Prin urmare, problema deportării populației de origine germană din Basarabia și Bucovina de Nord a fost decisă de cei doi: URSS și Germania, fără aportul sau poziția autorităților locale. De asemenea, nici în comisia Mixtă sovieto-germană nu a fost inclus nici un membru al administrației locale. Evacuarea, de fapt a fost o deportare, realizată de NKVD-ul sovietic nu pe principii benevole, ci în mod forțat. Bunurile rămase nu au trecut în proprietatea republicii, ci sub autorizația conducerii de la Kremlin. Astfel, URSS și Germania sunt principalii complici în împărțirea sferelor de interes în Europa, responsabili de rapturile teritoriale din anul 1940 și responsabili de schimbarea destinului colective și personale.

---

¹⁷ V. Pasat. op. cit., p. 123

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem.

CARIERA DE ISTORIC ÎN R.S.S. MOLDOVENEASCĂ

de

Sergiu MUSTEAȚĂ*

„Not anyone can be a professional historian.”

K. Jenkins¹.

În perioada sovietică, meseria de istoric era una dintre cele mai prestigioase, deoarece absolvenții facultăților de istorie puteau face o carieră în instituțiile academice (de cercetare și universitare) sau puteau face o carieră de învidiat în instituțiile politice (organizațiile comsomoliste, de partid, syndicate, miliție, KGB etc.). În ambele situații, domeniul istoric era strict dirijat de organele ideologice și de control ale statului sovietic. Astfel, facultățile de istorie au devenit în perioada sovietică unele dintre cele mai solicitate, deoarece absolvenții acestora aveau șansa să obțină un loc de muncă și să facă o carieră reușită într-un șir de instituții.

Instituții de învățământ superior și de cercetare de profil istoric

Tradiția universitară în spațiul dintre Prut și Nistru (Basarabia, ulterior RSSM) este una de origine sovietică. În secolul al XIX-lea, în Basarabia nu este înființată nici o instituție de învățământ superior, majoritatea lor fiind concentrate în centrele mari ale Rusiei. Basarabenii, în general, aveau acces limitat la universitățile mari din Rusia, cei mai mulți tineri de origine basarabească au ajuns la seminarele și Universitatea din Tartu. Abia în anul 1915 a fost înființat la Chișinău Institutul de Învățători,

---

* Sergiu MUSTEAȚĂ, conf. univ., dr., decan, Facultatea Istorie și Geografie, UPS „Ion Creangă”, președinte ANTIM, e-mail: sergiu-musteata@yahoo.com.

¹ K. Jenkins. *Refiguring History. New thoughts on an old discipline*. London, New York: Routledge, 2003, p. 36.

cu durata studiilor de trei ani, pentru asigurarea instituțiilor de învățământ cu cadre didactice².

În perioada interbelică (1918-1940), pentru a facilita accesul la studii al tinerilor basarabeni, au fost deschise filiale ale unor universități românești, cum ar fi Facultatea Institutului Agricol de la Iași și Facultatea de Teologie. Acest început de învățământ superior a fost întrerupt odată cu anexarea Basarabiei de către URSS din anul 1940. În același timp, în RASSM a fost înființat în 1926 la Balta Tehnicumul Pedagogic Moldovenesc, iar în 1930, la Tiraspol – Institutul Public, reorganizat mai târziu în Institutul Pedagogic Moldovenesc³. Autoritățile bolșevice au neglijat majoritatea realizărilor anterioare și au fondat instituții superioare de învățământ noi, de factură sovietică⁴. Astfel, la 16 august 1940, prin decizia Sovietului Comisarilor Poporului al RSSM „Cu privire la crearea școlilor medii și superioare pedagogice” este fondat Institutul Pedagogic Moldovenesc de Stat, cu durata studiilor de patru ani. Cele 12 catedre, inclusiv cea de istorie, aveau menirea să pregătească profesori pentru clasele primare și pentru școala medie. În anul 1940 este transferat de la Tiraspol la Chișinău Institutul de Cercetări Științifice în Istorie, Limbă și Literatură, fondat în 1939 pe lângă Consiliul Comisarilor Poporului al RASSM; în perioada celui de-al Doilea Război Mondial, de rând cu alte instituții civile, printre care și Institutul Pedagogic Moldovenesc de Stat, a fost transferate la Buguruslan, regiunea Chkalov, RSSF Rusă (1941-1944). În evacuație, în anul 1942, s-a decis comasarea Institutului Pedagogic din Tiraspol cu Institutul Pedagogic Moldovenesc din Chișinău⁵. În luna iulie 1944, comisarul poporului pentru învățământ din RSSM a ordonat revenirea instituțiilor de învățământ la Chișinău⁶.

---

² N. Banuh, B. Vizer (eds.). Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (1940-2000), Chișinău: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, 2000, p. 5.

³ Ibidem, 6.

⁴ A se vedea detalii despre organizarea sistemului de învățământ sovietic în studiul: S. Musteață, P. Negură, Îndoctrinare, sovietizare și rusificare prin învățământ în RSSM. In: S. Musteață, I. Cașu (eds.), Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigației crimelor comunismului în Europa, Chișinău: Editura Cartier, 2011, p. 646-675.

⁵ În anul 1942, printr-o decizie a Sovietului Comisarilor RSS Moldovenești este comasat Institutul Pedagogic din Tiraspol cu Institutul Pedagogic Moldovenesc din Chișinău.

⁶ Pentru mai multe detalii privind istoria acestei instituții a se vedea: N. Banuh, B. Vizer (eds.). Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (1940-2000).

După al Doilea Război Mondial au fost fondate și alte instituții de învățământ superior și de cercetare. Încă din anul 1944 se discuta necesitatea deschiderii la Chișinău a unei universități. În Hotărârea CC al PC(b) din 23 octombrie 1944 „Cu privire la fondarea Universității de Stat din Moldova” se stabilea: „A ruga Sovietul Comisarilor Poporului al URSS și CC al PC(b) din URSS să permită organizarea la Chișinău pe baza Institutului Pedagogic Moldovenesc Universitatea de Stat din Moldova”, având ca scop pregătirea „specialiștilor de înaltă calificare și a colaboratorilor științifici necesari pentru economia națională, învățământ și ocrotirea sănătății publice ale RSSM”. Peste un an (12 octombrie 1945), Sovietul Comisarilor Poporului al URSS hotărăște: „A obliga Comitetul pentru problemele școlii superioare de pe lângă Sovietul Comisarilor Poporului al URSS (tov. Kaftanov) să organizeze către începutul anului de studii 1946-1947 la Chișinău Universitatea de Stat din Moldova pe baza Institutului Pedagogic Moldovenesc”. Din varii motive, Universitatea de Stat din Chișinău a fost creată în mod independent, nu în baza Institutului Pedagogic (ordinul nr. 535 din 22.10.1945)⁷, dar de la Institut au fost transferate Universității blocul de studii de pe str. Pirogov nr. 65 (astăzi, Kogălniceanu), cadre didactice și chiar studenți⁸. În primul an de studii (1946-1947), la cele 12 catedre au fost înmatriculate 320 de persoane, procesul educațional era ghidat de 35 de cadre didactice. Ulterior, numărul catedrelor, corpului didactic și studenților a fost în continuă creștere. Facultatea de Istorie și Filosofie și-a început activitatea odată cu înființarea universității, fiind reorganizată în 1962 în Facultatea de Istorie și Drept, iar în 1964 – în Facultatea de Istorie⁹.

Odată cu procesul de formare inițială în domeniul istoriei, s-au creat și programele de doctorat. În 1946, ministrul Învățământului Superior al URSS a emis un ordin cu privire la crearea aspiranturii în cadrul Institutului Pedagogic din Chișinău, care a devenit practic prima aspirantură în instituțiile de învățământ superior din RSSM.

---

⁷ A se vedea mai multe detalii despre istoria USM în lucrarea: V. Cozma, G. Rusnac (eds.). *Istoria Universității de Stat din Moldova (1946-1996)*, Chișinău: Universitatea de Stat din Moldova, 1996.

⁸ N. Banuh, B. Vizer (eds.). *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (1940-2000)*, p. 16-17.

⁹ V. Cozma, G. Rusnac (eds.). *Istoria Universității de Stat din Moldova (1946-1996)*, p. 217-256.

În anul 1946 este creată Academia de Științe a Moldovei, ca una din filialele Academiei de Științe a URSS. Din cadrul AȘM făcea parte și Institutul de Cercetări Științifice de Istorie, Economie, Limbă și Literatură, cu un personal de 15 angajați, considerat de către organele de partid ca fiind insuficient, fiind solicitată mărirea lui până la un număr de 65. În anul 1947 se pune și problema creării Institutului de Istorie, Limbă și Literatură (IILL) al AȘM, cu trei secții. O primă sarcină acordată IILL a fost organizarea mai multor activități privind „Aniversarea a VI-a a formării RSSM” în 1946¹⁰. În această formulă, Institutul respectiv a existat până în anul 1957, când prin divizare s-a creat Institutul de Istorie, ca instituție independentă în cadrul AȘM¹¹. În 1947 apare decizia Ministerului de Învățământ Superior din Moscova „Cu privire la neajunsurile serioase, greșelile și denaturările în predarea cursului de istorie a Moldovei la Institutul Pedagogic de Stat din Chișinău și măsurile adoptate pentru îmbunătățirea activității Catedrei de istorie a Uniunii în cadrul acestui Institut”. În urma unor numeroase controale, au fost supuși unei critici vehemente mai mulți profesori de istorie și de istorie a partidului de la catedrele de geologie, marxism-leninism, pedagogie, geografie fizică etc. Unii lectori au fost destituiți din posturi.

În instituțiile de învățământ superior se constituiau obligatoriu catedre de istoria PCUS și de comunismul științific, iar sub egida AȘM a fost organizat Institutul de Istorie al PCUS, care a devenit una dintre cele mai importante instituții de propagandă ale regimului comunist din RSSM.

La 17 decembrie 1951, ministrul învățământului public al RSSM dispune prin ordin reorganizarea facultăților din cadrul Institutului Pedagogic din Chișinău; Facultatea de Istorie și Filologie urma să aibă trei secții: istorie, limbă și literatură moldovenească, limbă și literatură rusă. În 1956, S. Afteniuc, N. Chiricenco, I. Coifman, A. Repida, C. Stratievski și I. Șlaen publică pentru prima dată în republică programa cursului „Istoria

---

¹⁰ D. Dragnev, P. Parasca. Cum a fost inventat „punctul de vedere al istoriografiei sovietice asupra istoriei naționale”. In: S. Musteață, I. Cașu (eds.), Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa, Chișinău: Editura Cartier, 2011, p. 686-687.

¹¹ Activitatea Institutului de Istorie a fost puternic influențată de organele de partid, o schimbare a direcțiilor de cercetare s-a produs abia în anul 1991. G. Nicolaev. Institutul de Istorie la început de cale nouă. In: Revista de istorie a Moldovei 2, 1992, p. 79-80.

Moldovei” pentru instituțiile de învățământ superior. Institutul Pedagogic din Chișinău a început să pregătească profesori de profil larg pentru școlile medii, de exemplu Facultatea de Istorie și Filologie propunea specialitățile: „istoria și literatura moldovenească”, „limba și literatura moldovenească și limba și literatura rusă”, „limba și literatura moldovenească și o limbă străină” etc.

Astfel, începând cu mijlocul anilor '50 ai secolului al XX-lea, în instituțiile de învățământ superior din RSSM a început să fie acordată o mai mare atenție istoriei și literaturii naționale (moldovenești). În planul de studii al facultăților de istorie s-a introdus cursul complet „Istoria Moldovei”, în volum de 72 ore, cu susținerea examenului.

În urma fuzionării Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chișinău cu Universitatea de Stat din Moldova, începând cu 1960, în RSSM exista o singură facultate de istorie. În 1962 Facultatea de Istorie, una dintre facultățile fondatoare ale USM, este reorganizată în Facultatea de Istorie și Drept, în scurt timp revenind la titlul tradițional.

În 1967, CC al PCM a adoptat decizia „Cu privire la restabilirea Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chișinău”, urmată de decizia comună a CC al PCM și Sovietului Suprem al RSSM, care prevedea:

În scopul dezvoltării de mai departe a învățământului superior în republică și creării unor condiții mai favorabile pentru pregătirea specialiștilor de calificare înaltă de profil universitar și a cadrelor didactice, Consiliul Miniștrilor RSSM hotărăște:

1. A accepta propunerea Ministerului Învățământului Public al RSSM despre restabilirea din anul 1967-1968 a Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chișinău în componența următoarelor facultăți: Fizică și Matematică, Filologie și Educație Fizică.

2. A plasa Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chișinău în complexul încăperilor de studii și de locuit ale școlii internat nr. 3 de pe strada Cernișevschi (azi Ion Creangă)...¹².

În perioada 1967-1970 a avut loc reabilitarea și consolidarea colectivelor de la catedrele Institutului Pedagogic, printre care și a celor de profil istoric. În 1969 este fondată Catedra de istorie a R.S.S.M. în cadrul

---

¹² Arhiva Organizațiilor Social Politice, fond 51, d. 38.

Facultății de Istorie a USM, primul șef de catedră a devenit rectorul de atunci Artiom Lazarev (1969-1972).

Pe parcursul anilor '70 ai secolului al XX-lea, autoritățile sovietice se confruntă cu un val de manifestări cu caracter antisovietic în RSSM. V.B. Rezun, angajat al KGB, refugiat în 1978 în Marea Britanie, descrie în una din cărțile sale despre faptul că „nivelul naționalismului” la Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chișinău este foarte înalt, iar încercările de a combate acest fenomen au fost fără succes¹³. Această situație s-a perpetuat în anii '80, când studenții de la facultățile de istorie din Chișinău au protestat împotriva regimului comunist, iar mai târziu, în contextul mișcării de emancipare națională studenții de la istorie au fost unii dintre cei mai activi participanți. Prof. Pavel Parasca a descris astfel lucrurile: „Facultatea a devenit un focar al noilor orientări spre lichidarea petelor albe, spre lupta cu falsificările care au avut loc, de revenire la istoria românilor. Toți ne exprimam, cel puțin public, în aceeași cheie. Facultatea de Istorie a devenit un focar al noilor orientări în istoria națională”¹⁴.

Revenind la anii '60, prof. Boris Vizer consideră că anume din motive naționale a fost lichidat Institutul Pedagogic „Ion Creangă”:

Și în '60 Institutul Pedagogic a fost lichidat. Anume lichidat, pentru că se transformase într-o oază a ideologiei naționale, ceea ce nu avem nici în ziua de azi, din păcate, nu avem ideologie națională. Și de atâta l-au închis, ca să elibereze din lucru pe specialiștii cei mai devotați ideii naționale, cum era Lughina, mai era încă nu știu cine. Vrasăzică, l-au desființat, ca să scape anume de aceste persoane¹⁵.

---

¹³ V. Suvorov. Ocvoboditel'. Akvarium, Moskva, ACT, 1996, p. 337-338. A se vedea mai multe detalii despre opoziții politici din RSSM în studiul de sinteză semnat de I. Cașu: I. Cașu, Opoziții politici în RSSM după 1956: spre o tipologizare bazată pe dosare din arhiva KGB. In: S. Musteață, I. Cașu (eds.), Fără termen de prescripție. Aspecte ale investigării crimelor comunismului în Europa, Chișinău, Editura Cartier, 2011, p. 512-562.

¹⁴ Interviu realizat cu prof. univ. dr. hab. Pavel Parasca la Chișinău pe data de 24.09.2011. A se vedea și un alt interviu cu prof. Pavel Parasca: Interviu cu prof. univ. dr. hab. în istorie Pavel Parasca, directorul Departamentului Istorie și Relații Internaționale al ULIM. In: InfoHis. Buletin informativ ANTIM, nr. 1(17), 2003, 16-19.

¹⁵ Interviu realizat cu prof. univ. dr. hab. Boris Vizer la Chișinău pe data de 17.09.2011. A se vedea și un alt interviu cu dl prof. B. Vizer: Interviu cu Boris Vizer, prof. univ. dr. hab. în istorie, șeful Catedrei Istoria Românilor de la Facultatea de Istorie și Etnopedagogie a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”. In: InfoHis. Buletin informativ ANTIM, nr. 2 (18), 2003, 13-14.

După afirmația prof. Alexandru Moșanu, în RSSM au avut loc mai multe „campanii de combatere a „naționalismului” (1970-1971, 1982-1983, 1988-1989)”, în urma cărora au suferit mai multe persoane, printre care și intelectuali învinuiți de naționalism, „considerat în acea perioadă o gravă abatere de la normele comuniste de conduită”¹⁶.

În anii 1988-1990, la Facultatea de Istorie și Pedagogie a Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă” au fost realizate un șir de modificări. La 1 septembrie 1988 a fost deschisă Catedra de istorie a Moldovei și arheologie, la 17 mai 1989 – Catedra de istorie universală a fost transformată în Catedra de istorie nouă; Catedra de istorie a Moldovei și arheologie a fost reorganizată în Catedra de istorie antică și medievală; Catedra de istorie a URSS a fost transformată în Catedra de istorie contemporană. În anul 1990 au fost realizate noi restructurări în cadrul catedrelor de științe sociale. Catedra de istorie a PCUS a fost transformată în Catedra de istorie politică; Catedra comunismului științific – în Catedra de politologie; Catedra filozofiei marxist-leniniste – în Catedra de filozofie. Consiliul Facultății de Istorie și Pedagogie a propus să se treacă la principiul problematic cronologic și sistematizat în pregătirea cadrelor ciclului istoric. În acest context, au fost create catedrele Istoria Antică și Medievală, Istoria Modernă, Istoria Contemporană, Etnopedagogie și Educație.

Facultatea de Istorie și Pedagogie a Institutului Pedagogic de Stat „Ion Creangă” din Chișinău este prima instituție din Moldova care a exclus cursul de istoria PCUS din programele de studii ale facultății, fiind înlocuit cu „Istoria romanilor de răsărit”. Acest succes se datorează lui Gh. Postică, prodecanul facultății, și prof. Ion Borșevici, rectorul universității. Aceste schimbări s-au produs și în cadrul celorlalte universități, dar cu un an mai târziu.

Catedrele din cadrul Facultății de Istorie a USM, la fel, au suferit un șir de transformări organizatorice la finele anilor '80 ai secolului al XX-lea. În 1990 a fost creată Catedra de arheologie și istorie antică, care existase anterior. În anul 1969, Catedra de istorie universală a fost divizată, dând naștere la alte două catedre: Catedra de istorie antică și medievală și Catedra de istorie modernă și contemporană. În același an are loc reorganizarea

---

¹⁶ A fi istoric în Republica Moldova. Interviu cu prof. univ. dr. hab. Alexandru Moșanu. In: INFOHIS. Buletin informativ ANTIM, 2004, nr. 3 (23), p. 16-19. Consemnat de Sergiu Musteață la 15 octombrie 2004.

Catedrei de istorie a PCUS în Catedra de istorie politică a secolului al XX-lea și a Catedrei de comunism științific în Catedra de politologie și teorie a socialismului. Peste câteva luni, în septembrie 1990, Catedra de istorie politică a secolului al XX-lea a fost lichidată și a fost înființată Catedra de politologie.

În anul 1991, Facultatea de Istorie și Pedagogie a Institutului Pedagogic este reorganizată în Facultatea de Istorie și Etnopedagogie, o denumire pe cât de provocatoare, pe atât de confuză. Un an mai târziu, prin hotărârea Guvernului Republicii Moldova Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă” este reorganizat în Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, iar în cadrul Facultății de Istorie și Etnopedagogie au loc noi restructurări: se formează Catedra Istoria Românilor, iar catedrele de istorie modernă și istorie contemporană au fost unite în Catedra de istorie modernă și contemporană, etnografie și istoria culturii. În anul 1993, în baza hotărârii Prezidiului Comisiei Superioare de Atestare a Republicii Moldova, pe lângă Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” a fost instituită doctorantura cu dreptul de pregătire a cadrelor științifice și științifico-didactice la mai multe specialități, printre care istoria Patriei, istoria universală și istoriografie.

Programe, cursuri universitare și lucrări colective de istorie

Programele de studii la toate facultățile erau coordonate cu organele de partid care nu doar monitorizau procesul de studii, dar se implicau activ și în conținuturile lor¹⁷. După al Doilea Război Mondial, la facultățile de istorie se studia în special istoria URSS și istoria universală, dar treptat s-au inițiat și cursuri de istorie a Moldovei, al căror conținut a fost deseori supus unor critici dure din partea reprezentanților partidului unic. Un curs de istorie a Moldovei era deja pregătit în anii 1941-1943, *Schițe de istorie a Moldovei*, de către grupul de autori N.V. Bereznjakov, Senkevici, N. Narțov (doar ultimul cunoștea limba română)¹⁸. Dar un curs de istorie este propus

---

¹⁷ Despre structura învățământului istoric din URSS a vedea: V. Cozma, A. Dolghi. Așevirea învățământului istoric superior din URSS intereselor politice. In: Revista de istorie a Moldovei 2-3 (78-79), 2009, p. 207-216.

¹⁸ A se vedea detalii despre inventarea istoriei naționale de către istoriografia sovietică: D. Dragnev, I. Jarcuțchi. Știința istorică din Moldova în anii 1946-2006. In: Revista de istorie a Moldovei 1-2, 2006; D. Dragnev, P. Parasca. Cum a fost inventat „punctul de vedere al istoriografiei sovietice asupra istoriei naționale”.

spre discuția partidului abia în anul 1945, când Biroul CC al PCM inițiază dezbaterile pe marginea proiectului cursului de istorie a Moldovei elaborat de către N. Narțov, șeful Catedrei de istorie de la Institutul Pedagogic de Stat din Chișinău¹⁹. În anul 1946 era gata de tipar lucrarea lui N. Narțov privind istoria Moldovei, dar ea a primit recenzii negative de la V. Piceta, A. Udalțov și M. Levcenco, care considerau că nu este subliniat suficient rolul slavilor în formarea poporului moldovenesc, iar istoria cnezatului moldovean este prezentată în stilul istoriografiei române. La Plenara a XIII-a a CC al PCM din 1947 s-a discutat din nou lucrarea lui N. Narțov, iar I.S. Zyrov a criticat Institutul de Istorie, limbă și Literatură pentru faptul că nu a elaborat încă o lucrare fundamentală la istoria Moldovei²⁰. În aceeași ordine de idei a vorbit I.D. Baktov, redactor-șef al ziarului *Sovetskaja Moldaviia*, care l-a criticat pe N. Narțov și pentru lecțiile lui de istorie. Baktov afirma necesitatea constituirii unui colectiv care să elaboreze un curs de istorie a Moldovei, care să corespundă ideologiei marxist-leniniste²¹. Se preconiza editarea unei alte lucrări de istoria Moldovei către anul 1947, adresată mediului universitar. Totodată, se propunea crearea unei comisii sub egida Secției de propagandă și agitație a PC al PCM în vederea elaborării unei lucrări fundamentale privind istoria Moldovei. Pentru anul 1949 se prevedea macheta cursului de istorie a Moldovei în legătură cu 25 de ani de la formarea RSSM, ca succesoare a RASSM, creată în 1924. Doi ani mai târziu, este publicat, în limba rusă, primul volum „Istoria Moldovei”, tradus în „moldovenește” abia în 1954. În anul 1958 apare de sub tipar și cel de-al doilea volum al acestei lucrări colective. O programă a cursului universitar „Istoria Moldovei” a fost publicată abia către anul de studii 1957-1958. Dacă la Institutul Pedagogic de Stat se preda istoria Moldovei de ceva timp,

---

¹⁹ Vezi detalii despre prima sinteză de istorie a Moldovei: V. Cozma, A. Dolghi. Primul manual universitar – prima sinteză de istorie a Moldovei. In: Revista de istorie a Moldovei 3 (71), 2007, p. 52-62.

²⁰ N. Banuh, B. Vizer (eds.). Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (1940-2000), p. 46-47.

²¹ Pentru asigurarea accesului la lucrările ideologilor comuniști era necesară traducerea lucrărilor lor în limba „moldovenească”. În acest context, merită a fi menționat cazul când istoricul de la Chișinău M. Bruchis „a tradus” lucrările lui V. Lenin, preluând versiunea de la București.

la Universitatea de Stat acest curs a început să fie predat de la 1 septembrie 1957²².

O problemă „importantă” pentru regimul comunist de la Chișinău era stabilirea datei instaurării puterii sovietice în RSSM. Profesorul Boris Vizer își amintește modul în care a fost găsită „soluția”:

N-a fost stabilită puterea sovietică în Basarabia. În vara 1957 a fost întrunit aici un simpozion unional condus de către Mintz, academician, din Ucraina a fost Supronenko, a fost Razgon din Saratov (cunoscut și ca scriitor). La acel simpozion, așa și nu a fost rezolvată problema când a fost stabilită puterea sovietică în Basarabia. Țăranu, el a fost tot timpul categoric că aici a fost stabilită puterea sovietică. Puterea sovietică în Basarabia nu a fost stabilită. Dar de la Comitetul Central se cerea să fie numită data când a fost stabilită puterea sovietică. În '57, puterea sovietică sărbătorea 40 de ani de la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Au fost publicate teze unionale și teze în republicile unionale. Au fost pregătite teze și în republica noastră, eu le-am văzut. A fost o dezbatere mare. Au participat Breznev, Lebed, Simonov, Brysjakin, Mohov ș.a. Și noi doctoranzii am participat. Eu am intrat la aspirantură pe data de 1, dar pe data de 3 trebuia deja de votat. Deci, idee încă nu aveam despre ceea ce se-ntâmplă. Dar mi-a fost clar după ce am ascultat ce au vorbit toți. De la Comitetul Central se cere – dați odată, că ei trebuiau să publice tezele. Dar aici [la Institut] nu se puteau înțelege savanții. Fiecare spunea părerea lui. Și atunci Afteniuc a pus la vot. Breznev a propus data de 23 noiembrie 1917: a votat el singur. Simonov – sfârșitul lui 1917 - 1918: a votat el singur. Mohov – data de 6 spre 7 ianuarie 1918: a votat el, Briseaghin și Sâtnic, că ultimul era doctorantul lui Briseaghin. Și s-a ajuns la propunerea lui Afteniuc, care afirma că puterea sovietică a fost stabilită aici pe data de 1 ianuarie 1918. Nu există așa document. Nu a fost stabilită. Dar este un document unde se spune că la 1 ianuarie 1918 a fost stabilită puterea sovietică în armata rusă de pe Frontul Român. Nu este unul și același lucru. [...] În Sovietul din Chișinău nu era nici un moldovean. Ce fel de statalitate națională aicea dacă nu erau moldoveni?! Așa a fost adoptată data de 1 ianuarie 1918 ca dată de stabilire a puterii sovietice. Deci, nu corespunde adevărului.

---

²² N. Banuh, B. Vizer (eds.). Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău (1940-2000), p. 47.

În perioada dezghețului hrușciovian ajung la Chișinău mai multe lucrări istorice publicate în România, dar unele titluri au rămas interzise pentru istorici. Pentru a avea acces la aceste lucrări aflate în fondul special al Bibliotecii Centrale „N. Krupskaja” și al Bibliotecii AȘM, se cerea o permisiune specială. Iar după tensionarea relațiilor româno-sovietice începând cu anul 1965, accesul la literatura română era și mai dificil. În 1966 a fost instituită Comisia pentru controlul fondului special al Bibliotecii AȘM. În același an este emisă directiva CC al PCM adresată Institutului de Istorie despre elaborarea unor chestiuni privind raporturile sovieto-române, iar în 1967 este înființat Sectorul de cercetări social-politice și de informare, care urmărea „moldovenistica de peste hotare”. În 1973, șeful Secției de informații și relații externe a CC al PCM critică lucrarea *Istoria românilor*, semnată de C.C. Giurescu și D.C. Giurescu, considerând-o antislavistă, antirusă și antisovietică. Pe parcursul anilor '70 ai secolului al XX-lea, la Chișinău apar un șir de lucrări care aveau menirea să fundamenteze etnogeneza moldovenilor și statalitatea moldovenească. Cum ar fi lucrările lui A. Lazarev, în 1974, publică *Statalitatea sovietică moldovenească și problema basarabeană*, în 1977 – *Moldovenii*, iar în 1978 – *Formarea națiunii burgheze moldovenești*.

În anii '50 ai secolului al XX-lea s-a editat prima ediție a lucrării colective *Istoria RSSM*, iar la începutul anilor '60 s-a inițiat o nouă ediție. Boris Vizer, fost angajat al Institutului de Istorie, își amintește din istoricul elaborării acestei lucrări:

Au făcut ei un colectiv de autor, cum l-au făcut nu știu. Dar nu lucra nimeni. A trecut un an – '62, a trecut '63 – nu face nimeni nimic. Ce face Asteniuc! Îmi dă mie un paragraf. Deși nu eram introdus în colectivul de autori, îmi dă un paragraf. În vreo 2-3 săptămâni îi aduc paragraful acela, el se uită, normal. Îmi dă un capitol. Într-o lună îi și fac un capitol. Și atunci m-a inclus în colectivul de autori. Mai mult ca atât, m-a făcut secretar științific al ediției. Eu am devenit conducătorul aceluia colectiv. Mai mult ca atât, peste câțva timp, am fost desemnat redactor și responsabil pentru macheta volumului II. Asta era lucru de o mare răspundere. Dar eu eram așa de naiv, încât nici nu-mi scriam numele. Au apărut 8 volume de machete, la fiecare temă câte un volum, iar eu nu scriam nimic. Până când redactorul de la [Editura] „Știința”, Zimovieva, zice: „Boris Constantinovici, pe mine mă miră un lucru, Dv faceți așa lucru mare, redactați, scrieți, publicați, machetele, și nicăieri nu lăsați [numele,

n.red.]". În volumul 8 am scris: „Responsabil pentru pregătirea machetului, candidat în științe istorice Boris Vițer”.

[...] Știu că au fost greșeli mari, politice, ideologice, dar altfel nu era. Am ajuns să fiu desemnat redactor. Împreună cu Trapeznikov de la Moscova eram redactori responsabili. Desigur, a apărut problema cu Rusev. Eu am redactat ultimul text al lucrării, și a fost scris numele meu – „История Молдавской ССР” под редакцией Трапезникова и Визера – când a apărut așa-numitul „сигнальный номер” [originalul-machetă, n.red.]. Mi-au arătat volumul acela [originalul-machetă], redactor era Gromov, a mai fost redactor și Iusupov. Când a apărut tirajul, eram scris ca simplu membru al colegiului de redacție. Și eu îl întreb pe Gromov ce s-a întâmplat. „Rusev a spus.” „Păi, bine, tu de ce nu m-ai anunțat pe mine? Ai fost obligat. Se-ntâmplă așa metamorfoze. Acum clar că n-ar schimba dacă tirajul a apărut. Ai fost obligat îndată cum Rusev ți-a spus chestia asta, ai fost obligat să mă anunți pe mine.”

În anul 1982 se lansează proiectul de elaborare a unei noi lucrări de sinteză privind istoria RSSM, fiind publicat doar primul volum în anul 1987. Din succinta trecere în revistă a unor aspecte privind predarea și elaborarea cursurilor de istorie a Moldovei se poate observa că Partidul Comunist controla atât forma, cât și conținutul acestora. Istoriografia locală era dominată de curente și teme indicate de la centru. Printre cele mai larg „cercetate” teme se evidențiază: colectivizarea și industrializarea RSSM; istoria mișcării muncitorești din RSSM etc. Conexiunea cu istoriografia universală este realizată modest din cauza accesului limitat la publicațiile din Occident. În RSSM se studia mai mult o istorie regională, în raport cu istoria URSS, acordându-se o importanță exagerată rolului slavilor și poporului rus în istoria spațiului de la est de Carpați. Odată cu mișcarea de emancipare națională din RSSM s-a produs și schimbarea cursului istoriografic de la Chișinău.

Politica de cadre în domeniul istoric

Înmatricularea la toate instituțiile de învățământ superior din RSSM se făcea după un plan coordonat cu organele de partid și Ministerul Învățământului, care monitoriza atent și se implicau activ în procesul educațional. De fapt, în RSSM a avut loc un import al modelului sovietic de învățământ istoric și al profilului meseriei de istoric (învățător, cercetător,

profesor universitar), în final majoritatea absolvenților facultăților de istorie erau oameni fabricați de regim. Calitatea studiilor depindea de programele universitare, literatura accesibilă și corpul profesoral. Imediat după război, în universitățile din RSSM activa un corp didactic format în special în instituții din URSS, printre care mulți profesori de origine evreiască. Prof. Pavel Parasca își amintește despre unii profesori de la facultatea de istorie:

Îmi amintesc de profesorul nostru Șlaen Iosif Moiseievici, care era foarte doct. Deși nu avea grad științific, posedă o limbă română de excepție și posedă foarte bine materia, și prin aceasta mi s-a demonstrat că nu m-am înșelat alegând istoria. Am mai avut profesori buni. Iată și dl Drabenberg, octogenarul nostru. Desigur, au fost și profesori care vorbeau o limbă cu rusisme, cu calchieri din limba rusă. Dar asta a fost mai puțin vizibil, pentru că era și literatură [de specialitate] tradusă, destulă literatură tradusă și, astfel, noi aveam posibilitatea să ne autoinstruim. De menționat că cel mai rău posedau limba profesorii care ne predau istoria Uniunii Sovietice și istoria PCUS.

[...] Și mi-au rămas în memorie pentru faptul că, la anul V, a început o rusificare intensă, când cursuri ca filosofia, comunismul științific ni se predau în limba rusă. La o adunare de partid (iar eu eram membru de partid), unde erau prezenți membri ai Comitetului Central, se vorbea despre calitatea pregătirii profesorilor și am spus: „Cum putem să vorbim despre calitatea profesorului care merge la sat să cultive tineretul de acolo, [să predea] nu numai istoria, dar și o limbă frumoasă, cum putem vorbi de așa o calitate dacă asemenea cursuri se predau în limba rusă?!”. Și după aceea, timp de un an de zile eu am fost pe limba tuturor adunărilor de partid, ședințelor biroului de partid și așa mai departe. Ca naționalist. Și un coleg de-al meu, pe care astăzi n-am să-l numesc (atunci era o oaie pierdută și acum și-a revenit la calea cuvenită), la o adunare, mi-a făcut observație cum pot eu să pun la același nivel limba lui Eminescu și a lui Lev Tolstoi. Și eu atunci i-am replicat: „Iată pe cine pregătim noi la facultate. Oameni care prezintă limba noastră și limba rusă ca doi boxeri în ring, eu de partea lui Eminescu, el de partea lui Lev Tolstoi”.

Majoritatea istoricilor își amintesc de profesorul Potlog drept unul dintre cel mai bine pregătiți și un model în devenirea lor profesională. Astfel, prof. Pavel Parasca menționează:

Dintre profesori... foarte util mi-a fost dl Potlog, care vorbea o limbă cultă, cunoștea foarte bine materia și putea foarte bine să-și împărtășească cunoștințele studenților. Tot cu dl Potlog am început

primele mele activități științifice studențești. El mi-a fost conducător, a ascultat primele mele comunicări științifice.

În primii ani postbelici, la instituțiile de învățământ superior, băștinași erau înmatriculați foarte puțini. Ca dovadă, profesorul Boris Vizer afirmă că în anul 1948, când a fost admis la facultatea de istorie, în anul I erau doar cinci moldoveni:

La istorie tot era concurs. Dar aici primeau un contingent mai mare. Erau cereri multe prezentate de către ruși, evrei și nu erau de moldoveni. De fapt, am fost eu, Sâtnic, Platon și Roșco. Iaca, am venit patru moldoveni. Nu, era și al cincilea – Novac. Și mai mulți nu erau.

Majoritatea intervievaților declară că decizia de a studia la facultatea de istorie vine din interesul față de trecut apărut încă în copilărie, iată ce spune Boris Vizer:

Atracție am căpătat eu citind mai multe cărți, povestiri privitor la antichitate, la istoria veche, la istoria antică. Am citit despre toate cruciadele care au avut loc. Erau publicații bune în această privință. Am citit din clasa a V-a – a VI-a. Am citit „Spartac”, „Sulamith”, am citit Flaubert, are o povestire în această privință [„Salammbô”, n.red.]”.

Sau Pavel Parasca:

Să vă spun sincer mi-a plăcut istoria încă din școală și la asta au contribuit profesorii mei din școală, care, prin voința lui Dumnezeu, s-au dovedit a fi foarte buni și au știut cum să influențeze atitudinea mea față de istorie.

Totodată, prof. Pavel Parasca menționează că a început pregătirile pentru universitate, fiind încă ostaș în armata sovietică:

Doream să merg la Universitatea de Stat, la Facultatea de Istorie. În luna august am fost demobilizat, m-au înmatriculat student, am avut anumite privilegii ca sergent [în rezervă], cu armata făcută, adică om serios, și astfel am devenit student la Facultatea de Istorie în anul 1961.

Prof. Gheorghe Palade susține că dorința sa „de a cunoaște trecutul, diverse evenimente și fapte istorice s-a afirmat treptat în anii de copilărie și la școală. Iar primele contribuții vin de la tatăl meu și învățătorii Ivan

Gheorghevici și Ana Matveevna Ciachir²³. Prof. Ion Eremei mărturisește că primele cunoștințe le-a obținut de la tatăl lui chiar până a merge la școală²⁴. Totuși rolul principal în cultivarea interesului față de istorie îi revine profesorului școlar, și în această ordine de idei prof. Mitru Ghițiu declară:

Bănuiesc că pasiunea de a cunoaște ceva nou este un dar al fiecărui om, indiferent de vârstă, cu atât mai mult când e vorba de un copil. De aceea, în școală, profesorului, de cele mai multe ori, îi revine rolul decisiv în formarea și cultivarea intereselor la elevi în diverse domenii. Și atunci când auzim din spatele cuiva că nu-l interesează istoria, nu ne rămâne decât să-l compătımim că n-a avut noroc de un adevărat profesor de istorie în școală. Despre mine pot să spun că eu am avut noroc de profesori excelenți în toate domeniile, inclusiv în cel al istoriei, în școală avându-l ca profesor pe regretatul Mihail Andrianov, pentru ce le rămân recunoscător pentru întreaga viață²⁵.

O părere asemănătoare îi aparține prof. Anatol Petrencu:

Fiind în școala medie nr. 1 din Căușeni, am avut un mare noroc de un profesor de istorie, un foarte bun specialist în domeniu și excelent pedagog – Maxim Popușoi, care are un dar deosebit în expunerea istoriei. De la Domnia Sa am prins dragostea față de trecut, am citit, fiind elev, cărți de istorie, romane istorice, redactate în spiritul timpului de atunci, dar cu mult talent...²⁶.

Contribuția fundamentală în formarea inițială a unui istoric rămâne a fi cea universitară, și profesorii universitari își aduc direct contribuția. Facultatea a contribuit, în mare măsură, la formarea pleadei de istorici care, în anii 1987-1990, au constituit noua școală de istorie națională din Republica Moldova. Prof. Vladimir Potlog mărturisește:

Afecțiunea pentru istorie mi-a fost cultivată în școala medie din Cornești de profesorul Iacob Voldman. Interesul pentru istoria antică mi-a fost altoit de profesorul Andrei Guzun. Printre profesorii mei de istorie i-am avut pe Iosif

---

²³ A fi istoric în Republica Moldova. Interviu cu conf. univ. dr. Gheorghe Palade. In: InfoHis. Buletin informativ ANTIM, nr. 1 (29), 2006, 4-6.

²⁴ A fi istoric în Republica Moldova. Interviu cu dl profesor I. Eremia. In: InfoHis. Buletin informativ ANTIM, nr. 4 (28), 2005, 5-7.

²⁵ A fi istoric în Republica Moldova. Interviu cu dl profesor Mitru Ghițiu. In: InfoHis. Buletin informativ ANTIM, nr. 3 (27), 2005, 9-12.

²⁶ Interviu cu prof. univ. dr. hab. Anatol Petrencu. In: InfoHis. Buletin informativ ANTIM, nr. 2 (22), 2004, 17-19.

*Slaen, la care am audiat istoria Evului Mediu, Afanasie Repida și Nichita Kiricenco (fost rector al Institutului Pedagogic „Ion Creangă”), Nicolae Koroliov, care a ținut cursul de istorie modernă și contemporană, seminarii și cursuri speciale – tuturor le sunt recunoscător*²⁷.

Pe aceeași lungime de undă, prof. Gheorghe Gonța susține următoarele:

*Crezul că vocația mea este istoria l-au consolidat excelenții profesori universitari Vladimir Potlog, Constantin Drahenberg, Iosif Șlaen, Afanasie Repida, Mihail Muntean, Ion Niculiță, Valeriu Cozma, Mihail Sâtnic, sub conducerea căruia am scris teza de licență pe istoria orașelului Strășeni, și mulți alți buni profesori de la Universitatea de Stat din Moldova*²⁸.

Prof. Gheorghe Postică afirmă că, deși s-a format profesional în perioada sovietică, în pofida dominației ideologiei totalitar-comuniste, a avut noroc de o școală foarte bună, care venea din partea unor profesori cu prestață morală și profesională înaltă, cum erau V. Potlog, I. Niculiță, I. Șlaen, P. Cocârlă, C. Drahenberg, R. Engelhardt, M. Volodarski, M. Starojuk, A. Moșanu ș.a. Facultatea a contribuit, în mare măsură, la formarea pleadei de istorici care, în anii 1987-1990, au constituit noua școală de istorie națională din Republica Moldova. Dar cel mai mare noroc l-a avut prof. Gh. Postică atunci când l-a cunoscut pe arheologul Ion Hâncu de la Academia de Științe, care l-a adus în arheologia medievală, determinându-i, de fapt, destinul²⁹.

Un rol important în a fi istoric îl constituie formarea continuă și experiența acumulată într-o instituție academică. Academicianul Andrei Eșanu atestă:

[...] la Institutul de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei am avut mult de învățat de la [...] Pavel Dimitriu, Ion Hâncu, Pavel Sovietov ș.a. [...] Institutul nostru nu rareori era vizitat de importanți istorici medievști ruși și ucraineni, care participau cu interesante comunicări și rapoarte la sesiunile noastre științifice. În mod deosebit îmi amintesc despre prezența istoricilor V.

---

²⁷ Interviu cu cu prof. univ. dr. Vladimir Potlog. In: InfoHis. Buletin informativ ANTIM, nr. 4 (24), 2004, 22-23.

²⁸ A fi istoric în Republica Moldova. Interviu cu prof. univ. dr. hab. Gheorghe Gonța. In: InfoHis. Buletin informativ ANTIM, nr. 2 (26), 2005, 14-17.

²⁹ Interviu cu Gheorghe Postică. In: InfoHis. Buletin informativ ANTIM, nr. 1 (21), 2004, 13.

Koroliuk, G. Litavrin, L. Cerepnin, Ia. Isaevici, A. Rogov ș.a., care impresionau prin cultură, erudiție și vast orizont științific, ceea ce m-a determinat să citesc mult și din scrierile lor...³⁰.

La finalul studiilor universitare, absolvenții erau repartizați centralizat de către o comisie la locurile de muncă disponibile în RSSM. Prof. Pavel Parasca, referindu-se la acest sistem, spune: „Dacă erai repartizat în locul cutare, erai obligat să te duci acolo și să lucrezi acolo. Studenții cei mai buni aveau dreptul să aleagă [din lista de locuri de muncă oferite]. Dar repartizați la muncă erau toți, toți primeau locuri de muncă”. Prof. Boris Vizer, la întrebarea: „Care era perspectiva de angajare după absolvirea facultății?”, răspunde: „Era simplu. La țară nu erau învățători. Și cum terminai universitatea, erai trimis la țară. Pe mine m-au trimis la o școală de 8 ani. Eu am absolvit cu eminentă, și m-au trimis învățător la o școală de 8 ani din raionul Fălești. Iată care era sistemul de angajare la muncă”. Totodată, interviueatul menționează că „rușii la sat nu se duceau, numai la oraș. Mai mult de 80% din ei rămâneau la oraș”. Prof. Boris Vizer susține că perspectivele profesionale ale unui absolvent la istorie erau foarte limitate:

Nu erau mari perspective. Mulți studenți ajungeau până la ultimul curs [an de studii, n.red.], și dau cerere să plece din institut, pentru că în ultimul an trebuia să-i repartizeze în sate la lucru. Și ei plecau, plecau în oraș la lucru. Lucrau un an-doi și după aceea se înscriau ca studenți la fără frecvență. Primeau diploma și puteau rămâne în oraș. Dacă erai încăpățânat, dacă vroiai să avansezi, atunci... puteai să faci știință. Sau, dacă nu îți era pătată autobiografia, puteai să te aranjezi la lucru în Comsomol, chiar și în Partid, în organizațiile de partid. Era o anumită perspectivă. Moldovenii, undeva 50%, mergeau să lucreze în școli. Dar rușii se aranjau în școli undeva 27-29%, dar, în principal, în școli din orașe, nu în școli din sate. Fiindcă orașele erau rusificate.

După același principiu erau repartizate cadrele la universități, inclusiv la facultățile de istorie. Prof. Pavel Parasca își amintește cum a ajuns să fie repartizat la catedră:

[...] am fost repartizat la Catedra de istorie universală a Facultății de Istorie, Universitatea de Stat. Dar am fost repartizat în lipsa rectorului de atunci, un

---

³⁰ A fi istoric în Republica Moldova. Interviu cu dr. hab. Andrei Eșanu. In: InfoHis. Buletin informativ ANTIM, nr. 1 (25), 2005, 14-17.

șovin rus, Medvedev. Și când s-a întors Medvedev și a văzut că am fost repartizat la universitate, a trântit cu pumnul în masă, i-a chemat pe cei care m-au repartizat și le-a spus: „Vreți ca el, mâine-poimâine, să vină și să ceară predarea numai în limba moldovenească”. Și cei care m-au convins că e mai bine să rămân la catedră, acum, au venit să mă convingă că-i mai bine să plec de la catedră. În cazul acesta, îmi pierdeam repartizarea. Înainte de a absolvi facultatea, am fost solicitat în trei locuri: la Institutul de Cercetare Științifică în Domeniul Tehnologiilor, la Enciclopedia Sovietică Moldovenească, care atunci se organiza, și la Institutul de Istorie al Academiei de Științe. Și eu le-am refuzat, acceptând să rămân la catedră, pentru ca pe urmă, după ce locurile celea au fost ocupate, deja la revenirea lui Medvedev, eu să fiu nevoit să părăsesc, să refuz repartizarea mea la catedră. Și să mă duc eu la cei care cândva mă solicitau, să mă duc eu acum să mă rog ca să găsească o posibilitate să mă angajeze. Și mi-au găsit la redacția istoria economiei la Enciclopedie, dar foarte repede am plecat în Republica Congo. M-am întors, am mai lucrat nițel la Enciclopedia Sovietică Moldovenească, pe urmă m-au solicitat la Institutul de Istorie și acolo, de fapt, a început cariera mea științifică.

Deseori, absolvenții erau repartizați contrar voinței sau aspirațiilor lor, inclusiv în domeniul cercetării, cum este cazul prof. A. Moșanu, care susține:

Am fost repartizat, fără asentimentul meu, într-o instituție științifică, domeniu pentru care fusesem pregătit mai puțin. A urmat însușirea profesiei de cercetător. Însă în perioada sovietică această muncă nu mi-a adus satisfacție. Nu am putut să mă ocup de cercetarea temelor ce prezintă un interes major. Și mai grav era următorul fapt: colaboratorilor Institutului de Istorie al AȘM li se cerea de către administrație, la indicația conducerii comuniste, să analizeze lucrările savanților din România și să stabilească dacă aceștia se conduceau în scrierile lor după șabloanele istoriografiei sovietice considerate de „fratele mai mare” drept modele de aplicare în cercetarea istorică a învățăturii marxist-leniniste și a așa-zisului principiu al internaționalismului proletar. În acele condiții greu de suportat mi-a reușit totuși un lucru: am putut să-mi aleg pentru cercetare o problematică ce mi-a permis să evit contactul cu temele „fierbinți” ale istoriei României și ale relațiilor româno-ruse și româno-sovietice. Cei care scriau pe aceste teme erau obligați – dacă nu o făceau din convingere – să le falsifice în sensul justificării politicii expansioniste a imperiului din Răsărit. Fiind lipsiți de libertate, istoricii, ca și specialiștii din alte domenii umaniste, nu puteau

realiza cercetări cu adevărat științifice. Chiar și cele mai mici abateri de la calapoadele ideologiei comuniste și ale istoriografiei sovietice erau pedepsite aspru.

Politica de personal atât în cadrul instituțiilor AȘM, cât și în cele universitare era strict dirijată de organele de partid. Imediat după cel de-al Doilea Război Mondial, majoritatea cadrelor au venit (prin repartizare) din diverse regiuni ale URSS. Treptat, pe parcursul anilor '50-'60 ai secolului trecut, s-au format la Chișinău și elitele locale, care, ajungând în funcții de conducere, au încercat să promoveze specialiști băștinași. Ținând cont de prestigiul carierei de cercetător, concurența la doctorat („aspirantură”) era destul de mare. Boris Vizer menționează că în anul 1956, la doctoratul la istorie de la AȘM „erau 11 candidați la 2 locuri. Eram eu, Certan și Sâtnic, și alții... După primul examen, din 11 am rămas trei. Am susținut celelalte examene bine. Și a fost repartizat un loc suplimentar. Așa am intrat noi atunci la aspirantură. A început viața mea legată de știință”.

O dovadă a prestigiului de a fi cercetător și de a te considera parte a elitei intelectuale sovietice este și exclamația profesorului Boris Vizer: după susținerea tezei de doctorat („candidat în științe istorice”) „am devenit noi savanți”. În ce privește cadrele naționale, Boris Vizer, în calitatea de fost director al Institutului de Istorie (1974-1977), consideră că:

[...] cel mai mare lucru pe care l-am făcut în republica asta a noastră [a fost realizat] anume [în] perioada asta, dar nu din punct de vedere al publicațiilor. Deși s-au publicat multe lucrări colective, fiind și eu autor și redactor. Dar anume în perioada asta eu am schimbat serios structura Institutului. Mergeam la Universitate, mă prezentam la examene și alegeam pe cine vedeam că într-adevăr sînt capabili.

[...] Primul a fost Ion Țurcanu. L-am luat la aspirantură la noi. Pretindea la aspirantură feciorul colonelului KGB care era la noi. Știi că la Institut erau numaidecât kaghebiști. Și iată kaghebistul nostru vroia să ni-l bage pe feciorul lui la aspirantură. Clar că eu n-am făcut nimic. L-am luat pe Țurcan și l-am întors contra mea și pe colonelul acela.

Am luat-o pe Cozma Valeria. Pretindea la locul acela ea și feciorul lui Iliășenco. Iliășenco era președintele Sovietului Suprem, iar soția lui era academician la Institutul de Limbă și Literatură. Și, necătând la asta, am luat-o pe Cozma, nu pe Iliășenco. [...] L-am luat atunci pe Eșanu. A fost trimis în raionul Anenii Noi, dar eu l-am luat la Institutul de Istorie. Mă

chema la Minister, la Comitetul Central, eram bătut de-o parte și de alta, din cauza că aș distruge cadrele pedagogice.

Pe Gonța eu l-am luat. De două ori m-au chemat la Minister pentru el, căci era trimis în raionul Făleşti. Am fost chemat și la Comitetul Central, el nici în ziua de azi nu știe că eu am fost chemat și la Comitetul Central. Până la urmă, drept că aici a trebuit să dau dovadă de prudență, l-am adus eu legitim la Institut, dar a fost propus de către Sovietov. Și eu mă gândeam, nu poate Sovietov să propună ceva normal, bun. Să fii prudent, dar n-am fost prudent.

Eșanu, Postică, Galben, o sumedenie, mai mult de 30, undeva 35 de persoane am luat eu atunci. Pe Bulmaga l-am luat atunci.

La finele anilor '70 – începutul anilor '80 ai secolului trecut, în organele de conducere ale instituțiilor de stat ajung și persoane originare din RSSM. Boris Vizer relatează:

A început o perioadă în republică, când au fost înaintați la conducere mai mulți moldoveni. Dar, de fapt, nu ei conduceau. De asta îmi pare rău și-n ziua de azi. Moldovenii, nu știu cum, sînt pasivi în privința asta. Nu le place a lucra cu capul. Și la fiecare moldovan câte un ajutor. A fost chiar și o zicală: fiecare moldovan cu al lui jidan. Institutul nostru, până la mine, era condus de fapt de Kopovski și de Sovietov și, când am devenit eu director, gata s-a terminat cu influența lor. Eu singur lucrăm, singur scriam, singur mă adresam. Tot lucrul îl făceam singur.

Vorbind despre perioada sovietică, deseori se apelează la argumentul „istoricul trebuia să trăiască din ceva” ca explicație a conformismului. Un exemplu în acest sens este cazul lui E. Russev, a cărui carieră este mai degrabă o dramă decât un caz de succes, deoarece s-a format în perioada interbelică, dar a făcut carieră profesională în perioada sovietică și s-a conformat ideologiei și propagandei comuniste. Mulți dintre istorici, ca și restul intelectualilor, pentru a face o carieră reușită, erau obligați să devină membri de partid. Despre această stare prof. Pavel Parasca spune:

Am devenit candidat în membru de partid aflându-mă în armată, și acesta a fost un ultimatum. Mi s-a spus: dă cerere să fii primit în partid și noi îți semnăm cererea de frecventare a cursurilor de pregătire pentru universitate. Am scris cererea și am fost primit candidat în membri de partid. După demobilizare, am devenit membru de partid. În genere, situația era că, odată ce tu te-ai implicat în acest partid, tu nu poți să-l părăsești. Tot așa cum la musulmani nu se poate de părăsit credința, fiindcă ești pedepsit, așa era și atunci. Nu puteai

pleca singur, trebuia să se găsească vreun clenci ca să mă excludă din partid. Excluderea din partid egala cu lichidarea perspectivei tale. Eu n-am să uit niciodată când un coleg de la Institutul de Istorie a fost acceptat la aspirantură [doctorantură, n.red.], și numai pentru că în autobiografie n-a indicat că tatăl lui a fost represat, el a fost dat afară din aspirantură. I-au refuzat și acceptarea în partid și l-au și exclus din doctorantură. Așa era situația, odată ce ai intrat în dansul acesta de partid, trebuia să dansezi. Am părăsit partidul în 1990, fără declarații, fără gălăgie, fără nimic. În ajunul convocării Conferinței a XIX-a de partid, eu am încetat să plătesc cotizațiile de membru. Iar neplătirea cotizației pentru un număr anumit de luni se considera automat ieșire din partid.

Istoricii care nu se conformau cerințelor partidului erau eliberați din funcție sau transferați la alte instituții. În unele cazuri, se producea un transfer „disciplinar” de la instituțiile de cercetare ale AȘM la universitate, deoarece în perioada sovietică era mult mai prestigios să fii cercetător decât lector la universitate. Despre trecerea de la Institutul de Istorie la universitate, prof. Boris Vizer își amintește în felul următor:

La Universitatea de Stat am fost invitat mulți ani la rând ca președinte al comisiei de stat [la examenele de absolvire]. Așa am avut posibilitatea să fac cunoștință cu studenții de la Universitate. Așa am avut posibilitatea să aleg anume cadrele astea mai bune, pe care într-adevăr le-am ales. Eu cred că am făcut foarte mult, nu numai pentru Institutul de Istorie, dar pentru istorie. Eu consider că, de fapt, restructurarea eu am pornit-o în republică. Am pornit-o prin schimbarea cadrelor la Institut, am schimbat foarte multe. Am avut gălăgie aicea. După problemele cu Rusev, am fost impus să-mi dau demisia în '77. Iar în '78, am primit o invitație de la rectorul Universității Pedagogice, dl Borșevici. Am fost susținut de către Dionisie Lica, care era prorector. Și iată din 1978 lucrez la Institutul Pedagogic.

Profesorul Pavel Parasca a fost nevoit să plece de la Institutul de Istorie din motive asemănătoare:

La Universitate am început să lucrez prin cumul. La catedra domnului Moșanu, în anul 1982. Mi-a plăcut lucrul acesta, dar am plecat de la Institutul de Istorie când am început să fiu defăimat. Nu din cauza că nu m-aș fi isprăvit cu sarcinile mele, ci dimpotrivă. Pe urmă un coleg mi-a spus că eu am intrat în dizgrație la Institut anume din cauza că dădeam dovadă de potențial

ca cercetător în domeniul istoriei. Faimosul Nicolae Mohov chiar le-a făcut observație unor oponenți de-ai mei că ei fac un lucru urât, fiindcă Parasca „эмо бочка идей” [„un butoi cu idei”], adică el are atâtea idei că iată... Și lucrul acesta i-a speriat mai mult, pentru că era vânzoleala ceea între candidații la diferite posturi. Unii se băteau pentru postul de șef de secție, alții – pentru postul de director și, iată, apăruse bănuială că și eu aș pretinde, că de aceea aș fi insistent în cercetări, publicații și așa mai departe. Că aș fi putut ocupa postul cuiva în viitor.

În alte cazuri se transferau la un institut mai puțin important din punct de vedere ideologic în cadrul Academiei. Cum este cazul lui Ion Hâncu, care, fiind învinuit de naționalism, a fost transferat în anul 1977 de la Institutul de Istorie la Secția de etnografie a AȘM. Salvarea profesionalismului a fost pentru istoricul sovietic o problemă greu de realizat. În cazul dlui Ion Hâncu, Boris Vizer își amintește:

Foarte bune relații am avut. L-am făcut chiar și șef de sector la arheologie. Foarte bun, om serios, om muncitor, om cumsecade. Și Mohov a fost cu Zelenciuc cei care au ridicat problema asta contra mea. Dar se vede că totul a fost inițiat de undeva de mai sus. Au chemat de la Moscova oameni docili lor. Și s-a început procesul ăsta. Dacă nu murea președintele Grosu, nu s-ar întâmpla nimic cu mine, el mă susținea. Eu îmi dam seama că era greu atunci, în perioada ceea să scoți de la lucru un rus și, mai ales, un evreu. Era ceva extraordinar. Dar eu am făcut chestia asta. Îmi dam seama că voi fi pedepsit. Eram pregătit chiar pentru Magadan, anumite mijloace mi-am pregătit, anumite condiții mi-am făcut în caz că mă vor duce acolo. Făcând ceea ce făceam eu.

Despre cazul Hâncu prof. Pavel Parasca atestă:

[...] era organizat un consiliu care trebuia să demonstreze originile etnice ale poporului moldovenesc, care nu ar avea nimic în comun cu originile etnice ale poporului român, cam așa ceva. Mi s-a propus să fiu secretar științific și am acceptat. La ședința consiliului, Ivan Hâncu a prezentat o comunicare din care urma că există elemente de continuitate a populației romanizate pe teritoriul statului romanizat Moldova, că elemente de acestea se lasă observate și în descoperirile arheologice și alte documente [...], dar alte informații istorice nu sunt, și de atunci au început să-l prigonească pe Hâncu. Tot atunci eu m-am

pronunțat în favoarea lui Hâncu. După aceea, fără să fiu anunțat, nu am mai fost secretar al consiliului...

Concluzii

În momentul în care se optează pentru o inteligibilitate rațională a evoluției sociale, apelul la istorie și la istorici devine de neocolit. Cât de mult prestația istoricului este în măsură să răspundă raționalismului epocii sale, atât va concorda știința istorică cu realitatea trecutului și prezentului. Ideile despre trecut influențează de o manieră considerabilă concepțiile fiecăruia dintre noi despre prezent și viitor.

În ceea ce privește relația între cercetare și didactică în cariera unui istoric, prof. Boris Vizer consideră:

Eu cred că este important, poate chiar mai important să ai ce le spune studenților, să ai informație nouă, informație serioasă, informație analizată. Eu ascultam posturile de radio străine, Radio Svoboda, era în limba rusă, era Vocea Americii, era Nemețkaia Volna, ascultam în limba franceză, în limba italiană. Eu doar am învățat și engleza, și franceza, și germana. Ascultam emisiunile acestea și, la lecții, le spuneam studenților ceva nou.

Iar prof. Pavel Parasca declară:

Eu eram la curent că la catedră se face și cercetare, și predare. Și având așa profesori, chiar și pe Nelgatin, chiar dacă n-am avut cursuri cu dânsul, dar eram la curent cu maniera lui de a expune materialul, cu atitudinea lui tolerantă și grijulie față de studenți. Față de studenții care erau responsabili. Și îmbinarea aceasta a activității didactice cu activitatea științifică a primat atunci când mi-am dat acordul să rămân la catedră. În afară de asta, mi s-a spus că este o onoare să rămân la catedră la facultatea pe care am absolvit-o și, desigur, am fost măgulit.

Prof. Mitru Ghițiu evidențiază faptul că în perioada sovietică știința și didactica erau două domenii practice separate:

În perioada totalitară cercetătorii științifici erau chemați, de regulă, să se ocupe de investigații științifice sub formă de monografii individuale, colective, articole științifice, comunicări etc., pe când cadrele didactice aveau sarcina principală de a preda cunoștințele istorice elevilor, studenților. De la aceștia din urmă nu se prea cereau investigații științifice sau, dacă se cereau, apoi în mod formal. Doar cadrele didactice mai conștiente din rândul celor universitare se ocupau și de

investigații științifice. De altfel, istoricii de la noi cunoșteau bine că peste botare profesorii universitari îmbinau destul de reușit lucrul didactic cu cel de cercetare...³¹.

Reconstituirea unor aspecte ale istoriei recente pe baza memoriei individuale este actuală și importantă, dar este dificil să faci istorie orală cu intelectualii, deoarece ei au fost direct implicați în facerea acestei istorii sau au fost afectați de regimul și politica partidului unic. Deseori se poate observa victimizarea persoanei intervievate: afirmarea că pentru anumite idei sau luări de atitudine au avut de suferit: fie că au fost urmăriți de organele securității, fie că au fost transferați sau impuși să plece de la Institutul de Istorie. Este dificil de justificat documentar astfel de situații, mai ales în ce privește relațiile intelectualilor cu organele de partid și ale securității. Nici persoanele intervievate nu doresc să discute deschis despre astfel de situații, cum ar fi în cazul prof. Pavel Parasca, care nu dorește să dea nume: „N-am să-i numesc. Unii sunt trecuți din viață, să le fie țărna ușoară. Alții mai sunt încă în viață, dar ei ori s-au acomodat, ori și-au schimbat convingerile și nu cred că-i cazul să-i numesc. Au fost și dintre colegii mei, inclusiv dintre cei cărora le-am redactat unele lucrări, căci erau anapoda. Ca, atunci când defăimarea mea a atins culmea, ei să fie în tabăra cealaltă, și nu alături de mine”. Prof. Pavel Parasca afirmă că „la USM erau oameni care ascultau sub ușa. Și pe urmă se spunea: «La noi au ajuns semnale că acesta despre aceea vorbește, despre aceea spune», chiar și după 1991. „Mai ales în condițiile când un agrarian a continuat să rămână în funcția de prodecan. Și cum se întrunea consiliul profesoral, cum se spunea că «la noi au ajuns signale»”. Iar despre organele KGB, susține că prezența lor în mediile academice și universitare era vizibilă: „În special când au început problemele cu Gheorghe Negru, cu Vitalie Văratic. Îți vedeai cum vin și îi cunoșteai că nu-s de-ai noștri după maniera de a păși, de a se îmbrăca, de a intra la direcția Institutului fără mare plecăciune. Despre aceasta se știa și toți vorbeau. Într-un timp când vorbeai mai tare, ți se spunea: «Vorbește mai încet că poate să ne asculte»”. Prof. Boris Vizer este mai direct în acest sens. Deși susține că nu a colaborat cu KGB-ul, zice că deseori a fost preîntâmpinat să se păzească de unii colegi, spunând chiar și

---

³¹ A fi istoric în Republica Moldova. Interviu cu dl profesor Mitru Ghițiu. In: InfoHis. Buletin informativ ANTIM, nr. 3 (27), 2005, 12.

numele unor colegi care l-au turnat la KGB: „Aici, eu îi știam. La noi mă păștea Ecaterina Stanciu și Maria Antonova. Am avut o carte foarte bună, materialele Conferinței de la Roma privitor la limbile romanice. Acolo unde s-a spus clar și răspicat că limbă moldovenească nu-i, este limba română. Mi-au furat cartea ceea. Clar că Stanciu a furat-o, alții n-au avut posibilitatea să îmi fure cartea ceea”.

În RSSM, pentru mulți oameni de știință a fost dificil să fi istoric în perioada sovietică. Dar meseria de istoric nu a devenit mai ușoară după 1991³². Astăzi, în Republica Moldova, istoricii se confruntă cu un șir de probleme privind memoria colectivă și discursul identitar care își au începuturile în perioada sovietică. Depășirea lor ține atât de schimbarea mentalului colectiv, cât și de creșterea impactului istoriei publice asupra cetățenilor³³. În cele din urmă, a fi istoric înseamnă a fi vizibil în istoriografie și a lăsa o urmă în istorie³⁴.

---

³² Prof. Ion Eremia susține că este destul de complicat să fi istoric în Republica Moldova astăzi, când practic toți se consideră istorici. În Republica Moldova se manifestă un sindrom pe care-l putem numi „istoricul recent” – obraznic, agresiv, incult, dar cu pretenții de mentor. A fi istoric în Republica Moldova. Interviu cu dl profesor I. Eremia. In: InfoHis. Buletin informativ ANTIM, nr. 4 (28), 2005, 5-7.

³³ A se vedea pentru detalii I. Șarov, A. Cușco. O roli professional'nyh istorikov v Respublike Moldova. In: Civilization Research 8, 2010, p. 60-76.

³⁴ V. Mischevca, O. Șandru. Vocația unei profesii sau ce înseamnă a fi istoric? In: InfoHis. Buletin informativ ANTIM 2, 26, 2005, p. 13.